JURAEN PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET
1479-2005

AF DITLEV TAMM UNDER MEDVIRKEN AF INGER DÜBECK OG EJVIND SLOTTVED

Billederne på omslaget viser

Forside:

CHRISTIAN III´S MAJESTÆTSSEGL (se s. 22)

PHILIP MELANCHTON (se s. 31)

DANSKE LOV 1683 (se s. 5)

LUDVIG HOLBERGS NATURRET (se s.66)

Bagside:

PEDER KOFOD ANCHER (se s. 105)

ANDERS SANDØE ØRSTED (se s. 137)

DEN JURIDISKE DOKTORHAT (se s. 152)

DET RETS- OG STATSVIDENSKABELIGE

FAKULTET 1879 (se s. 231)

Denne side:

STUDIEGÅRDENS HOVEDINDGANG (se s. 268)

VINDERNE AF DEN ÅRLIGE WILLEM C. VIS

INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

MOOT 2005 (se s. 405)

KNUD MIKKELSENS GLOSSER (se s. 5)

KEJSER JUSTINIAN I (se s. XXIV)

Teksten på omslaget er fra Knud Mikkelsens Glosser
(se side 5)

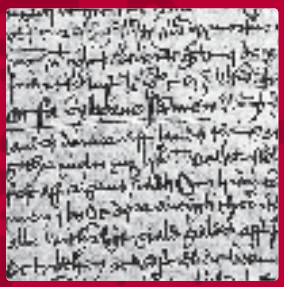

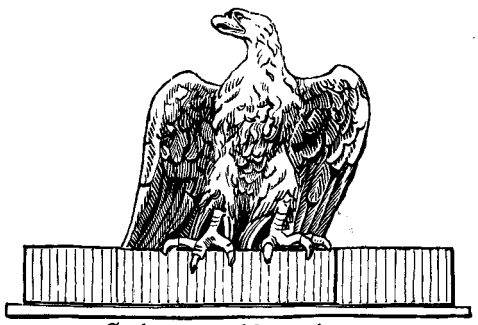

Coelestem adspicit lucem.

KØBENHAVNS

BIND I-XIV

UDGIVET AF KØBENHAVNS UNIVERSITET VED 500 ÅRS JUBILÆET

HOVEDREDAKTION

SVEND ELLEHØJ (+) OG LEIF GRANE (+)

UNDER MEDVIRKEN AF

KAJ HØRBY (+)

KNUD WAABEN

JOHANNES C. MELCHIOR (+)

POUL JOHS. JENSEN (+)

MOGENS PHIL (+)

TORBEN WOLF

Københavns Universitet
København

UNIVERSITET 1479-1979

BIND VI.1

DET RETS- OG STATSVIDENSKABELIGE FAKULTET

1. DEL

REDAKTION

DITLEV TAMM OG EJVIND SLOTTVED

Københavns Universitet
København 2005

KØBENHAVNS UNIVERSITET 1479-1979 . BIND VI.1

© 2005 by Københavns Universitet

I	Almindelig Historie 1479-1788, 1991,
II	Almindelig Historie 1788-1936, 1993
III	Almindelig Historie 1936-1979. Studenterne 1760-1967, 1986,
IV	Gods . Bygninger . Biblioteker, 1980
V	Det teologiske Fakultet, 1980,
VI.1	*Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet 1, 2005,*
VI.2	Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet 2, 2001
VII	Det lægevidenskabelige Fakultet, 1979
VIII	Det filosofiske Fakultet 1, 1992
IX	Det filosofiske Fakultet 2, 1979
X	Det filosofiske Fakultet 3, 1980
XI	Det filosofiske Fakultet 4, 1979
XII	Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet 1, 1983
XIII	Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet 2, 1979
XIV	Universitets- og videnskabshistorisk bibliografi, 1990

Om tegningerne på titelbladene:
Ørnen, der fra portalen på Københavns Universitets hovedbygning skuer imod det himmelske lys, blev opsat efter forslag fra professor i teologi M.H. Hohlenberg, som i ørnens høje flugt og skarpe blik, der tåler og stræber mod solens lys, så et symbol på tanken og granskningen. For at angive betydningen af det usædvanlige universitetssymbol affattede han den ledsagende indskrift. Træsnit efter original blok. KU.
Københavns Universitets ældste segl, der kun kendes fra et brev af 8. juni 1531, viser Skt. Peder med nøgle og bog under en gotisk baldakin. Omskriften lyder s(igillum) v(n)iversatis studii haffnensis. Tegning af Th. Bergh i Henry Petersen: Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen, 1886. Naturlig størrelse.
Det juridiske Fakultets segl, der bygger på det segl fakultetet modtog af kongen 1537 er udformet af designvirksomheden Kontrapunk, og godkendt af Rigsarkivet13. juli 2001 som et led i en fornyelse af universitetets grafiske præsentation.

ISBN 87-90655-36-2

Grafisk Tilrettelæggelse: Pernille Kleinert
Tryk: F. Hendriksens Eftf.

Bogen forhandles af:
Jurist-og Økonomforbundets Forlag , Lyngbyvej 17, 2100 København Ø
Tlf. 39 13 55 00 - fax 39 13 55 55 , www.djoef-forlag.dk

Det er en glæde for mig som rektor at kunne afslutte udgivelsen af det stort anlagte værk om Københavns Universitets historie med dette forord. Anledningen til værkets udsendelse var universitetets 500 års jubilæum og på dagen forelå et enkelt bind fra mit eget fakultet, Det lægevidenskabelige Fakultet. Siden er bind efter bind kommet til, som opruller ikke blot et stykke dansk lærdomshistorie, men også en lang række andre facetter af universitetets liv, hvor studenter, lærere og andre ansatte har været med til at sætte deres præg på institutionen, der i hele sin tilværelse har spillet en central rolle i det danske samfund. Værket er nu afsluttet med det foreliggende bind om juristerne, der har trukket noget længere ud end påregnet. Til gengæld fører bindet fakultetets historie helt op til i dag.

Værket om Københavns Universitets historie er præget af den tid, hvori det blev sat i gang. Meget ville være blevet grebet anderledes an i dag, og på den måde bliver afslutningen af værket også afslutningen på en epoke i dansk forskning. Det har været en stor opgave både at samle og fastholde de mange forfattere, og de fleste af de redaktører, som engang påtog sig at stå for værkets udgivelse, oplever ikke dets fuldendelse. De skal mindes og takkes her for den indsats, de har gjort, og samtidig skal der rettes en varm tak til alle, som i tidens løb har været med til at sætte deres præg på værket som forfatter eller på anden måde eller ved økonomisk støtte har sikret dets udgivelse.

Der er i forbindelse med værkets tilblivelse trukket store veksler på manges tålmodighed og overbærenhed. Nu foreligger værket omsider afsluttet som et monument over dem, som i mere end fem hundrede år har været med til at gøre Københavns Universitet til den levende institution, som det har været i det meste af sin tid. Her kan man læse om grundlaget for den viden, som vi, der nu er på universitetet, har ansvaret for at fastholde og videreudvikle i et nyt årtusinde. Dette sidste bind udkommer på et tidspunkt, hvor universitetet står over for helt nye udfordringer og har fået en styreform, som ikke var forudset ved femhundredårs jubilæet i 1979. En gammel og en ny universitetsverden mødes her. Mit afsluttende håb skal være, at det nu afsluttede værk må finde mange læsere, som med kendskab til Københavns Universitets mange og rige traditioner kan arbejde med på det projekt, som det er at værne om det værdifulde gamle, samtidig med at der følges med tiden.

DECEMBER 2005

RALF HEMMINGSEN

RECTOR MAGNIFICUS

FORORD

Habent sua fata libelli. Bøger har deres skæbne, og det har været denne bogs skæbne at være længe undervejs. De første overvejelser fandt sted i sommeren 1970 mellem professor Knud Waaben, der dengang var en af hovedredaktørerne af universitetets jubilæumsværk, og Ditlev Tamm. Afsnittet om juristerne var en del af et planlagt samlet bind om Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, der efter aftale skulle udarbejdes af Knud Waaben og Ditlev Tamm i fællesskab, og som var planlagt at udkomme ved 500-års jubilæet i 1979. Da bindet i begyndelsen af 1990'erne endnu ikke var udkommet eller kunne forudses at udkomme i en overskuelig fremtid, udgav Ditlev Tamm i 1992 en bearbejdet udgave af sine afsnit om perioden frem til 1736 og om den senere danske retsvidenskab selvstændigt som *Retsvidenskaben i Danmark*.

I 1994 anmodede daværende rektor Kjeld Møllgård Ditlev Tamm om at påtage sig redaktionen af jubilæumsværkets bind VI om Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet. Da bindets omfang måtte forudses at blive meget stort, blev de da færdigredigerede afsnit om fakultetets andre fagområder Statsvidenskab, Sociologi, Kultursociologi og Antropologi i 2001 udgivet som et eget halvbind. Herefter henstod kun juristerne. Imidlertid besluttede professor Knud Waaben i 2003 at trække et af ham i slutningen af 1990'erne udarbejdet, og til universitetet indleveret, i det væsentlige færdigt manuskript om juristerne ved Københavns Universitet frem til 2000 tilbage, for derefter på egen hånd at udgive sit manuskript som en selvstændig bog i efteråret 2005. De uforudsete vanskeligheder, der hermed opstod for redaktionen af værket, afbødedes ved, at professor, dr. jur. Inger Dübeck og universitetshistoriker, mag. art. Ejvind Slottved på opfordring af rektor Linda Nielsen, påtog sig at bistå Ditlev Tamm med at udarbejde et nyt og selvstændigt manuskript, der kunne indgå som det manglende første halvbind af jubilæumsværkets bind VI. Det er dette bind, der forelægges her.

I forhold til tidligere bind er illustrationsgraden i dette bind øget, bl.a. med billeder i farver, ligesom en række oplysninger er indsat i såkaldte "faktabokse" for at lette overblikket.

Til udgivelsen af værket har Københavns Universitet modtaget støtte fra Amagerbanken, Andelsbanken, Arbejdernes Landsbank, Bikuben, Danmarks Nationalbank, Den danske Bank, Handelsbanken, Privatbanken og Sparekassen SDS samt fra Reinh. W. Jorck og Hustrus Fond. Registrering af arkivalier er udført med støtte fra Carlsbergfondet, Ny Carlsbergfondet og Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd. Til fremskaffelse af billedmateriale til det foreliggende bind er beredvillig hjælp ydet af Det kongelige Bib-

liotek, Frederiksborgmuseet, Nationalmuseet, Den Hirschsprungske Samling, en række universitetsinstitutter samt privatpersoner.

De nævnte institutioner og en række unævnte enkeltpersoner, som har vist projektet velvilje, bringer værkets redaktion sin tak. Denne tak gælder også subskribenter og andre præsumptive læsere for udvist tålmodighed.

KØBENHAVN I DECEMBER 2005
DITLEV TAMM, INGER DÜBECK, EJVIND SLOTTVED

Inger Dübeck og Ejvind Slottved fortjener stor tak. Ejvind Slottved har siden jubilæumsværkets første dage været knyttet til den daværende hovedredaktion, og han har i den forbindelse og senere i en årrække i forbindelse med udarbejdelsen af det foreliggende bind om Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet gjort en indsats, der har været af stor betydning for værkets færdiggørelse. Herudover har en række personer på forskellig måde bidraget til det foreliggende værk, også til dem skal der gives udtryk for stor taknemmelighed.

KØBENHAVN I DECEMBER 2005
DITLEV TAMM

INDHOLDSFORTEGNELSE

JURAEN VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

AF DITLEV TAMM UNDER MEDVIRKEN AF INGER DÜBECK OG EJVIND SLOTTVED

XIX **INDLEDNING**

1 **TIDEN 1479-1788**

3 **DET ÆLDSTE UNIVERSITET 1479-1537**

3 **FRA BOLOGNA TIL KØBENHAVN**

6 ROMERRET OG KANONISK RET

8 **FAKULTETET OPRETTES**

12 **FAKULTETETS LÆRERE**

15 JURA – AKADEMISKE GRADER

19 **EN REPETITIO FRA 1516**

20 LIBER EXTRA 2.19.12

21 UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

23 **FRA REFORMATION TIL OPLYSNING 1537-1736**

23 **UNIVERSITETSFUNDATSEN 1539**

24 JURISTERNE OG UNIVERSITETSFUNDATSEN 1539

30 ARBOR CONSANGUINITATIS

31 REGULA AUREA – DEN GYLDNE REGEL

32 PHILIP MELANCHTON OG DET JURIDISKE STUDIUM I DANMARK

34 **Den juridiske undervisning**

34 DEN KRISTELIGE RENTE: CHRISTIAN III OG WITTENBERG

37 FEM DOKTORDISPUTATSER

37 **Undervisning og disputationer**

40 **De første juridiske professorer**

42 REGULAE JURIS

47 **Claus Plum og de senere professorer**

47 LEONHARD METZNER VON SALHHAUSEN OG RETSKRITIKKEN

50 GLOSSARIUM JURIDICUM DANICO-NORVEGICUM

53 **DEN ELEGANTE JURISPRUDENS**

53 **Scavenius om krigens ret**

55 **Peder Resen**

56 **Cosmus Bornemann**

59 **NATURRETTEN**
62 IUS DIVINUM POSITIVUM UNIVERSALE
65 HEINRICH WEGHORST
70 **UNIVERSITETSFUNDATSEN 1732**

71 **JURA SOM EKSAMENSFAG 1736-1788**
71 **INDFØRELSE AF JURIDISK EKSAMEN**
72 JURIDISK EKSAMEN
75 KAMMERJUNKEREKSAMEN
84 HOLBERG OM DOMMERE OG NATURRET
85 **RETSVIDENSKABEN**
85 **Danske Lov**
85 **Dansk retsvidenskab i det 18. århundrede**
86 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1736-1788
89 SYSTEM OG RET
92 **De juridiske professorer**
93 THOMAS CLITAU
96 J.D. MICHAELIS
98 MARTIN HÜBNER
100 HENRIK STAMPES ERKLÆRINGER
102 LOVGIVNINGSVIDENSKABEN
103 **Peder Kofod Ancher, lovgivningsvidenskaben og dansk retshistorie**
106 KOFOD ANCHERS PROGRAM
110 BREV TIL FELLENBERG
111 SORØ AKADEMI
112 UNIVERSITETETS RESPONDERENDE VIRKSOMHED

115 **DET LANGE 19. ÅRHUNDREDE 1788-1902**

117 **DEN SENE ENEVÆLDE1788-1848**
117 **UNIVERSITETSFUNDATSEN 1788**
120 1788-FUNDATSENS BESTEMMELSER OM JURA
122 PROFESSORER OG ANDRE LÆRERE
123 CENSORER
123 **DET JURIDISKE FAKULTET 1788-1821**
124 PROFESSORERNE 1788-1821
124 PROFESSORUDNÆVNELSER 1788-1821
129 MENNESKETS PLIGT TIL FULDKOMMENHED

132 **Jurastuderende i 1790'erne**
136 ANDERS SANDØE ØRSTED
143 **Forordningen om det juridiske studium 1821**
145 JURIDISK PRAKTISK SELSKAB
147 DE TO JURIDISKE UDDANNELSER 1821
148 EKSAMENSFAG – DEN FULDSTÆNDIGE JURIDISKE EKSAMEN 1821
148 EKSAMENSFAG – EKSAMEN FOR USTUDEREDE 1821
149 KOLLERUP-ROSENVINGE OM DET JURIDISKE STUDIUM
150 JURISTERNES VERDEN
152 DEN JURIDISKE DOKTORHAT
153 **DET JURIDISKE FAKULTET 1821-1848**
153 **Universitetslærerne**
154 JURIDISKE KANDIDATER OG DANSKE JURISTER 1736-1910
155 **Adjunkter. lektorer og docenter i det 19. århundrede**
156 PROFESSORERNE 1821-1848
156 PROFESSORUDNÆVNELSER 121-1848
157 **De studerende**
157 **Forordningen 1839 om det juridiske studium**
158 EN AMTMAND
160 LATIN SOM AKADEMISK SPROG
162 DEBATTEN OM MANDUKTIONSUNDERVISNINGEN
164 DIREKTIONEN OM UNIVERSITETET OG DE LÆRDE SKOLER
165 **RETSVIDENSKABEN 1821-1848**
170 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER1788-1848
171 **A.F.W. Schlegel, J.A.L. Kolderup-Rosenvinge og retshistorien**
174 **Peter Georg Bang, C.C. Hall og romerretten**
176 P.G. BANG OG A.W. SCHWEIGAARD
177 **I. E. Larsens forelæsninger over dansk ret**
179 **A.W. Scheel og indflydelsen fra Savigny**
181 **Almindelig retslære**
181 **F.C. Bornemann og den spekulative retning i retsvidenskaben**
183 BORNEMANNS SYSTEM
183 **Kriminalretten**
184 **A.F. Krieger og statsretten**
187 **PROFESSORER OG POLITIK 1821 - 1848**

195 **AKADEMIKERNES OG EMBEDSMÆNDENES ÅRTIER 1848-1902**
195 **UNDER JUNIGRUNDLOVEN**
200 PROFESSORUDNÆVNELSER 1848-1902

201 **DET JURIDISKE FAKULTETET 1848-1902**
201 **Professorerne 1848-1902**
202 SLESVIGSK RET
205 **RETSVIDENSKABEN 1848-1902**
205 **Dansk og udenlandsk retsvidenskab**
206 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1848-1902
207 DEN ANDERS SANDØE ØRSTEDSKE PRISMEDALJE
212 INDBYDELSEN TIL DET NORDISKE JURISTMØDE 1872
213 **Det nordiske lovsamarbejde**
214 **F.T.J. Gram og formueretten**
215 **Aagesen og konstruktivismen**
217 SINGULÆRSUCCESSION
217 **Romerretten.**
218 **Nellemann og den danske proces**
220 **Carl Georg Holck og forvaltningsretten**
221 KONSTRUKTIVISME OG REALISME
221 **Goos og den almindelige retslære**
223 GOOS´ PROGRAM FOR RETSLÆREN
224 **Goos' fremstilling af Strafferettens specielle del**
226 **Matzens statsret**
227 TYSK STATSRET
228 **Retshistorien**
234 RETSHISTORIKERE UDEN FOR UNIVERSITETET
235 **Torps tingsret**
236 TORP OM BESIDDELSE
236 **A.C. Evaldsen**
238 NORDISK RETSVIDENSKAB
239 **Lassens obligationsret**
239 PROFESSORKONKURRENCEN 1880
242 VIGGO BENTZON OM JURIDISKE SKRIVEØVELSER I 1880´ERNE
245 SAGFØRERE
247 **DET JURIDISKE STUDIUM 1848-1902**
247 **Studiereformer. Studieordningen 1871**
252 VIGGO BENTZON OM DIKTATFORELÆSNINGER
253 **Fællesprøveordningen 1890**
254 ERINDRINGER OM JURASTUDIET OMKRING 1900
255 VIGGO BENTZON OM DEN JURIDISKE FÆLLESPRØVE
256 **De første kvinder på det juridiske studium**
256 EKSAMEN , JA – FULDMAGT, NEJ!

259 **PROFESSORER OG POLITIK 1878-1902**
259 **Nellemann, Matzen og Goos**
263 POLITIKEREN J. NELLEMANN
264 MATZEN OG DE PROVISORISKE LOVE
266 **Deuntzer og systemskiftet 1901**

269 **DET NYE ÅRHUNDREDE 1902-2004**

271 **EFTER SYSTEMSKIFTET 1902-1931**
271 **STUDIEREFORMEN 1902**
273 DEN BORGERLIGE RET
277 **Juridisk Laboratorium**
279 **Juridiske studenterorganisationer**
283 **DET JURIDISKE FAKULTET 1902- 1931**
283 **Professorerne 1902-1931**
283 PROFESSORUDNÆVNELSER 1902-1931
284 PROFESSORKONKURRENCEN 1903
287 **DET NORDISKE LOVSAMARBEJDE**
291 **RETSVIDENSKABEN 1902-1931**
291 **Lovgivning og retsvidenskab**
292 AFTALELOVEN
292 **Torp og strafferetten**
294 **Viggo Bentzon og skønnet**
296 SKØN
297 OM FILOSOFI
298 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1902-1931
299 **Fire disputatser om søret og forsikringsret**
300 **H. Munch-Petersen og processen**
301 RETSPLEJEREFORMEN OG OPRETTELSEN AF ØSTRE OG VESTRE LANDSRET
303 DANMARK OG ISLAND
302 **Knud Berlin og rigsfællesskabet**
304 MINISTEREN, DER ALDRIG SOV
305 **Retshistorikeren: Præ-Jørgensen**
307 **Frederik Vinding Kruse og ejendomsretten**
310 EJENDOMSRETTEN
311 **Ussings "Skyld og skade".**
312 FREDERIK STANG OM SKYLD OG SKADE
313 **Ugyldige forvaltningsakter**

315 **En afvist disputats**
318 **O.A. Borum**
320 MANDUKTIONSSTRIDEN 1929

321 **PROFESSORERNES FAKULTET 1931-1956**
321 **STUDIEORDNINGEN 1931**
322 STUDIEORDNINGEN 1937
325 **DET JURIDISKE FAKULTET 1931-1956**
325 **Professorerne 1931-1956**
325 PROFESSORUDNÆVNELSER 1931-1956
326 RETSVIDENSKABELIGE DOCENTER I FØRSTE HALVDEL AF DET 20. ÅRHUNDREDE
326 RETSVIDENSKABELIGEDE LEKTORER UDNÆVNT FØR 1950
327 **ANDRE LÆRERE**
327 **Docenter**
327 **Lektorer**
328 **Universitetsmanduktionen**
332 STUD. JUR.
334 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1931-1956
335 **RETSVIDENSKABEN 1931-1956**
335 **Ussings fem klassikere**
336 **Ross og den almindelige retslære**
337 ALF ROSS´ HOVEDVÆRKER
338 **Hurwitz og respekten for mennesket**
340 **Stig Iuul**
343 **BESÆTTELSEN OG RETSOPGØRET**
343 **Juristerne og besættelsen**
344 JYSKE LOV 700 ÅR
346 **Vinding Kruses retslære**
347 **En afskedsforelæsning**
348 "PRÆ"
348 **Universitetet og retsopgøret**
349 DR. JUR. C. POPP-MADSEN
351 **Vinding Kruse og Ross**
355 **Nye disputatser**
355 **FAKULTETET I 1940´ERNE OG 1950´ERNE**
355 **Nye disputatser**
356 **En livsklog jurist – Sven Clausen**
359 VÆK MED DISPUTATSFORSVARET
360 **Illum eller Eyben?**

362 AARHUS OG KØBENHAVN
363 JURASTUDIET PÅ AARHUS UNIVERSITET
364 **Ret og retfærdighed**
366 ALF ROSS OM JURIDISK METODE

367 **MOD MASSEUNIVERSITETET 1956-1979**
367 **STUDIEORDNINGERNE 1956 OG 1966**
368 RETTEN ER SAT
369 STUDIEORDNINGEN 1956
370 PROFESSORUDNÆVNELSER 1956-1979
371 **DET JURIDISKE FAKULTET 1956-79**
371 **Professorerne 1956-1979**
371 **Institutter**
372 INGEN FORTRYDELSESRET
375 DEN JURIDISKE CAMPUS
376 **Thøger Nielsen og skatteretten**
377 THØGER NIELSEN OM SKATTERETTEN
377 INDLEDNING TIL RETSSTUDIET
378 **Jurastuderende i 1960´erne**
386 **Årsprøvesystemet**
387 **Under styrelsesloven**
387 STUDENTERSTYRET UNDERVISNING
388 ROSS OG STYRELSESLOVEN
390 **Kritisk jura**
393 **Juridiske doktordisputatser 1956-1979**
394 EN DISPUTATSSTRID

395 **VEJEN TIL BOLOGNA 1979-2005**
395 **EGET FAKULTET 1993**
398 **Juridisk studenterpolitik**
399 DET JURIDISKE STUDIENÆVN
401 "KRITISK JURIST"
403 **STUDIET SIDEN 1979**
403 **Den juridiske studieordning 1987**
403 **Lærerne**
404 ALTERNATIVE UDDANNELSER
406 KVINDERNE OG DET JURIDISKE STUDIUM
407 PROFESSORUDNÆVNELSER 1979-2005
408 PROFESSORREKRUTTERING

409 **Det juridiske Fakultets administration**
412 BESKÆFTIGELSESSTATUS FOR JURISTER 2005
413 DET JURIDISKE ARBEJDSMARKED 2005
414 JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1980-2005
416 **RETSVIDENSKABEN**
417 **FREMTIDENS JURASTUDIUM**
419 **LOVGIVERE, DOMMERE, PROFESSORER**

421 **HENVISNINGER, BIBLIOGRAFI M.V. OG NAVNEREGISTER**

422 **HENVISNINGER TIL ENKELTKAPITLER**

424 **LITTERATUR OG ARKIVER**
424 **I almindelighed**
425 **Centrale universitetshistoriske fremstillinger**
425 KØBENHAVNS UNIVERSITET I ALMINDELIGHED
426 ÅRBØGER M.V.
426 ARKIVER OG ARKIVREGISTRATURER
426 UNIVERSITETSFUNDATSER OG -LOVE
427 RETSREGLER
427 JURIDISKE STUDIEORDNINGER
428 UNIVERSITETSLÆRERNE
428 DE STUDERENDE
428 JURISTERINDRINGER MED OPLYSNINGER OM TIDEN SOM STUD. JUR.
429 UDVALGT BIBLIOGRAFI

435 **OVERSIGTER M.V**
435 DANSK OVERSÆTTELSE AF LATINSKE JURIDISKE DISPUTATSTITLER
438 JURIDISKE ÆRESDOKTORER VED KØBENHAVNS UNIVERSITET
438 JURIDISKE ÆRESDOKTORER SIDEN 1479
440 JURIDISKE PH.D. AFHANDLINGER 1972-2005

443 **MEDARBEJDERE VED VÆRKET**

445 **NAVNEREGISTER**

DET JURIDISKE FAKULTETS NAVNE

1479-1536 FACULTAS UTRIUSQUE IURIS

Utriusque Iuris betyder begge slags ret, og dermed sigtes til, at undervisningen ved Københavns Universitet omfattede såvel kanonisk ret som romerret.

1537-1788 FACULTAS JURIDICA/DET JURIDISKE FAKULTET

Fakultetets enlige medlem skulle beskæftige sig med romerret. En hensigtserklæring om endnu et professorat i kanonisk ret blev aldrig virkeliggjort.

1788-1848 DET JURIDISKE FAKULTET

Endnu i universitetsfundatsen af 1732 anvendtes fakulteternes latinske betegnelser, men i fundatsen 1788 var de danske slået igennem.

1848-1970 DET RETS- OG STATSVIDENSKABELIGE FAKULTET

Indførelsen af den statsvidenskabelige eksamen i 1848 nødvendiggjorde et navneskifte. I 1955 udvidedes fakultetets fagkreds med sociologi.

1970-1973 DET SAMFUNDSVIDENSKABELIGE HOVEDOMRÅDE

Universitetsstyrelsesloven af 1970 erstattede betegnelsen fakultet med hovedområde, hvilket man dog kun opretholdt i tre år.

1973-1993 DET SAMFUNDSVIDENSKABELIGE FAKULTET

Styrelsesloven af 1973 genindførte betegnelsen Fakultet. Samme år fik fakultetet tilført fagene kultursociologi fra Det humanistiske og etnografi/antropologi fra Det naturvidenskabelige Fakultet. Hertil kom i 1980 samfundsfag/statskundskab fra Det humanistiske Fakultet.

Fakultetet blev i 1973 opdelt i et juridisk, et statsvidenskabeligt, og et sociologisk-antropologisk fagråd, fra 1980 tillige et fagråd for statskundskab. Fagrådene havde stor autonomi i forhold til fakultetet.

1993 DET JURIDISKE FAKULTET

Universitetsloven af 1992 afskaffede de samfundsvidenskabelige fagråd. I konsekvens heraf blev de juridiske fag i 1993 udskilt som et selvstændigt fakultet.

JURAEN PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET 1479-2005

AF DITLEV TAMM UNDER MEDVIRKEN AF INGER DÜBECK OG EJVIND SLOTTVED

INDLEDNING

Det er vist en kendsgerning, at mange jurister ikke med særlig glæde erindrer deres studietid. Enkelte lærere kan have gjort indtryk, og det lærde stof har ind imellem dannet en nyttig basis for senere virksomhed, men sjældent lyder der mange lovord eller overdreven ros, når det gælder undervisningens form eller studiets indretning for slet ikke at tale om de juridiske lærebøger eller anden juridisk litteratur. Tværtimod har det hørt til det faste arsenal af klager over det juridiske studium, at hovedparten af undervisningen foregår som åndløs indterpning, og at mange af lærernes perspektiv er indskrænket til den lærebog, de søger at forklare de studerende indholdet af. Det praktiske liv ser helt anderledes ud, og det, som læres på universitetet, kan måske nok være en ballast senere hen, men det er slet ikke tilstrækkeligt til at klare sig, når livet bliver alvor uden for auditorierne. Sådan lød det engang, og selv om klagerne med årene er blevet mindre, må det nok erkendes, at det er svært at finde den ideelle løsning på juraens pædagogiske dilemma.

Fest og ballade er der ellers nok af i det juridiske studium for dem, der er til det, men det finder sted uden for undervisningslokalet. Kritisk holdning til lovgivning og retspraksis, eller overhovedet det læste stof, var især tidligere uvelkommen og indbragte højst den, der rejste et sådant spørgsmål, et overbærende smil. Han eller hun blev nok klogere. Sådan var det i hvert fald engang, men lige netop, når det gælder holdning, er der måske sket en udvikling, der fremmer personlig stillingtagen og selvstændighed. I hvert fald tilsyneladende.

Der er mange myter om det juridiske studium, og en af de mest vedholdende er den, at studiet er tørt, lidet befordrende for personlighedsudviklingen og grundlæggende uvidenskabeligt. Disse karakteristiske træk ved det juridiske studium blev allerede i 1700-tallet sammenfattet af den juridiske professor Andreas Hojer med ordene, at de vigtigste fornødenheder for gennemførelsen af det juridiske studium var besiddelsen af en blyrumpe, et jernhoved og en gylden børs, altså evnen til at sidde stille, huske stof uden at tænke for meget over det og penge til at finansiere studiet.

At et studium af denne art hører hjemme på et universitet kan måske undre. Men rent faktisk hører det juridiske studium til de allerældste, og det er formentlig også det studium, der har bevaret flest af de middelalderlige traditioner, både når det gælder indlæringsmetoder og stoffets indhold.

Ganske vist er undervisningssproget ikke længere latin, som det var tidligere, til gengæld har stoffet i dag en rent national karakter i modsætning til middelalderens internbationale romerret og kirkeret, der studeredes på de lærdes internationale fællessprog latin. Hertil kommer, at beredvillige juridiske lærere til stadighed sørger for, at der på moders-

målet foreligger obligatoriske lærebøger, således at de studerende ikke i utidigt omfang forledes til at sætte sig ind i juridisk stof på fremmede sprog eller med et indhold, der åbner perspektiver for, hvad der foregår i fremmede lande.

Kandidater med en juridisk uddannelse har i århundreder besat ledende stillinger i den offentlige administration og retsvæsenet i dette land og har stadig monopol på dommerstillinger og advokatgerningen. Tidligere gjaldt det samme ledende stillinger i det offentlige. Først i de seneste årtier har juristerne mødt reel konkurrence fra andre uddannelser, især når det gjaldt stillinger i den offentlige administration, og ofte med det resultat, at kandidater med anden uddannelsesbaggrund er blevet foretrukket til ledende poster eller poster, der forudsatte et større udsyn, evnen til at tænke i store linier eller forståelse for forholdet og samspillet mellem retlige overvejelser, politik, økonomi eller overhovedet et bredere syn på samfundsudviklingen. Til gengæld er juristerne formentlig stadig uovertrufne, når det gælder evnen til at analysere komplicerede retstilfælde, præcis formulering af de generelle retningslinier eller overhovedet sansen for detaljen eller tilsyneladende ensartede tilfældes forskellighed.

Juraen er et fag med traditioner, som rækker tilbage til det gamle Rom: "Rome gave civilization the law", er det blevet udtrykt, og i århundreder var det da heller ikke den nationale ret, men netop romerretten, som var kernen i studiet. Middelalderlige traditioner præger til gengæld studieformer og undervisningsmetoder. De fleste jurister søger universitetet for at få en uddannelse, der kan bruges i praksis, og ikke for at dyrke jura som videnskab. Fakultetet er derfor storforbruger af lærere, som ikke er forskere eller fast tilknyttet til fakultetet, og studiet er stærkt bundet til brugen af lærebøger, som forudsætter en passiv indlæringsmetode. Der anvendes under studiet kun i begrænset omfang bøger, som ikke er forfattet af en af fakultetets lærere, og retten til at forfatte lærebøger betragtes som knyttet til professoratet og nedarves inden for de enkelte fag fra lærestolens indehaver til efterfølgeren. Udenforstående har således vanskeligt ved at trænge ind på dette marked, og må i givet fald forberede sig på beskyldninger for ukollegial optræden og hvas kritik fra den, hvis territorium krænkes.

Et ældgammelt spørgsmål er, om jura er et videnskabeligt studium eller blot, som det er formuleret, et mere håndværksmæssigt fag, der kan kaldes "samfundets ingeniørkunst" eller lignende. Diskussionen om juraens værdiløshed som videnskab, "die Wertlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft", som en tysk jurist formulerede det midt i 1800-tallet, er stadig aktuel. Men juraen giver også anledning til store spørgsmål, og et af de of-

test formulerede er måske, om der eksisterer en naturret eller et begreb om retfærdighed hævet over den almindelige gældende ret, den såkaldte positive ret.

Ved de europæiske universiteter i middelalderen havde juraen fra starten sit eget fakultet, eller endda to, idet undervisningen i romerret og undervisningen i kanonisk ret - eller kirkeret - i ældre tid ofte var fordelt på hver sit fakultet. I København har der dog kun været ét fakultet, som i 1848 blev til et rets- og statsvidenskabeligt fakultet, for i 1993 at genopstå som et eget juridisk fakultet. Juristerne var igen herre i eget hus. Adskillelsen i 1993 af jura og de samfundsvidenskabelige uddannelser var en naturlig konsekvens af den omstændighed, at faget statsvidenskab, der oprettedes i 1848 som en administrativ uddannelse, i den seneste generation i stadig højere grad har identificeret sig som økonomi. Denne udvikling er forløbet samtidig med at juristerne – i og for sig uforklarligt – har opgivet det hidtil obligatoriske fag nationaløkonomi som en del af det juridiske studium. I forholdet til de både inspirerende og ofte videnskabeligt tunge fag antropologi, sociologi og kultursociologi, der indgik i det samfundsvidenskabelige fakultet, må det nok erkendes, at det ikke lykkedes at skabe en nærmere forbindelse til det juridiske studium, som kunne begrunde et fortsat fællesskab i samme fakultet. En tilbagevenden til et eget fakultet var derfor, ud over at være begrundet i antallet af lærere og studerende, en naturlig konsekvens af juraens og de øvrige samfundsvidenskabers forskellige sigte. Juristerne er noget særligt. Studiet har sine særpræg, og juristerne er anderledes end andre studerende. Det samme gælder lærerne. Juristernes *habitus* er en anden – for at benytte et udtryk fra sociologien. Men også omstændighederne har ændret sig. Tidligere var et juridisk professorat forbundet med høj status, og kun de allerdygtigste jurister kunne drømme om at opnå en af de meget få faste stillinger ved universitetet. I dag er der langt flere universitetslærere, og fakultetets status har ændret sig i takt med det almindelige prestigetab, som universitetet har lidt siden 1968. Masseuniversitetet er i dag en kendsgerning, og det præger også det juridiske studium, som har stor søgning og optager et meget stort antal studerende. Men stadig er amtallet af faste lærere beskedent i forhold til stigning i studenteroptaget.

Det juridiske Fakultet ligger mindre end 10 minutters gang fra magtens centrum på Slotsholmen. Det gjorde det også ved grundlæggelsen i 1479 og ved nygrundlæggelsen efter reformationen i 1536, og det blev det ved med i de følgende år. Den omstændighed har haft afgørende betydning for fakultetets skæbne. Grundlæggende har det været til dets fordel, ikke mindst hvis man ikke unaturligt betragter det juridiske studium som en af de danskes

veje til ros og magt. Ret og magt har nu en gang altid hørt sammen. Ret uden magt er afmagt, magt uden ret er tyranni. Muligt ved man det ikke, når man forlader universitetet med en juridisk eksamen, men de fleste lærer det før eller siden.

1 Kommunerne

2 Politiet

3 Retsvæsenet

.

4 Advokatvirksomhed

7 Centraladministrationen

8 Provinsen

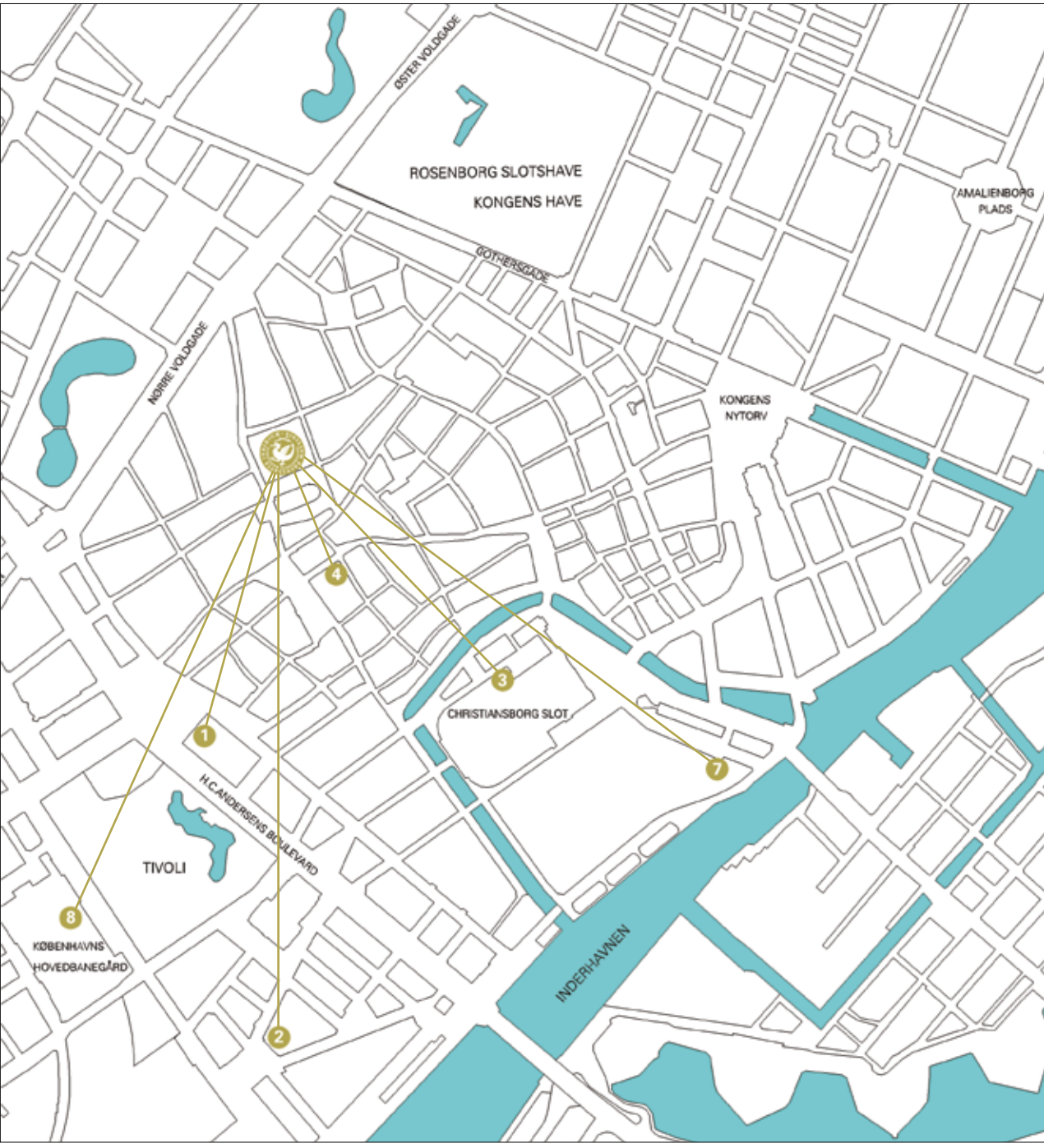

HVOR GÅR JURISTERNE HEN?

Denne illustration viser hvor juristerne går hen efter, at de har modtaget eksamensbeviset fra Det juridiske Fakultet. Efter endt uddannelse ligger de fleste og i mange tilfælde mest prestigefulde stillinger i København, da det er her statens og hovedstadens administration samt landets øverste juridiske myndighed ligger. En stor gruppe tager dog ud i landet og besætter embeder i kommuner, amter samt private virksomheder og advokatkontorer.

Kejser Justinian I (483-565), omgivet af embedsmænd og soldater. Justinian kendes blandt jurister som den byzantinske kejser, der lagde navn til den samling af romersk retsvidenskab og lovgivning, der senere fik navnet *Corpus juris civilis.* Udsnit af mosaik i kirken San Vitale i Ravenna.

TIDEN 1479-1788

HISTORIEN OM DET JURIDISKE FAKULTET ved Københavns Universitet er tillige langt op i tiden historien om retsstudiet i Danmark. Det begyndte i 1479, og fortsatte efter reformationen, om end længe i en målestok, som ikke levede op til europæiske forbilleder. Indtil det 18. århundrede var studiet internationalt, idet der ikke læstes dansk ret. Grundlaget for undervisningen var romerske retskilder, og det vil sige kommentering og udlægning af tekster fra Justinians *Corpus juris civilis* samt læsning af tyske romerretlige værker. Først i løbet af 1700-årene kom der gang i undervisningen i dansk ret, som efterhånden blev hovedfaget. 1736 blev et afgørende år, da der indførtes en juridisk eksamen, som betød, at der gradvis skete en professionalisering af juriststanden, således at dommerembeder, advokater og efterhånden også ledende stillinger i centraladministrationen blev besat med jurister.

Perioden 1479-1788 falder i flere afsnit. Det ældste fakultet, der grundlagdes i 1479, tabte pusten omkring 1530. Det nye lutherske universitet lagde ikke stor vægt på selvstændige juridiske studier, og først med naturretsepoken fra omkring 1700 begyndte en bevidsthed om betydningen af andre tyngdepunkter for retsstudiet end romerretten, nemlig naturret og dansk ret, og ud af denne bevidsthed voksende et nyt retsstudium, der tog form i årene efter 1736.

DET ÆLDSTE UNIVERSITET 1479-1537

FRA BOLOGNA TIL KØBENHAVN

Juraen hører til universitetets ældste studier. Et juridisk fakultet oprettedes allerede ved grundlæggelsen af Københavns Universitet i 1479, og dermed blev jura et universitetsstudium på samme måde som i det øvrige Europa. Standarden blev netop sat som en europæisk standard. Den juridiske undervisning var ikke tilrettelagt som en uddannelse i praktisk håndtering af lov og ret. Grundlaget for det juridiske studium var romerretten og den kirkelige ret, kanonisk ret, der begge var retssystemer med universel gyldighed.

Romerretten var i årene 529-534 under den østromerske kejser Justinian blevet samlet og redigeret i det værk, som siden 1500-årene kendes som *Corpus juris civilis*. Det bestod af en lærebog, *Institutiones*, samt af uddrag af den romerske retsvidenskab og af romersk lovgivning; lovbogen hed *Codex*, mens den omfattende samling af uddrag af romerske juristers værker kendes som *Digesta* eller *Pandectae*. Det var genopdagelsen af den romerske retsvidenskab, som i middelalderens Italien havde ført til retsstudiets grundlæggelse. Der er delte meninger om, hvorledes det gik til, men det står fast, at der opstod lovskoler i Italien omkring 1100, den vigtigste var retsskolen i Bologna, som hurtigt tiltrak studerende fra hele Europa.

Romerretten suppleredes i løbet af 1100-årene med det retssystem, som var blevet båret frem af en stadig stærkere pavemagt og kirke. Det var den kanoniske ret, kirkeretten, som blev den anden gren af et fuldstændigt juridisk system, og snart kunne man sondre mellem civilister, der beskæftigede sig med romerretten, og kanonister, der ikke kunne undvære kendskab til romerret, men som lagde hovedvægten på den kanoniske ret, som jo for mange studerende med tilknytning til kirken var yderst praktisk.

Ved siden af de ældste universiteter i Bologna, Paris og Oxford grundlagdes snart en række andre universiteter i Italien, Spanien og Frankrig. Med grundlæggelsen af Karlsuniversitetet i Prag 1348 fik også Nordeuropa et universitet, i 1364 grundlagdes universitetet i Krackow og snart fulgte en række tyske universitetsgrundlæggelser. For danske studerende blev det især af betydning, at der grundlagdes universiteter i Köln 1388

Florentinahåndskriftet er den ældste bevarede tekst af Justinians Digester og dermed en direkte forbindelse mellem Europa og romerretten. Håndskriftet opbevares i dag i Firenze på Bibliotheca Laurenziana, hvor en gruppe nordiske retshistorikere i 2001 fik lejlighed til at studere teksten. Her ses professorerne Ditlev Tamm fra København og Kjell Åke Modéer fra Lund bøjet over den respektindgydende tekst. KU.

og i Rostock 1419, som var let at nå med skib over Østersøen. Mange danske nåede i løbet af middelalderen at gennemføre en akademisk pilgrimsrejse, en *peregrinatio academica*, til et sydeuropæisk eller et tysk universitet, og i den forbindelse stod også juridiske studier på programmet.

Der udvikledes med udgangspunkt i retsstudiet på universiteterne en ny videnskabelig måde at betragte retten på, og den finder vi udslag af også i dansk lovgivning, lige som den har været kendt i kredse omkring kongemagten. Dansk ret er ikke et isoleret fænomen, men hører hjemme i en europæisk sammenhæng. Jyske Lov udstedtes af kongen i 1241. Det er syv år efter, at pave Gregor IX fremstod som lovgiver og udsendte den autoritative samling af kanonisk ret, som vi kender som *Liber Extra*, hvori vi finder grundlaget for middelalderens ægteskabsret og overhovedet de vigtigste retlige afgørelser inden for kirkeretten, som byggede på pavens autoritet.

Påvirkningerne kom sydfra, langt den overvejende del af middelalderens europæiske retslitteratur blev til i Italien. Ikke meget stammer fra områder nord for Alperne, og danske bidrag er så godt som ikke eksisterende. Ærkebiskop Anders Sunesen var en af dem, som i 1100-årenes slutning havde besøgt udenlandske lærdomsinstitutioner, formentlig både Bologna, Paris og Oxford. Han forfattede en latinsk gengivelse af Skånske Lov,

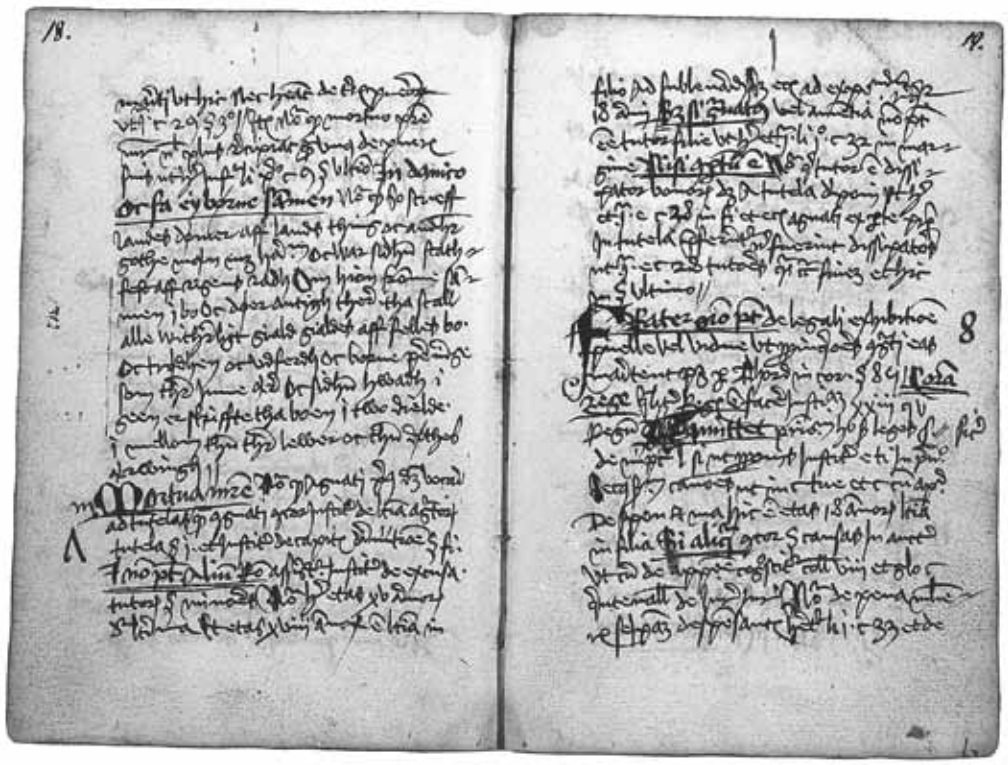

hvori han nok kommenterede enkelte bestemmelser, men formålet var først og fremmest at udbrede kendskabet til loven, mindre at fordybe sig i dens forståelse, og slet ikke at kritisere loven. Men enkelte steder kan Anders Sunesen ikke lade være med at påpege uoverensstemmelser mellem Skånske Lov og kirkens kanoniske ret. Mere end tre hundrede år senere forfattede biskop Knud Mikkelsen i Viborg, der døde omkring 1480, en kommentar til Jyske Lov, hvori han inddrog sammenligninger med romerretten og den kanoniske ret, og dermed står vi over for det eneste danske videnskabelige i ordets egentlige betydning juridiske værk fra middelalderen; det kendes som biskop Knuds glosser. Knud Mikkelsen, som havde studeret i Rostock og Erfurt, ville gøre Jyske Lov, der også fandtes på latin, kendt for en større kreds, og samtidig bidrog han også med referat af praktiske retstilfælde, som han kendte fra sin virksomhed som dommer på Kongens Retterting, der var landets højeste domstol. Knud Mikkelsen brød sig ikke om lovbestemmelser, der direkte stred imod romerretten eller den kirkelige ret, men han anerkendte lokale variationer. Den problemstilling, som Knud Mikkelsen havde taget op, nemlig forholdet mellem dansk ret og *ius commune* var i senmiddelalderen til stadighed aktuel og blev også et emne i den juridiske undervisning, da man endelig i 1479 fik et eget dansk universitet.

Knud Mikkelsens (-1460-) såkaldte glosser til Jyske Lov fra slutningen af 1400-årene er sammen med ærkebiskop Anders Sunesens mere end tohundrede år ældre latinske version af Skånske Lov det eneste danske juridiske værk fra middelalderen. Glosserne, som er ordforklaringer eller kommentarer til fortalen og de enkelte bestemmelser i Jyske Lov, findes både i en dansk og en latinsk version. Knud Mikkelsen havde studeret i Erfurt og var bekendt med europæisk juridisk metode, som han her overførte fra romerretten til dansk ret. Knud Mikkelsen havde som biskop i Viborg sæde i Kongens Retterting, og der findes i glosserne henvisninger til samtidige domme, og derudover indeholder glosserne forklaringer og overvejelser over forskelle mellem dansk ret og kanonisk ret. KB.

Langt den overvejende del af den juridiske litteratur fra middelalderen stammer fra Italien, og det største navn var Bartolus af Saxoferrata (1313/14-1357), som i løbet af sit forholdsvis korte liv nåede at forfatte et væld af afhandlinger og kommentarer til romerretten, der blev autoriteter over hele Europa: *Nemo iurista, nisi Bartolista*, (uden Bartolus ingen jurister) lød et ofte citeret motto, der viser noget om Bartolus anseelse. Ingen kunne blive jurist uden at kende hans tolkninger af romerretten, som de kunne læses i bl.a. det her gengivne værk, der er en udgave fra 1530 af hans kommentar til Justinians Codex. På titelbladet ses Bartolus som professor, der gennemgår teksten med sine elever. KB.

ROMERRET OG KANONISK RET

Grundlaget for middelalderens juridiske studier var romerretten og kirkeretten, kaldet kanonisk ret. Studiet af romerretten begyndte i Norditalien omkring 1100, og undervisningen tog udgangspunkt i kejser Justinians lovsamling fra det 6. årh. e.Kr. hvis væsentligst dele var en lovbog, *Codex*, en samling af den romerske retsvidenskab, *Digesta*, og en lærebog, *Institutiones*. I forhold til romerretten, som havde rødder langt tilbage i romerrigets historie, var den kirkelige ret på mange punkter revolutionær. Kirkeretten kom til at regulere den europæiske ægteskabsret og handlede også om både kirkens ansatte og dens personer og kirkens virksomhed, så det studium havde en udpræget praktisk karakter.

Middelalderens kanoniske ret var samlet i Gratians Dekret fra midten af 1100-årene, der var en privat samling, og hertil knyttede sig den pavelige lovsamling *Liber Extra* fra 1234 og senere pavelige lovsamlinger. På universiteterne undervistes særskilt i romerret og kanonisk ret, men et vist kendskab til romerret var en forudsætning for at opnå en grad i kanonisk ret. Ved Københavns Universitet fulgtes et europæisk mønster. Studieplanen var indrettet med tre romerretlige og tre kanonistiske forelæsninger svarende til, at der ved udenlandske universiteter ofte var tre lærere ved hvert af de to fakulteter, men sådan kom virkeligheden i København ikke til at se ud. Den vigtigste romerretlige forelæsning fandt sted om morgenen og blev holdt vekselvis over Justinians Codex og de første 24 bøger af Digesterne kaldet *Digestum vetus*. Andre forelæsninger gennemgik *Institutiones* og de øvrige dele af Digesterne (kaldet *Infortiatum* og *Digestum Novum*). Inden for kirkeretten var det *Liber Extra* med ægteskabsretten, der udgjorde den centrale forelæsning efterfulgt af forelæsninger over Gratiant Dekret og den såkaldte *nova iura*, de senere pavelige lovsamlinger.

Fra bevarede middelalderlige testamenter ved vi, at der befandt sig adskillige romerretlige og især kirkelige lovbøger i Danmark, og de har naturligvis haft læsere. Fortalen til Jyske Lov fra 1241 er et kendt vidnesbyrd om, at der var danske, som beherskede kanonisk ret, og som kunne omsætte den kirkelige rets latin til kernefulde danske sætninger. Lovsproget i de danske landskabslove, som var grundlaget for dansk ret, var dansk, og der var ikke så megen brug for universitetsuddannede jurister i den almindelige retspleje. Løsningen af dagligdagens konflikter, som fandt sted ved de lokale domstole på herreds- og landsting, krævede ikke egentlig juridisk indsigt. Anderledes forholdt det sig med det kirkelige apparat, hvor kundskaber i kanonisk ret var efterspurgte. Dette betyder ikke, at der ikke i Danmark var kendskab til romerret og kanonisk ret, eller at disse kundskaber ikke spillede en rolle. Men det er vigtigt at gøre sig klart, at modsætningen mellem romerret og kanonisk ret på den ene side, og dansk ret på den anden, ikke var absolut i den forstand, at den lokale danske ret var upåvirket af de europæiske strømninger.

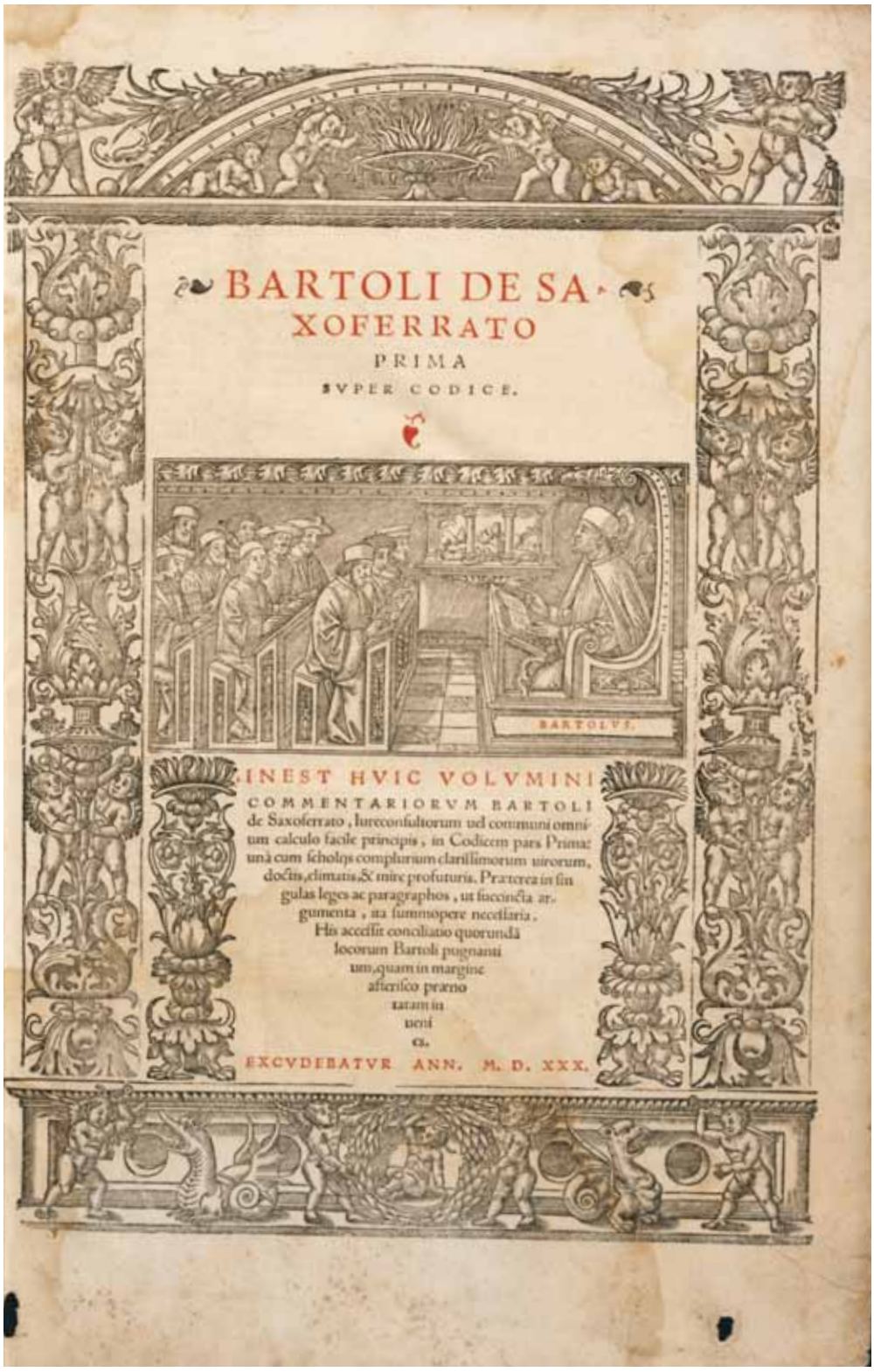

BARTOLI DE SA-
XOFERRATO
PRIMA
SVPER CODICE.

BARTOLVS.

INEST HVIC VOLVMINI
COMMENTARIORVM BARTOLI
de Saxoferrato, Iureconsultorum uel communi omnium calculo facile principis, in Codicem pars Prima:
unà cum scholijs complurium clarissimorum uirorum,
doctis, climatis, & mire profuturis. Præterea in singulas leges ac paragraphos, ut succincta argumenta, ita summopere necessaria.
His accessit conciliatio quorundã
locorum Bartoli pugnanti
um, quam in margine
asterisco præno
tatam in
uenI
es.
EXCVDEBATVR ANN. M. D. XXX.

Ærkebiskop Jens Brostrup (død 1497) blev 1447 immatrikuleret i Rostock og året efter i Köln. I 1450 var han i Rom, og i 1455 blev han i Köln, formodentlig efter endnu et studieophold her, baccalaur i kirkeret. I 1472 fik Christian I ham valgt til ærkebiskop, men først to år senere fik han pavens godkendelse. Jens Brostrup fik stor indflydelse på oprettelsen og udformningen af statutterne for Københavns Universitet, der som forbillede havde statutterne for Kölns Universitet. KB.

FAKULTETET OPRETTES

Forbilledet for det nye universitet og dermed også for Det juridiske Fakultet var universitetet i Köln, der på det tidspunkt hørte til de mest ansete universiteter i Tyskland. Her havde Danmarks primas, ærkebiskop Jens Brostrup, studeret og i 1455 erhvervet den juridiske doktorgrad, så det var nærliggende at søge råd og lærere der, da det endelig efter Christian I's Italiensrejse i 1474 lysnede med hensyn til oprettelsen af et dansk universitet. Det fik ikke sæde i hverken ærkebiskoppens Lund eller Sjællands gejstlige centrum Roskilde, men i kongens by København, og her blev det liggende. Det kunne ikke mindst Det juridiske Fakultet, hvis lærere i tidens løb har haft mange offentlige hverv, nyde godt af. Universitetet lå ikke mange minutter fra Københavns Slot, og netop forholdet til statsmagten og dens ønske om kontrol set i modsætning til den akademiske frihed er et tilbagevendende tema i universitetets historie. Grundlæggende indordnede universitetet og ikke mindst Det juridiske Fakultet sig under de givne forhold, og det var vel i virkeligheden først i 1968, at noget, som kunne minde om en revolutionær bevægelse, havde sit udspring på universitetet, uden at det dog i første omgang påvirkede juristerne nævneværdigt.

Det juridiske Fakultet er det af de gamle fakulteter, hvis første år vi ved mest om. Det skyldes, at statutterne for det ældste juridiske fakultet er bevaret sammen med universitetets almene statutter. Universitetet var et fuldt universitet, som bestod af tre højere fakulteter, teologi, jura og medicin, og det lavere artesfakultet, hvor de studerende dyrkede humaniora og naturvidenskab som indledning og grundlag for senere studier ved et af de højere fakulteter. Der var som nævnt kommet rigtig gang i planerne om indretning af et dansk universitet, da den danske konge Christian I i 1474 besøgte Italien og der af pave Sixtus IV fik tilladelse til at grundlægge et universitet. Den pavelige bulle af 19. juni 1475 autoriserede oprettelsen af et universitet i Danmark med samtlige fakulteter og gav ret til der at tildele de internationale akademiske grader som baccalaureus, licentiat, magister og doktor. I kraft heraf oprettedes Det juridiske Fakultet eller, som det hed, et *facultas utriusque juris* med henblik på studiet af begge de to universelle retssystemer, den kirkelige ret (kanonisk ret) og romerretten (civilretten). Statutterne skrev ligefrem om de to retssystemer, at de betød "en viden om det gode og det retfærdige, den værdifuldeste viden overhovedet". De bidrog nemlig til at "holde selviske indskydelser inden for rettens grænser" og desuden til at fremme retfærdighed og fred.

Som forbillede for universitetets indretning pegede pavebullen på

Juristerne i Bologna opnåede ikke blot høj anseelse, men deres virksomhed som juridiske rådgivere gav også gode indtægter, som afspejles i de ofte fyrstelige gravmæler over jurister, der findes i byen både foran og inde i kirkerne. En del er endt på Bolognas Muso Civico, hvor man kan beundre dette gravmæle af kunstneren Bettino da Bologna udført for Bonifacio Galluzi i 1346, og som viser en jurist, som udlægger teksten for seks flittigt noterende studenter. Relieffet får trods sin strengt symmetriske opbygning alligevel et par menneskelige træk med som to af tilhørerne til højre, der snakker sammen, mens de to yderst til venstre virker meget trætte af at læse. KU.

Universitetet i Bologna skulle ifølge Pavebullen fra 1475 være Københavns Universitets forbillede, men i stedet blev universitetet i Köln forbilledet. Således er kun 9 af 61 bestemmelser i Kölns fundats ikke medtaget i de københavnske statutter fra 1479. Tilsvarende springer overensstemmelserne mellem de to universiteters segl i øjnene: Det kölnske segl viser de hellige tre konger – Kölns skytshelgener – under en trefløjet baldakin, på det københavnske ses under en tilsvarende baldakin Skt. Peder med himlens og jordens nøgler. Bemærk også den store lighed mellem skrifttyperne i de to omskrifter. KU.

STATUTA FACULTATIS UTRIUSQUE IURIS

Quoniam in omnibus maxima sunt Dei dona a superna collata clemencia, sacerdocium et imperium, illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis presidens: quibus tanquam duobus luminaribus ex uno eodemque principio procedentibus in militanti ecclesia mirifice rutilantibus omnis humana exornatur vita. Quid enim pontificali auctoritate maius et sanctius, a qua canonica emanavit sapientia, que res divinas bene disponit pariter et humanas? Hec namque si bene intelligatur et sciatur , per eam tam spiritualia bene regi possunt quam temporalia. Imperiali vero celsitudine quid sublimius que noctibus sub equalitate dierum utens, quatenus subiecti sui illesi serventur ac sollicitudine liberati sub omni quiete consistant, civilem disponit prudenciam, que non permittit hominem in paupertate vivere neque mori in anxietate? Hee sunt itaque (canonica inquam sapientia et legalis sciencia) artes boni et equi, omnium aliarum dignissime, per quas noxius appetitus sub certis iuris limitibus refrenatur…..,

DET JURIDISKE FAKULTETS STATUTTER 1479

Blandt alle guddommelige gaver er de to største præstedømmet og den verdslige myndighed. Den første tjener det guddommelige, den anden styrer det menneskelige. Disse to giver menneskelivet glans som to lys, der stråler ud fra den samme kilde og på vidunderlig vis oplyser den kæmpende kirke. For hvad er større og helligere end det højeste præstedømme, det pavelige embede? Derfra udsprang den kanoniske rets visdom, som leder og tilrettelægger alle guddommelige og menneskelige forhold. Hvis vi kender og forstår den rigtigt, kan vi nemlig styre alle åndelige og verdslige forhold. Og hvad er mere ophøjet end den øverste verdslige myndighed? Den bestræber sig dag og nat på at bevare sine undergivne uskadte, trygge og befriede fra al bekymring; den administrerer den borgerlige rets klogskab; den tillader ikke, at mennesker lever i fattigdom og dør i angst. Disse to, nemlig den kanoniske visdom og den civile ret, betyder således en viden om det gode og det retfærdige, den værdifuldeste form for viden overhovedet. De bidrager til at holde selviske tilskyndelser inden for rettens grænser……

Ikke blot statutten for universitetet, men også statutten for det ældste juridiske fakultet er bevaret. Her er gengivet indledningen til statutten, der indeholdt bestemmelser om professorerne, de juridiske fag og forelæsninger m.v. Den latinske tekst er redigeret og oversat af Jan Pinborg i 1979. KB.

Gl kgl S 3199.

Humanam nom
nibus maria sit dei dna a supna col:
lata clemencia Sacerdocio et Imperio sd
quidem diuinis ministrans: hoc aut humanis pre
sidens: quibq tanq duobus luminaribus ex uno
cordis q principio procedentibus: in Ministerio cele
stis vite rutilantibq orbe humana exornatur
vita: Quod cum Pontificali auctte maior et sanctior
: a qua tanq ex emanauit sapia: q res diuinas
bene disponit pariter et humanas Hec nanq
si bene intelligatur et seruetur: per eam tam
spiritualia bene regi possint q tpalia: Impe
riali vo celsitudine quid sublimius q nobis
sub equalitate dicendi utens: q tociq subiecta sui
illesa seruentur ac sollicitudine liberata sub
omni quiete consistant: eiusdem dispone prudencia: q non permittit Regi in pauperie vinc
nequ mori in angustia Hec sunt itaq (Ca
nonica nri sapia et legalis forma) artes bone
et equi omni aliarum dignissime: per quas nostri
affectus sub certis finibus limitibus refrenatur

universitetet i Bologna. Af større betydning for udformningen af de almindelige statutter for Københavns Universitet blev imidlertid det nærmere liggende universitet i Köln, hvorfra også en betydelig del af den oprindelige lærerstab rekrutteredes. Det gælder også for Det juridiske Fakultet, idet det umiddelbare forlæg for fakultetets statutter var 1398-statutterne for Det juridiske Fakultet ved Kölns Universitet, som i slutningen af 1400-tallet hørte til de mest ansete juridiske fakulteter i Tyskland. Enkelte steder f.eks. ved beskrivelsen af doktorceremonien er Københavnerstatutten mere udførlig og afspejler herved en fremgangsmåde, der også kendtes fra universitetet i Paris, men bortset herfra og fra enkelte andre tilføjelser og ændringer synes statutten for Det juridiske Fakultet at stå i lignende afhængighedsforhold til Kölnerfakultetsstatutten, som den almindelige universitetsstatut for Københavns Universitet står til den tilsvarende almene statut for universitetet i Köln.

Meget tyder på, at fakultetets virksomhed især har koncentreret sig om kirkeretten. Grundlaget for studierne har været de kanoniske retskilder, altså Gratians Dekret fra ca. 1100-tallets midte og de senere tilkomne pavelige dekretalesamlinger, særlig den i 1234 af pave Gregor IX udstedte *Liber Extra*, og romerretten. Som det fremgår af statutterne, forestillede man sig nemlig to sideordnede afdelinger (der i statutten kaldtes fakulteter), som hver for sig forberedte studenten på opnåelsen af graderne som baccalaur, licentiat og til sidst doktor i enten kanonisk ret eller romerret. Studietiderne var henholdsvis 3 1/2 og 2 1/2 år for opnåelsen af baccalaur- og licentiatgraden, mens doktorgraden ikke tildeltes på grundlag af en forudgående eksamen, men under en højtidelig forelæsningshandling. For den, der havde studeret eller erhvervet en af graderne i kanonisk ret eller romerret, var der efter statutterne en mulighed for nedsættelse af studietiden for opnåelsen af en grad i det andet fag.

JURA – AKADEMISKE GRADER

Tildeling af akademiske grader som det formelle bevis på den erhvervede lærdom har altid været en central del af livet på universiteterne. De akademiske grader har siden middelalderen udviklet sig lidt forskelligt på forskellige tider og steder, men det mest almindelige – således også ved Københavns Universitet – har været et system med tre akademiske grader, fra baccalaurus- eller baccalargraden som den laveste, over licentiatgraden til doktorgraden som den højeste. Af Det juridiske Fakultets statutter fra 1479 fremgår, at fakultetet kunne tildele alle tre akademiske grader

I store dele af verden er endnu i dag erhvervelsen af en akademisk grad den almindelige afslutning på en universitetsuddannelse, således i England og USA Bachelor (B.A.) og Mastergraden M.A.) I modsætning hertil står Danmark og andre lande, hvor en embedseksamen hidtil har været den normale afslutning på studiet for dem, der skulle virke i samfundet uden for universitetet. Her fik erhvervelsen af akademiske grader især betydning for en universitetskarriere, et forhold, der i udpræget grad har været gældende for de juridiske grader. ES

Pave Gregor IX's lovbog *Liber Extra* fra 1234 blev signalet til udsendelse af andre lovbøger i store dele af Europa, også den danske Jyske Lov kan ses som led i denne lovgivningsbølge, som fremkom i 1200-årene. Omkring 1500 udsmykkede maleren Rafael pavens gemakker i Vatikanet i Rom, og både romerretten og dens modstykke kanonisk ret, personificeret af pave Gregor, som får lovbogen overrakt af dens redaktør spanieren Raimundus de Peñaforte, indgik som vigtige motiver. KU.

Doktorgraden har siden universitetets grundlæggelse i 1479 været dets fornemste grad. I universitetets første år var den uden betydning, men efter indførelsen af den juridiske eksamen 1736 har graden haft betydning især internt på universitetet, som markering af det for opnåelsen af et professorat krævede kvalifikationsniveau.

De personer, der modtog universitetsgrader, synes alle at have modtaget dem i kanonisk ret, men en enkelt omtales dog som *baccalaureus utriusque iuris* og må altså have studeret såvel romerret som kanonisk ret. Det er imidlertid et spørgsmål, om skellet mellem kanonisk ret og civilretten har været så skarpt, som statutterne antyder – således var forholdene i hvert fald ved flere tyske universiteter, hvor det som regel var en forudsætning for at få noget ud af undervisningen i kanonisk ret, at den studerende kendte til romerret. Den omstændighed, at fakultetets statutter i deres fortale bringer ganske vist ret velkendte romerretlige citater fra Digesterne, viser, at romerretten heller ikke har været ukendt. Selvom det ikke har været muligt at gennemføre det ambitiøse undervisningsprogram, der foreskrives i statutten, må vi nok forestille os, at romerretten i et vist omfang er blevet inddraget i undervisningen som sammenligningsgrundlag for dem, der læste kanonisk ret. Studiet af kanonisk ret forudsatte som nævnt kendskab til romerretten, mens det omvendte ikke var tilfældet.

På kortet over de vigtigste middelalderlige universiteter kan universitetsgrundlæggelserne følges fra de ældste universiteter i Norditalien, Paris og Oxford, til Spanien og Sydfrankrig over Prag til Tyskland og efterhånden også i 1400-årene de nordiske lande. Gyldendal/John Fowlie

FAKULTETETS LÆRERE

Blandt det juridiske lærerkollegiums medlemmer fremhæves som regel Erik Nielsen (1447/48 - ca. 1505) af den adelige slægt Rosenkrantz, der var doktor i kanonisk ret ved universitetet i Greifswald, som den første ordinarius og *de mane legens* (den, der holdt den mest prestigefyldte morgenforelæsning) i kanonisk ret. Han var tillige rigsråd og syntes som fakultetets første dekan at have haft en ret betydelig position ved universitetet i den tid, han virkede (død ca. 1505). Han valgtes flere gange til rektor for universitetet. Blandt de første juridiske lærere nævnes også Tileman Schlecht, der i forbindelse med oprettelsen af universitetet var indkaldt fra Köln. Han promoveredes i 1480 til doktor i kanonisk ret ved Københavns Universitet, men det er usikkert, om hans virksomhed som lærer har været særlig omfattende. For året 1507 omtales en Antonius, der var doktor i kanonisk ret, som ordinarius. Han synes dog kun at have virket en kort tid ved universitetet, inden han, der tilhørte præmonstratenserordenen, i 1509 knyttedes til klosteret i Børglum. Om en Ditlev Smyther, der havde studeret i Louvain og Bologna, oplyses det i de tilskrevne bemærkninger i det bevarede håndskrift af fakultetsstatutterne, at han omkring 1500 afholdt en *repetitio* under forsæde af den daværende vicekansler, Peder Albertsen. Han må derefter være draget til universiteterne i Louvain, hvor han opnåede baccalaurgraden, og videre til Bologna, hvor han blev doktor i kanonisk ret. 1512 optoges han som doktor i lærerkollegiet ved Københavns Universitet. For årene 1513 og 1524 omtales han som universitetets rektor.

Blandt personer tilknyttet Det juridiske Fakultet ses også omtalt Knud Valkendorf, der havde en grad i kirkeretten, og som i 1516 var rektor for universitetet, uden at det dog kan oplyses, om han har undervist ved fakultetet.

1520 var Amelungus Amelungi rektor for universitetet. Han var doktor i kanonisk ret og samtidig *Christiani I Advocatus & Consiliarius*. Vincents Lunge (f. før 1483-1536) knyttedes i 1521 til universitetet som professor. Han havde under en lang studierejse i udlandet erhvervet doktorgraden i både kanonisk ret og romerret. Han synes således at have haft forudsætningerne for også at meddele den romerretlige undervisning, der var foreskrevet i statutten. Han var imidlertid kun knyttet til universitetet i en kort periode, da han allerede 1522 udnævntes til lensmand på Krogen – det senere Kronborg. I 1524 holdt Johannes Cusanus fra Trier forelæsninger over reglerne om slægtskab og svogerskab og om hukommelsesteknik, men om han udover denne ene meget praktiske forelæsningsrække har virket ved universitetet, ved vi ikke.

Universitetets indvielse i Vor Frue Kirke den 1. juni 1479 således som maleren Wilhelm Marstrand i 1871 mente det kunne være foregået. Maleriet er en del af udsmykningen af Københavns Universitets festsal. Efter den højtidelige gudstjeneste fremstiller universitetets kansler, Roskildebispen Oluf Mortensen lærerne for Kong Christian I. Peder Albretsen, som nærmer sig Kongen, holder i hånden manuskriptet til den latinske tale, han lige har holdt. Han modtager kongens udnævnelse til universitetets vicekansler. Herren med violet kappe er Erik Nielsen Rosenkrantz, professor i kirkeret og Det juridiske Fakultets første dekan. Bag ham står kannikken magister Jesper Henriksen fra Sandagergaard på Fyn; han blev universitetets første rektor.

En hovedkilde til viden om det ældste juridiske fakultet er nogle notater i forbindelse med et eksemplar af de bevarede statutter, og her får vi den oplysning, at en magister Ingemarus, der havde opnået baccalaurgraden ved universitetet i Rostock, blev antaget til at holde forelæsninger, men at han var "*ignarus... sed presumptuosus*", uvidende, men vigtig. Der findes ingen angivelse af tidspunktet for denne virksomhed.

Også Peder Albertsen (d. 1517), der i var en af hovedkræfterne i forbindelse med universitetets grundlæggelse, havde tilknytning til Det juridiske Fakultet. Han promoveredes som dr. jur. i kanonisk ret og var leder af en *repetitio* i året 1500 og en anden i 1516. Selvom han ikke vides at have holdt forelæsninger, må han således have spillet en vis rolle ved fakultetet. I 1482 skænkede han universitetet sin bogsamling, der rummede flere juridiske værker, bl.a. de kanoniske retskilder, et værk af kanonisten Panormitanus og en kommentar til Justinians *Institutiones* af kölnerjuristen Pyro.

Om tildelingen af akademiske grader ved det ældste fakultet finder vi også en række oplysninger noteret på det bevarede eksemplar af fakultetets statut. Det fremgår heraf, at tre opnåede at blive doktorer, nemlig de føromtalte Peder Albertsen og Tileman Schlecht samt en Christiern Pedersen, der tilhørte Johannitterordenen. Licentiatgraden tildeltes tre gange; foruden til de to sidstnævnte således også til en magister Jacob, der var prior for benediktinerklosteret i Odense. Baccalaurgraden tildeltes seks gange, nemlig foruden til de tre, der senere opnåede højere grader, til en kannik Lars fra Vestervig, en magister Johannes fra Nyborg, der tillige var dekan for artesfakultetet, og en Johannes Mortensen fra cistercienserklosteret i Sorø.

Vi kender ikke antallet af studenter, og ved ikke, om man har kunnet gennemføre statutternes ambitiøse program. Dagens første undervisning fandt således ifølge statutten sted fra klokken seks til syv om morgenen, hvor hovedforelæsningen over de såkaldte dekretaler, altså *Liber Extra*, fandt sted. Om eftermiddagen klokken et forelæstes over Gratians Dekret og derefter over den yngre kirkeret. I romerret var på tilsvarende måde foreskrevet, at der om morgenen skulle læses over de vigtigste dele af Digesterne eller *Codex* og om eftermiddagen over lærebogen *Institutiones* og andre dele af Digesterne. Alt sammen fulgte den almindelige europæiske standard for undervisning, og det samme gjaldt formaningen om at læse over "de paragraffer, som er mest relevante og bedst tjener et praktisk formål".

EN REPETITIO FRA 1516

Ud over kendskabet til navnene på personer, der kan have givet juridisk undervisning, og på en række personer, der har modtaget akademiske grader, har vi kendskab til enkeltstående akademiske handlinger. I året 1500 holdtes en repetitionshandling, en *repetitio*, af Ditlev Smyther; herved forstod man indgående drøftelse af et bestemt kildested fra kanonisk ret eller romerretten med gennemgang af samtlige problemer i tilknytning hertil og med en afsluttende besvarelse af spørgsmål og indvendinger fra tilhørerne. Ifølge en anden efterretning disputerede den senere Roskildebisp og universitetskansler Lave Urne i året 1507 over emnet kirkernes frihed – *de immunitate ecclesiarum* – på Rådhuset i overværelse af skotske gesandter. Ved en *disputatio* forstod man en diskussion af et juridisk problem på grundlag af et konkret eller abstrakt tilfælde i forbindelse med en offentliggørelse af de teser, man ville forsvare eller forkaste.

Den mest udførlige underretning, vi har om en akademisk handling ved det ældste fakultet, drejer sig om en såkaldt *repetitio* i året 1516. En tilhører har i det bevarede eksemplar af fakultetsstatutten gjort nogle notater, der viser, at der har været anvendt en lignende fremgangsmåde som ved doktorpromotioner. I den trykte udgave af statutten med dertil hørende bemærkninger er optegnelserne om denne repetition betegnet som en doktorhandling, men det fremgår af den omstændighed, at repetenten, magister Nikolaj Pedersen, alene omtales som baccalaur, at det ikke kan være en doktorpromotion. Han omtales heller ikke i fortegnelsen over doktorerne, men af en senere notits fremgår, at Nikolaj Pedersen alene var baccalaur *in utroque jure*, og at han i året 1516 optoges i fakultetet. Den handling, der beskrives, er derfor sandsynligvis den *repetitio*, der skulle markere hans optagelse i fakultetet.

Emnet for repetitionsforhandlingen var ikke dansk ret, men et dekretale, dvs. et pavebrev, der i optegnelserne er angivet som *C. ad nostram ad pb.* Hermed sigtes til det dekretale i kapitlet om beviser, *de probationibus*, der indledes med ordene *ad nostram*, i Gregor IX's *Liber Extra* fra 1234, nemlig 2,19,12, som er et bekendt brev af 28. maj 1218 fra Pave Honorius III til Lunds ærkebiskop Anders Sunesen. Paven indskærper her over for ærkebiskoppen, at det ikke ved gejstlige domstole må tillades at føre negativt bevis, såfremt positivt kan føres. I brevet omtales det danske bevissystem med mededsmænd som en "pest mod al ret". Det fremgår, at Nicolaj Pedersen efter en grundig gennemgang af kildestedet fik stillet et spørgsmål i tilknytning hertil om dansk ret, nemlig om den fortsatte gyldighed af de gamle regler om sagsøgtes ret til at fri sig ved benægtelsesed.

Også denne repetition foregik som nævnt under forsæde af Peder Albertsen. Det oplyses, at kongen, Christian II, var til stede under handlingen, og det kan naturligvis have været grunden til, at man kom ind på dansk ret, men det pågældende dekretale berører under alle omstændigheder så direkte bevisreglerne i dansk ret, at det næppe har været muligt at gennemgå dekretalet uden også at omtale dansk ret. Selvom den nationale danske ret ikke var genstand for studier ved Københavns Universitet i denne periode, var der således allerede dengang muligheder for med udgangspunkt i den kanoniske ret også at berøre emner fra dansk ret.

I sammenligning med den virksomhed, der udfoldedes ved de juridiske fakulteter ved de store udenlandske universiteter, må Det juridiske Fakultet ved Københavns Universitet naturligvis tage sig særdeles beskedent ud. Selvom mange af lærerne var udlændinge, var der dog danske imellem, og de, godt nok få personer, der modtog de juridiske grader, var hovedsagelig danske.

LIBER EXTRA 2,19,12.

"Til ærkebiskop Anders af Lund og hans lydbiskopper.

I skal vide, at det er kommet os for øre, at præster og gejstlige i modstrid med de kanoniske retsbestemmelser frækt støtter sig på loven i Danmarks rige, der anerkender negativt bevis, og anses for frigjort for de beskyldninger, der på lovlig vis kan rejses mod dem og godtgøres ved troværdige vidner, såfremt de på den ene eller anden måde formår at rense sig herfor. Som følge heraf er det forekommet, at de undertiden skaffer sig folk til at rense sig med, som er ligeså forbryderiske som de selv, således at de til sin tid kan svare for dem i lignende forhold, og de begår mange forbrydelser i deres frækhed. Da det altså er vor vilje, at denne pest, der strider mod al ret, skal udryddes fuldstændigt hos gejstligheden, befaler og byder vi jer, brødre, ved denne vor apostoliske skrivelse, at I ikke imod de kanoniske bestemmelser må tillade nogen at føre negativt bevis for kirkens domstol, såfremt positivt bevis kan føres, og på kanonisk vis giver adgang alene for uberygtede mænd, når renselser skal finde sted, idet I skal vide, at den, der er plettet og brændemærket ved at være berygtet for en lignende brøde, er uegnet til at rense for en beskyldning, af hvad art den end er.

Givet ved S. Pietro i Rom den 28. maj i vort andet år (1218)."

Brevet er igennem Honorius III's dekretalsamling af 1226, der almindeligt betegnes "Den Femte", gået over i Gregor IX's dekretaler af 1234 som c. 12 X De probationibus II 19 (2,19,12).

Bartolus og hans elev Baldus (1327-1400), som især er kendt for et stort antal juridiske reponsa, såkaldte *consilia,* nød langt op i tiden stor anseelse og blev omkring 1500 malet af Rafael på dette dobbeltportræt af middelalderens to store jurister. KB.

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

En forudsætning for at studere romerret og kanonisk ret var naturligvis, at de fornødne bøger var forhånden. Vi ved, at der i middelalderen var mange håndskrifter af både romerret og de kanoniske lovsamlinger i Danmark. Mange af dem tilhørte gejstlige, der havde studeret i udlandet, mens andre fandtes ved de større kirkelig institutioner. Ved oprettelsen af universitetet i 1479 modtog de nye institution også boggaver, der indgik i en samling, som blev til Universitetsbiblioteket. I tidens løb er samlingen reduceret ved brand, men bestanden af bøger omkring har kunnet rekonstrueres, og det viser sig, at der har været en betydelig samling af ikke blot kanoniske og romerretlige lovtekster, men også af vigtige retsvidenskabelige værker inden for både romerret og kanonisk ret, bl.a. af 1300-tallets store autoritet Bartolus de Saxoferrato.

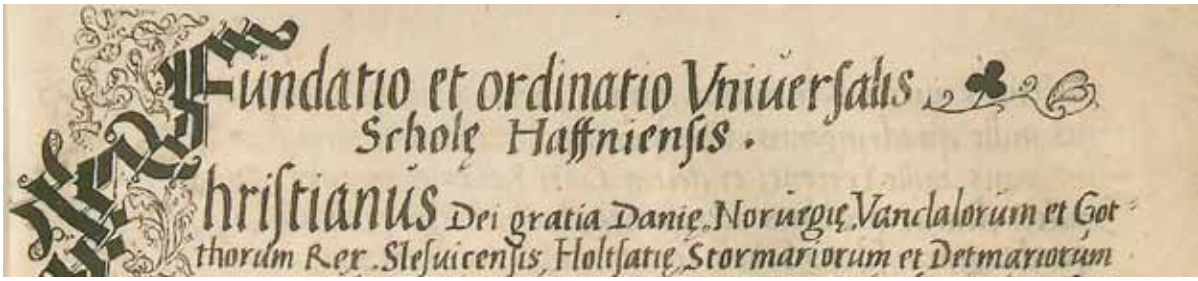

Reformationen fik stor betydning for universitetet, som nu ikke længere var en uafhængig kirkelig institution, men en del af det danske statsapparat. Det ses i universitetets våben, hvor det blev konge, krone og rigsvåben, der blev de fremtrædende elementer. Og det fremgår, at det var de styrende lag i det danske samfund, konge og rigsråd, der på herredagen i Odense 1539 vedtog den nye universitetsfundats, på samme måde som tilfældet var ved andre betydelige love. Der er tale om et stort pergamentdokument, der blev beseglet med Christian III´s store majestætssegl – et af de smukkeste danske kongesegl – og de tilstedeværende rigsråders segl. På billedet antydes, hvorledes Rigsarkivet har mattet fremstille en særlig kasse for at beskytte det enestående og meget velbevarede dokument.

FRA REFORMATION TIL OPLYSNING 1537-1736

UNIVERSITETSFUNDATSEN 1539

Den lutherske reformation 1536 og den reform af universitet, som fandt sted i årene derefter, fik indgribende betydning for universitetet som helhed og også for retsstudiet. Ganske vist fastholdtes et juridisk fakultet, men fakultetet normeredes med kun én lærer og stod dermed helt i skyggen af Det teologiske Fakultet, der som uddannelsessted i den nye evangeliske tro fik en helt dominerende rolle på universitetet. Universitetet blev en præsteskole, og det fortsatte det med at være langt op i tiden. Jurister var der i virkeligheden ikke megen brug for, og ikke mindst så reformationskongen Christian III skævt til juristerne, hvis nytte han havde svært ved at erkende. Han interesserede sig for tidens reformatoriske teologi og har formentlig kendt den i tiden udbredte talemåde, at "Juristen, böse Christen" (jurister – dårlige kristne). Selv når det gjaldt udøvelsen af lov og ret, foretrak kongen at lade sig rådgive af teologer frem for jurister, og skulle han endelig høre, hvad juristerne mente, så henvendte han sig snarere til universitetet i Wittenberg – reformationens Rom – der var forbilledet for Københavns Universitet i de første år efter reformationen. Og sådan forblev det længe. Det var teologerne, der blev spurgt, hvis der skulle indhentes råd om de konflikter, der kunne opstå, når dansk ret skulle vurderes i forhold til Guds lov, der helt frem til slutningen af 1700-årene var en norm, som satte sine grænser for, hvad statsmagten kunne bestemme.

Undertiden var der slet ikke nogen jurist på universitetet at spørge. Efterhånden blev den juridiske lærestol dog fast besat, og endda var der i perioder mere end én jurist, men først i 1732 bestemte en ny universitetsfundats, at der skulle være to juridiske professorer.

Grundlaget for universitetets virksomhed indtil 1732 var universitetets fundats fra 1539. Den indeholdt en udførlig bestemmelse om de opgaver, der påhvilede den juridiske professor – *jureconsultus* – der som sin første pligt havde at "forelæse over de kejserlige *Institutiones*". Udgangspunktet var altså lærebogen i romerret, som indledte kejser Justinians lovværk. Den juridiske professor skulle imidlertid ikke nødvendigvis holde sig til

Efter genoprettelsen 1537 fik universitetet og de fire fakulteter nye segl, alle bygget over samme skabelon med tre dele: et allegorisk symbol, kongekronen og et element fra rigsvåbenet. Fakultetsseglene var spidsovale, et træk, der både understreger universitetets gejstlige tilknytning og peger tilbage mod middelalderen, hvor gejstlige segl oftest havde denne form. Det juridiske segl havde øverst scepter og sværd som symbol på fakultetets virksomhed, og under kongekronen den vendiske

JURISTERNE OG UNIVERSITETSFUNDATSEN 1539

Iure consulti

Vnus Iure consultus lectionem institutionum imperialium preleget. Is si eruditus fuerit, alioqui quid efficeret, addet sepe sue prelectioni de legibus quedam ex Platone, ex Cicerone et ex historiis. Item ex Politicis Aristotelis etc. ut alliciat Adolescentes ad suam lectionem. Proponat quandoque etiam quedam auditoribus utilia, sed pauca ex aliis locis iuris ciuilis. Inde speramus quosdam ex discipulis fore uiros, qui consiliis suis prosint Rebus publicis. Nam tametsi in omnibus hic in nostris Regnis non sequimur leges et consuetudines Romanas, Habemus enim nostras, Tamen, quando uenerandum imperium fatetur leges suas prodiisse ex lege nature et non habendas pro legibus, que deprehenduntur seruari contra legem nature, equum est ut aliorum regnorum leges cum nature lege conueniant, utcumque aliquando alio modo quam habent leges Romane. Atque hoc consentit cum summa ueritate, Id est, Christi uerbo. Omnia quequmque uultis, ut faciant nobis homines, hec et facite ipsis. Acuentur ergo ingenia cognitione legum aliarum, ut commode etiam iudicent de legibus et consuetudinibus nostris.

Hic Lector quandoque declarabit arborem consanguinitatis et affinitatis pro coniugiis. Item quosdam casus matrimoniales, uerum in his et in aliis, que spectant ad conscientias, ut de usuris, de emptione et uenditione etc. conferat cum theologis, quibus ipse potest adminiculo esse in talibus. Vt autem leges cum Euangelio permisceat, id quod uulgo fit a quibusdam, contra Magistratus a Deo ordinatos, contra necessaria iuramenta etc. Non est ei aut cuiquam permittendum. Iccirco curabunt Theologi hanc lectionem sic institui, ut iuuentus delectetur adesse, quam ipsi etiam ad hoc exhortari debebunt.

Hic Iure consultus disputabit quater in anno, id est, in qualibet quarta anni parte semel, accepta ex legibus materia propositionum, que sit commoda pro predicatoribus, pro Rebuspublicis in usum totius Schole. Non laboret paradoxis legum Vtopicarum et calumniarum et speculationum, quarum nullus est usus. Semel autem in anno declamet per se, commendans legum studia, uel aliquid quod toti Schole prodest tractans. Huius annuum salarium erunt Centum aurei Renenses in auro, quartam partem salarii accipiet in qualibet quarta anni parte. Si uero nobis uisum fuerit, ut addatur alter Iure consultus, Illi nos dabimus stipendium et habitationem, non Schola, et preleget in Schola aliquot iuridicas lectiones utiles uidelicet auditoribus, titulos ex digestis et codice, aliaque faciet, ut iussus fuerit. Hoc utemur nos quoque pro nostris consiliis. Si usui nobis poterit esse etiam ille alter, sic utemur eo, ut tamen hoc Schole, quod ad lectionem attinet, non incommodet. Ideoque non plures quam quatuor horas in hebdomada illi assignamus, nisi sua sponte plus assumpserit laboris repetendo etc.

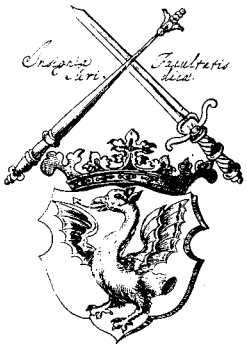

lindorm, hentet fra rigsvåbenet. Det originale segl gik tabt i 1807, men har set ud omtrent som afstøbningen af seglet efter 1807, der vises til venstre. I midten hhv. det juridiske fakultetsvåben på en sølvplade fra universitetsbibliotekets gavebog *Liber Daticus* fra ca. 1650 og en pennetegning i et håndskrift fra begyndelsen af 1700-tallet af bogsamleren Niels Foss. Yderst til højre det nuværende fakultetssegl fra 2001. KU.

Juridiske professorer

En juridisk professor skal forelæse over de kejserlige *Institutiones*. Hvis han er tilstrækkelig lærd eller i øvrigt ser sig i stand dertil, kan han hyppigt i sine forelæsninger medtage noget om lovene fra Platon, Cicero eller historieskriverne. Ligeledes fra Aristoteles' Politik etc. for at lokke de unge mennesker til sine forelæsninger. Han kan nårsomhelst fremføre andet, der kan være nyttigt for tilhørerne, men kun lidt fra andre dele af civilretten. Derved håber vi, at nogle af eleverne kan blive mænd, som med deres råd kan gavne staten. Thi skønt vi i det hele ikke her i vore lande følger romerske love og sædvaner, fordi vi har vore egne, så er det rettest, da det ærværdige tysk-romerske rige hævder, at dets love stammer fra naturens lov, og at det ikke skal anses det som love, der synes at stride mod naturens lov, at andre landes lov stemmer overens med naturens lov, selvom det undertiden er på en anden måde end de romerske love. Og dette er i overensstemmelse med den højeste sandhed, det er Kristi ord: Alt, hvad I vil, at menneskene skal gøre mod os, skal I også gøre mod dem. Forstanden skærpes altså ved kendskab til andres love, så at man bekvemt kan dømme om vore love og sædvaner.

Denne lærer skal fra tid til anden give en oversigt over slægt- og svogerskabsforholdene i ægteskabssager *(declarabit arborem consanguinitatis et affinitatis pro coniugiis).* Ligeledes nogle ægteskabssager, og i disse og andre sager, der berører samvittigheden, som åger, køb og salg etc. skal han rådføre sig med teologerne, som han også kan være til hjælp i sådanne sager. Men at sammenblande lovene med Evangeliet, hvad det er almindeligt, at nogle gør imod den af Gud indsatte øvrighed, mod nødvendige eder etc., det er ikke tilladt for ham eller nogen anden. Derfor skal teologerne sørge for, at denne forelæsning indrettes således, at de unge mennesker har glæde af at være til stede, og de bør opfordre dem til det.

Denne jurist skal holde disputereøvelser fire gange om året, det vil sige én gang nårsomhelst i kvartalet, over emner fra lovene, der kan være nyttige for prædikanter, for staten og til gavn for hele universitetet. Han skal ikke bryde sig om paradokser fra utopiske love eller urigtige eller udspekulerede love, som ikke er nogen nytte til. En gang om året skal han selv holde en forelæsning, hvori han anbefaler det juridiske studium eller andet, der gavner hele universitetet. Hans årlige løn skal være hundrede rhinske gylden i guld, der udbetales med en fjerdedel hvert kvartal. Hvis vi beslutter at oprette yderligere en stilling som juridisk lærer, vil vi sørge for løn og bolig, ikke universitetet, og den pågældende skal da holde nogle juridiske forelæsninger, der kan være nyttige for tilhørerne over titler af Digesterne og *Codex*, og hvad han ellers måtte få besked på. Den første benytter vi også som vor rådgiver. Hvis også den anden kan være os til nytte, vil vi gøre brug af ham på en sådan måde, at det ikke er til ulempe, hvad afholdelsen af forelæsninger angår. Derfor giver vi ham ikke mere end fire ugentlige timer, medmindre han af egen drift påtager sig mere arbejde med repetition etc.

OVERSÆTTELSE: DT

juraen: "Hvis han er tilstrækkelig lærd eller i øvrigt ser sig i stand dertil, kan han hyppigt i sine forelæsninger medtage noget om lovene fra Platon, Cicero eller historieskriverne. Ligeledes fra Aristoteles' Politik etc. for at lokke de unge mennesker til sine forelæsninger. Han kan når som helst fremføre andet, der kan være nyttigt for tilhørerne, men ikke så meget fra andre dele af civilretten". Formålet var at uddanne: "mænd, som med deres råd kan gavne staten", og hertil fordredes ikke lærde juridiske pedanter, som kunne slå om sig med skriftsteder fra *Corpus juris civilis*.

Det krævede en særlig begrundelse i et land som Danmark, hvis retsorden ikke byggede på romerretten, at lade den juridiske undervisning basere på dette retssystem, men den stod også klart at læse i fundatsen og gik ud på, at studiet af romerretten var velegnet til at overveje om landets lov var i overensstemmelsde med naturretten. Romerretten opfattedes som en vej til viden om naturretten, og var altså i virkeligheden at opfatte som almene retsprincipper, der kunne tjene som målestok for den lokale ret.

Om den juridiske professors forpligtelser bestemtes yderligere, at han på et enkelt område skulle docere kanonisk ret, idet han skulle give en oversigt over slægt- og svogerskabsforholdene i ægteskabssager til brug for ægteskabssager. Det hed på latin *arbor consanguinitatis et affinitatis pro coniugiis*, da man plastisk fremstillede familieforholdene som et træ (latin: *arbor*). Han skulle også nærmere behandle ægteskabssager, og der stod, at "i disse og andre sager, der berører samvittigheden, som åger, køb og salg etc.", skulle han rådføre sig med teologerne. Til gengæld advaredes kraftigt mod at sammenblande lovene med Evangeliet, "hvad det er almindeligt, at nogle gør imod den af Gud indsatte øvrighed". Det pålagdes teologerne at sørge for, at den juridiske forelæsning indrettes således, at de unge mennesker "havde glæde af at være til stede, og opfordre dem til det".

Om den juridiske professors undervisningsforpligtelser i øvrigt hed det, at han "skal holde disputereøvelser fire gange om året, det vil sige én gang i kvartalet, over emner fra lovene, der kan være nyttige for prædikanter, for staten og til gavn for hele universitetet. Det blev ham pålagt at holde sig fra udviklingen af paradokser fra utopiske love eller urigtige eller udspekulerede love, som ikke er nogen nytte til". Og endelig skulle han: "En gang om året ... selv holde en forelæsning, hvori han anbefaler det juridiske studium eller andet, der gavner hele universitetet".

I fundatsen fra 1539 stilledes i øvrigt oprettelsen af en endnu en juridisk stilling i udsigt med den opgave at forelæse "over titler af Dige-

Christian III (1503-1559) var tidligt blevet lutheraner, og gennemførte allerede i 1527 en luthersk kirkeordning i Haderslev og Tørning len. Da han efter borgerkrigen Grevens Fejde fik ansvaret for genoprettelsen af Københavns Universitet, sørgede han ikke blot for tilkaldelsen af en lærer fra Wittenberg, Johan Bugenhagen, til at stå for den praktiske gennemførelse af reformen, men opretholdt tillige forbindelsen med Wittenberg. Hans bevarede korrespondance med reformatorerne i Wittenberg viser han store interesse for tidens teologi, mens han var yderst skeptisk over for nytten af juridiske studier, hvilket også afspejles af den ret beskedne rolle, der i universitetsfundatsen tildeltes Det juridiske Fakultet. Jacob Bincks portræt, stukket på en sølvplade i 1535, viser den unge Christian som hertug i Slesvig og Holsten, som han så ud umiddelbart før han fik ansvaret for en af de største omvæltninger det danske samfund har været udsat for. KU.

Ordinatio lectionum in Academia Haffnieſi nunc per Regiam Maieſtatem inſtaurata

Anno domini M D xxxvij.

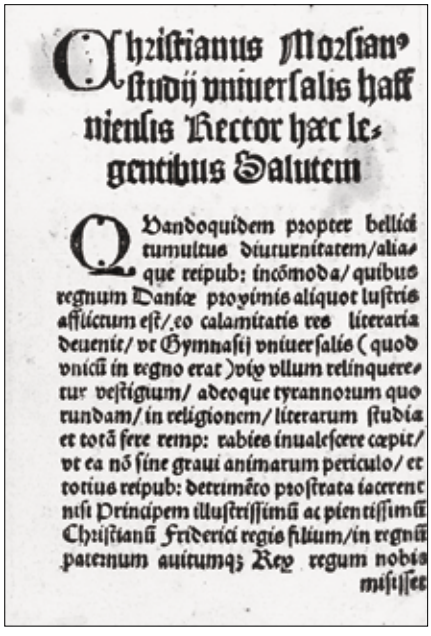

Chriſtianus Morſian⁹ ſtudij vniuerſalis haffnienſis Rector hæc legentibus Salutem

Quandoquidem propter bellici tumultus diuturnitatem/alias que reipub: incõmoda/ quibus regnum Daniæ proximis aliquot luſtris afflictum eſt/.eo calamitatis res literaria deuenit/ vt Gymnaſij vniuerſalis (quod vnicũ in regno erat) vix vllum relinqueretur veſtigium/ adeoque tyrannorum quorundam/ in religionem/ literarum ſtudia et totã fere remp: rabies inualeſcere cæpit/ vt ea nõ ſine graui animarum periculo/ et totius reipub: detrimẽto proſtrata iacerent niſi Principem illuſtriſſimũ ac pientiſſimũ Chriſtianũ Friderici regis filium/in regnũ paternum auitumq; Rex regum nobis miſiſſet

Ordinatio lectionum in Academia Haffnie(n)si nunc per Regiam Majestatem instaurata. – Lektionskatalog for Københavns Universitet, nu genoprettet af Kgl. Majestæt. Universitetets første rektor efter reformationen, medicineren Christian Therkeldsen Morsing skrev 1537 denne lille bog, der både er en præsentation af universitetet og af undervisningen. Om den juridiske professor hed det ganske kort, at han skulle forelæse over *Institutiones, Arbor* og *Consanguinitatis et affinitatis*…. KB.

Wittenberga trilingui eruditione multoclarissima, Wittenberg er berømt for studiet af de tre gamle sprog, latin, græsk og hebraisk, skrev en Henrik Smith fra Malmø i 1519. Byen Wittenberg i Sachsen blev i 1500-årene den lutherske reformations centrum, og hertil søgte en lang række danske for at studere teologi og andre fag. Mellem 1502 og 1559 kom der således 301 studerende fra Danmark, Norge eller Slesvig og Holsten til Wittenberg, for at høre Luther, Melanchton og en række andre af stedets berømtheder. Christian III støttede både åndeligt og økonomisk stedets teologer, og det var en teolog fra Wittenberg, Bugenhagen, som kom til København i 1537 og bistod med universitetets genoprettelse efter reformationen. I Wittenberg uddannedes berømte teologer som Peder Palladius og Niels Hemmingsen, der fik en grundigt kendskab til den lille intense universitetsby, der egentlig kun består af en lang gade med slottet og slotskirken i den ene ende (tv. i billedet), byens kirke, hvor Luther prædikede, i midten og universitetet og Luthers og Melanchtons huse i den anden ende (th. i billedet), som det ses på dette træsnit fra årene 1536-46. KU.

sterne og *Codex*, og hvad han ellers måtte få besked på", men det havde nu lange udsigter.

De juridiske forelæsninger fremstod således efter fundatsen som en elementær indføring i romerretten på basis af den lærebog, *Institutiones*, der udgør den første del af det Justinianske lovværk, *Corpus juris civilis*. Hertil kunne så føjes diverse statsfilosofiske eller historiske stykker, men ikke for megen jura. Meningen med forelæsningerne var da heller ikke at uddanne jurister, men mere i almindelighed at uddanne personer, der kunne være staten til nytte enten som kongens rådgivere eller, som det nævnes senere, som prædikanter. Formålet med de juridiske kundskaber angives mere specifikt som det at forstå overensstemmelsen mellem naturretten og den positive ret. Fundatsen tager sit udgangspunkt i den opfattelse, at romerretten var det nærmeste man kom naturretten, og at kendskab til romerretten derfor var et fundament for overvejelser om dansk rets overensstemmelse med naturretten. Det behøvede dog ikke at betyde, at en romerretlig regel foretrækkes, da overensstemmelsen med naturretten kunne opnås på flere måder. Den øverste sandhed eller norm for naturretten var nemlig Kristi ord, den i bjergprædikenen udtrykte såkaldte gyldne regel – *regula aurea* .

Arbor consanguinitatis et affinitatis pro coniugiis (Om blodsslægtskab og svogerskab for ægteskabsindgåelse).

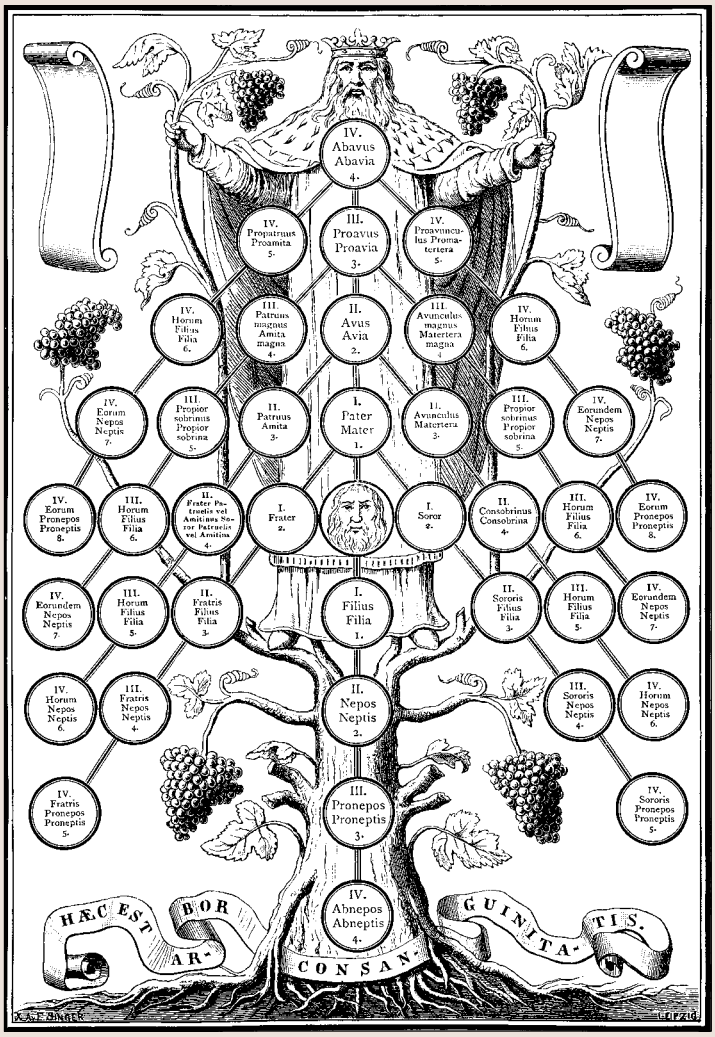

ARBOR CONSANGUINITATIS

Den kanoniske ret foreskrev strenge regler om forbud mod ægteskab eller seksuel forbindelse mellem nært beslægtede. Biblens ord om, at ægtefæller blev ét kød, blev taget bogstaveligt. Kirkens måde at definere slægtskab på, blev fastlagt i 700-tallet, hvorefter slægtskab og dermed ægteskabsforbud blev regnet syv generationer tilbage, hvilket vil sige, at alle, der havde en fælles ane inden for de forbudte led var afskåret for at indgå ægteskab. Spørgsmålet om slægtskab eller svogerskab var ægteskabshindring var således i praksis meget vigtigt, og at kunne udregne slægtskabsgrader blev derfor en vigtig kundskab.

Det syvende led var imidlertid vanskeligt at fastholde, da det i mange tilfælde gjorde det umuligt at finde en passende partner fra det samme område som en selv. På denne baggrund og ud fra den betragtning, at en udbredt dispensationspraksis for slægtskab i de fjernere led allerede eksisterede, blev slægtskabsgrænsen flyttet fra det syvende led til det mere realistiske fjerde led under det fjerde Laterankoncil i 1215. Denne grænse, som blev bibeholdt helt op i moderne tid, blev fastholdt også efter reformationen i Danmark, og blandt andet ægteskabsordinansen fra 1582 indeholder regler derom. I løbet af 1600 og1700-tallet blev reglerne dog ændret på grundlag af mosaisk ret, men med visse udvidelser. så det efterhånden kun var det incestforbud, der findes i Mosebøgerne, som krævedes overholdt. HV

Fra ***Corpus Iuris Canonici***, Ed. Lipsiensis Secunda, Pars I: ***Decretum Magistri Gratiani***, Graz 1959, p. 1424-25.

Justinians *Institutiones* fra 534 blev for generationer af europæiske jurister introduktionen til det juridiske studium, og den blev også nævnt i fundatsen for Københavns Universitet 1539. Bogtrykkerkunsten bidrog yderligere til værkets udbredelse, her ses titelbladet til en udgave trykt i Paris 1511, der nu findes på Det kgl. Bibliotek.

REGULA AUREA – DEN GYLDNE REGEL

Derfor: Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem. Sådan er loven og profeterne.

Matth. 7,12

PHILIP MELANCHTON OG DET JURIDISKE STUDIUM I DANMARK

Retshistorikeren Poul Johs. Jørgensen har påvist, at baggrunden for universitetsfundatsens opfattelse af romerrettens betydning for dansk ret er at søge i reformatoren Philip Melanchtons retslære. Et nøjere studium af fundatsen og Melanchtons skrifter viser, at der er en endnu større overensstemmelse med Melanchtons humanistiske ideer og pædagogiske reformprogram end antydet af Poul Johs. Jørgensen. Oprindelig tog Melanchton afstand fra romerretten, men i et forfatterskab, der indledtes med en tale, *de legibus* (om lovene), fremhævede han romerrettens fortrin i stadig højere grad. Talen stammer fra 1523 eller 1524 og udkom i en trykt udgave 1525. Det er næppe en tilfældighed, at den tryktes samme år, som det store bondeoprør i Tyskland brød ud. I *de legibus* fremfører Melanchton nemlig en opfattelse af forholdet mellem ret og stat, der tager udgangspunkt i Paulus' opfattelse af øvrigheden som indsat af Gud. Melanchtons opfattelse var fremkaldt af de religiøse spændinger i hans samtid. Han vendte sig gang på gang mod de yderligtgående bevægelser blandt bønder, sværmere og andre "urostiftere", der ville leve i overensstemmelse med Bibelen uden at anerkende behovet for hverken staten eller den positive lov. Melanchton fordrede i stedet, at der i kirken prædikedes respekt for lov og øvrighed.

Melanchton uddybede sine synspunkter i sin Aristoteleskommentar fra 1530. Problemstillingen er gyldigheden af den positive ret. Et hovedanliggende for Melanchton var at fremhæve, at romerrettens indre fortrin retfærdiggjorde den reception af romerretten, der var sket i Tyskland i årene op mod 1500. Han var imidlertid klar over, at romerretten ikke gjaldt i hele Europa, som det fremgår af følgende passus fra talen: "Der er folkeslag i Europa, der ikke dømmer efter romerske love, men hjemlige. Og dog studerer de, der skal lede staten, romerret i udlandet, og når de – sådan som jeg har opfattet det – bliver spurgt, hvorfor de lægger en sådan vægt på at kende den, når vore love ikke gælder hos dem, plejer de at svare, at de uddrager lovens sjæl og ånd *(animam se spiritumque legum)* – thi således taler de – det vil sige at udlede billighedens ånd og natur *(aequitatis vim ac naturam)* deraf, så at de nu bedre kan bedømme deres fædrelands love *(ut de patriis legibus rectius judicent)*". Der er nøje overensstemmelse mellem denne opfattelse og den, der ligger til grund for fundatsens tale om romerrettens betydning som grundlag for vurderingen af dansk ret, uanset at romerretten ikke var gældende i Danmark.

Det er også i overensstemmelse med Melanchtons opfattelse, at universitetsfundatsen lægger vægt på, at der i undervisningen inddrages stykker af de græske klassikere som Platon og Aristoteles. Melanchton lagde stor vægt også på disse værker og deres fortolkning i overensstemmelse med den reformatoriske statsopfattelse. I Wittenberg oprettedes i 1536 en lærestol i etik og politik.

Et yderligere punkt, hvor fundatsen stemmer overens med en af Melanchton hævdet opfattelse, er i spørgsmålet om at holde loven og det kristne evangelium adskilt. Universitetsfundatsen forbød den sammenblanding af loven og Evangeliet, ved at benytte Evangeliets ord mod den af Gud indsatte øvrighed. I talen *de legibus* lægger Melanchton især vægt på at fremhæve, at Evangeliet er foreneligt med eksistensen af verdslig lov; i Aristoteleskommentaren bliver argumenteret for, at øvrigheden er indsat af Gud det væsentlige. For Melanchton er det: "galskab at hade fædrelandets sæder og institutioner. Da naturen har indgivet alle en hellig kærlighed til fædrelandet, synes de at have glemt sig selv, som modarbejder fædrelandets love".

At romerretten var et udslag af naturretten, fremhæver fundatsen som den opfattelse, der gør sig gældende i det tysk-romerske rige; det var også Melanchtons opfattelse, og i hans senere skrifter finder det klart udtryk. I *de legibus* udtrykker han sig endnu ikke helt så klart, men i sin almindelige lovprisning af romerretten taler han om den som alle nationers orakel, når det gælder billighed, *aequitas*. I en senere tale *de dignitate legum* (Om lovens værdighed) fra 1538 udtalte Melanchton, at det var tilladt at benytte enhver lov, både romerretten og mosaisk ret – når blot loven er i overensstemmelse med naturretten. Efter hans opfattelse var og blev romerretten dog den mest fremragende retsorden.

Den lutherske opfattelse af kirkeudsmykning afveg fra den katolske. Bl. a. tog Luther afstand fra helgenbilleder, men det forhindrede ikke, at der i kirkerne opsattes billeder af reformatorerne. I Wittenberg havde maleren Cranach afbilledet både Luther, Melanchton og Bugenhagen, og skikken bredte sig også til Danmark, som det fremgår af dette kalkmaleri af Philip Melanchton malet omkring 1550 i Åsted Kirke, Viborg Stift. Nationalmuseet.

Den juridiske undervisning

Der bestod en snæver sammenhæng mellem den juridiske undervisning og teologien. Faktisk var der slet ikke nogen jurister at undervise, så undervisningen rettede sig mod studerende fra andre fag, først og fremmest teologer. Hvis juraen ikke havde været det før, så blev den nu underlagt teologerne. Fundatsen fremhævede således juristens pligt til at rådføre sig med teologerne i visse samvittighedsspørgsmål, såsom åger og renter og køb og salg, hvor religionen satte grænser for, hvor meget man kunne udnytte sin næste. Langt op i tiden kendte man en "kristelig rente" på 5 %, og renters tilladelighed var også et emne, som voldte en konge som Christian III store kvaler. Også ægteskabsretten måtte interessere teologerne, ligesom det skulle tilstræbes ved disputereøvelserne at finde emner, der kunne være til nytte for prædikanter. Den juridiske undervisning synes derfor i nok så høj grad at have fungeret som et hjælpefag for teologerne og andre.

Poul Johs. Jørgensen karakteriserede fagets indhold som en slags undervisning i etik. Man skal dog næppe forestille sig udviklingen af et samlet system af læresætninger, men snarere en indføring i romerrettens ordning af forskellige retsinstitutter med henblik på at give et indtryk af overensstemmelsen mellem den positive ret og naturretten, der

DEN KRISTELIGE RENTE: CHRISTIAN III OG WITTENBERG

Kanonisk rets forbud mod at tage renter støttede sig både på Gamle Testamente (5. mosebog, 23,19-20) og Ny Testamente (Lukas 6, 35). Forbudet fremgik af *Liber Extra* 1234 og skærpedes i den yngre kanoniske samling, *Clementinae* 1317, hvori der truedes med kætterinkvisition.

I praksis kunne renteforbudet ikke opretholdes, heller ikke i dansk senmiddelalder, men efter reformationen vendte flere af reformatorerne, især Luther, sig af samvittighedsgrunde kraftigt imod åger og rentetagning, hvilket skabte usikkerhed om spørgsmålet hos den dybt religiøse Christian III, som havde nære personlige kontakter med teologerne i Wittenberg. Debatten var blusset op i Danmark, og talrige klager over den "ukristelige" rente blev forelagt kongen. Kun 14 dage efter at Calvin i Genève udsendte en bestemmelse, der tillod en rente på 5%, fastsatte kongen og rigsrådet i Recessen af 1547 en dansk maksimalrente på 6 ¼ % som lovlig rente.

Modstanden mod rentetagning blandt danske teologer som Peder Palladius fortsatte. Derfor indhentede kongen responsa fra både danske og tyske teologer og jurister, blandt dem teologen Philip Melanchton og juristen Hieronimus Schürff. Især Melanchton argumenterede i et omfattende responsum for en maksimalrente på 5%, med trussel om straf, hvis man tog en højere rente. Resultatet blev, at en rente på 5% blev tilladt efter Christian III´s Koldingske Reces af 1558 art. 66 under trussel om konfiskation af hovedstolen, hvis der blev taget en højere rente. Med en forordning af 23. april 1632 om underpant i fast ejendom karakteriseredes en rente på 5% senere som en "christelig og billig (rimelig) rente". ID

efter Melanchtons opfattelse var udtryk for Guds vilje og indeholdt i de ti bud. Fagets opgave var vel herved ikke mindst at lære vordende statstjenere respekt for loven og den af Gud indsatte øvrighed, hvis befalinger havde krav på lydighed – en opfattelse, der gennem præsternes forkyndelse og lokale opsyn med menighedens vandel fandt ud til de fjerneste sogne, hvor ny lovgivning jo også blev bekendtgjort ved oplæsning fra prædikestolen. Efter denne opfattelse måtte den juridiske undervisning på mange måder falde i et grænseområde mellem jura og teologi.

Om formålet med den juridiske uddannelse, som universitetet tilbød, hed det i fundatsen, at det var at uddanne personer, hvis råd kunne blive staten til gavn. Tilsyneladende har man altså forestillet sig en egentlig faguddannelse, der skulle kvalificere den pågældende til at indtage stillinger i den offentlige administration. Hvis dette var tilfældet, ville juristuddannelsen ved Københavns Universitet være et led i en almindelig europæisk tendens til at udvikle en særlig juriststand, der kunne overtage en række af samfundets vigtigste administrative funktioner. Det var udviklingen af en faguddannet juriststand, der var baggrunden for den videnskabelige måde at anskue retten på, der kendtes i det sydlige Europa, og som også romerrettens reception i Tyskland var udtryk for. Om

En af tidens få lærde jurister var den adelige Erik Krabbe (1510-1564), der immatrikuleredes ved universitetet i Paris i 1531. Om hans studier vides ikke meget, men han har, som vanligt var for gejstlige, der aspirerede til højere stillinger i kirken, især studeret jura. Han blev senere flittigt brugt i statstjenesten bl.a. som diplomat, men af særlig betydning var, at han blev knyttet til forsøget på at tilvejebringe en almindelig dansk lovbog. Det omfattende arbejdet blev dog ikke færdigt i hans levetid, men i de bevarede udkast kan ses, at Erik Krabbe var velorienteret i romerretten. KB

man har haft så vidtgående planer i Danmark, turde dog være tvivlsomt. Ganske vist gav også den juridiske uddannelse i Danmark mulighed for at erhverve de tre da kendte akademiske grader, som baccalaureus, licentiat og doktor, men i den her behandlede periode synes dog ingen at være kreeret som juridisk baccalaureus, kun én som licentiat, og doktorværdigheden blev kun konfereret fem gange. Ved det ældste universitet blev der således i løbet af de fem årtier før reformationen tildelt flere akademiske grader end i de to følgende århundreder. Forklaringen herpå må være, at hensigten med at knytte en *iureconsultus* til det nystiftede universitet ikke i første række var at skabe en særskilt uddannelse med et praktisk formål, men at den undervisning, som den pågældende jurist skulle meddele, snarere var at betragte som et supplement til de øvrige fakulteters undervisning. Her har man hidtil særlig været opmærksom på, at undervisningen i romerret som udtryk for *ratio scripta* (skreven fornuft) var en slags undervisning i etik og således har suppleret den teologiske undervisning.

Også for en anden gruppe studerende kan romerretsundervisning imidlertid have haft interesse, nemlig for studerende ved artesfakultetet som for manges vedkommende forberedte sig på at studere teologi. Vi ved således, at netop Melanchton i Wittenberg inddrog romerretten i sin undervisning ved artesfakultetet. For ikke-jurister måtte den let tilgængelige lærebog *Institutiones* være særlig velegnet som grundlag for undervisningen. Den omstændighed, at den juridiske professor også, hvis det var muligt, skulle inddrage historiske og statsvidenskabelige skrifter i undervisningen, der klart hørte hjemme under artesfakultetet, taler også i denne retning.

Af den kanoniske ret opretholdtes som nævnt alene forelæsningen over slægtskabsforhold efter Gratians Dekret. Den samme udvikling kan iagttages ved en lang række tyske juristfakulteter, hvor reformationen medførte en negativ indstilling til forelæsningerne over kanonisk ret, der også mistede terræn ved de katolske tyske universiteter. Efterhånden fik forelæsningerne over kanonisk ret et nyt indhold, idet hovedvægten lagdes på de processuelle afsnit.

At de krav, som Københavns Universitet kunne honorere, når det gjaldt juridisk uddannelse, var små, er tydeligt, når man sammenligner med forholdene i Tyskland, hvor der normalt til et fuldstændigt juridisk fakultet med henblik på romerretten hørte tre lærere, der hver havde ansvaret for en del af romerretten.

FEM DOKTORDISPUTATSER

1603 **JONAS CHARISIUS:** *Theses de tutela* (forfattet af Nicolaus Theophilus).
1621 **CLAUS PLUM:** *De usucapionibus.*
1657 **P. L. SCAVENIUS:** *De sponsalibus.*
1669 **COSMUS BORNEMANN:** *De hereditate peregrinorum.*
1702 **CHRISTIAN REITZER:** *Positionum ex jure divino universali partis primæ caput primum, seu de iis, quæ universo in jure prægognita esse debent.*

De latinske titler er oversat i noterne bagerst i bogen

Undervisning og disputationer

Universitetsfundatsen 1539 taler om tre forskellige undervisningsforanstaltninger for dem, der følger den juridiske undervisning: Forelæsninger (*lectiones*), disputereøvelser (*disputationes*) og repetitioner. I forelæsningerne, der afholdtes ordinært hver mandag, tirsdag, torsdag og fredag, skulle gennemgås *Institutiones* og evt. andre værker. Disputationer skulle holdes hvert kvartal, mens det for repetitionerne, uddybende forelæsninger over tidligere gennemgåede emner, var en frivillig sag for læreren, om han ville holde dem i de ordinære forelæsningstider eller som supplement hertil. Disse tre undervisningstyper modsvarer, hvad man kendte ved udenlandske universiteter i samtiden.

Trykte disputatser til brug for disputereøvelserne har foreligget allerede i det 16. århundrede. To disputatser af Albert Knoppert er gået tabt, men fra Nicolaus Theophilus' hånd er bevaret disputatser fra 1590'erne. Formålet med disputereøvelserne var dels at styrke og udvikle studenternes dialektiske evner, dels en uddybelse og forklaring af emner fra forelæsningerne. Statutten indeholder en klar advarsel mod at overdrive det dialektiske element, og de bevarede disputatser tyder på, at man har betragtet deres didaktiske funktion som nærmere forklaring af forelæsningsemnerne som nok så væsentlig. Det kan på denne baggrund ikke undre, at de teser, der opstilledes, ikke havde en særlig kontroversiel karakter. Den almindeligt anvendte fremgangsmåde synes at have væ-

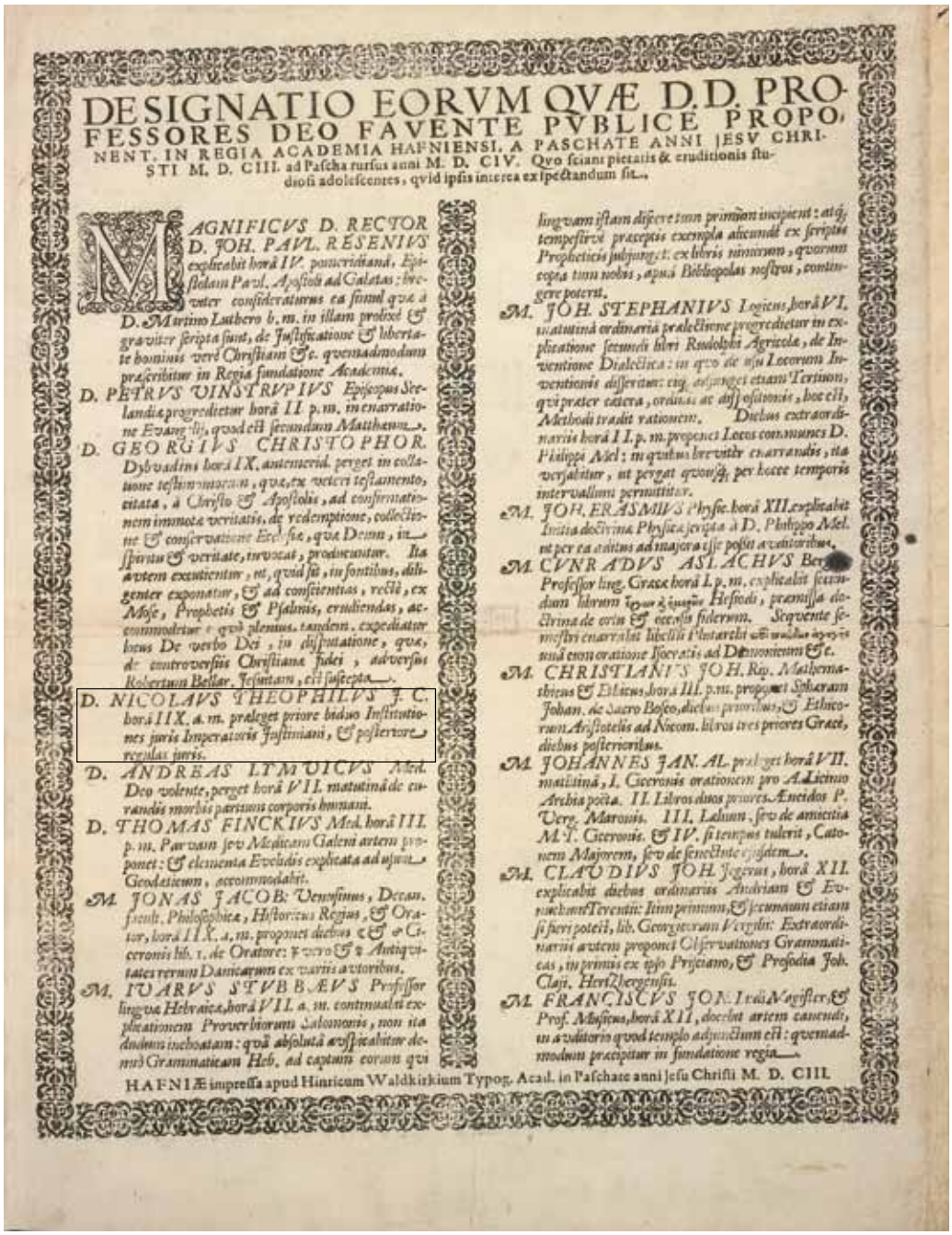

DESIGNATIO EORVM QVÆ D.D. PRO-
FESSORES DEO FAVENTE PVBLICE PROPO-
NENT, IN REGIA ACADEMIA HAFNIENSI, A PASCHATE ANNI IESV CHRI-
STI M. D. CIII. ad Pascha rursus anni M. D. CIV. Quo sciant pietatis & eruditionis stu-
diosi adolescentes, quid ipsis interea exspectandum sit.

MAGNIFICVS D. RECTOR D. IOH. PAVL. RESENIVS explicabit horâ IV. pomeridianâ, Epistolam Paul. Apostoli ad Galatas: hic-
veter considerationem ea simul quæ à D. Martino Luthero b. m. in illam prolixè & gravitèr scripta sunt, de Justificatione & libertate hominis verè Christiani &c. quemadmodum præscribitur in Regia fundatione Academiæ.

D. PETRVS VINSTRVPIVS Episcopus Sclandiæ, progredietur horâ II p. m. in enarratione Evangelii, quod est secundum Matthæum.

D. GEORGIVS CHRISTOPHOR. Dybvadius horâ IX. antemerid. pergit in collatione testimoniorum, quæ, ex veteri testamento, citata, à Christo & Apostolis, ad confirmationem immotæ veritatis, de redemptione, collectione & conservatione Ecclesiæ, quæ Deum, in spiritu & veritate, invocat, producuntur. Ita autem exercitientur, ut, quid sit, in singulis, diligenter exponatur, & ad conscientias, rectè, ex Mose, Prophetis & Psalmis, erudiendas, accommodetur: quæ plenius, tandem, expediatur loco De verbo Dei, in disputatione, quæ, de controversiis Christianæ fidei, adversus Robertum Bellar. Jesuitam, est susceptæ.

D. NICOLAVS THEOPHILVS J. C. horâ IIX. a. m. præleget priore biduo Institutiones juris Imperatoris Justiniani, & posteriore regulas juris.

D. ANDREAS LYMBICVS Med. Deo volente, perget horâ VII. matutinâ de curandis morbis partium corporis humani.

D. THOMAS FINCKIVS Med. horâ III. p. m. Parvam seu Medicam Galeni artem proponet: & elementa Euclidis explicata ad usum Geodeticum, accommodabit.

M. IONAS IACOBI Venusinus, Decan. facult. Philosophicæ, Historicus Regius, & Orator, horâ IIX. a. m. proponet diebus C & Ciceronis lib. I. de Oratore: Privato & Antiquitates rerum Danicarum ex variis autoribus.

M. IVARVS STVBBÆVS Professor linguæ Hebraicæ, horâ VII. a. m. continuabit explicationem Proverbiorum Salomonis, non ita dudum inchoatam: quâ absolutâ explicabitur demùm Grammaticam Heb. ad captum eorum qui linguam istam discere tum primùm incipient: atq; tempestivè præcepta exempla aliunde ex scriptis Prophetiscis subjungit: ex libris nimirum, quorum copia tum nobis, apud Bibliopolas nostros, contingere poterit.

M. IOH. STEPHANIVS Logices, horâ VI. matutinâ ordinariâ prælectione progredietur in explicatione secundi libri Rudolphi Agricolæ, de Inventione Dialectica: in quo de usu Locorum Inventionis disseritur: cui adjungetur etiam Tertium, qui præter cætera, ordinis ac dispositionis, hoc est, Methodi tradit rationem. Diebus extraordinariis horâ I I. p. m. proponet Locos communes D. Philippi Mel: in quibus brevitèr enarrandis, ita versabitur, ut pergat quousq; per hocce temporis intervallum permittitur.

M. IOH. ERASMVS Physic. horâ XII. explicabit Initia decimæ Physicæ scriptæ à D. Philippo Mel. ut per ea aditus ad majora esse possit auditoribus.

M. CVNRADVS ASLACHVS Ber. Professor ling. Græcæ horâ I. p. m. explicabit secundum librum Hesiodi, præmissa doctrina de orin & occasu siderum. Sequente semestri enarrabit libellum Plutarchi de [illegible] una cum oratione Isocratis ad Demonicum &c.

M. CHRISTIANVS IOH. Rip. Mathematicus & Ethicus, horâ III. p. m. proponet Sphæram Johan. de Sacro Bosco, dictam priorem, & Ethicorum Aristotelis ad Nicom. libros tres priores Græc, diebus posteriorem.

M. IOHANNES IAN. AL. præleget horâ VII. matutinâ, I. Ciceronis orationem pro A. Licinio Archia poëta. II. Libros duos priores Æneidos P. Verg. Maronis. III. Lælium, seu de amicitia M.T. Ciceronis. & IV. si tempus tulerit, Catonem Majorem, seu de senectute ejusdem.

M. CLAVDIVS IOH. Jegerus, horâ XII. explicabit diebus ordinariis Andriam & Eunuchum Terentii: Item primum, & secundum etiam si fieri poterit, lib. Georgicorum Virgilii: Extraordinariis autem proponet Observationes Grammaticas, in primis ex ipso Priciano, & Prosodia Joh. Claji, Herbipolergensis.

M. FRANCISCVS IONI Italus Magister, & Prof. Musicus, horâ XII, docebit artem canendi, in auditorio quod templo adjunctum est: quemadmodum præscriptum in fundatione regia.

HAFNIÆ impressa apud Henricum Waldkirkium Typog. Acad. in Paschate anni Jesu Christi M. D. CIII.

På initiativ af kongens og universitetets kansler, Christian Friis til Borreby, blev der fra 1603 udsendt halvårlige forelæsningskataloger, hvoraf en del er bevaret. For perioden har vi således et om end fragmentarisk materiale til oplysning om denne del af det akademiske liv, som i det følgende vil blive nærmere berørt under de enkelte professorers virksomhed.

Her ses det første bevarede lektionskatalog fra 1603-04. Midt i venstre spalte annoncerer Nicolaus Theofilius sin undervisning over *Institutiones* og *regulae juris.* KB.

ret den også i udlandet kendte, at den pågældende professor som *præses*, og dermed leder af disputationshandlingen, formulerede en række teser, der offentliggjordes nogen tid før den for disputereøvelsen fastsatte dato. Selve øvelsen foregik under forsæde af *præses*. Til at forsvare de opstillede teser var udpeget en særlig *respondent*, der som regel på forhånd havde drøftet teserne med *præses*. Opponenterne meldte sig frivilligt og har som regel været enten ældre studerende eller andre professorer.

Om den ved forelæsningerne anvendte metode giver det bevarede materiale ingen oplysning. Men på grundlag af universitetets tilknytning til Wittenberg og det akademiske forbillede Melanchton er det rimeligt at antage, at man har været inspireret af de humanistiske strømninger, der siden 1520'erne ved en række tyske universiteter havde ført til en tilsidesættelse af den fra de italienske universiteter nedarvede eksegetisk-kommenterende metode, der kendes som *mos italicus*. Det var en metode, der lagde hovedvægten på læsning og kommentering af de romerske tekststeder med henblik på deres praktiske anvendelse og sammenhæng med andre tekststeder. *Mos Italicus* blev trængt i baggrunden til fordel for en anden metode, den såkaldte humanistiske jurisprudens, der beskæftigede sig med håndskrifters alder og forståelsen af de romerretlige tekster i en historisk sammenhæng, idet man havde gjort sig klart, at romerretten ikke uden videre kunne opfattes som gældende ret, da den oprindelig var skabt for et helt andet samfund.

Det var dette program, der senere førte til udviklingen af den såkaldte *mos gallicus*, fordi den især dyrkedes i Frankrig (Gallien). Hovedpunkterne i reformprogrammet var en øget vægt på den juridiske sprogbehandling, en betoning af juristernes almendannelse, en afvisning af glosse- og kommentarlitteraturen til fordel for et direkte kildestudium behersket af en filologisk-historisk metode og en ny systematisering af stoffet med henblik på at lette indlæringen af stoffet. I hvilket omfang undervisningen ved Københavns Universitet har fulgt dette program, er som nævnt tvivlsomt. Imidlertid tyder de bevarede disputatser og de citater og henvisninger, der heri gives til andre forfattere, på, at man har kendt reformprogrammet. Også middelalderens juridiske koryfæer, de to berømte italienske jurister Bartolus og Baldus, citeres imidlertid, men det turde dog være rimeligt at gå ud fra, at professorerne, der alle havde studeret i udlandet, har haft kendskab til den efterhånden de fleste steder anvendte metode, *mos gallicus*, der drog konsekvensen af den humanistiske kritik af den nedarvede lære, uden at man dog derved ønskede at fortrænge den traditionelle *mos italicus*.

De første juridiske professorer

Om de første juridiske professorers virke har vi så godt som ingen underretning. Det gælder Laurentius Siebeneicher fra Freisling (1539-42), der havde studeret i Wittenberg, hvilket næppe har skadet ham i reformationskongen Christian III's øjne. Bernart Wigbolt Fries fra Groningen virkede kun i få år (1542-45). Rembert Gilsheim forlod også universitetet efter en kort periode (1545-49) for at udføre andre diplomatiske hverv, mens Albert Knoppert virkede den lange periode (1549-76) uden dog at efterlade sig akademiske spor. Han blev myrdet under en af de diplomatiske rejser, der var et led i den til universitetet knyttede jurists forpligtelser. Først med hans efterfølger Nicolaus Theophilus, der tiltrådte professoratet i 1580, har vi bevaret et juridisk forfatterskab, der kan give et vist indtryk af virksomheden ved Det juridiske Fakultet.

Den, der i det 16. århundrede i virkeligheden kom til at yde de væsentligste bidrag til retslæren herhjemme, var da heller ikke en jurist, men den kendte teolog Niels Hemmingsen, der var elev af Melanchton. I en række skrifter behandler Hemmingsen juridiske spørgsmål, som det med tidens opfattelse af forholdet imellem ret og etik var ligeså naturligt for en teolog som en jurist at beskæftige sig med. Især Hemmingsens fremstilling fra 1562 *(De lege naturae apodictica methodus concinnata)* af naturretten har interesse, men også andre af hans skrifter, hvori han tog stilling til tidens moralteologiske spørgsmål, der ligesom naturretten opnåede vid europæisk udbredelse, indeholder bemærkninger, der kan give et indtryk af samtidens stillingtagen til en lang række spørgsmål om forholdet mellem ret og stat samt til de enkeltspørgsmål, som allerede fundatsen henviser til samråd med teologerne, nemlig åger, køb og salg og ægteskabsretten. Disse skrifter må have udfyldt den lakune, der var en følge af den manglende litterære virksomhed ved Det juridiske Fakultet.

Den første af de juridiske professorer, fra hvis hånd der foreligger, hvad man kan karakterisere som en retsvidenskabelig produktion, er som nævnt Nicolaus Theophilus (1541-1604), der var tilknyttet universitetet i årene 1580-1604. Vi ved om ham, at han var immatrikuleret i Wittenberg 1557, studerede i Rostock og Jena og i 1567 opnåede kejserligt diplom som hofpoet *poeta laureatus*. 1659 blev han dr.jur. i Rostock. Han trådte senere i Landgreven af Hessens tjeneste og benyttedes ved diplomatiske sendelser bl.a. til Danmark, hvor han i 1580 udnævntes til professor og også senere benyttedes som diplomat.

Bevaret fra hans hånd er fire disputatser til brug ved disputereøvel-

Niels Hemmingsen (1513-1600) var sin tids store teolog. En lang række af hans skrifter beskæftigede sig med spørgsmål fra grænseområdet mellem jura og teologi, og især er han kendt for sin behandling af naturret og for sit skrift om ægteskab og skilsmisse, der fik betydning for den første verdslige danske ægteskabslov fra 1582. Han havde studeret 1537 fem år i Wittenberg, under Philipp Melanchton, hvorfra han modtog magistergraden i 1542. I 1557 blev han dr. theol. og professor på Københavns Universitet, indtil han måtte trække sig tilbage på grund af anklager for kryptokalvinisme. KB.

DE
Diuerſis Regulis Iu-
ris antiqui

Libri quinquageſimj Pandectarum titulus Septimus decimus.

HAFNIAE,
Impreſſit Laurentius Benedictus.
1584

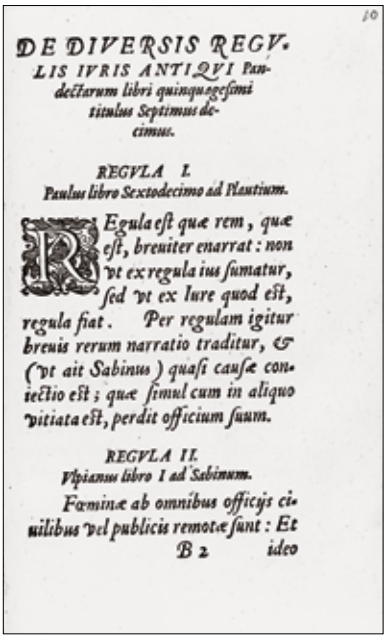

DE DIVERSIS REGV-
LIS IVRIS ANTIQVI Pandectarum libri quinquageſimi titulus Septimus decimus.

REGVLA I
Paulus libro Sextodecimo ad Plautium.

Regula eſt quæ rem, quæ eſt, breuiter enarrat: non vt ex regula ius ſumatur, ſed vt ex Iure quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur, & (vt ait Sabinus) quaſi cauſæ conjectio eſt; quæ ſimul cum in aliquo vitiata eſt, perdit officium ſuum.

REGVLA II.
Vlpianus libro I ad Sabinum.

Fœminæ ab omnibus officijs ciuilibus vel publicis remotæ ſunt: Et

B 2 ideo

De Diuersis Regulis Iuris antiqui. Det var meget begrænset, hvad der kunne gennemgås af romerretten af universitetets juridiske professor, men det hørte sig til, at man læste den sidste titel af Justinians Digester, som indeholder en række alment formulerede retsprincipper. Teksten blev udgivet separat i 1584 af den juridiske professor Nicolaus Theophilus med en indledning og en lignede tekst fra kanonisk ret, som altså kan betragtes som den ældste danske juridiske lærebog. KB.

REGULAE JURIS

Regulae juris eller retsregler er titlen på den sidste titel i Justinians Digester, D. 50,17. En tilsvarende titel med retsregler findes i kanonisk ret som en del af pave Bonifacius VIII's lovsamling *Liber Sextus*. I universitetsundervisningen var det især de romerretlige regler, der anvendtes som indføring i juridisk tænkning. Opbygningen af D. 50,17 er som romerretten i øvrigt ikke særlig systematisk. Der indledes dog med en definition: "En regel er en kortfattet beskrivelse af sagsforholdet, ikke på den måde, at retten udledes af reglen, men reglen skabes på grundlag af retten, som den er…". Mange af de romerske og kanoniske retsregler danner grundstammen i senere samlinger af retlige fyndord, retsordsprog eller almindelige vendinger, som kendes af mange jurister, f.eks.: "Ingen kan give en anden en bedre ret, end han selv har", eller "I helheden er også delen indeholdt", eller "Ingen er forpligtet til det umulige". Sætningerne er spredte og tilfældige, men ledsaget af forklaring har de i hvert fald kunnet give en fornemmelse af dele af arveretten, aftaleretten og processen.

Fra de kanoniske retsregler stammer sætninger som "Det almene tilsidesættes af det særlige", "Besidder i ond tro kan ikke vinde hævd", "Den, der har ulempen bør også nyde fordelen og omvendt", eller den i middelalderlige statsretstænkning så vigtige sætning: "Det, som vedrører alle, bør også godkendes af alle".

ser, en disputats om værgemål i anledning af en doktorpromotion samt en udgivelse af digesttitlen *de diversis regulis juris antiqui* (om nogle gamle retsregler) (1584), hvis formål formentlig har været at skaffe et tekstgrundlag for de romerretlige studier, der efter fundatsen kunne supplere gennemgangen af *Institutiones*. Også ved andre universiteter benyttedes denne digesttitel hyppigt som begynderforelæsning, hvortil dens mere almindelige karakter af retsregler i modsætning til de øvrige digesttitlers kasuistik gjorde den velegnet. Theophilus' udgave indeholder en længere dedikation til kansler Niels Kaas, der kan give et indtryk af de emner, der har været anvendt, når det gjaldt de forelæsninger til retsvidenskabens pris, som fundatsen foreskrev. Theophilus stiller her som kontrastbilleder op mod hinanden Konstantin den Store, religionens og lærdomsanstalternes vogter, og på den anden side hans medkejser Licinius, der var en lige så stor modstander heraf. Disse to grundtyper genfindes efter Theophilus' opfattelse til enhver tid. Den danske konge hører til de første, men der vil altid være personer som Licinius – endog i Theophilus' eget århundrede – der end ikke kan skrive deres eget navn, men som gør universitetslærernes kår vanskelige, ikke mindst juristers.

Derudover indeholder bogen kejser Konstantin og Frederik Barbarossas privilegier for lærere og studerende, ligesom Theophilus demonstrerer sin digteriske åre ved to digte tilegnet *iuris et honestarum artium studiosis adolescentibus* (de unge mennesker, der studerer jura og de ærværdige kunster), en tilegnelse, der som nævnt bestyrker den opfattelse, at de juridiske forelæsninger er blevet fulgt af artesstudenterne. Det ene er dateret den første juli og fortæller bl.a., hvorledes han i morgen, i den ottende time, når lyset er brudt frem, fra sit sædvanlige kateder skal begynde at forklare stamtræet – altså holde den i fundatsen foreskrevne forelæsning over slægtskabsgrader og deres beregning.

Af hans bevarede disputatser til brug ved disputereøvelser har de to et strafferetligt emne, én et processuelt, mens den fjerde knytter sig til reglerne om studenternes privilegier, der tilsyneladende havde Theophilus' særlige interesse.

En mere særegen karakter har disputatsen om de studerendes privilegier. Heri gennemgås i 46 teser de særlige regler om studerendes værneting og fritagelse for forskellige byrder *(immunitas)*. Bl.a. diskuteres det spørgsmål, om studerendes bøger var undtaget fra udlæg. I analogi med reglerne om soldaters våben og landbrugsredskaber fastslår Theophilus, at bøger ikke er genstand for udlæg, når der kan henvises til andre objekter. Dette gælder dog kun bøger, der er gode og nyttige, men

ikke sådanne der er skrevet af forvirrede eller overlegne personer, som er mere subtile end nyttige, og som vender læserens sind bort fra studierne. En smuk, men lidet praktikabel regel for fogeden.

Theophilius *Theses juridicæ de homicidio legitimo* (Om manddrab) fra 1599 indeholder 45 ret korte teser. Der sondres mellem forsætligt, uagtsomt og hændeligt drab samt lovligt drab. Fremstillingen støtter sig til romerretten, og sondringen mellem *dolus, culpa* og *casus*, der jo ikke på dette tidspunkt var accepteret af gældende dansk ret, stammer herfra. Theophilus omtaler dog samtidig mosaisk, kanonisk og dansk ret. Om dansk ret hedder det (i tese XXIX), at den, der pågribes på fersk gerning under udførelsen af et forsætligt drab, straffes med døden, og hans formue tilfalder for halvdelens vedkommende kongen og for halvdelen den dræbtes arvinger. Reglen i Koldingske Reces af 1558, som der her må hentydes til, foreskrev dog også dødsstraf ved senere pågribelse. Særlig fremhæves også om dansk ret, at dødsstraffen eksekveredes ved sværd.

Både i dette og i andre værker citerer Theophilus hyppigt græske forfattere. Han synes således at have tilegnet sig tidens humanistiske dannelse. Fremstillingen rummer også skjulte citater. Der spilles således på et berømt digt af den latinske digter Horats, når han skriver, at fordømmelsen af selvmordere ikke omfatter sindssyge (*furoris rabie et phrenesi perciti*), såfremt de er *integri vitae, scelerisque puri*. Karakteristisk er, at flere eksempler er hentet fra den klassiske litteratur. Som eksempel på hændeligt drab nævnes således en berømt scene hos Herodot. Uforsætligt drab var efter Theophilus' mening ikke straffrit, men gav anledning til anvendelse af en mildere straf ud fra den betragtning, at kravet om *dolus*, der stilledes af den romerske lov om drab *lex Cornelia de sicariis*, ikke var opfyldt i dette tilfælde.

Theophilus' teser er polemisk stærkt vendt imod manddrabsforbrydelsen. Herved var han i pagt med den samtidige danske lovgivning, der også kraftigt søgte at dæmme op for denne forbrydelse. Det gælder også, når det som tese hævdes, at hverken den dræbtes lave herkomst *(vilitas)* eller drabsmandens fornemhed *(dignitas)* ville kunne bidrage til at svække straffen, når der var tale om forsætligt drab. Han fremhæver også, at manddrabsforbrydelsen forfølges med så meget had *(odium)*, at den ikke omfattes af den kirkelige asylret. Der afsluttes med nogle betragtninger over følgen af manddrab efter kanonisk ret, inden det konkluderes, at ingen bør dømmes alene på grundlag af sin tilståelse, hvis ikke hans forbrydelse er fuldt opklaret. Også til naturretten hentydes der, således til den naturlige forbindelse mellem menneskene (*conjunctionem illam arctissimam quam natura inter homines constituit*), som manddrab er en krænkelse af.

Lovligt drab, som en anden disputats handler om, kan forekomme i krig, dog ikke over for krigsfanger, som eksekution af lovligt afsagte domme og i nødværge, når ikke grænserne for denne overskrides. På den anden side er det en synd ikke at forsvare sit liv. Drab i nødværge kan dog kun finde sted for at værge liv, ikke ting. Dette gælder, som det hedder, også om materielle goder, der er en forudsætning for livet. Et par græske citater anføres til belysning af den opfattelse, at ting er menneskets andet blod (*alter sanguis homini*), men i afgørelsen indgår først og fremmest teologiske overvejelser. Forsvar af ting kan ikke berettige, at et menneske, der er skabt i Guds billede, og for hvis skyld alle ting er skabt, ryddes af vejen.

Om landevejsrøvere, lejemordere og kvægtyve hedder det, at de frit kan dræbes, hvis de forsvarer sig med våben, men at det er bedre at overlade eksekutionen til den lovlige øvrighed, da den enkelte ikke bør foretage, hvad øvrigheden kan udføre for at det ikke skal give anledning til større uro (*ne occasio sit maioris tumultus faciendi*).

I sin straffeprocessuelle disputats om vidner omtaler Theophilus den legale bevisteori, nemlig at ét vidne hverken efter guddommelig eller menneskelig ret kan udgøre fuldt bevis, men hertil kræves to vidner, hvis udsagn bør protokolleres. Om mened fremhæver han straffen efter dansk ret (*iure huius regni*), nemlig afhugning af to fingre og æresfortabelse.

Efter tidens skik forfattedes akademiske afhandlinger ikke af den, der skulle kreeres som doktor, men af hans professor. Det var derfor Theophilus forfattede de *Theses de tutela* (Om værgemål), der lå til grund for promoveringen af Jonas Charisius som den første doktor i 1603. Afhandlingen vidner om et grundigt kendskab til romerrettens regler om værgemål, der i overensstemmelse med teologen Niels Hemmingsens naturretsopfattelse fremstilles som nødvendigt for statens bevarelse. Det følger også af naturretten, at den, der ikke kan beskytte sig selv, får beskikket en værge. Om myndighedsalderen hedder det, at den i Danmark "*in hoc regno*" er 18 år i modsætning til romerrettens 25 år.

I årene 1605-15 var tyskeren Leonhard Metzner von Salhausen (1571-1629) indehaver af den juridiske lærestol ved Københavns Universitet. Metzner havde erhvervet den juridiske doktorgrad ved universitetet i Basel. Han var dog kun knyttet til universitetet i København en kortere årrække, og han nedlagde sit professorat ved sin udnævnelse til vicekansler i Det tyske Kancelli, der stod for en stor del af dansk diplomatisk virksomhed. Metzners virke ved universitetet kendes væsentligst gennem de

Den første juridiske doktor ved det reformerede universitet var Jonas Charisius (1571-1619), der havde studeret fra 1589-1595 ved universitetet i Padova og senere i Heidelberg. Hvor han erhvervede den medicinske doktorgrad vides ikke, men i 1603 suppleredes denne med den juridiske ved Københavns Universitet. Han var Christian IV's rådgiver inden for handel og økonomi og ledsagede kongen i mange forhandlinger og forhandlede selv andre sager på kongens vegne. KB.

bevarede disputatser fra hans hånd. Der er bevaret tre, men flere titler kendes, så han synes regelmæssigt at have opfyldt sin pligt til at forestå disputereøvelser. Disputatserne er alle temmelig omfangsrige, hver med mere end 100 teser.

To af disputatserne behandler emner fra ægteskabsretten. Det gælder *Theses de nuptiis decerptæ ex jure civili et canonico* (Teser om ægteskab uddraget af romersk og kanonisk ret) fra 1608, hvori Metzner kommer ind på en række ægteskabsretlige spørgsmål, i vidt omfang under samme synsvinkel som i Hemmingsens teologiske fremstilling i *Libellus de coniugio, divortio et repudio* og andre steder. F.eks. behandler også Metzner grundlaget for kvindens underordnede stilling i ægteskabet i forhold til manden og begrunder denne i Evas oprindelige fejltrin, der berettiger til en almindelig mistillid til kvinden. Dog fremhæver han ligesom Hemmingsen, at underkastelsen under mandens herredømme ikke er total, hvilket følger af den også af Hemmingsen fremhævede omstændighed, at Eva skabtes af et ribben. Metzners disputatser indeholder kun få henvisninger udover en lejlighedsvis omtale af kildesteder i romerretten, af kirkefædrene eller Melanchton. Metzners stilling til hekseri kan læses ud af hans udførlige afsnit om impotens, hvori han bl.a. omtaler den opfattelse, at denne tilstand kan frembringes ved trolddom eller ved tryllesange (*maleficiis aut magicis carminibus*), hvilket sidste dog afvises som snak, barnepjat og gammelmandsforvildelser (*fabulae, puerarum nugae, vetularum deliratione*), hvorefter han anfører en række naturlige årsager til dette onde, som han med en underforstået henvisning til den apokryfe Tobits' bog (6,10-18) omtaler som "*cacædæmon*".

Den anden af hans ægteskabsretlige disputatser *Theses de adulterio et stupro desumtæ ex jure civili* (teser om hor og løsagtighed efter romersk ret) fra 1609 har især interesse, fordi den gav anledning til diskussion mellem Metzner og den kendte teolog Hans Poulsen Resen om betydningen af dansk ret ved disputereøvelserne. Resen efterlyste i sin opposition en omtale af reglerne i dansk ret om hor og løsagtighed, som han fandt det nyttigt for de studerende at kende. Han henviste herved til, at Theophilus tidligere i sin undersøgelse af manddrab havde inddraget dansk ret. Metzner svarede hertil, at han ikke ønskede at gå ud over, hvad der krævedes i fundatsen, som alene talte om romerret og kanonisk ret. Gældende love burde der efter hans opfattelse ikke disputeres om. Resen gav ham medhold i, at det ikke var privates sag at misbillige gældende love, men fremhævede dog samtidig, at enhver frit kunne påvise deres overensstemmelse med naturretten og den sunde fornuft.

I sin omtale af deres ordskifte fremhæver Poul Johs. Jørgensen, at det nok mindre var interessen for dansk ret end ønsket om, at der foreholdtes studenterne et moralsk eksempel, der havde dikteret Resens interesse for inddragelsen af dansk ret. Det må dog herved erindres, at fundatsen netop lagde vægt på påvisningen af overensstemmelsen mellem dansk ret og naturretten, og det er vel ikke mindst denne legitimerende funktion i den juridiske undervisning, som Resen tager sigte på.

Claus Plum og de senere professorer

Metzners efterfølger som juridisk professor, Claus Plum (1585-1649), befandt sig på en langvarig studierejse i Europa, da han i 1615 kaldtes hjem til det ledige juridiske professorat, som han derfor først tiltrådte 1617, men til gengæld bestred i mere end tredive år indtil 1649. Det var første

LEONHARD METZNER VON SALHAUSEN OG RETSKRITIKKEN

At også Metzner anså retskritik som liggende uden for juristens opgaver fremgår foruden af det omtalte ordskifte af en anden af hans disputatser om ejendomsret, *Disputatio ex jure naturali, gentium et civili de rerum divisione et acquirendo earum dominio* (Disputats om inddelingen og erhvervelsen af ejendomsret over ting på grundlag af natur-, folke- og civilretten), fra 1610. Som eksempel på karakteren af de teser, der fremlagdes i disputereøvelserne, skal her bringes et uddrag af denne disputats. Teserne tager stilling til det delikate spørgsmål, om det er rimeligt, at kongen pålægger dødsstraf for ulovlig jagt, hvilket af nogle var draget i tvivl:

LXXII: Heraf følger yderligere tvivlsspørgsmål, nemlig om kongen og fyrster med rette sætter dødsstraf for ulovlig jagt? Mange undser sig ikke for at gøre sig til talsmænd for en benægtende opfattelse, idet de hævder, at det ikke er et lige forhold, når mennesker straffes med dødsstraf på grund af dyr, og det er omtrent det eneste argument, som de, der har en afvigende opfattelse, kan fremføre.

LXXIII: Men denne opfattelse har ikke en sådan vægt, at den kan overveje den bekræftende mening, der er den rigtige, og den bør derfor ikke antages. Thi årsagen er ikke så meget jagten på dyr, som det er lovovertrædelsen. Forbrydelsen skal ikke vurderes ud fra genstandens værdi, men på grundlag af viljen.

LXXIV: I brevet til Titus har Jeronimus smukt forklaret dette. Tyven, siger han, dømmes ikke blot, når det gælder store, men også i små sager, thi der lægges ikke blot vægt på, hvad tyven har stjålet, men også på hans sindelag. Det samme gælder hor; det gør ingen forskel, om kvinden er smuk eller vanskabt, slavinde eller fribåren, fattig eller rig, men uanset hvordan det forholder sig hermed, er hor det samme. På samme måde gælder med hensyn til tyveri, at enhver, der borttager noget, gør sig skyldig i tyveri.

LXXV: Det har ikke noget med sagen at gøre, det som de, der hylder den anden opfattelse, henter fra saksisk ret, hvor det hedder: Da Gud skabte mennesket, gav han det magt over fugle, fisk og dyr: Derfor skal den, der tilføjer dem skade, ikke berøves liv eller helbred etc.

LXXVI: Thi denne magt har ikke noget med jagt at gøre, men vedrører snarere dette, at vi skal indse, i hvor høj grad mennesket har forrang for alle andre ting, der både flygter for det og ser op til det, som Augustinus, Chrysostomos og Theodoretos skriver.

Hans Poulsen Resen (1561-1638) tilbragte syv år fra 1584 til 1591 på rejser i Europa og modtog undervisning i både Rostock, Wittenberg, Padova og Genève. I 1588 blev han magister fra Wittenberg med den bedste eksamen ud af de 38 kandidater. I 1591 blev han ansat på Københavns Universitet som professor i dialekti. I 1597 blev han dr. theol. og samme år professor i teologi og blev i 1615 udnævnt til biskop over Sjællands stift. Han blev kendt for sit strenge dogmatiske lutherske syn og sin skarpe forfølgelse af anderledes tænkende. I 1617 ledede han reformationsfesten i anledning af hundrede året for offentliggørelse af Luthers teser i Wittenberg, og dette jubilæum markeredes tillige ved udsendelsen af forordninger om trolddom og overdådighed. KB.

gang en danskfødt udnævntes til juridisk professor og vistnok også første gang, der gaves universitetet indflydelse på udnævnelsen. Plum disputerede i 1621 for den juridiske doktorgrad over en ikke længere bevaret afhandling om hævd. Han var selv afhandlingens forfatter. Det lader sig næppe sige med sikkerhed, om det ved Københavns Universitet – mod tidens akademiske sædvane – var kutyme, at afhandlingen forfattedes af promovenden selv, dertil er materialet for spinkelt. Ved den nærmest forudgående doktorpromotion i 1603 var afhandlingen forfattet af Theophilus, der var promotor, men også Scavenius disputerede i 1657 for doktorgraden over en af ham selv forfattet afhandling.

Det eneste af Plums skrifter, der er bevaret, er den tredje af fire disputatser om ægteskabsret, *Disputatio de jure connubiorum* III (1627). Afhandlingen adskiller sig i sit anlæg ikke synderligt fra Metzners afhandlinger om tilsvarende emner. Der er mange korte teser og kun få spredte henvisninger til lovsteder eller andre forfattere. Dansk ret omtales lejlighedsvis, f.eks. at den kanoniske gradberegningsmåde anvendtes ved ægteskabsdomstolene (tese XL), at dansk ret forbyder ægteskab mellem beslægtede i tredje grad, men at denne regel dog af hensyn til almenvellet kunne fraviges ved kongelige ægteskaber (tese XLVII), og at dansk ret ikke kender til *cognatio spiritualis* (tese LXI), men hovedvægten lægges på romersk og kanonisk ret. Plum lægger betydelig vægt på at fremhæve betydningen af kirkelig vielse, uden at det dog fremgår, om der herved sig-

tes til dansk ret, hvorefter det endnu på dette tidspunkt måtte betragtes som tvivlsomt, om kirkelig vielse var en gyldighedsbetingelse. Afhandlingen slutter med seks tænkte retstilfælde, *Quaestiones*, der dog næppe er praktiske retstilfælde, men derimod rene øvelsesstykker som dette, der er et af de mindre komplicerede:

»Sempronius indsætter som arving i sit testamente den af Titus' sønner, der vil tage hans søster Catharina til ægte. Cajus, der er Titus' ældste søn, frier til Catharina, men efter at forlovelsen er indgået, afgår han ved døden den samme dag, som brylluppet skulle have fundet sted. Seius, der er den næstældste, ønsker at benytte sig af testamentet og frier til broderens forlovede, der imidlertid, da hun frygter, at svogerskabsbåndet stiller sig hindrende i vejen, spørger om råd. Kan ægteskabet gyldigt indgås?«

Plums forelæsningsvirksomhed kan til dels følges af de bevarede forelæsningskataloger. Det fremgår heraf, at han 1618-20 forelæste *De jurium origine, natura et speciebus* (Om rettens oprindelse, natur og arter) og 1619-20 *De usucapionibus et præscriptionibus* (Om hævd og forældelse) som supplement til forelæsningerne over *Institutiones*, og i 1642-43 annoncerer han forelæsninger over ægteskabsretten på grundlag af ægteskabsordinansen fra 1582.

Ved Plums død viste det sig ikke muligt at finde en dansk afløser. Peder Lassen, der var juridisk licentiat fra Basel, og som kendes for sit senere arbejde i forbindelse med udarbejdelsen af Danske Lov, ønskede ikke at modtage stillingen, der tilfaldt Johannes Müller (1605-72). Han havde praktiseret som jurist i Flensborg og var ofte benyttet som hertugens gesandt til den danske konge. Han var født i Rostock, havde studeret i Rostock og Greifswald og som sin forgænger været på en længere rejse i Holland, England og Frankrig. Johannes Müller tiltrådte sin stilling ved universitetet i 1650, men trådte allerede 1661 tilbage for at vende tilbage til Flensborg som borgmester. De bevarede disputatser vidner om betydelige kundskaber i romerret og om evne til pædagogisk fremstilling. Teserne har nu i modsætning til tidligere karakter af en samlet fremstilling af det pågældende emne. De er længere, og henvisninger til lovsteder eller andre forfattere er almindelige. Han synes derimod ikke at have beskæftiget sig med dansk ret, men det gav emnet for hans bevarede privatretlige disputats om den romerske *actio de recepto* heller ikke anledning til. Muligvis har han forelæst over lensretten. En række disputatser over denne del af den offentlige ret er bevaret fra hans hånd; i 1654 forelæste han over kuratel og værgemål.

GLOSSARIUM JURIDICUM DANICO-NORVEGICUM

Også uden for universitetet ydede Plum litterær bistand. Det fremgår således af rådmand i Roskilde Christen Ostersen Weiles fortale til sit *Glossarium juridico Danicum* (1641), at Plum har bistået ham ved udarbejdelsen til dette første juridiske værk på dansk. Det kom i flere oplag og gjorde stor praktisk nytte som hjælpemiddel for dommere og andre, der skulle forstå det gamle sprog i lovene.

Christen Ostersen Weile er først og fremmest kendt som forfatter af dette første rets- eller realleksikon på dansk. Vi ved ellers ikke meget om Ostersen Weile, fødsels- og dødsår er ukendte. Han var i syv år kgl. beskikket herredsfoged i Fakse.

Ostersen Weile oplyste i forordet til 1652-udgaven, at skønt kongen havde givet gode love, kunne folk i almindelighed, og heller ikke dommere, få fat i alle udgivne love, hvilket medførte retsusikkerhed. Skånske Lov og de sjællandske love var næsten ikke til at opdrive, og de, der fandtes, var så godt som ulæselige og uforståelige. Han fremhævede også, at fremtrædende folk havde bedt ham om at give en oversigt over de almindelige procesretlige regler. På denne måde lykkedes det ham let tilsløret at kritisere den mangel på retsenhed og på retsinformationer, som endnu hersked, idet hvert land og hver provins havde sine særlige regler. Han indledte anden udgave i 1652 *Glossarium juridicum Danico-norvegicum* med en fortegnelse over alle love fra 1158 og frem til Frederik III´s toldrulle af 1651. Ostersen Weile antages at være død inden tredje udgave af værket udkom i 1665.På titelbladet ses i midten Christian IV og Fru Justitia med bind for øjnene og attributterne sværd og vægt. For neden til højre ses herredstinget i funktion og til venstre landstinget. Øverst præsiderer kongen på Rettertinget, der indtil oprettelsen af Højesteret i 1661 var landets øverste retsinstans. KB

ID

GLOSSARIVM
IVRIDICO-DANICVM
Det er
Alle Gamble Danske Bloser
rette Forklaring som findis udi de Skor
ske, Vielandske oc Judske Lowbøger,
saa oc Kong. Recesser, Handfestninger,
Gaards oc Sørætter, Rigens oc Birke
retter. obne Mandater oc Breffue.
Tienendis tillige:
Til it Beneral Register offuer
ald thuis forneffnde Lower oc Forord
ninger indeholder, letteligen effter en huers
fornødenhed at finde, alle som enten Active
eller Passive foraarsagis Retten at betiene,
til nytte oc gaffn sammenskreffuit,
Aff
CHRISTEN OSTERSEN, RAADMAND VDI ROSKILD.
Prentet udi Kiøbenhaffn, aff Melchior Martzan.
oc Forlagt aff Iochim Molichen Bogh.
M. DC. LII.

Jyske Lov var den yngste af landskabslovene, og selv om også de øvrige gamle love forblev i kraft indtil 1683, blev Jyske Lov ved Kongens Retterting ofte lagt til grund som en art almindelige retsprincipper. I 1590 udsendtes en sprogligt revideret udgave af Jyske Lov, og den udkom igen i 1643 i en pragtudgave med titelkobber, der viser Christian IV som leder af Rettertingets forhandlinger på Københavns Slot. KB.

DEN ELEGANTE JURISPRUDENS

Scavenius om krigens ret

I midten af 1600-tallet rykkede med Peder Lauridsen Scavenius (1623-85) en ny generation af jurister ind på universitetet. Ingen af dem har efterladt værker i et sådant omfang, at det er rimeligt ligefrem at tale om en ny retning inden for dansk retsvidenskab. Fælles for dem er imidlertid interessen for ældre ret – mest udpræget hos Resen – og for inddragelsen af en filosofisk undersøgelse i deres afhandlinger. Det var især ved nederlandske universiteter (Leiden, Groningen, Franecker) at denne retning – den såkaldte elegante jurisprudens – dyrkedes, og det er da også karakteristisk for disse jurister, at studieophold ved nederlandske universiteter indgik i deres omfattende studierejser, længst for Bornemanns vedkommende. Hos disse jurister optræder også naturretten i dens nye skikkelse for første gang, dog uden egentlig at danne skole, ligesom de havde et grundigt kendskab til de spanske såkaldte senskolastikere, en betegnelse, som dækkede over teologer og jurister ved spanske universiteter, hvis værker på flere punkter havde dannet grundlag for Grotius' naturret.

Scavenius havde i to omgange, først i årene 1643-51 og derefter 1651-55, været på lange udlandsrejser. Bortset fra to videnskabelige arbejder fra hans hånd kender vi kun lidt til hans akademiske virksomhed, der synes at have været begrænset som følge af de mange hverv uden for universitetet, som han måtte påtage sig. I 1681 fritoges han formelt for at holde forelæsninger, men reelt synes han at være ophørt længe før. Fra året 1660 er dog annonceret en forelæsning over ægteskabsordinansen.

Allerede i sit første skrift *Disquisitio juridica de Rem Militari veterum Cujus Ideam ex jure divino, Canonico et Civili succincte delineatam* (En juridisk undersøgelse af de gamles militærret fremstillet efter guddommelig, kanonisk og romersk ret) indleder han på en måde, der viser, at en ny type universitetslærer er trådt til. Ethvert emne bør, siger han, fremstilles på et passende tidspunkt. Han har derfor valgt efteråret 1657, da alt ånder krig, til at tale på universitetet om et emne, der har tilknytning til krigen, således at studenterne kan få et begreb om juristens rolle i krigstid. Det er ikke hans opgave, fremhæver han, som civil (*togatus*) at blande sig i egentlige militærsager, men han vil alene drøfte de retlige spørgsmål i forbindelse med krigen. Afhandlingen indledes derefter med drøftelsen af det vigtige spørgsmål, hvornår der foreligger en *bellum justum*, en retmæssig krig. Han tilslutter sig her den af to spanske jurister Molina og Suarez fremhævede betingelse for at føre krig, at den krænkelse, som en stat har lidt, og som er krigsårsag, er så alvorlig, at den kan begrunde den skade, som krigen for-

Henrik Ernst, (1603-65)
Selv om det ikke direkte hører til Københavns Universitets historie, bør det nævnes, at der også uden for Københavns Universitet fandt en juridisk undervisning sted. I 1623 var grundlagt et adeligt akademi i Sorø efter udenlandsk forbillede med henblik på uddannelse af adelige i ridderlige færdigheder. Det var andre fag end dem, der doceredes ved universitetet, således romanske sprog, fægtning, ridning og musik, matematik, historie og latin. I 1639 oprettedes et professorat i retsvidenskab og moralfilosofi. Det beklædtes af Henrik Ernst, som bl.a. havde forfattet en juridisk begynderbog eller oversigtsværk med titlen *Catholica juris* (1634). Henrik Ernst underviste også i statsret. Efter enevældens indførelse fremtrådte han fuldt ud som det nye styres mand og kunne åbent bekende den opfattelse af den absolutte kongemagt, som han formentlig hele tiden havde hyldet uden klart at kunne give udtryk for den under det gamle styre, hvor magten var delt mellem konge og rigsråd. KB

volder. Hovedårsagen til *bellum justum* er altså en krænkelse *(injuria)*, men man kan diskutere, om ikke også forsvaret af økonomiske interesser eller handelen kan være det, som f.eks. kampene mellem Spanien, England og Frankrig i Amerika *(in Indiis)* eller mellem de nordiske lande om fiskerettigheder ved Grønland og Spitzbergen, hvilket Scavenius bekræfter. Derimod afviser han Grotius' tanker om havets frihed. Andre spørgsmål, som behandles, er retten til at anvende krigslist og pligten til at modtage rimelige fredstilbud.

I 1657 forsvarede han tillige sin egenhændigt forfattede doktordisputats om forlovelse *(Disputatio juridica inauguralis de sponsalibus)*. Emnevalget knytter han elegant til sin tidligere disputats, idet han fremhæver, at efter militærretten er ægteskabsretten det vigtigste juridiske emne, fordi ægteskabet tilbagegiver, hvad militærvæsenet fortærer, (*Lacunae Martis resarcientur Veneris officio*.) Hermed er han steget ned, som han udtrykker det, fra fra det politiske til det private (*statu Politico ad Oeconomicum*). Disputatsen viser Scavenius' omfattende kendskab til den samtidige ægteskabsretlige litteratur. Han kan citere spanske senskolastikere, Covarruvias, Garcia og Sanchez, franskmænd som Hotman og en række tyske og italienske forfattere. Også Niels Hemmingsens skrift om ægteskab bliver citeret – vist den eneste gang i den danske retslitteratur. Dansk ret omtales to gange. Dels omtaler han reglen i ægteskabsordinansen 1582 (I,6) om forbud mod samleje mellem trolovede i tiden indtil ægteskabet, dels dansk rets stilling til den "*error in qualitate*", der forelå, når det viste sig, at den tro-

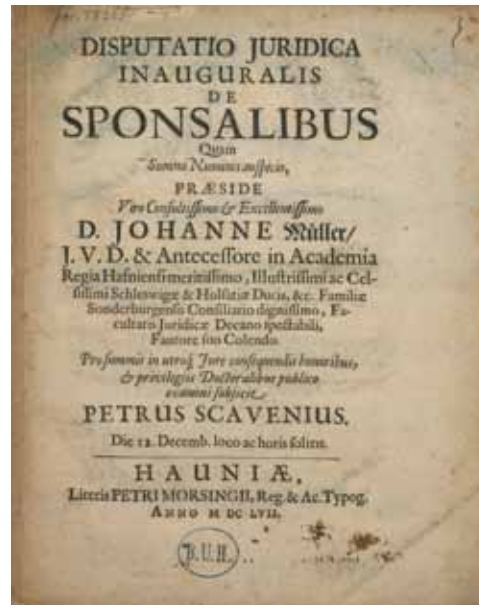
DISPUTATIO JURIDICA
INAUGURALIS
DE
SPONSALIBUS
Quam
Summa Numinis assistentia,
PRÆSIDE
Viro Consultissimo & Excellentissimo
D. JOHANNE Müller/
J. V. D. & Antecessore in Academia
Regia Hafniensi meritissimo, Illustrissimi ac Celsissimi Schleswigæ & Holsatiæ Ducis, &c. Familiæ Sonderburgensis Consiliario dignissimo, Facultatis Juridicæ Decano spectabili,
Fautore suo Colendo
Pro summis in utroq; Jure consequendis honoribus,
& privilegiis Doctoralibus
examini subjicit
PETRUS SCAVENIUS.
Die 12. Decemb. loco ac horis solitis.
HAUNIÆ,
Literis PETRI MORSINGII, Reg. & Ac. Typog.
ANNO M DC LVII.
B. U. H.

Titelblad til Petrus Scavenius disputats om ægteskab fra 1657. KB

lovede pige ikke var jomfru. Her tilslutter Scavenius sig ordningen i saksisk ret og ægteskabsordinansen (III,2), hvorefter forlovelsen kan hæves.

Scavenius blev knyttet til universitetet allerede i 1657 som den anden juridiske professor, *secundus professor juris ordinarius*, som fundatsen havde forudset. Begrundelsen for oprettelsen af endnu et professorat var imidlertid ikke som i fundatsen ønsket om at kunne tilbyde undervisning i andre dele af romerretten end *Institutiones*, men at universitetet herved kunne blive "*completa*, og *ius canonicum* så vel som *ius civile* læres, hvorover ingen skulde forårsages på fremmede steder at udrejse for at tage *gradum*, men kunde *in patria academia* (ved fædrelandets universitet) promovere".

Peder Resen

I 1658 udpegedes Peder Hansen Resen (1625-88) til tredje juridiske professor, men hellert ikke denne lærestol havde lang levetid. Da Scavenius i 1661 overtog det faste juridiske professorat efter Müller, blev Resen anden professor, en stilling han beholdt samtidig med at være professor i etik, indtil han trak sig tilbage i 1683. Resens virksomhed faldt inden for en række felter, hvoraf juraen kun var ét og næppe det vigtigste. I 1647 tiltrådte han en seksårig udenlandsrejse, der førte ham til universiteterne i Leiden og Paris, til Spanien og til universitetet i Padova, hvor han blev dr.jur. Hans væsentligste juridiske indsats var udgivelsen af en række ældre retskilder, således de norske og danske hirdskråer (1673) samt Kø-

Peder Hansen Resen (1625-88) blev i 1646 baccalaur i teologi ved København Universitet, hvorefter han studerede filologi og jura i udlandet bl.a. i Leiden, Paris, Madrid og sidst i Padova. Efter sin hjemkomst 1653 med en juridiske doktorgrad var han selvskrevet til en ansættelse på Københavns Universitet, hvor han avancerede til professor i etik 1657. Senere blev han ekstraordinær professor og 1662 ordinær juridisk professor. Han havde en stor viden inden for dansk lov og retshistorie, men er mest kendt for den meget omfattende materialeindsamling til *Atlas Danicus.* Hans kundskaber og kolossale arbejdsevne blev brugt i mange sammenhænge bl.a. blev han i 1664 udnævnt til Københavns borgmester, 1669 assessor i Højesteret, 1672 præsident i residensstaden, og han tog del i forberedelsen af Danske Lov. KB

benhavns og Ribes stadsretter (1683), Christian den Andens love (1684) og Erik Krabbes tyske oversættelse af Jyske Lov (1684), og i forelæsningskatalogerne finder vi annonceret forelæsninger over dansk ret. Fra hans hånd er bevaret en disputats *Ethico-juridica de justitia* (1658), en lærd undersøgelse over betydningen af retfærdighedsbegrebet fyldt med henvisninger til skrifter af en lang række af datidens kendteste udenlandske jurister – repræsentanter for den elegante jurisprudens og naturretten – som Alciat, Molinæus, Hotman, Donellus, Matthias Wesenberg, Grotius, Faber, Cujas, Bodin, Schneidewin m.fl. Også dansk ret omtales. Resen sammenligner således Jyske Lovs fortale og Knud Mikkelsens kommentar hertil om lovens formål med den spanske omtrent samtidige retssamling *Siete Partidas* og når til det resultat, at de er overensstemmende. Resens væsentligste videnskabelige indsats er naturligvis indsamlingen af materialet til Danske Atlas, men også som jurist udmærkede han sig ved sin antikvariske sans.

Cosmus Bornemann

Den antikvariske skole inden for retsvidenskaben fortsattes med Cosmus Bornemann (1637-92), der i 1667 var udpeget som ny *tertius jurisconsultus*. Også han havde været på en langvarig udlandsrejse til Rostock, Danzig og senere Nederlandene, hvor han opholdt sig en lang periode ved universitetet i Franecker, senere kort i Groningen og Leiden, og en-

Peder Hansen Resen havde lagt et kolossalt arbejde i at indsamle og redigere informationer om det danske rige. Hensigten var at give en udførlig topografisk beskrivelse af kongeriget inkl. de nordatlantiske besiddelser og Gotland. Det var målet at beskrive hver egns historie, mindesmærker og tilstand, herunder dens flora og fauna. Projektet voksede dog ud af Peder Hansen Resens hænder, idet han ikke kunne overkomme at redigere de op imod 40 foliebind. På nær fire udlånte bind brændte det store *Atlas Danicus* sammen med Universitetsbiblioteket i 1728.

Ovenstående udsnit af Resens kort fra 1674 viser det centrale København med slottet og børsbygningen i forgrunden. Bag slottet Vor Frue Kirke, og til højre herfor universitetet. En enkelt juridisk professor og en håndfuld studenter fylder ikke meget, og Københavns Universitetet var i det hele taget med sine mellem 500 og 1000 studerende og to håndfulde professorer en beskeden institution, der uden besvær kunne rummes inden for det beskedne bygningskompleks på Frue Plads, der havde rejst sig, indtil svenskekrigene satte en foreløbig stopper for videre aktiviteter. KB.

Cosmus Bornemann (1637-1692) blev i 1656 baccalaur ved København Universitet, og rejste nogle år rundt i Europa for at studere yderligere. Efter sin hjemkomst blev han i 1667 ansat som 3. juridiske professor ved Københavns Universitet. I 1684 og 1689 var han universitets rektor, og var også i adskillige år tilknyttet Universitetsbiblioteket, bl.a. som førstebibliotekar i 1689. Cosmus Bornemann var medlem af adskillige kommissioner, og fungerede fra 1685 også som assessor i Højesteret. KB.

delig i Frankrig hvor han studerede i Paris og Saumur m.fl.st. I Franecker havde han i 1663 under Ulric Huber, en af tidens berømteste jurister og en typisk repræsentant for den nederlandske elegante jurisprudens, forsvaret sin disputats om landsforvisning *Dissertatio historico-politica de ostracismo*(1663), der forsynedes med en lovprisning af Huber selv.

Efter sin hjemkomst i 1669 forsvarede han sin disputats *De hereditate peregrinorum* (Om fremmedes arv)(1669) for den juridiske doktorgrad. Som Resen fremhæver i sit forord hertil, beskæftiger denne afhandling sig ikke blot med romerretten, men inddrager både dansk, norsk og fransk ret. Bornemann udtalte selv håbet om, at afhandlingen kunne blive til nytte. Han ønskede at give et virkeligt overblik over retsreglerne inden for dette felt, også de danske regler og diskuterede deres rimelighed. Af danske retskilder er det dels Jyske Lov, dels og især Christian IV's Store Reces 1643, der citeres. Bornemann diskuterer således, hvem der skal betragtes som *peregrinus* (fremmed) og fremhæver herunder i tilknytning til recessens II,3,13 og II,13,2, at det for at få egentligt domicil ikke er nok at have "Hus og Ildsted", men hertil kræves også vilje til at blive på stedet (*voluntas et animus perpetuo commorandi*). Som rimelige omtales reglerne i recessens II,3,12, der tillader udlændinge at disponere ved testamente. Det samme gælder retten efter II,7,2 til at udføre arv af landet mod betaling af 1/6 deraf til kongen. Derimod underkastes franske regler om *droit d'aubain* – kongens ret til at inddrage den efterladte formue fra de fremmede, der afgår ved døden i Frankrig – en voldsom kritik.

Bornemann omtaler også dansk rets frister for at gøre arvekrav gældende og arvereglerne i Jyske Lov, som findes stemmende med naturretten. Derimod kritiseres reglen i recessen II,3,12, at der skal erlægges en afgift på 1/6 til kongen også af udlændinges formue uden for riget som i uoverensstemmelse med *ius commune*. Også Bornemann citerer flittigt fremmede jurister. Særlig omtale får Wesenbech, der var hans *præceptor*, og Grotius, der karakteriseres som "*magnus*". Bornemans disputats kan betragtes som den første fuldt gennemarbejdede sammenlignende undersøgelse, hvori dansk ret inddrages på lige fod med fremmed ret.

Både Resen og Bornemann forelæste over de romerske retskilder, og Resen forelæste tillige over romersk strafferet, hvori han anstillede sammenligning med dansk ret.

Bornemann havde været blandt de studenter, der i 1658 i en henvendelse til kongen foruden at anmode om visse begunstigelser til gengæld for deres indsats under forsvaret af København havde gjort opmærksom på det ønskelige i, at én af de juridiske professorer forelæste over dansk

ret og i det mindste viste "*juris Danici et Justinianei consensum et dissensum*". Den pågældende henvendelse fik vel ingen øjeblikkelig betydning for dansk rets stilling ved universitetet, men i sine forelæsninger realiserede Bornemann en del af dette program ved at anstillede sammenligning med dansk ret, som dog først under den næste generation af professorer synes at blive en fast bestanddel af forelæsningerne.

NATURRETTEN

Naturretten blev i 1600-tallet den fremherskende rets- og samfundsfilosofi, der i Danmark som overalt i Europa fik stor betydning for det juridiske studium. Grundlæggende drejer det sig om eksistensen af overordnede juridiske principper, der stillede krav til den positive ret. Universitetets jurister kendte allerede naturretten, og da der i 1691 blev truffet foranstaltninger til udarbejdelse af en ny fundats, hed det udkastet: »*Juris Consultus* skal forklare *Jus Naturae et Gentium* och conferere den danske Lou med *Jure Romano et Civile*«.

Naturretten nævntes således som et nyt fag, ligesom formålet med romerretsundervisningen angaves at være sammenligningen med dansk ret. Selv om fundatsudkastet 1691 ikke blev gennemført, var naturretten nu nævnt og hørte med til den juridiske undervisning. Man læste og forelæste over de autoritative værker af Hugo Grotius og især af Samuel Pufendorf og andre. De første, der lagde Grotius og Pufendorf til grund for deres forelæsninger og værker, var Christian Reitzer og Henrik Weghorst.

Christian Reitzer (1665-1736) havde gennemført en lang udlandsrejse, der havde ført ham gennem en stor del af Europa, således Belgien, Frankrig, Schweiz og Tyskland (1686-89) og atter 1690-92 til Halle, hvor han havde hørt den kendte tyske jurist og naturretslærer Christian Thomasius, og hvorfra han ved Bornemanns død kaldtes hjem. Indflydelse fra Thomasius er vanskelig at spore i hans forfatterskab, derimod omtaler han flere gange Grotius som "*Magnus ille Grotius*" – og Pufendorf som sine læremestre "*perpetui mihi fuere Duces Grotius et Puffendorphius*". Fra Reitzers hånd foreligger kun få skrifter. Foruden *Positionum ex jure divino universali* (Synspunkter om den almindelige guddommelige ret)(1702) der synes at være tænkt som grundlag for en større naturretlig fremstilling, har han kun efterladt nogle småskrifter, hvoriblandt *De obligatione sontium ad subeundam poenam* (Om den strafskyldiges pligt til at underkaste sig straffen)(1693) be-

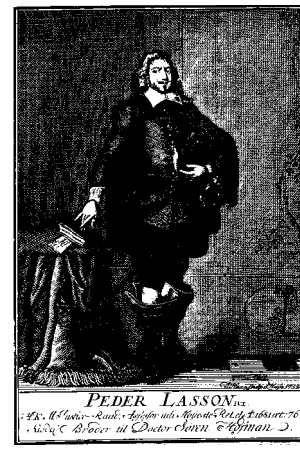

Ved siden af Universitetets professorer var Peder Lassen (1606-81) formentlig sin tids lærdeste jurist. Han blev i 1627 immatrikuleret ved Københavns Universitet som *studiosus juris*, men rejste kort efter til udlandet, hvor han erhvervede kundskaber om romerretten ved studier i Rostock, Orléans 1629, Padova og Basel hvor han i 1636 erhvervede han den juridiske licentiatgrad. Efter ophold i Dresden og siden Wien, slog han sig ned i sin fødeby Randers for på egen hånd at studere litteratur, og han afslog bl.a. i 1649 et professorat i jura ved Københavns Universitet. I 1661 blev han kaldt til København for at blive assessor i den nyoprettede Højesteret. Han var også aktiv i forbindelse med forberedelsen af Danske Lov, dog blev det ikke hans, mens Rasmus Vindings udkast til en lovbog, der kom til at danne grundlag for forhandlingerne om lovbogen. KB.

Nordeuropæisk naturrets store navn er hollænderen Hugo Grotius (1583-1645), der begyndte allerede som 11-årig sine studier ved universitetet i Leiden, og blev senere dr. jur. fra universitetet i Orléans. Han var en universel begavelse, og ud over jura og teologi beskæftigede han sig også med historie, lingvistik, poesi, dramatik og fungerede som både statsmand og diplomat. På grund af sit engagement i samtidens hollandske politik og kirkestridigheder blev han fængslet og skrev i fængslet en lærebog i romerretten, som den gjaldt i Holland. Efter to års fangenskab undslap han i 1621 skjult i en kasse med bøger og levede derefter i eksil i Frankrig, Tyskland og Sverige. Hans hovedværk fra 1625 *De Jure Belli ac Pacis* (Om krigens og fredens ret) læstes over hele Europa og nød særlig i Nordeuropa en enorm popularitet. Ludvig Holberg betragtede således værket som sin kæreste læsning. KB.

skæftiger sig med et strafferetligt grundproblem under en uvant synsvinkel, og et lille skrift om slægtskabs- og svogerskabsberegningen. Det mest interessante er det nævnte naturretsværk. Heri omtales foruden Grotius og Pufendorf også Thomasius, Hobbes – hvis menneskesyn i *Leviathan* Reitzer vender sig skarpt imod – Selden, Cumberland m.fl.

Reitzer havde et stort bibliotek. Det var berømt i samtiden, og mere end som produktiv forfatter fik Reitzer betydning som igangsætter og inspirator for andre, som han gerne stillede sit bibliotek til rådighed for.

I sine forelæsninger synes Reitzer efter katalogerne at dømme at have lagt stor vægt på dansk ret, men i hvilket omfang dette rent faktisk var tilfældet, kan vanskeligt konstateres, da ingen forelæsningsmanuskripter er bevaret. 1700-01 og 1704-05 annoncerede han de første forelæsninger ved universitetet over naturretten i sammenligning med dansk ret.

Både Reitzer og Weghorst arbejdede på fremstillinger af naturretten på grundlag af de store udenlandske forbilleder Hugo Grotius og Samu-

Ulric Huber (1636-1694) var professor i den hollandske by Franecker og en af Hollands kendte jurister. I eftertiden er han især kendt for sine afhandlinger om international privatret. KB.

el Pufendorf, ligesom de som de første annoncerede selvstændige forelæsninger over naturretten. Nærmest opgavens løsning kom Weghorst, hvis manuskript dog ikke blev trykt i sin helhed. Et udtalt behov for en trykt fremstilling af naturretten forelå vel næppe heller. For studenterne har det ikke været vanskeligere at læse Grotius' eller Pufendorfs latin end Reitzers eller Weghorsts, og det var alligevel disse to fremstillinger, der lå til grund for Reitzers og Weghorsts naturretslære. Der skulle også en del til at tage konkurrencen op med netop disse to storværker. Noget helt andet var den langt mere overkommelige opgave at udgive en fremstilling af naturretten på dansk for at gøre en større ikke-latinkyndig kreds bekendt med denne vigtige disciplin, der jo ikke blot var juridisk, men også gjorde det ud for praktisk filosofi med læren om ret og uret og borgernes pligter mod sig selv og andre.

Det blev den unge Ludvig Holberg, der løste den opgave at tilvejebringe en alment tilgængelig fremstilling på dansk af datidens fremherskende naturretssystem, der var opstillet af Pufendorf. Holberg lagde ikke

Christian Reitzer (1665-1736) var en af de første i Danmark, der beskæftigede sig med den nye naturret, en lærdom han havde erhvervet sig ved 6 års studier bl.a. i Leiden og Halle. Ved sin hjemkomst til Danmark 1692 blev han ansat som professor i jura ved Københavns Universitet, og kom straks til at repræsentere det nye i tiden. Han blev dr. jur. i 1702 på en disputats, der støttede den frie tanke, og bestred i perioden efter en række høje administrative embeder. Hans omfattende bogsamling var til glæde for mange unge talenter, herunder Hans Gram og Ludvig Holberg, der hos ham fandt inspiration, men selv blev han aldrig en produktiv skribent. KB.

IUS DIVINUM POSITIVUM UNIVERSALE

Det var Reitzer, der opfordrede den unge Ludvig Holberg til at udarbejde en fremstilling af naturretten. Det var også hans fortjeneste at være den første, der i dansk retsvidenskab indså Grotius' betydning, som han i sit nævnte skrift dog alene betegner som den at have adskilt naturretten fra positive love og derved bragt spørgsmålet om *ius divinum positivum universale* (den almengyldige guddommelige ret) på det rene. Reitzer tænker her på, at det var Grotius' indsats at løse naturretten fra teologien. Visse regler fra mosaisk ret, der havde været anset for almengyldige, kunne imidlertid ikke finde plads i et naturretssystem bygget på den menneskelige fornuft, f.eks. udstrakte forbud mod ægteskab mellem nærtbeslægtede eller livsstraf ved manddrab. Man mente imidlertid, at mosaisk rets regler om disse og enkelte andre spørgsmål var at betragte som positive guddommelige love med almen gyldighed, såkaldte *leges divinae positivae universales*.

Slotspladsen i København set mod Børsen. I midten ses den endnu ikke færdiggjorte administrationsbygning med den først planlagte beskedne trekantsgavl, der siden erstattedes af den nuværende mere pompøse halvcirkelbue. Bygningen, siden kendt som "Den røde bygning", var hjemsted for Danske Kancelli, og talrige jurister har haft deres virke i denne bygning, der i dag huser Finansministeriet. Stik af Corvinius efter tegning af Marselis 1718. KB.

skjul på sine udenlandske forbilleder. På titelbladet til sin *Moralske Kierne eller Introduction til Naturens og Folkerettens Kundskab*, der udkom i 1715, men som forelå 1714 i manuskript, meddelte han, at den var "uddragen af de fornemste Juristers, besynderlig Grotii, Pufendorfs og Thomasii Skrifter". Holberg var i 1714 blevet *adjunctus professor philosophiæ* med ret til det første ledige professorat. Det er således ikke uden grund, at der gives Holbergs naturret en plads i retsvidenskaben ved Københavns Universitet, selvom Holberg ikke tilhørte Det juridiske Fakultet. Traditionen fra Niels Hemmingsens naturret var imidlertid glemt. I sit indledende overblik over naturrettens historie nævner Holberg Melanchton, men ikke

Niels Hemmingsen. Holbergs naturret kom i talrige senere oplag (1728, 1734, 1741, 1751 og efter hans død i sjette udgave 1763. 1748 oversattes værket til tysk og senere også til svensk). Bogen blev ikke straks en salgssucces, men de senere oplag fik mange læsere, da man indførte en juridisk eksamen særlig for dem, der ikke kunne latin.

Selv om Holberg stadig bearbejdede sin naturret i nye udgaver fastholdt han den store systematiker, tyskeren Samuel Pufendorfs, naturretssystem. Thomasius fik i højere grad indflydelse på hans almindelige livssyn end på hans naturret. Grundvolden for den naturlige lov var ifølge Holberg, "at ethvert Menneske, saa vidt det staar til ham, maa holde ved lige Samquem og Forening, hvoraf følger, at hvad som udi Almindelighed hielper til saadan Samquem og Omgiengelse, det haver den naturlige Ret befalet, og, hvad som strider derimod, er af samme Naturens Ret forbudet". Så enkelt var det. Han følger herved både Grotius, Pufendorf og englænderen Cumberland, hvis lære, der mindede om Pufendorfs, også i denne periode vandt vid udbredelse. Ligesom Pufendorf lægger Holberg bl.a. vægt på menneskets "Skrøbelighed" (*imbecillitas*).

Königs Christians
Des Fünfften/
Dänsches
Gesetz.
Aus dem Dänschen ins Teutsche
übersetzet.
Worbey die Gleichstellen/und einige
Oerter/die Verwandtniß mit
einander haben/
So woll aus dem Gesetze/als aus
denen Königlichen Verordnungen/die
nach Verkündigung dieses Gesetzbuchs
von A. 1683. biß A. 1698. heraus gegeben
worden/am Rande mit angeführet seyn.
Durch
H. W. eghorst.
COPENHAGEN/
Gedruckt bey Ihro Königl. Hoh. Buchdr. Joachim
Schmedtgen/im Jahr 1699.

Heinrich Weghorst var en produktiv forfatter. En del blev trykt, andet opbevares som manuskripter på Det kgl. Bibliotek. Ved sine oversættelser af Christian V´s Danske Lov til latin i 1698 og tysk 1699 var han med til at gøre denne kendt i udlandet. KB.

Holberg er imidlertid – ligesom Pufendorf – ingen rendyrket tilhænger af det synspunkt, at menneskets sociale drift er en tilstrækkelig drivfjeder til samfundets opretholdelse. Modstykket hertil var englænderen Thomas Hobbes' opfattelse, der mest markant er fremført i *Leviathan* (1651), af naturtilstanden som en alles krig mod alle, "a war as if of every man against everyman", der kun kunne overvindes ved en underkastelseskontrakt, hvorved al magt overdroges til staten. Dette synspunkt gør Holberg til sit, både når han i sit afsnit om naturloven forklarer dennes nødvendighed som en følge af bl.a. »Menneskenes Ondskab«, og når han senere forklarer statens opståen som et udslag af den "Frygt, som det eene Menneske haver for det andets Ondskab". Endnu tydeligere er parallellen til Hobbes' sondring mellem samfundspagten og underkastelseskontrakten, når det senere hedder, at: "Derfore til at indrette en Stad, udfordres to Pagte og en Forordning", af hvilke den første pagt går ud "paa at foreene sig med hinanden", og den anden, "hvorved beskikkes den, eller de, som skulle forestaae Regieringen".

De senere udgaver af Holbergs naturret kendetegnes ved inddragelsen af langt mere af den naturretlige litteratur, end han havde kendt el-

HENRIK WEGHORST

Henrik Weghorst (1653-1722) var dr.jur. fra Kiel (1681). Også han havde gennemført omfattende udlandsrejser i 1670'erne og igen 1687-90 til Tyskland, Frankrig og Italien. I 1692 udnævntes han til professor ved Ridderakademiet i København og året efter til (ulønnet) professor ved Københavns Universitet, hvor han senere fik et lønnet professorat ved det filosofiske fakultet. Weghorst var en efter tidens målestok produktiv forfatter. Størstedelen af hans værker forblev dog uudgivet. Af en liste over hans efterladte manuskripter fremgår således, at han havde udarbejdet et naturretskompendium samt kommentarer til bl.a. værker af Grotius og Selden, til *Institutiones,* til Lauterbachs fremstilling af den tysk-romerske ret, til Carpzov, et *compendium juris canonici,* en fremstilling af den tysk-romerske statsret m.m. De fleste af disse manuskripter opbevares nu i Det kongelige Biblioteks håndskriftssamling. Boglisten indeholder yderligere en lige så lang liste over efterladte manuskripter, som forfatteren forbyder udgivelsen af.

Fra Weghorsts hånd foreligger også oversættelser af Danske Lov til tysk (1699) og latin (1698) samt en *Compendii juris naturae dissertatio prima* (1696) fra Ridderakademiet, der helt knytter sig til Grotius. Kun dele af værket er udgivet, men resten er bevaret i manuskript. Weghorst er også den første, der udvikler den såkaldte differentiallitteratur, værker hvori der foretages sammenligninger mellem dansk ret og romersk ret. Det gælder et værk om ægteskabsretten og fire disputatser, der beskriver forskellene mellem dansk ret og romerretten i almindelighed og særligt med hensyn til *cautio Mucii Scaevolae* om gaver til ægtefæller, kreditors privilegier og strafferet, mens han i en femte disputats gennemgår den kendte Digesttitel 50.17 *De regulis juris* med henblik på at fremhæve de regler, hvori dansk og romersk ret stemmer overens.

Weghorst forelæste over romerretten – af hans omtale heraf kan man se, at han stadig fulgte *mos Italicus* – over lensretten (1707-08) og over naturretten på grundlag af Grotius´ *De jure belli ac pacis.*

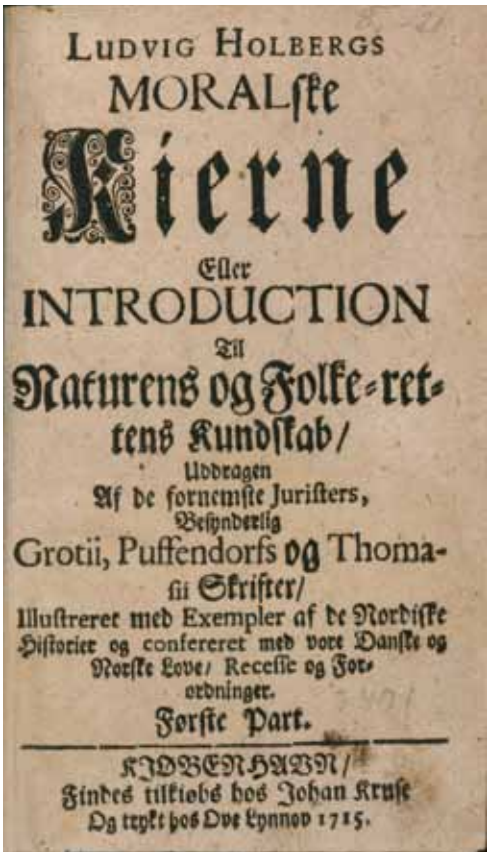

LUDVIG HOLBERGS
MORALſke
Kierne
Eller
INTRODUCTION
Til
Naturens og Folke-rettens Kundſkab/
Uddragen
Af de fornemſte Juriſters,
Beſynderlig
Grotii, Puffendorfs og Thomaſii Skrifter/
Illuſtreret med Exempler af de Nordiſke Hiſtorier og confereret med vore Danſke og Norſke Love/ Receſſe og Forordninger.
Første Part.
KIØBENHAVN/
Findes tilkiøbs hos Johan Kruſe
Og trykt hos Ove Lynnov 1715.

Ludvig Holbergs naturret var, da den udkom i 1715, den første fremstilling på dansk af tidens naturfilosofi, og udkom i adskillige oplag, den sjette udgave efter hans død i 1763. Bogen blev oversat til tysk i 1748, siden tillige til svensk. De mange oplag vidner om at den dækkede et behov i samtiden. Ikke mindst har den været nyttig for dem, der efter 1736 ønskede at aflægge eksamen som danske jurister, hvortil krævedes kendskab til "Naturens Lov saavidt den af danske og tydske Bøger kan fattes". KB.

ler kunnet kende ved udarbejdelsen af første udgave. Det gælder først og fremmest schweizeren Jean Barbeyracs bekendte kommentar til Pufendorfs naturret, som han gengiver passager af uden altid at oplyse kilden. Bekendt er også den uddybning af afsnittet om ægteskab mellem nærtbeslægtede, der var en følge af hans debat med Andreas Hojer. Denne havde i sin af Thomasius inspirerede, i samtiden stærkt forkætrede afhandling fra 1718 *Diagramma de nuptiis propinquorum* (om nærtbeslægtedes ægteskab) gjort sig til talsmand for den opfattelse, at blodskam hverken stred mod naturens lov eller kunne opfattes som et udslag af en almindelig guddommelig lov som i*us divinum positivum universale.*

Omkring 1700 befandt universitetet sig i en dyb krise, som havde en lang række årsager, men måske først og fremmest skyldtes, at den latinske humanistiske uddannelse, som universitetet kunne byde på, ikke modsvarede tidens dannelsesideal. Andre årsager til krisen hang sammen med universitetets egen organisation.

Ludvig Holberg (1684-1754) var den dominerende skikkelse i dansk åndsliv i 1700-tallets første halvdel. Efter rejser til Holland, England og Tyskland udsendte han i 1716 en fremstilling på dansk af naturretten. I 1717 tiltrådte han et professorat i metafysik, skønt det ikke var et fag han brød sig om, men senere avancerede han til professor i historie. Han var rektor 1735-1736 og blev året efter udpeget til forvalter af universitetets økonomi. Dette arbejde varetog han indtil sin fratræden 1751; forretningsmanden forenedes her med embedsmandens omhu og loyalitet samtidig med, at han passede sit forfatterskab, der efterhånden foruden store historiske værker kom til at omfattede de udødelige komedier, moralske tanker, romanen om Niels Klim, essays og meget mere. Alt det hører ikke juraen til, men det gør hans naturretsfremstilling, som i flere udgaver blev den mest solgte bog i hans levetid. Maleri af Johan Roselius, Sorø Akademi.

At Det juridiske Fakultet førte en skyggetilværelse fremgår af Holbergs skildring af retsstudiet i afsnittet om universitetet (akademiet) i hans *Danmarks og Norges Beskrivelse* (1729). Det hedder her, at "det fornemste, hvorefor dette Academie maa høre ilde ikke allene hos fremmede studerende Personer, som opholde sig her, men endog hos andre verdslige Folk blandt vore egne, er, at intet Studium uden Theologi, bliver med synderlig Iver lærdt...". Holberg undrer sig også over at de studerende ikke var fordelt på forskellige fakulteter. "Paa alle andre Academier ere Studenterne deelte ad udi Classer. Nogle ere Theologi, andre Jurister, andre Medici, andre Mathematici. Men paa dette Academie findes fast ingen uden Theologi, saa at de andres tall strekker sig neppe til et douzaine; her af kommer det, at naar en Professor Iuris, Medicinæ eller Philosophiæ vill læse *publice*, holder han det for en lykke, at han kand have tree eller fire tilhørere, da derimod *Theologum* deres Lectier og Collegier vrimle af Studentere... Jeg taler ikkun om tingen, saasom den er, nemlig at mod hundrede Theologi neppe findes en *Medicus* eller Iurist...". Om den

Leviathan blev englænderen Thomas Hobbes' hovedværk, og værket læses stadig som en logisk sammenhængende fremstilling af et totalitært samfund med udgangspunkt i en mørk opfattelse af menneskets natur, men baseret på både en samfunds- og en herskerkontrakt, hvorved folket overdrager magten til herskeren, der til gengæld sørger for *salus publica.* Værket er skrevet på baggrund af kampene i England mellem kongemagten og parlamentet, der førte til henrettelsen af Charles I, som Hobbes var en tilhænger af. Titelkobberet viser herskeren som indehaver af både åndelig og verdslig magt og som sammensat af en uendelig række af menneskelegemer. KB

Samuel Pufendorf (1632-1694) var professor i Heidelberg. I 1668 blev han kaldt til det nyoprettede universitet i Lund. I Lund udgav han bl.a. sit naturretlige hovedværk om natur- og folkeretten, *De jure naturae et gentium I-VIII (*1672), der videreudviklede ideer fra Grotius og Hobbes, og lagde fundamentet for Ludvig Holbergs værker. Foruden juridiske værker skrev Samuel Pufendorf også fremstillinger af de svenske kongers historie. Anonymt maleri, Lunds Universitet.

Christian Thomasius (1655-1728) var en af de første lærere, der knyttedes til det nye universitet i Halle. Han var blevet afskediget fra universitetet i Leipzig på grund af sine i samtiden liberale og reformvenlige holdninger. Med Christian Thomasius blev naturretten kritisk, og han stillede bl.a. krav om strafferettens bedre indretning, herunder afskaffelse af tortur, og han var kritisk over for hekseforfølgelser. Blandt hans elever var den senere danske juridiske professor Andreas Hojer. KB.

virksomhed, der udfoldes, hedder det, at "ingen historiske eller Juridiske Theses der blive ventilerede, hvilket foraarsager, at om bemeldte Studii vore unge studerende dem selv til skade have fast ingen Kundskab".

Dette beklager Holberg særligt, fordi "det Juridiske Studium er det fornemste og fast eneste man ved idelig Disputation maa øve sig udi, og Studenterne derudover sin Tid kunde blive bequemme Advocater".

UNIVERSITETSFUNDATSEN 1732

Ved universitetets ny fundats af 31. marts 1732 fik man bragt orden på nogle af disse forhold og atter bragt universitetet på fode. Af særlig betydning for det juridiske studium var, at antallet af juridiske professorer udvidedes til to:

»Som hidindtil ey ved Universitetet haver været uden en *Juris Professor Ordinarius*, da finde Vi, i den Henseende til den Videnskabs Nytte og Fornödenhed, aller naadigst for got, at herefter tvende Professores skulle tractere Jura, saa at den eene profiterer *Jus Naturae et Gentium*, saa og *Jus Publicum*, men desforuden en Dag om Ugen *Philosophiam Moralem*, den anden læser over *Jus Justineaneum*, og forklarer derhos Vores allernaadigste Lov, visende dens Overeensstemmelse med Naturens og Folke-Rætten, saa vel som andre Landes Love.«

Nyt var indførelsen af den offentlige ret (*jus publicum*) som fag, men i øvrigt betød de opgaver, der pålagdes de to juridiske professorer, ingen ændring i forhold til de undervisningstilbud, der blev givet under Reitzer og Weghorst. At antallet af professorer nu fastsattes til to, var også en formel fiksering af, hvad der siden 1657 i det væsentlige havde været praksis. Det blev da heller ikke fundatsen af 1732, men forordningen 1736 om indførelsen af juridisk embedseksamen, der bevirkede det opsving, som det juridiske studium begyndte at tage i løbet af det 18. århundrede.

Det juridiske professorats indehaver var på dette tidspunkt Christian Bagger (1692-1741), der i 1722 havde overtaget Reitzers plads, som han i 1716 havde fået lovning på. Han havde i årene 1715-20 som andre vordende jurister foretaget en længere udlandsrejse. Som jurist var han ganske uproduktiv, når bortses fra tre små pligtdisputatser fra hans tid på Borchs kollegium. I 1738 udnævntes han til stiftamtmand i Bergen for at give plads for Christian Ludwig Scheidt (1709-61) ved fakultetet. Heller ikke han, der kom fra Göttingen, satte sig varige spor i fakultetets historie i modsætning til Andreas Hojer, der i 1734 udnævntes til professor i det nye fag naturret.

JURA SOM EKSAMENSFAG 1736-1788

INDFØRELSE AF JURIDISK EKSAMEN

Forordningen af 10. februar 1736 om indførelse af juridisk embedseksamen blev skelsættende i det juridiske studiums historie og fejres traditionelt som en art juristernes dåbsattest. Først hermed var forudsætningerne skabt for en opblomstring af det juridiske studium ved Københavns Universitet. Ganske vist varede det adskillige år før virkningerne af forordningen slog afgørende igennem. En juridisk eksamen var oprindelig kun en betingelse for opnåelsen af ganske få stillinger, og det er vel først hen imod århundredets slutning, at virkningerne af en egentlig juriststands opståen viste sig i domstolenes, specielt Højesterets, virke.

Det samme gælder om forordningens betydning for retsvidenskaben. Forordningen af 1736 gav ikke umiddelbart anledning til fremkomsten af mere omfattende juridiske værker. Endnu i 1762 udtalte professor P. Kofod Ancher ønsket om en større fordybelse i lovstudiet, men henimod slutningen af det 18. århundrede begynder det at mærkes ved fremkomsten af mere omfattende juridiske fremstillinger, systemværker, kommentarer og historiske værker, at der nu var aftagere af juridisk litteratur. En mere øjeblikkelig virkning havde de bestemmelser i forordningen af 1736, der fremmede erhvervelsen af de akademiske grader som licentiat eller dr. jur., idet der allerede umiddelbart efter forordningens udstedelse fandt et opsving sted i henseende til erhvervelsen af disse.

Forordningen af 1736 havde som sit formål at højne dommer- og prokuratorstanden ved at indføre en egentlig eksamen for jurister ved universitetet. Det blev bestemt, at eksamen skulle afholdes efter samme regler, som i *Forordning om Examinibus og Vocation til Prædike-Embedet i Danmark og Norge* af 1. august 1707 var blevet fastsat for den teologiske embedseksamen.

Eksamen indrettedes på to niveauer. En senere såkaldt latinsk eksamen var beregnet for den eksklusive gruppe af studerende, der havde studentereksamen, mens andre kunne indstille sig til den langt enklere danske juridiske eksamen. Den kunne erhverves efter få ugers studium og stillede ret beskedne krav om kendskab til naturret og dansk ret samt evnen til at forfatte en dom eller et indlæg i en sag.

Hovedinteressen er knyttet til den egentlige juridiske eksamen, der

De to centrale bestemmelser i "Forordning anlangende hvorledes med *Examinibus Juridici* ved *Universitetet* udj Kiøbenhavn til *Justitiens* Befordring derefter skal forholdes" af 10. februar 1736, § 4 og § 10 om hhv. den latinske og den danske juridiske eksamen. KB.

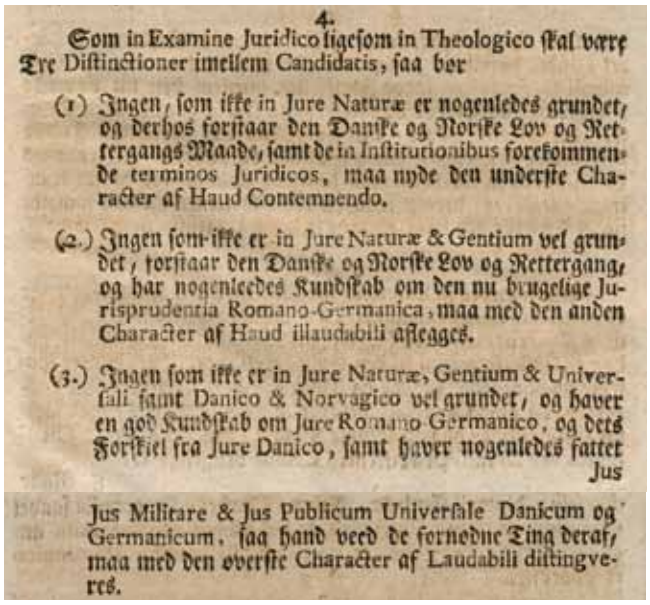

4.

Som in Examine Juridico ligesom in Theologico skal være Tre Distinctioner imellem Candidatis, saa bør

(1) Ingen, som ikke in Jure Naturæ er nogenledes grundet, og derhos forstaar den Danske og Norske Lov og Rettergangs Maade, samt de in Institutionibus forekommende terminos Juridicos, maa nyde den underste Character af Haud Contemnendo.

(2.) Ingen som ikke er in Jure Naturæ & Gentium vel grundet, forstaar den Danske og Norske Lov og Rettergang, og har nogenledes Kundskab om den nu brugelige Jurisprudentia Romano-Germanica, maa med den anden Character af Haud illaudabili afslegges.

(3.) Ingen som ikke er in Jure Naturæ, Gentium & Universali samt Danico & Norvagico vel grundet, og haver en god Kundskab om Jure Romano-Germanico, og dets Forskiel fra Jure Danico, samt haver nogenledes fattet Jus Militare & Jus Publicum Universale Danicum og Germanicum, saa hand veed de fornødne Ting deraf, maa med den øverste Character af Laudabili dimittgveres.

10.

Om nogen som ey har studeret, og derfor ey kand publice examineres, skulle det begiere, at lade sig privatim af Facultate Juridica examinere, da ville Vi, at det maa skee, og naar hand da i den Danske og Norske Proces findes tilstrekkelig grundet, nyde Bevis derfor paa 24ßd. Stemplet Papiir, hvori tydelig skal sættes, hvor vitt hand in Examine har vist sig (1) I Naturens Lov, saavit den af Danske og Tydske Bøger kand fattes. (2) I den Danske Proces. (3) I Loven og Lovkyndigheden Selv. (4) Og endelig i Indleggers eller Dommenes Forfattelse grundet og færdig. Da ingen maa nyde slig Attest, som ikke i det mindste er nogenledes om Naturens Lov, saavel som om den Danske Proces tilstrekkelig informeret. Og skal Facultætet i alt for saadant et privat Examen enten der er een eller fleere Examinandi indtil Natte, ey fordre meere end Fiire Rdlr. og Notarius af hver Person Fiire Mark.

JURIDISK EKSAMEN

Forordningen af 10. februar 1736 foreskrev, at der ved den juridiske eksamen skulle anvendes de samme karakterer, som ved Universitetsfundatsen af 1732 var blevet foreskrevet ved den teologiske eksamen:

Alt efter kundskabernes omfang var der mulighed for at erhverve en af tre karakterer. Til karakteren *haud contemnendus* krævedes, at kandidaten skulle være "nogenledes grundet *in jure naturæ* (naturretten) og derhos forstaa den Danske og Norske Lov og Rettergang" samt kende til juridisk terminologi, som den optrådte i *Institutiones*.

Til erhvervelse af karakteren *haud illaudabilis* stilledes lignende krav, men kandidaten skulle være "vel grundet" i sit kendskab til *"jus naturae et gentium"* (natur- og folkeretten), forstå dansk og norsk lov og rettergang samt "have nogenledes Kundskab om den nu brugelige *jurisprudentia romano-germanica* (den tysk-romerske ret)".

Den højeste karakter var *laudabilis,* der yderligere krævede kendskab til *jus universale,* hvorved der sigtedes til de dele af den mosaiske ret, der betragtedes som en for alle gældende lov, samt forskellen mellem tysk-romersk ret og dansk og hertil kendskab til militærret og almindelig dansk og tysk offentlig ret. Til disse fordringer kom på alle karakterniveauer udarbejdelsen af et indlæg og en dom i et konkret retstilfælde.

Christian VI (1699-1746) havde et spinkelt, kejtet ydre og et ængsteligt sind. Han var stærkt religiøs og indførte den pietistiske tone ved hoffet. Han var både flittig og samvittighedsfuld i sin gerning, men hans usikkerhed medførte, at han gjorde sig stærkt afhængig af rådgivere, hvoraf flere var borgerlige. Under Christian VI gennemførtes en række reformer af retsvæsenet. Det lykkedes således i 1736 at indføre en juridiske embedseksamen med det mål at styrke dansk retsvæsen ved gode dommere og advokater. Samme år oprettedes Kurantbanken – en seddeludstedende bank, der var forløber for den nuværende Nationalbank – og i denne periode søgtes også på andre måder at styrke almenoplysningen og at bedre kårene for landets fattige. Samtidig indførtes af militære grunde stavnsbåndet, der hindrede bøndernes mobilitet og bandt dem til jorden, hvor de var født. Stik 1747 efter maleri af J.S. Wahl. KB.

med årene blev det obligatoriske krav for at bestride stillinger som dommer eller advokat eller at opnå højere stillinger i centraladministrationen.

Hovedfaget ved den juridiske eksamen var naturretten. Kendskabet til den nationale danske ret spillede også en vigtig rolle, mens romerretten, der hidtil havde været rygraden i det juridiske studium, først nævntes efter naturretten og dansk ret.

N:o			Attest. Exam.	Specim.
1	Ao 1734 die 14 Maji	Examinatus Albertus Schjhaie Dass Helgelando-Nordfiensis civitate donatus 1726 et in Examine Theologico 1729 a Theologis Stenbuchio Lintrupiog probatus in Examine Juridico tulit — —		Laudabilem Moller
2	Ao 1734 die 3 Julii	Bagger Examinatus Paulus Braumann Secretarius collegii Superiorum Fodkarium Kongbergensium antea jam civis Universitatis nostras et Stipendiarius in Examine Juridico obtinuit. — — —		Laudabilem Bagger
3	Ao 1738 die 10 Maj	Bagger Examinati 1. Nicolaus Andreæ Lünde Anno 1726 nomen qvo dedit Academiæ, et Examen Philosoph. subiit 1727. In Examine Juridico obtinuit — — —		Laudabilem
4		2. Petrus Wartberg Haunensis Collegii Borrichiani alumnus, Academiæ Civis Anno 1731 in hoc Examine meritus — — — — —		Laudabilem
5		3. Thorsteenus Magnusen Islandus Civibus Academiæ adscriptus 1735 in Examine hoc Juridico reportavit.		Haud illaudabilem Moller
6	Ao 1738 die 22 Julii	Examinati 1) Petrus Koefod Ancker Borringus Ao 1726 in alma Studiosorum relatus et reliquis omnibus Examinibus cum laude defunctus. in Examine Juridico obtinuit		Laudabilem
7		2. Janus Fabricius Hauniensis Ao 1733 in Academiam receptus et anno sequenti Laurea Philosophica ornatus qvem in hoc Examine monstr		Laudabil. Bagger

◀ Første side i karakterprotokollen for den fuldstændige juridiske eksamen. De seks eksaminerede var:

14. maj 1737 bestod Albert Christian Dass (1709-94), som den første nordmand juridisk eksamen med karakteren Laudabilis. I 1741 blev han byfoged i Bergen, et embede han i 1761 afstod til sin svigersøn.

3. juli 1737 opnåede nordmanden Paul Braunmann (- 1757) ligeledes *Laudabilis.* Han blev siden sorenskriver og auktionsdirektør i Norge.

10. maj 1738 eksamineredes tre kandidater: Niels Andersen Lunde (1707-44) fra Kolding fik *Laudabilis,* han var fra 1739 til sin død sorenskriver i Norge. Københavneren Peter Wartberg (1713- ?) fik *Laudabilis*, han konkurrerede 1740 om det professorat Kofod Ancher fik, og blev samme år dr. jur. og højesteretsadvokat 1744. Þorstein Magnússon (1714-85), bestod som den første islænding juridisk eksamen, han opnåede karakteren *Haud illaudabilis* og blev 1743 sysselmand på Island.

22. juli 1738 bestod bornholmeren Peder Kofod (i protokollen stavet *Kofoed*) Ancher (1710-88) med karakteren *Laudabilis*. Han blev professor ved universitetet 1740 og dr. jur. 1742, og bestred i løbet af sit liv en lang række embeder i forvaltningen og ved domstolene. Han står for eftertiden som Danmarks første store retsvidenskabelige navn. jfr. omtale i nærværende værk. Endelig fik slesvigeren Jens Flesburg (1715-96) *Laudabilis*, han gjorde siden karriere ved den slesvigske militære forvaltning.

Det beror naturligvis i nogen grad på en tilfældighed at de første syv juridiske kandidater kommer fra Norge, Island, København, Kolding og Bornholm samt hertugdømmet Slesvig, men det er samtidig et illustrativt indblik i det 18. århundredes dansk-norsk-slesvigholstenske helstat. RA.

KAMMERJUNKEREKSAMEN

I 1744 blev det muligt at blive eksamineret til en latinsk juridiske eksamen bag lukkede døre for studerende, som havde læst på egen bekostning, såfremt man kunne dokumentere, at man var vel instrueret i de vigtige eksamensfag. Dette var især henvendt til dygtige sønner af adelige eller velhavende borgerlige, som var modstandere af offentlighedens adgang til at overvære eksaminer ved Københavns Universitet. Denne eksamen fik derfor tillagt øgenavnet "Kammerjunkereksamen".

Ved reskript af 28. oktober 1746 fremhævedes, at juridisk eksamen holdes for at borgerne kunne være overbevist om, at de, der efter eksamen søgte kongelig tjeneste inden for justitsvæsen eller forvaltningen opfyldte de foreskrevne betingelser, og havde forbereredt sig mere indgående på de hertil relevante dele af de juridiske fag.

Hvis eksaminanden kom fra de tyske provinser skulle de redegøre for såvel den lokale ret, som for justinianisk og kanonisk samt sachsisk og lübsk ret og for forskellen imellem disse, samt i feudalret.

Eksaminerne skulle finde sted i Konsistorium, i Kancelliet eller privat hos en af geheimeråderne, og eksamen skulle afholdes af geheimeråderne i Konseillet samt af de relevante juridiske professorer. Udfaldet af eksamen skulle forelægges kongen, når den pågældende søgte embede. ID

Studiegaarden 1749

Københavns brand 1728 var en katastrofe, også for universitetet. Men den fik den gavnlige virkning, at universitetet fik en mere tidssvarende bygningsmasse i det 18. århundrede. På Rach og Eegbergs charmerende prospekt af Konsistoriegården fra 1749, der giver et meget godt billede af det noget stive miljø i universitetsfirkanten i det 18. århundrede, ses til bagerst det middelalderlige Konsistoriehus fra ca. 1420, og til venstre herfor den embedsbolig, der 1732 var blevet opført som embedsbolig for det store studenterlegat *Kommunitetet.* Til højre i billedet, omtrent hvor festsalen i dag ligger, den gamle auditoriebygning fra det 17. århundrede, som ikke var blevet mere beskadiget ved branden, end at den kunne sættes i stand. Den lille mellembygning med det imponerende midtergavl måtte efter englændernes bombardement 1807 vige for en mere beskeden indgangsbygning til Konsistoriehuset. KU.

Den lange bygning, der afgrænser universitetsgården imod Nørregade har navnet Kommunitetsbygningen, fordi det var her den bespisning af de studerende, der var en central del af datidens studiestøtte, fandt sted. Da det 1777 blev bestemt, at de studerende skulle sidde ved borde efter fakultet, blev der oprettet to juridiske borde, et vidnesbyrd om at antallet af jurastuderende nu havde nået et ikke helt lille antal, til sammenligning kan nævnes, at der var seks teologiske men kun ét medicinsk bord. Stikket fra Pontoppidans Atlas fra 1764 viser bygningens facade mod Nørregade i den skikkelse den fik efter istandsættelsen efter Københavns brand 1728. KB

Baggrunden for forordningen og de nærmere omstændigheder ved dens udstedelse er i det omfang, det kan lade sig gøre, klarlagt af Poul Johs. Jørgensen i det festskrift fra 1936, hvormed tohundrede året for forordningens udstedelse blev fejret. Poul Johannes Jørgensen har heri henvist til sammenhængen mellem forordningen af 10. februar 1736 om juridisk embedseksamen og den kort forinden udstedte forordning af 23. dec. 1735 om *temere litigantes* (unødig trætte), der i sin indledning udførligt skildrer de uheldige forhold ved underretterne, hvor "trættekiære Menneskers Ondskab samt egennyttige og uretvise Procuratorers Opholdelse og Lovkroge have indviklet andre Undersaatter i unødvendige Processer, og giort Sagerne meget forvirrede og uendelige", og hvor "Underdommernes Egennyttighed Vankundighed eller Partiskhed haver spildt Parternes Ret". Denne forordning skærpede straffen for unødig trætte og for dommere, hvis urigtige domme blev omstødt af overinstansen. I indledningen til forordningen henvises til, at de nævnte uheldige forhold fremkaldte en række processer eller forhalede dem unødigt, således at Højesteret blev bebyrdet med småsager, der burde have været afgjort i første instans.

Til grund for forordningen om juridisk embedseksamen fra 1736 ligger et forslag udarbejdet af universitetets to juridiske professorer, Andreas Hojer og Bagger, men det er uvist, hvem der var den oprindelige initiativtager til udarbejdelsen af de to forordninger, og dermed ophavsmanden til juridisk eksamen. Af professorernes skrivelse fremgår, at den op-

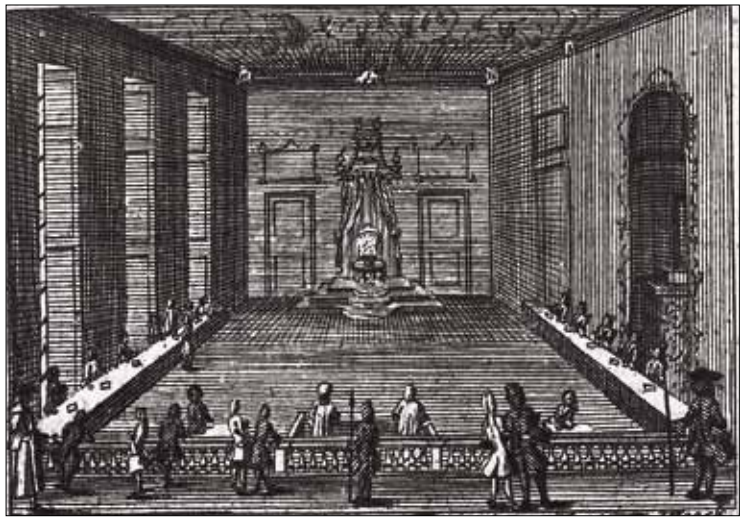

Højesterets sal på Christiansborg med den tomme stol, der repræsenterer den enevældige konge. Højesteret var et af de første steder hvor professionaliseringen af domstolene slog igennem, idet det i 1771 blev bestemt at nye dommere skulle være juridiske kandidater. Samme krav om juridisk eksamen stillede allerede forordningen 1736 til højesteretsprokuratorerne, hvilket var en vigtig del af begrundelsen for indførelsen af den juridiske eksamen i 1736. Stik fra Rothes rescripter 1754. KB.

gave, de havde fået var, "saa skulde vi med ald optænkelig Fliid overveye, hvorledes Studium juris paa dette Kongelige Universitet stoed at bringes i større og saadan Floer, at fleere end hidtil skeet er, sig derpaa med Alvor maatte applicere, offentlige Examina Juridica kunde indføres og endelig den beklagelige Misbrug derved tillige kunde hemmes eller i det ringeste med Tiden formindskes, og Landet med bequemme og retviise Procuratorer, Skrivere, Dommere og andre Civil-Betiente forsynes".

Poul Johs. Jørgensen har sat en billet fra Christian VI til oversekretæren i Danske Kancelli, J.L. Holstein, i forbindelse med de to forordninger. Heri erklærer kongen, at: "Wir haben gelesen das *Promemoria*, so Er uns für 8 Tagen gegeben, angehend die Justitz" og han beder Holstein drøfte det med sin forgænger som oversekretær i Kancelliet, Iver Rosenkrantz, der var universitetets patron, og derefter foretage det videre fornødne. Navnet på promemoriets forfatter var ikke kongen oplyst, for han slutter med at skrive: "Wir möchten doch gerne den Verfasser wissen". Indholdet af promemoriet, der altså var anonymt, kendes ikke, og vi ved heller ikke, om det har været udslaggivende for indførelsen af juridisk eksamen. Men er det dette, der har sat gang i overvejelserne om indførelsen af en juridisk embedseksamen, er forfatterskabet naturligvis af en vis interesse.

Indtil Poul Johs. Jørgensens afhandling fremkom, var det en almindelig opfattelse, at Andreas Hojer var den oprindelige initiativtager til indførelsen af juridisk eksamen. Det kunne dog kun støttes på den sikkert rig-

Johan Ludvig Holstein (1694-1763) studerede som ganske ung i Hamborg og Kiel. Efter yderligere rejser og studieophold i Nordeuropa gik han i 1716 i regeringens tjeneste for igennem hele livet at indtage centrale stillinger i staten både under Christian VI og Frederik V. Han fik bl.a. sæde i Konseillet og var fra 1740 patron for universitetet. Videnskaben lå J.L. Holstein nær, og da Hans Gram fremsatte ideen om oprettelsen af Videnskabernes Selskab, bragte Holstein ideen videre til kongen, der 1742 indvilgede i dets stiftelse. J.L. Holstein havde en pietistisk grundholdning, og besad en stor arbejdsevne, der også omfattede reformer af retsvæsenet. Maleri ca. 1757 af C.G. Pilo, KU.

Otte Thott (1703-1785) fik en omfattende uddannelse, der startede med, at han som 17-årig rejste til universitetet i Halle for i de følgende 4 år at rejse rundt i hele Nordeuropa. Han studerede især jura og statsvidenskab men også litteratur og naturvidenskab. I 1728 blev han udnævnt til assessor i Højesteret, og besad desuden de følgende år en række centrale poster i administrationen af landets handel og økonomi. Han var en dygtig videnskabsmand, der repræsenterede en merkantilistisk økonomisk opfattelse tilpasset hjemlige forhold, og blev også i en periode patron for universitetet samt præses i Videnskabernes Selskab. Otte Thott formåede at samle sig en privat bogsamling, der med sine ca. 200.000 titler kunne måle sig med de bedste biblioteker i Europa. Maleri 1770 af Georg Matthias Fuchs, KU.

Frederik Rostgaard (1671-1745) tog i 1688 filosofisk eksamen, for i 1690 at begive sig ud på en niårig rundtur i Europa for især at studere jura, historie og klassisk filologi. Han blev mere en samler end en forfatter, og efter sin hjemkomst blev han udnævnt til gehejmearkivar. I denne egenskab blev han betroet at besørge den første udgave af Kongeloven 1709. Frederik Rostgaard fik sæde i Højesteret, og blev fra 1720 justitiarius i Højesteret kun for året efter at forlade posten til fordel for den magtfulde stilling som oversekretær i Danske Kancelli. I 1725 blev han dog dømt for at have modtage bestikkelse, og trods at han senere af kongen blev taget til nåde, levede han sine sidste år en stille tilværelse på sit gods i Krogerup. I sit testamente skænkede han Københavns Universitet et professorat i Nordisk Historie og nordiske Antikviteter. Maleri 1741 af Johan Hörner, KB.

Biskopperne var ofte centrale skikkelser bag 1700-årenes reformer. En af dem, biskop Peder Hersleb i Christiania, henledte således i 1735 Kancelliets opmærksomhed på norske dommeres uvidenhed. Peder Hersleb (1689-1757) var højt respekteret bl.a. for sin utrættelighed, sit administrative talent og betydelige juridiske indsigt. Han havde under forskellige former studeret teologi, og blev, efter at han længe af samvittighedsgrunde havde en undslået sig at gå ind i præsteembedet, feltpræst ved tropperne i Holsten. Frederik IV satte pris på ham, og de følgende år fungerede han som præst forskellige steder i riget. Efter Frederik IV´s død i 1730 bevarede han hoffets gunst og blev af Christian VI udnævnt til biskop over Aggershus og fra 1738 over Sjællands stift. Gennem sit liv besad han adskillige andre embeder, og hører i perioden til de mest fremtrædende skikkelser blandt danske gejstlige. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

tige opfattelse, at det var Hojer, der stod bag udarbejdelsen af universitetets udkast til eksamensforordningen, mens Poul Johs. Jørgensen betvivlede, at Hojer skulle være promemoriets forfatter, specielt fordi Hojer heller ikke i samtiden optræder eller opfattedes som initiativtager.

I sin biografi af Hojer har Troels G. Jørgensen gjort sig til en varm fortaler for antagelsen af Hojer som forfatter til det ukendte promemorium. Efter Troels G. Jørgensens opfattelse har Hojer forsynet Holstein med argumenter for gennemførelsen af en reform af justitsvæsenet, men har ikke ønsket selv at træde frem. Det skulle være forklaringen på, at den ukendte forfatter af promemoriet ikke dukker op, og at Hojer inddrages i arbejdet både med forordningen 1735 og eksamensforordningen.

Til en "hypotetisk leg med muligheder" i henseende til forfatterskabet til det anonyme promemoria er yderligere ydet et bidrag af Kristof Glamann, der i indledningen til udgivelsen af *Otto Thott's uforgribelige tanker om commerciens tilstand* (1966) har hæftet sig ved den ret udførlige omtale Thott vier retsvæsenet som en betingelse for at skaffe penge til landet, da kreditorer ønsker sikkerhed for ved domstolenes hjælp at kunne gennemtvinge deres krav. Thott skriver bl. a. at det er vigtigt, at "det hver-

HOLBERG OM DOMMERE OG NATURRET

"De danske love er nemlig saa kortfattede at hvis ikke Dommeren er inde i Naturretten, kommer han ofte i Knibe, eller rette han kan ikke undgå at tage Fejl. Det er lige omvendt i Tyskland og de andre Lande Romerretten hersker; for dér kan den uerfarne Dommer, hvis han ikke stoler på sin egen Dømmekraft, i en af de mange juridiske Bøger finde en Domsafgørelse han kan bruge, saa han ikke saa meget skal dømme selv som underskrive en Kendelse en anden har afsagt. Her til Lands er det besværligere at fælde en Dom, for der er saa faa Retskilder at man ud fra ét Tilfælde maa forestille sig sekshundrede andre. Dette ville jeg mere gaa i Detaljer med, hvis det vare min Opgave at skrive en Fortale til Danske Lov".

En sådan fortale, som Holberg her koketerer med i sin naivitet, måtte komme ind på spørgsmålet om, hvordan dommeren skulle træffe sin afgørelse, når der savnedes en klar lovbestemmelse herom. Domssamlinger var der på det tidspunkt ingen af, og den juridiske litteratur var så sparsom, at den heller ikke kunne yde megen vejledning. Naturretten bød sig derfor til med løsninger, og et studium af dansk retspraksis i 1700-tallet afslører også en stor og stigende indflydelse fra naturretten. Det gjaldt landets øverste domstol, Højesteret, men også de lavere instanser.

Der var i Danmark ikke behov for en selvstændig og original fremstilling på latin, men netop for en intelligent sammenskrivning af de europæiske hovedstrømninger inden for naturretten, og det mestrede Holberg med sin evne til at sætte sig ind i andres tanker og klart og godt at resummere det læste. Og det gjaldt, selv om det kunne være ganske vanskeligt at at rumme Pufendorfs flere tusinde sider i en lille bog på et par hundrede sider. Holbergs bog var lige præcis, hvad han selv kalder den, en introduktion til natur- og folkerettens kundskab, hverken mere eller mindre. Der var brug for en bog som Holbergs, der uden at være alt for tør og heller ikke for løssluppen kunne forklare den, som ikke kunne læse latin, hvad naturret egentlig var for noget.

ken staae i listige Advocaters Kunst at forhale eller i u-retvise Dommeres Magt at fordreie Sagen" – altså et ordvalg der minder om forordningen af 1735. Thott bemærker også, at han vil forbigå "Hvorledis mand ellers kunde faae bedre og kyndigere Underdommere her i Landet, hvorpaa voris Rettergang meget beroer, og mueligen vel lod sig giøre, det saavelsom mere Justitien vedkommende".

Legen med hypoteser er imidlertid ikke tilendebragt. Endnu et navn kan overvejes. Udgangspunktet er her, at det promemoria, som kongen har fået af Holstein, må have omhandlet retsvæsenets tilstand, og således har udgangspunkt i retternes og evt. prokuratorens forhold og ikke i universitetets forhold.

Første gang tanken om en juridisk uddannelse af retsembedsmænd fremsattes var, da Frederik Rostgaard som justitiarius i Højesteret efter kgl. ordre afgav betænkning om antallet af prokuratorer. Han omtalte heri ønskeligheden af, at unge skikkelige mennesker på universitetet "*publice* eller i private Kollegier" kunne modtage undervisning i lov og ret og rettergangsmåden i det danske sprog og derefter gennem en prøvetid ved underretten i København kvalificere sig til "en Privilegered Procurators eller i det mindste en Herretsfogdes eller Herretsskrivers Embede". Planer af denne art blev imidlertid ikke gennemført, men kort efter Christian VI's tronbestigelse synes tanken genoptaget - uden at den gamle sag dog nævnes - idet der den 19. jan. 1731 udgik en ordre til stiftsbefalingsmændene og amtsmændene om til Kancelliet at indsende en liste over underretsdommerne med oplysninger om deres kvalifikationer.

Blandt indsenderne var den daværende stiftsbefalingsmand over Sjælland Stift og amtmand over Københavns og Roskilde amter, J.L. Holstein, senere oversekretær i Kancelliet, der året efter yderligere henledte Kancelliets opmærksomhed på de slette prokuratorer og opfordrede til en kontrol af deres antal.

J.L. Holstein havde som tidligere stiftbefalingsmand og amtmand et grundigt kendskab til underdommerne. I denne egenskab førte han tilsyn med herredsfogderne og havde en lang række judicielle forretninger, der måtte give ham en indsigt i retsvæsenet og en direkte kontakt med de pågældende dommere og advokater. Også Holstein er således en mulig forfatter til det forsvundne promemoria.

Hojer, Thott, Holstein eller en helt fjerde, vi ved det ikke, og kan derfor ikke sætte navn på initiativet til indførelsen af juridisk eksamen, der således deler den skæbne med så mange andre bureaukratiske reformer, at ophavsmanden er anonym.

Danske Lov 1683 og Norske Lov 1687 var et vigtigt grundlag for studiet af dansk ret, som ved siden af naturretten var studiets hovedfag. Om de trykte udgaver af disse to centrale værker i nordisk lovgivning skriver Poul Eller i 1983: "Indgangen til de to lovbøger er såre enkel: Et titelblad, på næste side et titelkobber, på tredje blad tekstens første side. I Danske Lov er de to første blade af finere papir end den øvrige bog…..

Kogens navn og titel står på den ovale ramme om portrættet, der hviler på en sokkel. Foran soklen en kartouche med det kronede rigsvåben, elefantordenen og kongens valgsprog. Våbnet har den sammensætning, der blev anvendt fra Frederik II til Frederik IV´s tid, …: Korset går ud over skjoldranden og ned i skjoldfoden. Omkring ramme og kartouche flagrer et smalt rynket bånd, en ulogisk, men ikke usædvanlig rest af det bånd, der sammenholder den laurbærkrans, der ofte indrammer et portræt….

Under billedfeltet er stukket et vers af Thomas Kingo om de egenskaber, der bor i kongen. Portrættet viser, *at naturen intet glemte hos dydernes monark Kong Christian den Femte.*

Norske Lovs udstyr har man haft tid til at vi større omhu. Titlen er kobberstukket og trykt på bogens papir, titelkobberet, der er er i større format end i Danske Lov. Stikket er signeret "H. Schaten sc". …Stikket knytter teksten til billedet ved en enkelt stregindramningh. Det hele er et emblem, idet Kingos vers tolker billedet. Her sidder kongen på sin trone, fuld af Herrens frygt, og taler oplyst af rettens sol med lovens klare stemme….

Kongen sidder ceremonielt med sine regalier, en bredt udfaldende hermelinskåbe, kronen på hovedet, sceptret i højre hånd og venstre hvilende på sværdet. På bordet foran ham ligger rigsæblet ved bogen….

De to allegoriske figurer er kongens valgsprog. Til venstre *Pietas*, fromheden, Kingos Herrens frygt, hvis vinger bærer til Gud, overflødighedshornet er troens frugter og flammerne over issen er troens ild… Til højre *Justitia*, retfærdigheden, med vægten og sværdet". KB.

RETSVIDENSKABEN

Danske Lov

I 1683 fuldførtes med Danske Lov arbejdet med udarbejdelsen af en næsten fuldstændig dansk lovbog, omfattende ikke blot privatretten i snævrere forstand, men også strafferetten og processen, en bedrift som førende lande i Europa først omkring 1800 og senere kunne opvise sidestykker til. Lægger man på den anden side vægt på, at det 19. århundrede med A.S. Ørsted i spidsen blev den periode, hvori en moderne dansk retsvidenskab grundlagdes, er der tilsyneladende ikke meget tilbage til det 18. århundrede – ingen store lovgivningsarbejder og tilsyneladende ingen virkelig store retslærde, der kunne bryde nye veje. Undersøger man imidlertid det 18. århundredes retsliv nærmere, vil denne opfattelse vise sig at være alt for unuanceret. Danske Lov var ikke et fremragende lovværk, som retslivet og retsvidenskaben uden videre kunne forlade sig på ved løsningen af retlige konflikter.

Danske Lovs skabte retsenhed, men der savnedes i vidt omfang en stillingtagen til grundlæggende spørgsmål og en hensyntagen til samtidens praksis. Det blev derfor en vigtig opgave at supplere og ændre Danske Lov, hvor den i særlig grad måtte føles mangelfuld.

Denne udfyldende opgave måtte løses af retspraksis, og her spillede særlig Højesteret og fra 1772 den nyoprettede Hof- og Stadsret i København en stadig stigende rolle. Denne retspraksis danner en vigtig baggrund for Ørsteds indsats. Selvom han ikke i detaljer var bekendt med ældre retspraksis, har han i sine "læreår" som dommer i Hof- og Stadsretten og Højesteret mødt en juridisk metode, der blev af afgørende betydning for ham.

Vender vi os til lovgivningen og retsvidenskaben i det 18. århundrede, ser billedet ej heller så sort ud. Det er den store tyske jurist F.C. von Savigny, der har skabt forestillingen om det 18. århundrede som "sehr arm an grossen Juristen". De senere års forskning har imidlertid på en række punkter påvist, i hvilket omfang det 19. århundredes retsvidenskab står i gæld til det 18. århundrede. Det gælder også lovgivningen, hvor ikke mindst slutningen af det 18. århundrede også i Danmark blev en reformperiode, der skabte fundamentet for en moderne retsorden.

Dansk retsvidenskab i det 18. århundrede

Forordningen af 1736 om indførelse af en juridisk eksamen fik afgørende betydning for udviklingen af en dansk retsvidenskab. I de første årtier af 1700-tallet var kun præsteret nogle få mindre afhandlinger, og der sav-

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1736-1788

Den juridiske doktorgrad blev i perioden 1736-1788 konfereret 23 gange, og det viser, at der efter indførelsen af eksamen blev større interesse for graden, som var en kvalifikation ved besættelsen af juridiske professorater.

1736 **HANS PETER ANCHERSEN:** *Jus publicum et feudale veteris Norvegiæ ex antiquo jure aulico Hirdskraa in compendium et systema redactum.*

LAURIDS BERREGAARD: *De interpretatione usuali et doctrinali art. 22. cap. XIII lib. I codicis Christianei Danici.*

FERDINAND CARL DE BIGEN: *De juris utriusque doctoris gradu veteri prosapiæ splendorem adferente insignem.*

1740 **I. A. COLD:** *De juramento purgatorio.*

NIELS HORREBOW: *De jure principis dispensandi circa poenas in causis homicidii.*

HENRIK STAMPE: *De testamentis.*

PEDER WARTBERG: *Annotationes ad legis Christianeæ libr. V. cap. XIV. art. VIII. Usque ad 28. inclusive, quibus præmissum est breve juris cambialis in genere compendium.*

1742 **PEDER KOFOD ANCHER:** *Cogitationum in dubios qvosdam articulos legis Danicæ de successione ab intestato part. 1-3.*

C. D. HEDEGAARD: *De eo, quod contradictorium videtur in jure Danico, observationes quædam tumultuariæ a.r.s.*

BERNHARD MØLLMANN: *Elementorum processus judiciarii Danico-Norvegici specimen.*

1746 **ULRIK DØRKER:** *De mutuo ex principiis juris Danici, Norwagici, Germanici et Romani.*

1749 **F. C. MUNCHEBERG:** *De unione Calmariensi inter* tria *hæc regna septentrionalia auspiciis reginæ Margarethæ 1397 inita.*

F. C. SEVEL: *De prorogatione termini retrahendi bona gentilitia in Norvagia.*

1750 **J. F. BRUNS:** *Ad L. 6 ff. de just. et jure, de jure civili, naturali, dum addit aliquid vel detrahit, nequicquam contrario*
(forfattet af Peder Kofod Ancher).

1755 **B. G. VON OBELITZ:** *De evictione jure naturali pariter ac Danico præstanda, nec non de eo, quod jure patrio Uhjemmelt vocatur.*

1760 **J. C. GEELMUYDEN:** *De vera juris, patriæ præcipue, natura et indole ejusque justa et legitima administratione.*

A. G. OSTERMEIER: *De judicio in favorem peregrinorum constituto, vom Gast-Recht, occasione juris Lubicensis.*

1764 **P. M. TROJEL:** *De legum Daniæ atqve Norvegiæ i n naufragos humanitate.*

1767 **JENS BING DONS:** *Meditationes de jure retractus gentilitii præsertim Norvegici.*

1770 **GERHARDT ANTON DE HALEM:** *De jure eliminatorum eorumque indemnisatione, æquitati et juri magis consentanea.*

D. C. RØMER: *De insinuationibus judicialibus, quæ partibus fiunt.*

1774 **I. E. COLBIØRNSEN:** *De dominio minus pleno, quod in fundos habent rustici Danici, qui in Cod. Dan. Lib. III. Cap. XII.*

1779 **PETER K. TROJEL:** *De acquisitione juris in re juxta leges Daniæ et Norvegiæ.*

De latinske titler er oversat i noterne bagerst i bogen

nedes helt fremstillinger af dansk ret, der knyttede sig til den nye lovbog, Danske Lov fra 1683. Men i løbet af 1730'erne begyndte et andet billede at tegne sig, og ved periodens afslutning var situationen en ganske anden.

Efter midten af 1700-tallet fremkom en række kommentarer til Danske Lov og systematiske fremstillinger af dansk ret. Flere af universitetets professorer skrev fremstillinger af naturretten, og fra den periode foreligger også en række mindre afhandlinger om juridiske emner. Andreas Hojer og Peder Kofod Ancher skrev indføringer i juriststudiet, og Kofod Ancher udgav en omfattende fremstilling af retshistorien; statsretten mens den offentlige ret kun blev sparsomt behandlet.

De tendenser, der prægede det 18. århundredes europæiske retsvidenskab, afspejles også i dansk retsvidenskab. Stærkest i bevidstheden stod naturretten og dermed den almindelige retslære med rødder tilbage til Grotius og Pufendorfs store værker fra 1600-tallet. Det dominerende navn i nordeuropæisk naturret i 1700-årene var tyskeren Christian Wolff (1679-1754), som ikke blot i retsfilosofien, men også inden for anden filosofisk tænkning fik stor indflydelse. I årene mellem 1720 og 1760'erne beherskede Wolffs tænkning fuldstændigt Tyskland og de lande, som Danmark og Norge, hvor tysk indflydelse var fremherskende. I Danmark var Wolff, indtil J.F.W. Schlegel i 1790'erne introducerede Kants tænkning, stadig den vigtigste autoritet inden for retsfilosofien. Københavns Universitet adskilte sig ikke herved fra de fleste andre nordeuropæiske universiteter, hvor den wolffske filosofi dyrkedes frem til omkring 1800.

Wolffs forfatterskab er enormt. I 1720 udsendte han sine fornuftige tanker om Gud, Verden og menneskets sjæl og, som det tilføjes, om alle ting: *Vernünfftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt*. Wolf udledte sin pligtlære ved deduktion fra de øverste præmisser i et lukket begrebssystem, hvis øverste grundsætning var menneskets pligt til at fremme sin egen fuldkommenhed. Fuldkommenhed eller *perfectio* var et nøgleord i hans store fremstilling af naturretten i otte bind *Ius naturae methodo scientifica pertractam* (1740-48) og i den kortere og meget udbredte sammenfatning i ét bind som *Institutiones juris naturae et gentium*, der udkom på latin i 1750 og på tysk i 1754. Wolff leverede systemet og dermed vejen til at erkende menneskelige handlingers "rigtighed". En del af baggrunden for succesen var også, at fornuften blev sat i højsædet som udgangspunkt for en vurdering af lovgivningen samt hans begreb om en naturstand, hvor der herskede lighed og frihed.

Med den enorme popularitet, som Wolffs filosofi nød i samtidens Europa, var det ikke underligt, at også dansk naturret kom til at stå i gæld til filo-

Christian Wolff (1679-1754) blev en af 1700-årenes toneangivende filosoffer. Han var uddannet på universiteterne i Breslau, Jena og Leipzig. Han blev professor i matematik på universitetet i Halle 1707, men blev 1723 forvist efter teologiske uenigheder med pietisterne. Fra 1723 til 1740 underviste han i matematik og filosofi i Marburg, men vendte herefter hjem til universitetet i Halle, hvor han fungerede som rektor 1741-1754. Christian Wolffs forfatterskab er omfangsrigt, og han er den vigtigste fortaler for den rationelle oplysningstanke i Tyskland. KB

soffen fra Halle, som i årene 1723 til 1740 havde undervist i Marburg, hvor den senere juridiske professor Henrik Stampe havde mødt ham. Peder Kofod Ancher, der blev juridisk professor i 1741, havde oprindelig også hørt til wolffianerne, men senere blev han mere inspireret af Montesquieu.

Tidens jurister måtte formulere sig for eller imod Wolff. Imod stod professor i filosofi og historie Martin Hübner, der foretrak fransk oplysningsfilosofi. Hvis man skrællede det af Wolffs filosofi, som var rene matematiske termer, overflødige ræsonnementer eller gentagelser, så ville Wolffs otte store bind kunne reduceres til en lille bog "un livre bien mince", og det havde han jo også delvis ret i, som Wolff selv demonstrerede ved at sammenfatte sin filosofi i et enkelt bind. Det rokkede nu ikke ved hans autoritet, men viser det paradoks, at Wolff i lang tid kunne fastholde sin position trods betydelig modvilje fra mange sider mod grundlæggende træk i forfatterskabet.

En helt anden retning i retsvidenskaben var den, som beskæftigede sig med den positive gældende ret. I Danmark var Danske Lov og den senere tilkommende omfattende lovgivning grundlaget for studiet af dansk ret. Mens dansk ret byggede på Danske Lov, byggede norsk ret på Norske Lov, men de to lovbøger var i vidt omfang identiske, ligesom store dele af den senere lovgivning også gjaldt i Norge. Norge fik intet selvstændigt universitet førend 1811; dansk retsvidenskab var en dansk og norsk retsvidenskab.

Endvidere krævedes efter europæisk tradition systematiske fremstillinger af retten, som gav et overblik over retssystemet, som ikke kunne opnås ved alene at studere lovteksterne. Det grundlæggende system, som benyttedes i danske lovbøger, var hentet fra den lærebog, *Institutiones*, som dannede indledningen til Justinians store lovværk *Corpus juris civilis*. Inddelingen, som stammede fra den romerske jurist Gaius, byggede på en tredeling i personer, ting og aktioner (*Personae, res et actiones*) altså personret, tingsret, (der også omfattede obligationsret og arveret) samt proces og i et vist omfang strafferet. Systemet med tredelingen var i Danmark introduceret af Engelbrecht Hesselberg, hvis *Juridisk Collegium* udkom i 1755. Senere var det anvendt af Jens Bing Dons, og af I.E. Colbiørnsens efterladte forelæsninger kan vi se, at også han lagde systemet til grund.

Professor I.E. Colbiørnsen kaldte sine forelæsninger for *Elementa juris Danici* og henviste dermed til den ledende tysk systematisk autoritet, nemlig Johann Gottlieb Heineccius (1681-1741) fremstilling af den tyske ret *Elementa juris Germanici*, der var udkommet 1735-36, men som lige som Wolffs filosofi viste sig langtidsholdbar ved Københavns Universi-

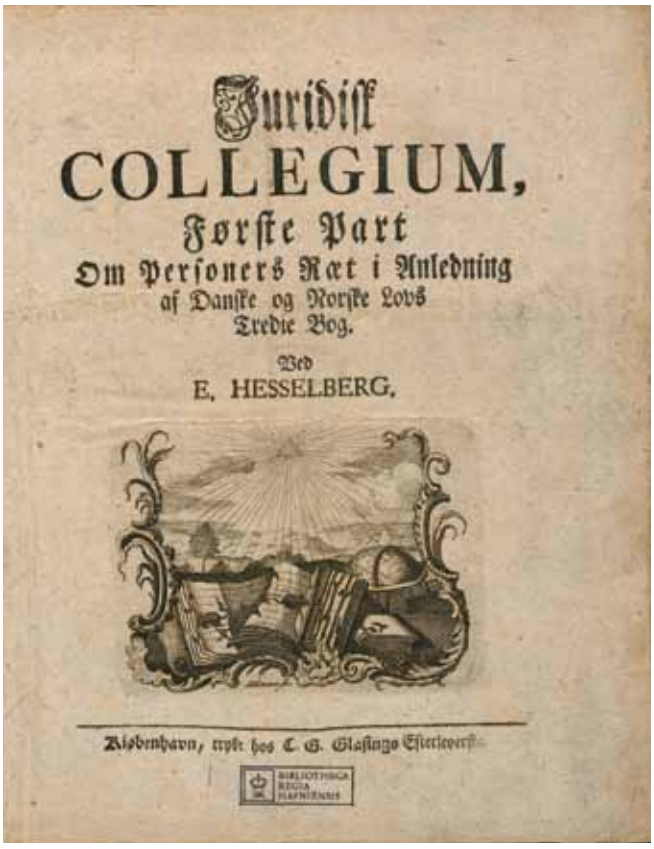

Juridisk
COLLEGIUM,
Første Part
Om Personers Ret i Anledning
af Danske og Norske Lovs
Tredie Bog.
Ved
E. HESSELBERG.

Kiøbenhavn, trykt hos C. G. Glasings Efterleverske

En af de første danske juridiske begynderbøger, og det første forsøg på en systematisk fremstilling af dansk ret, forfattedes af Engelbrecht Hesselberg (1728-88), der blev cand. jur. 1751, og 1755 fik ansættelse som byskriver på Skt. Croix. Bogen, der udkom 1755 og blev genoptrykt 1763, blev længe benyttet som lærebog ved dansk-juridisk eksamen og er et forsøg på at beskrive dansk ret efter et system, forfatteren betegnede som "den Danske-Rommerske Orden" og som bygger på en firedeling af retssystemet i personret, tingsret, kriminalret og proces. KB.

SYSTEM OG RET

Retten udspringer af livets forhold og er derfor mangfoldig. Konkrete retstilfælde kan ikke løses ved at henvise til et system, men for at få et pædagogisk overblik kan det være nødvendigt at foretage systematiske inddelinger. Grundlæggende inddelinger i "privatret" og "offentlig ret" kendte allerede romerretten, og inden for privatretten var den grundlæggende inddeling den, som man fandt i juristen Gaius' *Institutiones*, og som byggede på en tredeling af retten i personer, ting og aktioner, *personae, res et actiones* og dermed i personret, tingsret og proces (til dels med strafferet). Tingsretten omfattede i romerretten både ejendomsretten og obligationsretten og arveretten. Strafferetten behandledes i Justinians Digester og i *Codex*, men først efter 1500 blev strafferetten en selvstændig del af retsstudiet.

Gaius' inddeling af retssystemet kendtes i Danmark i det 18. århundrede som det romerske system, og det er almindelig anvendt over hele Europa som Institutionessystemet efter titlen på Gaius´ lærebog og den første del af Justianians lovsamling.

I det 17. århundrede byggedes store naturretssystemer op af Pufendorf og Wolff, uden at det ændrede ved retsvidenskabens fastholden ved Institutionessystemet. Ikke mindst Kofod Ancher var skeptisk over for de store systemer. I løbet af det 18. århundrede fik disse systemer dog også en vis indflydelse på de juridiske fremstillinger. Omkring 1800 begyndte grænsen mellem den offentlige og den private ret at forskydes, således at strafferet og proces sammen med statsretten blev dele af den offentlige ret. Privatretten fik med det såkaldte Hugo-Heiseske system en fast forankring i almindelig del, personret, familieret, tingsret, obligationsret og arveret, som vandt indpas i Danmark i løbet af 1800-tallet.

J.G. Heineccius (1681-1741) var først og fremmest berømt for sin lærebog *Elementa iuris civilis secundum ordinem Institutionum* fra 1725, der udkom i talrige udgaver og også benyttedes i Danmark som undervisningsgrundlag, når der skulle sammenlignes mellem dansk ret og romerretten. Siden 1733 var han professor i Halle. KB.

tet. Heineccius var i første halvdel af 1700-årene en af tidens europæiske berømtheder. Siden 1733 havde han været professor i Halle, hvor han tillige havde udgivet systematiske fremstillinger af naturretten og romerretten, som også kendtes i Danmark og lagdes til grund i undervisningen, når det gjaldt om at påpege forskellene og overensstemmelserne mellem dansk ret og romerretten. Også Heineccius' system udmærkede sig ved den klarhed, hvormed de konkrete retsregler udledtes af overordnede aksiomer og definitioner, som gjorde tilegnelsen af romerretten meget lettere end ved at læse den uoverskuelige justinianske *Digesta*. I Heineccius' system forenedes romerretlige og naturretlige elementer, og på den måde forelæste også I.E. Colbiørnsen. Personretten inddeltes således i ægteskab, forholdet mellem forældre og børn og mellem herskab og tyende.

Et andet tysk værk, som spillede en fremtrædende rolle i dansk juridisk undervisning, var Georg Adam Struves (1619-1692) *Jurisprudentia romano-germanica forensis*, der udkom i 1670, men som i de følgende mere end hundrede år oplevede talrige nyoplag og anvendtes vidt og bredt. Bogen omtaltes som *kleiner Struve* og ansås som den bedste sammenfatning af den måde, hvorpå romerretten anvendtes ved tyske retter. Struve anses som en grundlæggende skikkelse, når det gælder den indsigt, at retsvidenskab mindre handler om erkendelse af retsreglerne end om evnen til praktisk at kunne håndtere dem, en forskel, som udtrykkes som en modstilling af *cognitio juris* over for *habitus practicus*. Den modsætning trives stadig i bedste velgående og præger diskussionen mellem universitetet og det praktiske retsliv om den måde, hvorpå det juridiske studium bør indrettes.

Den lidt yngre Samuel Stryk (1640-1710) var en anden jurist, hvis værker om romerretten og dens praktiske anvendelse i Tyskland blev læst også i Danmark og lagt til grund, når der skulle forelæses over romerretten og dens forhold til dansk ret. Den praktisk orienterede retning inden for tysk retsvidenskab kaldtes *Usus modernus pandectarum*, altså den moderne anvendelse af Pandekterne. Det var netop titlen på det store kommentarværk, som Stryk begyndte at udsende i 1690, og som gav epoken dens navn. Det handlede om at finde den rette balance mellem romerretten og den nedarvede tyske ret, som til dels var blevet fortrængt ved den såkaldte *reception* af romerretten i Tyskland, som er fagudtrykket for den gradvise indførelse af romerretten i Tyskland i løbet af middelalderen. Stryk talte om romerretten store værdier, men betonede samtidig tysk rets *fides*, dvs. troskab, og dens større enkelthed og billighed, og det var

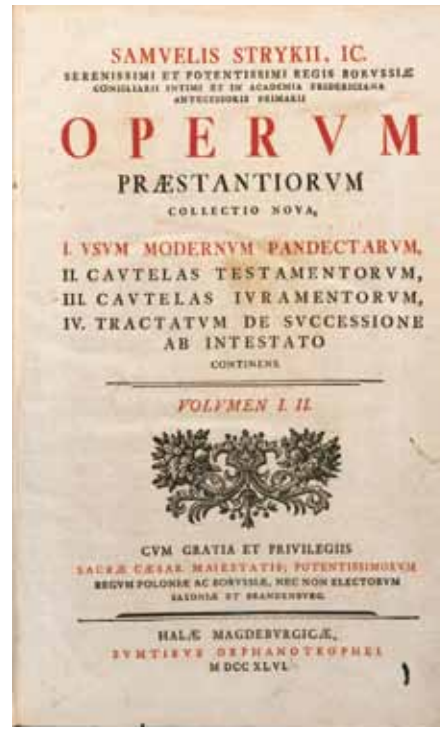

Samuel Stryk (1640-1710) forfattede siden 1690 en pandektkommentar, hvis titel *Usus modernus pandectarum* lagde navn til en genre, nemlig den moderne kommentar til romerretten, således som den anvendtes i tysk praksis. Struve søgte også at skabe overensstemmelse mellem romerretten og den lokale ret, og dermed fik værket også betydning i Danmark, hvor der i undervisningen udfoldedes lignende bestræbelser på at sammenligne og finde frem til overensstemmelser og uoverensstemmelser mellem dansk ret og den i Tyskland gældende romerret. KB.

synspunkter, som kunne genfindes i den danske debat om romerretten over for dansk ret.

Flere professorer var uproduktive, når bortses fra nogle få korte disputatser, eller deres forelæsninger blev først udgivet posthumt. Det gælder til dels Andreas Hojer, men i særlig grad professorer som B.G. Obelitz og den i øvrigt højtansete I.E. Colbiørnsen, mens Jens Bing Dons' tilknytning til universitetet blev kort, og han nåede slet ikke at udgive et større værk. I henseende til produktionens omfang og lødigheden af de retsvidenskabelige arbejder indtager Peder Kofod Ancher en klar særstilling. Enkelte jurister i stillinger uden for universitetet ydede også bidrag til retsvidenskaben. Særlig kan der som nævnt være grund til at nævne et ungdomsværk af byfoged i Skt. Croix i Vestindien, Engelbrecht Hesselberg (1728-88), hvis *Juridisk Collegium* fra 1755 (2. udg.1763) var en pionerind-

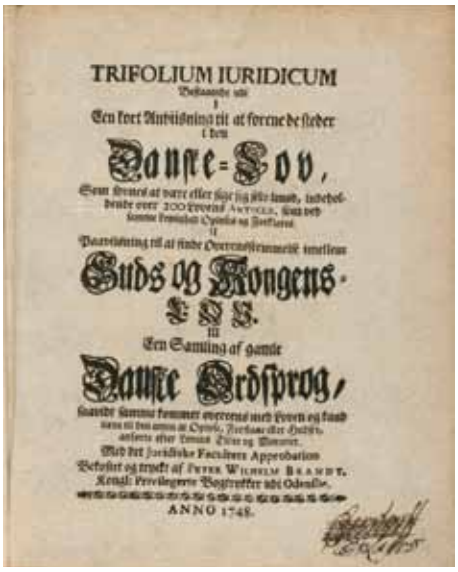
TRIFOLIUM IURIDICUM

Danske-Lov,

Guds og Kongens-

Lov.

Een Samling af gamle

Danske Ordsprog,

ANNO 1748.

C.D. Hedegaards (1700-81) *Trifolium juridicum* var en af de mange værker, som denne forfatter berigede den danske juridiske litteratur med. Værket handlede om tilsyneladende modsætninger i Danske Lov, om Guds og kongens lov og gamle ordsprog. Hedegaard havde studeret i Halle og Jena, var dr. jur. og virkede som dommer og fra 1769 som højesteretsadvokat. KB.

sats med hensyn til at give en systematisk fremstilling af dansk ret bygget på Gajus´ inddeling af retten i personer, ting og aktioner (proces). Hesselberg vedgik dog, at han i meget fulgte, hvad han havde hørt i forelæsninger af Kofod Ancher og Stampe. En anden og meget produktiv jurist uden for universitetet var birkedommer på Fyn C.D. Hedegaard (1700-1781), der foruden en række større og mindre afhandlinger forfattede en kommentar til store del af Danske Lov. En række forfattere uden tilknytning til universitetet skrev mere populære og kortfattede naturretsfremstillinger, således Thomas Clitau, Hans Paus, F.C. Schönau og Hans Blom.

De juridiske professorer

Det nyoprettede professorat i naturret, som siden 1732 havde været beklædt af Christian Bagger ved Københavns Universitet blev den 3. dec. 1734 besat med Andreas Hojer, efter at man forgæves havde søgt at kalde den berømte tyske jurist Heineccius til København. Ved Andreas Hojers død i 1739 blev lærestolen overtaget af hans kollega C.L. Scheidt, og denne lærestol blev i 1741 overtaget af Peder Kofod Ancher.

Hojer efterlod sig ikke større retsvidenskabelige værker. Hans i sin tid så omtalte disputats om ægteskab mellem nært beslægtede og hans forelæsninger over processen udkom først efter hans død. Hans tiltrædel-

Saa ser vor Autor ud, fortiene Themis Smykke,
Og Clius Ære han jo fortjene med,
Saa efterkommerne eenstemmig vil samtykke,
I at berømme ham for lærdom dydighed.
C.L. Wildhagen
Sculp. Hafniæ 1735 (J.H.Thiel)

THOMAS CLITAU

Thomas Clitau (ca.1695-1754) blev student fra Odense i 1714. Han vides at have studeret jura i Halle omkring 1727 og fik efter sin hjemkomst forskellige juridiske hverv, eksempelvis som auditør ved et rytterregiment. Han har sandsynligvis fungeret som manuduktør i en årrække efter indførelsen af de juridiske eksaminer i 1736, for han var velbekendt med forholdene for Det juridiske Fakultet efter den nye universitetsfundats fra 1732 og reglerne om disse eksaminer, herunder om behovet for lærebøger på dansk for de ustuderede jurister. Clitau var også sproglærer, formentlig i de klassiske sprog, som der skulle aflægges prøve i før, man kunne aflægge de forskellige embedseksaminer. Han sluttede sin karriere med et egentligt juridisk hverv, nemlig som *notarius publicus* i Bergen fra 1748 til sin død i 1754.

Clitau var en produktiv litterær skribent, som deltog ivrigt i tidens pennefejder. Han efterlod sig digtsamlingen *Poetisk Tidsfordriv*, et forbillede for unge digtere, idet han heri havde anvendt 80 forskellige strofeformer. Han har også efterladt sig en utrykt filosofihistorie, *Theatrum Sapientiæ et Stultitiæ*. Hans omfattende komparation imellem dansk og romersk ret fra 1736 var dediceret til Christian VI og har en lang fortale, der nærmere forklarer hensigten og metoden. Det fremgår heraf, at han ønskede at tjene den studerende ungdom ved at udarbejde en slags lærebog, som grundlag for manuduktion. Studenten kan efter Clitau "des bedre huske, hvad den ikke alene hører, men også læser". Han har "observeret", at der "fattes" gode kompendier til brug for manuduktionen, "idet faa eller ingen juridiske Bøger er at bekomme i Bogladerne, og har Boghandlerne undertiden nogle, saa har de dog dels saa faa af en Slags, at endog et lille Collegium ikke dermed forsynes kan". Studenterne nødsagedes ofte til at høre på professorerne uden at have bøger, og *"per consequens med liden eller slet ingen Nytte"*. Thi hvem har vel så *divinum ingenium*, at han kan huske alting udenad, når han intet har for sig, som kan føre ham på Professorernes Discours.

Bogen var altså tænkt at skulle blive til gavn for de nye jurastuderende, især de latinske, men måske også til de ustuderede danske jurister. Den havde følgende lange titel: *Overensstemmelse og Forskiæl imellem den romerske og danske Ræt eller Kiærnen af Pandekterne og den ganske romerske Ræt, hvormed ogsaa tillige den danske Ræt er confereret. Den er delt i tre dele eller titler efter personer, ting og klager.* KU.

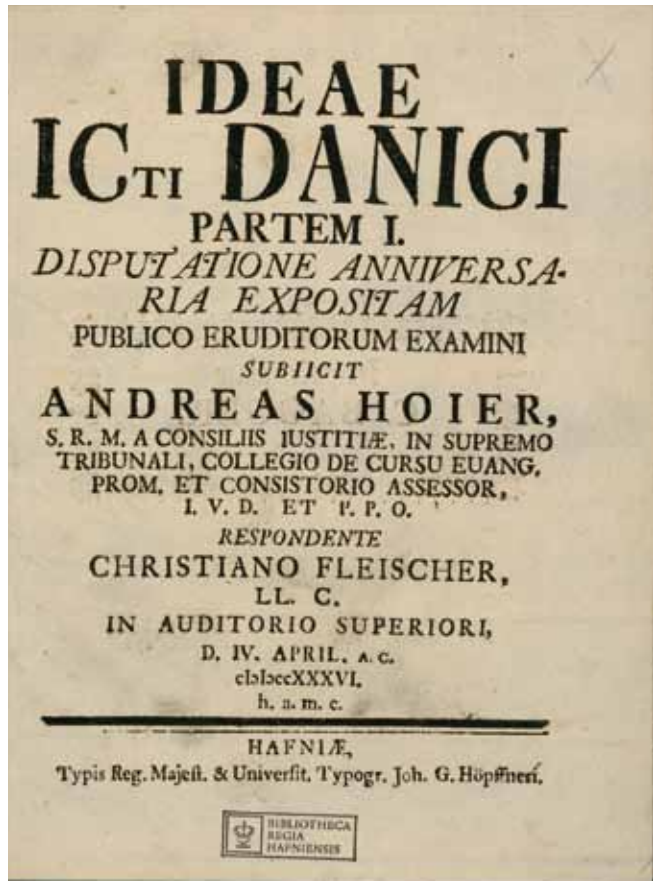

IDEAE
ICTI DANICI
PARTEM I.
DISPUTATIONE ANNIVERSARIA EXPOSITAM
PUBLICO ERUDITORUM EXAMINI
SUBIICIT
ANDREAS HOIER,
S. R. M. A CONSILIIS IUSTITIÆ, IN SUPREMO TRIBUNALI, COLLEGIO DE CURSU EUANG. PROM. ET CONSISTORIO ASSESSOR, I. V. D. ET P. P. O.
RESPONDENTE
CHRISTIANO FLEISCHER,
LL. C.
IN AUDITORIO SUPERIORI,
D. IV. APRIL. A. C.
cIↃIↃccXXXVI.
h. a. m. c.

HAFNIÆ,
Typis Reg. Majest. & Universit. Typogr. Joh. G. Höpffneri.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

sesforelæsning som professor havde et folkeretligt emne. Hans forelæsninger over processen vidner om en betydelig indsigt i denne disciplin, men hans interessanteste værk er uden tvivl *Idea Icti Danici* (1736), der 1744 blev udgivet i dansk oversættelse ved P. Sommer som *Forestilling paa en Dansk Jurist*. I tilknytning til sit forbillede Thomasius, der i 1699 havde udgivet en tilsvarende fremstilling på tysk, redegør han heri nærmere for sine tanker om det juridiske studium og fremhæver med særlig vægt de almene forudsætninger for studiet og betydningen af dansk ret. Det er i dette værk, at vi finder de berømte krav til en jurist om at besidde et jernhoved, en blyrumpe og en gylden pung. Værket knytter sig som den første danske retsencyclopædiske fremstilling direkte til forordningen af 1736 om juridisk eksamen. Som vigtige kundskaber for en jurist nævner Hojer sprog, skrivekunst, geografi og historie, filosofi, metafysik, naturret, filosofihistorie, matematik, naturvidenskab, økonomi og teologi.

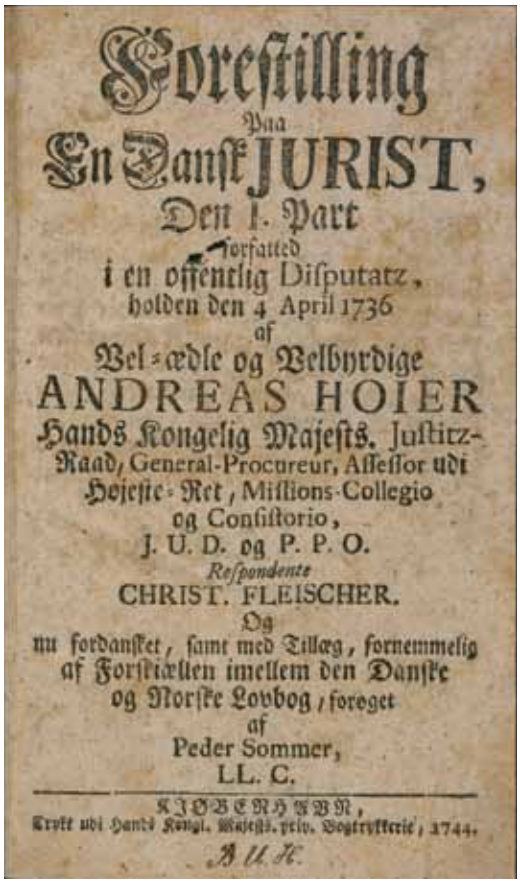

Forestilling
Paa
En Dansk JURIST,
Den I. Part
forfatted
i en offentlig Disputatz,
holden den 4 April 1736
af
Vel-ædle og Velbyrdige
ANDREAS HOIER
Hands Kongelig Majests. Justitz-
Raad, General-Procureur, Assessor udi
Hojeste-Ret, Millions-Collegio
og Consistorio,
J. U. D. og P. P. O.
Respondente
CHRIST. FLEISCHER.
Og
nu fordandsket, samt med Tillæg, fornemmelig
af Forskiællen imellem den Danske
og Norske Lovbog, foreget
af
Peder Sommer,
LL. C.
KJØBENHAVN,
Trykt udi Hands Kongl. Majests. priv. Bogtrykkerie, 1744.

Titelbladene til Andreas Hojers *Ideae ICti Danici*, 1736 (*ICti* er en forkortelse af *Iureconsulti*, der siden universitetsfundatsen af 1539 var betegnelsen for en juridiske professor), og den danske udgave *Forestilling paa en Dansk Jurist,* oversat 1744 af P. Sommer. KB.

Der er næppe tvivl om, at det i højere grad er som lærer og inspirator, at Hojer har sin betydning inden for Det juridiske Fakultet, end som retsvidenskabelig forfatter. Det ringe antal eksaminander, der i de første år indstillede sig til juridisk embedseksamen, vidner om, at også denne indflydelse må have været begrænset, men dog tilstrækkelig til, at Kofod Ancher senere omtalte hans fortjenester for retsvidenskabens studium i rosende vendinger, og endnu 1829 erindrede Schlegel hans betydning for studiet af dansk ret som den, der "først ophøjede den til Videnskab ved at holde ... særskilte systematiske og exegetiske Forelæsninger over den Danske Ret".

Systematiske oversigter over det juridiske studium, eller såkaldte retsencyklopædier, begyndte at dukke op omkring 1700. To kendte tyske eksempler er værker af de tyske jurister Christian Thomasius fra 1699

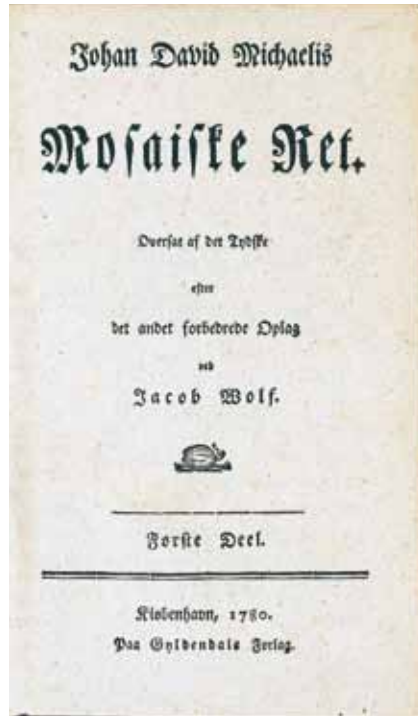
Johan David Michaelis

Mosaiske Ret.

Overſat af det Tydſke

efter

det andet forbedrede Oplag

ved

Jacob Wolf.

Forſte Deel.

Kiøbenhavn, 1780.

Paa Gyldendals Forlag.

J.D. Michaelis (1717-1791) var teologisk professor i Göttingen og forfatter af en værk om mosaisk ret *Mosaisches Recht I-III* (1770-71), der blev oversat til bl.a. dansk, og som var med til at fremme den opfattelse, at mosaisk ret ikke kunne betragtes som almengyldige love, men alene var at betragte som jødisk ret. Han var også en af initiativtagerne til Carsten Niebuhrs og andres berømte arabiske rejse. KB.

J.D. MICHAELIS,

Blandt de spørgsmål, som det 18. århundredes retsvidenskab beskæftigede sig med var, i hvilket omfang mosaisk ret måtte anses for bindende. Spørgsmålet var ikke mindst af betydning for reglerne om slægtskab og svogerskab som ægteskabshindring, hvor der netop i det 18. århundrede opstod en retspolitisk diskussion, om mosaisk rets vidtgående forbud virkelig måtte anses som bindende for lovgiver som udslag af en positiv guddommelig lov med almen gyldighed. Den, der med særlig vægt vendte sig mod den opfattelse, var Göttinger-teologen J.D. Michaelis, der i en række værker påviste, at de vidtgående ægteskabsforbud i mosaisk ret skyldtes særlige forhold hos jøderne og derfor ikke kunne gøre krav på almen gyldighed bortset fra forbudet mod ægteskab mellem beslægtede i ret op- og nedstigende linje og mellem søskende, der var begrundet i en almindelig morallov. Til denne opfattelse, der netop bygger på en undersøgelse af lovenes årsager, sluttede også Kofod Ancher sig. Hermed var et vigtigt lovgivningsspørgsmål endeligt løst, nemlig det teoretiske spørgsmål om mosaisk rets gyldighed. Det fik i Danmark betydning for ægteskabsretten og for den strafferetlige behandling af en række sædelighedsforbrydelser. Strafferetten i øvrigt undergik også ændringer i disse år. Anden halvdel af det 18. århundrede var derfor et tidsrum, hvor en lovgivningsvidenskab havde et naturligt arbejdsfelt under indflydelse af oplysningstidens strømninger.

og Stephan Pütters *Juristische Encyclopädie* fra 1757, men det forhindrede ikke, at den wolffske filosofi blev den, som i et par årtier kom til at beherske universitetsundervisningen.

I 1741 blev Peder Kofod Ancher (1710-1788) professor efter C.L. Schiedt. Han er den betydeligste danske retsvidenskabsmand i det 18. århundrede og forfatter til en lang række værker med hovedvægt på retshistorien. Et indførende værk var hans *Anviisning for en Dansk Jurist*, der udkom i to udgaver 1755 og 1777, og blev en efterfølger for Hojers indføring i det juridiske studium. I dette værk redegjorde Kofod Ancher for de juridiske fag, for "de juridiske Videnskabers Nytte" og for nyttige hjælpemidler ved studiet. Og hertil kom en vigtig afhandling om det i datiden omtvistede spørgsmål om mosaisk rets bindende kraft. Kofod Ancher var som mange andre i samtiden påvirket af Göttingerteologen J.D. Michaelis, der i et værk om mosaisk ret havde hævdet, at mosaisk ret alene var en for jøderne given ret, der ikke i øvrigt havde almen gyldighed, men dog kunne have betydning som et forbillede for lovgiver.

Kofod Ancher omtaler Wolffs skrifter i 2. udgave af *Anviisning for en Dansk Jurist* fra 1777, hvori han blandt andet om Wolff fremhævede, at "han driver den demonstrative Metode for vidt, er for vidtløftig i at beviise, igientager for tit, og paa mange Maader siger et og det samme". Denne opfattelse måtte også føre Kofod Ancher til en mådeholden bedømmelse af kollegaen Lauritz Nørregaards naturret (*Natur- og Folkerettens første Grunde* (1776): "End og paa Dansk have vi nyelig af Secretair Nørregaard faaet for Lyset Natur- og Folke-Rettens første Grunde, indrettede efter de Wolffiske Institutioners Maade". Det kunne jo være rigtignok, men det forhindrede ikke, at den wolffske filosofi blev den, som i et par årtier kom til at beherske universitetsundervisningen, selv om Kofod Ancher havde fremhævet, at den, der ikke har indsigt i nyere filosofi, var bedre tjent med Heineccius' *Elementa juris Naturæ et Gentium* (1737) eller værker af den franske naturretslærer Burlamaqui.

Hojer havde været skeptisk over for romerretsstudiets betydning for dansk ret, på samme måde som Thomasius havde søgt at reducere romerrettens betydning i Tyskland. Kofod Ancher fremhævede derimod romerretsstudiets store betydning for retsstudiet i almindelighed, selv om han var mere tilbageholdende med hensyn til at anerkende, at romerretten havde haft betydning for dansk ret. Der var en nær sammenhæng mellem romerret og naturret, men kendskab til romerretten var vigtig for at forstå, hvilke af romerrettens sætninger der kunne anses som al-

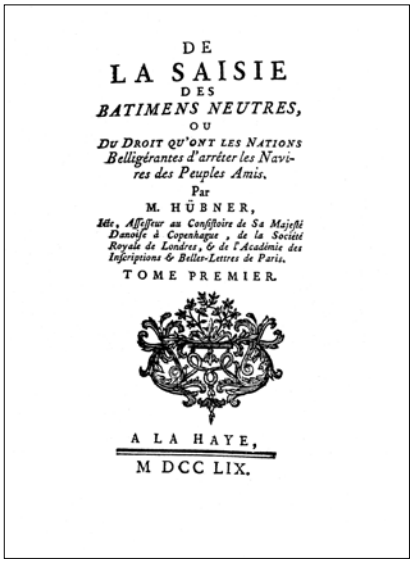

DE
LA SAISIE
DES
BATIMENS NEUTRES,
OU
DU DROIT QU'ONT LES NATIONS
Belligérantes d'arrêter les Navires des Peuples Amis.
Par
M. HÜBNER,
Ide, Assesseur au Consistoire de Sa Majesté Danoise à Copenhague, de la Société Royale de Londres, & de l'Académie des Inscriptions & Belles-Lettres de Paris.
TOME PREMIER.

A LA HAYE,
M DCC LIX.

Titelblad til *De la Saisie de Batiment Neutres…*,1754, hvor Martin Hübner redegjorde for sine folkeretlige synspunkter. KB.

MARTIN HÜBNER

En særstilling indtager Martin Hübners (1723-1795) forfatterskab. Hübner, der var professor i historie og filosofi 1761-1795, er den eneste danske naturretslærer, der ikke er blot receptiv, men hvis værker opnåede europæisk udbredelse. Det gælder særlig hans folkeretlige hovedværk, mens hans forsøg på en naturretshistorie *Essai sur l'histoire du droit naturel* I-II, London 1757-58, der oprindelig var tænkt som indledningen til et komplet naturretssystem, kun synes at have tildraget sig begrænset opmærksomhed. I første bind gennemgår Hübner naturrettens historie indtil Grotius, mens andet bind omfatter tiden efter Grotius med udførlig omtale af de systemer, der var udviklet af Selden, Hobbes, Pufendorf, Richard Cumberland, Barbeyrac og Burlamaqui. I særlige afsnit vender han sig imod en række modstandere, "Adversaires du droit naturel", bl.a. dem, der under henvisning til "Raison d'Etat" forsvarer fyrsters handlinger, der strider mod naturretten.

Hübner, stillede sig skeptisk over for den Wolffske filosofi, der netop i disse år var modefilosofi i Tyskland og til dels også i Skandinavien. Det gælder særlig Wolffs vidtløftige naturret i otte bind, om hvilket han skrev, at der ikke ville være meget tilbage, hvis man fjernede gentagelser: "Si l'on dépouilloit cet ouvrage immense qui fait huit mortels volumes in quarto, de ces termes de mathématiques, de ses raisonnemens superflus et de ces répétitions inutiles, on le verroit réduit á un livre bien mince" og han tilslutter sig, hvad der er sagt af en "celébre Académicien de France", at skulle man læse det for at være kultiveret, kunne man lige så godt give afkald på det: "S'il falloit, disoit-il, lire tout cela pour étre honnete homme, il vaudroit presqu'autant y rénoncer".

I værket om naturrettens historie var Hübner i sin omtale af Grotius kommet ind på aktuelle folkeretlige spørgsmål om de pligter, der i krigstid påhvilede neutrale nationer og dette emne videreudviklede han i sin monografi: *De la Saisie des Bâtimens neutres, ou du Droit qu'ont les Nations Belligérantes d'arrêter les Navires des Peuples Amis,* I-II, Haag 1759. Han gør sig i dette værk om priseretten til talsmand for neutrale landes frihed til at drive handel i krigstid og fastslår som en almindelig regel: "Les Nations Belligérantes n'ont aucun droit de saisir les Bâtimens des Etats Neutres, ou de leurs sujets; toutes les fois que ces Navires n'auront rien entrepris qui se trouve contraire aux Lois de la Neutralité". Det er denne lære, der udtrykt i sætningen "Frit skib, fri ladning" ved Pariser-deklarationen 1856 er indgået som et vigtigt led i den almindelige folkeret.

Når det gjaldt universitetsundervisningen, var Hübner til gengæld ikke aktiv. Han præsterede "det enestående Kunststykke" (Matzen) ikke at holde en forelæsning.

mengyldige i kraft af naturretten. Kofod Ancher var på mange måder en nordisk patriot, når det gjaldt disse spørgsmål, og understregede gerne gamle danske loves særegenhed. På dette punkt har senere forskning, der i højere grad betoner internationale strømninger i middelalderens ret, ikke kunnet give ham medhold.

Med hensyn til naturretten fremhævede Kofod Ancher et sted, at den var nødvendig for at forfatte og anvende love, og at den måtte anses "som en almindelig subsidiair Ret, naar som helst noget skal afgjøres, som i Lovene er uafgjort, deels som det beste og sikkerste Forklaringsmiddel, naar Lovenes rette Mening er tvivlsom". Kofod Ancher var den første, der tog en række teoretiske spørgsmål af denne art op, og hans lære, som den fandt udtryk i det retsencyklopædiske værk, fik stor betydning i samtiden.

Henrik Stampe (1713-1788) er mest kendt for sine erklæringer afgivet som generalprokurør i årene 1753-82, hvori han forsøgte at omsætte nogle af Montesquieus grundsætninger til dansk statsret. Dette værk hører til de absolutte hovedværker i dansk retslitteratur, og sammen med Peder Kofod Anchers danske retshistorie står det som 1700-tallets vigtigste juridiske indsats. Stampe var tillige siden 1753 knyttet til universitetet som juridisk professor, hvor han overtog det professorat, der var blevet ledigt efter Scheidt i 1748, men efter hans udnævnelse til generalprokurør blev forelæsningerne holdt af B.G. Obelitz, der virkede som hans vikar og i betaling modtog en mindre del af professorgagen, som i øvrigt tilfaldt Stampe.

Henrik Stampe havde i årene 1738-39 fulgt Christian Wolffs forelæsninger i Marburg, og Stampes disputats om testamenter,*De testamentis* (1740) bærer præg af hans kendskab til Wolffs metode. Det er dog fortrinsvis Grotius og Pufendorf og i mindre omfang Thomasius, Barbeyrac, Cocceius samt en række pandektister, der citeres. Stampe opstiller en række naturretlige grundsætninger for testamentsretten og drøfter, i hvilket omfang dansk ret og romerretten er i overensstemmelse hermed. Wolffs metode synes at være grundlaget for en udtalelse som denne (i oversættelse): "Retten til at overdrage flyder af Ejendomsretten (§ 10) og Testationsretten atter af Retten til at overdrage (§ 12), altsaa flyder Testationsretten af Ejendomsretten; da nu Ejendomsrettighederne er indført ved Naturretten (§ 13) maa ogsaa Testationsretten og selve Testamentet være det" Stampe vil imidlertid ikke tillægge naturretten gyldighed frem for loven. Tværtimod fremhæver han, at "et Testamente skønt gyldigt ef-

HENRIK STAMPES ERKLÆRINGER

Henrik Stampe (1713-1788) bestod teologisk embedseksamen 1731. I 1737 tog han på studierejse for at gøre sig mere bekendt med jura herunder naturretslæren, og fulgte i denne forbindelse Christian Wolffs undervisning i to år. I 1739 blev han dr. jur. på Københavns Universitet og to år senere her ansat som professor i filosofi. I 1743 blev han tilknyttet Det juridiske Fakultet og endelig ansat som professor ved dette i 1753. Samme dag blev han dog udnævnt til generalprokurør, et hverv der herefter optog det meste af hans tid, hvorfor hans forpligtelser som professor i perioder blev varetaget af en vikar. Som regeringens juridiske konsulent eller som det hed generalprokurør 1754-84, blev Henrik Stampe bedt om at udforme en række erklæringer og indstillinger om retlige spørgsmål. Han var levende interesseret i den nye europæiske retstænkning, herunder i det af den franske filosof Montesquieu i 1748 udgivne værk, *De l'Èprit des lois (Om lovenes ånd),* hvori han fremsatte sine berømte tanker om magtfordeling og de forskellige regeringsformer.

Henrik Stampe søgte med et vist held at indfortolke Montesquieus ideer om adskillelse mellem øvrighedens udøvende og domstolenes dømmende magt i den danske enevældes forfatning, Kongeloven, idet han fremhævede hensynet til borgernes retssikkerhed og den retsgaranti, der lå i domstolenes appelsystem, som han kaldte "Lands Lov og Ret":

" Den som alene forlanger Lands Lov og Ret, fornemmelig i en privat Sag, og angaaende private Handlinger og Eiendomme, kan *per viam juris* (ad rettens vej) henvende sig til Dommere, og behøver ikke *per viam supplicationis* (ad administrativ vej) at henvende sig til Kongen.

Det er af stor betydenhed, at der, i denne almindelige Regel ikke gjøres nogen Undtagelse, da Eiendommens Sikkerhed, som noget der er af den allerydersteBetydenhed derpaa beror. Saalænge enhver troer, at det han er i besiddelse af og formener sig at eje, ikke kan ham betages, uden ved Dommerens Kiendelse, og at det, han formener sig at have nogen Rettighed til, ikke kan ham nægtes, uden i Følge Loven og Dommerens Kiendelse, saa formener han sig tillige at have vedbørlig Sikkerhed, saavel i Henseende til hans Gods og Eiendom, som i Henseende til hans Ære og Liv.

Men, saa snart Lands Lov og Ret sættes til Side, og Magtsprog træde istedenfor Dommerens Kiendelse; saa begynder enhver at skjælve og bæve, Eiendommene begynde at vakle, og al Vis og Sikkerhed begynder at bortfalde.

Da Deres kongl. Majestæt, udi sin ganske høistpriselige Regieringstid, bestandig har været en ivrig Beskytter af Lovene, og alletider ladet Lands Lov og Ret have sit frie og ubehindrede Løb; saa maae det komme enhver blant Deres Majæstæts Undersaatter saa meget mere uventet og underligt for, om han, frem for alle andre, skal see sig Lands Lov og Ret at være betagen". (Fra: Henrik Stampes erklæring af 20. marts 1763, *Erklæringer* IV, 1796, s. 23-24) . KB.

ID

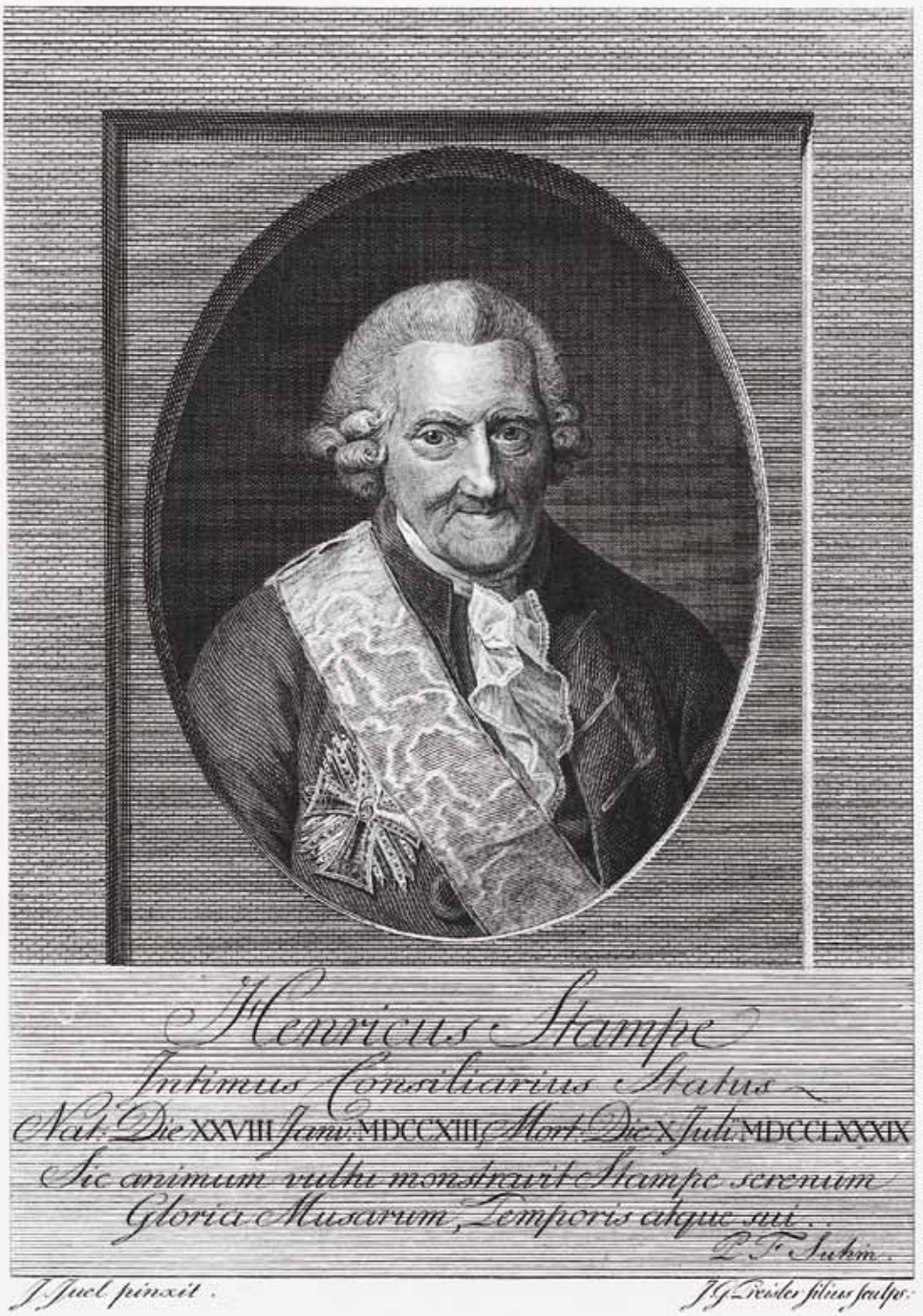
Henricus Stampe
Intimus Consiliarius Status
Nat. Die XXVIII Jan. MDCCXIII. Mort. Die X Juli. MDCCLXXXIX
Sic animum vultu monstravit Stampe serenum
Gloria Musarum, Temporis atque sui.
D. T. Suhm.
J. Juel pinxit.
J. G. Preisler filius sculps.

Charles-Louis Montesquieu (1689-1755) studerede jura på universitetet i Bordeaux, og blev her advokat 1708, og senere arvede han stillingen som præsident for parlamentet i Bordeaux. I 1719 udsendte han anonymt sine *Persiske Breve* og blev efter flere udgivelser en kendt forfatter, og opgav at praktisere jura for at rejse og skrive. Efter sin hjemkomst til Frankrig kastede han sig over yderligere studier af jura, økonomi, politik, geografi og historie, samtidig med at han fortsatte med at skrive. Han skrev om Roms nedgang og fald (1734), og hans arbejde kulminerede med udgivelsen af *De l'Èsprit des lois* i 1748, der blev århundredets bog, og som stadig kan læses med stor fornøjelse. Hans værk og dets tanker om sammenhængen mellem lovgivning og de konkrete omstændigheder i hvert enkelt stat blev en vigtig inspirationskilde for Kofod Ancher og mange andre danske herunder de to Sorøprofessorer Sneedorff og Andreas Schytte. KB.

LOVGIVNINGSVIDENSKABEN

Forsøgene i samtiden på at udvikle en særlig lovgivningsvidenskab, der opstilledes almindelige grundsætninger for lovgivningen, er en vigtig del af baggrunden for at forstå Kofod Anchers retshistoriske hovedværk, den væsentligste retsvidenskabelige indsats der gjordes herhjemme. Diskussionen i senere retsvidenskab om forholdet mellem lovgivning og retsvidenskab har sine rødder i det 18. århundredes forsøg på at udvikle en lovgivningsvidenskab. Retsvidenskaben hed i samtiden "Lovkyndighed", og dens opgave var "Kundskab om givne Love og andre gjeldende Retsnormer", der måtte holdes adskilt fra "Lovgivningsvidenskaben (scientia legislatoria)", der "gaae ud paa den Kunst at give Love" skrev A.S. Ørsted langt senere om den særlige lovgivningsfilosofi, som han skitserede i sit erindringsværk. Hermed blev lovgivningsvidenskaben adskilt fra retsvidenskaben,

Sådan har det imidlertid ikke altid været. Netop i det 18. århundrede ser vi tilløb til udviklingen af en separat videnskabelig lære om de almindelige grundsætninger for lovgivningen, en lovgivningskunst eller -videnskab. De mest fremtrædende repræsentanter for denne retning var franskmanden Montesquieu, italieneren Filangieri og englænderen Jeremy Bentham. Det er karakteristisk, at de alle nævnes af Ørsted, da han et sted skitserer forbillederne for sin lovgivningsfilosofi. De var alle kendt herhjemme og fik betydning både i retsvidenskaben og lovgivningen. Det samme gælder tyskeren J.D. Michaelis og italieneren Beccaria.

Kofod Ancher omtaler lovgivningsvidenskab eller "Lovgivningskunst", som *jurisprudentia legislatoria*. I *Anviisning for en Dansk Jurist* (1776) kommer han flere steder ind på lovgivningskunstens betydning. Denne *jurisprudentia legislatoria* adskiller sig fra anden lovkyndighed ved at angå læren om "at forfatte gode og nyttige Love" og er derfor ikke bundet til "givne Love". "At kiende Lovene baade paa den politiske og juridiske Side, ikke alene som de ere, men og som de bør være, kan aldrig for en Jurist være et forgieves Arbeide". I lovgivningskunsten har man henseende til "enten Ret og billigt, eller ikkun til det nyttige". Han fremhæver også, at der er ikkun gandske faa, der have givet denne vigtige Videnskab noget Lys". Litteraturen har især beskæftiget sig med muligheden for at forkorte processernes længde i Tyskland, men "ingen uden Montesquieu har skrevet noget helt og fuldkomment".

ter Naturretten dog ikke har borgerlige Retsvirkninger, hvis det ikke er oprettet i overensstemmelse med de borgerlige Love".

Peder Kofod Ancher, lovgivningsvidenskab og dansk retshistorie

Peder Kofod Anchers hovedværk *En Dansk Lov-Historie I-II* (1769-76) udkom i en periode præget af dansk patriotisme. Kofod Ancher blev professor 1741, og var 1753-1767 tillige generalauditør og medlem af Højesteret og en række dømmende og lovforberedende kommissioner, således bl.a. kommissionen med henblik på en revision af Danske Lov og den, som dømte Struensee i 1772. Foruden lovhistorien udsendte han en række andre juridiske værker og skrev fortaler til andres bøger. Han er det 18. århundredes betydeligste danske retsvidenskabsmand, og kan betragtes som grundlæggeren af dansk retshistorie. Montesquieus berømte værk *De l'Èsprit des lois* fra 1748, fik stor betydning som grundlag for Kofod Anchers historieforståelse. Det epokegørende i Montesquieus værk var ikke for datiden magtfordelingslæren, men hans udgangspunkt i den grundlæggende erkendelse, at lovene skal passe til det folk, som de er beregnet for, og at det ville være et særegent og usædvanligt tilfælde, hvis et lands love skulle passe for et andet land. Samtidig påpegede Montesquieu, hvad lovgiver skulle tage hensyn til ved lovgivningens udformning, nemlig: regeringsformen, landets naturlige beskaffenhed, således dets beliggenhed, klima, jordens beskaffenhed, folkets karakter af agerbrugere, jægere eller kvægavlere, religion, befolkningstallet, handel, sæder osv.

Montesquieus tanker blev hurtigt grebet i Danmark, først af Ludvig Holberg og omtrent samtidig af Sorøprofessoren Sneedorff, af Kofod Ancher og Henrik Stampe. Kofod Ancher var på mange måder inspireret af Montesquieu, men han kritiserede i et latinsk skrift Montesquieus lære om regeringsformerne ud fra det synspunkt, at den danske enevældige kongemagt efter Montesquieus lære ville høre til despotierne, hvilket han fandt forkert. Tværtimod mente Kofod Ancher, at den borgerlige frihed havde gode vilkår i et monarki som det danske, og han fremhævede som noget vigtigt kærlighed til fædrelandet og til regeringen.

Kofod Ancher var den første, der for retsvidenskaben drog konsekvensen af Montesquieus synspunkter. Hans hovedværk *En Dansk Lov-Historie I-II* (1769-76) var frugten heraf, men også andetsteds i hans forfatterskab spores denne indflydelse. I Lovhistorien, der kan betragtes som et udslag af samtidens optagethed af nationale spørgsmål, gennemgår

Kofod Ancher i en række enkeltafhandlinger den danske retshistorie fra Harald Blåtand frem til Kristoffer af Bayern. Kofod Ancher havde kun få forarbejder at bygge på. Hans værk, der indeholder et væld af kritiske iagttagelser og nye oplysninger, er formentlig det væsentligste værk i det 18. århundredes danske retslitteratur.

Kofod Anchers Lovhistorie er ingen systematisk fremstilling af den danske retshistorie, men består af en række indbyrdes uafhængige afhandlinger, der tilsammen dækker en stor del af vor ældre retshistorie. Mødet med Montesquieus hovedværk var vendepunktet for Ancher, hvis tidlige afhandlinger har en langt mere tør og skematisk karakter, og det er rimeligt at antage, at det også er denne indflydelse fra Montesquieu, som fremkaldte den skepsis over for Wolffs filosofi, der kom til udtryk i hans senere skrifter.

Ancher synes at have været den eneste herhjemme før Ørsted, der virkelig forstod Montesquieus betydning for retsvidenskaben, men han var ikke ukritisk over for Montesquieu, tværtimod fremhævede han, "at hans Grundsætninger ofte er urigtige; han antager det meste, hvad han sætter uden Beviis, han træffer ikke altid de rette Lovens Aarsager, hans Mildhed i criminelle Sager er saa stor, at den synes at falde hen til Yderlighed. Overalt maa man ikke vente hos ham noget reelt System, men lutter afbrudte Tanker, dog saadanne, som give Læseren selv stor Anledning til at tænke".

Hjælpemidler til lovgivningsvidenskaben er først og fremmest uddrag af gode love, hvorved man "som den berømte Forfatter til l'Èsprit des lois" (Montesquieu) nøje må mærke kronologien og begynde med de ældste. Der kræves også kommentarer med oplysning om lovene og sammenligninger med andre love med angivelse af grunden til uoverensstemmelser. Et andet hjælpemiddel er den almindelige privatret, *ius privatum universale*, eller snarere den lovgivende lovkyndighed, *jurisprudentia legislatoria*, hvorved forstås den videnskab, der lærer hvilke love, der er tjenlige for en stat.

Lovgivningsvidenskaben var et bærende element i Kofod Anchers juridiske tænkning. Den oplevede imidlertid ingen blomstring i Danmark. De mange vanskeligheder, som Kofod Ancher opregnede, fik også i praksis overtaget. Både dansk retsvidenskab og i mere begrænset omfang også lovgivning og retspraksis nåede dog at blive befrugtet af denne videnskab. I Tyskland måtte den historiske skoles fremkomst med kravet om, at retsudviklingen foregik gennem retsvidenskaben og ikke ved lovgivning, medføre, at lovgivningsvidenskaben blev genstandsløs. I Danmark

Peder Kofod Ancher (1710-1788) blev i 1730 teologisk og i 1738 juridisk kandidat fra København Universitet. I 1741 blev han, efter en konkurrence med Henrik Stampe, ansat som professor, og blev året efter dr. jur. I 1748 rykkede han op i det første juridiske professorat og blev samtidig fakultetets dekan, senere blev han flere gange universitetets rektor. Han blev grundlæggeren af den danske retshistorie med sit store værk fra 1769-1776 om dansk lovhistorie, men han skrev adskillige andre vigtige værker bl.a. om lensret. Maleri 1787 af G. Fuchs i Højesteret. Foto: Peter Schandorf.

KOFOD ANCHERS PROGRAM

Et forstudie til retshistorien er Kofod Anchers fortale til Jon Arnesens *Historisk Indledning til den gamle og nye Islandske Rættergang* (1762). Her redegør han for "Den Theoretiske Lovkyndigheds især vore gamle Loves Nødvendighed og Nytte". Anchers hovedanliggende er at skildre betydningen af historisk fortolkning for forståelse af gældende ret, og han kommer herved ind på principperne for god lovgivning. Ancher indleder med at fremhæve, at "Lovkyndighed bestaaer ikke alene i at vide Lovenes Ord og Bogstav, men fornemmelig i at indsee deres rette Mening og Hensigt" – hvorved der henvises til den berømte romerske jurist, der sagde "*scire leges non hoc est verba earum tenere sed vim ac potestatem"* (D. 1.3.17); dette kan man også "efter de Franskes Maade, kalde en Videnskab om Lovenes Aand". Hermed er grundtemaet fastslået med en henvisning til Montesquieu – det er nødvendigt at kende lovenes ånd for at forstå lovene rigtigt, hvilket ikke kan læres alene af erfaring, men erfaringen er vigtig som kilde til kundskab om landets sædvaner, som også lovgiver måtte lægge til grund: "Ikke heller er det en Lovgivers Sag" at ændre ved sædvanen, tværtimod "Han bør snarere se derhen, at indrette sine Love efter Folkets Natur og Beskaffenhed, end at omdanne deres Natur og Sæder ved nye Love". Respekten for folkets natur, som sædvanen er en del af, viser klar påvirkning fra Montesquieu; man skal kende "saavel det Menneskelige Kiøns almindelige Natur, Tilbøieligheder og Sindelag, som, paa et hver Sted i sær, Folkets og Landets besyndelige Beskaffenhed". Erfaringen kan imidlertid kun afgrænse retsvidenskabens opgave og ikke løse den, hertil kræves et grundigt studium af den teoretiske lovkyndighed. Afgørende for at forstå loven er, hævder Ancher, kendskab til dens årsag, thi "i hele Naturen er det saa, at den faste Sammenhæng imellem Aarsagerne og deres Virkning fører det saaledes med sig, at man kan slutte sig det eene til af det andet".

Det er altså nødvendigt for lovfortolkeren for at "faae opdaget disse skjulte Hiul, denne usynlige Lovens Aand", at han går ind i "Lovgiverens Tanker". Kendskabet til lovens ånd er afgørende for lovfortolkningen: "En Lovens Fortolker maae derfor sætte sig i Lovgiverens Sted, maae see Lovene an fra samme Kant og med samme Øine som Lovgiveren, han maae foreene sine Tanker med hans, og giøre sig Umage for at kunne mene det samme som Lovgiveren selv ved Lovens Forfatning". Det er altså ikke nutidens, men lovgivers historiske forståelse, der er afgørende.

Ancher kommer derefter direkte ind på lovgivers opgave: "Hvad er det nu en fornuftig Lovgiver har for Øie, naar han beskikker en Lov? han har jo Henseende til Naturens Ret og Billighed, til det almindelige Beste, til Folkets og Landets besynderlige Beskaffenhed, til Regierings-Maaden, til Brug og almindelig Sædvane. Alle disse Grunde tiene baade til at forklare og forfatte Love, samme bør da Lov-Fortolkeren have for Øie saavel som Lovgiveren". Disse grunde kaldes af Ancher med en Wolffsk terminologi for *rationes morales.* Heroverfor står de såkaldte legale årsager – *rationes legales* – dvs. en lovs oprindelse af en anden, således af naturretten, thi "Hvad Naturens Ret foreskriver i Almindelighed, det anvendes i borgerlige Love paa visse Steder og Omstændigheder i Særdeleshed". Synspunktet begrunder den historiske fortolkning i det omfang, en lov er taget af ældre love. Danske Lov må således forklares på grundlag af gamle danske love ligesom et træ af sin rod, som det så anskueligt er fremstillet på forsidebilledet til lovhistorien, "thi at forstaae en Lov grundig og vel, det er at kende den fra Roden af".

Her er den historiske skoles program formuleret, længe inden det som sådan kom til eksistens. Denne fortale til Jon Arnesens værk om islandsk ret er i Anchers programerklæring, for heri har han formuleret det, som han senere realiserede i Lovhistorien, og som han også giver udtryk for i Lovhistoriens fortale: at skildre lovens årsag for derved at bidrage til forståelsen af loven selv.

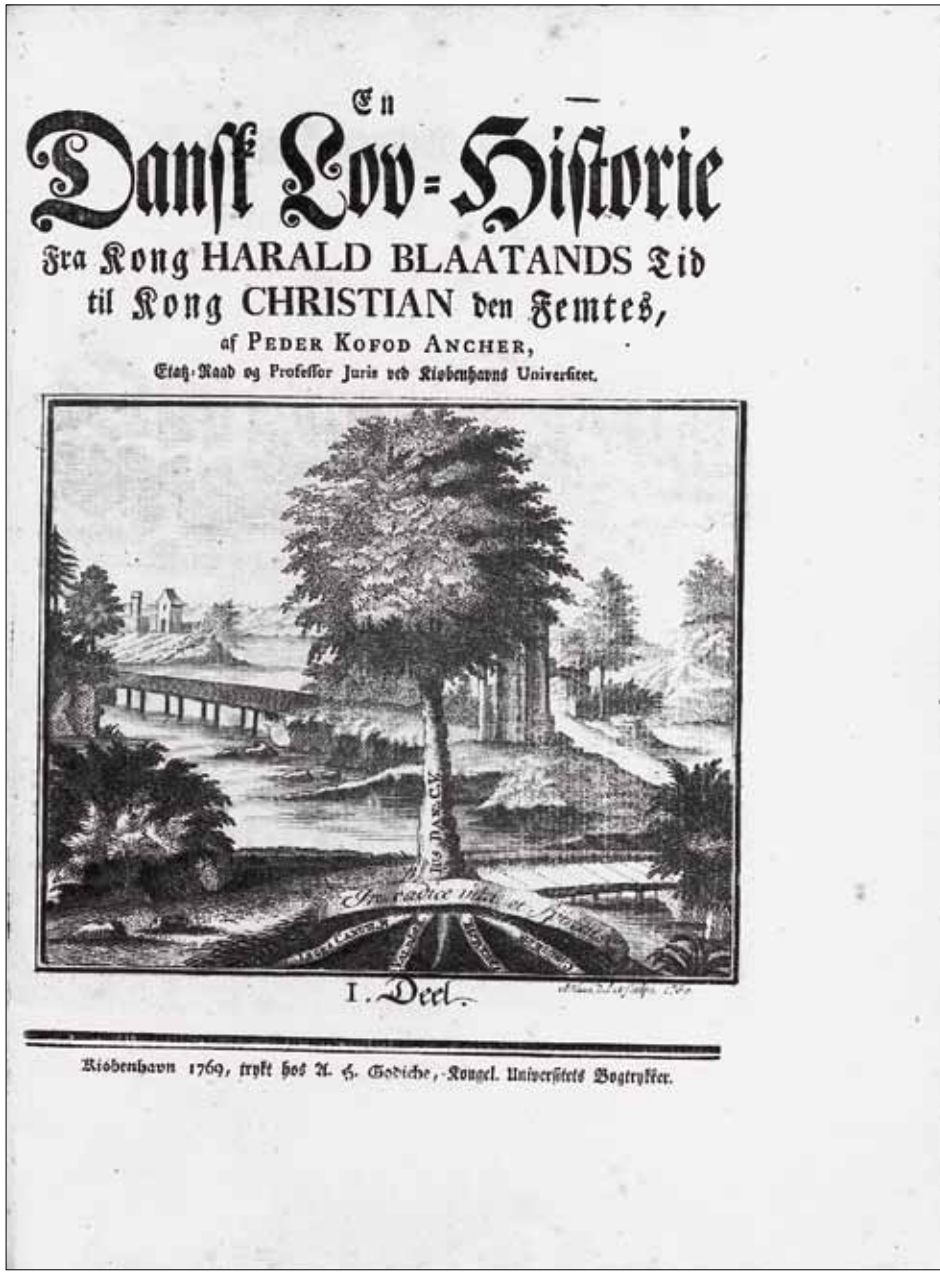

Titelbladet til P. Kofod Anchers *En Dansk Lov-Historie* fra 1769 er en illustration af forfatterens og hans samtids syn på formålet med studiet af retshistorien. På træets stamme står *Jus Dan. C.V.*, en henvisning til Christian V´s Danske Lov. Træets fire rødder betegner sig alle som love givet af tidligere konger, som udtryk for at træet, Danske Lov, suger sin næring af ældre lovgivning, hvilket tillige udtrykkes i den latinske skrift på båndet hen over roden *In radice vitæ et spiritus* – "I roden findes liv og ånd". Det er ved at studere ældre love, man opnår en bedre forståelse af gældende ret. KB.

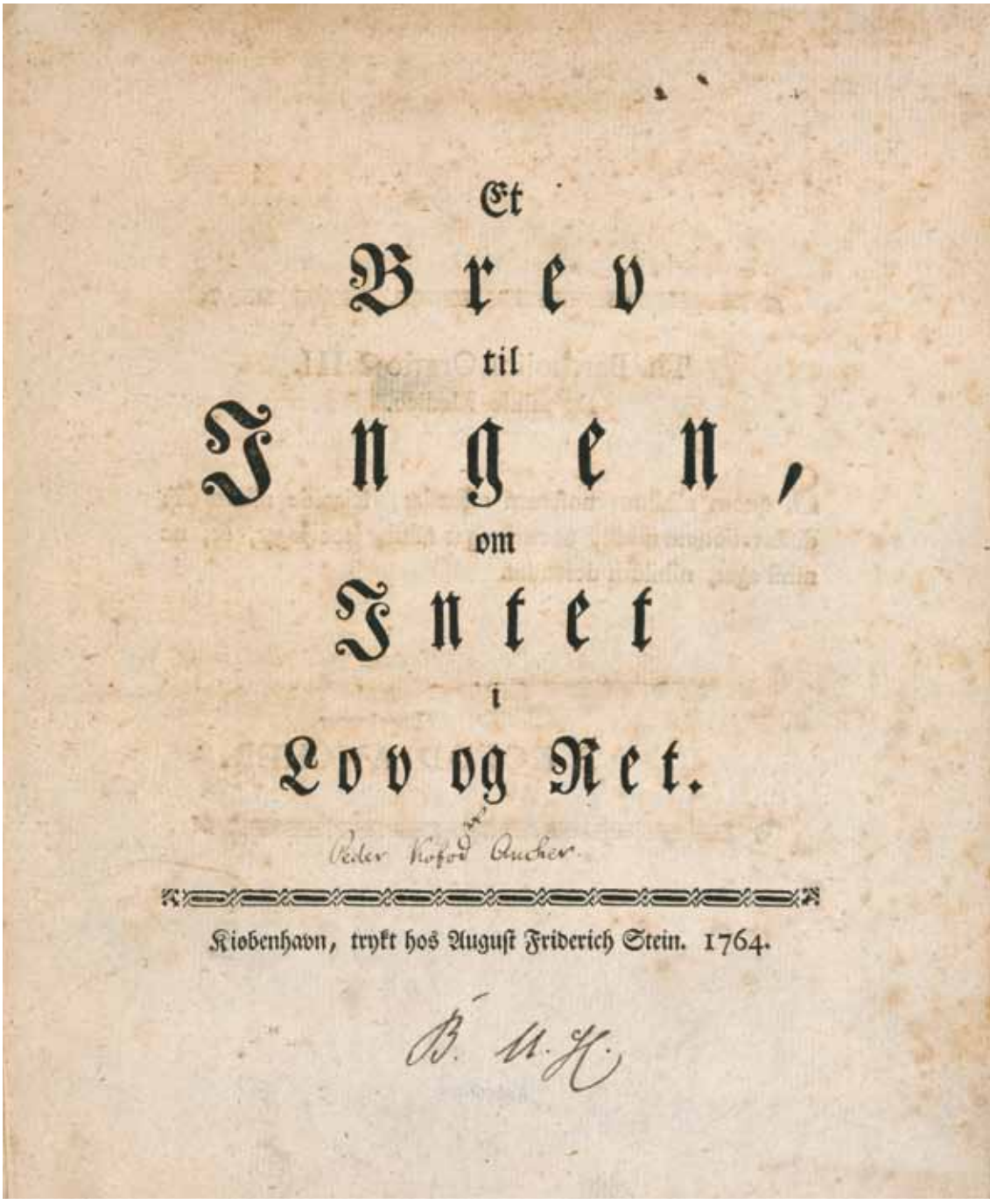

Et

Brev

til

Ingen,

om

Intet

i

Lov og Ret.

Peder Kofod Ancher.

Kiobenhavn, trykt hos August Friderich Stein. 1764.

OM *ET BREV TIL INGEN*

Lovgivningsvidenskaben stod over for store vanskeligheder og blev vel heller aldrig realiseret. Det har Kofod Ancher da også en realistisk fornemmelse af i sit satiriske og anonymt publicerede *Et Brev til Ingen, om Intet i Lov og Ret* (1764), hvori det hedder: "Lovens Aand beroer paa Lovgiverens Aand, men at eftersøge Lovgiverens Aand, hvad er

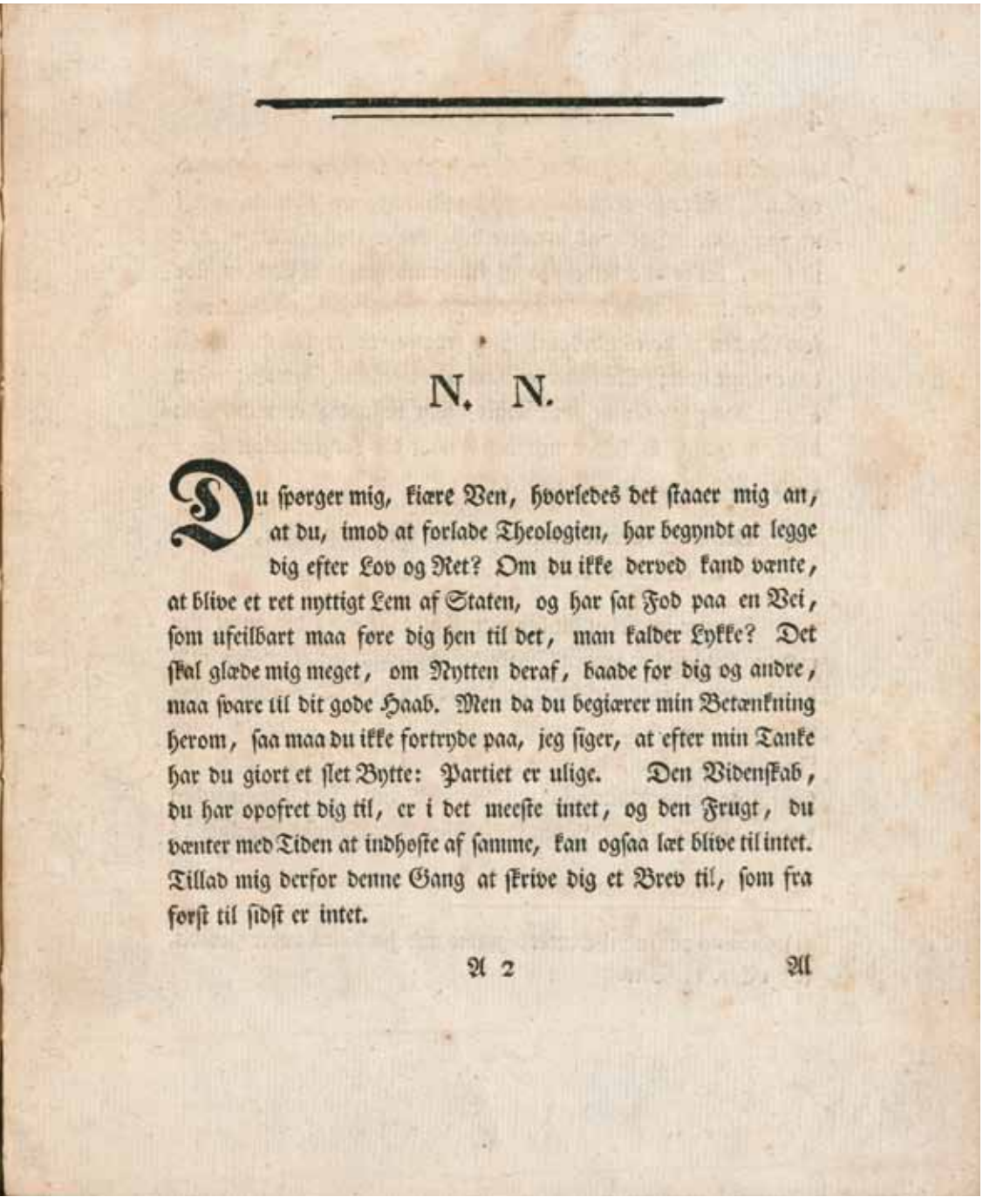

N. N.

Du sporger mig, kiære Ven, hvorledes det staaer mig an, at du, imod at forlade Theologien, har begyndt at legge dig efter Lov og Ret? Om du ikke derved kand vænte, at blive et ret nyttigt Lem af Staten, og har sat Fod paa en Vei, som ufeilbart maa føre dig hen til det, man kalder Lykke? Det skal glæde mig meget, om Nytten deraf, baade for dig og andre, maa svare til dit gode Haab. Men da du begiærer min Betænkning herom, saa maa du ikke fortryde paa, jeg siger, at efter min Tanke har du giort et slet Bytte: Partiet er ulige. Den Videnskab, du har opofret dig til, er i det meeste intet, og den Frugt, du vænter med Tiden at indhøste af samme, kan ogsaa læt blive til intet. Tillad mig derfor denne Gang at skrive dig et Brev til, som fra først til sidst er intet.

A 2 Al

det andet, end at søge i Mørke?" I dette skrift er Kofod Ancher stærkt kritisk over for juraen. Naturretten eksisterer blot som "Hiernespind" i retsvidenskabsmændenes tanker, folkeret og statsret er indrettet efter magthaverne, og i privatret og proces savnes retfærdighed, mens egennytten hersker. KB.

var det som nævnt Ørsted, der reducerede retsvidenskabens opgave til beskæftigelsen med givne love og dermed lagde grunden til den skarpe sondring mellem retsvidenskab og retspolitik, som Kofod Ancher havde forsøgt at overvinde. En række skrifter fra det 19. århundrede med krav om reformer af strafferetsplejen kan vel endnu opfattes som forsøg på at bidrage til en lovgivningsvidenskab, der ellers kun gav sig magre udslag, når bortses fra, at Ørsted i sine egne skrifter ikke altid skarpt holdt retskritikken ude.

BREV TIL FELLENBERG

Sine mere konstruktive tanker om lovgivningsvidenskaben fik Ancher lejlighed til at udbrede i et brev til sin tyske kollega Fellenberg, hvori han nærmere kommer ind på hjælpemidlerne ved studiet af lovgivningskunsten. Fellenberg var i gang med at samle en række afhandlinger over mosaisk, græsk og romersk ret til brug for "den lovgivende Jurist", og i brevet til ham karakteriseres lovgivningsvidenskaben af Ancher som "denne Videnskab over alle Videnskaber", der "hidtil har været saa ubegribelig tilsidesat og næsten ganske er ubekiendt".

Til dyrkeren af lovgivningsvidenskaben stilles ikke små krav. Den pågældende skal: "overskue alle Nationer og hele Jordens Kreds". Først og fremmest kræves herved erfaring i henseende til egne og fremmede love og indretninger, thi det er ikke muligt – som nogle tror – a priori at udgrunde det rette system. Man må herved kende lovenes "Èsprit og Indflydelse." Mens lovfortolkeren præsumerer, at lovene er gode og brugbare, tager lovgiver det modsatte udgangspunkt, at lovene bør underkastes kritik. Filosofiske kundskaber er ikke tilstrækkelige: "De følge deres egne forudfattede Meninger i stedet for Lovgiverens – og de søge at lempe en Andens Tankegang efter deres eget System". Det er grunden til, at når filosoffer, "som ere blottede for grundige juridiske og statistiske Kundskaber, give sig af med at bestemme, hvad der er gode Love, som oftest fabrikere saadanne som ikke passe paa den Menneskelige Natur, men alene har hjemme i Utopien eller en Platonisk Republik".

Det er ikke mange juridiske professorer, som kommer på frimærker. Det gjorde John Erichsen (1728-87), som var født på Island. Han var professor i retsvidenskab ved akademiet i Sorø og senere knyttet til Rentekammeret i København og til Det kgl. Bibliotek som bibliotekar. Som videnskabsmand var det især Islands litteratur og historie, der havde hans interesse. Han nærede stor interesse for forholdene på Grønland og Island, og det siges at være skuffelsen over den ringe hjælp til forbedringer af den islandske befolknings levestandard, som en dag i 1787 fik ham til at springe i havnen ved Langebro, hvor han druknede. KB.

SORØ AKADEMI

I 1749 blev det andet ridderlige akademi grundlagt i Sorø. Formålet var at give unge adelsmænd den almene dannelse og de fornødne kundskaber til at beklæde stillinger i den statslige administration. Undervisningen var en blanding af klassiske adelige færdigheder som ridning, fægtning og veltalenhed og færdigheder nødvendige for at arbejde i kancellierne eller diplomatiet, hvilket først og fremmest ville sige jura, kameralvidenskab, dvs.1700-tallets økonomiske tankegang, og politik. Ved Sorø Akademi virkede som juridiske professorer Isaac Cold (1716-61) i årene 1747-69, efter ham til 1771 islændingen John Erichsen (1728-87) og fra 1772-1783 Lauritz Laurberg Kongslew, der forfattede dele af en ufuldendt systematisk fremstilling af dansk ret som *Den Danske og Norske private Rets første Grunde* (1781-82) samt Christian Vogel Steenstrup (1745-1801).

Fra perioden 1782-86 er der bevaret *Reglement over de timer, hvori videnskaber, sprog og øvelser læses på Sorø Akademi*. Heri kan man bl.a. læse, at i det undervisningsår, der gik fra 1. oktober 1782 til 1. oktober 1783 læste "Lauritz Laurberg Kongslew, Professor *Juris Naturæ et Civilis,* …..offentligen fra Kl. X til XI over den private Naturret og sammes *Historia Litteraria*. Dernæst over over *Jus Personarum* og *Jus in Re* af *Jure Patrio Privato* efter hans første trykte Grunde. Privat (dvs. privattimer, som de studerende betalte særskilt for) over Historien af vort Fædrelands Love i Følge hans egen trykte Forberedelse til den danske og norske private Ret. Dernæst over den romerske og tyske Rets Historie efter Jo. Gottl. Heineceii *Historia Juris Civilis Romani ac Germanici*."

Professor *Juris Publici et Politices* Christian Vogel Steenstrup "forklarer offentligt hver Formiddag fra XI til XII den almindelige Selskabs- og Folke-Ret, og samme er tilendebragt da den europæiske Folke-Ret. Fremdeles læser han offentlig over Aviserne (om hvad der er hændt i månedens løb) fra den sidste Onsdag i hver Måned fra IV til V om Eftermiddagen. Privat læser han desuden over den almindelige Statsret."

Kongslew døde i 1783, og hans professorat blev overtaget af Hans Nicolai Nissen. For skoleåret 1785-86 så hans skema sådan ud: Nissen "forklarer offentligt Mandag, Onsdag og Fredag Formiddag fra Kl. X til XI den danske og norske Proces…Privat læser han over Ancherwalls *Jus Naturæ*.

Steenstrups skema samme år så således ud: "… offentlig fra XI til XII de tre første Dage om Ugen europæisk Folke-Ret i Krigstid; de sidste tre Dage de fornemmeste europæiske Statsforfatninger efter Tozens *Einleitung.* (M. E. Tozen: *Einleitung zur allgemeinen und besondern Europäischen Staatskunde*, 1779/1785) Sidste Onsdag i hver Maaned læser han offentlig over Aviserne. Privat læser han over europæiske Folke-Ret i Fredstider." HV

Konsistorium ved Københavns Universitet var i det 18. århundrede tillige Tamperret – en særlig domstol oprettet efter reformationen til at dømme i sager om ægteskab, hor, brudte trolovelser m.v. – på Sjælland. Universitetslærerne var altså tillige dommere, således Ludvig Holberg, hvis vota i Tamperretten er udgivet samlet. I komedien *Maskerade* belærer Henrik som fingeret dommer i Tamperret Leander om de fatale konsekvenser det vil få at bryde et ægteskabsløfte. Erfaringer fra Tamperretten om de fatale konsekvenser det kunne få for en pige i form af en hævet forlovelse, hvis hun ikke havde råd til sit udstyr, fik Holberg til at testamentere midler til et Brudeudstyrslegat, som Konsistorium uddelte indtil 1988. Stik i Rothes Rescripter 1754. KB.

UNIVERSITETETS RESPONDERENDE VIRKSOMHED

I perioden mellem 1539 og 1732 rettede kongemagt og regering jævnligt forespørgsler til Konsistorium eller Det teologiske Fakultet enten alene eller sammen med Det juridiske eller Det medicinske Fakultet. Det var ofte ægteskabssager eller straffesager, der blev forelagt jurister og teologer i fællesskab, mens en sag fra krigsretten mod en soldaterkvinde, der havde forgivet sin mand, blev sendt til juristerne og medicinerne. Straffesagerne omhandlede i reformationstiden ofte spørgsmål om krænkelse af religionen såsom trolddom og alvorlige sædelighedssager som incest, sodomi, hor og lejermål. Ikke sjældent blev parterne indkaldt for at afgive forklaring over for konsistorium. Sagernes karakter medførte ofte, at man henviste til Guds Lov eller mosaisk rets principper i det Gamle Testamente som straffehjemmel.

I løbet af 1700-tallet indhentede kongerne i betydeligt omfang udtalelser fra universitetet i alvorlige straffesager. Fra medicinerne indhentedes ofte udtalelser i drabssager, hvorimod især teologer blev adspurgt i benådningssagerne. Ikke mindst efter Frederik IV's tiltræden i 1699 blev teologernes rådgivning nærmest institutionaliseret med 9-10 udtalelser om året. Det var mindre oplagt at spørge Det juridiske Fakultet, der først og fremmest var eksperter i naturret og tysk-romersk ret, men ikke repræsenterede nogen ekspertise i dansk lov og ret. Hvis kongen var i tvivl om forståelsen heraf, spurgte han Højesteret og enkelte gange generalprokurøren.

Fra 1740'erne blev Det juridiske Fakultet jævnligt anmodet om at udtale sig i vanskelige militære drabssager, og fra 1745 ændredes praksis generelt, således at Det juridiske Fakultet fik forelagt en række benådningssager netop omkring spørgsmålet, hvorvidt kongen var bundet til at følge Guds Lov, som teologerne hidtil havde fastholdt. I øvrigt forbeholdt kongerne sig ret til også at spørge andre. Således indhentedes responsa fra juristerne i Halle eller Göttingen i flere sager. Den responderende virksomhed blev fortsat, om end hyppigheden af forespørgsler formentlig var faldende, efterhånden som centraladministrationen blev forsynet med veluddannede jurister, og ikke mindst Justitsministeriet kom fra starten til at råde over en juridisk bemanding af høj standard.

I 1779 udgav Peder Kofod Ancher "*Svar paa nogle Spørsmaale til det juridiske Fakultet*" København 1779, III-XVIII. I en ret omfattende fortale til de udvalgte 25 retlige tvivlsspørgsmål, som han som dekan egenhændigt havde besvaret, prøvede han på at beskrive, hvad responderende virksomhed er, hvordan den er tilkommet, og hvilken betydning den har. De lærde jurister, doktorer i romerret og kanonisk ret, der var "ubekymrede om Fædrelandets Love og Skikke" fik ved universiteterne frihed ikke blot til at lære og forklare lovene, men også til at respondere. Kofod Ancher daterede Det juridiske Fakultets særlige pligt til responderende virksomhed til år 1741 og

oplyste, at man i vidt omfang byggede denne virksomhed på de særlige principper, som især var udviklet af den tyske jurist J.H. Böhmer i hans *Exercitier de jure respondendi*. Både Kofoed Anchers samling af responsa og en senere samling fra 1782 med svar fra Stampe og Sevel var opbygget efter de klassiske principper for responsa med en indledende redegørelse for sagens fakta, *species facta,* efterfulgt af de retlige tvivlsspørgsmål, *rationes dubitandi,* og en sluttelig redegørelse for de retlige grunde for beslutning, *rationes decidendi*.

Eksempel på indholdet i et sådant responsum er *Sagen om en, der havde forskrevet sig til Djævelen, og om hvorledes hans Misgerninger bør straffes* (8. januar 1745).

Spørgsmålet var, hvilken straf der burde idømmes en sergeant, der ved spil og ødselhed havde påført sig selv gæld og pengemangel og derfor havde besluttet at benytte sig af de ugudeligste midler, når de kunne tjene til penges erhvervelse. Således havde han efter egen tilståelse en tid lang båret på sig en såkaldt "Glückswurtzel", der skulle gøre ham lykkelig, og desuden havde han sendt sin mor et brev, hvormed han ved banden og desperate trusler søgte at få hende til at betale sig penge. Han truede hende med store ulykker, hvis hun afslørede brevet for hans kaptajn. Han havde med sit eget blod forskrevet sig til djævlen og ville forbande Gud, hans hellige treenighed og hans hellige ord fra tid og til evighed, såfremt han ikke fik et pengebeløb på 19.600 Rdl årligt indtil 1801. Under punktet *rationes dubitandi* undersøgte Kofod Ancher, hvorledes disse forseelser skulle vurderes retligt, og til dette formål konsulterede han en række fremtrædende tyske jurister.

Under overvejelserne som førte til den endelige anbefaling om straf, *rationes decidendi,* drøftede han om DL 6-1-9 omfattede det begåede forhold. Artikel 9 talte om "troldmand eller troldqvinde", der findes at have forsvoret "Gud, sin hellige dåb og kristendom" og hengivet sig til djævelen. Men den omhandlede kun de, som havde indgået en virkelig kontrakt med djævelen, hvilket den anklagede ikke havde, idet kontrakten ikke kunne bevises at have været accepteret af djævelen og derfor ikke var en *pactum perfectum* (fuldstændig aftale) og en virkelig hengivelse til djævelen, hvortil kom, at muligheden for at indgå en sådan pagt benægtedes af mange jurister. Han påpegede, at adskillige berømte jurister nægter *"existentiam criminis magiæ"*, at trolddomsforbrydelsen overhovedet eksisterer, og henviste i denne sammenhæng til *Thomas. de crimine magiæ,* nemlig til den fremtrædende jurist og naturretstænker Christian Thomasius (1655- 1728) og hans afhandling fra 1701 om trolddomsforbrydelsen. Analysen mundede ud i den opfattelse, at manden burde straffes for at have krænket Gud og tilsidesat ærbødigheden for sine forældre. Peder Kofod Ancher konkluderede, at livsvarigt strafarbejde på Kastellet ville være en rimelig straf.

ID

FREDERICUS SEXTUS
CAELESTEM ADSPICIT LUCEM

DET LANGE 19. ÅRHUNDREDE 1788-1902

DET LANGE 19. ÅRHUNDREDE kan man kalde perioden fra 1788 til 1902. Det indledtes 1788 med en ny universitetsfundats, der satte antallet af juridiske professorer op til fire. Den juridiske studieordning justeredes flere gange i løbet af det 19. århundrede, men det er i virkeligheden først mod århundredets slutning og endegyldigt med en ny studieordning i 1902, at det ulige forhold mellem det store antal "ustuderede" jurister og det mindre antal kandidater med "fuldstændig juridisk eksamen" ændredes, således at langt hovedparten af de uddannede jurister aflagde den fuldstændige eksamen. Antallet af juridiske professorer udgjorde i hele perioden fire eller fem, og heller ikke på det punkt skete der afgørende ændringer før omkring og efter år 1900.

Vi skal for en stor del af perioden forestille os et fakultet som, når det gik højest, om året producerede ca. 60 kandidater (latinske såvel som danske jurister), som rådede over meget begrænsede lærerressourcer, hvis udbud af undervisning bestod af et mindre antal offentlige og private forelæsninger over de obligatoriske fag, og hvor en stor del af undervisningen meddeltes som noget, der nærmest lignede en diktat af et lærebogssystem, som (kun) fandtes i professorens eget hoved. Pædagogik var der ikke noget der hed, men til gengæld hørte en del af de studerende til landets elite. I hele perioden var det årlige antal af nye studenter omkring et hundrede, så der var ikke mange at tage af, når også teologer, læger og magistre og efterhånden også tekniske og andre uddannelser hver skulle have deres andel.

Indgangspartiet til universitetets hovedbygning, opført 1829-36 af Peder Malling. Foto: Nina Lemvigh-Müller

DEN SENE ENEVÆLDE 1788-1848

UNIVERSITETSFUNDATSEN 1788

Den universitetsreform, som gennemførtes i 1788, var en følge af andre ændringer, som sattes i gang af den kreds af reformivrige kræfter, der fik magten i Danmark ved kronprinsens statskup den 14. april 1784. Statsrådet genoprettedes, og dets ledende kraft blev A.P. Bernstorff; også en aldrende Henrik Stampe fik sæde i den nye regering. 1788-forordningen om stavnsbåndets afskaffelse blev årets begivenhed, der endda fik to af statsrådets fem medlemmer, herunder universitetets patron, J. O. Schack-Rathlou, til at udtræde af regeringen. Forinden var universitetets nye fundats af 7. maj 1788 dog udstedt, hvis endelige udformning Schack-Rathlou som præsident for Danske Kancelli havde været stærkt engageret i.

Den nye fundats fastholdt Københavns Universitets monopol på universitetsundervisning, og endnu mange år frem var der kun ét sted i Danmark og Norge, hvor der kunne studeres lov og ret.

Med den ny fundats opnåede det juridiske studium en højere grad af ligestilling med den indtil 1736 nærmest enerådende teologiske embedseksamen, og i de kommende år steg antallet af juridiske studerende og kandidater så kraftigt, at en ny forordning om det juridiske studium i 1821 kunne indføre et faktisk monopol for jurister, hvad angik stillinger i retsvæsenet og andre højere embedsstillinger i centraladministrationen. Præster udgjorde fortsat i lang tid hovedparten af danske offentligt ansatte med akademisk baggrund, men nu begyndte også dommere og embedsmænd i centraladministrationen at komme med. Samfundet fik et voksende behov for jurister, og selv om juristerne med tiden har måttet dele stillingerne med andre uddannelser, er det siden 1788 gået nogenlunde støt fremad med produktionen af jurister. En juridisk eksamen var godt på vej til at blive "de danskes vej til ros og magt".

For den juridiske uddannelse var det, som flere gange fremhævet, vigtigt at universitetet lå i København og dermed tæt på magtens korridorer. Det drøftedes ganske vist en kort overgang i 1790'erne at flytte universitetet til Sorø, men de planer blev opgivet, og i hvert fald universitetets jurister har siden med held modsat sig enhver tanke om at flytte

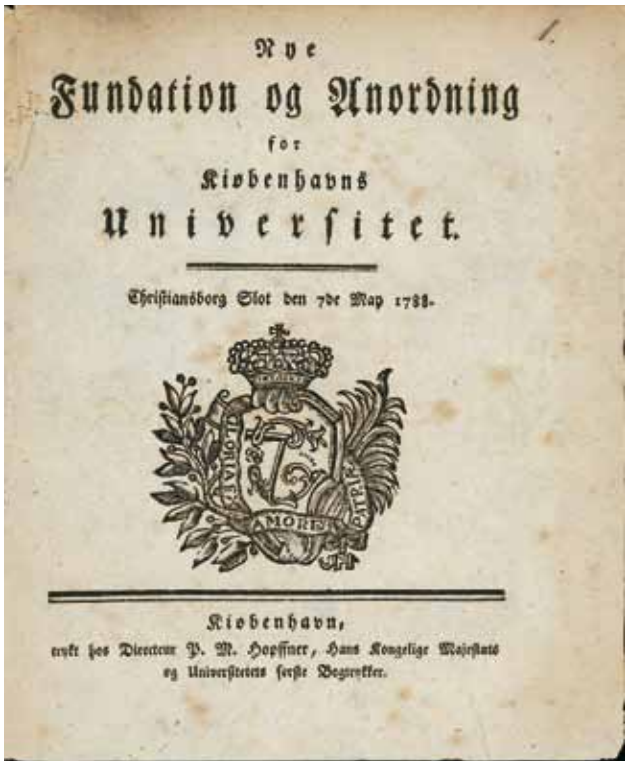

Nye
Fundation og Anordning
for
Kiøbenhavns
Universitet.

Christiansborg Slot den 7de May 1788.

Kiøbenhavn,
trykt hos Directeur P. M. Hopffner, Hans Kongelige Majestæts
og Universitetets første Bogtrykker.

København Universitets fundats af 5. maj 1788 er et skelsættende dokument i dansk uddannelseshistorie. Det fastslog universitetets rolle i det danske samfund som det sted, hvor statens embedsmænd blev uddannet, og skabte samtidig de organisatoriske rammer for universitetets virksomhed, der gjorde det muligt for Københavns Universitet i løbet af det 19. århundrede at udvikle sig til en moderne videnskabelig institution med den frie forskning i centrum. 1788-fundatsen var, med senere justeringer af især styrelses- og økonomiske forhold, helt frem til 1970 grundlaget for universitetets virksomhed. RA.

fra Københavns indre by, om så blot til Amager. For juristerne er og bliver universitetet synonymt med Frue Plads.

Et af formålene med den nye universitetsordning var at øge antallet af lærere, og det indebar for juristernes vedkommende, at de to ordinære professorater suppleredes med to ekstraordinære: "I det juridiske Facultet, foruden de tvende *Ordinarii*, skal altid være tvende *Professores Juris Extraordinarii*". Antallet af professorer var hermed bragt op på fire og dermed ikke langt efter teologerne, der rådede over fire ordinære professorater og et ekstraordinært.

1788-fundatsen indskærpede professorernes undervisningspligt og indeholdt bestemmelser om eksamen og medvirken af censorer, akademiske grader og stipendier og universitetets økonomi, som helt frem til den nye styrelseslov 1970 var grundlaget for universitetets retsforhold. Om de juridiske censorer bestemtes bl.a., at der skulle medvirke to ved

Den danske adelsmand J.O. Schack-Rathlou (1728-1800) havde en lang embedsmands- og diplomatkarriere bag sig, da han i 1784 inddroges i planerne om et regeringsskifte. Han stod A.P. Bernstorff nær, men var også sammen med Ove Høegh-Guldberg en af mændene bag anordningen om indfødsret 1776. I 1787 blev han præsident for Danske Kancelli, men kunne ikke følge regeringens linje i landbrugspolitikken, og i protest mod ophævelsen af stavnsbåndet trak han sig i juni 1788 tilbage til sit gods Rathlousdal. Malt 1783 af C.A. Lorentsen i ordensdragt. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

eksamen, hvoraf den ene skulle repræsentere Danske Kancelli og dermed centraladministrationen, mens den anden skulle være en assessor i Højesteret.

Om eksamen hed det, at "de ved samme indrettede skriftlige Spørgsmaale indrettes saaledes, at Examinandus besvarer samme paa latin". Spørgsmålene skulle forelægges i "alle Dele af den juridiske Videnskab". Yderligere skulle udarbejdes en opgave om et praktisk retstilfælde, og denne opgave kunne besvares på dansk. Eksamensfagene var natur- og folkeret, den almindelige offentlige ret samt dansk og tysk offentlig ret, romerret "og sammes Forskiellighed og Overeensstemmelse med *jus patrium*", altså forskelle og ligheder mellem dansk ret og romerretten. Spørgsmål inden for disse discipliner skulle besvares på latin, mens spørgsmål, som alene refererede til dansk ret, kunne besvares på enten dansk eller latin.

De kommende juridiske kandidater slap ikke med eksamination i ju-

1788-FUNDATSENS BESTEMMELSER OM JURA

Af speciel interesse for juristerne var 1. kapitel, §§ 1-2 & 4 om de juridiske professorer og ikke mindst 4. kapitel §§ 15-19 om de juridiske eksaminer, der følger her:

§ 15.

Ved *Examen Juridicum* iagttages fra nu af alt det, som her oven for om alle Embeds *Examina* i Almindelighed er anordnet; og skal ligeledes de ved samme anbefalede skriftlige Spørgsmaale indrettes saaledes, at *Examinandus* besvarer samme paa Latin, ligesom de ham forelægges af alle Dele i den juridiske Videnskab, og desuden paa Dansk udarbeyder et *Specimen practicum*, hvortil ingen Bog tilstaaes ham at benytte sig af, uden alleene Loven og Forordningerne. Naar da derefter Candidaten stedes til den mundtlige Prøve, skal derved over *Jus Naturæ & Gentium, Jus publicum Universale, samt Danicum & Germanicum, Jus Romano-Germanicum,* og sammes Forskiellighed eller Overeensstemmelse med *Jus patrium*, examineres paa Latin; men i Henseende til den Danske Ret især kan det være ligegyldigt, om *Examinandus* besvarer de ham opgivne Spørsmaale paa Latin eller Dansk.

§ 16.

Foruden at ingen Candidat stedes til denne Juridiske Examen, førend han allereede haver været prøvet in *Philosophicis & Mathematicis*, i Sprogene, fornemmelig *Latiniteten* og Historien, efter det, som her oven for derom er fastsat, skal og enhver *Studiosus juris* i denne Examen af en *Professor Historiarum* examineres in *notitia Statuum Europæ* og i Særdeleshed i Kundskaben om de Danske Staters naturlige og Politiske Forfatning.

§ 17.

Efter den større eller mindre Kundskab, som Candidaterne i alle disse Videnskaber have udviist, tilkiendes dem Characteeren, som fastsættes efter de fleeste *Vota* af Professorerne og øvrige Tilforordnede, *Laudabilis, Haud illaudabilis* eller *Non contemnendus*; men hvis nogen i denne Examen viiser sig ukyndig in *Jure Naturæ* eller ikke vel forstaaer den Danske og Norske Lov og Rettergangs-Maade, samt den meest brugelige juridiske *Terminologie*, bør han som uduelig afviises uden Characteer….

§ 18.

Vi ville allernaadigst, at ved alle de Betieninger og Embeder, hvor Lovkyndighed udfordres, fornemmelig skal sees paa dem, der i denne Examen vel have beviist deres Duelighed; og, som det allereede før haver været fastsat, at til vigtige Procurator- og Dommer-Embeder ingen skal foreslaaes eller beskikkes, uden han i den latinske juridiske Examen er kiendt *Laudabilis* saa skal det ogsaa herefter derved forblive, og hverken til saadanne Embeder eller og til Stiftamtmandskaber, eller til Politie-Mester-Embedet i Kieøbenhavn, foreslaaes eller beskikkes nogen, som ikke er kiendt *Laudabilis* i bemeldte Examen, enten ved Kiøbenhavns Universitet, eller, om han haver studeret ved Sorøe-Academie, da i den juridiske Examen, som der holdes…

§ 19.

Den hidtil brugelige Danske Juridiske Examen skal fremdeles vedblive; og skal enhver, som dertil stiller sig, ligeledes udarbeyde et *Specimen practicum* paa Dansk under en *Examinators* Opsigt, hvorved ham heller ikke tillades andre Bøger, end alleene Loven og Forordningerne.

I øvrigt forholdes med denne Examen herefter, ligesom dens Indretning hidindtil haver været befalet; dog skal ved samme kunst gives de tvende Characterer: *Beqvem*, og *Ei ubeqvem*. Hvo, som ikke findes i Naturens Ret og den øvrige Lovkyndighed saa vel grundet, at han kan fortiene den sidste af disse Characterer, skal som uduelig afviises uden Characteer; og maae ingen erholde noget Dommer-Embede, ey heller noget Politie-Mester- eller Foged-Embede i Norge, uden at have vel overstaaet i det mindste den Danske juridiske Examen. I øvrigt skal baade denne og den latinske juridiske Examen holdes 4re Gange om Aaret, og ikke oftere, paa det at saavel Professores, som og de andre Tilforordnede uden Hinder dertil kan samles.

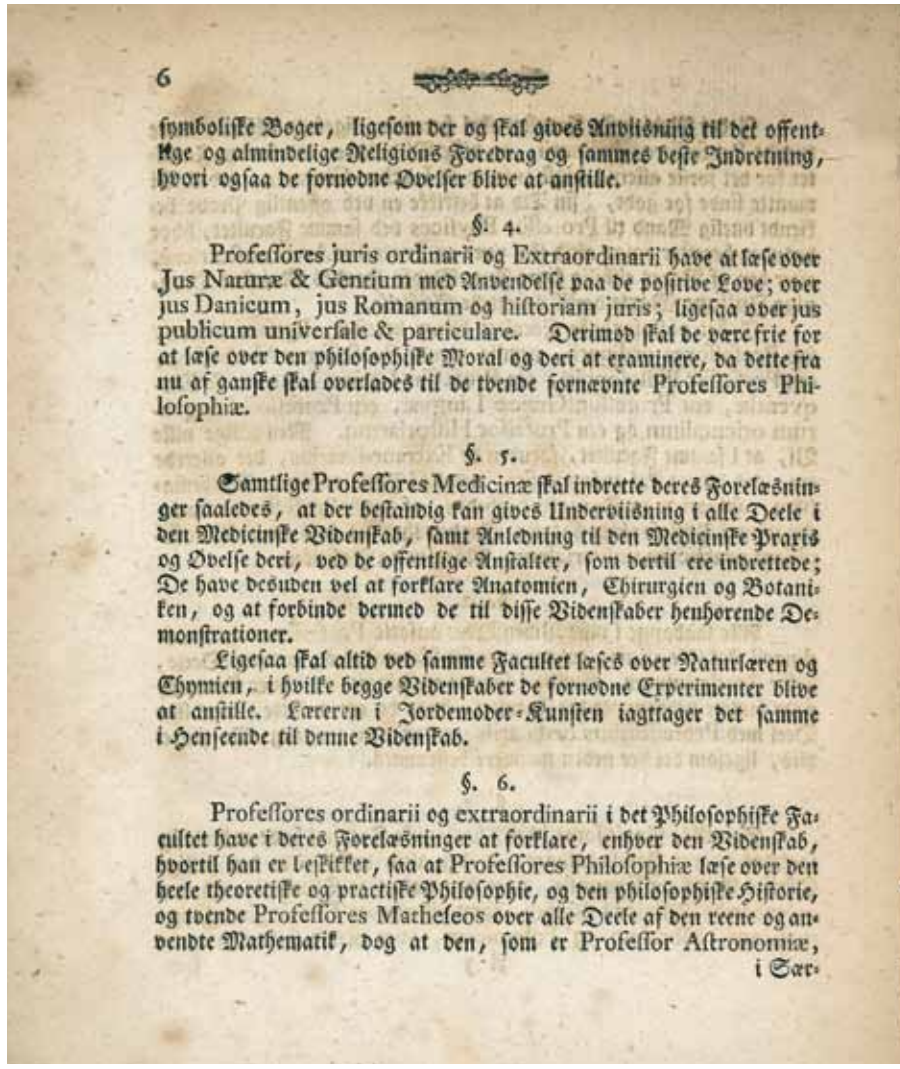

6

symboliske Boger, ligesom der og skal gives Anviisning til det offentlige og almindelige Religions Foredrag og sammes beste Indretning, hvori ogsaa de fornødne Øvelser blive at anstille.

§. 4.

Professores juris ordinarii og Extraordinarii have at læse over Jus Naturæ & Gentium med Anvendelse paa de positive Love; over jus Danicum, jus Romanum og historiam juris; ligesaa over jus publicum universale & particulare. Derimod skal de være frie for at læse over den philosophiske Moral og deri at examinere, da dette fra nu af ganske skal overlades til de tvende fornævnte Professores Philosophiæ.

§. 5.

Samtlige Professores Medicinæ skal indrette deres Forelæsninger saaledes, at der bestandig kan gives Underviisning i alle Deele i den Medicinske Videnskab, samt Anledning til den Medicinske Praxis og Øvelse deri, ved de offentlige Anstalter, som dertil ere indrettede; De have desuden vel at forklare Anatomien, Chirurgien og Botaniken, og at forbinde dermed de til disse Videnskaber henhørende Demonstrationer.

Ligesaa skal altid ved samme Facultet læses over Naturlæren og Chymien, i hvilke begge Videnskaber de fornødne Experimenter blive at anstille. Læreren i Jordemoder-Kunsten iagttager det samme i Henseende til denne Videnskab.

§. 6.

Professores ordinarii og extraordinarii i det Philosophiske Facultet have i deres Forelæsninger at forklare, enhver den Videnskab, hvortil han er beskikket, saa at Professores Philosophiæ læse over den heele theoretiske og practiske Philosophie, og den philosophiske Historie, og tvende Professores Matheseos over alle Deele af den reene og anvendte Mathematik, dog at den, som er Professor Astronomiæ, i Sær-

Om professorernes undervisning bestemtes i 1788-fundatsens kap. 1, §4, at de skulle læse over natur- og folkeretten, "*Jus Naturae et Gentium* med Anvendelse af de positive Love", samt over dansk ret, romerret og retshistorie, "*jus Danicum, jus Romanum et historia juris*", og over den offentlige ret både den almindelige og den specielle, "*jus publicum universale et particulare*". Dansk ret omfattede både privatretten, strafferetten og processen. Til gengæld for de øgede krav til intensiteten af den juridiske undervisning befriedes de juridiske professorer for den hidtidige forpligtelse til at forelæse over "den philosophiske Moral", som overlodes til universitetets filosofiprofessorer. KB.

PROFESSORER OG ANDRE LÆRERE

Den klassiske betegnelse for en universitetslærer har siden de første universiteter været *professor*. Højest rangerede *professor ordinarius*, hvorved man frem til 1788 forstod de professorer, der besad en af universitetets faste lærestole, der var blevet normeret med universitetsfundatserne 1539 og 1732, eller ved særlige kongelige bevillinger.

Professor extraordinarius var, som navnet siger, en ekstraordinær lærestol, der var knyttet til en enkelt person, og som bortfaldt ved indehaverens afgang. I denne betydning er betegnelsen blevet benyttet helt frem til tiden efter 2. Verdenskrig.

Men især i det 18. århundrede kunne betegnelsen *professor extraordinarius* tillige være rent titulær, uden at indehaveren havde nogen tilknytning til universitetet, ja en enkelt gang kunne dette endda være tilfældet med titlen *professor ordinarius*, der som en særlig hæder kunne tildeles overtallige professorer, eller endog personer uden tilknytning til universitetet.

Endvidere spillede betegnelsen *professor designatus* en vigtig rolle. Herved forstod man en person, der havde fået løfte på et bestemt professorat, når det blev ledigt, eller første ledige professorat. Baggrunden var, at de faste professorer aflønnedes af universitetets jordegods, som var blevet delt i et antal portioner, de såkaldte *corpora*, en til hvert normeret professorat. Da der ikke var nogen pensionsalder, betød det, at nye professorer ofte måtte vente i op til mange år, før de kunne overtage deres lærestol.

Med universitetsfundatsen 1788 blev indført den ændring, at såvel ordinære som ekstraordinære professorer som hovedregel var indehavere af faste normerede lærestole. Forskellen var lønnen. *Professores ordinarius* lønnedes i de første år efter 1788 fortsat af universitetsgodset, medens de ekstraordinærere fik deres – lavere – løn af kongens kasse. Efter at corporasystemet 1796-1830 var blevet afviklet, blev der i 1836 indført en fælles lønskala for alle normerede professorer, hvorefter det i 1850 blev bestemt, at alle universitetslærere, der sad i faste normerede stillinger, fik tillagt betegnelsen *ordinarius*. Herefter har betegnelsen *extraordinarius* frem til nutiden været brugt om i ordets egentlige forstand ekstraordinære professorater, som regel "skræddersyet" til en enkelt særlig fremtrædende videnskabsmand.

Foruden professorer fandtes der i ældre tid et mindre antal adjunkter og lektorer. Lektorer har først efter 1900 spillet en rolle i Det juridiske Fakultet, mens fakultetet i årtierne før og efter 1800 ansatte yngre jurister som time- og hjælpelærere eller som vikarer med betegnelsen *adjunctus*. En sådan ansættelse var ofte første skridt i en akademisk løbebane. ES

ridiske fag. Ved fundatsen indførtes yderligere en særlig eksamen i kendskab til de europæiske stater og herunder også den danske stats forfatning. Faget havde den latinske titel "*Notitia Statuum Europæ*", og eksaminator var en professor i faget historie. Det hører også med til kravene, at der, forinden juridisk eksamen var aflagt, skulle aflægges prøve i filosofi og matematik samt sprog, især latin og historie.

Fundatsen gav juridiske kandidater fortrinsret til "Embeder, hvor Lovkyndighed udfordres". Bestemte embeder, nemlig vigtige dommer- eller prokuratorembeder, fordrede karakteren *laudabilis*, og det samme gjaldt embeder som stiftsamtmand eller som politimester i København. Juristandens professionalisering var så småt på vej. Ved siden af den "latinske juridiske examen" bibeholdtes den danske juridiske eksamen, som blev et krav ved besættelse af dommerembeder i Danmark og foged- og politimesterembeder i Norge.

CENSORER

Hensigten med indretningen af en juridisk eksamen var uddannelsen af dommere, advokater og embedsmænd til centraladministrationen og lokalforvaltningen rundt omkring i landet. For at sikre at der uddannedes personer, som opfyldte de praktiske krav, indrettedes eksamen således, at der medvirkede udefrakommende censorer.

Dette skete med universitetsfundatsen 1788, hvormed der blev gennemført en gennemgribende reorganisering og systematisering af universitetets eksamensvæsen. Her hedder det: "Som disse *Examina* ere af den største Vigtighed, saa ville Vi, at samme også skal have al den Paalidelighed, som muelig er, og til den Ende skal hver Gang, foruden Professorerne, tvende andre Tilforordnede være tilstede, som, endskiønt Examen afholdes af *Professoribus* alene, dog tillige med dem skal votere om Candidatens udviste Duelighed, og den Charakteer, som enhver derefter kan tilkomme".

Disse tilforordnede – eller censorer – skulle, når det drejede sig om den juridiske eksamen, være generalprokurøren eller en anden kancelliembedsmand samt en højesteretsdommer. Det var helt bevidst topembedsmænd, der indgik i censorkorpset, og bestemmelserne om hvem, der skulle fungere som censorer, blev derfor justeret i takt med samfundsudviklingen. Således bestemtes det i forordningen om det juridiske studium i 1821, at dommere i Landsover- samt Hof- og Stadsretten kunne træde i stedet for en højesteretsdommer, og fra 1839 blev det en fast ordning, at dommerne i denne domstol og ved Politiretten i København udgjorde en afdeling af censorkorpset.

Systemet med én censor fra retsvæsenet og én fra administrationen blev grundlæggende bevaret som princip, indtil systemet med 2 censorer af besparelsesgrunde blev afskaffet i sidste tredjedel af det 20. århundrede. ES

DET JURIDISKE FAKULTET 1788 – 1821

Dansk retsvidenskab i slutningen af 1700-tallet og i 1800-tallets begyndelse er kommet til at stå i skyggen af Anders Sandøe Ørsteds tilsyneladende altdominerende indsats. Der står ikke megen respekt om ældre dansk retsvidenskab fra tiden før Ørsted, hvis værker, uanset at han slet ikke var knyttet til universitetet som lærer, som regel betragtes som et afgørende skel i dansk retsvidenskabs historie. Der er et før og et efter Ørsted, og jo nærmere vi kommer Ørsteds tid, jo mindre syner universitetsprofessorernes indsats. Især er det gået ud over M.H. Bornemann, som i 1799 vandt over A.S. Ørsted og fire andre ansøgere i en konkurrence om et ledigt adjunktur ved universitetet. Det viste sig senere set fra et videnskabeligt synspunkt at være en helt forkert satsning. Ørsted så ikke selv helt så negativt på sine lærere som eftertiden, og de professorer, som i årene efter 1788 søgte at leve op til universitetsfundatsen krav, kan da også gøre krav på en mere indgående omtale.

I.E. Colbiørnsen havde først studeret teologi, inden han under vejledning af Peder Kofod Ancher begyndte på juraen, som han også manuducerede sin yngre broder Christian Colbiørnsen i. Han blev juridisk kandidat i 1770, virkede et par år som højesteretsadvokat, inden han i 1773 blev juridisk professor. Året efter blev han ulønnet assessor i Højesteret, i 1776 generalauditør ved Søetaten og i 1787 deputeret i Rentekammeret. Han fratrådte som professor i 1789, og i 1799 sluttede han sin karriere som justitiarius (præsident) i Højesteret. Colbiørnsen var ikke en produktiv jurist, men hans forelæsninger kom til at danne mønster for en gennemgang af dansk ret, og han nød stor anseelse i samtiden for sin viden og dygtighed. Silhuet stukket af A. Flint 1803, KB.

PROFESSORERNE 1788-1821

Med den nye fundats var ikke blot universitetsstudiernes almindelige videnskabelighed blevet styrket. Særlig Det juridiske Fakultet var blevet forstærket ved en udvidelse af lærerstaben til det dobbelte. Ret kort efter fundatsen skete da også en fornyelse og forøgelse af lærerstaben. Professor Peder Kofod Ancher døde i 1788, og den ansete, men lidet produktive I.E. Colbiørnsen forlod fakultetet i 1789 for at hellige sig andre hverv; i 1799 udnævntes han til justitiarius i Højesteret. B.G. Obelitz, der havde været ordinær professor siden 1759, gik først af i 1803, men i de sidste år var han ikke aktiv. Deres efterfølgere og de nye juridiske professorater, der var blevet oprettet med universitetsfundatsen 1788, skulle i henhold til denne besættes efter en prøve.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1788-1821

1788 **CHRISTIAN M.T. COLD** (1754-1826) udnævntes efter konkurrence til professor i et af de nye professorater i retsvidenskab. Han forlod professoratet 1794 for at blive politimester i København.

CHRISTIAN U.D. VON EGGERS (1758-1813) blev professor i retsvidenskab, efter 1785 at være blevet overtallig professor i 1700-tallets økonomiske tankegang, den såkaldte kameralvidenskab (af latin *camera*: skatkammer) i Det filosofiske Fakultet. Allerede året efter blev fritaget for sit universitetsarbejde, indtil han 1800 helt forlod universitetet.

1789 **LAURITZ NØRREGAARD** (1745-1804) afløste I.E. Colbiørnsen som professor (adjunkt 1779) i retsvidenskab. Han varetog naturretten og den danske privatret i vid forstand, der også omfattede proces og strafferet.

1790 **JOHAN F.W. SCHLEGEL** (1765-1836) afløste C.T. Cold som professor (adjunkt 1789) i retsvidenskab, med fagene naturret, dele af romerretten og den offentlige ret.

1797 **FREDERIK T. HURTIGKARL** (1763-1829) udnævntes til professor (adjunkt 1791) i retsvidenskab med dansk ret som sit fagområde.

1800 **CHRISTIAN BAGGER BRORSON** (1762-1835) udnævntes til professor i retsvidenskab med dansk ret som sit fagområde.

1803 **MATHIAS HASTRUP BORNEMANN** (1763-1829) udnævntes til professor (adjunkt 1799) i retsvidenskab med dansk ret som sit fagområde.

1818 **JANUS A.L. KOLDERUP-ROSENVINGE** (1792-1850) udnævntes til professor (adjunkt 1815) i retsvidenskab.

B.G. Obelitz blev jurist i 1749, han blev i 1753 sekretær i Kancelliet, og samtidig virkede han ved universitetet som vikar for generalprokurør Henrik Stampe. I årene 1759-1803 var han juridisk professor ved universitetet, hvor han i perioder var den eneste aktive forelæser. KB.

C.M.T. Cold (1754-1826) blev jurist 1781. Efter nogle år som prokurator ved Hof- og Stadssretten blev han professor ved Københavns Universitet i 1788 efter en konkurrence med den senere juridiske professor Schlegel og juristen J.J. Gudenrath, der skrev forbitret om, hvad han anså som en forbigåelse. Colds professortid strakte sig kun over seks år, inden han i 1794 blev politimester i København, senere knyttedes han til Danske Kancelli og virkede i årene 1804-25 som generalprokurør. Maleri af C. Hornemann på Københavns Politigård. KU.

Christian von Eggers (1758-1813) havde studeret ved flere tyske universiteter og blev 1791 dr. jur. fra Göttingen. Han blev ekstraordinær juridisk professor i København 1785 og underviste tillige i kameralvidenskab og senere statsret, men allerede 1789 blev han fritaget for sit universitetsarbejde og varetog en række praktiske opgaver bl.a. i forbindelse med handelen på Island og Grønland. I 1800 trak han sig definitivt tilbage fra universitetet. Senere fik han fremtrædende stillinger i Hertugdømmernes administration. Hans betydning skal især findes inden for datidens økonomiske politik, men han skrev også juridiske værker, bl.a. en prisbelønnet afhandling om preussisk ret. Maleri af Lorenz 1882, Berlin, efter stik af S. Halle 1796 efter tegning af Thorvaldsen. KB.

I ældre fremstillinger af dansk retsvidenskabs historie og måske mest markant af Frantz Dahl er det synspunkt gjort gældende, at indflydelsen fra fremmed retsvidenskab kunne "hæmme Spiringen og Modningen af nationale Retstanker". Tankegangen er forfejlet. Jura som videnskab er ikke national, men netop opstået i middelalderens *ius commune* som en videnskabelig behandling af retlige fænomener. Lovgivning og retspraksis er nationale, men den juridiske teori er international og præget af udenlandske strømninger. Uden dem var en dansk retsvidenskab slet ikke opstået, som det skete i løbet af 1700-årene under indflydelse fra naturretten og især tysk retsvidenskab.

Det samme gælder også senere Anders Sandøe Ørsted, der ikke lagde skjul på den inspiration, han havde fundet ved at læse især tysk retsvidenskab og fremmed lovgivning. Det giver i virkeligheden ingen mening i denne periode at opstille et ideal om en national retsvidenskab. Både naturretten og måden at beskrive dansk ret på havde udenlandske forbilleder og hørte hjemme i en europæisk tradition. Kun retshistorien gik i et vist omfang egne vegne, men gik for vidt i sin påvisning af dansk rets nationale særpræg. Det betyder ikke, at dansk ret ikke havde sit eget præg, men det skal i højere grad end i universitetsundervisningen og retsvidenskaben findes i den omstændighed, at der i Danmark – set i forhold til Europa i øvrigt – meget sent uddannedes en egentlig juriststand, således at en mere uformel og mindre videnskabelig betragtning af juraen her holdt sig meget længe.

Fra tiden omkring 1800 er det i virkeligheden kun to af universitetets jurister, som bidrog nævneværdigt til dansk retsvidenskab. Den ene af dem er Lauritz Nørregaard, der blev juridisk kandidat i 1772 og samme år blev besejret af I.E. Colbiørnsen i konkurrencen om et ledigt professorat. Han knyttedes til universitetet som adjunkt i 1779 og fra 1782 til sin død som juridisk professor. Samtidig varetog han en række administrative hverv, bl.a. fra 1787 som generalauditør ved søetaten.

Hans juridiske forfatterskab udgøres af to hovedværker. Mest kendt og endda oversat til svensk i 1796 og anvendt ved Akademiet i Åbo er hans fremstilling af naturretten, der endegyldigt afløste Holbergs naturret, som også efter forfatterens død som nævnt var kommet i stadig nye oplag. Nørregaards værk udkom i første udgave på dansk som *Natur- og Folke-Rettens første Grunde* (1776), og i 1784 udsendtes en ny udgave (*Natur-Rettens første Grunde*), hvori sidetallet var udvidet fra 358 til 474. Nørregaard henviste selv i sit forord til I.E. Colbiørnsens forelæsninger over natur- og folkeretten som en kilde til inspiration. Nørregaard skrev på

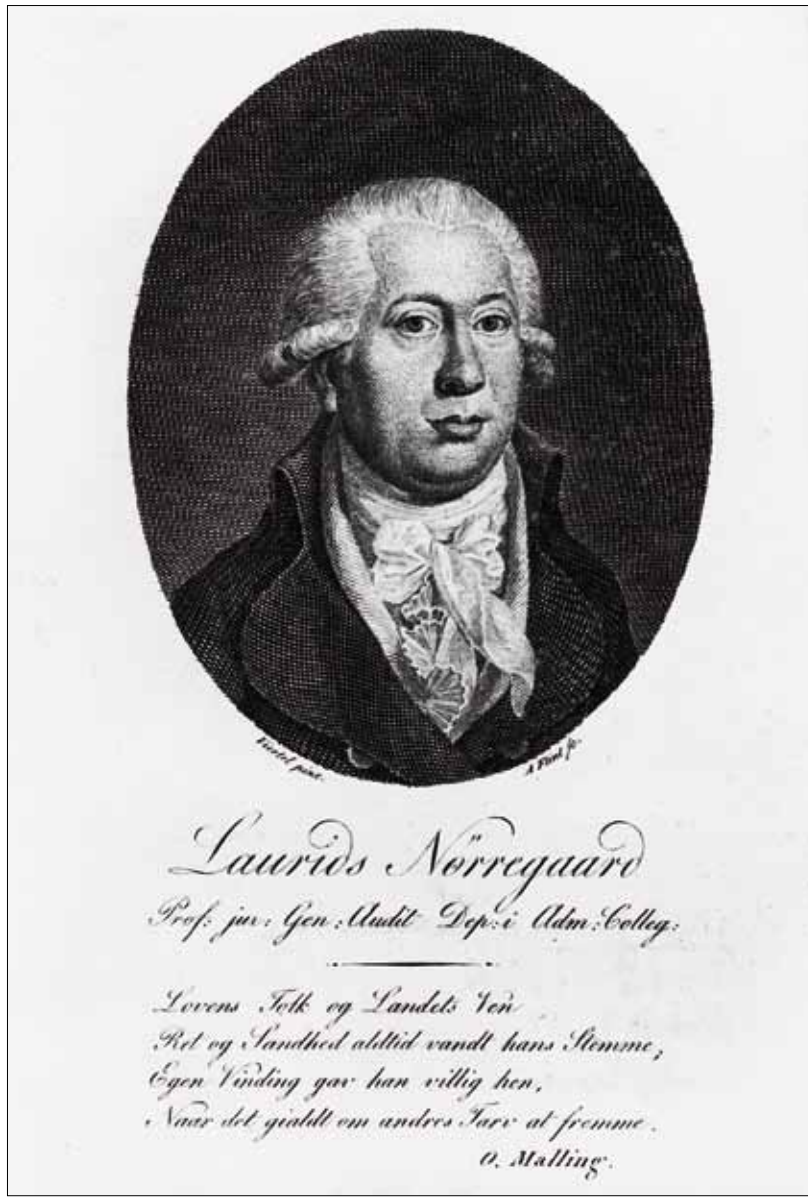

Lauritz Nørregaard konkurrerede allerede i 1772 med I.E. Colbiørnsen om et ledigt juridisk professorat. Han knyttedes til universitetet som adjunkt og vikar for Obelitz i 1779 og blev 1782 professor designatus og ordinær professor 1789. Han var tillige fra 1787 generalauditør i Søetaten og ulønnet højesteretsassessor samt bl.a. medlem af den kommission, der forberedte tyveriforordningen af 1789. Han skrev om naturret, men hans hovedværk er forelæsningerne over dansk og norsk ret, der blev udgivet 1784-97. Stik af A. Flindt 1804. KB.

dansk, og hans naturretsværk blev først og fremmest et hjælpemiddel for dem, der ønskede at indstille sig til eksamen for ustuderede. Han skrev selv beskedent, at den dannede læser næppe ville finde andet end det, som han havde læst allerede på et fremmed sprog.

I anden udgave af naturretten introducerede Nørregaard begrebet den hypotetiske naturret, der stilledes over for den medfødte ret. Familieretten betragtede Nørregaard ud fra et kontraktforhold som et selskabsforhold mellem to personer. Med Holberg delte han den opfattelse, som også følger af Wolffs tankegang, at ægtefællerne principielt var ligestillede i ægteskabet, som han definerede som "... et Sælskab indgaaet imellem Personer af forskielligt Kiøn for at avle og opdrage Børn". Læsere af Nørregaards naturret både dengang og i dag kan ikke undgå at bemærke en vis tørhed i fremstillingen, som den svenske oversætter tilskrev bogens ønske om at "åstadkomme reda i tankesätten" i modsætning til dem, som "tala til hjärtat mere, än til förstanden", og dermed var meget sagt om ikke blot denne, men også andre af samtidens naturretsfremstillinger.

Nørregaards fremstilling af den danske privatret udkom i syv bind i årene 1784-99 som *Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret*, der på mange måder fremtræder som en sammenfatning af århundredets retsvidenskab. Han skrev selv i sit forord, at han havde fulgt forelæsninger af Obelitz og Dons og læst Kofod Anchers, Jón Eírikssons og I.E. Colbiørnsens forelæsninger i afskrift, og det var da også Colbiørnsens systematik, som han havde lagt til grund for sit værk, der i fire dele omhandler personretten, tingsretten, strafferetten og processen. Colbiørnsen selv var hyperkritisk og overgav ikke andet arbejde til trykning end en ufuldendt doktorafhandling, men hans systematik og indholdet af hans forelæsninger blev gennem andres arbejde alligevel en del af dansk retsvidenskab. Nørregaards juridiske fremstilling er i virkeligheden en lærebog, som ikke bragte meget nyt i forhold til de ældre fremstillinger af Hojer, Hesselberg, Dons og Kongslew.

Det samme gjaldt værkets delvise efterfølger F.T. Hurtigkarls fremstilling af *Den Danske og Norske private Rets første Grunde* I (1813), II (1814-17) og IV (1820), som nærmest fremtræder som en forkortet og ajourført udgave af dele af Nørregaards fremstilling, hvad forfatteren heller ikke lægger skjul på, lige som han selv afviser at ville "berige Videnskaben med nye Opdagelser". Værket er tørt og uden mange ræsonnementer, og det ville næppe mange tage anstød af, hvis ikke Anders Sandøe Ørsted samtidig havde vist, hvor meget retsvidenskaben har at byde på for den,

MENNESKETS PLIGT TIL FULDKOMMENHED

Grundlaget for Nørregaards naturretsfremstilling er Chr. Wolffs lære: "Forfrem din Fuldkommenhed; eller giør det, som befordrer din Fuldkommenhed, og efterlad det, som befordrer din Ufuldkommenhed", eller "giør det moralske Gode og skye det moralske Onde". Det var jo let forståelige om end ikke altid så let anvendelige principper. En af konsekvenserne af det grundlæggende synspunkt var, at et menneske bør "befordre andre Menneskers Fuldkommenhed". Heraf kunne udledes pligten til at svare skadeserstatning: "Naar et Menneske har fornærmet en Anden, saa haver han derved paaført denne Anden en Ufuldkommenhed, eller et Onde… ". Og herfra kan sluttes videre: "Er nu et Menneske Ifølge det ovenanførte… fuldkommen forbunden til ikke at fornærme Andre, eller (som er det Samme) til ikke at være Aarsag i en anden Ufuldkommenhed, saa maa han og være fuldkommen forbunden til, naar han haver beskadiget en Anden, at mage det saaledes, at han ophører at være Aarsag i det den Anden paaførte og endnu vedvarende Onde …". Mennesket har en række pligter over for sig selv, således til at opretholde liv, sundhed, spise og klæde sig m.v. og heraf afledte pligter over for andre.

der virkelig læste og tænkte over det læste. Hurtigkarl er den sidste repræsentant for en da svunden tid, hvor en juridisk professor kunne indskrænke sin virksomhed til at bearbejde forgængerens værker og bygge på en for længst opgiven retsfilosofi, nemlig Wolffs.

Nu blev det Nørregaards og Hurtigkarls skæbne, at Ørsted, som ikke var knyttet til universitetet, skrev to af sine hovedværker som kommentarer til og med brug af Nørregaards og Hurtigkarls systematik. Det blev til mere, end man kunne forlange af de juridiske studerende, men det blev samtidig indgangen til en helt ny måde at dyrke retsvidenskab på.

Omtrent samtidig med Nørregaard udgav C.B. Brorson i årene 1791 til 1801 en omfattende kommentar til de enkelte bøger i Danske Lov. Med disse to værker havde datiden således på en gang en systematisk indgang til retten og en brugbar lovkommentar. Brorsons værk rummer som lovkommentar heller ikke megen nytænkning, og det kunne i et vist omfang bygge på en ældre kommentar af den produktive jurist C.D. Hedegaard, som i 1760'erne og 1770'erne udsendte en række "traktater" over Danske Lovs bøger samt en række andre værker.

Johan Friedrich Wilhelm Schlegel holdt i 1795 forelæsninger over naturret på grundlag af Kants filosofi. I 1797 udsendte Kant sine *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre*, og året efter udkom den første udgave af Schlegels *Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger I-II* (1798), der i 1805 udkom i en anden "forbedret Udgave". Begge udgaver blev kritiseret af Ørsted, som på det tidspunkt havde indset, at der ikke

Af F.T. Hurtigkarl findes kun dette barneportræt, malt 1767 af J.C. Almer, der i 1895 af Fr. Marie Henriksen blev skænket Københavns Universitet, hvor Hurtigkarl virkede som adjunkt og senere professor siden 1799. I to perioder var han rektor for universitetet, og han blev anset som en praktisk dygtig mand, mens hans juridiske lærebog til gengæld er præget af en udpræget mangel på fantasi eller kendskab til samtidens retslitteratur og nye strømninger. KU

C.B. Brorsons navn er især knyttet til hans store kommentar til Danske Lovs seks bøger. Han var oprindelig advokat, blev 1788 højesteretsadvokat og i årene 1800-1828 assessor i Højesteret og samtidig ekstraordinær professor ved Det juridiske Fakultet. Maleriet fra ca. 1820 findes i Højesteret. Foto: Peter Schandorf.

kunne bygges en sikker retsteori på Kants grundprincipper. For Schlegel var Kant "Vor Tidsalders ypperste Tænker", han var kommet som "himmelsendt" og havde gjort "Mennesket frit" samtidig med, at han bandt ham "paa det strengeste til sine Pligter". Kant havde ophøjet mennesket og bragt "Fred og Samdrægtighed igien tilbage paa Jorden...". Det klinger helt schillersk, når han ligefrem taler om, at Kant "ved et almindeligt Broder-Baand sammenknytter hele Mennesket fra Pol til Pol". Den opfattelse fastholdt Schlegel, og han afviste den kritik, som mange samtidige i Tyskland havde rettet mod Kants retslære. Schlegel var dog ikke tilhænger af Kants begreb, en "Verdens Borger-Ret", men foretrak at placere denne ret i statsretten og folkeretten, som var dele af hans system, der byggede på en sondring mellem den private og den offentlige retslære. Bogen var beregnet for både studerede og ustuderede jurister, og for begge kategorier af studerende gav den en letlæst og grundig indføring i tidens nye tanker om retslære.

Schlegel var, som juridiske professorer nu engang var og ofte er, konservativ af natur, og nærede samtidig stor interesse for dansk retshistorie. I årene 1808-11 udgav og kommenterede han i tre bind Peder Kofod Anchers samlede værker, og langt senere – i 1827 – publicerede han en afhandling om sædvanerettens betydning, der viste, at han var opmærk-

som på, at loven ikke var den eneste retskilde. Han skrev også mindre afhandlinger om de gamle landskabslove.

Blandt Schlegels tyske forbilleder var foruden Kant også Gustav Hugo (1764-1844), der var en forløber for den tyske historiske skole, og som interesserede sig levende for det juridiske studium og for retskildelæren. Det var ham, der som retsvidenskabens grundspørgsmål formulerede de tre: Hvad er ret? Hvordan er det blevet ret? Er det fornuftigt, at det er ret? Disse tre spørgsmål, "Was ist rechtens? Wie ist es rechtens geworden? Ist es vernünftig, dass es rechtens ist?" tog han stilling til i sin *Lehrbuch eines civilistischen Cursus* (1799), der indeholdt fremstillinger af både naturretten, retshistorie og gældende romerret.

Schlegels forfatterskab minder på flere måder om Gustav Hugos. Ligesom Hugo udgav tidsskriftet *Civilistisches Magazin* udgav Schlegel et tidsskrift, *Astræa*, der optog både historisk stof og afhandlinger om gældende ret. I 1792 udgav Hugo en lærebog i den juridiske encyklopædi, der var en art oversigtsfremstilling over juraen og dens enkelte dele. En tilsvarende udførlig fremstilling på dansk udgav Schlegel i 1825. I dette værk understregede Schlegel fremmed rets og ikke mindst romerrettens betydning for retsstudiet.

Enevældens statsret beskrev Schlegel i *Danmarks og Hertugdømmernes Statsret med stadigt Hensyn til deres ældre Forfatning* (1827). Værket indeholder meget om dansk statsrets historie, og andet bind om Hertugdømmerne udkom ikke. Bogen var beregnet som lærebog, men fik i højere grad karakter af en håndbog for statens embedsmænd.

Jurastuderende i 1790'erne

Anders Sandøe Ørsted studerede jura ved universitetet i 1790'erne. I 1798 indstillede han sig til eksamen, og denne indstilling på latin frembyder et eksempel på, hvorledes et studieforløb kunne tage sig ud i 1790'erne.

Ørsted beretter heri, at han siden 1796 havde hørt forelæsninger hos Nørregaard over den almindelige offentlige ret og dansk-norsk ejendomsret. Hos Eggers havde han fulgt forelæsninger over romerretten og hos Schlegel forelæsninger over naturret, romersk personret og dele af processen. Dansk strafferet havde han hørt hos Hurtigkarl. Han havde tillige deltaget i praktiske øvelser hos Nørregaard og Schlegel med henblik på skriftlige opgaver og på at opøve evnen til at møde i en retssal. Endvidere meddelte han, at han havde læst Kofod Anchers retshistorie på egen hånd. Hans juridiske studier strakte sig over tre år, og som særlig fremragende nævnte han Schlegels forelæsninger over naturretten,

J.F.W. Schlegel blev efter en studierejse i Tyskland og England i 1789 adjunkt og samme år ekstraordinær professor. I 1800 blev han ordinær professor og samtidig den første *referendarius consistorii*. Han bevarede stor respekt for tysk retsvidenskab og forfattede en række værker med et tysk udgangspunkt. Med sin naturretsfremstilling fra 1798 var han med til at introducere filosoffen Kant i Danmark. Han interesserede sig levende for retshistorie, udgav et juridisk tidsskrift *Astræa* 1797-1805 og forfattede en fremstilling af den danske statsret. Han var en flittig forelæser, i perioder den eneste og indførte i 1793 øvelsesopgaver på dansk og latin. Litografi af D. Monies 1833. KB.

som også på det tidspunkt var et emne, der havde Ørsteds særlige interesse. Han nåede da også i løbet af studietiden at besvare et retsfilosofisk prisspørgsmål på grundlag af Kants retslære. Ørsteds senere livsforløb var ikke typisk for en jurist, og også i studietiden nåede han mere end de fleste; men hans studieforløb frembyder almene træk og adskiller sig med hensyn til de forelæsninger, han fulgte, ikke fra mange andres.

I 1815 blev Ørsted promoveret til dr. jur. Det var en æresbevisning, som ikke forudsatte udarbejdelsen af en disputats. Graden blev givet som en hæder, og det opfattedes tillige som en ære for universitetet, såfremt en tilstrækkelig fremtrædende jurist på den måde ønskede at modtage universitetets anerkendelse. I den levnedsbeskrivelse, som Ørsted forfattede ved den lejlighed, fremhævede han, at han havde dyrket det retsvidenskabelige studium med stor flid, og at han havde fulgt Schlegels, Nørregaards og Hurtigkarls "udmærkede" forelæsninger. På det tidspunkt kunne der også være god grund for Ørsted til at rose sine gamle lærere, for ingen af dem havde siden Ørsteds studietid undgået hans skarpe kritik. De to udgaver af Schlegels naturret blev begge kritisk anmeldt af Ørsted. Og både Nørregaards fremstilling af den danske privat-

ret og en senere fremstilling af Hurtigkarl knyttede han en lang række kritiske og supplerende kommentarer til. Det var ikke helt let at være forløber for en sådan juridisk naturbegavelse.

Ørsted aflagde sin eksamen i januar 1799, og mere end mange ord fortæller eksamensspørgsmålene og Ørsteds svar en historie om, hvad der dengang forventedes af en jurist ved eksamensbordet.

De skriftlige spørgsmål dikteredes eksaminanderne ved eksaminationens begyndelse. Spørgsmålene på latin, der vedrørte emner fra den almindelige retslære (naturretten), folkeretten og romerretten, afspejler klart det spekulative præg, der var karakteristisk for det juridiske studium, og samtidig viser spørgsmålene fra den almindelige retslære den betydning, som Kants filosofi gennem Schlegels forelæsninger nu havde fået for naturretten.

Ørsteds besvarelse af spørgsmålene findes i universitetsarkivet indlagt i hans eksamenspetitum. Besvarelserne er fyldige, velskrevne, uden overstregning og logisk opbyggede; de viser Ørsted som en allerede da sikker juridisk skribent, også når han skulle udtrykke sig på latin. Svaret på den første opgave om spørgsmålet, hvorvidt der kunne sluttes fra ret til forpligtelse, kunne læses i Schlegels *Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger I-II* (1798) s. 96 ff., hvis fremstilling gengives af Ørsted, ledsaget af adskillige selvstændige betragtninger. Ved besvarelsen af det andet spørgsmål om erhvervelsen af de såkaldte hypotetiske rettigheder (der krævedes et særligt faktum til den erhvervelse til forskel fra de rene eller medfødte rettigheder), fulgte Ørsted Schlegel. De hypotetiske rettigheder kunne herefter erhverves på fire – efter Kants opfattelse på tre – måder.

Svaret på det tredje spørgsmål om nødvendigheden af borgerlige love – i modsætning til naturlove – fandtes ikke i Schlegels naturret, derimod var Nørregaard i sin naturret (2. udg. § 514, 595) kommet ind på dette emne. Ørsted kunne her henvise til behovet for at skabe fasthed i retten. I en bisætning nåede han endog at tage afstand fra Kants begrundelse af straffen i talionsprincippet, dvs. gengældelsesprincippet. Det fjerde spørgsmål vedrørte staternes pligt til at modtage gesandter. Også her fik Ørsted demonstreret sit kendskab til Kant, idet han som en begrundelse for et bekræftende svar fremhævede behovet for samkvem mellem de enkelte stater som nødvendigt for at undgå krig, hvilket han bl.a. støttede med en betragtning fra Kants berømte værk *Zum ewigen Frieden* (1795).

Den sidste opgave gav alene anledning til en gennemgang af en række romerretlige definitioner.

Blandt opgaverne i dansk ret skal alene fremhæves den tredje opgave om pålæggelsen af subsidiær straf i tilfælde, hvor en person, der er dømt til at miste sin formue, intet ejer. Ørsted indleder med en for en juridisk studerende bemærkelsesværdig patos, der udtrykker en forbløffende sikkerhed med hensyn til rigtigheden af dagældende rets efter vore dages opfattelse noget tvivlsomme princip: "Det er et almindeligt Princip for Lovgivning, som udtrykkelig er fremsat i Danske Lov 1-24-11, Norske Lov 1-22-11, at man naar en forbryder ikke haver Formue at bøde med da straffer ham på Kroppen. Det er og uden for al Tvivl, at Lovgivningsphilosophien tilsiger dette Princip, da den fattige ellers ustraffet kunde begaa alle de Forbrydelser, hvorfor Loven ikke sætter andre Straffe end Pengebøder, og Borgersikkerheden saaledes være givet til Pris".

OPGAVERNE PÅ LATIN VAR FORMULERET SÅLEDES:

1. *An et quousque jus et obligatio diri possunt correlata?* (Om og i hvilket omfang ret og forpligtelse er forbundne?)
2. *Num recte affirmatur, pactum esse unicum factum unde jura et officia hypothetica derivantur?* (Om det med rette hævdes, at en aftale er det eneste faktum, hvoraf hypotetiske rettigheder og pligter afledes?)
3. *Quomodo evincitur legum positivarum in singulis civitatibus neccessitas?* (Hvorledes bevises nødvendigheden af positive love i de enkelte stater?)
4. *Jus admissionis, quod legatis tribui solet, num perfectum est an imperfectum?* (Er den antagelsesret, som tillægges gesandtet, fuldstændig eller ufuldstændig?)
5. *Quænam sunt regulæ, quas suppeditat jus Romanum de præstatione damni in contractibus?* (Hvilke er romerrettens regler om erstatning i kontrakt?)

DE DANSKE SPØRGSMÅL LØD SÅLEDES:

1. Kunne alle uægte Børn med nytte legitimeres efter vore Love?
2. Hvilken Overgangs-Maade finder sted eft. Vore Love i Henseende til Selveyerbønder-Gaarde?
3. Er man, naar den, som for en Misgierning er dømt til at forbryde sin Boslod, intet eyer, berettiget til at paalægge en subsidiær Straf?
4. Skal den, som førend han har fyldt sit 15de Aar, tiltales for 3die Gang begaaet simpelt Tyverie, belægges med den i den 1ste eller den 2den § af Fr. 20. Febr. 1789 fastsatte Straf?
5. Udfordres der nogensinde Opreisning til at appellere en Dom som har overstaaet fatalia appellationis, til Stadfæstelse?

ANDERS SANDØE ØRSTED

Anders Sandøe Ørsted (1778-1860) er Danmarks store jurist i det 19. århundrede og stadig et navn blandt jurister. Ørsted havde i modsætning til de fleste jurister, der omtales i denne bog, ikke som universitetslærer varig tilknytning til universitetet, men i mange år var han manuduktør, og ad den vej sammen med sit omfattende juridiske forfatterskab kom han til at præge mere end en generation af jurister. Han betydning for dansk retsvidenskab blev meget stor. Allerede i 1803 overtog han redaktionen af tidsskriftet *Juridisk Arkiv*, som både publicerede domme og afhandlinger, og her publicerede han en lang række juridiske afhandlinger og domskommentarer. Tidsskriftet efterfulgtes af *Nyt Juridisk Arkiv* og *Juridisk Tidsskrift*, hvortil Ørsted også leverede en væsentlig del af indholdet. Foruden tidsskriftsartikler om emner inden for de fleste dele af juraen udgav han 1822-1835 en *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed* i seks bind samt afhandlingssamlinger og værker om strafferet og senere både erindringer og politiske pamfletter. Ørsted var uhyre belæst i samtidens tyske naturret og positive retsvidenskab og kendte indholdet af de store preussiske, franske og østrigske lovbøger. Det indgik alt sammen i hans overvejelser over både indholdet af gældende ret og behovet for reformer. Som jurist begyndte han sin karriere i Hof- og Stadsretten som dommer 1801, i 1810 blev han højesteretsdommer, og derfra tog han 1813 springet til centraladministrationen som deputeret i Danske Kancelli. I 1825 blev han generalprokurør og fik dermed ansvaret for udarbejdelsen af ny lovgivning. Vigtige lovarbejder fra hans hånd er bl.a. en arveforordning 1845 og en samtidig forordning om tinglæsning. Ørsted var politisk aktiv også i årene efter Grundloven som medlem af Rigsdagen og i perioden 1853-54 som regeringsleder.

Ørsted hører ikke hjemme i nogen bestemt juridisk skole, og han gjorde sig kun i begrænset omfang metodiske overvejelser, men han fremhævede selv både Savigny og Feuerbach, som to jurister han havde lært meget af. Hans arbejde med retsstoffet er udpræget tolkende og knyttet til tidens lovgivning og retspraksis, men i modsætning til sine forgængere forstod Ørsted i langt højere grad at finde frem til lovenes mening og rækkevidde og dermed praktiske løsninger, og han gav mange konstruktive løsninger for tilfælde, som ikke var afklaret i lovgivningen. Det har hørt til senere dansk retsvidenskabs selvforståelse, at man i vidt omfang byggede videre på Ørsted og dermed anlagde en ret jordnær juridisk betragtning frem for indgående teoretiske overvejelser over retsforholdenes væsen eller deres plads i et mere omfattende system. Ørsted satte med sit store kendskab til dansk og fremmed ret en høj standard for juraen, og han gav den også et fundament stærkt forankret i gældende ret, således som den lod sig læse ud af tidens lovgivning set i sammenhæng med strømningerne i fremmed ret uden for megen spekulation. Det er næppe helt forkert at sige, at dansk retsvidenskab, selv om meget er forandret siden, ikke afgørende har flyttet sig fra dette standpunkt. Dansk retsvidenskab er overvejende praktisk betonet, og kun sjældent fremkommer mere grundlæggende metodiske værker. Malt 1823 af C.W. Eckersberg. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

Den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) revolutionerede filosofien ved i sine berømte "kritikker" at påvise grænserne for den menneskelige erkendelse. Hermed blev synet på naturretten et helt andet, og inspireret af Kants filosofi søgte en række jurister i Tyskland og i Danmark bl.a. Anders Sandøe Ørsted at give retslæren et nyt fundament. Det var en kompliceret opgave, og den blev ikke løst, men Kants filosofi blev et vendepunkt også i dansk retsfilosofi, som herefter distancerede sig helt fra den traditionelle naturret og begyndte at gå andre veje. KB.

Den mundtlige eksamen fandt sted den 23. januar 1799. I alt havde i januar termin indstillet sig fire kandidater, der alle eksamineredes samme dag. I universitetets arkiv findes den protokol, der førtes over eksamen. Ifølge eksamensinstruktionen skulle denne protokol indeholde såvel de spørgsmål, der blev stillet, som eksaminandernes svar eller i hvert fald hovedindholdet heraf "saa vidt muligt med deres egne Ord". Den mundtlige eksamen skulle ifølge eksamensinstruktionen bortset fra faget statistik foregå på latin, men instruktionen gav i overensstemmelse med universitetsfundatsen 1788 den indrømmelse at: "da Manglen paa Færdighed, og den Tvang offentlig at tale i et ellers ikke brugeligt Sprog, kan gjøre det vanskeligt for En eller Anden at vise sin Kundskab, saa kunne i saa Fald Examinatorerne lade Examinando Frihed til at svare på Latin eller Dansk, ligesom det falder ham lettest, og i saa Fald i deres Spørgsmaale selv betjene sig nu af det ene nu af det andet". Ved den mundtlige eksamen medvirkede tre professorer, således at den ældste afsluttede, og den yngste indledte eksamen. Ældste eksaminator havde da som sin særlige opgave at eksaminere i emner, der ikke var blevet berørt af de øvrige eksaminatorer. Ingen af de tre eksaminationer udstraktes over en time, i statistikken eksamineredes kun en halv time.

For Ørsteds vedkommende er protokollen fyldig og omfatter ca. tre tætskrevne foliosider. Eksaminationen indledtes på latin af fakultetets yngste medlem F.T. Hurtigkarl med det mere almene spørgsmål "*vir justus?*", altså definitionen på et retfærdigt menneske. Efter at have svaret – også på latin – blev Ørsted spurgt videre om definitionerne af begreberne *aequus, justitia interna,* retsvidenskabens formål, *justitia distributiva*, retten til oprejsning i tilfælde af beskadigelse og forsvarsret (nødværge), herunder om der bestod en ret til at forsvare sig mod utilregnelige personer, hvilket af Ørsted besvaredes positivt med *certe* dvs. "bestemt". Efter yderligere nogle spørgsmål om retten til nødværge sprang eksaminationen over til kontrakter, *pacta*, og deres inddeling i begunstigende og bebyrdende, *beneficia et onorosa*, og ensidige og tosidige samt deres indgåelse ved løfte og accept m.v.

Derefter eksamineredes i retshistorien med spørgsmål om bevismidler efter ældre ret, hvorunder Ørsted bl.a. kan berette, at jernbyrd nu er afskaffet. På spørgsmålet om andre bevismåder i ældre ret omtaler Ørsted nævn og lovmænd, og at sagsøgte bliver fældet, når ikke alle vil sværge. Han spørges om de norske love, om bedagede begreber som kønsnævn, skursnævn, sandemænd og rebsmænd; disse spørgsmål besvaredes på dansk. Derefter eksamineredes på latin om romerrettens bevisregler og inddelingerne af beviser m.v., inden der fortsattes med kriminalprocessen, herunder om romerretten, har særlige regler om kriminalproces, og om der i Danmark anvendes tortur. Andre spørgsmål besvares på dansk, således spørgsmålet "om der kan paalægges Eed uden Beviis"? Med svaret: "Ja, naar et uberygtet Fruentimmer udlægger en som Barnefader".

Den næste eksaminator, Schlegel, tog udgangspunkt i begrebet *imputatio*, tilregnelse, *culpa* samt en række andre strafferetlige begreber. Det er tilsyneladende gået så hurtigt, at referenten som regel kun har nået at optegne spørgsmålene og ikke svarene. Eksaminationen bevægede sig frem gennem den positive og den naturlige strafferet. Det kirkelige begreb *jus circa sacra* definerede Ørsted som den ret *ex quo imperans vigilare debet, ne quadam religione civitati noxia or(iatur)*, altså regentens pligt til at sørge for at statens religion ikke krænkes. Derefter spørges om definitionen af krig, *bellum*, om betingelserne for retfærdig krigsførelse, *bellum justum*, om *legitimatio*, kuldlysning, om sondringen mellem private og offentlige forbrydelser, om *actio popularis,* hvor Ørsted kan nævne DL 6-17-27 som eksempel, inden der sluttes med nogle spørgsmål i strafferetshistorien om manddrab, gørsum, 40 marksbøder og orbodemål i landskabslovene.

Endelig tog tredje eksaminator, Nørregaard, sit udgangspunkt i ting-

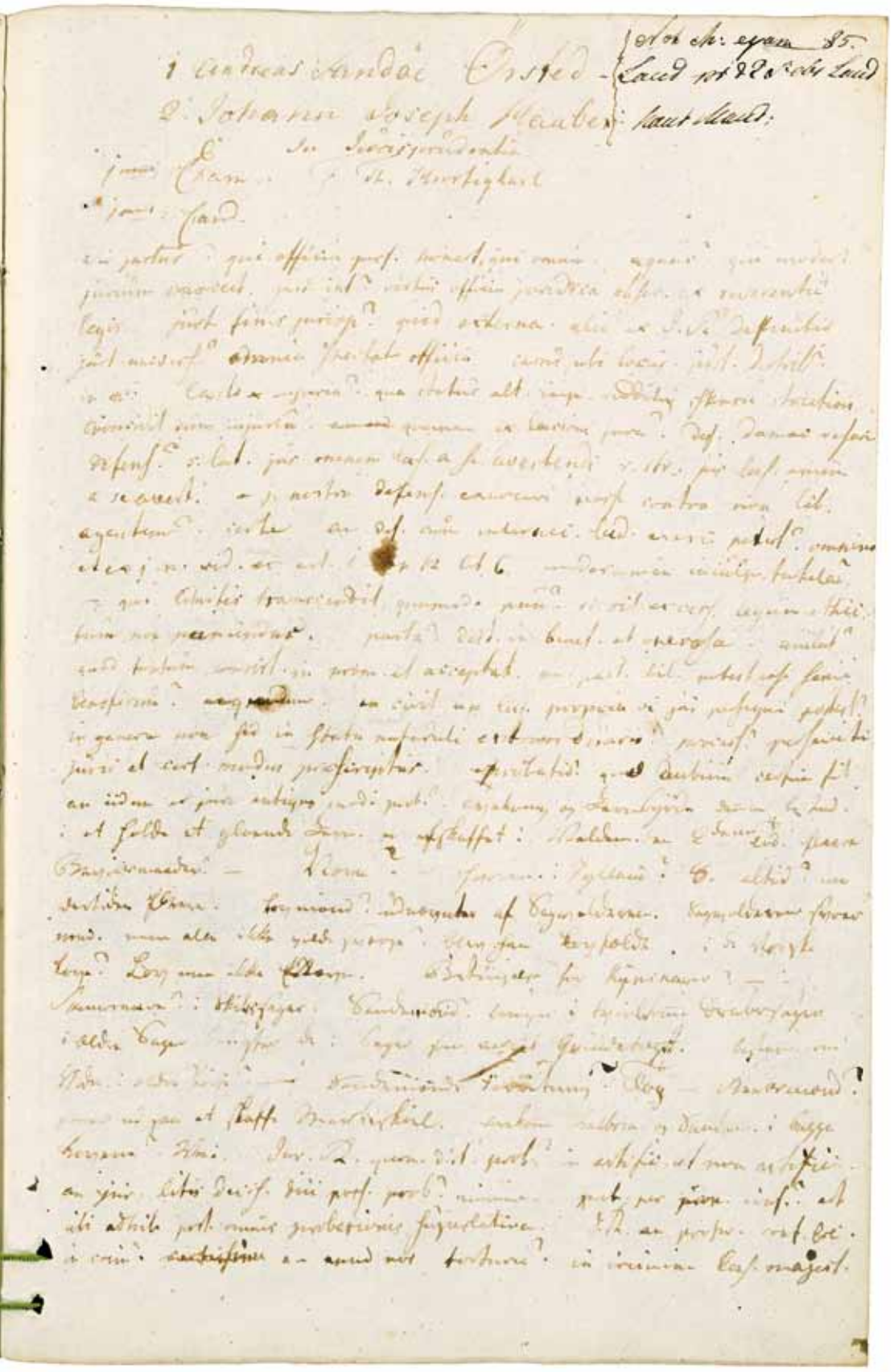

◀ Uddrag af eksaminationsprotokol for den 23. januar 1799. To kandidater indstillede sig til juridisk eksamen. Efter A.S. Ørsted eksamineredes Johan Joseph Haaber (1776-1809), der siden blev kopist i Det vestindisk-guinesiske Kompagni. Eksaminatorer var professorerne Nørregaard, Schlegel, Hurtigkarl og Kall, og hele den mundtlige eksamen aflagdes samme dag. I eksamensprotokollen indførtes spørgsmålene og korte referater of eksaminandens svar. Eksamen foregik på latin og indledtes for Ørsteds vedkommende med, at første eksaminator, professor Hurtigkarl udspurgte om forskellige definitioner af ret og retfærdighed og om ældre dansk ret. RA.

lige rettigheder, *jura realia*, der defineredes af Ørsted. Der blev yderligere spurgt om de forskellige tinglige rettigheder, *dominium*, *hereditas*, *servitus*, *possessio* og *pignus* (pant), der atter underinddeltes af eksaminanden. Der forsattes med udlæg, derefter vanhjemmelseshæftelsen, *evicitio*, og en sammenligning mellem dansk ret og romerretten. Derefter spørges om hævd efter DL 5-5-1. Der springes over til kontraktretten og sondringen mellem forskellige kontrakttyper i romerretten, der spørges om bevisbyrden for, at kreditor ikke har betalt det beløb, der kræves af debitor – den såkaldte *exceptio non numeratæ pecuniae* m.v. – inden der sluttes med en række spørgsmål om Danske Lovs regler om veksler. Det hele kan betragtes som noget af en *tour de force*, hvor eksaminanden altså i løbet af et par timer blev trukket rundt i både centrale begreber og en del af juraens krinkelkroge.

Foruden eksamen i de juridiske fag skulle aflægges en prøve i det, man kaldte kendskab til de europæiske stater, *notitia statuum*. Denne eksamen var indført ved universitetsfundatsen 1788 og bortfaldt atter 1871. Prøvens længde måtte ikke overstige en halv time, men også inden for dette tidsrum kunne det lykkes at komme ganske vidt omkring. Eksaminator var historikeren Abraham Kall, der indledte med at spørge om lovgivningen i England. Efter et udførligt svar om parlamentets stilling, herunder om overhuset og underhuset og deres beføjelser, lød spørgsmålet, om Ørsted kunne nævne en stat, der havde en fyrste af det bourbonske hus. Efter svaret: "Spanien", blev der spurgt videre om den spanske arvefølgekrig, derfra gik det til Ostindien, engelske besiddelser i Bengalen; om Danmark havde besiddelser her? – ja, "på Coromandelkysten", og derfra igen til Asiatisk Compagni og handelen på Kina, inden man med et brat spring vendte tilbage til Europa på et spørgsmål om Rigskammerretten i Wetzlar; derefter fulgte to spørgsmål om Norge og om Bornholm, hvorom Ørsted beretter, at øen "har hørt til Sverige, men har revet sig løs derfra", inden eksaminationen sluttede med spørgsmålet: "Hvor residerede Kongerne før?" og svaret: "I Roskilde". På den måde kom eksaminanden geografisk rundt i verden for altså at havne næsten hjemme igen.

Efter aflæggelsen af den mundtlige prøve stod den såkaldte praktiske opgave, *specimen practicum*, tilbage. For *Januarii 1799* lød den således:

"Jens Pedersen i Roeskilde finder på Gaden sammesteds et Guld-Uhr, som han paa lovlig Maade oplyser. Efter 2 Aars Forløb legitimerer Christen Olsen sig som Uhrets Eier og paa Grund heraf fordrer samme tilba-

ge. Da Jens Pedersen ikke godvillig vil tilbagelevere samme, søges han af Christen Olsen, men fremsætter under Søgsmaalet den peremtoriske Exception, at Olsens Eiendoms-Ret er præscriberet ved det, at han ikke i Aar og Dag har vindiceret Uhret".

Opgaven vedrørte forståelsen af hittegodsreglerne i Danske Lovs 5-9, og dens sigte syntes at være en afsløring af, i hvilket omfang studenterne kunne vurdere det tvivlsomme spørgsmål, hvorvidt reglen i Danske Lov 5-9-4, der hjemlede fortabelse af ejerens krav på "Driftefæ", hvis de ikke var vindiceret inden "Aar og Dag", kunne finde anvendelse på hittegods i almindelighed. Ørsteds besvarelse er ikke bevaret.

Ørsteds samlede resultater ved eksamen blev bedømt til karakteren *laud*, der gav mulighed for en karriere inden for domstole og statsadministration, og det gjorde Ørsted da også, idet han 1801 tiltrådte som dommer i Hof-og Stadsretten for derfra at komme rundt i store dele af domstolssystemet, centraladministrationen og til sidst også det politiske liv. Men det er en anden historie.

Ørsted blev ikke knyttet varigt til Københavns Universitetet, men i mange år virkede han som manuduktør og kom i den egenskab til selv at forberede mange studerende til eksamen. Som manuduktør har han haft mulighed for at udnytte sine praktiske erfaringer som dommer og derved kunnet give de studerende et nyttigt supplement af viden om "law in action", som gennemgangen af stoffet og den mere teoretiske tilgang til stoffet ikke har kunnet opfylde. Men Ørsted havde også en anden mening om mange juridiske spørgsmål end professorerne, som han dokumenterede i sit forfatterskab.

Et supplement til den teoretiske uddannelse fik Ørsted i øvrigt ved deltagelse i møderne i Det juridisk-praktiske Selskab. Ørsted indtrådte i selskabet i vinteren 1796-97 på et tidspunkt, hvor selskabet syntes at have oplevet en kort blomstringsperiode, og fremhævede senere selv udbyttet ved deltagelse i selskabets procesøvelser med fiktive retssager. Selskabets medlemmer havde mulighed for at avancere gennem graderne som advokater eller dommere ved de enkelte instanser. Ørsted endte selv som selskabets højesteretspræsident 1812.

Forordningen om det juridiske studium 1821

"For desto mere at fremme Retsvidenskabens grundige Studium ved Københavns Universitet og for at see desto dueligere Mænd dannede for de Embeder, ved hvilke Lov og Ret, og dermed borgerlig Sikkerhed, i Staten

Den berømte tyske sprogvidenskabsmand og diplomat Wilhelm von Humboldt (1767-1835) var en af grundlæggerne af universitetet i Berlin i 1810, som senere fik navnet Humboldt-Universitetet efter ham og broderen Alexander. Hans navn er knyttet til et universitetsideal, som betoner fri videnskabelig forskning frem for et bundet studium, der forbereder studenten til en bestemt professionel karriere. KB.

skal haandhæves har Kongen anseet det gavnligt at anordne, og herved befale Følgende...". Med disse ord indledes den Forordning af 26. januar 1821 om det juridiske studium, som i de kommende årtier skulle danne rammen om studierne. Målsætningen var dobbelt. Den gjaldt retsvidenskabens fremme, og den gjaldt uddannelsen af jurister, som kunne påtage sig de stillinger, der krævede kundskaber i lov og ret. Dermed blev også et tredje og højere formål tilgodeset nemlig "den borgerlige Sikkerhed", som netop byggede på lov og ret. I forordningens § 1 understreges, at det er et "Hovedformaal" ved retsvidenskabens "Behandling ved Universitetet", at de, som følger forelæsningerne i forbindelse med "egen, efter en rigtig Plan ordnet, Studering", kan erhverve tilstrækkelig "Kundskab i Videnskaben", hvad enten det nu er for at "dueliggjøre sig til Statens Tieneste, eller for at lægge Grunden til Videnskabens egentlige lærde Studering...".

Det er tydeligt, at et nyt århundredes tanker om universitetet som et sæde for videnskabens dyrkelse er slået igennem. De forbindes ofte med den tyske forsker Wilhelm von Humboldt (1767-1835) og grundlæggelsen 1810 af et nyt universitet i Berlin, som byggede på idealer om videnskabelighed frem for blot nyttige studier. Denne universitetsmodel blev et forbillede og eksporteret til store dele af verden. Universitetet var efter denne opfattelse et sted, hvor den frie forskning skulle trives; forskning og undervisning udgjorde en enhed, således at undervisning kun blev gi-

vet af lærere inden for deres forskningsfelt, og samtidig skulle lærerne have mulighed for udelukkende at hellige sig opgaven ved universitetet.

Så vidt gik man dog ikke i Danmark, hvor det fortsat stod som et vigtigt formål med det juridiske studium at uddanne duelige embedsmænd, som kunne tjene staten. Det var en model for universitetsundervisningen, som også kendtes fra Frankrig, hvor formålet med den højere undervisning var den professionelle uddannelse. Og på et mere jordnært plan var noget af hensigten at fremme en udvikling i retning af, at de studerende fulgte professorernes juridiske undervisning på universitetet i stedet for at søge private manuduktører.

1821-forordningen blev en milepæl i det juridiske studiums historie. Ikke så meget fordi der skete en betydelig stramning af studieordningen, men først og fremmest fordi forordningen markerede, at der nu forudsattes uddannet så mange jurister, at juridisk eksamen kunne fordres ved besættelse af stillinger ved retsvæsenet og af ledende stillinger i den statslige administration. Man har ligefrem med et billede hentet fra engelsk statsrets berømte frihedsbrev fra 1215 talt om "Juristernes Magna Carta", som gav juristerne et monopol på en lang række af de vigtigste statslige stillinger. Yderligere fordredes det til opnåelsen af bestemte vigtigere embeder ikke blot en aflagt latinsk juridisk eksamen, men også, at eksamen var bestået med bedste karakter, *laud* eller *laudabilis*. Det gjaldt foruden dommere nu også medlemmer af Kancelliet og amtmænd. Herfra stammer betegnelsen "kancellilaud", der længe var en forudsætning for at få stilling i Justitsministeriet, der er en arvtager af det gamle Danske Kancelli.

JURIDISK PRAKTISK SELSKAB

Det juridisk-praktiske Selskab var dannet omkring 1750 af en kreds af unge med interesse for juraen, og det havde ingen direkte tilknytning til universitetet. Formålet var at knytte teori og praksis bedre sammen, end universitetsundervisningen tillod, og det skete ved procesøvelser med fiktive retssager. Selskabet var ligefrem organiseret som domstolssystemet med underretter og appelretter med hver sit personale. Selskabet havde i 1700-tallet i perioder mere end 150 medlemmer, men efter 1800 var selskabet "lidet blomstrende", som Ørsted skrev. Det fik en kort genoplivelse i årene efter 1826, hvor de procesøvelser, som var en del af den nye juridiske studieordning, blev henlagt til selskabet, men ordningen blev i det regi ingen rigtig succes, og i 1861 ophævedes pligten for de studerende til at følge selskabets øvelser.

ID

Ved forberedelsen af forordningen 1821 var man i øvrigt opmærksom på, at efter at eksamenskravene var blevet skærpet, ville flere have svært ved at få den bedste karakter, og det fremhævedes derfor trøstende, at "ringere Examens-Caracterer herefter kunne blive hyppigere uddeelte, uden at disse behøve at betegne saadan Mangel paa Kundskaber, der berettiger til at ansee vedkommende for uduelige til Ansættelse i egentlige juridiske Embedsposter".

Undervisningen til, hvad man nu kaldte "den fuldstændige juridiske Embeds Examen" forudsattes gennemført i to-årige forløb, således at alle eksamensfag blev gennemgået inden for denne periode. Det forudsattes også, at samtlige professorer, og der var nu fem, underviste i dansk ret, og at de derudover påtog sig et eller flere andre fag. Endelig bestemtes det, at den teoretiske undervisning skulle suppleres af juridisk-praktiske øvelser, således at de vordende kandidater blev i stand til at udarbejde processkrifter og i det hele formulere sig rigtigt i det praktiske retsliv. Jura er nu en gang ikke blot teori, men nok så meget evnen til at anvende retsstoffet i livets mangfoldige tilfælde. Eksamensordningen var indrettet på den måde, at der eksamineredes skriftligt i fire dage, og kun den, som tilfredsstillende havde besvaret de skriftlige opgaver, kunne indstille sig til mundtlig prøve.

Som noget nyt blev yderligere foreskrevet, at der skulle udarbejdes lærebøger i de enkelte discipliner. Forelæsningerne foregik som regel som en art diktat, hvori professoren i systematisk form redegjorde for stoffets inddeling, definitioner m.v., men kun i begrænset omfang problematiserede reglerne eller havde mulighed for en mere dybtgående udredning af juridiske spørgsmål. Til det krævedes dels en skriftlig form, og dels at de studerende havde haft mulighed for hjemmefra at forberede stoffet ved læsning. Diktatforelæsningerne skulle nu afløses af lærebøger og en friere form, men det tog sin tid, førend man blot kom et stykke af vejen mod et studium, hvor de studerende kunne påregne at finde grundbøger i de enkelte juridiske fag udformet særligt efter de studerendes behov. Gennem hele det 19. århundrede og også senere var det en ofte tilbagevendende klage, at de studerende savnede egnede lærebøger og derfor måtte klare sig med de ofte meget detaljerede og vanskeligt tilgængelige håndbøger, som var beregnet for juridiske praktikere og derfor mere var lagt an på fuldstændighed end på pædagogiske principper.

Der var fortsat flere typer af forelæsninger. Offentlige forelæsninger

DE TO JURIDISKE UDDANNELSER 1821

Med universitetsfundatsen 1788 var grundstenen lagt til det moderne juridiske studium, en udvikling der med forordningen i 1821 tog et stort skridt videre. I de to første paragraffer præciseres formålet og forskellen på de to juridiske uddannelser:

§ 1.

Retsvidenskabens Behandling ved Universitetet skal være ordnet med Hensyn til det Hovedformål, at de, der vil dyrke denne Videnskab for at dueliggøre sig til Statens Tjeneste, eller for at lægge Grunden til Videnskabens egentlige lærde Studering, kunne ved de academiske Forelæsningers flittige og stadige Benyttelse i forbindelse med egen, efter en rigtig Plan ordnet, Studeren uden privat Manduktion erhverve tilstrækkelig og grundig Kundskab i Videnskaben.

I Overensstemmelse hermed indrettes Universitets-Forelæsningerne, de academiske Øvelser, den Juridiske Embeds-Examen og alt andet, Retsvidenskabens videnskabelige Behandling vedkommende.

§ 2.

Ligesom der hidtil, i Henseende til omfanget af de Kundskaber, der skulle fordres ved den juridiske Embeds-Examen, har været giort Forskiel imellem Prøverne for det Slags Studerende, der ville stille sig til den saakaldte latinsk-juridiske Examen, og andre, som blot ville underkaste sig den såkaldte dansk-juridisk Examen, saaledes skulle ogsaa herefter de Prøver, som adskillige ved Universitetet i Henseende til Kundskab i Lovkyndigheden, være af et dobbelt Slags, nemlig **den fuldstændige juridiske Embeds-Examen** for de Studerede, som have giennemgaaet alle de til Retsvidenskaben henhørende Discipliner (§3) og **den juridiske Examen for Ustuderede,** hvilken indrettes for dem, der blot ville have nydt undervisning i den almindelige Retslære og den danske Ret.

var frie, og der var adgang for alle, mens såkaldte private forelæsninger ofte foregik i professorens hjem mod særskilt betaling, der altså blev et supplement til den faste løn; de private forelæsninger afskaffedes i 1871. De studerende bestemte selv hvilke forelæsninger, de ville følge og i hvilken rækkefølge. Langt op i tiden foregik det ved at skrive sig på forelæserens liste, som i de år sjældent har haft mere end en 15-20 navne.

Billedet af det juridiske studium ville være ufuldstændigt, hvis interessen alene koncentreredes om den eksamen, som i 1821 kaldtes for den "fuldstændige juridiske Examen". Den forudsatte studentereksamen og kendskab til latin, og skulle besættelsen af juridiske stillinger følge med udbudet af de kandidater, som opfyldte disse forudsætninger, ville det have taget lang tid at professionalisere den danske juriststand. Forholdet er da også det, at hovedparten af dem, der aflagde en juridisk eksamen, ikke indstillede sig til den fuldstændige eksamen, men alene til den særlige prøve for "ustuderede", som stillede betydelig mindre krav, men dog krævede en bestået adgangsprøve.

I årene umiddelbart efter 1736 oversteg antallet af ustuderede langt kandidattallet til den fuldstændige eller latinske eksamen. I årene 1740

EKSAMENSFAG VED DEN FULDSTÆNDIGE JURIDISKE EMBEDS-EXSAMEN I HENHOLD TIL STUDIEORDNINGEN AF 1821

Der var otte eksamensfag, som nu fik danske betegnelser i stedet for latinske:

- Retsvidenskabens encyklopædi
- Almindelig retslære (hvortil endnu indtil 1839 knyttedes naturretten)
- Dansk ret med særlige forelæsninger over sø- og handelsret, landboret, kirkeret og politiret
- Dansk retshistorie ("Lovhistorie")
- Juridisk hermeneutik
- Folkeret og dansk statsret
- Statistik
- Romerret

EKSAMENSFAGENE VED EKSAMEN FOR USTUDERE-DE EFTER STUDIEORDNINGEN AF 1821:

- Almindelig retslære
- Dansk ret i alle dens afdelinger
- Sø- og Handelsret
- Landboret

og 1741 indstillede ingen sig til den fuldstændige eksamen mod 42 og 38 ustuderede. Herefter oversteg det årlige antal kandidater til fuldstændig eksamen frem til 1770 kun i få år 10, hvorefter det begyndte at stige noget, mens det tilsvarende tal for ustuderede kandidater i samme år variered mellem 20 og 60 med stigende tendens.

I 1776 var der eksempelvis 24 studerede mod 60 ustuderede kandidater og en sådan skævhed fortsatte langt op i 1800-tallet, men efterhånden udlignedes forskellen, og efter 1854 er der år, hvor der er overtal af studerede, således i 1854 50 studerede mod 40 ustuderede. I 1870'erne er der igen flere ustuderede, og således fortsatte det, indtil det med en ny ordning af studiet 1902 blev mindre attraktivt at tage den lille eksamen, som jo heller ikke rigtig var aktuel, efterhånden som krav om latin bortfaldt.

I forbindelse med indretningen af en ny studieordning 1821 overvejedes det, om der var behov for ustuderede jurister. Det var der, mente man, og der blev især peget på tre grunde dertil. Der var behov for fuldmægtige, som kunne bistå amtmænd og andre "Øvrigheder i Kjøbstæderne og paa Landet", og man kunne ikke regne med, at "latinske Jurister" ville melde sig til denne "private Tjeneste" i tilstrækkeligt omfang. Hertil kom, at der på godserne var behov for forvaltere med juridiske kundskaber, og endelig ville man let kunne komme i den situation, at der var egne af landet, hvor man ville savne "Procuratorer", da unge latinske jurister eller mere rutinerede jurister næppe ville føle, at det var en "opmuntrende" beskæftigelse.

På Det juridiske Fakultet var de ustuderede en pariaklasse, og der var ingen særlig undervisning indrettet for dem. I det omfang, de færdedes på universitetet, måtte de følge den almindelige undervisning. Men er-

hvervsmulighederne for de ustuderede var ikke dårlige, og stillinger som prokurator eller godsforvalter på en større gård på landet kunne danne grundlag for udmærkede karrierer, ligesom nogle danske jurister blev dommere, andre amtmænd eller avancerede til overretssagførere eller fik stillinger i centraladministrationen.

Eksamen omfattede spørgsmål i almindelig retslære og først og fremmest dansk ret samt et praktisk retstilfælde, og den afsluttedes med karakteren "bequem" og "ei bequem". Nogen særlig undervisning var som sagt ikke tilrettelagt for de ustuderede, som enten kunne følge de almindelige forelæsninger, eller – hvad der var det almindelige – læse selv og ved manuduktion hos manuduktører, der så det som deres opgave at forberede til netop denne eksamen. Studieforløbet forudsattes afviklet i løbet af et års tid.

KOLDERUP-ROSENVINGE OM DET JURIDISKE STUDIUM

I et brev af 20. december 1828 beskrev professor Kolderup-Rosenvinge for en tysk kollega, Clossius, ved universitetet i Dorpat, hvorledes det juridiske studium var indrettet i Danmark. Brevet er skrevet på tysk, og herfra bringes i egen oversættelse et uddrag:

"En juridiske eksamen har bestået hos os siden 1736, den er efterhånden blevet skærpet og har fundet sin nuværende indretning i en forordning af 26. januar 1821. Jeg skal så kort så muligt forklare kravene i forordningen, og hvordan forelæsningerne er indrettet efter den… Forelæsningerne ved Det juridiske Fakultet, som nu består af fem medlemmer, er: Almindelig dansk privatret, kriminalret og proces (og disse fag læses af alle medlemmer efter tur); juridisk encyclopædi, dansk og fremmed statsret (læses af konf.råd Schlegel); den romerske retssystem efter *Institutiones* og romersk retshistorie, dansk sø- og handelsret (etatsråd Hurtigkarl); naturrent og juridisk hermeneutik (prof. Bornemann); landboret dvs. fremstilling af landejendommes retlige forhold (assessor Hansen); positiv folkeret, dansk politiret, dansk kirkeret og dansk retshistorie (foredrages af mig)). Desuden læser et medlem af Det filosofiske Fakultet etatsråd Engelstoft statistik. Yderligere bliver der i de juridiske fag afholdt eksaminatorier og skriftligpraktiske øvelser. Alle de nævnte discipliner skal egentlig foredrages i en cyklus på 2 år, men det er nu sjældent tilfældet; almindeligvis afslutter juristerne deres studium på 3 år og bliver så prøvet i de nævnte fag af fakultetet, ved hvilken eksamen foruden de fem fakultetsmedlemmer også professoren i statistik eksaminerer og et medlem af Højesteret og af Kancelliet som censorer, der har en stemme med ved karaktergivningen.

Først får kandidaterne otte skriftlige spørgsmål til besvarelse under opsyn, og derefter finder den mundtlige eksamen sted, der almindeligvis med to kandidater varer fra om formiddagen kl. 9 til kl. 4 om eftermiddagen. Derefter skal kandidaten behandle et praktisk tema, han får et retstilfælde og skal udforme de nødvendige stævninger, indlæg og dommen. Eksamen finder sted to gange om året, og da der som regel er omkring 20 kandidater, der indstiller sig, og også en mængde ustuderede skal prøves, som efter de endnu bestående love efter en prøve i naturret og dansk ret kan blive skrivere og advokater ved underordnede retter (men ikke kan opnå dommer- eller øvrighedsembeder); så er fakultetet beskæftiget med eksamen i næsten to måneder, hvilket kan være passende for uddannelsen af embedsmænd, men ikke er befordrende for professorernes studium …".

Centraladministrationen har fra 1700-tallet været en af danske juristers fornemste arbejdspladser. Til 1848 var kernen Danske Kancelli, som var den del af centraladministrationen, der beskæftigede sig med kirke, skole og retsvæsen samt anden indre forvaltning, og som havde hjemsted i den såkaldte "Røde bygning" på Slotsholmen, der opførtes som administrationsbygning i 1721 af Frederik IV og hans arkitekt J.C. Ernst. Ud af Kancelliet voksede efter 1848 Indenrigsministeriet, Justitsministeriet og Kirke- og Undervisningsministeriet. Det har været karakteristisk for dansk administration, at der for en jurist har været stor prestige knyttet til ansættelse i Justitsministeriet på grund af mulighederne for ad den vej at opnå dommerstillinger eller stillinger i politiet. Også Indenrigsministeriet blev populært pga. muligheden for avancement til amtmand og dermed en samfundsmæssigt højt placeret position uden for ministeriet selv. Foto: Jens Lindhe.

JURISTERNES VERDEN

Studieordningen af 1821 opregnede i §§ 15-16 ganske præcist hvilke embeder m.v., de juridiske uddannelser gav adgang til. De to paragraffer udgør derfor en samlet og meget illustrativ oversigt over hele det juridiske arbejdsmarked i begyndelsen af det 19. århundrede:

§ 15

Ingen uden den, som har underkastet sig en af de i det Foregaaende omtalte tvende Examina og i samme erholdt Character, kan vente at blive ansat i saadant kongeligt eller offentligt Embede, hvortil udfordres Kundskab om Lov og Ret. I Henseende til dem, der efter denne Forordnings Bekiendtgiørelse underkaste sig juridisk Examen, fastsættes som Regel, at ingen andre, end de, der have udholdt den fuldstændige juridiske Examen, kunne komme i Betragtning til Ansættelse i Embeder, som

- Medlemmer af Vort danske Cancellie
- Høiesterets Tilforordnede og alle øvrige over- og underordnede Dommere
- Stiftamtmænd og Amtmænd
- Overpræsident i Kiøbenhavn
- Generalauditeurer i begge Vore militaire Etater
- Borgmestre i Kiøbenhavn og de øvrige Kiøbstæder.
- Contoirchefer, Cancellister og Uncercancellister under Vort danske Cancellie og Høiesteret
- Justitssecretair og Protocolsecretair ved bemeldte Ret, saa og Justitssecretairer ved Landsoverretterne, og alle ved Landsoversamt Hoff og Stadsretten i Kiøbenhavn ansatte Contoirchefer
- Advocater ved Høiesteret og Overrets Procuratorer, samt Søe-Kriegs-Procureur
- Auditeurer ved begge militaire Etater.

Domhuset på Nytorv i København er et af arkitekten C.F. Hansens hovedværker. Bygningen var oprindelig opført som rådhus, og her holdt tillige Københavns Politi og Landsover- samt Hof- og Stadsretten, i daglig tale Hof- og Stadsretten til. Københavns Byret har siden 1919 haft til huse her, så det er en bygning, som mange jurister i årenes løb har haft deres gang i. Her ses salen, hvor Landsover- samt Hof- og Stadsretten mødtes til votering og drøftelse af sagerne. KU.

Til de øvrige juridiske Embeder kunne ogsaa de have Adgang, som alene have underkastet sig den juridiske Examen for Ustuderede.

Saa kunne de og, naar Omstændighederne maatte fordre det, constitueres som Underdommere.

Ligeledes maae de, naar fornødent, bringes i Forslag til at ansættes som Sysselmænd i Island.

Dog skulle de, som attraae at blive Sysselmænd i Island eller Procuratorer ved Underretterne, ved bemeldte Examens theoretiske Prøve have erholdt Characteren *Bequem*, og ved sammes practiske Prøve Characteren *Vel*.

§ 16.

Ligesom i foregaaende §. er bestemt, til hvilke Embeder herefter udfordres fuldstændig juridisk Examen, saa fastsættes endvidere, at bedste Character, saavel i denne Examens theoretiske som practiske Prøve, skal være erholdt for at opnaa Ansættelse i følgende Embeder, som

- Medlemmer af vort Danske Cancellie
- Høiesterets og Overretternes Tilforordnede
- Stiftamtmænd og Amtmænd
- Generalauditeurer ved begge militaire Etater
- Politiedirecteur i Kiøbenhavn
- Advocater ved Høiesteret
- Assessorer i Kiøbenhavns Politieret
- Justitiarius i Søeretten i Kiøbenhavn
- Justitssecretair og Protocolsecretairer ved Høiesteret
- Contoirchefer og Departementssecretairer i Vort danske Cancellie.

Desuden skal der ved Indstillingerne til Ansættelse i Embeder, hvortil bedste Characteer ikke nødvendigen udfordres, tages fortrinligt Hensyn paa dem, som i Examen have opnaaet den bedste Character.

DEN JURIDISKE DOKTORHAT

Tildelingen af doktorgraden var ikke mindst i ældre tid forbundet med et omfattende ritual, hvori indgik overdragelse af værdighedstegn som doktorhat og doktorring. I snart 200 år har i Danmark doktorringen været det eneste tegn på doktorværdigheden. Men hvad de færreste i dag er klar over, brugte man også her i landet til ind i det 19. århundrede en doktorhat som værdighedstegn, som tilfældet endnu er i lande som Sverige, Finland og mange andre. Men i modsætning til disse lande, hvor hatten gives doktoren til eje, brugte man på Københavns Universitet den mere økonomiske model, at hvert fakultet havde sin særlige hat, som var fakultetets ejendom, der blev leveret tilbage efter promotionshandlingen. De fire doktorhatte blev af universitetet foræret Nationalmuseet ved dettes 150 års fødselsdag i 1957. På billedet ses øverst fra venstre den teologiske og den filosofiske doktorhat, nederst fra venstre den juridiske og den medicinske doktorhat. Nationalmuseet. ES

DET JURIDISKE FAKULTET 1821-1848

Universitetslærerne

I modsætning til de fleste af den foregående generations professorer, for hvem professoratet blev afslutningen på deres karriere, blev Det juridiske Fakultet efter 1821 i stedet et sted, hvor lovende jurister opholdt sig en kortere årrække tidligt i karrieren, inden de overgik til mere attraktive stillinger andetsteds i samfundet. Tendensen kan spores allerede efter den nye fundats 1788, men slår markant igennem efter 1821.

Der er i hvert fald to væsentlige årsager til, at det forholder sig således: For det første gennemløb administrationen og retsvæsenet – det oplagte arbejdsmarked for de juridiske kandidater – en rivende udvikling i første halvdel af det 19. århundrede med grundloven 1849 som et første højdepunkt. Og for det andet gennemførtes der i 1836-44 en radikal omlægning af universitetets lønningsvæsen, der netop for juristerne gjorde en universitetskarriere betydelig mindre attraktiv end tidligere.

Siden reformationen havde universitetets økonomi hvilet på det betydelige jordegods m.v., som især kongerne Christian III og Frederik II havde skænket det. I løbet af 1600-tallet havde de 15 daværende professorer delt dette gods imellem sig i 15 portioner, de såkaldte *corpora*, således at hver professor suverænt administrerede sin del og oppebar indtægterne. I løbet af 1700-tallet havde ulemperne ved dette system vist sig stadig tydeligere, først og fremmest ved at lønningssystemet i praksis umuliggjorde en udvidelse af antallet af professorer. De stigende indtægter fra godset, som de gunstige landbrugskonjunkturer i 1700-tallet medførte, gjorde de enkelte professorer ekstremt vellønnede, men kom ikke universitetet til gode. Dette kom tydeligt frem, da kongen i 1788 måtte træde til med lønnen til de nye professorater, der blev oprettet med den nye fundats. At universitetets generelle udgifter fra slutningen af det 18. århundrede var i stigning, gjorde kun problemet værre.

I 1796 blev det derfor bestemt, at corporasystemet skulle afvikles, efterhånden som de enkelte *corpora* blev ledige; det var tilendebragt i 1830, hvorefter universitetets økonomi i de følgende år blev gennemgribende reorganiseret.

De fremtidige professorlønninger blev i 1836 fastlagt i et såkaldt normalreglement, der blev revideret i 1844. Herefter blev universitetets professorater opdelt i et antal lønklasser, således at opstigning til en højere lønklasse skete ved ledighed. Laveste professorløn i Det juridiske Fakultet blev i 1836 fastsat til 1000 rdl. stigende til 2000 rdl., hvilke satser i 1844 blev forhøjede til hhv. 1200 og 2600 rdl. Da corporasystemet var

baseret på naturalieindtægter, er professorlønningerne før og efter 1836 kun vanskeligt sammenlignelige, men der er ingen tvivl om, at i forhold til indkomsten fra de enkelte *corpora* var der tale om en markant nedgang, måske mere end en halvering. Det er i hvert fald slående, at mens universitetet før 1788 kun var i stand til at lønne 15 professorer af egne midler, var tallet i 1836 32 professorer og i 1844 42.

Sammenlignet med de lønninger, som universitetets kandidater generelt kunne forvente, var disse lønsatser måske rimelige og for de øvrige fakulteter endda attraktive, om end de ingenlunde kan betegnes som overdådige. Men for juristerne så sagen anderledes ud: Da produktionen af kandidater frem til slutningen af århundredet fortsat var beske-

JURIDISKE KANDIDATER OG DANSKE JURISTER 1736-1910

	Cand. jur.	Exam. jur.		Cand. jur.	Exam. jur.
1736-1740:	10	161	1821-1830:	256	468
1741-1750:	36	232	1831-1840:	336	418
1751-1760:	82	294	1841-1850:	208	300
1761-1770:	68	404	1851-1860:	378	316
1771-1780:	168	477	1861-1870:	483	438
1781-1790:	142	529	1871-1880:	326	457
1791-1800:	208	521	1881-1890:	471	602
1801-1810:	329	439	1891-1900:	558	734
1811-1820:	357	832	1901-1910:	953	519

Oversigten viser det antal af de, der gennemførte de to juridiske uddannelser, i 10 års intervaller. Tabellen illustrerer, at den umiddelbare årsag til forordningen i 1736 var behovet for personer med i hvert fald nogle juridiske kvalifikationer i den lokale retspleje og forvaltning.

Dernæst viser tabellen, hvorledes antallet af danske jurister omkring 1780 nåede det niveau på omkring 50 om året, hvor det skulle holde sig de næste hundrede år. Og at antallet af juridiske kandidater fra samme tidspunkt begynder at vokse, indtil det efter 1850 – helt nøjagtigt i 1854 – for første gang overstiger antallet af ustuderede jurister.

At det øgede antal kandidater ikke umiddelbart modsvares af et tilsvarende mindre antal danske jurister viser den ekspansion, det juridiske arbejdsmarked var genstand for i det 19. århundrede.

Tabellens billede af et stigende antal danske jurister frem mod 1900 er misvisende, de studieordninger, der gennemførtes i 1890 og 1902, kom til at blive den reelle dødsdom over denne uddannelse, selvom den først blev endelig afskaffet i 1931: Mens antallet af nye danske jurister endnu i 1904 var 134 falder det årlige antal herefter drastisk, og når fra 1908, til eksamen afholdes for sidste gang i 1936, aldrig over de 20. ES

den, var de indtægter, som en første klasses jurist kunne opnå i administrationen, i retsvæsenet og i stigende grad i den private sektor, så attraktive, at Det juridiske Fakultet ikke var i stand til at fastholde de juridiske talenter.

Det forhold, at universitetet har måttet konkurrere om de skarpeste juridiske hoveder, og at universitetslønningerne for disse ikke har været anset for specielt attraktive, har siden været et særkende ved faget.

Adjunkter, lektorer og docenter i det 19. århundrede

Helt indtil tiden efter 1970 har den normale betegnelse for en fast- og heltidsansat universitetslærer været *professor*. Da oprettelsen af et nyt professorat var en sen og langsommelig proces, har universitetet altid haft behov for at kunne supplere professorkorpset med andre, mere løst tilknyttede og mindre kostbare lærerkræfter.

Så ved siden af professorerne optræder fra tid til anden andre lærergrupper: *adjunkter, lektorer* og *docenter.* Da disse betegnelser over en 200-årig periode anvendes meget forskelligt, kan det være vanskeligt helt præcist at blive klar over, hvad de i en given situation dækker over.

Adjunkter optræder i enkelte tilfælde allerede før 1700 som hjælpelærere, og kom i Det juridiske Fakultet til at spille en speciel rolle efter 1736. I forordningen om den juridiske eksamen bestemmtes det i § 3, at der skulle beskikkes en *notarius*, som skulle føre eksamensprotokollen og i det hele have ansvaret for de administrative forretninger omkring eksamen. I 1788-fundatsens kap. 4, § 7 blev dette forordnet for samtlige fakulteter. I 1790 blev det bestemt, at den juridiske notar under titlen *adjunctus* skulle holde forelæsninger. Det førte til, at notarstillingen kom til at fungere som rekrutteringsstilling, således at professorer som Hurtigkarl, M.H. Bornemann og Kolderup-Rosenvinge begyndte deres akademiske karriere som adjunkter. Adjunkttitlen brugtes sidste gang, da Kolderup-Rosenvinge blev udnævnt i 1815.

I nutiden er adjunkter ansatte i de 3-årige kvalifikationsstillinger, der er den normale start på en heltids universitetsansættelse.

Betegnelsen **lektor** har en lang historie på universitetet. Fra 1600-tallet brugtes den om lærere i mindre centrale fag, f.eks. botanik og kemi, der indtil 1805 var normeret som lektorater under Det medicinske Fakultet. Tilsvarende blev de første faste lærestole i engelsk, fransk og tysk i 1836

PROFESSORERNE 1821-1848

I 1821 bestod fakultetet af tre ældre professorer, Schlegel, Brorson og Hurtigkarl. Hertil var i 1818 kommet et nyt lys, nemlig J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, der i 1815 som 23-årig var tiltrådt som adjunkt, og altså ved udnævnelsen til professor blot var 26 år gammel.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1821-1848

1828 **JENS OLAUS HANSEN** (1795-1854) var dommer i Landsover- samt Hof- og Stadsretten da han beskikkedes som professor til at "holde Forelæsninger ved universitetet over dansk Ret i Almindelighed og over de specielle Discipliner af samme, der maatte blive ham overdragne, samt deri at examinere uden dog at deltage i andre Forretninger ved Universitetet", (Kgl. Resolution af 5. april 1828). Udnævnelsen var knyttet til Hansens stilling som dommer, og han forlod universitetet, da han i 1831 blev ansat i Rentekammeret.

1830 **PETER G. BANG** (1797-1854) udnævntes efter konkurrence til professor i retsvidenskab. Han forlod universitetet 1836 for at blive nationalbank-direktør.

1831 **JOHANNES E. LARSEN** (1799-1856) udnævntes til professor i Han forlod universitetet da i han i 1856 udnævntes til justitiarius i Højesteret.

1836 **ANTON W. SCHEEL** (1799-1879) var dommer i Landsover- samt Hof- og Stads-retten, da han i 1836 som 37-årig blev professor i skarp konkurrence med bl.a. Tage Algreen-Ussing. I 1846 forlod han universitet for at blive generalauditør.

1840 **TAGE ALGREEN-USSING** (1797-1872) udnævntes til professor i retsvidenskab. Han forlod i 1844 universitetet for at blive borgmester i København.
FREDERIK CHR. BORNEMANN (1810-1861), blev professor i retsvidenskab og fortsatte, modsat Bang, Scheel, Algreen-Ussing, Krieger og Hall, der alle fandt deres egentlige virke uden for universitetet, til sin død i 1861.

1845 **ANDERS F. KRIEGER** (1817-1893) udnævntes til professor (1844 lektor) i retsvidenskab. Han forlod universitetet i 1855 da han blev departements-chef i Ministeriet for Slesvig. 1853-56 var han tillige midlertidig docent i slesvigsk ret.

1847 **CARL CHR. HALL** (1812-1888) udnævntes 1847 til ekstraordinær docent i romerret (fra 1851-titulær professor): Han forlod universitetet da han i 1854 blev kirke- og undervisningsminister.

kun normeret som lektorater, i konsekvens af at disse fag ingen væsentlig rolle spillede i latinskolerne.

I Det juridiske Fakultet blev det i midten af det 19. århundrede praksis, at nye professorer først ansattes i en periode som lektor, som en slags prøveansættelse før professorudnævnelsen, hvorefter fakultetet fra århundredets anden halvdel som nævnt nedenfor rådede over et docentur, der på samme måde fungerede som rekrutteringsstilling.

I 1844 fik universitetet en stående bevilling til at ansætte **midlertidige docenter.** Dermed blev det nu muligt dels med kort varsel at ansætte ekstra lærere efter behov, dels blev bestemmelsen brugt mere strategisk til at give adgang for nye fag og fagområder, og til at knytte, eller fastholde unge lovende talenter, der endnu ikke var "modne" til et professorat, til universitetet. Ordningen fik overordentlig stor betydning for den faglige udbygning af universitetet, og i praksis rådede juristerne frem til begyndelsen af det 20. århundrede normalt fast over mindst ét sådant docentur.

De studerende

Antallet af juridiske kandidater var fortsat ikke højt. I perioden fra 1800 til 1845 kom tallet kun tre gange op over fyrre om året, men lå som regel omkring 30 for i enkelte år i 1840'erne at falde noget. Kravene var store, og det blev da også lejlighedsvis aktuelt at diskutere, om der ikke stilledes for store fordringer til de studerendes evner til at tilegne sig et så stort stof på ret kort tid. Det var ikke mindst en aktuel overvejelse, da det viste sig, at professorerne ikke var i stand til at leve op til forpligtelsen om at levere lærebøger i eksamensfagene. Studietiden var efter forordningen 1821 beregnet til de to år, det tog at gennemgå stoffet, men i praksis var studietiderne længere. Fra 1830'erne nævnes studietider på omkring tre år, men meget tyder på, at den reelle studietid for mange har været mere end fire år.

Forordningen 1839 om det juridiske studium

Efter at der var fremkommet kritik af det juridiske studium, nedsattes 1833 en kommission for at overveje behovet for en justering af forordningen 1821 om juridisk eksamen. Kommissionen fik otte medlemmer, hvoraf kun ét medlem, professor J.F.W. Schlegel, kom fra fakultetet. De øvrige medlemmer var gehejmekonferentsråd A.B. Rothe, kgl. konfessionarius J.P. Mynster, professor L. Engelstoft, etatsråd J.O. Hansen, alle

EN AMTMAND

Et af de mest markante danske portrætter af en jurist og administrator er maleren Christen Købkes billede fra 1837/38 af amtmand, kammerherre Jens Andreas Graah, som i årene 1822-43 var amtmand i Hjørring. Graah blev født 1787, cand. jur. 1812, herefter ansat i Danske Kancelli og Rentekammeret. Fra 1843 til han tog sin afsked i 1857 var han stiftamtmand i Århus. Han døde 1873. Portrættet udstråler en selvbevidsthed knyttet til stillingen og positionen som øverste lokale myndighed i Nordjylland langt fra Slotsholmen og hovedstaden, hvor på det tidspunkt kun få af amtets indbyggere havde været. Amtmanden var en lille konge i sit amt og nød allerede i kraft af den fine stilling og den maleriske uniform stor anseelse. I højre hånd holder han et sammenrullet danmarkskort, der viser Vendsyssel og dermed amtet, mens den anden hånd hviler på stolen foran arbejdsbordet med skrivetøj og bøger. Der ligger et enkelt brev, og det giver formentlig et ganske realistisk indtryk af en stilling, der ikke fordrede en meget omfattende korrespondance. Billedets indtryk sammenfattes af kunsthistorikeren H.E. Nørregaard-Nielsen: "Munden og de magre kæber er som på en rovfisk; sådan ser en gedde ud, når den en sommersøndag står og lurer ved vandoverfladen, og amtmanden følte sig da også i sin jyske provins omgivet af individer på størrelse med skaller og aborrer". Kanhænde. Men amtmandens opgave var ikke at fortære de små, men at hjælpe dem til rette med procesbevillinger, ved forlig, i familieretsanliggender, arvesager og mange andre af dagliglivets foranstaltninger, hvor amtmanden enten kunne træffe den endelige afgørelse eller kommentere ansøgninger, der skulle ekspederes videre til København. Hjørring Kommune.

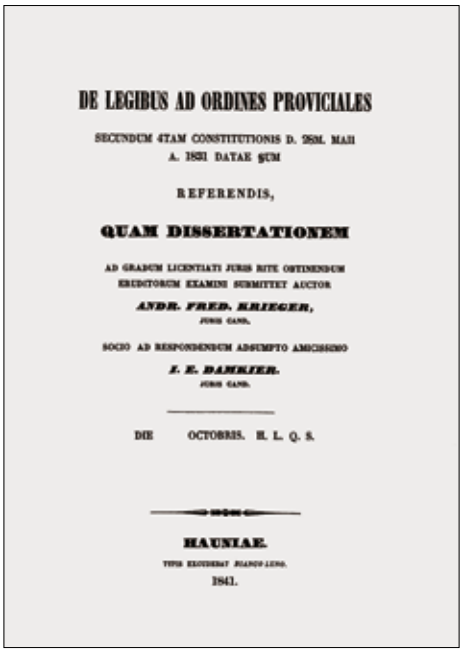

DE LEGIBUS AD ORDINES PROVICIALES

SECUNDUM 4TAM CONSTITUTIONIS D. 28M. MAII A. 1831 DATAE QUM

REFERENDIS,

QUAM DISSERTATIONEM

AD GRADUM LICENTIATI JURIS RITE OBTINENDUM ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTET AUCTOR

ANDR. FRED. KRIEGER,
JURIS CAND.

SOCIO AD RESPONDENDUM ADSUMPTO AMICISSIMO

I. E. DAMKIER.
JURIS CAND.

DIE OCTOBRIS. H. L. Q. S.

HAUNIAE.

1841.

A.F. Krieger erhvervede i 1841 den juridiske licentiatgrad med en på latin forfattet afhandling om de netop indførte stænderforsamlinger. Det blev den sidste juridiske latinske disputats og sidste juridiske afhandling i det hele taget indtil 1867. KB.

LATIN SOM AKADEMISK SPROG

Latin var endnu efter ordningen fra 1821 eksamenssproget i andre fag end dansk ret. Det var ikke mindst en komplikation i faget almindelig retslære, der havde fjernet sig en del fra de gamle fremstillinger på latin, som dannede grundlag for det 17. og 18. århundredes naturret: "… der (kan) ikke tænkes Noget, der smager mere af Middelalderens Barbarie end at vedligeholde det latinske Sprog som Examinationssprog i Naturretten, det vil sige, i en Videnskab, der har faaet sin egentlige Betydning og Udvikling i den nyere Tid, som for største Delen grunder sig paa det attende Aarhundredes Philosophie, og forudsætter en Anskuelse af Menneskerettigheder, Stat og Folk, som var aldeles ukjendt hos Romerne. Hvorledes skulde et Sprog kunde være passende til at udtrykke Tanker og Forestillinger, som det Folk, der talte dette Sprog, aldeles ikke kjendte?...".

Efter 1839 eksamineredes kun på latin i romerretten, og dermed tvang man de studerende til at læse de romerske retskilder på originalsproget, men i 1847 besluttedes det at afskaffe latinen også i dette fag, da brugen af latin i for høj grad ansås som en hindring for en mere nuanceret eksamination.

Akademiske afhandlinger forfattedes også på latin, men i 1839 fik A.W. Scheel tilladelse til at skrive en afhandling om dansk ret i anledning af reformationsfesten på dansk. Algreen-Ussing forfattede endnu i 1843 et universitetsprogram på latin, men det blev også sidste gang, at latin anvendtes som sprog for en dansk akademisk afhandling. A.F. Krigers licentiatafhandling fra 1841 var den sidste akademiske afhandling ved Det juridiske Fakultet på latin.

fire tilknyttet Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, A.S. Ørsted, som var generalprokurør, og to højesteretsassessorer, H.J. Kofoed og J.H.C. Stellwagen. Kommissionen afgav betænkning året efter, og efter at betænkningen var behandlet i Danske Kancelli gik sagen videre til universitetetsdirektionen, som indhentede fakultetets betænkning, hvorefter sagen kom tilbage til Kancelliet, hvis forslag blev forelagt kongen 1839 og mundede ud i en ny forordning samme år, der alene medførte beskedne ændringer.

Et hovedpunkt havde ellers været en gennemgribende ændring af undervisningssystemet med ansættelse af "repetenter" til efterfølgende at gennemgå professorernes forelæsninger for de studerende, så man kunne komme manuduktørerne til livs. Et andet hovedpunkt havde været indførelse af eksamenskommissioner i stedet for eksamen ved universitetet og flere skriftlige prøver, men ingen af disse forslag vandt bifald i kommissionen.

Et formål med stramningerne i 1821 havde været at indrette studiet på en sådan måde, at de studerende var sikret undervisning i alle fag, således at manuduktion var ufornøden, men meget tyder på, at professorerne anlagde en ganske lempelig tolkning af kravet om, at stoffet skulle gennemgås i løbet af to år, som ansås for den mindste tid, studiet kunne gennemføres på. Og et var, om der faktisk blev undervist i alle fag, noget andet om undervisningen fremstod som tiltrækkende i form og indhold, og på det punkt har kvikke manuduktører ofte kunnet konkurrere med universitetsundervisningen. I erkendelse af, at manuduktører var svære at komme uden om, foreslog professor Schlegel en autorisationsordning, men det blev ikke noget, man ønskede i denne omgang. Man anså det for bedre, at manuduktørerne virkede i fri konkurrence, og koncentrerede sig altså i stedet om at indskrænke fagene og indskærpede pligten til at sørge for undervisning og bøger.

Men da det kom til stykket, havde man ikke i kommissionen kunnet enes om disse forslag: "Kommissionen antog tvertimod, at Manuduktionen fra flere Sider betragtet, har sine Fordele og ingenlunde er til Skade for Retsvidenskabens Studium; dog indrømmede den, at da Manuduktionen ofte udøves af mindre duelige og samvittighedsfulde Studerende, og saaledes kan lede til Misbrug vilde det være ønskeligt om den kunde indskrænkes". Det hele endte derfor med, at der hverken blev ansat repetenter, som fakultetet havde frarådet som stridende mod "Universitetets Væsen", eller indført eksamenskommissioner. Der var i kommissi-

TO HØJESTERETSASSESSORER

H.J. Koefoed (1785-1870) blev jurist som 20-årig i 1805. Efter ansættelse i Kancelliet blev han i 1811 dommer i Hof- og Stadsretten og i 1820 dommer i Højesteret, hvor han virkede i fyrre år til han tog sin afsked i 1860. Han fik titel af geheimekonferensråd med tilladelse til at anlægge kontraadmiralsepauletter og distinktioner. Københavns Bymuseum.

J.H.C. Stellwagen (1782-1863) blev jurist 1804, skrev guldmedaljeafhandling, fik ansættelse som auditør og fra 1812 som dommer i Hof- og Stadsretten, hvorfra han avancerede 1821 til Højesteret. Han afskedigedes 1857. KB.

onen bekymring for, om en eksamen ved mere praktisk orienterede jurister ikke ville give det rette billede af de studerendes kundskaber. Bl.a. fremhævedes det, at " der kan ikke af den, der indstiller sig til Eksamen fordres den samme Indsigt, Færdighed og Fasthed i Retsgrundsætningernes Anvendelse, som hos den øvede practiske Jurist, ligesom der paa den anden Side, for at vide om Grundlaget er rigtigt opfattet, maa af Kandidaten fordres meget som den praktiske Jurist vel bør vide, men ikke behøver i den Grad at have paa rede Haand". Det er jo så sandt, som det er sagt, og en ganske god formulering af den indsigt, at juridisk dømmekraft beror på andet end teoretisk indsigt og paratviden, men at den til gengæld fordrer, at en sådan indsigt på et tidspunkt har været til stede og sat sine spor.

I 1839 gennemførtes således alene enkelte justeringer i studieord-

DEBATTEN OM MANUDUKTIONSUNDERVISNINGEN

"Imens man læser, tænker Man ikke paa andet end sine Bøger, og hverken paa Dyrehavsture, Klubballer, Heste, Hunde eller Tøse", skrev den senere juridiske professor Tage Algreen-Ussing i *Bibliothek for Lovkyndighed* 1833. Indlægget var et led i en polemik, som var sat i gang af en ældre jurist, A.B. Rothe, som i et skrift havde kritiseret manuduktionens skolemæssige karakter og fremhævet dens skadelige virkninger for et videnskabeligt studium. De studerende burde derfor holde sig fra manuduktionen, mente han, mens andre fremhævede, at manuduktionen var et nødvendigt supplement til undervisningen på universitetet. Algreen-Ussing mente, at de studerende manglede flid, lyst og evne til at tænke selv. Det handlede om at stå op klokken fem og læse til klokken elleve. Om derefter at høre forelæsninger og så læse videre til klokken ni og gå i seng klokken ti. Så behøvede man ingen manuduktør, og Algreen-Ussing talte af erfaring, for han havde selv undervist som manuduktør.

I den kommission, som 1834 nedsattes for at overveje ændringer i det juridiske studium, foreslog Rothe, at der ansattes unge kandidater til sammen med de studerende at repetere det stof, der behandledes i forelæsningerne, men det forslag var fakultetet ikke tilhænger af. A.S. Ørsted var som medlem af kommissionen velvillig over for manuduktionsvirksomheden, som han jo også selv havde drevet i stort omfang som yngre jurist. Han fremhævede, at det ofte var dygtige unge jurister, som på den måde kunne yde deres bidrag til uddannelsen af de juridiske kandidater.

Schous Forordninger er navnet på den samling af enevældens lovgivning indtil 1825, der fra 1777 blev udgivet af Jacob Henric Schou (1745-1840) og senere fortsat af Kolderup-Rosenvinge og Tage Algreen-Ussing, og som anvendtes af flere genrationer af jurister som et helt uundværligt redskab, når gjaldt om at finde rundt i gældende love. J.C. Schou var oprindelig teolog, men blev i 1778 jurist og samme år overtallig dommer ved Hof- og Stadsretten. 1781- 1804 var han ansat ved Øresundstolden. Tegning af N.J. Bredal 1823. KB.

ningen. Kommissionsarbejdet resulterede i forordning af 30. december 1839, der ændrede dele af forordningen fra 1821. De små fag, som var blevet indført i 1821, handelsret, landboret, politiret og juridisk hermeneutik, integreredes i andre fag, mens søretten og kirkeretten blev selvstændige fag, og folkeretten og statsretten adskiltes som to fag. Der blev strammet op på den tid, forelæsningerne måtte strække sig over, og antallet af eksaminer ændredes. For romerrettens vedkommende indførtes den ændring, at det ikke længere skulle være et emne for eksamensopgaven at påvise romerrettens overensstemmelse eller afvigelse fra dansk ret. Hermed blev romerretsstudiet frigjort fra sin binding til dansk ret, og fik en mere selvstændig stilling i overensstemmelse med den øgede vægt, romerretten havde fået som følge af romerretsstudiets nyorientering og opblomstring i Tyskland med F.C. von Savigny som det helt centrale navn. Ved eksaminationen i romerret fastholdtes latin som eksamenssprog, mens der i øvrigt skulle anvendes dansk. Og dansk ret opdeltes nu i tre "hovedafdelinger", nemlig civilret, kriminalret og proces.

DIREKTIONEN FOR UNIVERSITETET OG DE LÆRDE SKOLER 1805-1848

Et udtryk for den professionalisering af universitetet, der også administrativt fandt sted efter 1800, var den på initiativ af hertug Frederik Christian af Augustenborg ved kgl. resol. af 3. juli 1805 oprettede Universitets- og Skoledirektion. Hertugen havde siden 1788 været universitetets patron og havde i de følgende år lagt et meget stort arbejde i at få ført de reformer, den nye universitetsfundats lagde op til, ud i livet. Det fremgår direkte af hans indstilling herom til kongen april 1805, at det var den stadig stigende arbejdsbyrde forbundet hermed, der nødvendiggjorde oprettelsen af direktionen.

Direktionen bestod af tre medlemmer. Hertug Frederik Christian beklædte præsidentposten til sin død 1814, men hans stilling var allerede få år efter oprettelsen og til hans død rent formel. Det blev derfor de øvrige medlemmer, Ove Malling, fra 1817 og til sin død 1829 direktionens præsident, og overbibliotekaren for Det kongelige Bibliotek, den teologiske professor D.G. Moldenhawer, der sammen med sekretæren, professor i historie Laurids Engelstoft, stod for det daglige arbejde.

Universitetet nød godt af den lidt særegne bestemmelse, at samtlige udgifter i forbindelse med Direktionens drift afholdtes af dens to andre ansvarsområder: Sorø Akademi og Den almindelige Skolefond.

Det er karakteristisk, at direktionens medlemmer havde lange funktionstider, i flere tilfælde indtil deres død. Blandt dens senere medlemmer skal nævnes retshistorikeren J.A.L. Kolderup-Rosenvinge, der i 1834 indtrådte i direktionen, hvori han udførte et stort arbejde og sad indtil dens ophør 1848.

Direktionens arbejdsbyrde blev voldsomt forøget efter englændernes bombardement 1807, der nødvendiggjorde et stort nybygningsprogram inden for snævre økonomiske rammer. Og på længere sigt var en modernisering af universitetets lønningsvæsen, der skulle muliggøre aflønningen af et stigende antal professorer af universitetets midler, en opgave, der voldte meget besvær, inden den fandt sin løsning med lønningsreglementerne af 1836 og 1844.

Retshistorikeren Henning Matzen vurderede i 1879 direktionens arbejde i de første årtier ganske negativt, men skriver så: "Resol 25. Novbr. 1836 betegner derimod et Vendepunkt i Udviklingen, der finder sin Afslutning ved Resol 13. Novbr. 1844. Derefter gjennemføres Orden og Regelmæssighed i Forvaltningen, og Universitetet nyder et økonomisk Velvære, der bevirker, at man med Fornøjelse dvæler ved Slutningen af Direktionens Styrelsestid".

ES

RETSVIDENSKABEN 1821-1848

Studieordningen af 1821 med dens krav om at professorerne sørgede for egnede undervisningsmidler var med til at sætte gang i produktionen af nye lærebøger, men det kom til at vare længe, før kravet var opfyldt.

Den finske retshistoriker Lars Björne har betegnet perioden 1815-1870 i nordisk retsvidenskab som brydningstiden mellem gammelt og nyt. Naturretstanker og en filosofisk indstilling til retten med rødder i det foregående århundredes tænkning levede side om side med den nye historiske skole. I det følgende er anvendt en noget anden inddeling, der ikke i så høj grad betoner årene omkring 1870 som banebrydende, men snarere følger de konstitutionelle ændringer i 1848 og 1901.

De to mest indflydelsesrige skikkelser i perioden indtil 1848 var Anders Sandøe Ørsted og den tyske jurist F.C. von Savigny. Man kunne derfor også have talt om Ørsteds og Savignys tid eller sat den tyske historiske skole i centrum, selv om denne først og fremmest fik betydning for retshistorien og for privatretten. Dansk retsvidenskabs udvikling i denne periode er således ikke blot kendetegnet ved "arven efter Ørsted", men er også en genspejling af europæiske strømninger.

Den absolutte førerskikkelse i datidens tyske retsvidenskab, hvorfra de vigtigste impulser udgik, F.C. von Savigny, siden 1810 professor i Berlin, blev også for danske jurister et forbillede. De principper, han havde formuleret for den såkaldte historiske skole, der lagde vægt på retsudviklingens organiske udvikling gennem den retsvidenskabelige eksegese uden indgreb fra lovgivere, blev også af betydning i Danmark. Under påberåbelsen af disse synspunkter afviste Ørsted i 1835 på Stænderforsamlingen at medvirke til udarbejdelsen af en ny lovbog, men synspunktet var også vejledende, når det i forbindelse med anden lovgivning understregedes, at der måtte tages hensyn til dansk retstradition. Hverken Ørsted eller hans efterfølgere gik dog så vidt som Savigny, der hævdede nødvendigheden af at følge de enkelte retsinstitutter tilbage til deres udspring for at opnå den rette forståelse af deres betydning og indbyrdes sammenhæng, og også på andre væsentlige punkter var der stor forskel mellem Ørsted og von Savigny.

Den tyske historiske skole havde ikke blot et historisk programpunkt, men Savigny havde som mål tillige peget på en systematisk fremstilling af de enkelte retsinstitutter som et sammenhængende hele. Denne opgave tog han selv op i værket *System des heutigen römischen Rechts* (1840-49), der med sine otte bind forblev ufuldendt. Savigny lagde her den privatret-

lige systematik (inddelingen i en almindelig del, personret, familieret, tingsret, obligationsret og arveret) til grund, som blev fulgt i Danmark af I.E. Larsen som den første, men værket kom ved sin fylde af analyser og enkeltundersøgelser til at virke som en inspirationskilde for en hel generation. Den danske professor A.W. Scheels fremstilling af privatrettens almindelige del er i sit hele anlæg blevet til med Savigny som forbillede, men også andre tog ofte deres udgangspunkt ved dogmatiske undersøgelser i udviklinger hos Savigny.

Den indflydelse, der udgik fra Savigny og hans tilhængere inden for den såkaldte pandektvidenskab, satte sine spor over hele Europa og fik også i en lang periode betydning for dansk retsvidenskab. Ørsted havde i vidt omfang virket som en formidler i Danmark af kendskabet til fremmed, særlig tysk ret, men også til fransk retsvidenskab og lovgivning. Denne påvirkning fik en helt selvstændig karakter hos f.eks. Bang, A.W. Scheel og senere generationer.

I forhold til indflydelsen fra Savigny og den historiske skole spillede andre påvirkningsfaktorer en mindre væsentlig rolle. Den tyske idealistiske filosofi fra Kant over Fichte og Schelling til Hegel blev gjort til genstand for forelæsninger af F.C. Bornemann, hvis retslære især viser påvirkning fra Hegel og retsfilosoffen F.J. Stahl (1802-1861).

Også kendskab til fransk ret afspejles undertiden i de retsvidenskabelige fremstillinger. Efter gennemførelsen af *Code civil* (1804) var opstået en retning i retsvidenskaben, den såkaldte *l´école de l´exégèse*, hvis opgave var fortolkningen af *Code civil*. En række af de store franske kommentatorers værker var kendt her i landet og citeres af f.eks. Algreen-Ussing og Scheel. Derimod spores ikke nævneværdigt kendskab til engelsk ret,

Napoleon Bonaparte (1769-1821) var ikke blot hærfører og et militært geni, men tillige sin tids største lovgiver, og det er i denne egenskab han præsenteres på Davids billede. Han tog aktivt del i udformningen af den franske *Code civil,* der i 1804 udkom som Code Napoléon og sammen med fire andre love om handelsret, strafferet og straffe- og civilproces udgør de berømte *Cinq codes*, som endnu danner grundlaget for ikke blot fransk ret, men som har kunnet eksporteres til eller har dannet grundlag for rettens kodificering i store dele af verden. KU.

Friedrich Carl von Savigny (1779-1861) er en af Tysklands helt store jurister, og hans stilling ikke blot i Tyskland, men som et europæisk juridisk koryfæ i første halvdel af 1800-tallet gjorde ham til den helt uomgængelige autoritet, som satte en meget høj standard for retsvidenskaben. I sine unge år havde han skrevet grundlæggende værker om romerretten i middelalderen og det romerske besiddelsesbegreb. Senere fik han som professor fra 1810 ved universitet i Berlin status af europæisk retsvidenskabelig guru. Han havde foruden sin position som professor en række offentlige hverv, og fra 1842-48 var han preussisk lovgivningsminister. I sine senere år forfattede han storværket *System des heutigen römischen Rechts* (1840-49). I 1814 vakte han furore ved sin kritik af kodifikationstanken i skriftet *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, der kort og koncist præsenterede hans opfattelse af forholdet mellem lovgivning og retsvidenskab, og året efter grundlagde han det tidsskrift, *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*, der gav navn til den såkaldte historiske skole, der havde sammenhængen mellem retshistorie og gældende ret som et hovedpunkt. Retsvidenskaben skulle være både historisk og systematisk, som han påpegede allerede i nogle tidlige forelæsninger i Marburg 1802-03, hvori han præsenterede det program, som han konsekvent fulgte i sit forfatterskab. Savignys ry som retsvidenskabsmand er intakt. Han er til stadighed genstand for ny forskning, og det ledende tysksprogede retshistoriske tidsskrift er opkaldt efter ham. KB.

der lå dansk ret fjernere. Ørsted kendte de to berømte engelske jurister William Blackstone og Jeremy Bentham, uden at deres værker dog udøvede egentlig indflydelse på hans skrifter.

I løbet af perioden begynder de enkelte juridiske discipliner på grundlag af den nye studieordning af 1821 at udskilles til særskilt behandling. Det er derfor naturligt i et vist omfang at betragte retsvidenskabens udvikling inden for de enkelte fag, frem for at koncentrere fremstillingen om de enkelte retsvidenskabsmænd. "En jævn og ædruelig Bearbejdelse og Udmøntning af det Ørstedske Raastof, saa vidt som Ørsted ikke selv havde overkommet dette Arbejde, var det som Tiden først og fremmest trængte til ...", skriver Julius Lassen i sin biografi af en af tidens retsvidenskabsmænd (F.J.T. Gram). Det blev ledemotivet for det meste af en generation af danske retsvidenskabsmænds virksomhed.

Selv om Ørsted ikke havde sit virke ved universitetet, har han en så vigtig plads i dansk retsvidenskabs historie, at han ikke kan forbigås i denne sammenhæng. Da Ørsted i 1835 opgav sin juridiske forfattervirksomhed, var grundlaget for dansk retsvidenskab et andet. Ørsted havde udviklet faste grundsætninger for lovfortolkning, og ved behandling af en lang række enkelte retsspørgsmål havde man nu et helt anderledes fundament end tidligere. Retssætningerne var ikke uden videre udviklet af Danske Lov og den senere supplerende lovgivning: Meget af det stof, som Ørsted benyttede til at videreudvikle retten, var hentet fra fremmed ret uden særlig hensyntagen til, om en sætning fandtes i lovbogen eller havde sin rod i retspraksis eller ældre retsvidenskab.

Nyt i forhold til megen udenlandsk litteratur var det, at retspraksis havde fået en plads i de danske retsvidenskabelige fremstillinger. Nødvendigheden af et samvirke mellem teori og praksis hørte ganske vist til de faste formler i den samtidige juridiske litteratur, og kun få realiserede på det tidspunkt målet i samme omfang som Ørsted. Af særlig betydning var i den forbindelse Ørsteds virksomhed som redaktør af de tidsskrifter, hvor retspraksis blev offentliggjort, og hvor han medvirkede til at skabe en fast tradition i Danmark for et samvirke mellem retsvidenskab og retspraksis. Ørsteds tanker gik tilsyneladende videre end til blot at etablere en forbindelse mellem teori og retspraksis. Flere af hans betragtninger i de dogmatiske afhandlinger har en klar retspolitisk karakter, og han søgte da også selv som embedsmand at fremme nogle af de lovgivningsmæssige mål, han havde sat sig for.

Set i et europæisk perspektiv ligger Ørsted ikke uden videre i spidsen,

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1788-1848

I perioden mellem universitetsfundatsen og grundloven erhvervedes den juridiske doktorgrad 17 gange, mens fire blev juridiske licentiater, Den juridiske licentiatgrad afskaffedes ved bekendtgørelse af 15. maj 1872, og de daværende lic. jur.'er måtte herefter anses som doktorer. Af de juridiske doktorer fik Cold, M.H. Bornemann, Schlegel, Kolderup-Rosenvinge, P.G. Bang, A.W. Scheel, Hall og Krieger, i alt otte tilknytning til fakultetet.

1790 **C. M. THESTRUP COLD:** *De salario tutorum ex jure danico-norvegico veteri et hodierno.*
J. F. W. SCHLEGEL: *De discrimine inter possessionem bonæ & malæ fidei ejusque effectu civili secundum juris Romani principia.*

1815 **MATTHIAS HASTRUP BORNEMANN:** *De analogia juris cum speciali ad jus Danicum respectu dissertatio.*

1817 **CHRISTIAN L. ADELER:** *Commentatio de poena homicidii secundum leges danicas.*
JENS KRAGH HØST: *De injuriis verbalibus secundum leges danicas nunc vigentes.*
J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE: *De usu juramenti in litibus probandis et decidendis juxta leges Daniæ antiqvas.*
C. F. LASSEN: *De jure civitatis religionem dominantem constituendi.*

1819 **MAGNUS STEPHENSEN:** *Commentatio de legibus quae jus Islandicum hodiernum efficiant, deque emendationibus nonnullis quas hae leges desi derare videantur.*

1820 **PETER G. BANG:** *De ordinaria forma inquisitionis criminalis, speciali patriæ legum habito respectu.*
D. N. D. SEIDELIN: *De juribus fidejussoris post solutionem, ab illo præstitam, secundum rei naturam legesque patrias.*
P. D. BRUUN: *De natura et indole contractuum secudum principia juris universalis.* (Licentiatafhandling).

1824 **CHRISTIAN PAULSEN:** *De antiqui populorum juris hereditarii nexu cum eorum statu civili, speciatim juris Scandinavici, Germanici et Romani ratione habita. Sectio posterior, jus Romanun continens.* (Licentiatafhandling).

1828 **J. C. KALL:** *Observationes de jure non scripto inter cives subditos secundum rei naturam vigente, accedente ejusdem argumenti adumbratione ex jure Danico.*
C. F. NORMANN: *De jure repræsentationis secundum jus patrium tam antiquum quam hodiernum. Adjungitur delineatio principiorum in legum externarum illustrioribus de eodem argumento.*

1836 **F. G. F. AHLEFELDT-LAURVIG:** *De cambii trassati indole et vi secundum leges Danicas, Borussicas, Gallicas aliasque plures.*
G. H. DREIER: *De arresto civili ante latam definitivam judicis sententiam efficiendo, nec non de inhibitione atqve obstagio, ex jure patrio tam antiqvo qvam hodierno; subnexis legum peregrinarum præcipuarum præceptis de inhibitione atqve de arresto civili.*
A. W. SCHEEL: *De publicis actionibus et inquisitionibus in causis poenalibus ex præceptis juris Danici et Norvegici, tam antiqui quam hodierni, nec non ex aliis nonnullis legibus.*

1840 **A. L. CASSE:** *De damno ab animalibus dato, ex præceptis juris Romani et Patrii, tam antiqui, quam hodierni.*
P. H. M. V. DIRCKINCK-HOLMFELD: *Prolegomena de notione proprii rerumque dominii.*
C. C. HALL: *De indiciis eorumque vi ad probationem in causis poenalibus efficiendam.* (Licentiatafhandling).

1841 **A. F. KRIEGER:** *De legibus ad ordines proviciales.* (Licentiatafhandling).

De latinske titler er oversat i noterne bagerst i bogen

når det gælder udviklingen af nye retslæresætninger eller om at finde den rette balance mellem retsvidenskab, retspraksis og lovgivning. Mange liberaliseringstendenser i samtiden stod han afvisende over for. Han var ikke grundlægger af en ny metode eller et nyt system inden for retsvidenskaben, men hans påpegning af sammenhængen mellem teori og praksis og betydningen af kendskabet til det praktiske retsliv gav dansk retsvidenskab en praktisk retning, der siden har hørt med til dansk rets selvforståelse. Det er vel først og fremmest dette sammen med den udførlige retlige argumentation og den dybtgående analytiske behandling af de enkelte retsspørgsmål, der gør Ørsteds værker læselige i dag for den, der evner at se bort fra den ofte noget omstændelige udvikling, der var så karakteristisk for hans stil.

J.F.W. Schlegel, J.A.L. Kolderup-Rosenvinge og retshistorien

I Tyskland havde den historiske skole med sit krav om en fremstilling af de enkelte retsinstitutter på historisk grundlag styrket interessen for retshistorie og lagt grunden til juristernes beskæftigelse med denne disciplin. Også studiet af dansk retshistorie tog et opsving i løbet af det 19. århundrede. En grundlæggende indsats var allerede i slutningen af det 18. århundrede gjort af Peder Kofod Ancher med udsendelse af *En Dansk Lov-Historie*. Kofod Ancher havde især beskæftiget sig med retskildernes historie og i en række afhandlinger om lovgivningen siden oldtiden søgt at give et nogenlunde sammenhængende billede af dansk retsudvikling, der oprindelig var tænkt ført frem til Danske Lov 1683, men som blev afbrudt med Christoffer af Bayern.

Denne beskæftigelse med den "ydre retshistorie" (i modsætning til de enkelte retsinstitutters "indre" historie) fortsattes af J.F.W. Schlegel, der dels forestod en udgave af Kofod Anchers samlede værker (1807-1811), hvori han i en række kommentarer uddybede eller berigtigede en opfattelse hos Kofod Ancher, dels tog retshistoriske emner op i en række selvstændige publikationer. Schlegels mest omfattende bidrag til retshistorien var en afhandling fra 1827 om retssædvanen i ældre ret. Heri gjorde han op med den i samtiden udbredte opfattelse, at kun ret formuleret i lovform var bindende, og påviste, at sædvaneretten i ældre tid havde spillet en langt større rolle som retskilder end skrevne love. Schlegel var ligesom Ørsted belæst med hensyn til fremmed ret. Han henviste selv til tyske undersøgelser af sædvanens betydning, ikke mindst til ty-

skeren Gustav Hugo, der allerede tidligere i flere afhandlinger havde peget på sædvanen som retskilde, og det er rimeligt at forestille sig, at det er disse resultater, der har ledt Schlegel på sporet af sædvanerettens betydning. Schlegels undersøgelser gik imidlertid langt videre og inddrog et stort middelalderligt dansk retsstof, hvis oprindelse i sædvanen han søgte at påvise.

Af nok så stor betydning for dansk retshistorie var den indsats, der gjordes af J.L.A. Kolderup-Rosenvinge, der varetog retshistorien, efter at den i 1821 var gjort til et selvstændigt eksamensfag. Han havde i 1813 besvaret en prisopgave om historisk fortolkning af Danske Lov og dermed demonstreret et sådant talent, at han kort efter blev knyttet til universitetet. Han kom indtil sin død 1850 til at gøre en fremragende indsats først og fremmest som retshistoriker, men også som en af dem, der virkelig tog det på sig at sørge for lærebøger i bifagene, således for hans vedkommende i både kirkeret, folkeret og politiret. Herudover sørgede han for en lærebog i retshistorie og for en række udgivelser af gamle love og domme, der blev vigtige redskaber for den retshistoriske forskning.

Kolderup-Rosenvinge fulgte den retshistoriske tradition, der var grundlagt af Kofod Ancher. På den anden side bærer den måde, hvorpå Kolderup-Rosenvinge griber retshistorien an, præg af et ønske om i endnu højere grad end tidligere at anskue retshistorien som hjælpemiddel ved forståelsen af gældende ret. Det var også Kofod Anchers tanke bag udsendelsen af lovhistorien, men han havde kun i begrænset omfang kunnet redegøre for de enkelte retsinstitutters historie. Allerede i Kolderup-Rosenvinges prisafhandling *Fortolkningen af Christian den V's Lov ved Hjelp af vore gamle Love* (1813) stilles retshistorien imidlertid i gældende rets tjeneste.

Endnu klarere overensstemmelse med den tyske historiske skoles program viser hans fremstilling af dansk retshistorie, hvori han i modsætning til Kofod Ancher og Schlegel netop lægger hovedvægten på udviklingen af de enkelte retsinstitutter indtil 1683. Oprindelig havde Kolderup-Rosenvinge kaldt sin fremstilling for *Grundrids af den Danske Lov-Historie* (1822-23), men i en senere udgave (1832) ændrede han betegnelsen til retshistorie i erkendelse af den store betydning for retsudviklingen, der tilkom den uskrevne ret. Det havde som nævnt også Schlegel i mellemtiden gjort opmærksom på i sin afhandling om retssædvaner og for gældende rets vedkommende Ørsted i sin *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed I* (1822). Denne erkendelse lå også til grund for Savignys banebrydende skrift *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* (1814).

Derimod fjernede Kolderup-Rosenvinge sig fra sit andet forbillede,

J.L.A. Kolderup-Rosenvinge var fra 1818 til sin død professor ved Københavns Universitet. Sin største indsats gjorde han i retshistorien både ved afhandlinger, en systematisk fremstilling og talrige kildeudgivelser. Han var en af dem, som tog professorernes forpligtelse til at skrive lærebøger alvorligt, og foruden retshistorien skrev han om både politiret (1825), folkeret (1829) og kirkeret (1838-40). Kolderup-Rosenvinge var en fin åndspersonlighed af konservativt tilsnit. Han havde forbindelse med Søren Kierkegaard, oversatte et drama af Calderón og oversatte salmer, hvoraf endnu en findes i den danske salmebog. Malt ca. 1830 af C.A. Jensen. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

Eichhorns bekendte *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte* (1808-1823), ved fra 2. udg. (1832) i stedet for en periodeinddeling (synkronisk) at anvende en rent diakrionisk fremstillingsform, der fulgte de enkelte retsinstitutters udvikling fra den ældste ret til 1683. Kolderup-Rosenvinges retshistorie er den første sammenhængende fremstilling af dansk retshistorie indtil 1683, og den blev normgivende for senere fremstillinger i det 19. århundrede af retshistorien i Danmark. Kolderup-Rosenvinge opdelte oprindelig retshistorien periodevis i tiden før 1020, 1020-1241, 1241-1522, 1522-1588 og 1588-1683, således at Danske Lov betegnede grænsen mellem retshistorie og gældende ret.

Også på andre punkter supplerede Kolderup-Rosenvinge Kofod Ancher. Det gjaldt således kildeudgivelser. I årene 1821-1846 udgav han fembindsværket *Samling af gamle danske Love*, der først i nyere tid er erstattet af nye kildeudgivelser. Hans *Udvalg af gamle danske Domme* (1842 ff.) gjorde for første gang en større samling af domme fra før 1660, hovedsagelig rettertingsdomme, tilgængelige for retsvidenskaben i trykt form.

Med Kolderup-Rosenvinges værker var der ved fremstillingen af gældende ret skabt mulighed for i videre omfang at drage nytte af retshistorien. Skønt Ørsted principielt forsvarede historiens betydning for retsvidenskaben, havde han kun i begrænset omfang kunnet foretage historiske undersøgelser. Undertiden citerede han ældre love til støtte for sine resultater, men han erkendte, at han ikke i tilstrækkeligt omfang besad retshistorisk indsigt. Flere af hans tolkninger af loven var da også retshistorisk uholdbare, men selvom Ørsted kun i begrænset omfang havde rådet over midlerne til at gennemføre en historisk undersøgelse af gældende ret, anerkendte han fuldt ud dens betydning for den dogmatiske retsvidenskab.

Kolderup-Rosenvinge forelæste over retshistorien indtil sin død 1850. Faget overtoges derefter af I.E. Larsen, hvis forelæsninger sluttede sig nøje til Kolderup-Rosenvinges retshistorie.

Peter Georg Bang, C.C. Hall og romerretten

Vinderen af den i 1830 udskrevne konkurrence om et juridisk professorat blev P.G. Bang, som kun var professor i 6 år. Men i den korte tid nåede denne højt begavede og aktive mand imidlertid foruden om proces at skrive en udførlig fremstilling af romerretten samt en række processuelle afhandlinger.

Et af emnerne for konkurrenceforelæsningerne i 1830 var: "Hvilke Grunde, der anbefale Romerrettens Studium i en Stat som vores, hvor den ikke har nogen forbindende Kraft, uden Hensyn til, at den maatte

P.G. Bang var en af de juridiske professorer, der kom til at lægge størstedelen af sin virksomhed uden for universitetet, og derved kom han til at spille en fremtrædende rolle i dansk politik og samfundsliv. Han var professor i årene 1830-36 og var beskæftigede sig i den periode fortrinsvis med romerret og proces og politisk aktiv som medlem af Roskilde Stænderforsamling siden 1835. I 1836 udnævntes han til Nationalbankdirektør. Han spillede en aktiv rolle i forbindelse med forfatningsforhandlingerne i 1848 og blev medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling. I november 1848 blev han indenrigsminister, gik af 1849, 1851 konstitueret finansminister, senere kirke- og undervisningsminister og i 1852-53 indenrigsminister. 1855-56 var han konseilspræsident (statsminister) og havde tillige en række andre ministerposter. I årene 1856-61 var han højesteretsjustitiarius. Litografi efter foto 1869. KB.

være Kilde til visse af de indenlandske Loves Bestemmelser, samt hvorledes Romerretten der bør foredrages, for at dens Studium kan vorde frugtbart til Lovkyndighedens fremme og snarere befordre end standse de fædrenelandske Loves Hovedstudium".

P.G. Bang tog i sin forelæsning udgangspunkt i den historiske skoles førende skikkelse F.C. von Savignys opfattelse, at retten havde udviklet sig "af Folkelivet selv" ligesom sproget, for siden at blive udviklet af en særegen juriststand og kun i begrænset omfang befordret ved lovgivning. Denne opfattelse fandt den historiske skole bekræftet af romerrettens udvikling, og Bang hævdede i overensstemmelse hermed som den første hovedgrund for romerretsstudiet dens "ved mange særegne Begivenheder fremkaldte særdeles historiske Udvikling".

Den anden hovedgrund søgte han i romerrettens indhold, dens rigdom, dens dybde, skarpsindighed og konsekvens og den tredje grund i romerrettens betydning for den europæiske retsudvikling efter Justinian. Forelæsningerne burde efter Bangs opfattelse lægges således til rette, at de tjente til udviklingen af almindelig juridisk dannelse, gav mulighed for selvstændige videregående studier og tjente til bedre forståelse af dansk ret. Bang anbefalede en to-semestercyklus, hvori der først blev gennemgået de vigtigste retsinstitutioner og romerrettens udvortes historie, dvs. romersk historie, statsorganerne og retskilderne. Hertil forestillede han sig, at en 6-8 timers ugentlig forelæsningstid var passende. I det følgende

C.C. Hall var en anden af de juridiske professorer, der i dag kendes som fremtrædende politikere i højere grad end som retsvidenskabsmænd. Han var knyttet til universitetet som ekstraordinær docent i romerret (senere med titel af professor) fra 1847-1854). I 1854 blev han kirke- og undervisningsminister i P.G. Bangs ministerium, 1857-59 og igen 1860-63 konseilspræsident. 1870-74 var han igen kirke- og undervisningsminister, og ved sin afgang udnævntes han til elefantridder. Tegning af H. Olrik 1865. KB.

semester skulle derefter i sammentrængt form foretages en gennemgang med kilder af de enkelte retsinstitutioner (et par timer dagligt!).

En del af det lærebogsgrundlag, der var nødvendigt for at realisere dette program, skabte Bang selv med *Lærebog i de til den Romerske private Ret henhørende Discipliner*, der forblev ufuldendt. Det første bind, der omfattede indledning og den ydre retshistorie, udkom i 1833. Et første halvbind af andet bind om de tingslige rettigheder udkom i 1835. Han skrev selv, at bogen byggede på "de berømteste nye systemer" og at der "ei gjøres krav paa at indeholde mærkelige sætninger". Han ville "give en nogenlunde tro Billede af den romerske Ret paa det Standpunkt, hvortil Videnskaben nu har bragt den...". Det var vist især Bangs politiske engagement, der optog hans tid og lagde sig hindrende i vejen for værkets fuldendelse: "Jeg var tilfreds, at Fanden havde Roskilde og Stændernes Forsamling, at man kunne være hjemme hos sin Kone og skrive paa sin Romerret", skal han ifølge en notits hos Mynster have udbrudt under stænderforhandlingerne i 1835.

Af en anden type var den bog, som C.C. Hall udgav senere som docent i romerret som *Lærebog i den romerske Privatret* (1851). I modsætning til Bangs lærebog gives her ingen fremstilling af den "ydre" romerske retshistorie, men en – i overensstemmelse med de nye forbilleder for fremstillingen af den dogmatiske ret – systematisk gennemgang af romerrettens almindelige del, tingsretten, obligationsretten, familie- og arveretten. Romerrettens historiske del måtte nu vige for den systematiske. I sit forord understregede Hall, at han ikke nærede den indbildning at have tilvejebragt noget nyt, idet han samtidig ytrede det noget forfænge-

P.G. BANG OG A.W. SCHWEIGAARD 1834

En af de berømteste nordiske juridiske metodediskussioner i det 19. århundrede udspillede sig i 1834 i *Juridiske Tidsskrift*. Den norske jurist A.W. Schweigaard publicerede her sine "Betragtninger over Retsvidenskabens nærværende Tilstand i Tyskland (JT 1834, s. 292-333), hvor han kritiserede tysk retsvidenskab. Ikke blot naturretsforskningen var værdiløs, heller ikke den historiske skole fandt nåde for hans blik, og strafferetsvidenskaben var "Nulpunktet af al Tænkning". Alt var fortænkt, mere eller mindre tilfældigt og byggede på håbløs begrebsforvirring. Gustav Hugo, Feuerbach og Thibaut var dog positive skikkelser. Schweigaard gik ind for en mere analytisk-deskriptiv metode, der gik ud på at overveje "alle derunder concurrerende, stridende eller forenende Interesser", og det var jo et udgangspunkt, som kunne minde om det, man forbandt med den ørstedske arv. P.G. Bang tog til genmæle mod Schweigaard i samme tidsskrift og pegede på Schweigaards "ungdommelige Ild", der førte ham til en noget overdreven kritik, selv om Bang ikke ville benægte, at der også fandtes "træffende bemærkninger". Schweigaards synspunkter fik betydning for retningen af norsk retsvidenskab, som indtil 1880'erne stod mere afvisende over for indflydelsen fra tysk begrebslig tænkning end dansk retsvidenskab.

lige håb at have tilvejebragt en klar og livlig Fremstilling. Det meget ambitiøse program for romerretsstudiet, som Bang havde skitseret, var der ikke mulighed for at realisere, og Hall fremhæver derfor i sit forord, at der hos studenterne kun kunne forlanges nøjere kendskab til de romerske lærebogsfremstillinger, Institutionsværkerne.

I. E. Larsens forelæsninger over dansk ret

I.E. Larsen forelæste over hele den danske private ret, over statsretten før og efter grundloven. Efter Kolderup-Rosenvinges død forelæste han også over retshistorien.

Hans væsentligste indsats i videnskabelig henseende var en række retshistoriske afhandlinger. Han havde tidligt gjort sig bemærket som retshistoriker ved sin omfattende undersøgelse *Bidrag til de gamle danske Provindsiallovbøgers Historie* (1827-1828). I en afhandling om kongeværdighedens arvelighed gjorde I.E. Larsen sig til talsmand for den opfattelse, at Danmark oprindelig havde været et arverige, men at folkets valgret efterhånden fik overtaget for på Saxos tid at blive dominerende. Særlig fandt han i overensstemmelse med Schlegel, at begivenhederne i forbindelse med kongevalgene efter Svend Estridsens død bidrog til at fremme folkets valgret – en opfattelse, der synes at lægge et for skarpt skel. Afhandlingen om de ældste danske politiske organer rummede den nok vel idyllisererende opfattelse, at folket fra oldtiden til enevælden havde haft del i rigets styrelse gennem forsamlinger af vekslende sammensætning, således at der bestod en sammenhæng i udviklingen fra landsting over danehof til det 19. århundredes stænderforsamlinger som en kæde af folkelige organer. Hertil sluttede sig senere en række statsretlige undersøgelser.

I.E. Larsen udgav meget lidt, og først efter hans død udkom hans forelæsninger, der omfatter de fleste juridiske hoveddiscipliner, herunder privatretten med forelæsninger fra 1830'erne og 1840'erne over privatrettens almindelige del, personretten, tingsretten, obligationsretten, familieretten og arveretten. Han fulgte i sine forelæsninger det såkaldte Hugo-Heiseske system, som inddelte privatretten i en almindelig del, familieret, tings- og obligationsret samt arveret. Systemet kendtes også som pandektsystemet, og det var i Tyskland blevet toneangivende i systematisk henseende. Herved var vundet et fortrin i forhold til Ørsteds håndbog, men også ved løsningen af en række dogmatiske spørgsmål indtog I.E. Larsen et andet standpunkt end Ørsted.

Bortset herfra kan Larsens forelæsninger næppe betegnes som en væsentlig videnskabelig landvinding, og hans fremstilling bærer, til dels bort-

I. E. Larsen kom af små kår i København, men bestod allerede 1816 juridisk eksamen for ustuderede. Med støtte fra bl.a. A.S. Ørsted fik han stilling i politiet og bestod samtidig studentereksamen og i 1825 den fuldstændige juridiske eksamen. Samme år udkom hans første retshistoriske undersøgelser, i 1831 blev han ekstraordinær og 1835 ordinær juridisk professor, og han forblev i professoratet indtil han i 1856 udnævntes til justitiarius i Højesteret. I årene 1838-39 og 1853-55 var han universitetets rektor. Han forelæste over det meste af dansk ret, og hans forelæsninger blev udgivet efter hans død sammen med hans øvrige skrifter. I 1840'erne var han aktiv som medlem af stænderforsamlingerne, han var stærkt engageret i det slesvig-holstenske spørgsmål og 1848-49 medlem af den grundlovgivende forsamling. Senere var han medlem af først Folketinget og fra 1853 af Landstinget. Han var formand for rigsretten i sagen mod ministeriet Ørsted 1855-56. KB.

set fra arveretten, kun i mindre grad præg af Larsens kendskab til retsinstitutternes udviklingshistorie, sådan som man kunne forvente det af en ægte tilhænger af den historiske skole. I den henseende minder Larsens skrifter om Ørsteds. Ligesom denne hørte han til de jurister, der tillagde historien større betydning for retsvidenskaben end filosofien, uden dog herved at ville følge det programpunkt for den tyske historiske skole, som bestod i kravet om at følge retsinstitutternes historie tilbage til deres oprindelse.

Også den procesretlige litteratur byggede i første halvdel af det 19. århundrede på det af Ørsted skabte grundlag. Ørsteds bidrag fandtes spredt i en række større og mindre afhandlinger om vidnebevis, partsed, forlig, egen tilståelse, procesomkostninger, syn og skøn, intervention m.v. På det grundlag udarbejdede P.G. Bang og I.E. Larsen en *Systematisk Fremstilling af den danske Procesmaade*, der udkom i årene 1837-1843. Værket omfattede den ordinære civile procesmåde, den ekstraordinære civilproces, hvortil hørte de mere summariske procesformer, f.eks. gælds- og vekselsager samt fogedsager, skifte- og auktionsret, samt læren om appel.

Straffeprocessen blev gjort til genstand for forelæsninger af I.E. Larsen, der kunne støtte sig på en række af Ørsteds afhandlinger. Denne disciplin blev endvidere behandlet i afhandlinger i disputatsform af

P.G. Bang, A.W. Scheel og C.C. Hall. Bang skrev om inkvisitionsprocessen umiddelbart efter udstedelsen af den vigtige forordning af 13. okt. 1819, der afsluttede udviklingen af dansk straffeproces i inkvisitorisk retning. Bang påviste, hvorledes de processuelle regler i Christian V's Danske Lov var blevet ændret ved senere lovgivning, og redegjorde på grundlag af tysk lovgivning og litteratur for de almindelige grundsætninger for inkvisitionsprocessen og for princippets anvendelse efter de særegne danske regler, hvorved han bl.a. påpegede den manglende adskillelse af dommerembedet fra udøvelsen af almindelig øvrighedsmyndighed. Bang omtaler tillige spørgsmålet om indførelse af nævninge og slutter sig her til Feuerbachs opfattelse, at nævningesystemet er i den grad sammenhængende med spørgsmålet om politisk frihed, og at det kun kan fungere i en stat, der har en fri forfatning. Bang afviser derfor, ligesom Ørsted gjorde, for tiden nævningesystemet i Danmark.

Endnu efter enevælden holdt I.E. Larsen 1845-1848 sine statsretlige forelæsninger, og han var samtidig den første, der 1849-1852 forelæste over den nye grundlov. Til de spørgsmål, han behandlede, hørte, om kongen var forpligtet til ikke at ændre Kongeloven. Som nationalliberal var Larsen tilbøjelig til at lade magtens forankring i en folkelig overdragelse, som det fremgår af Kongelovens indledning, legitimere en forfatningsændring.

A.W. Scheel og indflydelsen fra Savigny

A.W. Scheel varetog inden for den danske ret især familie- og arveretten samt privatrettens almindelige del. Hans håndbog i familieretten udgjorde, sammen med en tilsvarende fremstilling af personretten, første og anden del af *Person- og Familieret efter den danske Lovgivning* (1859-60). Selvom disse fremstillinger først fremkom efter at Scheel havde forladt universitetet, må de betragtes som en frugt af hans gerning her. Dette gælder også hans andet hovedværk, fremstillingen af *Privatrettens almindelige Deel* (1865-66), langt den mest omfattende fremstilling af dette emne i det 19. århundredes danske retslitteratur. Scheel nævner i indledningen, efter at have fremhævet Ørsted, den inspiration han særlig i henseende til fremstillingen af reglerne om retsreglernes virkekreds i tid og rum har modtaget fra Savignys alderdomsværk *System des heutigen römischen Rechts* (1840 ff.) – det værk, hvori Savigny søgte at realisere sit mål om en på en gang historisk (dvs. eksegetisk) og systematisk behandling af retsstoffet. Scheel var dog især dogmatiker, mens en undersøgelse af rettens historiske elementer lå ham fjernere. Foruden disse spørgsmål indeholder

A.W. Scheel var oprindelig officersuddannet, i 1821 blev han student og i 1825 juridisk kandidat. Han skrev licentiatafhandlingen om forholdet mellem militær og civil jurisdiktion, i 1829 blev han dommer i Hof- og Stadsretten. I årene 1836-46 var han professor ved Københavns Universitet (rektor 1843-44). I 1846 blev han generalauditør for hæren, 1851- 1855 justitsminister. Uanset sin korte periode som professor har Scheel ydet betydelige bidrag til sin tids retsvidenskab i form af en række fremstillinger af person- , familie- og arveretten samt privatrettens almindelige del, der udkom i slutningen af 1850'erne og 1860'erne. 1863 tildeltes han som den første den Anders Sandøe Ørstedske prismedalje i guld. Litografi efter foto 1860. KB.

Scheels værk en udførlig fremstilling af læren om retskilderne, herunder fortolkningslæren, og i andet bind en fremstilling af retsforholdenes væsen, deres stiftelse og retsbeskyttelse.

I hele værkets anlæg spores indflydelse fra Savigny, hvis systematik Scheel nøje følger. Svarende til første bog af Savignys værk, *Rechtsquellen*, behandler Scheel *Retskilderne*, og anden bog, der hos Savigny benævnes *Rechtsverhältnisse*, svarer til Scheels *Om Retsforholdene*. Begrebet retsforhold, der af F.C. Bornemann var blevet introduceret i den danske retslitteratur, er en oversættelse af det vigtige systembegreb *Rechtsverhältnis*, som danner grundlag for Savignys værk. Scheel har også overtaget indholdet af Savignys retsbegreb, hvis grundlag er Kants filosofi, når han bestemmer "Ret i objectiv Betydning" som "Indbegrebet af de Regler hvorefter samlevende Personers indbyrdes udvortes Forhold fastsættes og begrændses (§ 1)". Her "gaaer Retsregelen, der bestemmer Retsforholdet, ud paa at angive Grændsen for den individuelle Villies Herredømme og saaledes anvise den Villie det Rum, hvorpaa den kan herske, uafhængig af andre Villie. Den angiver følgeligen, hvad der er Ret og Retspligt".

Afsnittet er en fri gengivelse af en tilsvarende passus hos Savigny, der i overensstemmelse med Kants retslære – retten som afgrænsning af den sfære, hvori den enkeltes vilje kan udfolde sig frit – fremhæver, at det menneskelige samliv kun er muligt "durch Anerkennung einer unsichtbaren Gränze, innerhalb welches das Daseyn und die Wirksamkeit jedes einzelnen einen sichern, freyen Raum gewinne. Die Regel, wodurch jene Gränze und durch die dieser freyer Raum bestimmt wird, ist das Recht". Savigny viser sig således at have været det umiddelbare forbillede for Scheels almindelige del.

Savignys værk er ganske vist langt udførligere, idet alene fremstillingen af privatrettens almindelige del omfatter otte bind. Savigny havde oprindelig forestillet sig en fortsættelse omfattende tingsretten, obligationsretten, familieretten og arveretten, hvoraf han kun nåede at udarbejde to bind af obligationsretten (1851-1853). Der er næppe tvivl om, at også Scheels fremstillinger af person- og familieretten skal ses som led i en almindelig fremstilling af privatretten, således som den var skitseret af Savigny, selvom han måtte give afkald på at give en fremstilling af tings- og obligationsretten og henvise til Grams fremstilling heraf. For A.W. Scheel, der oprindelig havde skrevet licentiatafhandling om et militærretligt emne (1828) og disputats om forskellen mellem offentlig og privat påtale i straffeprocessen (1836), var det helt åbenbart mødet med Savignys hovedværk, der bestemte hans senere videnskabelige produktion.

Almindelig retslære

Det er vanskeligt at bestemme den almindelige retslæres placering i den juridiske bevidsthed i denne periode. Den almindelige retslære var som fag en arvtager af naturretten, der nu var forladt i den form, hvori den dyrkedes, indtil Kant revolutionerede naturretsfilosofien. Hovedparten af de juridiske forfattere fulgte nu i Ørsteds spor, når de, ikke tog en bestemt retsteori som udgangspunkt, men undertiden med slagordsagtig retorik påberåbte at historien havde langt større betydning for retsvidenskaben end filosofien, derfor blev de juridiske problemer grebet eksegetisk an i snæver tilknytning til gældende – til dels også ældre – lovgivning, praksis, retslitteratur og i et vist omfang også fremmed lovgivning og retslitteratur. Slagordene historie og filosofi viste herved hen til en hovedvægt på enten rettens stof eller indhold over for beskæftigelse med dens form, begreberne og deres analyse. I forhold til en eksegetisk metode, der fulgtes af Bang, Scheel, Algreen-Ussing, Larsen og Gram, og hvis mål var en praktisk bearbejdelse af retsstoffet for at skabe en ny og tidssvarende retstilstand, stod den almindelige retslære i den form, hvori den doceredes ved universitetet, isoleret.

Det måtte særlig gælde M.H. Bornemann, hvis lidet omfattende forfatterskab vanskeligt kunne få betydning for en større kreds. Sammenligner man Bornemanns disputats om analogi, *De analogia Juris* (1815) med Ørsteds udførlige afsnit om lovfortolkning i Haandbogens første bind (1822), bliver det klart, hvorfor Bornemann måtte komme til at stå isoleret. I 1832 udgav M.H. Bornemann sin *Den almindelige Retslære. 1. Deels 1. Afd. Indledningen og Moralens Grundlære*, der ved siden af disputatsen fra 1815 blev hans enkeltstående bidrag til dansk retsvidenskab. Med sit eneste kapitel "Om Sædelighedsloven" forblev værket ufuldendt.

F.C. Bornemann og den spekulative retning i retsvidenskaben

F.C. Bornemann greb i årene efter 1839 sine forelæsninger over retsvidenskaben an på en anden måde. Bornemann opstillede således som sit mål at påvirke retsvidenskaben i en ny retning, nemlig i retning af en mere filosofisk behandling. Eksegesen – som han kaldte den af Ørsted og andre anvendte metode – havde nu fuldendt sin historiske opgave at skabe en ny retstilstand på grundlag af den i vidt omfang forældede lovgivning. Nu måtte ny lovgivning drage nytten af denne indsigt. Som han udtrykte det: "Er Philosophien en Illusion, da er ogsaa Retsvidenskaben kun et Skin, og den maa opgive Troen paa sig selv; men saa vist maa den

F.C. Bornemann lagde i modsætning til flere af sine samtidige kollegaer sin hovedindsats på universitetet, hvor han stod for en mere teoretisk og spekulativ linje end mange af sine mere praktisk orienterede fagfæller. Hans hovedfag var strafferetten og den almindelige retslære. Hans samlede værker udsendtes dog først efter hans død. 1859-60 var han universitetets rektor. KB.

erkende, at den kun ved sit Formaals Endelighed er forskjellig fra Philosophien, og at dens ære og Værd netop er selv i sit Væsen at være Philosophie". En spekulativ behandling af retten var nødvendig, for at den "ei skal blive tilbage for de øvrige videnskaber". Som grundlag for dette program holdt Bornemann i de kommende år forelæsninger over den nyere retsfilosofis historie (Kant, Fichte, Schelling og Hegel) og over den almindelige rets- og statslære.

Arveretten var i Ørsteds *Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed* (Bind IV) blevet gjort til genstand for en omfattende behandling, og i forordningen af 21. maj 1845 om arv havde Ørsted søgt gennemført en række af de principper inden for arveretten, som han havde gjort sig til talsmand for i sit forfatterskab. Det gjaldt bl.a. det fra den østrigske civillovbog, *ABGB* (1811), hentede parantelsystem og regler, der indrømmede en udvidet testationsret. I.E. Larsen forelæste 1841-1842 over arveretten, men de første fremstillinger af arveretten efter den nye arveforordning af 1845 var Algreen-Ussings *Haandbog i den danske Arveret* (1855) og F.C. Bornemanns *Foredrag over den danske Arveret* (1864), der i højere grad end andre af Bornemanns værker har karakter af en fremstilling af gældende

BORNEMANNS SYSTEM

Bornemanns system byggede, under tydelig påvirkning fra Hegels filosofi, på en inddeling af retsordenen i menneskeretten, familieretten og statsretten. Menneskeretten, der byggede på personlighedsprincippet, omfattede dels personlighedsretten (frihed, ære o.l.), dels formueretten og dels retten til at afværge retskrænkelser. Familieretten omfattede ægteskabet, forholdet mellem forældre og børn samt arveretten, mens statsretten særlig omfattede forfatningen og forvaltningen og forholdet mellem stat og kommune.

Bornemanns udgangspunkt var, at kundskab om de positive retsforskrifters umiddelbare indhold ikke var tilstrækkeligt, da løsningen af retsvidenskabens opgave i overensstemmelse med det mål, som Bornemann havde sat sig, også forudsatte kendskab til "Retsnormernes og Institutionernes almindelige og uforanderlige Natur". Retsordenens væsen kunne efter Bornemanns opfattelse herved bestemmes som et verdsligt, men dog et sædeligt rige "den objective, verdslige Sædeligheds Rige", og livsforholdenes sædelige betydning, således som "Menneskets aandelige Natur, dets Deelagtighed i dette uendelige og Evige" krævede, blev hovedprincippet for deres retlige ordning. Retsordenen var et udtryk for retsbevidstheden, der af Bornemann bestemtes som en i masserne sig udviklende "Almeenbevidsthed", mens retten bestemmes som "Normen for eller Anordningen af det ydre Samfunds liv, eller af de ydre sociale Livsforhold, overeensstemmende med deres sande Betydning for Samfundslivets hele Oeconomie".

ret. Det synes at være det eneste område af privatretten, der interesserede ham. Hegelianeren E. Gans havde i 1820'erne udgivet to bind af en arveretten verdenshistorie, der kan have inspireret Bornemann.

Kriminalretten

Tage Algreen-Ussing måtte i perioder forsømme undervisningen i forbindelse med sine politiske aktiviteter på Stænderforsamlingen, og kom i sin professortid ikke til at præstere særlig markante bidrag til retsvidenskaben. Skal man lære ham at kende som jurist, er det i virkeligheden gennem hans mange erklæringer som landets sidste generalprokurør.

I 1829 udsendte han en *Haandbog i den danske Criminalret*. Værket var ligesom hans anmærkninger til person- og tingsretten i vidt omfang en uselvstændig kompilation på grundlag af Ørsteds spredte strafferetlige afhandlinger, og den udsattes for kritik af plagiat af I.E. Larsen. Værket, der tilstræbte at være på en gang lærebog og håndbog, udfyldte imidlertid et behov og udkom i fire oplag, senest 1859. Algreen-Ussings kriminalretlige håndbog med dens inddeling i en almindelig og en speciel del var det grundlag, som F.C. Bornemanns forelæsninger over kriminalretten byggede på. Mens den specielle del i vidt omfang hos Bornemann fremtræder

Tage Algreen-Ussing (1797-1872) var knyttet til universitetet som professor i årene 1840-44, og han kom ikke i denne stilling til at spille nogen større rolle for retsvidenskaben. Han var til gengæld aktiv som liberal i dansk politik i 1830'erne og 1840'erne, og som generalprokurør fra 1848 til sin død spillede han en stor rolle for dansk lovgivning og administration. Indførelsen af ministerialsystemet til afløsning af det kollegialstyre, som havde båret den danske centraladministration under enevælden, byggede på hans udkast. Han fortsatte udgivelsen af den meget benyttede reskriptsamling af Fogtmann og lovsamlingen Schous forordninger. Litografi 1873. KB.

som kommentarer til Algreen-Ussings håndbog, gav den almindelige del Bornemann anledning til at komme ind på en række strafferetlige grundproblemer, der på grund af sammenhængen med den almindelige retslære måtte påkalde hans interesse i særlig grad. I overensstemmelse med sin almindelige retslære med fremhævelsen af personlighedsprincippet – respekten for mennesket som person – som et bærende princip, fremstillede han sin straffeteori således: "Straffen, den Lidelse, Samfundsherredømmet tilføier Forbryderen til Gjengæld for hans Overtrædelse, er paa engang Opretholdelsen af Lovens Herredømme over Forbryderen og en Opfordring for ham til Forbedring; den fordres derfor af Retfærdigheden, i hvilken Lovenes ubrødelige Overholdelse er i uadskillelig Eenhed med Personlighedens Haandhævelse og Conservation".

Bornemanns tanker vandt kun begrænset omfang genklang i samtiden, men for en senere generation, først og fremmest Goos og til dels Aagesen, var Bornemann om ikke et forbillede, så dog den, der havde anvist retsvidenskaben nye veje. Han nåede ikke selv at udgive sine arbejder; de blev efter hans død udgivet af C. Goos og A.F. Krieger (1863-68).

A.F. Krieger og statsretten

De Rådgivende Provinsialstænder ved forordningerne af 1831 og 1834 var en forfatningsmæssig nydannelse. Den udfordring, der lå i at tage dette nye statsretlige felt op til juridisk undersøgelse, blev taget op af A.F. Krieger, hvis licentiatafhandling (1841) handlede om, hvilke love, der ifølge frd. af 28. maj 1841 skulle forelægges forsamlingerne.

Anders Frederik Krieger var 1845-55 professor i retsvidenskab og fra 1853 tillige docent i slesvigsk ret. Han var medlem af Københavns borgerrepræsentation 1848-1855, Folketinget i årene 1849-1859 og af Landstinget 1863-1890; 1857-1863 tillige af fællesforfatningens rigsråd. I 1855 forlod han universitetet og blev departementchef i Ministeriet for Slesvig. Han spillede i de følgende år en central rolle som nationalliberal politiker (senere Højre). Krieger var indenrigsminister 1856-57 og igen fra 1859. Tilllige justitsminister i 1870-72 og finansminister 1872-74. Som finansminister havde han ansvaret for overdragelsen af Marmorkirken til C.F. Tietgen, hvilket førte til at han af Venstre indklagedes for Rigsretten, hvor han dog blev frikendt. Han var formand for proceskommissionen af 1868.

Han deltog engageret i dansk åndsliv og i bestræbelserne for fællesnordisk samarbejde, han havde således som finansminister aktivt medvirket til Den Skandinaviske Møntunion 1873. Krieger var en af de danske delegerede på fredskonferencen efter krigen 1864, som fik et uheldigt udfald for Danmark. Ukendt maler. KU.

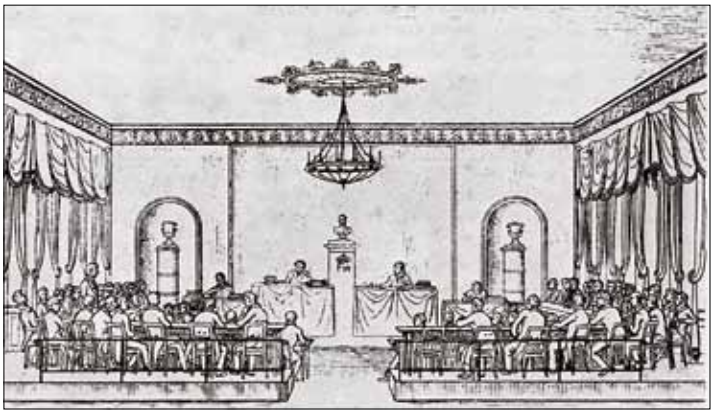

Indretningen af de såkaldte rådgivende provinsialstænder, som var stillet i udsigt 1831 og nærmere gennemførtes ved en forordning af 28. maj 1834, betragtedes som et første statsretligt skridt i retning af at give borgerne indflydelse på den enevældige regering. Befolkningens taknemmelighed var stor over for landsfaderen, og i praksis fik forhandlingerne på disse forsamlinger stor betydning som en forberedelse på det egentlige parlamentariske liv efter 1849. Der oprettedes stænderforsamlinger i hvert af de to hertugdømmer samt for kongeriget i Roskilde og Viborg. I Roskilde mødtes forsamlingen i det såkaldte palæ og i Viborg i en senere nedrevet bygning, der lå i forbindelse med domkirken. Mange jurister og flere af de juridiske professorer indledte deres politiske karriere som medlem af stænderforsamlingerne, der sammensattes ved valg, hvortil dog kun en meget lille del af befolkningen havde ret til at afgive stemme. KB & Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune.

PROFESSORER OG POLITIK 1821 – 1848

Den sene enevælde afløstes af en af de mest bevægede perioder i Danmarks politiske historie. Den indledtes med oprettelsen af de rådgivende provinsialstænder ved forordninger i 1831 og 1834, kulminerede med indførelsen af det konstitutionelle styre i 1848 og Grundlovens vedtagelse 1849, fortsatte under Junigrundloven og afsluttedes 1866 med gennemførelsen af grundlovsændringen efter tabet af Hertugdømmerne i 1864. I alle faser af denne udvikling, der skabte overgangen fra det enevældige styre til det konstitutionelle monarki og folkestyre, var en eller flere af de juridiske professorer aktive snart i hovedroller, snart i en mere tilbagetrukken position. "Politiske professorer" kan vi kalde dem med nordmanden Rune Slagstads betegnelse fra norsk politisk historie i samme periode.

Ved det første valg i 1834 til de rådgivende stænder i Roskilde var det den juridiske professor P.G. Bang, der med det højeste stemmetal valgtes som deputeret for København. Det næsthøjeste stemmetal opnåede Tage Algreen-Ussing, der nogle år senere blev medlem af fakultetet. Begge deltog aktivt i forhandlingerne på stænderforsamlingen. Det gjaldt ikke blot drøftelser, hvor en særlig juridisk sagkundskab var efterspurgt, men også i mere politisk betonede sager. Både Bang og Algreen-Ussing gik således levende op i drøftelserne om det kommunale selvstyre og forfatningsspørgsmålet. Bang fremtrådte vel i det hele som den mere moderate, mens Algreen-Ussings mere direkte form senere har skaffet ham betegnelsen "Danmarks første Politiker" (Hans Jensen). Det var Algreen-Ussing, der i 1838 stillede forslag om en sammenlægning af de to stænderforsamlinger i kongeriget, et forslag, der støttedes af Bang. Algreen-Ussing udviklede sig imidlertid i en stadig mere konservativ retning, uden at man dog kan sige, at hans politiske grundindstilling ændredes, men han formåede ikke at følge "tidsåndens" krav om en fri forfatning og gik alene ind for mere partielle reformer.

1841 udpegedes I.E. Larsen som repræsentant for universitetet til kongevalgt medlem af begge stænderforsamlinger. Mens Bang og Algreen-Ussing aktivt greb ind i drøftelserne, var I.E. Larsens optræden på stænderne i højere grad præget af "akademisk Maadehold" (Hans Jensen). I 1844 under behandlingen af det slesvigske spørgsmål indgav han et andragende om beskyttelse af danskheden i Slesvig ved genoprettelse af skoler, administrative reformer og bedre håndhævelse af retten til at benytte dansk sprog. Forslaget blev genfremsat i Roskilde og gav på begge stænder anledning til livlig debat. I 1846 udpegedes P.G. Bang til kommissarius for de to kongerigske forsamlinger efter Ørsted, og I.E. Larsen valgtes til vicepræsident for stænderforsamlingerne.

I det bevægede år 1848 spillede P.G. Bang, der nu forlængst havde forladt universitetet, i begyndelsen en ledende rolle som en af de tre (sammen med C. Moltke og Ørsted), der skulle forsøge at føre de løfter om en ny forfatning ud i livet, der var givet i forfatningsreskript af 28. jan. 1848. De gik ud på en grundlov bygget på tanken om fælles stænder med besluttende myndighed. Dette udvalgsarbejde overhaledes som bekendt ganske af begivenhederne i marts 1848, der førte til det hidtidige systems fuldstændige afskaffelse, og indførelse af det konstitutionelle monarki og en fri forfatning. Aktive i den såkaldte martsbevægelse var blandt fakultetets medlemmer særlig C.C. Hall, mens A.F. Krieger uden at spille en central rolle dog talte ved det første Casinomøde den 11. marts 1848, som han var medindbyder til.

Helt uden for disse begivenheder stod som en kritisk iagttager Kolderup-Rosenvinge, hvis politiske synspunkter i vidt omfang synes at have været sammenfaldende med Ørsteds, til hvem han stod i et nært venskabeligt forhold. Han hørte til dem, der betragtede året 1848 som et ulykkesår i dansk historie. En bevaret brevveksling mellem Søren Kierkegaard og Kolderup-Rosenvinge, der regelmæssigt gik på "spadseretur" sammen, viser, at Kolderup-Rosenvinge ligesom Kierkegaard stod de nye demokratiske bevægelser fjernt, og at han ikke kunne lade være med at satirisere over udviklingen.

Blandt medlemmerne af Den Grundlovgivende Rigsforsamling, der indledte sin virksomhed i oktober 1848, var af aktive universitetslærere I.E. Larsen, A.E. Krieger og C.C. Hall og af tidligere professorer P.G. Bang og Algreen-Ussing. De var tillige alle, bortset fra P.G. Bang, der allerede i november forlod forsamlingen for at blive indenrigsminister i novemberministeriet, medlemmer af grundlovsudvalget, hvor enkelte dele af den nye forfatning blev diskuteret. Under forsamlingens forhandlinger fremstod I.E. Larsen som modstander af den almindelige valgret, idet han foretrak et etkammersystem med bevarelse af stændervalgsordningen. Ved afstemningen om de enkelte ændringsforslag stemte han imod grundlovens hovedforslag, og ved den endelige afstemning undlod han at stemme. Det samme gjorde Algreen-Ussing, der i 1844 havde forladt universitetet for at overtage en post som borgmester i København, og som i 1848 efterfulgte Ørsted som (den sidste) generalprokurør. I denne egenskab gav Algreen-Ussing udkast til omorganisering af centraladministrationen fra kollegialsystemet til ministerialsystemet, ligesom han efterhånden kom til at deltage i forberedelsen af en række vigtige love.

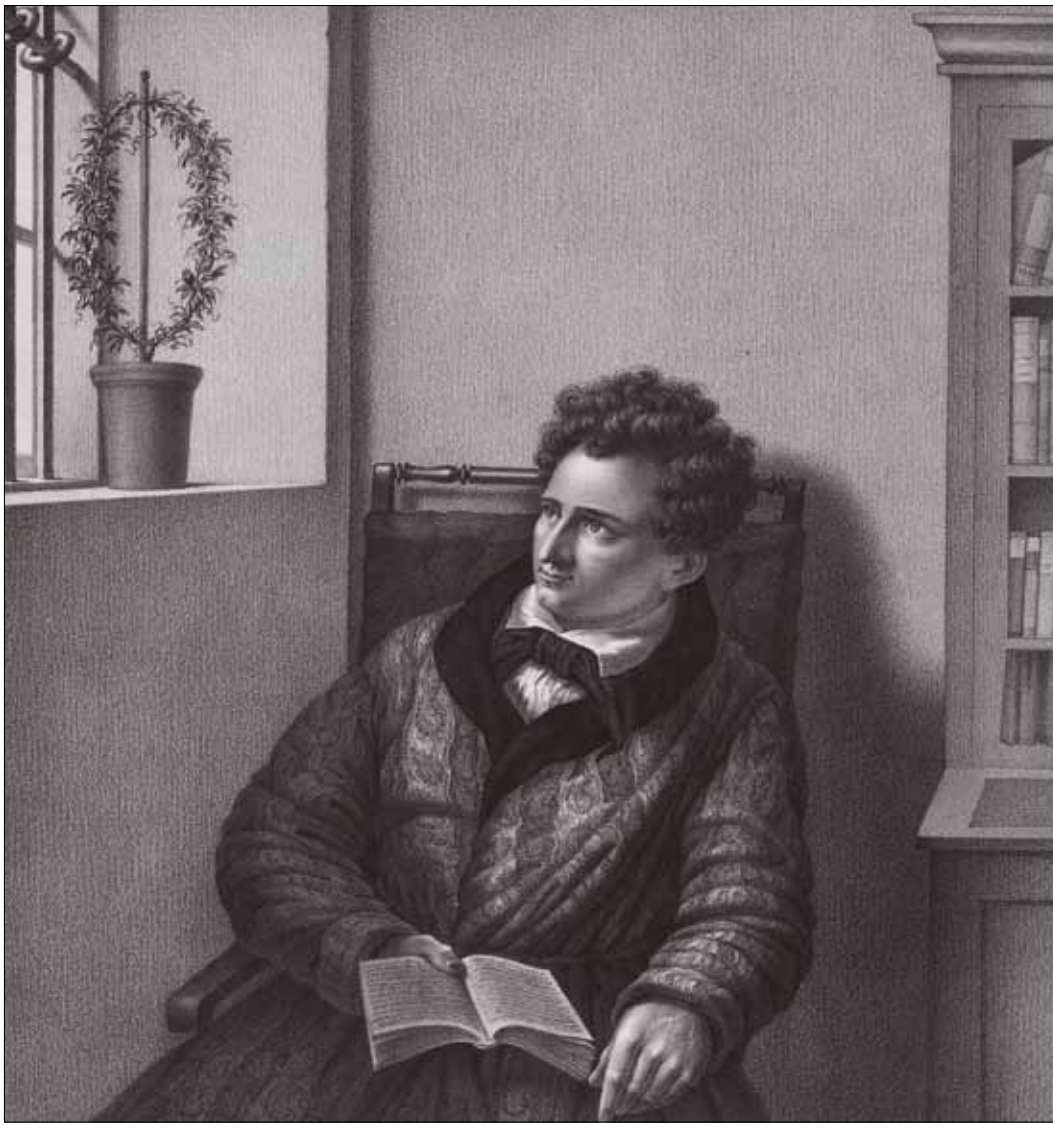

Orla Lehmann (1810-1870) var en af de ledende nationalliberale politikere og en af den danske grundlovs fædre. Han blev jurist 1833 og året efter opholdt han sig bl.a. i Berlin, hvor han fulgte Savignys forelæsninger, som han i sine erindringer giver en levende beskrivelse af. Lehmanns stærke politiske engagement stod længe som en hindring for at han kunne opnå beskikkelse til at møde som sagfører for retten, men endelig i 1844 fik han beskikkelse som højesteretsprokurator. Han var en kendt og beundret taler, og i 1841 idømtes han straf af tre måneders fængsel – P.E. Lorentzens og W. Kochs litografi fra 1842 viser de ganske komfortable forhold hvorunder Lehmann afsonede – for sin såkaldte "Falstertale", hvor han havde ytret tvivl om, hvorvidt senere danske konger ville bevare Frederik VI's sindelag over for bonden. I 1848 spillede hans Casino-taler en stor rolle for beslutningen om at kræve en ny forfatning af kongen, og han var også med til at afvise de slesvig-holstenske krav. Han blev minister i "martsministeriet" fra marts til november 1848 og var med til at udforme det grundlovsudkast, som forelagdes den grundlovgivende rigsforsamling, som han ikke opnåede valg til. Fra 1848-61 var Lehmann amtmand i Vejle. Han stod bag novemberforfatningen, der førte til den ulykkelige krig 1864, som blev hans livs store skuffelse sammen med Frankrigs nederlag til Preussen ved Sedan i 1870, der knuste drømmen om, at Nordslesvig snart ville vende tilbage til Danmark. KB.

Københavns Universitet s nye hovedbygning, opført 1829-36 af Peder Malling, kom til at være rammen om så godt som al universitetets undervisning i det næste århundrede, og er fortsat stedet hvor juristerne får en stor del af deres undervisning. P.C. Rosengreens gouache fra ca. 1860 giver et charmerende indtryk af miljøet på Frue Plads, umiddelbart før den i øvrigt meget tiltrængte forbedring af universitetets fysiske rammer, det nye universitetsbibliotek, lukkede hjørnet mod Fiolstræde. KU.

Juristerne og Den Grundlovgivende Rigsforsamling
Constantin Hansens billede af Den Grundlovgivende Rigsforsamling har fået status som et nationalt ikon. Billedet er interessant, fordi dets formål var at vise, hvorledes grundloven i 1849 var et resultat af et lykkeligt samspil mellem alle bærende lag i samfundet. Constantin Hansen forholder sig meget frit til emnet i den forstand, at han af forsamlingens mere end 150 medlemmer kun fandt plads til en tredjedel, som så suppleres med en række fremtrædende danskere efter kunstnerens valg, men halvdelen af de juridiske delegerede kom dog med på billedet!

Universitetsprofessorerne, der jo kan siges at udgøre en kerne i det samfundslag, der i tidens sprogbrug blev benævnt "De dannede" tog aktivt del i det politiske liv i årene op imod 1849, og de var stærkt repræsenteret i såvel regering som Den Grundlovgivende Rigsforsamling. Fem aktive eller forhenværende medlemmer af Det juridiske Fakultet deltog sammen med en række andre jurister i Den Grundlovgivende Rigsforsamlings forhandlingerne og er med på Constantin Hansens monumentalbillede. Det drejer sig om **1.** P.G. Bang (valgt i Vejle Amt), **2.** I.E. Larsen (Kbh.), **3.** A.F. Krieger (Kbh. s Amt), **4.** C.C. Hall (Kbh.s Amt) og **5.** Tage Algreen-Ussing (Kbh.). I København var desuden valgt **6.** Anders Sandøe Ørsted.
Et markant vidnesbyrd om at juristerne nu, siden den spæde begyndelse århundredet før, var begyndt at blive meget synlige i det offentlige liv, er den fremtrædende placering, de indtog i Den Grundlovgivende Rigsforsamling, hvor næsten en tredjedel (38 juridiske kandidater og 11 ustuderede jurister) havde en juridisk uddannelse. Blandt de delegerede fra hovedstaden fylder akademikerne pænt, medens der blandt de juridiske delegerede fra provinsen er adskillige medlemmer af advokatstanden samt ansatte ved retsvæsenet, og adskillige godsejere og fabrikanter, et vidnesbyrd om at den juridiske eksamen ansås for et brugbart grundlag også for karrierer uden for retsvæsenet og den offentlige forvaltning.
Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød. ES

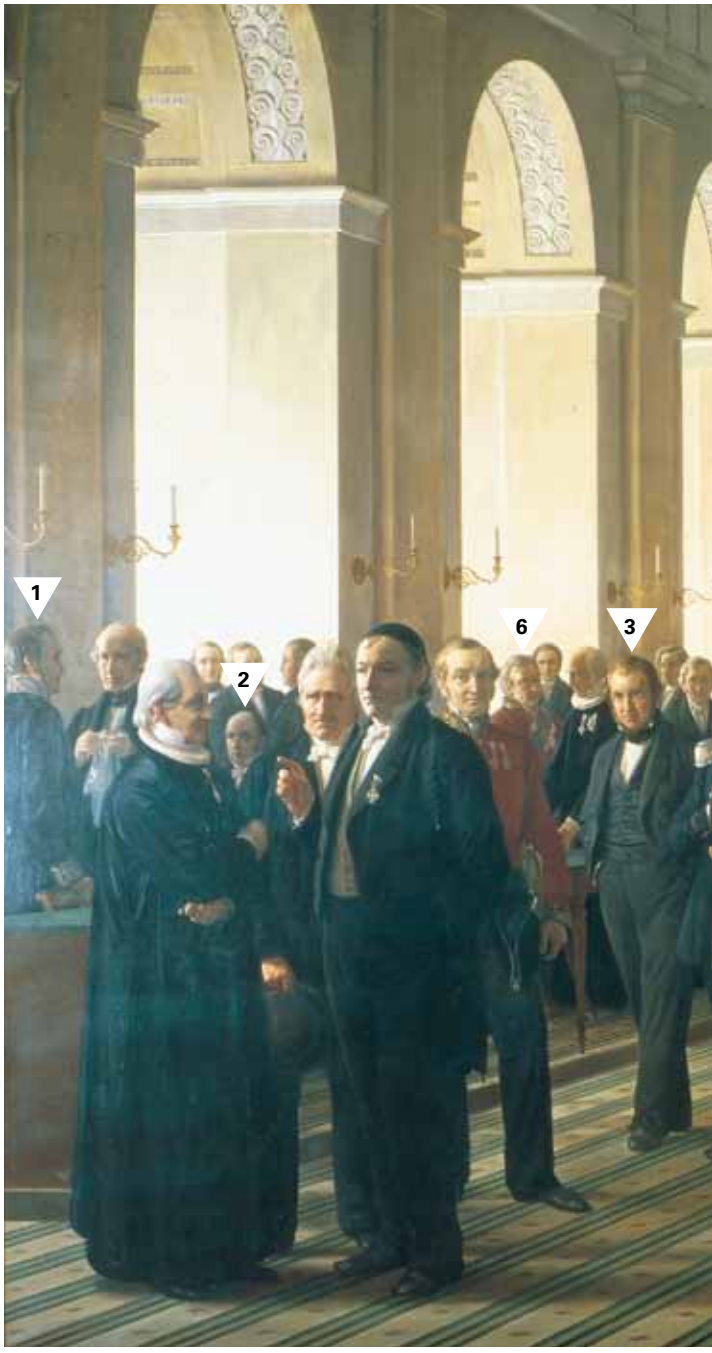

4
5

Da universitetsbyggeriet var afsluttet i slutningen af 1830´erne, ryddede man op og plantede det lindetræ, som gav navnet "Lindegården" til det charmerende gårdmiljø, der siden har været betragtet som Københavns Universitets fysiske centrum. Gårdens vigtigste funktion er nu den at være stedet, hvor den årlige *immatrikulations-* eller velkomstfest for de nye studerende afholdes. Gouache af P.C. Rosengreen ca. 1850. KU.

AKADEMIKERNES OG EMBEDSMÆNDENES ÅRTIER 1848-1902

UNDER JUNIGRUNDLOVEN

Grundloven betød ikke i sig selv en ændring i universitetets forhold. Men alligevel blev det andre tider efter 1848-49. Universitetet hørte nu ikke længere under en selvstændig direktion for de højere uddannelser, men blev lagt ind under et kirke- og undervisningsministerium. For visse institutioner, f.eks. Det kongelige Teater, betød enevældens afskaffelse, at teatret fik helt nye vilkår under folkestyret. Anderledes forholdt det sig med universitetet, der fortsat havde sin egen økonomi og et betydeligt selvstyre.

Selv om det nye styre ikke direkte påvirkede fakultetet, så var det alligevel noget helt nyt, at universitetets forhold kunne gøres til genstand for en offentlig debat og blev et emne, som drøftedes på Rigsdagen. Og også de juridiske professorers deltagelse i det politiske liv fik en helt anden karakter under den nye styreform. På den anden side hører det også med i billedet, at de lærde og universitetet af mange af den ny tids politikere opfattedes som repræsentanter for sort skole og akademikerhovmod, og derfor ikke var populære blandt politikere uden akademisk baggrund. Store dele af det politiske liv var uden nogen fornemmelse for, hvad universitetet stod for, og det gav anledning til en række rigsdagsdebatter, hvori der blev stillet spørgsmål ved betydningen af universitetets virksomhed. Det er endnu i dag særegent for dansk uddannelsespolitik, at debatten i høj grad koncentreres om folkeskolen og ikke om højere uddannelse. Den tradition rækker langt tilbage i tiden og har grundlæggende at gøre med, at den almindelige valgret gav politisk indflydelse til en bred kreds for hvem, det, som foregik på universitetet, måtte være fremmedartet. Men også embedsmændene i øvrigt og deres indflydelse blev drøftet på Rigsdagen, hvor mange så med mistro på enevældens embedsværk. Mest radikal var bondevennen A.F. Tscherning, som i 1859 og 1860 stillede forslag om ophævelse af juristernes fortrinsret til bestemte embeder eller endog af den juridiske eksamen som sådan.

På den anden side gav den nye forfatningsform med folkerepræsentation også akademikerne nye muligheder for indflydelse. Både mulig-

Forskellen i stil mellem Rach & Eegbergs og Pontoppidans skildringer af Universitetsgården fra 1700-tallet, bragt på side 76 og 78, og P.C. Rosengreens gouacher af Lindegården fra midten af det 19. århundrede illustrerer meget godt forskellen mellem enevældens og det tidlige folkestyres universitet. Gouache af P.C. Rosengreen ca. 1855. KU.

A.F. Tscherning (1795-1874) var på Rigsdagen juristernes fjende nr. 1. Han var af uddannelse officer. Politisk var han siden 1830'erne kritisk over for enevælden og overhovedet traditionelle hierarkier eller åndshovmod og sort skole. Politisk knyttede han sig til Bondevennerne, og han var kritisk over for de nationalliberale. Han var aktiv i forbindelse med regeringsforandringen 1848 og blev krigsminister i marts 1848. Senere var han et særdeles aktivt medlem af Rigsdagen, hvor han ofte og gerne fremførte utraditionelle synspunkter og herunder gerne satte spørgsmålstegn ved nytten af jurister og andre embedsmænd. Tegnet af P.C. Skovgaard 1848. KB.

heden for valg til Rigsdagen og for at blive minister udnævnt af kongen betød, at juridiske professorer fik politik som et nyt felt at boltre sig på, og i 1800-tallet prøvede mange af professorerne kræfter med det politiske liv. To tidligere professorer, P.G. Bang og C.C. Hall, var i perioder regeringsledere, tre andre, A.W. Scheel, J. Nellemann og C. Goos, blev ministre i tiden før 1901, mens H. Matzen var formand for Landstinget, og både I.E. Larsen og A. Aagesen i en periode var medlemmer af Folketinget. J.H. Deuntzer blev i 1901 den første konseilspræsident efter systemskiftet.

P.G. Bang kom til at spille en fremtrædende rolle under Junigrundloven. Han blev som nævnt 1848 indenrigsminister i Novemberministeriet, men udtrådte allerede 1849. I perioden 1852-1853 var han medlem af Folketinget. 1851 blev han indenrigsminister i ministeriet Bluhme, udtrådte af ministeriet 1853 og dannede 1854 – efter ministeriet Ørsteds korte levetid – selv regering, hvori han tillige var indenrigsminister. Det politiske tyngdepunkt i regeringen lå dog ikke hos Bang, og han forlod ministeriet i 1856, idet han lod sig udnævne til højesteretsjustitiarius (efter I.E. Larsens død), en stilling han beholdt til sin død.

På den såkaldte notabelforsamling med repræsentanter for Danmark og Hertugdømmerne, der i 1851 mødtes i Flensborg med henblik på en diskussion af Slesvigs forhold til Danmark og Holsten efter Treårskrigen, var Krieger og et tidligere medlem af fakultetet, A.W. Scheel, der i 1846 var blevet generalauditør i landetaterne, blandt repræsentanterne for Danmark. Scheel, der i 1849-1850 havde deltaget som en af de tre danske udsendinge på fredskonferencen i Berlin, blev ad denne vej draget ind i politik. I 1851 blev han justitsminister i ministeriet Moltke og fortsatte under de følgende ministerier Bluhme og Ørsted indtil 1854. Blandt de lovgivningsarbejder, han var med til at gennemføre, fortjener særlig tyendeloven af 1854 at blive fremhævet. Scheel var omfattet af rigsretstiltalen mod ministeriet Ørsted, men han blev som den eneste frifundet med alle stemmer.

Blandt fakultetets medlemmer deltog både I.E. Larsen, Hall og Krieger aktivt i rigsdagsarbejdet. I.E. Larsen var medlem af Folketinget 1851-1853 og af Landstinget 1853-1854 og 1855-1856. I Folketinget blev fæstesagen en af hans mærkesager; som ordfører for et folketingsudvalg havde han, der nærmest tilhørte Højre, men som efterhånden udviklede sig i nationalliberal retning, været med til at afgive en betænkning over et forslag fra Monrad om overgang fra livsfæste til selvejendom. Betænkningen, der var endnu mere lempelig for fæsterne end Monrads forslag, påberåbtes senere af Bondevennerne som en autoritet.

En anden vigtig sag for I.E. Larsen var spørgsmålet om arvefølgen, hvorom han sammen med geheimearkivar Wegener havde afgivet en betænkning, der gik ud på at bevare Kongelovens arvefølge i kongeriget og Slesvig. Det var derfor en skuffelse for ham, da ministeriet Bluhme opgav Kongelovens arvefølge. Hans optræden på Rigsdagen i den anledning er blevet skildret således: "Larsen kæmpede med stor Dygtighed, hele Overbevisningens Varme og virkelig Veltalenhed imod denne Opgivelse; hans sædvanlige stammende og hakkende Foredrag med mange Gjentagelser af de samme Ord var som forvandlet, Ordene fløde frit fra hans Læber og føjede sig villig om hans Tanke, han blev ligefrem veltalende og viste en parlamentarisk Aandsnærværelse, som ellers ikke fandtes hos ham". En anden karakteristik af I.E. Larsens fremtræden på Rigsdagen giver Matzen: "I sine yngre Dage havde han efter Sagnet et ganske livligt Væsen, og endnu i senere Tider kunde han vise sig ungdommelig indtil Barnlighed. Under en langtrækkende Debat i Folketinget var der en Taler, hvis af Vigtighed struttende og indholdstomme Foredrag fremkaldte en Nysen, Hosten, Hyssen og Larm, som Formanden søgte at dæmpe, og

Peter Vedel fik i 1847 guldmedalje for sin besvarelse af en opgave om engelsk og fransk trykkefrihedslovgivning. Han blev 1851 lektor ved universitetet i stasforvaltningsret og fra 1852 til 1858 var han knyttet til universitetet som professor, indtil han kom på sin helt rette hylde som chef for Udenrigsministeriets 1. departement og fra 1864 som ministeriets direktør. Maleri af B. Wegmann 1873. KB.

Larsen, den alvorlige Universitetslærer, sneg sig da hen i en Vinduesfordybning, hvor han uden for Formandens synskreds ivrig klappede med et Par Træbrevpressere".

I 1856 var han formand for Rigsretten i sagen mod ministeriet Ørsted, og han udnævntes samme år efter sagens afslutning til justitiarius i Højesteret, men døde kort efter.

C.C. Hall var medlem af Folketinget 1849-1881, oprindelig som nationalliberal, senere tilsluttet Højre. Han forlod universitetet 1854 efter at have overtaget posten som kirke- og undervisningsminister i ministeriet Ørsted 1853-1854 og fortsatte i ministerierne Bang og Andræ. I 1857-1860 var han konseilspræsident i det ministerium, der fik navn efter ham selv og igen 1860-1863 efter ministeriet Rottwitts kortvarige funktion. 1870-1874 var han kirke- og undervisningsminister og blev sammen med sin efterfølger Worsaae sat under tiltale for Rigsretten i forbindelse med afholdelsen af udgifter til opførelsen af Det kgl. Teater, men blev 1877 frifundet.

Hovedparten af de juridiske professorer var således i disse år engageret i aktiv politik. Uden for stod som nævnt Kolderup-Rosenvinge og F.C. Bornemann, om sidstnævntes politiske ståsted kan man måske danne sig et indtryk af en bemærkning i Kriegers dagbøger om, at Monrad havde nogle "uklare Tanker" om at gøre ham til justitsminister.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1848-1902

1849 **FREDERIK T.J. GRAM** (1816-71) blev udnævnt til juridisk professor, og især formueretten blev hans fag. Han fortsatte ved universitetet til sin død.

1851 **PETER VEDEL** (1823-1911) efterfulgte Kolderup-Rosenvinge i det ledigblevne professorat, hvor han forelæste over forvaltningsretten. Han forlod universitetet 1858 for at varetage stillingen som leder af Udenrigsministeriets 1. afdeling.

1856 **ANDREAS AAGESEN** (1826-79) tiltrådte et professorat i retsvidenskab, som han varetog indtil sin død. Hans fag var først og fremmest den almindelige formueret, tingsretten og romerretten.

1859 **JOHANNES NELLEMANN** (1831-1906) blev juridisk professor efter Vedel i 1859. Han blev justitsminister i 1875 og kom ikke tilbage til universitetet.

1862 **CARL GEORG HOLCK** (1834-68) udnævntes til professor i retsvidenskab. Han fortsatte ved universitetet til sin død.

CARL GOOS (1835-1917) udnævntes til professor i retsvidenskab, et embede han bestred til han i 1891 blev kirke- og undervisningsminister.

1870 **HENNING MATZEN** (1840-1910) blev professor i retsvidenskab. Han forblev ved universitetet til sin død.

1872 **JOHAN H. DEUNTZER** (1845-1918) blev professor med især fagområderne proces og person- og familieret. Han forlod universitetet 1901 for at blive leder af den første parlamentariske regering.

ANDERS CHR. EVALDSEN (1841-1912) overtog et professorat i retsvidenskab, hvor han forelæste over obligationsretten. Han forlod universitetet 1885 for at blive højesteretsdommer.

1880 **JULIUS LASSEN** (1847-1923) udnævntes efter en konkurrence i det professorat, der var blevet ledigt efter Aagesen. Et hverv han beklædte, til han tog sin afsked i 1918.

1886 **CARL TORP** (1855-1929) overtog Evaldsens lærestol i retsvidenskab. Han tog sin afsked pga. alder 1925.

1892 **VIGGO BENTZON** (1861-1937) blev professor (midlertidig docent i 1890) efter Goos. Han underviste i søret, den almindelige retslære og personret, næringsret og privatrettens almindelige del. I 1901 overtog han efter Deuntzer familie- og arveretten. Han gik af som 69-årig i 1931.

DET JURIDISKE FAKULTET 1848-1902

Professorerne 1848-1902

I årene efter 1849 tiltrådte i hurtig rækkefølge en række nye professorer. Fakultetet undergik i de år en foryngelseskur og set fra et videnskabeligt synspunkt og udfra et ønske om, at man ville profilere sig med markante personer, lykkedes det at opbygge et fagligt stærkt fakultet inden for de ret beskedne rammer. Der blev ikke ved ledighed og udnævnelse af nye professorer lagt vægt på at søge efterfølgere med kvalifikationer i bestemte fag. Udnævnelserne skete som professor i retsvidenskab i bred almindelighed, og udgangspunktet var at det gjaldt om finde frem til den dygtigste kandidat. Herefter måtte den pågældende med sine almene kvalifikationer selv finde ud af resten. De juridiske professorer var alle ganske unge ved udnævnelsen, og flere af dem forlod atter universitetet som led i andre karriereforløb.

Hver professor måtte varetage flere fag, og efterhånden som nye kom til, kunne der ændres på fagfordelingerne, således at de enkelte professorer især kom til at beskæftige sig med deres foretrukne fag. På den anden side var der heller ikke skarpe faggrænser eller kollegiale vedtægter, som afholdt nogen fra at beskæftige sig med andres undervisningsfag. Julius Lassen havde oprindelig kvalificeret sig i strafferet, men kom til at lægge sin betydelige hovedindsats i obligationsretten. Carl Torp havde som udgangspunkt beskæftiget sig med tingsretten, men endte med at overtage strafferetten, og det kom han ganske godt fra. Fagskift kunne være en udfordring, når det var den almene kompetence, der var udgangspunktet.

I 1850 ændredes det akademiske år, således at det for fremtiden faldt i to semestre: fra slutningen af august til jul og igen fra februar til juni. Hidtil havde man fulgt den almindelige europæiske model, som stadig følges i Tyskland, med semester fra november til april og fra maj til oktober.

SLESVIGSK RET

Det vigtigste spørgsmål i dansk politik i årene mellem 1850 og 1864 var ordningen af helstatens forfatningsforhold. Landet bestod af kongeriget Danmark, hvor grundloven var gældende, og de to hertugdømmer Slesvig og Holsten med den gamle stænderforfatning. Danmark havde 1852 internationalt forpligtet sig til ikke at knytte Slesvig nærmere til landet end Holsten, og i princippet var Hertugdømmerne selv i stand til ved universitetet i Kiel at uddanne de nødvendige jurister til domstole og administration.

Men Slesvig var nu engang gammelt dansk land, hvor Jyske Lov endnu var en del af retsgrundlaget, så det var en naturlig del af dansk nationalliberal tankegang at søge at styrke danskheden ved at uddanne danske jurister, som kendte så meget til slesvigsk ret at de kunne søge ansættelse i Hertugdømmerne på lige fod med kandidater fra Kiel. Hidtil havde ordningen været den, at et toårigt studium i Kiel og en bestået eksamen fra oprindelig en af Hertugdømmernes overretter, fra 1834 overappellationsretten i Kiel, var en forudsætning for at søge ansættelse i Hertugdømmerne som jurist.

Denne ordning ophævedes i 1850, og ved patent af 22. nov. 1851 blev det bestemt, at den særlige retsvidenskabelige embedseksamen for hertugdømmet Slesvig herefter skulle aflægges ved overappellationsretten i Flensborg. Det aktualiserede uddannelsen af kandidater fra Københavns Universitet, som havde så meget kendskab til slesvigsk ret, at de kunne indstille sig til denne eksamen. Bestemmelserne ændredes flere gange de følgende år, og ved bekg. af 2. maj 1856 sidestilledes danske kandidater med kandidater med en eksamen i slesvigsk ret fra Kiel.

Der findes så vidt vides hverken i universitetets arkiv eller andetsteds materiale, der kan oplyse om, hvor mange kandidater der i perioden 1852-64 aflagde denne eksamen.

Der oprettedes 1851 en stilling som docent i slesvigsk ret, som fra 1853 blev varetaget ulønnet af A.F. Krieger, således at en medhjælper bistod med undervisningen. I årene 1855-1866 var dr. jur. Th. R. Schütze ekstraordinær professor i slesvigsk ret, hvorefter professoratet blev nedlagt. Ved siden af Schütze underviste fuldmægtig i ministeriet for Slesvig, F.J. Larsen, fra 1856-1865, C.G. Holck fra 1859-1861 og derefter en kort periode kontorchef Chr. Juel i slesvigsk ret.

Tabet af Slesvig 1864 rejste spørgsmålet om, hvad der kunne gøres for de dansksindede slesvigske embedsmænd, der havde mistet deres poster, og nu ønskede ansættelse i Danmark. Ved kgl. resol. af 1. marts 1865 blev der derfor indrettet en prøve i dansk ret "for saadanne forhenværende slesvigske Embedsmænd, som, efter at have bestaaet enten den for Hertugdømmet Slesvig anordnede retsvidenskabelige Examen eller den juridiske Embedseksamen ved det juridiske Examinationskollegium, med kongelig Udnævnelse have beklædt egentlige juridiske Embeder vedkommende Hertugdømmet Slesvig…". Søgningen hertil var beskeden: I 1865 bestod to kandidater, i 1866 seks, i 1867 fire og endelig i 1879 en enkelt.

F.J. Larsen (1830-70) blev exam. jur. 1851 og tog slesvigsk eksamen i 1853. Han skrev guldmedaljeafhandling om forskellen mellem dansk og slesvigsk proces. Han blev i 1856 fuldmægtig i ministeriet for Slesvig og samtidig beskikket som lærer ved universitetet i slesvigsk ret, fra 1863 med titel af professor. Sammen med det øvrige personale i det slesvigske ministerium afskedigedes han i 1864. 1867 blev han juridisk licentiat på en afhandling om dansk arverets anvendelighed i de indlemmede slesvigske distrikter. KB.

Christian Paulsen (1798-1854) stammede fra Flensborg og fik sin første juridiske uddannelse i Tyskland og ved universitetet i Kiel. Han blev cand. jur. 1823 og lic. jur. 1824 ved Københavns Universitet. Han blev i 1825 professor ved Kiels Universitet. Politisk stod han for et udpræget helstatsstandpunkt, og hans stilling blev gradvis vanskeligere efterhånden som den slesvig-holstenske bevægelse fik vind i sejlene. Chr. Paulsen talte ivrigt for den danske sag og støttede det danske sprog i Slesvig. I 1834 udsendte han en bog om slesvig-holstensk privatret, og i 1840´erne engagerede han sig stærkt i diskussionen om arveretten til Hertugdømmerne. Efter udbruddet af oprøret i Slesvig 1848 drog han til København, hvor han forelæste ved universitetet og også blev inddraget i arbejdet med udarbejdelsen af en særlig slesvigsk forfatning, der ikke blev til noget. I 1849 drog han tilbage til Slesvig, og virkede som dommer fra 1852 i overappellationsretten i Flensborg. Chr. Paulsen er for eftertiden kommet til at stå som indbegrebet af den loyale dansksindede embedsmand i Hertugdømmerne, der senere knyttede sig til Ejderbevægelsen som en mulig løsning på det slesvig-holstenske spørgsmål. Maleri af C.A. Jensen 1873. KB.

Valdemar Sejrs Jyske Lov fra 1241 er et af de danske nationalklenodier. Alle kender fortalens berømte ord "Med lov skal land bygges", eller om loven, at den "skal være ærlig og retfærdig, tålelig, efter landets sædvane, passende og nyttig og tydelig, så alle kan vide og forstå, hvad loven siger". Færre tænker på, at denne og andre af fortalens mange tilsyneladende kernedanske sætninger i virkeligheden er oversættelser først og fremmest af tekster i datidens store samling af kirkelig ret, det såkaldte *Decretum Gratiani*. Det tænkte man i hvert fald ikke på, da der i 1850'erne skulle skabes en god national udsmykning af domhuset i Flensborg – hvor billedet stadig hænger – der indtog en nøglestilling i det danske fremstød i Hertugdømmerne på et tidspunkt, hvor forholdet mellem dansk og tysk efter treårskrigen 1848-50 var spændt.
Blandt de emner, som maleren Lorenz Frölich (1820-1908) valgte til udsmykningen, var Kong Valdemar, der giver Jyske Lov. Nord for Kongeåen var Jyske Lov i 1683 afløst af Danske Lov, men i Slesvig gjaldt Jyske Lov i princippet stadig. Motivet havde Frölich anvendt før til illustration af Danmarkshistorien. På billedet ses kongen med loven i sin fremstrakte hånd, bispeskikkelsen ved siden af ham er formentlig biskop Gunnar af Viborg, der efter en beretning havde vejledt kongen. På den anden side af kongen ses tronfølgeren, den senere Erik Plovpenning og hans broder Abel. På billedet ses andre bisper og stormænd, der deltog i mødet, der fandt sted i Vordingborg i marts 1241, hvor loven blev vedtaget. Fortalen nævner den kreds af personer, der var til stede. Jyske Lov var kong Valdemars sidste regeringshandling. På billedet ses kongen som den ældgamle, hårdtprøvede monark, hvis drømme om et dansk Østersøimperium var bristet, men som dog til sidst kunne sætte sit navn på den vigtigste af landskabslovene og gå over i historien som *legifer* – lovgiver på lige fod med paven i Rom og en række samtidige europæiske fyrster.

RETSVIDENSKABEN 1848-1902

Dansk og udenlandsk retsvidenskab

For den, som måtte ønske at arbejde videnskabeligt med juraen, var et studieophold i Tyskland det, der først og fremmest måtte stå som attraktivt. Professorerne i begyndelsen af 1800-tallet havde kun for et fåtals vedkommende haft mulighed for at studere i udlandet. En kapacitet som Ørsted havde kun været på korte kurbadrejser i Tyskland, men erhvervet al sin juridiske viden om udlandet ved læsning. De tider var nu forbi. Det forventedes, at en vordende professor havde været ude at se sig om og havde fået kendskab til fremmede studiemiljøer og nogle af de store udenlandske jurister.

Men som sagt var det især Tyskland, der trak, og det hang i høj grad sammen med det humboldtske studieideal, der lagde hovedvægten på frie studier frem for uddannelse til en bestemt embedsvirksomhed. Hertil kom, at Tyskland netop inden for juraen havde fastholdt en almen videnskabelighed i studiet, som adskilte sig fra de mere nationale studier i andre lande, hvor hovedvægten ikke længere lå på romerretten, men på en lovbog eller anden national ret.

De udenlandske strømninger kom derfor i det 19. århundrede først og fremmest fra Tyskland, der særlig inden for privatretsvidenskaben, men også inden for discipliner som almindelig retslære, den offentlige ret og strafferetten indtog en dominerende stilling. Indflydelsen fra tysk privatretsvidenskab var et fælleseuropæisk fænomen. Tysk retsvidenskab byggede endnu på romerretten og havde dermed som sagt en almen karakter, der gjorde et studieophold her mere givende end i Frankrig og England, hvor studiet havde et rent nationalt præg. Den franske lovbog, *Code civil*, blev naturligvis studeret, ligeledes en og anden brok af det ellers ret utilgængelige og særegne engelske common law-system. Men med få undtagelser er det først efter 2. Verdenskrig, at engelsksproget ret blev interessant for danske jurister.

Romerretten var først og fremmest privatret, og langt op i tiden var privatretsvidenskaben toneangivende og de store tyske jurister beskæftigede sig derfor med privatretten, som dannede rygraden i en juridisk uddannelse. F.C. von Savigny havde ganske vist formuleret retsvidenskabens opgave som både historisk og systematisk. Men ved ensidigt at lægge vægten på det systematiske element havde privatretsvidenskaben bevæget sig i en formalistisk retning, og særlig da G.E. Puchta (1798-1836) udviklede den såkaldte konstruktive eller begrebsjuridiske metode, der gav de juridiske begreber en selvstændig intellektuel eksistens løsrevet

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1848-1902

I denne periode erhvervedes den juridiske doktorgrad af 19 jurister. I perioden mellem 1840 og 1867 erhvervede ingen graden. Seks af doktorerne fik hovedstilling ved Det juridiske Fakultet. Seks blev dommere, fem advokater, Secher blev rigsarkivar, og J. Steenstrup blev senere professor i historie.

1867 **F.J. LARSEN:** *Om Grændserne for den danske Arverets Anvendelighed i de indlemmede slesvigske Distrikter.*

1872 **A. L. HINDENBURG:** *Om Kjøb og Salg. Et Bidrag til en dansk Handelsret.*

1874 **N. K. P. LASSEN:** *Villien som Forpligtelsesgrund. Bidrag til Løsningen af et brændende Spørgsmaal i Formueretten.*

1879 **J. S. V. LASSEN:** *Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed.*

1880 **N. C. H. SYLOW:** *Dommens materielle Retskraft. Undersøgelse fra Civilprocessens Omraade.*

1882 **J. C. H. R. STEENSTRUP:** *Danelag.*

1884 **CARL TORP:** *Besiddelsen og dens Betydning i retlig Henseende.*

CARL USSING: *Anders Sandøe Ørsted som Retslærd. Et Brudstykke af den dansk-norske Retsvidenskabs Historie.*

1885 **I. HECKSCHER:** *Kreditsalget og Sælgerens Standsningsret. Handelsretlig Studie.*

V. A. SECHER: *Om vitterligheden i den ældre danske proces. Retshistoriske studier.*

V. C. THOMSEN: *Bidrag til Læren om Fordringsrettigheders Forældelse efter dansk og fremmed Ret.*

1886 **LUDVIG HOLBERG:** *Leges Waldemari regis. Kong Valdemars Lov. Et Bidrag til Oplysning om Danmarks Statsret i det 13de Aarhundrede.*

1889 **R. S. GRAM:** *Om Motivets Betydning i strafferetlig Henseende, en retsvidenskabelig Undersøgelse.*

H. C. V. SCHAU: *Om Straffens Begrundelse og Formaal.*

1890 **VIGGO BENTZON:** *Begrebet vis maior i romersk og nordisk Ret med særligt Hensyn til Reders Ansvar for Ladning.*

1892 **ERNST J. MØLLER:** *Dækningsadgang eller Fordringsret. Et Indlæg i den standende Strid om Panterettens akcessoriske Natur med særligt Hensyn til Stridens Betydning for særskilte Retsafgørelser efter dansk og norsk Ret.*

1893 **JOHANNES USSING:** *Om Afgørelsen af Tvistigheder med Forvaltningen, særlig om administrative Retter.*

1896 **H. V. MUNCH-PETERSEN:** *Løftet og dets Causa. Formueretlige Studier.*

1901 **HOLGER FEDERSPIEL:** *Begrebet Interesse i Læren om Forsikring. Et Bidrag til Skadeserstatningslæren.*

1902 **L. A. GRUNDTVIG:** *Konnossementet. En søretlig Studie.*

DEN ANDERS SANDØE ØRSTEDSKE PRISMEDALJE

Den Anders Sandøe Ørstedske Prismedalje indstiftedes i 1851 til minde om Ørsteds indtræden i offentlig tjeneste. Den gives for en vigtig præstation inden for dansk eller norsk jura, historie eller økonomi.

Hædersmedaljen er i tidens løb uddelt til A.W. Scheel i 1863, til historikeren C.F. Allen i 1871 samt i 1875 til justitsminister, tidl. professor J. Nellemann og til den norske jurist og økonom T.H. Aschehoug. I 1891 tildeltes medaljen historikeren Edvard Holm og i 1895 Carl Goos. I 1907 tildeltes medaljen den norske jurist Francis Hagerup, i 1911 nationaløkonomen H. Westergaard og i 1915 historikeren Troels-Lund. I 1935 tildeltes medaljen Frederik Vinding Kruse, i 1945 Poul Johs. Jørgensen og Henry Ussing. Siden er medaljen uddelt ni gange, i 1955 til Poul Andersen, i 1967 til Carl Jacob Arnholm, i 1971 til Alf Ross, i 1978 til Ernst Andersen og Knud Illum, i 1984 til Johs. Andenæs, i 1995 til Bernhard Gomard, i 1998 til Knud Waaben og 2002 til den norske højesteretspræsident Carsten Smith.

Naturlig størrelse. Foto: Jan Friis Jensen.

Rudolph von Jhering (1818-1892) var en af de store tyske jurister i det 19. århundrede, hvis indflydelse udstrakte sig til hele Europa. Mest kendt blev han nok for sit lille skrift *Der Kampf ums Recht* 1872, der oversattes til 17 sprog, herunder dansk. Han blev professor i Wien 1868, hvor han havde stor succes, og senere fra 1872 i Göttingen. Jhering er kendt for sætninger som "Der Zweck ist Schöpfer des ganzen Rechts" eller "kein Übel ohne Schuld", som grundlag for culpaprincippet og dermed et krav om ansvarlighed i erstatningsretten. Hans forfatterskab og tanker er ikke let at sætte på en formel, men inspirationen blev stor ikke mindst for den mere sociologiske orientering af strafferetsvidenskaben. I Danmark kan især V. Bentzon nævnes som en jurist, der var påvirket af Jhering. I 1861 udgav han en artikel om den såkaldte *culpa in contrahendo*, som herefter blev et begreb også i nordisk obligationsret. KB.

fra de reale livsforhold. Man kan tale om en retsvidenskabelig positivisme, der udviklede retssætningerne på grundlag af retsvidenskabens system, begreber og læresætninger og tillagde de livsforhold, som retssætningerne tilsigtede at regulere, mindre vægt. En hovedrepræsentant for denne retning var den tyske jurist Bernhard Windscheid (1817-1892), hvis værker kom til at udøve stor indflydelse på dansk formueretsvidenskab i tiden omkring 1900.

Det var denne dominerende tyske pandektvidenskab, der i slutningen af det 19. århundrede særlig fik betydning for dansk retsvidenskab. En lang række af Savignys efterfølgere i tysk retsvidenskab, som alle opnåede europæisk ry, var i større eller mindre grad dens eksponenter: Puchta, Vangerow, Brinz, Bekker, Dernburg, den unge Jhering og ikke mindst som nævnt Windscheid, hvis hovedværk *Lehrbuch des Pandektenrechts* (1862-70), som det er blevet udtrykt af Wieacker, opnåede en autoritet, der i dag er fordelt mellem love, højesteretsdomme, lovkommentarer og lærebøger, og de var også kendt af danske jurister.

Den tyske pandektvidenskab udøvede som sagt en voldsom indflydelse på europæisk (og amerikansk) retsvidenskab i samtiden. Det gjaldt så vel behandlingen af retsstoffet som begrebsanalysen og systematiseringen.

Et radikalt brud med denne retsvidenskabelige positivisme skete i Tyskland med Rudolph v. Jhering (1818-1892), der oprindelig havde været tilhænger af den konstruktive metode, men som omkring 1870 radikalt ændrede opfattelse og i en række berømte og vidt udbredte vær-

Bernhard Windscheid (1817-1892) var Jherings samtidige og professor i Heidelberg. Han er især blevet kendt for sin lærebog i tre bind om pandektvidenskaben, som blev den sidste store sammenfatning af romersk retsvidenskab på et tidspunkt, hvor romerretten endnu var gældende i Tyskland. Mens Jhering i højere grad gik egne veje, er Windscheid et led i traditionen over Puchta og Savigny for behandlingen af romerretten som et system. *Lehrbuch des Pandektenrechts* udkom mens Windscheid levede i syv udgaver, og værker fik bl.a. stor betydning for systematikken i Julius Lassens håndbog i obligationsretten. KB.

ker – undertiden i en spøgefuld form som i det bekendte Capriccio "Im Begriffshimmel" – skarpt tog afstand fra sin tidligere opfattelse og nu særlig i det ufuldendte hovedværk *Der Zweck im Recht* (1877-1883) pegede på rettens afhængighed af egoistiske formål, samfundsmæssige formål, (f.eks. omsætningens interesse) og mere luftige almene livs- og tilværelsesformål. Man taler om en såkaldt "Interessenjurisprudenz".

Jherings betydning viste sig i nye retninger inden for privatretten, og inden for strafferetten var Frantz v. Liszts sociologisk orienterede strafferetsskole en direkte følge af påvirkning fra Jhering. I forskellen mellem Goos' og Torps strafferetsopfattelser afspejles de nye indflydelser.

Et egentligt nybrud skete for den offentlige rets vedkommende. I Tyskland havde statsretten med Paul Laband (1838-1918) fået en ny videnskabelig form, inspireret af den samtidige dominerende privatretsvidenskab og dens systematik. Den nye retning krævede en videnskabelig bearbejdelse af den offentlige ret, således som man kendte det i civilretten, med udviklingen af juridiske begreber, retsinstitutter og et videnskabeligt system. Det betød samtidig at statsret som juridisk disciplin adskiltes fra politik og praktisk statslære.

Forvaltningsretten var endnu en rent praktisk disciplin. En grundlæggende indsats blev her ydet af den tyske jurist Otto Mayer (1846-1924), der er karakteriseret som skaberen af moderne forvaltningsret, "der eigentliche Schöpfer und Klassiker der modernen deutschen verwaltungsrechlichen Methode". Hans *Deutsches Verwaltungsrecht* (1895-96)

O.J. Levison (1835-1905) blev cand. jur. 1859, 1867 overretsprokurator og 1870 højesteretssagfører. Han blev 1872 medredaktør af *Ugeskrift for Retsvæsen*, og fra 1874 og mange år frem lagde han sin hovedindsats som eneredaktør af dette tidsskrift, hvor hans hovedindsats bestod i redaktionen og kommenteringen af de mange domme. KB.

Arthur Hindenburg (1832-1913) blev jurist 1855 og dr. jur. 1872 på en afhandling om køb og salg. Han blev højesteretssagfører i 1863 og var samtidig en ivrig deltager i samfundsdebatten med udpræget konservative synspunkter og tillige juridisk forfatter med værker om vekselret og talrige afhandlinger. Han levede så længe, at han oplevede 50 året for sin første optræden i Højesteret. KB.

skabte, til dels også inspireret af fransk praksis, et nyt teoretisk fundament for forvaltningsretten med en egen systematik og eget begrebsapparat. Inspirationen herfra kom dog først til Danmark i 1920'erne, hvor Poul Andersen lagde grunden til en videnskabelig dansk forvaltningsret. Siden er betydningen af den offentlige ret stærkt øget, og store dele af udvidelserne i den juridiske lærerstab har især i de senere år netop begunstiget forvaltningsretten, der i betydning for det juridiske studium nu kan sidestilles med de traditionelle privatretlige discipliner.

Retsvidenskaben er nok national, og stoffet er hvert enkelt lands egen ret, men de retsvidenskabelige strømninger har alligevel vist sig i stand til at krydse grænser og vise sig som internationale.

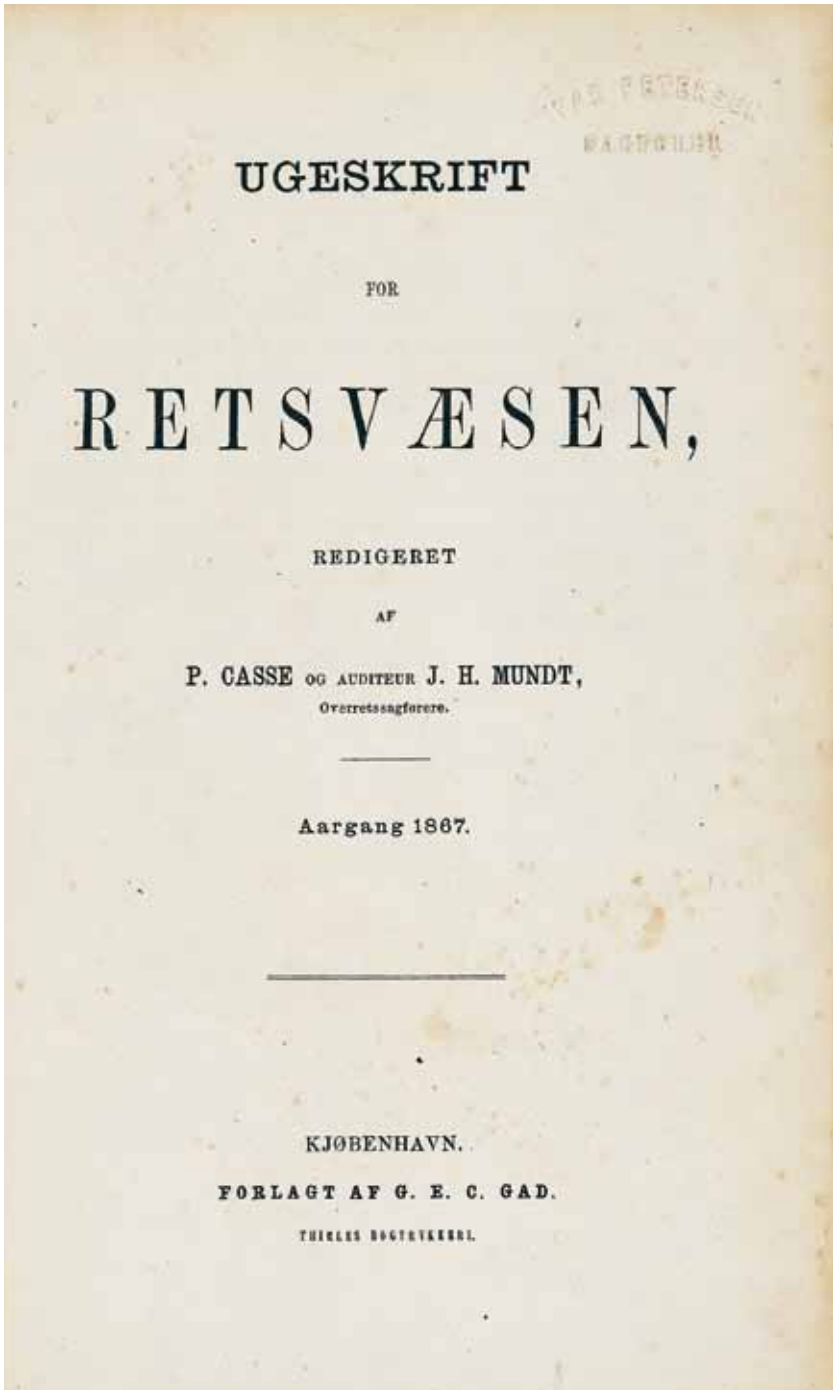

UGESKRIFT

FOR

RETSVÆSEN,

REDIGERET

AF

P. CASSE OG AUDITEUR J. H. MUNDT,

Overretssagførere.

Aargang 1867.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

Ugeskrift for Retsvæsen grundlagdes i 1867 og fik hurtigt den position som det ledende danske juridiske tidsskrift, der er bevaret indtil i dag. Tidsskriftet et på en gang en domssamling og et forum for publikation af som regel kortere juridiske afhandlinger. De første årgange redigeredes af P. Casse og overretsprokurator J.H. Mundt fra 1872 med højesteretssagfører O.J. Levison som medredaktør, fra 1874-1905 eneredaktør. KB.

INDBYDELSE TIL DET NORDISKE JURISTMØDE 1872

Indbydelsen var *sålydende*:

"Den Tilnærmelse i kommerciel og industriel Henseende, som, foranlediget eller befordret ved de forbedrede Kommunikationsmidler, i den senere Tid har fundet Sted mellem de skandinaviske Folk, fremkalder en stedse stigende Trang til et almindeligere og mere udbredt Kjendskab til de enkelte Landes Retsinstitutioner, et Kjendskab, som fortrinsvis er ønskeligt for de Mænd, der hellige Retsvidenskaben deres Virksomhed som Lærere, Dommere eller Sagførere.

Alle vigtige Reformer i Lovgivningen paakalde Belysning af den retsvidenskabelige Diskussion. Efter at ny Straffelove ere indførte, har ogsaa Spørgsmaalet om Forandringer i Strafferetsplejen i ethvert af de tre Riger været bragt paa Bane, og under Forhandlingerne om Grundsætningerne for denne er Betragtningen ledet hen paa Spørgsmålet om Domstolenes Organisation i det hele og om Civilprocessens Ordning, Spørgsmaal, som allerede i længere Tid have sysselsat Videnskaben og Lovgivningsmagten i andre Lande, navnlig i Tydskland. Handelsretten, i denne i nyere Tider saa stærkt udviklede Gren af Retsvidenskaben, hvis Internationale Natur fremgaar af selve Navnet, tildrager sig ogsaa i de skandinaviske Lande en stigende Opmærksomhed og kræver ny Former, der ikke heller lade Privatretten iøvrigt aldeles uberørt.

Den væsentlige Overensstemmelse i Retsanskuelserne over hele det skandinaviske Norden, det fælles oprindelige Grundlag, af hvilke Retsinstitutionerne ere fremspirede og med mindre betydelige Afvigelser have udviklet sig, tyder hen paa, at Løsningen af disse store Spørgsmaal i de enkelte Lande hovedsagelig bør ske i ensartet Retning.

Sammenkomster og mulig en herved dannet Forening af Skandinaviens jurister efter Forbilledet af de i den seneste Tid i England og Tydskland opstaaede Institutioner af denne Art (society for the promotion of social science, de tydske Juristentage), hvilke ubestridelig have bidraget meget til Lovgivningens Udvikling i en heldig Retning i de nævnte Lande, vilde uden Tvivl baade give Leilighed til personligt Bekjendtskab og Meningsudveksling mellem Fagmændene og fremme en almindeligere Godkjendelse af det blandt Forretningsmænd nærede Ønske om, at Lovgivningen i de enkelte Lande maa blive saa ensartet, som med behørigt Hensyn til de nationale og stedlige Ejendommeligheder og de derved nødvendiggjorte Forskjelligheder lader sig gjøre, ligesom de ved at fremkalde en mere alsidig Granskning af Retsinstitutionerne vilde bidrage væsentlig til at udfinde og muligvis bortrydde Hindringerne for en saadan Udvikling af Lovgivningen i de enkelte Lande.

Disse Sammenkomster burde holdes vekselvis i hvert af de tre skandinaviske Riger. En Grund til at vælge Kjøbenhavn til det første Samlingssted ligger allerede deri, at den dér i tilstundende Sommer foranstaltede Industriudstilling uden Tvivl vil hidkalde mange fra de forskellige skandinaviske Lande.

I Henhold hertil indbydes alle de, som theoretisk eller praktisk sysle med den svenske, norske eller danske Ret og saaledes nære Interesse for den skandinaviske Retsudvikling, til at møde i Kjøbenhavn i anden Halvdel af August Maaned d.A.

Dagen, da Mødet aabnes, vil nærmere blive bekjendtgjort. De, der ville forelægge Forsamlingen Spørgsmaal til Drøftelse, opfordres til inden 15. Juni at fremsende til en af undertegnede et motiveret Grundlag for Forhandlingen. Ligeledes anmodes de, der ville gjøre andre skriftlige eller mundtlige Meddelelser, om inden samme Tid at anmelde saadant".

Blandt de danske indkaldere til det første juristmøde var de tidligere professorer Hall, A.W. Scheel, Algreen-Ussing (der døde i samme år) og A.F. Krieger samt professorerne Aagesen, Goos og Nellemann.

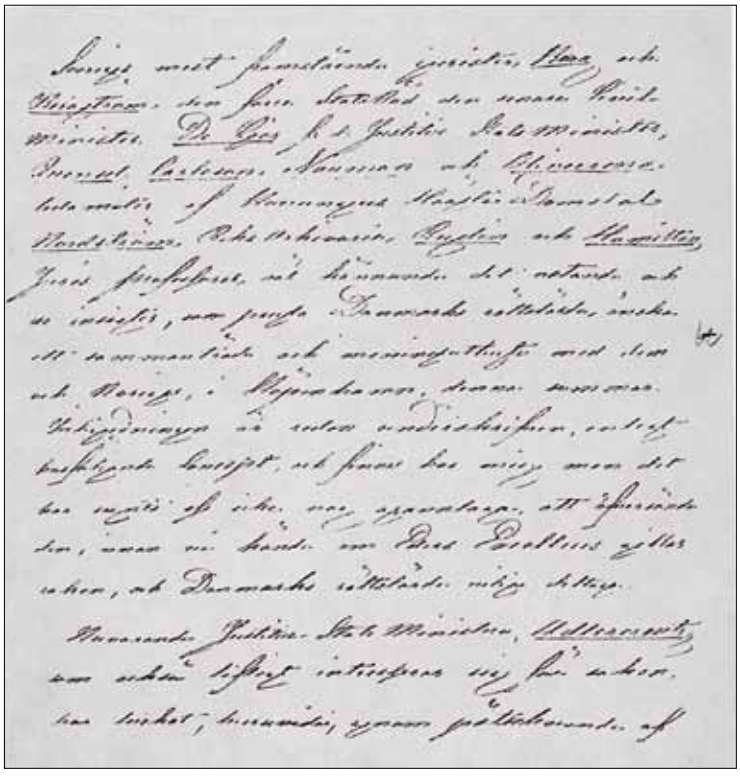

Indbydelsen til det nordiske juristmøde 1872.
Det var den svenske landshøvding Eric Josias Sparre, der udkastede planen til det første nordiske juristmøde. Den 19. marts 1872 skriver han et brev til A. F. Krieger i København, hvori han gør rede for sin idé, og det her gengivne uddrag af brevet viser, hvilke andre fremtrædende svenske jurister, der går ind for tanken. Brevet henligger i Kriegers Privatarkiv nr. C.1.a på Rigsarkivet.

Det nordiske lovsamarbejde

Privatretten var den centrale retsvidenskabelige disciplin i det 19. århundrede, og de privatretlige hovedværker fra det 19. århundredes slutning var med til at bane vejen for den omfattende lovgivning, der siden begyndelsen af 1900-tallet gennemførtes som et led i det nordiske lovsamarbejde inden for privatretten, hvorved billedet af retstilstanden på dette felt er blevet fuldstændig ændret. Det har betydet, at afstanden mellem den tids privatretlige værker og nutiden kan forekomme længere, end den egentlig er. I vidt omfang betød lovarbejdet nemlig en kodificering af retsvidenskabens resultater. Dette lovarbejde tog sit udgangspunkt i de nordiske juristmøder, der indledtes i 1872, og som efterhånden førte til en omfattende lovgivning først inden for formueretten, senere også inden for familieretten, personretten og efterhånden andre dele af retssystemet. For Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet betød lovsamarbejdet, at nordiske videnskabsmænd, der tidligere kun i begrænset omfang havde haft forbindelse med hinanden, nu kom i regelmæssig kontakt, og dermed styrkedes tanken om Norden som en gruppe af lande med fælles retlige rødder.

I det lovarbejde, som foregik på fællesnordisk grundlag, spillede flere danske retsvidenskabsmænd en vigtig rolle. Det gjaldt ikke mindst i den fase af lovarbejdet, der indledtes efter, at Julius Lassen i en universitetsfesttale 1899 havde peget på en fællesnordisk lovbog som et mål, der burde efterstræbes. Lassen fik stor indflydelse på loven om køb (1905) og senere de vigtige love om aftaler på formuerettens område (1917), om kommission (1917) og køb på afbetaling (1917), mens Viggo Bentzon blev en ledende kraft inden for det familieretlige lovsamarbejde, der resulterede i lovene om indgåelse og opløsning af ægteskab (1922), om ægteskabets retsvirkninger (1925), myndighedsloven (1922) og adoptionsloven (1923).

F.T.J. Gram var juridisk kandidat fra 1841, og efter en studierejse til Tyskland, Frankrig og Belgien blev han 1847 lektor, 1849 ekstraordinær og fra 1850 ordinær professor ved universitetet, hvor hans fagområder især var tings- og obligationsretten. Fra 1859 var han regensprovst og 1865-66 rektor. Tegnet af F. Lund 1856. KB.

F.T.J. Gram og formueretten

De hidtidige bidrag til formueretten fandt en mere permanent afløser med F.T.J. Grams systematiske fremstilling af tings- og obligationsretten (1855-1865), der anvendtes indtil fremkomsten af Matzens fremstilling af tingsretten (1882) og Julius Lassens af obligationsret (1883); Grams fremstilling fik efter J. Lassens udsagn betydelig indflydelse på den praktiske retsanvendelse.

Gram behandlede i sit forfatterskab udelukkende privatretten. Han følger i tings- og obligationsretten nøje I.E. Larsens systematik, men fremstillingen er langt mere indgående, og fylder mere end 2000 sider mod Larsens godt 600 sider. Indførelsen af hans bøger betød derfor en betydelig forøgelse af læsestoffet. Ørsted citeres hyppigt om end nu nærmest reduceret til omtale i noterne. Derimod har kendskab til fremmed ret, som Gram måtte have erhvervet sig under en studierejse til bl.a. Tyskland og Frankrig, ikke sat sig spor i fremstillingen. Med Grams værk lå i det væsentlige den systematik fast, der med mindre variationer stadig anvendes ved den litterære behandling af formueretten. Det gælder særligt tingsretten, men også inden for obligationsretten med hensyn til sondringen mellem en almindelig og en speciel del, mens Julius Lassen helt ændrede den systematiske fremstilling af obligationsrettens almindelige del.

Med hensyn til indholdet byggede Gram i vidt omfang på Ørsteds og Larsens værker. I den udførlige gennemgang af de enkelte kontraktforhold går han imidlertid videre og inddrager ikke blot senere retspraksis og litteratur, men også i et vist omfang selvstændige historiske undersøgelser i fremstillingen. Det skal også bemærkes, at Gram som den første indrømmer de immaterielle rettigheder en selvstændig plads i sit system.

Foruden formueretten beskæftigede Gram sig videnskabeligt med søretten, som han gav den første systematiske fremstilling af. Gram ud-

sendte i 1868 som lærebog en fremstilling af den danske familieret; han fremhæver selv, at den væsentligst byggede på Ørsteds og Scheels arbejder inden for denne disciplin.

Aagesen og konstruktivismen

Andreas Aagesen fik hurtigt ry som en mere søgende ånd, der lagde vægt på rettens grundprincipper, og som i høj grad var åben for nye strømninger i tysk retsvidenskab. Mere end for praktisk jura interesserede han sig for analysen af begreber, og det fik stor betydning for den næste generation af juridiske videnskabsmænd, mens de almindelige studerende beklagede sig over, at hans forelæsninger, som byggede på diktat, var vanskelige at forstå. Hans tingsretlige forfatterskab var en nydannelse. I stedet for at fortsætte den systematiske behandling af større dele af tingsretten søgte Aagesen gennem en analyse af formueretlige grundbegreber, som f.eks. ejendomsretten, overdragelse (særlig overdragelse af ejendomsret), sondringen mellem tinglige og obligatoriske rettigheder og begrebet singulærsuccession, at nå til en dybere erkendelse af disse rettigheders væsen. Der er en sammenhæng mellem denne måde at gribe behandlingen af de retlige problemer an på og den omtalte retning i den tyske retsvidenskab, pandektvidenskaben, som man også ofte betegner som den konstruktive metode eller begrebsjurisprudensen. Alligevel er det nok ikke rigtigt at indrangere Aagesen under betegnelsen "Reaktionen mod Ørsted" (Frantz Dahl). Tværtimod var det for Aagesen væsentligt at understrege, at han i vidt omfang fandt sine principper bekræftet hos Ørsted, hvis forfatterskab i det hele var det fundament, han selv byggede videre på. Aagesen fremhævede selv, at "Der kan ikke være tale om, at den Ordning, som det er vel grundet for Lovgivningen at indføre, skulde være i Strid med Forholdets Natur. . .".

Aagesens formueretlige hovedværk *Indledning til den danske Formueret* (1881) blev først udgivet efter hans død. En formuerettens almindelige del, som Aagesen her søgte at udvikle, havde hidtil ikke været kendt i Danmark. Aagesen måtte derfor nærmere redegøre for sin plan med værket, og han fremhævede herved, at hovedemnerne var begrebet formuerettigheder, sondringerne inden for dette begreb, særlig sondringen mellem rettigheder over ting og fordringsrettigheder, samt læren om deres tilblivelse og ophør, navnlig læren om formueretshandler. Der var således tale om stof, der hidtil havde været behandlet spredt i tingsretten, obligationsretten og i privatrettens almindelige del. Et hovedemne for Aagesens undersøgelse var læren om de formueretlige retshandler. Det-

Andreas Aagesen deltog 1848 som frivillig i krigen. Året efter blev han cand. jur. og fik ansættelse i Justitsministeriet. Efter en udenlandsrejse knyttedes han 1855 til universitetet som lektor, fra 1856 som professor. Hans juridiske forfatterskab har en udpræget analytisk og spekulativ retning, som inspirerede nogle, men som for mange studerende måtte som opleves meget abstrakt, da hans forelæsninger foregik som diktat, som ind imellem måtte rettes til, når han skiftede mening. Hans fremstilling af romerretten og formuerettens almindelige del blev udgivet efter hans død. KB.

te emne havde han gjort til genstand for monografisk behandling i 1866, hvori han – under tilslutning til Savignys begreb "dingliche Verträge" – havde gjort opmærksom på, at der inden for tingsretten forelå en selvstændig form for retshandler, der adskilte sig fra kontrakterne.

Et andet formueretligt grundsynspunkt, som efter Aagesens mening ville komme tydeligere frem i en sådan "Indledning", var "det i Almenvellets Tarv, nemlig Hensynet til Omsætningens Sikkerhed grundede Princip, at den der i god Tro indlader sig i en Omsætningsretshandel om Erhvervelse af en vis Formuerettighed og faar denne Erhvervelse fuldbyrdet, naar det viser sig, at den, som overdrog ham Rettigheden, ikke var berettiget dertil, indenfor visse nærmere angivne Grænser gaar forud for den rette Indehaver af Rettigheden, med andre Ord, at en extinktiv Erhvervelse finder Sted...".

Dette eksstinktionssynspunkt – Aagesen er den første, der benytter ordet, mens man tidligere talte om indskrænkninger i vindikationsretten – fandt Aagesen formuleret allerede hos Ørsted, men der var tillige tale om en videreudvikling af det også af C. Goos formulerede samfundsprincip. En anden praktisk konsekvens af dette samfundsprincip, som Aagesen drog, var anerkendelsen af princippet om "Tro og Loves Ubrødelighed", der også var blevet udformet af Goos, og som bl.a. medførte, at et løfte på grund af den derved skabte forventning betragtedes som bindende ved afgivelsen og ikke først, når det blev accepteret af den anden part.

Goos kom også på andre punkter til at spille en væsentlig rolle for Aagesen. I en afhandling, der rummede en analyse af begrebet "Ret over Tingen", forlod Aagesen det ældre begreb om ret i objektiv forstand, således som det bl.a. var formuleret af Scheel i tilknytning til Savigny, til fordel for Goos' begreb om den subjektive ret som det sædeligt beskyttede gode.

Ved at indlade sig i begrebsmæssige diskussioner måtte Aagesen nødvendigvis få prædikat af en mere spekulativ natur end forgængerne. På den anden side fremhævede han udtrykkeligt vendt imod mere yderliggående konstruktive retninger, "at naar det Spørgsmaal stilles for en vis Retsforfatnings vedkommende om Formuerettigheder af en vis Art ere afhændelige, maa Svaret i sidste Instans bero paa, om man i denne Retsforfatning har Hjemmel for den Retsregel, at den paagjældende Formueret kan stiftes ved Overdragelse".

SINGULÆRSUCCESSION

Et særegent træk ved Aagesens metode i forhold til forgængerne var den vægt, han lagde på analysen af retlige grundbegreber. Et illustrativt eksempel er behandlingen af begrebet singulærsuccession, dvs. spørgsmålet om, i hvilket omfang en person i levende live *(inter vivos)* kan overdrage en ham tilkommende ret til en anden. Aagesen var velorienteret i den samtidige tyske romanistiske litteratur, og ikke mindst Windscheids klassiske *Lehrbuch des Pandektenrechts* citeres ofte som autoritet, men der henvises også til værker af Bekker, Brinz, Wächter, Dernburg m.fl. Aagesen førtes derfor naturligt til at inddrage romerretten i sine fremstillinger af dansk ret (på samme måde som han senere i sin fremstilling af romerretten indførte de nye formueretlige teorier, samfundsprincippet etc., der selvfølgelig måtte være romerretten fremmede). Denne fremgangsmåde var en naturlig følge af, at romerretten i Tyskland indtil den tyske civillovbogs ikrafttræden år 1900 betragtedes som et endnu levende retssystem.

I den romanistiske litteratur havde spørgsmålet om, i hvilket omfang en singulærsuccession kunne finde sted, ofte givet anledning til tvivl på grund af romerrettens særegne regler herom. Windscheid og mange andre havde gjort sig til talsmænd for den såkaldte identitetslære, hvorefter det for singulærsuccession karakteristiske var, at det var den samme ret, der overføres fra en person til en anden. Denne opfattelse blev imødegået af den tyske jurist I.E. Kuntze, der i *Die Obligation und die Singularsuccession des römischen und heutigen Rechts* (1856) hævdede, at erhververens ret nødvendigvis måtte være en anden end overdragerens, da en ret er uløseligt knyttet til sit subjekt. Kuntze forklarede det særegne ved singulærsuccessionen som det, at der af det "stof", der indeholdtes i overdragerens ret, skabes en ny ret for efterfølgeren. Stoffet fik sin "form" i det øjeblik, rettighedens subjekt og objekt knyttedes sammen. Aagesen var enig med Kuntze i at afvise identitetsteorien, men Kuntzes forklaring kunne han ikke godtage. Sin afvisning formulerede Aagesen således, at identitetsteorien var uholdbar, fordi der var foregået en ny retserhvervelse i henhold til nye retsstiftende kendsgerninger.

Romerretten

Som følge af en ændret målsætning for romerretsstudiet havde Aagesens forelæsninger over romerretten, der blev udgivet i 1882 efter hans død, en anden karakter end tidligere danske romerretsfremstillinger. I en tale i anledning af universitetets årsfest 1871 havde Aagesen fremhævet den romerske formuerets eget indhold, særlig som den var udviklet i de almindeligt anerkendte handelsretlige regler (*jus gentium*), som frugtbar for den juridiske uddannelse. Det var ikke romerrettens høje videnskabelige stade, der retfærdiggjorde romerretsstudiet. Aagesen savnede hos romerne sans for sædeligheds- eller retsideens fordringer og en deraf flydende filosofisk-dogmatisk metode, derimod fandt han, at romerne var uovertrufne, når det i det konkrete retstilfælde gjaldt om at påvise, hvad der var i overensstemmelse med "Sagens Natur".

Et resultat af Aagesens synspunkt var en koncentration af romerretsstudiet om de dele af formueretten, der havde umiddelbar betydning for gældende dansk ret, med udeladelse af historiske undersøgelser. En lang

række videnskabelige undersøgelser var efter Aagesens opfattelse fælles for den danske og romerske formueret, ligesom de fleste landvindinger på videnskabens område, der kastede lys over større dele af privatretten, skyldtes undersøgelser på grundlag af de romerretlige kilder. I sin tale fra 1871 fremhævede Aagesen som et yderligere motiv til at studere romerret, at der ved fordybelsen i de formueretlige discipliner kunne banes vej for en kodifikation af den danske privatret. Herved ville ikke blot skabes en lettere adgang til erkendelse af retten og større sikkerhed i dens anvendelse, men man kunne også bortskære overflødige videnskabelige diskussioner og åbne udsigt for nye fremskridt i sandhedens erkendelse. Romerretsstudiet fik herved en anden funktion end det retshistoriske studium.

Allerede Bang havde talt om romerretten som grundlag for et nyt system inden for privatretten, men hos Aagesen kom romerrettens karakter af støttefag for den dogmatiske ret klart frem. For Aagesen fik fremstillingen af romerretten samme funktion som de tyske pandektretslærebøger. Aagesens forsvar for romerretsstudiet leder tanken hen på en af Jherings mange prægnante udtalelser i *Geist des römischen Rechts*, hvori han betragtede romerretten som forbillede for en fornuftig retsorden og derfor ville "durch das römische Recht ... über das selbe hinaus".

Aagesens romerretlige forelæsninger afløstes af Julius Lassens lærebog i *Romersk Privatret* (1904), efter datidens forbillede opbygget, som om der var tale om en lærebog i gældende ret, for de obligationsretlige afsnits vedkommende således efter samme systematik som i hans fremstilling af obligationsrettens almindelige og specielle del. Hertil knyttede sig *Romerske Retskilder i Uddrag* (1904) ved H. Federspiel.

Nellemann og den danske proces

Inden for procesvidenskaben ydedes i slutningen af det 19. århundrede en række betydelige videnskabelige præstationer. Epokens førende processualist var Johannes Nellemann, der var en fremragende begavelse. Hans processuelle hovedværk *Forelæsninger over den ordinaire civile Procesmaade* (1864) udgivet i en forøget udgave under titlen *Den ordinaire civile Procesmaade* (1892) blev et hovedværk i dansk retslitteratur, og fik karakter af en lovbogs autoritet på et felt, hvor lovgivningen var mangelfuld og forældet. Processen var et fag, som byggede på megen spredt og ældre lovgivning, og som i høj grad havde behov for den reform, som var stillet i udsigt ved grundloven. Nellemann var meget ivrig i reformarbejdet,

Johannes Nellemann blev en af sin tids mest indflydelsesrige jurister. Han blev cand. jur. 1855, 1858 lektor og fra 1859-1875 professor ved Københavns Universitet (rektor 1874-75), hvor processen blev hans hovedfag. Hans store fremstilling af civilprocessen er et hovedværk i datidens juridiske litteratur, men mest kendt blev nok hans virke som justitsminister i J.B.S. Estrups regering 1875-1894 og derefter endnu to år under Estrups efterfølger. Nellemanns navn er på den måde intimt forbundet med den forkætrede provisoriske lovgivning, idet han formulerede retningslinjerne for en regeringspolitik, der gik ud på at afvise, at venstre ved finanslovsnægtelse kunne fremprovokere et regeringsskifte og dermed anfægte kongens ret til selv at udpege sit ministerium. 1896 udnævntes han til direktør for Nationalbanken. KB.

der dog trak ud, og han kom ikke til at opleve gennemførelsen af den nye retsplejelov i 1919.

Til det processuelle hovedværk fra 1864 sluttede sig fremstillinger af civilprocessens almindelige del, som sammen med dele af fogedretten (eksekution og auktion) gav den autoritative videnskabelige fremstilling af processens lovbestemte og ulovbestemte grundsætninger, der var nødvendig, så længe en ny proceslov savnedes. Selv om ny lovgivning har betaget værket dets umiddelbare anvendelighed, kan det stadig betragtes som et af dansk retsvidenskabs dogmatiske hovedværker. Nellemann gjorde samtidig en stor indsats i lovgivningsarbejdet. Som medlem af proceskommissionen af 1868 udarbejdede han et udkast til en civilproceslov og tog i mindre værker, i afhandlinger i fagtidsskrifter og på det første nordiske juristmøde 1872 til orde, for gennemførelsen af en ny proceslov bygget på principperne om mundtlighed og umiddelbarhed. Nellemann var hovedforfatter til konkursloven af 1872, der var en frugt af proceskommissionens arbejde. Loven gjaldt med visse ændringer indtil 1978.

Carl Georg Holck havde både dansk og slesvigsk juridisk eksamen og havde været på studierejse i Tyskland og Frankrig, da han 1858 blev ansat i det slesvigske ministerium og som lærer i slesvigsk ret ved universitetet. I 1862 blev han ordinær professor og forelæste især over statsret og forvaltningsret. Hans forelæsninger blev udgivet efter hans tidlige død. KB.

Retsplejen var også J.H. Deuntzers fagområde. Hans hovedværk er fremstillingen af *Den danske Skifteret* (1885), og i en række korte koncentrerede processuelle fremstillinger supplerede han Nellemanns værk om processen. Deuntzer var medlem af proceslovkommissionen af 1892. Hans bøger om proces var først og fremmest lærebøger for at undgå diktatforelæsninger, og Deuntzer stod i det hele taget for en fornyelse af lærebogssystemet.

Carl Georg Holck og forvaltningsretten

Carl Georg Holck kom kun til at virke ved universitetet i 6 år, men havde dog nået at forelæse over både statsretten og forvaltningsretten i en form, der egnede sig til udgivelse. Holcks oprindelige studiefelt var den slesvigske ret og mere i almindelighed civilret og proces, men hans fagområde blev statsretten. I årene 1866-68 holdt han en forelæsningsrække over den reviderede grundlov af 28. juli 1866, hvori han udførligt gennemgik den nye forfatning, og efter hans pludselige og tidlige død udgaves det i det væsentlige trykklare manuskript af Goos og Nellemann som *Den danske Statsforfatningsret* (1869). Hertil slutter sig fremstillingen af *Den danske Statsforvaltningsret* (1870), den første selvstændige bearbejdelse af forvaltningsretten, der længe forblev uden efterfølger.

KONSTRUKTIVISME OG REALISME

Dansk retsvidenskab bekender sig traditionelt som realistisk. Begrebskonstruktioner og afledninger af juridiske sætninger af begreber ligger dansk retsvidenskab fjernt. Traditionelt peges på arven fra A.S. Ørsted og dermed en nær tilknytning til praksis og en sans for praktisk anvendelige løsninger som et særkende for dansk juridisk metode. En udpræget spekulativ retning, som retsvidenskaben tog i Tyskland i det 19. århundrede, har ikke slået an. Det betyder ikke, at der ikke kan peges på retninger inden for retsvidenskaben eller, at der ikke til tider har været jurister, som arbejdede med udviklingen af juridiske begreber. Som regel peges på F.C. Bornemann, Andreas Aagesen og til en vis grad Carl Goos som repræsentanter for en konkret-konstruktiv eller konsekvensvurderende metode (Lars Björne, s. 250). Herover for står mere realistisk indstillede jurister med Ernst Møller og H. Munch-Petersen, der viste forståelse for konstruktionen, som eksempel, rene begrebsnihilister som Carl Torp eller Viggo Bentzon, der undertiden omtales som repræsentant for en tredje variant af realismen, en praktisk realisme, der lagde vægt på "en energisk fordybelse i Lovformaalet" og de reale grunde.

Goos og den almindelige retslære

Carl Goos var en af sin samtids mest fejrede jurister og havde ry som en fremragende forelæser og en dybsindig jurist. På sin 80-års dag i 1915 blev han genstand for en hyldest som ingen dansk retsvidenskabsmand før ham, og han var højt værdsat ikke blot i Danmark, men også i de øvrige nordiske lande.

Denne position har Goos bevaret længe; betegnelser for epoken som "C. Goos og hans Tid" eller undertitler som "Goos, Nellemann og Matzen" viser, hvilken autoritet Goos var for en senere generation. Ret hurtigt blev hans begrænsninger dog erkendt, og som videnskabsmand var han langtfra så universel som Ørsted. Hans to hovedværker er fremstillingen af strafferettens specielle del og især *Forelæsninger over den almindelige Retslære* (1885-1892), hvis indflydelse kom til at strække sig langt ud over disse to discipliner.

Denne indflydelse kan næppe alene forklares som en følge af Goos' personlighed, men må sikkert også ses i sammenhæng med den beundring, som store sammenhængende systemer endnu kunne vække i en tidsalder, der lagde en særlig vægt på rettens systematiske side. Også de omfattende reformer af retten, der var under forberedelse som led i det nordiske lovsamarbejde, kan have medvirket til at fastholde interessen

Carl Goos var nok sin tids mest ansete danske retsvidenskabsmand. Han blev dansk juridisk kandidat 1857 og slesvigsk kandidat 1858. 1859 skrev han guldmedalje om ægtefællers formueretlige stilling, og 1862-1891 var han juridisk professor ved Københavns Universitet (1879-80 rektor). Hans hovedfag var strafferetten og retslæren, som han efterhånden fik udgivet store fremstillinger af. Goos hørte til dem, der varetog en lang række hverv. 1891 blev han kirke- og undervisningsminister i Estrups ministerium, 1884-1891 og 1894-1900 var han overinspektør for fængselsvæsenet, 1894 direktør for Døvstummeinstituttet, 1900-01 var Goos justitsminister i det sidste højreministerium under Hannibal Sehested. Julius Lassen skrev om Goos, at han gav ham "Mod til at søge Universitetsgjerningen ----uden hans haandfaste Tag i mig, da Sagen stod paa havde jeg vel nu siddet som Birkedommer paa Samsø eller som Amtmand i Thisted". KB.

for et værk som Goos', der beskrev den ideale ret. I dag står et værk som Goos' retslære, der søgte at give en fremstilling af retten, som den efter forfatterens opfattelse burde indrettes, i særlig grad som et udtryk for idealer, der hyldedes i verden af i går – eller som Goos' efterfølger Viggo Bentzon udtrykte det allerede i 1914, som "Enkeltmænds næsten formastelige Forsøg paa at udtænke, hvorledes det hele burde være". Derimod er eftertidens bedømmelsen af Goos' strafferetlige indsats mere positiv.

Goos' fremstilling af retslæren fremkom først i trykt form i årene 1885-1892, men værket var udarbejdet på grundlag af forelæsninger, som Goos havde holdt siden han i 1861 havde efterfulgt Bornemann som professor. Goos' synspunkter fik således indflydelse også på værker, der fremkom i årene, inden retslæren udkom på tryk.

Under et studieophold i England modtog Goos påvirkning fra Stuart Mill og den utilitaristiske filosofi. I langt højere grad end sin forgænger Bornemann betonede Goos således samfundsprincippet på personlighedsprincippets eller individualismens bekostning. Et eksempel er hans systematiske placering af formueretsforholdene under retten i de borgerlige samlivsforhold, hvorved han gjorde gældende, at skønt indivi-

GOOS' PROGRAM FOR RETSLÆREN

Goos karakteriserer selv den opgave, som han havde sat sig med sin retslære, som den "at bestemme den positive Rets Forhold til den sædelige Idé", altså udviklingen af en etisk retsfilosofi. Goos gennemgik i overensstemmelse hermed de enkelte livsforhold, det etiske princip for deres indretning og den retlige ordning, som måtte være konsekvensen af det etiske princips gennemførelse. Der er altså tale om udviklingen af et idealt retssystem. Systematisk sondrede han herved mellem retsanordningen og retshåndhævelsen og underinddelte atter i en videreudvikling af F.C. Bornemanns system den første i fire underafdelinger:

1. retten i det rene samlivsforhold,
2. retten i familieforholdene,
3. retten i de borgerlige samfundsforhold og
4. retten i de politiske samlivsforhold.

dualismen måtte være udgangspunktet for formueordningen, så måtte hensynet til samfundet begrunde en række indskrænkninger heri. Dette synspunkt var allerede fremført af Ørsted, men den formulering, som Goos gav de formueretlige grundprincipper, kom til at udøve stor indflydelse på den samtidige formueretsvidenskab, særlig hos Aagesen, Evaldsen og Julius Lassen.

Et andet eksempel på synspunkter, der vakte genklang i samtiden, var Goos' lære om det objektive retsbrud, hvori det udvikledes, hvorledes straffe- og erstatningsansvar ikke alene kunne vurderes på grundlag af spørgsmålet om skyld og årsag, men at der også i vurderingen af en handling som retsstridig eller retmæssig måtte indgå en afvejning af de interesser, der forfulgtes med handlingen. Denne lære fælles for al retshåndhævelse, der sammen med lignende synspunkter udviklet af nordmanden Bernhard Getz, kom til at gå under betegnelsen den nordiske retsstridighedslære, og fik stor betydning i dansk retsvidenskab, men er senere blevet gjort til genstand for kritik. Også Goos' definition af rettigheden som "det retsbeskyttede sædelige Gode" blev anvendt i samtiden.

Goos' samtid påpegede ofte lighedspunkter mellem ham og Ørsted,

ja nordmanden Hagerup har ligefrem i Goos' retslære villet finde realiseringen af det program for den positive rets filosofi, som Ørsted skitserede i et af sine alderdomsværker. Nærmere kontakt med Ørsteds forfatterskab fik Goos imidlertid først, da han i 1906 og 1908 udsendte en fremstilling af Ørsteds retsfilosofi og strafferetslære, der indeholdt en omhyggelig registrering og systematisering af Ørsteds mange spredte bidrag til retsfilosofien.

Ved læsningen af de godt 1200 sider, der udgør Goos' retslære, kan selv en nutidig læser føle en vis beundring for den åndspræstation, der søger at sammenfatte en hel tidsalders etiske krav til retsordenen. De etiske krav, som Goos stillede til retsordenen, var tidens. Tidens ideer og reformkrav, men også dens begrænsninger – særlig tydeligt i afsnittet om familieforholdene, hvor han gør sig til talsmand for en patriarkalsk opbygning – var det grundlag, som Goos byggede på. På den anden side pegede f.eks. Goos' fremstilling af den ideale formueordning mellem ægtefællerne frem imod den senere regel om fælleseje med særråden og særhæften. I sådanne afsnit kan man i dag endnu glimtvis ane, hvorledes samtiden i Goos' værk kunne finde inspiration til reformer eller hjælp til forståelse af sammenhængen i retssystemet, men bortset herfra forekommer afstanden til Goos' ideale retssystem fjern, som når han f.eks. argumenterer imod at give kvinder valgret. Det er sikkert karakteristisk, som det er blevet fremhævet (af Frantz Dahl), at Goos' retslære kun kan forstås med F.C. Bornemanns omtrent et halvt århundrede ældre retslære som forudsætning. Inden for retslæren kom Goos' værk, som det også blev tilfældet med hans strafferet, snarere til at betegne den monumentale afslutning på en epoke end indledningen til en ny.

Goos' fremstilling af strafferettens specielle del

Den indflydelse, der var udgået fra tysk privatretsvidenskab, havde givet privatretten en central placering i det 19. århundredes retsvidenskab, og herfra udgik impulser også til de andre juridiske discipliner. Et vidnesbyrd om en sådan påvirkning var den forelæsning, som den tyske jurist Frantz v. Liszt holdt i 1882, hvori han ved formuleringen af et nyt program for strafferetsvidenskaben tog udgangspunkt i Jherings formålsbestemte retslære.

Også andre steder viste en ny opfattelse af strafferetsvidenskabens opgaver sig, således at den i slutningen af det 19. århundrede udvidede sit felt fra at være en dogmatisk disciplin med hovedvægten på diskussionen af de strafferetlige grundbegreber og straffeloven og dens fortolk-

Frantz von Liszt (1851-1919) blev i 1882 professor i Marburg, hvor han grundlagde et kriminalistisk "seminar" og dermed gav strafferetten og kriminalpolitikken en ny plads ved universitetet. 1889 var han medgrundlægger af Den internationale Kriminalistforening, der skulle blive drivkraften i diskussionen i Europa om modernisering af strafferetten, særlig med henblik på at tage hensyn til forbrydernes forskellighed og dermed behov for et varieret sanktionssystem. Liszts forfatterskab omfatter lærebøger i strafferet og specialundersøgelser af bl.a. tilregnelighed, og hans kriminalpolitiske tanker fik bl.a. stor betydning for Carl Torps tanker om en ny straffelovgivning. En dansk afdeling af kriminalistforeningen grundlagdes i 1899. KB.

ning til en langt bredere orienteret videnskab: med udgangspunkt i opfattelsen af straffen som et middel til at modarbejde kriminalitet inddrog man nu også spørgsmålene om forbrydelsens årsager og straffens virkning og fordrede på dette grundlag en individualisering af straffen. Modsætningen mellem den ældre opfattelse, undertiden kaldet den klassiske retning, og den nye bevægelse, der fordrede strafferetsvidenskabens rammer udvidet, personificeredes af de to strafferetslærere Carl Goos og Carl Torp.

Goos' strafferetlige værk indledtes i 1875 med udsendelsen af en *Indledning til den danske Strafferet*, der i 1878 efterfulgtes af første afsnit af den almindelige del (om forbrydelsen) og afsluttedes i 1895-1896 med et værk, der almindeligvis ved siden af retslæren betragtes som Goos' hovedværk, *Den danske Strafferets specielle Del I-III*. Under anvendelse af samme firedeling af retsanordningen som i sin retslære redegjorde Goos heri under

inddragelse af et stort domsmateriale udførligt for de enkelte forbrydelser i straffeloven af 1866 og for den særlovgivning, der var knyttet til de enkelte forbrydelseskategorier.

I indledningen til strafferetten tog Goos stilling til en række teorier om straffens formål og måtte bl.a. tage afstand fra Hegels og F.C. Bornemanns opfattelse, idet han formulerede straffens formål som det at bøje forbryderens karakter "til Lydighed mod Loven" (s. 64). I løbet af forfatterskabet – og vel også i opposition mod den nye retning inden for strafferetsvidenskaben – undergik hans synspunkt en ændring, således at der i straffeformålet for Goos også indgik et gengældelsessynspunkt, idet han i sin retslære (1892) opfattede forbrydelsen som en moralsk skyld, der sones ved lidelse. Kun ved at hævde en vis viljesfrihed og gøre den sædelige skyld til målestok for straffen, mente han, at der kunne skabes en garanti mod samfundets overgreb over for individet i form af f.eks. ubestemte straffe.

Nøglebegreber i Goos' strafferetslære er således viljesfrihed, tilregnelighed, skyld, dadel og tugt til lydighed. Også inden for strafferetten afsluttede Goos en epoke: den, der var præget af den liberale retsstatstanke med rødder tilbage til oplysningsfilosofien i slutningen af det 18. århundrede, bag hvilken lå respekten for menneskets personlige sædelige værd.

Matzens statsret

Foruden sit hovedværk om statsretten ydede Matzen bidrag til tidens statsretlige debat i en række mindre skrifter, særlig *Grundloven og Folkets Selvstyrelse* (1873), hvori han for første gang gjorde sig til talsmand for den opfattelse, at kongens myndighed til at udstede foreløbige love var lige så udstrakt som den almindelige lovgivningsmyndighed og altså også omfattede finansloven. Dette værk gav en støtte i Højres kamp mod Venstres krav om parlamentarismens anerkendelse.

Det har været diskuteret, om Matzen ved udarbejdelsen af denne afhandling har været inspireret af den tyske litteratur i anledning af forfatningskampen i Preussen. Det var i denne forbindelse, Laband udviklede sin særlige budgetretsteori på grundlag af en sondring mellem love i formel og materiel forstand. Ifølge denne teori var finanslove ikke at betragte som almindelige love. Der er da også lighedspunkter mellem Labands og Matzens synspunkter, men samtidig så afgørende forskelle i argumentationen, at Matzens fremstilling ikke uden videre kan sættes i et afhængighedsforhold til den samtidige tyske statsretsteori. På den anden side må det antages, at det var kendskabet til de tyske diskussioner, der

Henning Matzen var sønderjyde og sammen med Nellemann og Goos politisk aktiv i partiet Højre, i hvis organisation Matzen gjorde en stor indsats. Han blev juridisk kandidat 1864 og udpeget til et professorat 1868, som han tiltrådte i 1870 og varetog indtil sin død. Hans flid var legendarisk, og han nåede foruden sin politiske virksomhed at skrive store fremstillinger af både statsretten og retshistorien, universitetets retshistorie samt fremstillinger af kirkeretten og folkeretten foruden nogle indlæg om både provisorisk lovgivning og om danske statsborgerforhold i Nordslesvig. Det kunne ikke blive lige grundigt alt sammen, men som helhed er det et både kontroversielt og imponerende forfatterskab. KB.

TYSK STATSRET

Karakteristisk for tendensen i Matzens statsret er, at han i sin fremstilling af regeringsformen endnu betragtede kongen som den almindelige indehaver af statsmagten. Det var naturligvis et fremskridt i forhold til ældre tysk statsretsvidenskab, f.eks. tyskeren Robert von Mohls grundlæggende fremstilling af *Das Staatsrecht des Königreiches Württemberg*, (1829-31), som Matzen henviser til, at han trods alt anerkendte de to folkevalgte parlamentariske forsamlinger som sideordnede deltagere i statsmagten, men den stærke fremhævelse af de bestemmelser i grundloven, der udtrykkeligt tillagde kongen beføjelser, var næppe uden sammenhæng med hans politiske anskuelse. Den havde også en parallel i den berømte tyske statsretslærer Paul Labands (1838-1918) fremstilling af den tyske statsret. Labands position som statsretslærer var i Tyskland så betydelig, at hans fremstilling af *Das Staatsrecht des Deutschen Reiches* I-III (1876-1882) ikke kunne være Matzen ubekendt. Metodisk var de imidlertid forskellige. Laband overførte således til statsretten den fra privatretten kendte konstruktive metode, der lå Matzen fjernt.

Matzens statsretlige standpunkt fik bl.a. betydning for i hvilket omfang, han anså kongen berettiget til at udstede foreløbige love. Det kunne således på baggrund af periodens politiske kamp og Matzens stilling hertil ikke undre, at Matzens statsret indeholdt en udførlig fremstilling af kongens ret til at give foreløbige love, og at han til det sidste fastholdt, at også retten til at udstede foreløbige finanslove var indbefattet under bestemmelsen i grundlovens § 25.

Konrad von Maurer (1823-1902) var professor i tysk ret i München, hvor flere danske og nordiske jurister mødte ham. Siden 1868 forelæste han især over nordisk retshistorie, og han udgav store værker om islandsk og norsk retshistorie. KB.

gav Matzen anledning til at spekulere over spørgsmålet om finanslovens gennemførelse, når lovgivningsmagten ikke kunne nå til enighed. Det er jo ganske tankevækkende, at Matzens skrift om grundlovsfortolkningen fremkom allerede 1873, altså inden spørgsmålet om finanslovens gennemførelse uden Folketingets sanktion var blevet sat på spidsen i dansk forfatningspraksis.

I et senere skrift berørte Matzen 1902 det omtvistede spørgsmål om de kongevalgte landstingsmænds stilling ved tingets opløsning og hævdede, at deres mandat var uigenkaldeligt. Endelig demonstrerede han interesse for sin fødeegn i Sønderjylland i det velskrevne debatindlæg om det nordslesvigske optantspørgsmål, som havde at gøre med retten til at vælge dansk statsborgerskab.

Retshistorien

Den tradition herhjemme for retshistorisk forskning, der var blevet grundlagt af Kofod Ancher og siden videreført af Kolderup-Rosenvinge og I.E.

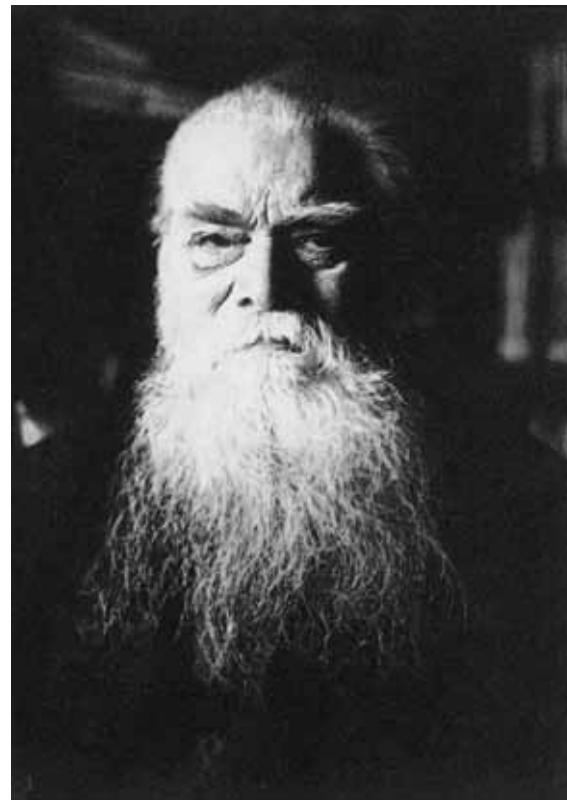

Karl von Amira (1848-1930) var retshistoriker, professor i Freiburg i.Br. og senere München. I en tiltrædelsesforelæsning slog han nye toner an ved at betone retshistoriens værdi som selvstændig kulturvidenskab uafhængig af betydning for gældende ret, og de tanker var i de kommende år med til at styrke den retshistoriske forskning både i Tyskland og i Danmark, og banede vejen for en selvstændiggørelse af retshistorien som fag. Han skrev et stort værk *Nordgermanisches Obligationenrecht*, der især bygger på norske og svenske kilder. Hans syn på germansk ret fik ham til at anse de nordiske kilder som særlig rene og uspolerede udtryk for en gammel germansk opfattelse. Den tankegang er tiden løbet fra, men Amiras værker står stadig som udtryk for en tysk interesse for den nordiske retshistorie og fællesgermanske rødder, som ikke i dag nyder samme bevågenhed. KU.

Larsen, blev også i de følgende år holdt i hævd. Da I.E. Larsen forlod universitetet, overtoges hans fagområder af J.M.V. Nellemann, hvis væsentligste livsindsats imidlertid kom til at falde inden for procesvidenskaben og senere som politiker helt uden for universitetet. Den tid, der blev tilbage til retshistorisk forskning, var knap, og han kom ikke til at udarbejde en fremstilling af dansk retshistorie, der kunne danne sidestykke til hans civilprocessuelle forfatterskab. Under en studierejse havde han i 1856 opholdt sig i München og som senere flere samtidige historikere mødt den berømte tyske germanist Konrad von Maurer (1823-1902), men om mødet med den store kender af særlig de vestnordiske retskilder og grundlæggeren af studiet af skandinavisk retshistorie i Tyskland fik betydning for retningen af Nellemanns retshistoriske studier, lader sig næppe afgøre.

Ud over forelæsninger blev frugten af Nellemanns beskæftigelse med dansk retshistorie indskrænket til to afhandlinger om ægteskabsretten, der begge er forfattet i hans justitsministertid, samt en skildring af Ørsteds betydning for procesvidenskabens udvikling; den bygger nok

i højere grad end de tilsvarende afsnit af Ørllgaard og Goos på en forståelse af den samtidige tyske retsvidenskabs store betydning for Ørsteds forfatterskab.

En fremstilling af den danske rets historie udgav C.L.E. Stemann: *Den danske Retshistorie indtil Christian V.s Lov* (1870).

Også for Henning Matzen var retshistorien kun et af flere videnskabelige felter, som han beskæftigede sig med. Til gengæld præsterede han her noget af sit bedste med den imponerende guldmedaljeafhandling fra 1869 om *Den danske Panterets Historie indtil Chr. V's Lov*, der på grundlag af et omfattende utrykt materiale gav en fremstilling af reglerne om pant i middelalderlig og nyere ret, og sikrede ham et professorat, som han tiltrådte i 1870 efter en omfattende studierejse i udlandet. Matzens næste store retshistoriske præstation var udarbejdelsen af *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879* (1879), efter opfordring fra Konsistorium i anledning af universitetets 400 års jubilæum. Værket virker på mange punkter ufuldendt, men det indeholder et stort materiale om universitetets administrative historie.

Efter at Nellemann i 1875 var blevet justitsminister i Estrups regering, overtog Matzen retshistorien som sit fagområde, og han er forfatter af den foreløbige sidste samlede fremstilling af den danske retshistorie (1893-97). Ved siden af denne fremstilling udgav han sammen med Johs. Timm en fremstilling af kirkeretten (1891) og en række mindre retshistoriske afhandlinger bl.a. om de danske kongers håndfæstninger (1889) og bevisreglerne i den ældste danske proces (1893).

Omfanget af Matzens videnskabelige produktion er beundringsværdigt, men det har ikke kunnet undgås, at kvaliteten er noget svingende, og at stoffet undertiden fremtræder som ikke fuldt ud gennemarbejdet. Poul Johs. Jørgensen skrev som karakteristik af Matzens videnskabelige virksomhed, at han "var ikke af dem, der opfører de store og monumentale Bygninger ved langsomt og taalmodigt at lægge Sten paa Sten. De store sammenfattende Fremstillinger, han som Universitetslærer udarbejdede, kunde ved siden af at rumme meget værdifuldt ofte lide under nogen Ujævnhed i Behandlingen." Hans retshistoriske værker udgør ingen undtagelse fra denne dom, men de rummer et væld af værdifulde henvisninger og et stort materiale, som nyere forskning dog på en række punkter har kunnet korrigere.

En af markeringerne af jubilæet 1879 var en særlig montage, hvor fotografier af professorerne i hvert fakultet var flankeret af små billeder af de for universitetet særligt betydningsfulde konger Christian I, III, IV og IX, samt de vigtigste universitetsbygninger. Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet bestod i 1879 af : Øverste række C. Goos og A. Aagesen, mellemste række: W. Scharling (statsvidenskab), I.H. Deuntzer og H. Matzen og nederst: A.C. Evaldsen og V. Falbe Hansen (statsvidenskab). KU.

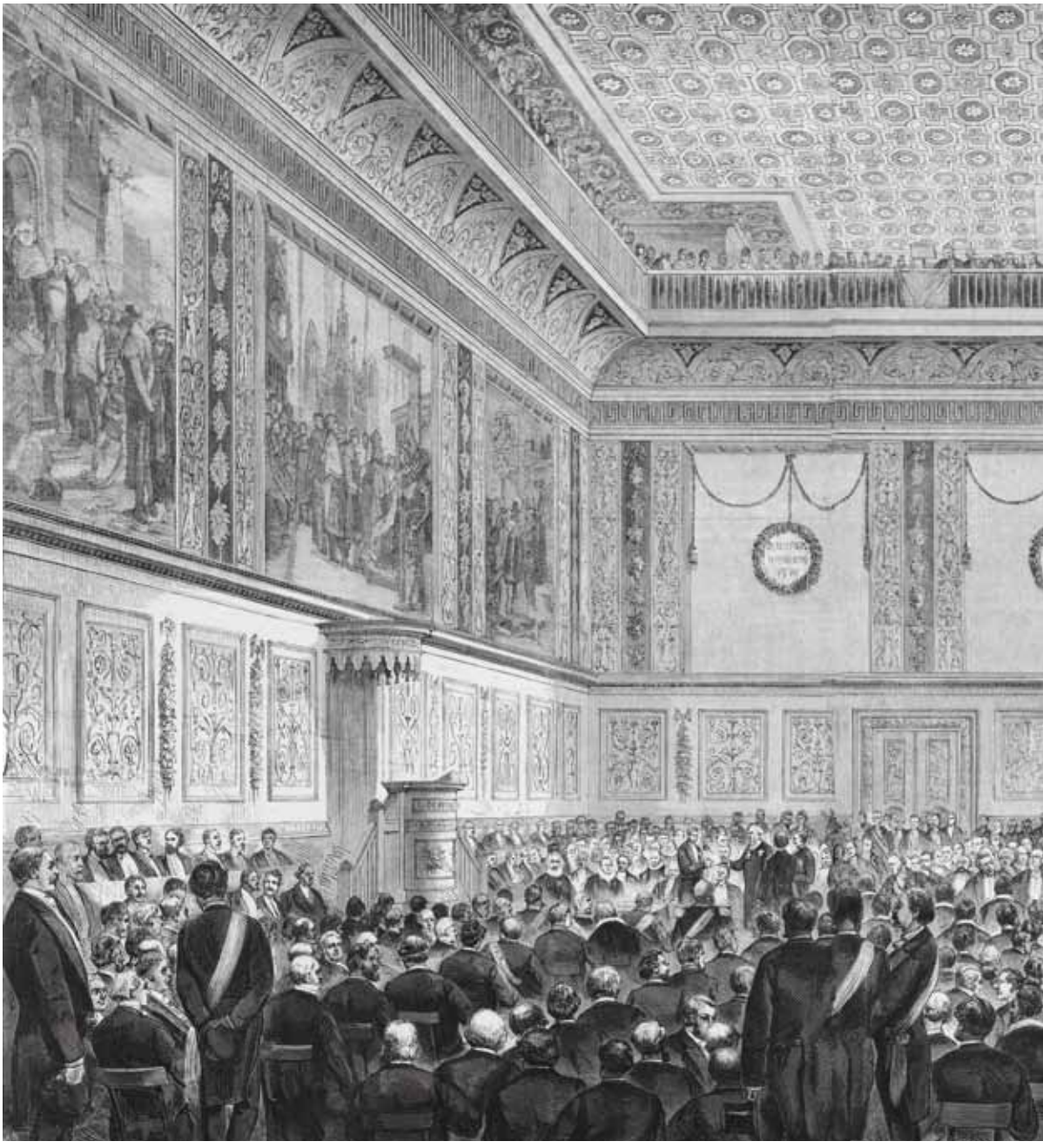

Københavns Universitet fejrede sit 400 års jubilæum i 1879 med stor højtidelighed. *Illustreret Tidende* bragte en udførlig omtale af programmet illustreret med denne tegning, af selve festen i Solennitetssalen på grundlæggelsesdagen 1. juni. Bemærk, at man her, et halvt århundrede efter bygningens opførelse af den planlagte udsmykning kun havde fået færdiggjort W. Markstrands billede af grundlæggelsesceremonien i Frue Kirke 1479, flankeret af Carl Blochs to billeder, efter forlæg af Markstrand, af Hans Tarsen og Sjællands biskop Joachim Rønnow og den skotske konge James VI´s besøg hos Thyco Brahe på Hven 1590. Til jubilæet udgav hvert fakultet et særligt festskrift, Det rets- og statsvidenskabelige Fakultets bidrag var professor, dr. jur. A. Aagesens afhandling *Om Singulærsukcession i Formueretten Inter Vivos, med særligt Hensyn til dansk Ret*. Til kongen blev der fremstillet et særligt eksemplar, indbundet i rødt skind som på forsiden er smykket med et dobbeltportræt i guldpræg af kongerne Christian I og Christian IX. Hvert tildelte endvidere et antal æresdoktorgrader, de juridiske, der var de første siden Anders Sandøe Ørsteds æresdoktorgrad i 1815, gik til en række danske og norske videnskabsmænd. KB.

Ludvig Schall Holberg (1847-1913) er en af de ikke så mange jurister uden for universitetet, der ydede bidrag til dansk retsvidenskab i 1800-tallets slutning. Han praktiserede siden 1875 som overretssagfører i København, men samtidig forfattede han en række retshistoriske afhandlinger om emner fra dansk middelalderlig lovgivning, hvoraf den kendteste handler om indflydelsen fra kanonisk ret på Jyske Lovs fortale (Dansk og fremmed Ret 1891). KB.

RETSHISTORIKERE UDEN FOR UNIVERSITETET

Uanset den viden Matzen under sin studierejse måtte have erhvervet om fremmed ret, negligerede han i vidt omfang et væsentligt aspekt af dansk retshistorie, nemlig indflydelsen fra europæisk ret. Denne indflydelse særlig på dansk statsret i det 13. og 14. århundrede blev gjort til genstand for en række afhandlinger af juristen Ludvig Holberg, således i *Kong Valdemars Lov* (1886), *Dansk Rigslovgivning* (1889), *Dansk og fremmed Ret* (1891), *Konge og Danehof i det 13. og 14. Aarhundrede* (1895) og *Kirke og Len under Valdemarerne* (1899).

Flere af Holbergs teser var vovede og fremkaldte megen kritik, men Holberg, der som forsker ikke havde tilknytning til universitetsmiljøet, havde større forståelse end Matzen for betydningen for dansk retshistorie af fremmed ret og retsforskning. Hans *Dansk Rigslovgivning* var således en frugt af den tyske retshistoriske debat (Brunner og Sohm) om "Volksrecht" contra "Königsrecht", ligesom han i *Dansk og fremmed Ret* på værdifuld måde pegede på betydningen af kanonisk ret for middelalderlig dansk ret og bl.a. påviste kilderne til Jyske Lovs fortale i kanonisk ret.

Også andre samtidige danske retshistorikere hentede inspiration i Tyskland, således den senere rigsarkivar, juristen V.A. Secher (1851-1918), der i München havde fulgt Konrad v. Maurers forelæsninger. Sechers væsentligste indsats blev, foruden disputatsen *Om Vitterlighed og Vidnebevis i den ældre dansk Proces* (1885), udgivelsen af en række vigtige kilder til dansk retshistorie.

Interessen for netop processens udvikling var i denne periode stor. Et andet udslag heraf var den afhandling, som en jurist uden for universitetet skrev, dommer H. Sylows (1849-1913) *Den materielle Bevisteoris Udviklingshistorie i dansk Ret* (1878).

Retshistorikeren Hans C. Kier beskæftigede sig med bl.a. langobardisk ret og de danske landskabslove.

Carl Torp blev i 1886 knyttet til universitetet som juridisk professor. Han havde i 1884 disputeret over et formueretligt emne, nemlig besiddelse, og det blev også i første omgang hans hovedfag. Mest kendt blev han imidlertid for sin indsats i forbindelse med gennemførelsen af en ny straffelov, som i stort omfang kom til at bygge på hans udkast fra 1917. Torp var fuldt fortrolig med tidens nye strafferetlige principper, som fik stor indflydelse på lovarbejdet, men som i dag igen i et vist omfang er forladt. Hans forfatterskab er karakteriseret ved en analytisk og kritisk behandling af hidtil antagne almindelige begreber og for strafferettens vedkommende af en frisk og praktisk kriminalpolitisk synsvinkel, der var med til at modernisere dette fag. KB.

Torps tingsret

Carl Torp kom i sine første år som professor især til at beskæftige sig med tingsretten, som han havde skrevet disputats om. Han overtog 1886 faget fra Matzen, der havde sørget for en lærebog i faget. Senere blev Torps fag strafferetten efter Goos, og her kom han til at gøre en særlig indsats og blev kendt som forkæmper for nye principper i kriminalretten.

I *Forelæsninger over den danske Tingsret* (1882) havde Matzen lagt de af Goos fremhævede almindelige principper for den formueretlige ordning til grund, således personlighedsprincippet, der indrømmede de enkelte individer en formueretlig råden, afbalanceret af samfundsprincippet, der fordrede indskrænkninger i denne råden under henvisning til almenvellet, omsætningshensyn o.l. Mens dette værk ikke synes at have fået større betydning for senere dansk retsvidenskab, gælder noget andet om de bidrag, som ydedes til tingsretten af Matzens efterfølger i dette fag, Carl Torp. I sine to tingsretlige værker, disputatsen om *Besiddelsen og dens Betydning i retslig Henseende* (1884) og *Dansk Tingsret* (1892), ydede Torp bidrag af værdi for dansk retsvidenskab, selvom hans tingsret ikke byggede på den samme indgående bearbejdelse af praksis som Lassens obligationsretlige håndbog.

TORP OM BESIDDELSE

Besiddelsens retlige betydning hører til de mest omtvistede spørgsmål i det 19. århundredes romanistiske retsvidenskab. Grundpositionerne markeredes af henholdsvis Savigny og Jhering, der på forskellig måde som grundbetingelse for besiddelseserhvervelsen havde betonet de romerske retskilders *corpus* og *animus*, (fysisk ihændehavelse og vilje) der dannede udgangspunkt for besiddelseslæren. Torp brød med den hidtidige opfattelse af besiddelsen som en enhed. Særlig tog han afstand fra Jhering og hævdede, at der ikke kunne gives en entydig definition af besiddelsesbegrebet, men at begrebsbestemmelsen måtte variere i de forskellige relationer, hvori begrebet optrådte.

Også i sin *Tingsret* afviste Torp, når det gjaldt ejendomsrettens beskyttelse at lægge et enkelt kriterium – *traditio* – til grund, men ville i stedet afgøre spørgsmålet forskelligt, alt efter om der var tale om forholdet mellem sælger og købers aftaleerhververe eller kreditorer eller mellem køber og sælgers kreditorer eller omsætningserhververe. Mens besiddelseslæren ikke længere hører til tingsrettens hovedemner, har Torps anskuelse af problemet om ejendomsrettens overgang i forskellige relationer dannet grundlag for de videre spekulationer over løsningen af dette formueretlige grundproblem.

Torp kom ikke selv til at yde yderligere bidrag til tingsretten. Han forblev kun i formueretten i få år, inden han ved et "Magtsprog" – som han udtrykte det – fra ældre kolleger måtte overtage strafferetten som fag, men det viste sig nu at være en god ide.

A.C. Evaldsen

Evaldsen havde allerede i en afhandling om *Skyldnerens Mora* (1870) på samme måde som Aagesen inden for tingsretten vist betydningen af ny europæisk, særlig tysk, retsvidenskabelig teori og metode for videreudviklingen af dansk obligationsretsvidenskab. Disse bestræbelser fortsatte Evaldsen i sine forelæsninger, hvori undersøgelsen over skyldnerens mora indarbejdedes. Et eksempel er anvendelsen af begreberne positiv opfyldelsesinteresse og negativ kontraktsinteresse, der her for første gang optræ-

A.C. Evaldsen var juridisk professor fra 1872 til1885, hvor han forlod universitetet for at blive dommer først i Hof- og Stadsretten, fra 1893 i Højesteret, der på det tidspunkt holdt til i Bredgade. På billedet ses Evaldsen som nr. 3 fra venstre. Hans fag var obligationsretten, og de bevarede forelæsninger viser en grundighed og kendskab til bl.a. tysk teori, som gør det naturligt at betragte ham som en forløber for Julius Lassen. Hans måde at opstille nye begreber på og hans analytiske form fik stor betydning for de studerende, der ønskede at fordybe sig i den disciplin. Selv udgav han en række mindre afhandlinger og skrifter om bl.a. vekselret. KU.

der i dansk retsvidenskab. Også den systematik, som Evaldsen benyttede ved fremstillingen af misligholdelsestilfældene, kom til at danne grundlag for Lassens *Kort Fremstilling af den danske Obligationsret* (1883), der i indhold og opbygning knyttede sig til Evaldsens forelæsninger.

Det er således i overensstemmelse med Evaldsen og hermed den samtidige tyske doktrin, at misligholdelsesproblemerne behandles under rubrikkerne oprindelig og efterfølgende umulighed, der efter fremkomsten af Fr. Mommsens afhandling *Die Unmöglichkeit der Leistung* (1853-55) i tysk teori var blevet centrale begreber i misligholdelseslæren. Ved at behandle mangelslæren og vanhjemmelstilfældene i tilknytning hertil viste Evaldsen og Lassen derimod på selvstændig måde frem til den tredeling af misligholdelsestilfældene i forsinkelse, mangler og vanhjemmel, som de skandinaviske købelove senere kom til at bygge på.

Fra Evaldsen stammede også den opfattelse, at morabegrebet var objektivt og ikke begrebsmæssigt fordrede, at forsinkelsen var skyldneren tilregnelig. Lassens fremstilling var klart en systematisk forbedring i forhold til Evaldsens forelæsninger, og det var måske ikke mindst erkendelsen heraf, der fik Evaldsen til at forlade universitetet til fordel for dommergerningen. At Evaldsen havde gjort en grundlæggende indsats i obligationsretten, var Lassen imidlertid selv den første til at indrømme.

NORDISK RETSVIDENSKAB

Retsvidenskaben er national. Den knytter sig til et bestemt nationalt retssystem. Det betyder ikke, at retsvidenskaben er isoleret fra udenlandske strømninger. Tværtimod er tilfældet det, som også påvist i denne bog, at også inden for retsvidenskaben krydser tankerne grænser. Dansk retsvidenskab har således modtaget vigtige impulser udefra, og det vil først og fremmest sige fra Tyskland. Undertiden har det været hævdet, at indflydelsen fra Tyskland blev mindre efter 1864, men det er ikke rigtigt. De politiske begivenheder lagde en vis afstand, men de betød ikke, at danske jurister ikke fortsat diskuterede med tyske jurister eller rejste til tyske universiteter. Det nye var snarere, at man nu også drog til andre universiteter.

Mellem de nordiske lande var de intellektuelle forbindelser inden for retsvidenskaben spinkle indtil et stykke op i det 19. århundrede. Det var i virkeligheden først efter 1864, at retsvidenskaben fik en nordisk orientering, og i den sammenhæng fik de nordiske juristmøder en helt afgørende betydning. Her mødtes nordiske jurister og blandt talerne fandt man hyppigt universiteternes juridiske professorer. Et resultat blev det nordiske lovsamarbejde og en "Nordisk retsencyclopædi" i fem bind, som udkom i årene 1878-1899 med bidrag fra de enkelte nordiske lande, som gav en samlet skildring af retten i de nordiske lande. I mange år indtog dansk retsvidenskab en førerstilling ved at vise "en högra grad av sjelvständighet och originalitet än doktrinen i de övriga nordiska länderna", skriver Lars Björne, der er forfatter til et værk om nordisk retsvidenskabs historie (se Del III: Den konstruktiva riktningen, 2002, s. 33), og han peger bl.a. på mange retsvidenskabeligt interesserede praktikere, som bevirkede, at den danske retsvidenskabelige litteratur blev mere omfattende end nabolandenes (s. 54). For det fællesnordiske juridiske samarbejde blev det også af betydning, at der grundlagdes et tidsskrift "Tidsskrift for retsvidenskab" i 1888, som redigeredes af den fremtrædende norske jurist Francis Hagerup. Han lagde ud med en flot skrevet indledningsartikel om retsvidenskabens status, hvor han bl.a. pegede på, at norsk retsvidenskab i for lang tid havde været uden kontakt med de nyere strømninger i tysk retsvidenskab. Det fremkaldte et svar fra den danske jurist Carl Ussing, som var betænkelig ved en for stærk indflydelse fra den konstruktive retning. I årene derefter spillede det nordiske samarbejde en vigtig rolle for retsvidenskaben. Mest kendt var nok enkelte danske jurister, således Goos, Julius Lassen og Viggo Bentzon, der kendtes og læstes i de andre nordiske lande og nordmanden Francis Hagerup.

Lassens obligationsret

Efter Aagesens død i 1879 blev der udskrevet en konkurrence, hvortil Julius Lassen sammen med tre andre ansøgere havde skrevet et konkurrenceskrift og holdt en forelæsning. Lassen vandt professoratet og begyndte i strafferetten, men i hans senere forfatterskab var tyngdepunktet obligationsretten, som med hans fremstillinger fik status af det måske mest grundlæggende juridiske fag på studiet, lige som Lassen også selv i sine senere år ansås som fakultetets betydeligste kraft.

Aagesens forfatterskab fik betydning for Evaldsen og Julius Lassen, og en lang række afhandlinger i de kommende år fortsætter den tradition for indgående juridisk begrebsanalyse, som Aagesen som den første dyrkede i videre omfang i monografisk form. I virkeligheden var det vel en fordel for dansk retsvidenskab i slutningen af det 19. århundrede, at opmærksomheden gennem Aagesens forfatterskab var blevet henledt på betydningen af den tyske pandektvidenskab. Der går herved en lige linje fra Aagesen over Evaldsen til periodens formueretlige hovedværk, Julius Lassens systematiske fremstilling af obligationsretten. Flere yngre jurister, bl.a. Julius Lassen og Ernst Møller, har da også fremhævet, at det var Aagesens forelæsninger, der vandt dem for det juridiske studium.

De vigtigste af de principper, hvorpå Julius Lassen byggede sit hovedværk *Haandbog i Obligationsretten* (1892 ff.), var allerede formuleret i samtidens retsvidenskab. Det gjaldt først og fremmest det grundlæggende formueretlige princip om retsbeskyttelse af berettigede forventninger, hvormed Lassen allerede i 1883 indledte sin *Kort Fremstilling af den danske Obligationsret*, det princip som Aagesen havde kaldt princippet om tro og

PROFESSORKONKURRENCEN 1880

Besættelsen af det ved Andreas Aagesens død ledigblevne professorat skete efter afholdelse af en konkurrence. Heri deltog fire unge jurister, nemlig foruden Julius Lassen, dr. jur. H. Sylow, cand. jur. F. Utke Damm samt fuldmægtig i Justitsministeriet, cand. jur. C. Kraft. Prøven bestod dels i udarbejdelsen af en afhandling om et opgivent emne, dels i en prøveforelæsning, hvor hver af kandidaterne fik sit emne. Emnet for afhandlingen var de såkaldte quasi-kontrakter efter dansk og romersk ret med særligt henblik på *negotium gestio* og forbedring m.v. af andres ting.

Efter afholdelsen af prøveforelæsningerne erklærede bedømmelsesudvalget, der bestod af universitetets fire professorer samt tre andre medlemmer, sig enstemmigt for Julius Lassen.

loves ubrødelighed. Dette "forventningsprincip" – der som sin modsætning havde viljesdogmet – blev for Lassen grundlaget for hans behandling af retshandelen, og i konsekvens heraf sluttede Lassen sig, når det gjaldt spørgsmålet om uoverensstemmelse mellem vilje og erklæring, til den såkaldte "tillids"- eller "erklæringsteori", og når det gjaldt indgåelse af aftaler til "løfteteorien". Disse teorier var udtryk for en stillingtagen til omstridte spørgsmål i både dansk og fremmed retsvidenskab.

Når også Lassen lagde dem til grund for sin fremstilling, fulgte han den vej, der var banet af Aagesen og Goos, men som samtidig blev fulgt af A.C. Evaldsen 1841-1912, der var professor 1872-1885, og hvis forelæsninger over obligationsrettens almindelige og specielle del havde haft stor betydning for Lassen.

I 1892 udkom 1. udgave af Lassens egentlige hovedværk *Haandbog i Obligationsretten – Almindelig Del*. De rammer, som var afstukne i den korte fremstilling af obligationsretten fra 1883, var her udfyldt på en sådan måde, at det er naturligt at betragte de knap ti år, der forløb mellem fremkomsten af de to værker, som de skabende år i Lassens forfatterskab. En særlig markant forskel mellem de to værker er den udførlige omtale af domspraksis og de omfattende henvisninger til fremmed ret, ikke blot til gængse tyske fremstillinger, men også de ledende værker inden for fransk, engelsk og amerikansk kontrakt- og erstatningsret, der er karakteristisk for håndbogen. Ikke mindst den systematiske gennemgang af den trykte danske domspraksis siden 1800 gav håndbogen dens særlige karakter af en autoritativ fremstilling af gældende ret. Det er næppe for meget sagt, at værket som den klassiske fremstilling af obligationsretten kom til at nyde samme autoritet som en lovbog inden for den i det væsentlige ulovbestemte obligationsrets felt.

Lassen havde allerede på et tidligt tidspunkt gjort sig klart, at det var et studium af obligationsretten i retspraksis, der måtte danne grundlag for en fremstilling af obligationsrettens almindelige del. I nogle afskedsord 1917 ved sin fratræden som professor redegjorde Lassen selv for sit videnskabelige mål, som han formulerede allerede i 1890'erne:

"Først maa jeg sige, at jeg var fuldt paa det rene med, at min Opgave ikke kunne være den, at belære de studerende om Professor Jul. Lassens Meninger om dansk Ret, om hvad der var gældende Ret, og om hvad der burde være gældende Ret. Som Forholdene forelaa, maatte jeg føle det som min første opgave at give en paalidelig Fremstilling af den gældende danske Ret, en saavidt mulig paalidelig Oplysning om, hvad det er for Retssætninger, der virkelig leves paa i det danske Retssamfund, de Rets-

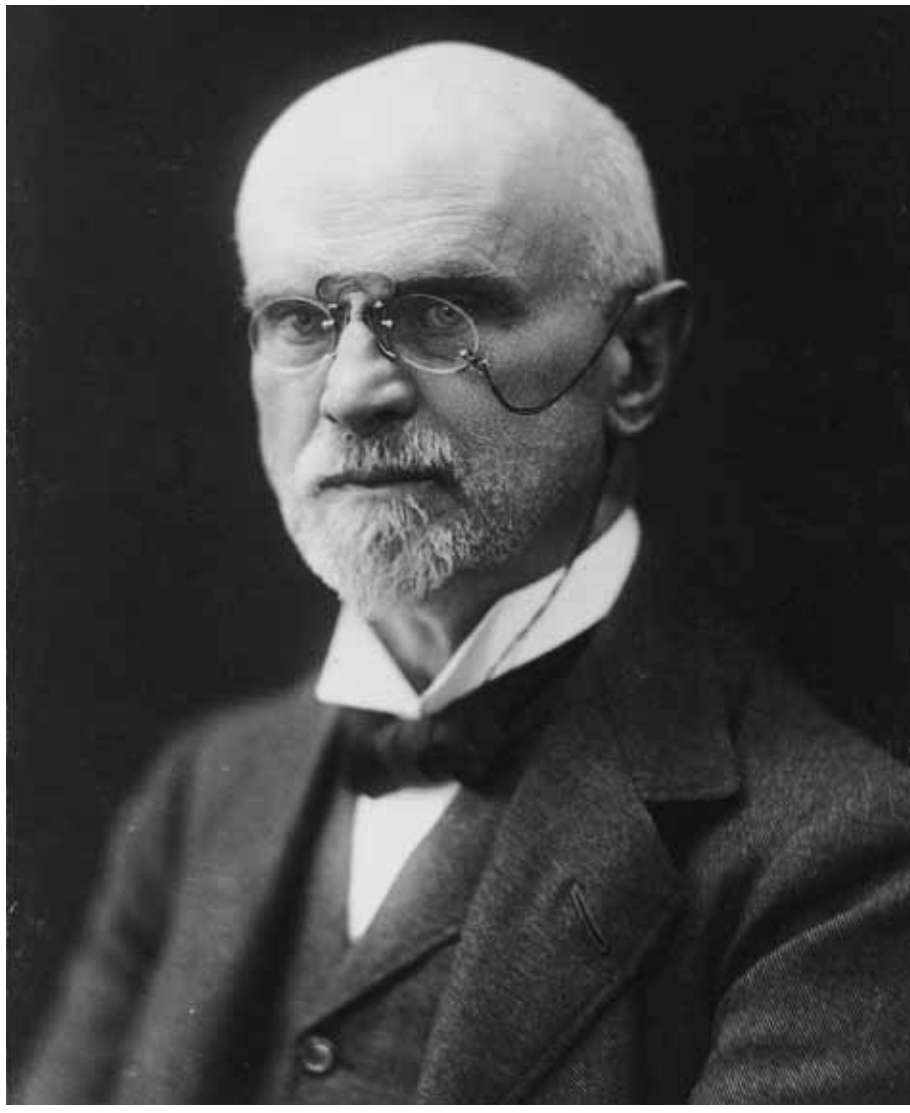

Julius Lassen var nok sin tids mest anerkendte danske jurist. Han var egentlig begyndt i strafferetten, men det blev hans store værker inden for obligationsretten og hans deltagelse i det nordiske lovsamarbejde, som gav ham en ganske særlig position i nordisk formueret. Han blev professor 1881 og virkede ved universitetet indtil 1918. I den periode udkom hans grundlæggende håndbog i obligationsrettens almindelige del, og samtidig gennemførtes de nordiske love om bl.a. køb og aftaler, som han havde været med til at udarbejde. Han var samtidig kendt som et elskeligt menneske og en populær regensprovst. KB.

VIGGO BENTZON OM JURIDISKE SKRIVEØVELSER I 1880'ERNE

De fem Professorer skiftedes i min Studietid til at holde Skriveøvelser med ældre Studerende. De afholdtes i et Auditorium, hvor man kun medbragte nogle for Deltagerne opgivne Aargange af Lovsamlingen, og hvor alt indrettedes saa vidt muligt ligesom ved selve Eksamen. Jeg mindes med særlig Glæde Goos' og Matzens Gennemgang af Opgaven. Ogsaa Evaldsens Øvelser var udmærkede, og han tog meget frisindet på afvigende Meninger. Jul. Lassen holdt den Gang nogle gode Skriveøvelser særlig for yngre Studerende, hvor der i Forvejen var opgivet dem et vist større Afsnit, indenfor hvilket Opgaven vilde blive givet – saa man kunde læse på Afsnittet i Forvejen. Lidt i samme Stil var nogle mundtlige Øvelser, som Matzen afholdt én Gang om Ugen. Vi skulde her lære grundigt f.Eks. 100 Sider af Statsretten, og den som kom op skulde saa udvikle et mindre Afsnit, som først nu blev ham opgivet. Matzen forblev tavs under Foredraget, hvor man skulde have alt med, hvad der lykkedes de færreste. Deuntzers Forelæsninger var livlige, spækkede med Retstilfælde og Anekdoter, gode for Tilhørernes Flertal, ogsaa de mindre "begavede". Evaldsen derimod – ligesom hans Bog – var grundig, men lidt kedelig. Derfor faldt mange fra kun lidt inde i Semestret. En Gang skete det dog, at 4 holdt ud i 3½ Semester. Saa var hele Obligationsretten gennemgaaet med et Utal af Domme skrevne til og forklarede. Og til Trods for Evaldsens saa ubetinget "ikke-indsmigrende" Form, forstod disse 4 Unge, at dette var den bedste "Manuduktion" der kunde faas. Jeg kender en af de fire, der sagde: Ja derefter kunde jeg uudsletteligt Centralfaget og Obligationsret ligesom "indefra" og ikke paaklistret, udenadslært. Imidlertid, for de allerfleste – ogsaa min omtalte Bekendt – var den daglige Manuduktion gennem hele Studietiden det bærende. Mange kom næsten ikke på Universitetet, og Fakultetet forsøgte ikke – saaledes som nu – at give en undervisning, som (maaske!) kunde overflødiggøre denne – daglige – én Times private Manuduktion. Man søgte ind paa Hold hos nogle faa særlig "berømte" Manuduktører. Universitetsmanuduktion var en ukendt Ordning.

Nogetsomhelst Forsøg på et friere eller dybere Studium gjordes der ikke, selv paa de flinkeste Hold. At huske og forstaa Lærebogen var alfa og omega. Manuduktøren indterpede os: Hold Jer ved Eksamen, især skriftlig, nøje til Lærebogens Indhold. Og giver I ved Siden af noget af Jert eget, saa handler I under Risiko af, at det opfattes som noget umodent Tøjeri, maaske som Vigtigpeteri. Det sagdes i min Tid, at en Professor med meget Styrke havde udtalt: Studenten skal referere, ikke producere! Selv en Gengivelse af Professorens Tillæg paa Forelæsning burde foretages med Varsomhed, hvor det ikke var dikteret som "pligtig Note"; thi en Censor vilde maaske tro, at det var noget tvivlsomt noget, som Kandidaten eller Manuduktøren havde fundet paa. Alt i alt gav Universitetsundervisningen for dem (de faa), der virkelig vilde arbejde med den, et værdifuldt Supplement til Manuduktionen (eller Egenlæsningen, f. Eks. sammen med en ligestemt Kammerat, som nogle ganske faa, særlig flinke (og fattige!) holdt sig til).

sætninger, som anvendes af de vedkommende Myndigheder, og som Retslivet har indrettet og indretter sig efter. Opgaven var for saa vidt nærmest en historisk. Lovstof var der jo paa mit Omraade ikke meget af. Jeg gik den Vej – jeg havde dengang embedsmæssigt ikke andet at gøre end at besørge de pligtmæssige Forelæsninger og Øvelser, og Studenternes Tal var ikke stort, saa jeg havde megen Tid til min Raadighed – at ekstrahere og rubricere de danske Domme, som forelaa i Domssamlingerne. Undertiden maatte jeg gaa bagved disse og granske i Retsprotokollerne. Omtrent 3 Aar regner jeg, at dette Arbejde varede. Paa Grundlag heraf udarbejdede jeg i 1892 – i Mellemtiden havde jeg givet foreløbige korte Lærebøger – min Haandbog i Obligationsrettens almindelige Del, udarbejdet navnlig med de store engelske Juristers Fremstillinger for Øje".

Lassen fremhævede her betydningen af engelsk ret for sin fremstilling af obligationsretten. Det er da også blevet antydet, at den vægt, Lassen lægger på analysen af de enkelte retstilfælde, kan være et udtryk for en påvirkning fra en retsvidenskab, der tog sit udgangspunkt i retspraksis og ikke, som den tyske pandektvidenskab, i de romerske retskilder. Denne orientering mod praksis, der også kommer til udtryk i betegnelsen "Haandbog", genfindes i de store engelske og amerikanske fremstillinger af kontrakt- og erstatningsretten, som Lassen hentyder til. Når Lassen kunne opstille de engelske fremstillinger som et forbillede, skyldtes det imidlertid ikke blot, at disse værker lagde hovedvægten på studiet af den retspraksis, der udgør grundstammen i common law. Disse "Textbooks" var på dette tidspunkt en nydannelse i engelsk retsvidenskab. De gav i modsætning til ældre værker en systematisk velordnet fremstilling af engelsk ret og viste, at denne kunne fremstilles ligeså "intelligibly and rationally as the German Jurists were doing for the modernized form of Roman Law still operating in their own country" (Pollock). Også når det gjaldt enkelte retssætninger, kunne Lassen i et vist omfang finde støtte i de engelske fremstillinger, men nok så vigtigt er, at de engelske fremstillinger, ligesom Lassen, fremhævede den grundlæggende betydning af tysk retsvidenskab også for studiet af den nationale ret.

Trods nationale forskelligheder var obligationsretten og særlig kontraktretten den del af retssystemet, der havde flest fælleseuropæiske berøringspunkter. Lassens værk placerer sig klart inden for en europæisk type af store samlede systematiske fremstillinger af den nationale ret. Indholdsmæssigt i henseende til stof og metode måtte Lassens fremstilling, der tog udgangspunkt i dansk praksis og teori, naturligvis fremstå som selvstændig i forhold til forbillederne, og der var herved sat en naturlig grænse for omfanget af påvirkningen udefra.

Carl Ussing (1857-1934) var en af de betydelige jurister uden for universitetet, som ydede væsentlige bidrag til retsvidenskaben og debatten om det juridiske studium foruden en lang række andre samfundsområder. Han blev dr. jur. 1884 på en afhandling om Anders Sandøe Ørsted, senere auditør og dommer, inden han i 1914 blev nationalbankdirektør, og han kom dermed til at lede banken i den turbulente periode under Verdenskrigen. I 1888 skrev han i *Tidsskrift for Retsvidenskab* mod Hagerup om retsvidenskabens metode, men hovedparten af forfatterskabet har karakter af mere debatterende indlæg om moralske og sociale spørgsmål samt om arbejdsret. En særlig vigtig indsats ydede han således i forbindelse med gennemførelsen af et nyt konfliktløsningssystem på arbejdsmarkedet, der 1910 resulterede i oprettelsen af den faste voldgiftsret og forligsmandsinstitutionen. Efter sin afgang som nationalbankdirektør 1924 udgav han skrifter om banken bl.a. på svar på kritik som hans økonomiske politik havde været udsat for fra økonomen Axel Nielsen. KB.

Systematisk stod Lassen først og fremmest i gæld til andet bind af Windscheids *Lehrbuch des Pandektenrechts* (1862-70), som Lassens håndbog kan betragtes som et dansk sidestykke til. Windscheids inddeling af stoffet, som tog udgangspunkt i beskrivelsen af obligationsforholdenes begreb og derefter behandlede deres tilblivelse, indhold, ændring og endelig deres ophævelse, genfindes med få variationer allerede i Lassens korte rids fra 1883 og vedblev at være skelettet i hans fremstilling. Windscheid var dog også på andre punkter et forbillede. Således byggede Lassen sin forudsætningslære på Windscheids subjektive forudsætningsteori.

Også fra Goos havde Lassen modtaget vigtige påvirkninger; det gjaldt som nævnt flere af de grundlæggende kontraktprincipper og anvendelsen af interesseafvejningslæren i afsnittet om retsbruddet. Lassens håndbog udkom i tre udgaver (1892, l908 og 1917-20), hvorved stoffet stadig gennemgik en ny bearbejdelse under hensyntagen til ny praksis og den obligationsretlige lovgivning, der ikke mindst under Lassens egen medvirken tog form siden begyndelsen af det 20. århundrede. Derimod inddrog han kun i begrænset omfang nyere udenlandsk litteratur, og henvisningerne til de standardværker, han havde citeret i 1. udgave, blev ikke ajourført.

Ernst Møller (1860-1916) var advokat, fra 1900 højesteretssagfører og fra 1908 knyttet til universitetet som praktisk docent. Hans forfatterskab var især koncentreret om formueretten, hvor han skrev om fordringsrettigheder, 1892, om tinglysning, 1897 og en række andre emner. I 1902 udsendte han et bog om det omtvistede spørgsmål om kongevalgte landstingsmænds stilling ved tingets opløsning. Han interesserede sig også for og skrev om sprogvidenskab og kinesisk og buddhistisk filosofi, som indgik i hans forestillinger om mennesket som "tankestyret energi". KB.

SAGFØRERE

Hovedparten af de juridiske kandidater blev i det 19. århundrede sagførere, som advokater hed i datidens sprog. Sagførerne inddeltes i højesteretsadvokater, overretsprokuratorer og underretsprokuratorer. Beskikkelsen som sagfører skete ved kongelig bestalling efter et skøn over behovet, og i 1867 var beskikket 8 til at møde for Højesteret, 47 for overretterne og 168 for underretterne. Ved en lov 1868 afskaffedes bevillingssystemet, og enhver, som opfyldte bestemte eksamens- og uddannelsesbetingelser kunne herefter opnå beskikkelse som sagfører. Højesteretsadvokater skulle dog aflægge en særlig prøve for Højesteret. Efter lovens ikrafttræden 1. januar 1869 steg antallet af advokater betydeligt. I 1889 var der således 738 sagførere, hvoraf 291 i København. Med retsplejeloven 1919 og indførelsen af offentlighed og mundtlighed fik sagførerne en ny og mere fremtrædende rolle i retslivet og samfundet. Samtidig bestemtes, at samtlige sagførere skulle være medlem af "Det danske Sagførersamfund", der siden afskaffelsen af titlen sagfører i 1958 benævnes "Det danske Advokatsamfund".

DET JURIDISKE STUDIUM 1848-1902

Studiereformer. Studieordningen 1871

Studieordningen fra 1821 kom til at ligge til grund for det juridiske studium i det meste af det 19. århundrede. Justeringerne i 1839 og senere i 1871 ændrede ikke på studiets grundstruktur, som var en række hovedfag og bifag, som de studerende skulle tilegne sig og aflægge en samlet eksamen i ved studiets afslutning. I 1821 havde man forestillet sig, at forelæsningerne over de enkelte fag kunne afvikles i perioder af to år, således studiet kunne gennemføres efter en forholdsvis kort studietid, men denne forudsætning viste sig fra begyndelsen vanskelig at få opfyldt, og efterhånden som tiden gik, blev der mere og mere at lære og læse. Hertil kom, at professorerne heller ikke opfyldte den forudsætning for studieordningen, at der skulle forfattes lærebøger i de enkelte juridiske discipliner. De studerende måtte derfor møjsommeligt under professorens mundtlige foredrag notere ned, hvad der blev dikteret i forelæsningerne. Det kunne måske alt sammen gå, så længe stoffet var nogenlunde overskueligt, men efterhånden som tiden gik og professorerne blev mere og mere ambitiøse på deres fags vegne svulmede stoffet op. De arme studerende skulle i vidt omfang lære stoffet udenad, da der foruden lærebøger savnedes pædagogisk opbyggede indledende forelæsninger eller fremstillinger af rettens grundbegreber.

I 1839 var nogle mangler blevet afhjulpet, og i de kommende år var der stille omkring studiets indretning. Der var i de år meget andet at tænke på, men i begyndelsen af 1860'erne eksploderede utilfredsheden, som gav sig udslag i en ganske omfattende polemik om studiets indretning. Det skete på et tidspunkt, hvor det akademiske liv en tid havde ligget i venteposition. Siden 1841 var ikke fremkommet nogen akademisk afhandling, og også de juridiske tidsskrifter var så småt forsvundet fra markedet. Ingen af de unge professorer, som trådte til i årene omkring 1860, havde skrevet disputats, men det betød bestemt ikke, at de ikke havde noget på hjertet. Tværtimod var det som nævnt netop i denne periode, at lærestoffet svulmede op, således at studietiden, som egentlig skulle være to eller tre år, nu var kommet op omkring 6-7 år.

På Rigsdagen havde Tscherning i samlingen 1859-60 stillet forslag om ophævelse af §§ 15 og 16 om juristers fortrinsret til bestemte stillinger, og året efter havde han foreslået, at der skulle indrettes særlige prøver for dommere ved Højesteret, og at der på universitetet skulle kunne aflægges prøve i hvert af de juridiske fag for sig. Han var også inde på, at

Maleren Hans Smidths billede fra 1870'erne af en ung herredsfoged indfanger noget af den selvfølelse og autoritet, der var knyttet til stillingen som lokal øvrighed. Herredsfogden havde både dommer- og politimyndighed og nød høj anseelse som den stedlige øvrighed. Embedet var til dels lønnet med sportler og andre løse indtægter, der alt efter embedets størrelse kunne give gode indtægter, og selve virksomheden som dommer hørte jo til juristernes kerneområde. Den Hirschsprungske Samling.

der burde indføres eksamenskommissioner i stedet for universitetseksaminer. Alt dette blev diskuteret på tinge, og samtidig kom utilfredsheden med studiet frem i debatartikler i *Dagbladet* og *Fædrelandet* i juni og oktober 1860, hvor en af universitetets censorer og en manuduktør indviede offentligheden i, hvorledes de juridiske professorer undlod at opfylde lovens krav om at holde forelæsninger inden for en cyklus af to år og heller ikke sørgede for de fornødne læremidler. Debatten blev fulgt op af andre i blade og pjecer. *Hvorledes er det fat med det juridiske Studium og hvad kan der gjøres derved?*, var titlen på et af de mere markante indlæg af P.C. i 1861. Her kunne man bl.a. læse om de studerendes fortvivlelse, fordi professorerne dikterede "saa hurtigt, at Studenternes Fingre, thi deres Tanker have de intet Brug for under de juridiske Forelæsninger ved Kjøbenhavns Universitet, kun med Nød og Neppe kunne følge dem". I 1862 offentliggjorde 151 studenter og kandidater en adresse, hvor de krævede, at der burde holdes indførende forelæsninger og sørges for et trykt grundlag for læsestoffet med henblik på eksamenslæsning. Den 16. januar 1863 svarede fakultetet høfligt afvisende på denne begæring. Blandt debattørerne var også daværende protokolsekretær i Højesteret P. Schjørring, der i første hæfte af *Tidsskrift for Retsvæsen* 1863, som han selv var medudgiver af, gav en indgående kritik af det juridiske studium og bl.a. fastslog den banale sandhed: "Det kan ikke hjælpe at fordre, at alle Studenter skulle have videnskabelig Sands, og indrette Studiet derefter; det er et Ideal, som aldrig vil naaes,...". Han gik ind for en begrænsning af stoffet, så studiet kunne gennemføres på 3-4 år og foreslog i den forbindelse, at der ved siden af en mere almindelig oversigt over juraens fag blev mulighed for en fordybelse i enkelte fag. Han var kritisk over for romerretten som hovedfag og ville foretrække, at dansk retshistorie erstattede romerretten, så vi ikke skulle "tygge Sul fra Fremmedes Bord", og så gik han i øvrigt ind for eksamenskommissioner.

Efter krigen 1864 og diskussionen om den reviderede grundlov 1866 blev forholdene omkring den juridiske uddannelse taget op igen af højesteretsassessor Otto Müller i en 47 sider lang pjece *Om det juridiske Studium og den juridiske Examen* (1867). Udgangspunktet var stadig det samme. For lange forelæsningsserier og fraværet af trykte lærebøger. Der måtte frit foredrag til på grundlag af trykte tekster. De bøger man havde, var alt for omfattende og svære for de studerende. Studietiden blev for lang. Idealet måtte være, "at de kunne have endt deres Studier, naar de er 22 Aar gamle...". Stofmassen var imidlertid så overvældende, at det slet ikke kunne nås, og det gik også ud over muligheden for at studere på en videnska-

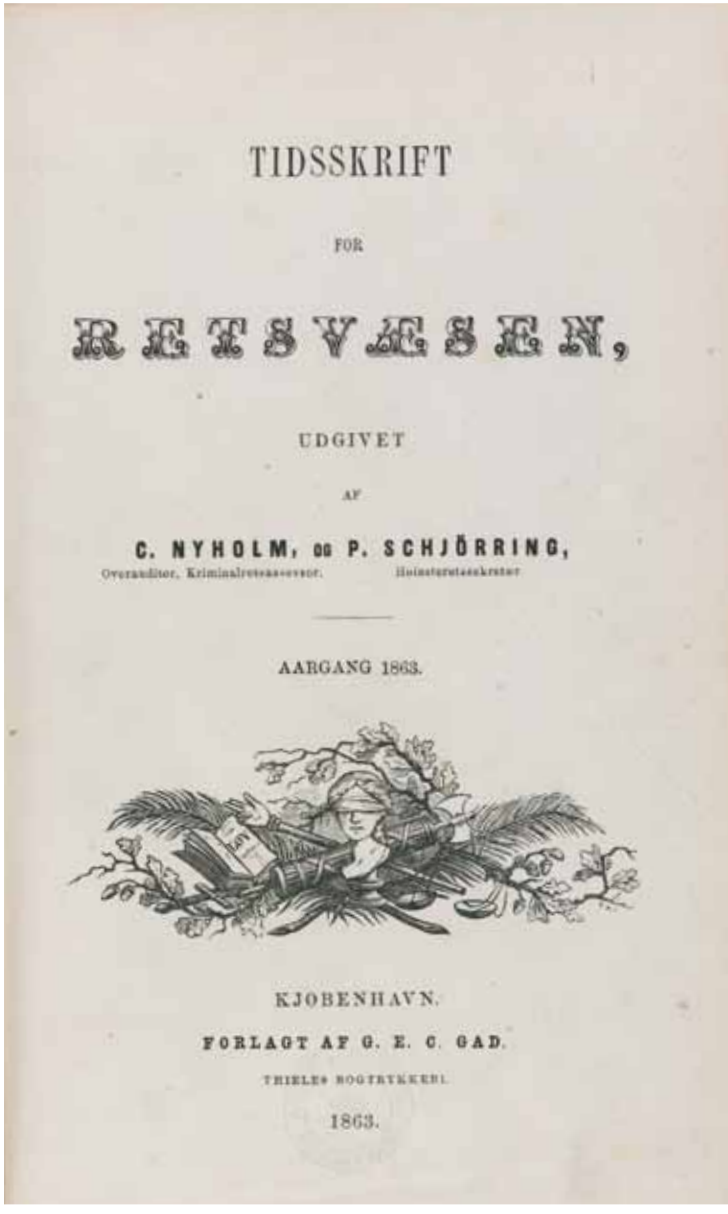

TIDSSKRIFT

FOR

RETSVÆSEN,

UDGIVET

AF

C. NYHOLM, og P. SCHJØRRING,

Overauditør, Kriminalretsassessor. Justitsretssekretær

AARGANG 1863.

KJOBENHAVN.

FORLAGT AF G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1863.

Tidsskrift for Retsvæsen udkom fra 1863 i fire årgange i en periode, der ellers savnede juridiske tidsskrifter. Det afløstes 1867 af *Ugeskrift for Retsvæsen*. C. Nyholm (1829-1912) blev siden i flere omgange valgt til Folketinget, og afsluttede sin juridiske karriere som assessor i Højesteret. Den anden redaktør, P. Schjørring (1831-1913), indvalgtes 1866 i Folketinget, hvor han dog efterhånden isoleredes og trak sig tilbage 1876. Han blev 1869 by- og herredsfoged i Skælskør og uanset sin opposition mod regeringen byfoged og borgmester i Kolding 1877. KB.

Otto Frederik Müller (1807-1882) var en erfaren jurist, da han i 1860'erne blandede sig i diskussionen om indretningen af det juridiske studium. Han var cand. jur. fra 1830, havde guldmedalje og været ansat som auditør, senere i Kancelliet, som amanuensis for Københavns biskop. 1846 udnævntes han til dommer i Landsover- samt Hof- og Stadsretten, og i årene 1860-78 var han assessor i Højesteret. Politisk var han liberal og han udgav flere skrifter om næringsvæsen. Han var medlem af borgerrepræsentationen 1842-47 og i årene 1855-60 medlem af Folketinget, hvor han var med til at vedtage næringsfrihedsloven 1857, som han havde deltaget i udarbejdelsen af. KB.

belig måde. Reformen måtte derfor gå ud på en reduktion af lærestoffet. Müllers forslag var en reduktion eller afskaffelse af almindelig retslære, reduktion af romerretten og statsretten. Dansk retshistorie burde bibeholdes, men i noget reduceret omfang og med hovedvægt på tiden efter Danske Lov, kirkeret burde udgå sammen med søretten, folkeretten behøvede ikke være et selvstændigt fag. Afskaffes burde statistikken, mens encyclopædien burde lægges an som indlednings- og oversigtsforelæsninger. Der burde holdes særskilte forelæsninger for begyndere og viderekomne og gennemføres forskellige mindre justeringer for at bringe studietiden ned. På den anden side havde Müller også blik for universitetslærernes forskellighed, og især fremhævedes professor Aagesen som en universitetslærer, der "maaske mangle Evne til at skrive Lærebøger eller veilede Begyndere", men som man alligevel nødigt ville undvære på universitetet. Til gengæld var Müller ikke meget for eksamenskommissionerne, men foretrak en løsning, som gik ud på, at der mellem undervisningsministeriet og fakultetet blev indgået en aftale om, at eksamensstoffet blev begrænset, så studietiden kunne nedsættes til 3-3 1/2 år.

Tidsskrift for Retsvidenskab (senere på norsk Rettsvitenskap) grundlagdes i 1888 med den norske jurist Francis Hagerup som primus motor. Det fik fra begyndelsen en fornem position som et fællesnordisk juridisk tidsskrift med afhandlinger af mere generel og metodisk karakter. Her er i tidens løb mange fine afhandlinger blevet publiceret, og tidsskriftet kommer stadig, men i årenes løb er det norske stof kommet mere og mere i forgrunden, uden at tidsskriftet dog dermed har mistet sin almene interesse for nordiske jurister. KB.

Tidsskrift for Retsvidenskab,

Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania

Med Müllers pjece var der kommet konkrete forslag på bordet, som kunne danne grundlag for en reform.

Ved en anordning af 30. juni 1871 gennemførtes en ændring af studieordningen, som dog ikke brød radikalt med principperne fra 1821. For at imødekomme kritikken ophævedes nu nogle af de mindre fag som selvstændige lære- og eksamensfag. Det gjaldt oversigtsfaget den juridiske encyklopædi samt søret, kirkeret, folkeret og statistik. De resterende fag var foruden retslære, dansk retshistorie og romerretten, der alle bibeholdtes, såkaldt civilret I og II samt kriminalret og proces og som offentligretligt fag statsretten, som i de kommende år blev et yderst kontroversielt fag. Civilret I indeholdt mindre af civilretsfagene og omfattede person-, familie- og arveretten, mens civilret II efterhånden blev tyngdepunktet med tings- og obligationsretten.

VIGGO BENTZON OM DIKTATFORELÆSNINGER

I 1936 så professor Viggo Bentzon tilbage på sin studietid og gav denne malende beskrivelse af forelæsningerne: "En Ejendommelighed, som endnu i Halvfjerdserne og Firserne (noget også i Halvfemserne) prægede Meddelelsen af Lærestoffet, var Brugen af *Diktatforelæsninger,* som også for tidligere Generationer spillede sin store Rolle, om end de efterhaanden indskrænkedes. Det var jo utaaleligt, baade for den dikterende og for de skrivende, med dette ordrette Diktat, Timer og Semestre i Træk. Den friere Forelæsning var jo kendt andetsteds ved Universitetet – f. Eks. i 1879-80, hvor Heegaard foredrog for os Pensum til Filosofikum, og hvor vi med meget Besvær formede os vor Gengivelse af det sagte, adskillige søgende nødtvungent Hjælp i de kyndigere Medstuderendes Kollegier og hos Manuduktører. Man mente imidlertid med Juraens udpræget "positive" Stof at burde lade den friere Forelæsning erstattes af det kortere, men "sikrere" Diktat. Diktat var naturligvis paa sin Plads ved kortere Noter til en trykt Lærebog som, hvor der læstes over en tidligere Professors Bog – en i øvrigt meget udmærket Læreform – gav Plads for nye Meninger og altid i øvrigt kunne føre det positive Retsstof (Love, Skrivelser, Domme) à jour. Mine "Noter" i Halvfemserne til Goos' "almindelige Retslære" og Deuntzers "Privatrettens alm. Del" havde en tilsvarende Oprindelse. Men nu de egentlige "fritstaaende" Diktatforelæsninger – hvortil jeg med Skam at melde som formentlig den sidste i Rækken kan nævne mine Søretsforelæsninger fra Begyndelsen af Halvfemserne –, ja de havde deres raison d´être i den naturlige Tilblivelsesmaade for Studiestoffets Meddelelse, især af den unge og yngre Professor, som endnu ikke havde sit Stof tilstrækkeligt bearbejdet i Indhold og Form, og som dog snarest maatte skaffe Studenterne et brugbart "Hæfte".

Vi fandt i 1879 adskillige betydningsfulde Diktatforelæsninger, ogsaa fra ældre Professorers Haand (eller Mund); navnlig gælder dette Aagesen, hvem denne form særlig passede, bl.a. fordi hans Undersøgelser og Meninger altid var i en rig Udvikling. Det galdt hans store Tingsret (snart afløst af Matzens Fremstillinger; Aagesen døde i Efteraaret 1879). Det galdt Aagesens Romerret og hans store Forelæsning over Formuerettens almindelige Del, som han dikterede paa, da han pludselig døde, og hvor det et Aarstid forinden var sket, at adskillig Tids Diktat blev beordret slettet igen, fordi han nu havde ændret Anskuelse om et teoretisk Hovedspørsmaal. Romerretten og Formuerettens almindelige Del blev trykte efter hans Død. Af Aagesen læste man udover hans store Diktater kun nogle, i øvrigt ret vigtige, spredte Afhandlinger i Universitetsprogrammer.

Noget ældre, og trykte, var de vigtigste Procesbøger af Nellemann, endvidere Goos' to Bøger fra 1875 og 1878 om Hovedparten af Strafferettens almindelige Del. Resten derimod af denne og hele den specielle Del ligesom Straffeprocessen forelaa i Goos' Diktat. Det er karakteristisk, at han fra sin Ansættelse i 1861 og indtil 1875 kun offentliggjorde en enkelt Afhandling, ganske vist teoretisk betydningsfuld – i Ugeskrift for Retsvæsen 1868. Endnu i 1879 var bl.a. ogsaa Matzens Statsforvaltningsret dikteret.

Mange Studenter hjalp sig selvfølgelig ad Diktaterne med Laan hos Kammerater, hvorfor man normalt forsynede sine Bøger og Hæfter med et tydeligt: Fremlaan forbudt! Man kunne ogsaa leje et Hæfte hos en bestemt Boghandler, som havde en hel Kollektion af de juridiske Diktater. Baade ved Laan og Leje galdt det at studere Forelæsningen flittigt, medens man havde den hos sig. Senere kom haandskrevne Hæfter af Matzens Noter og Forelæsninger i Retshistorie til at spille en Rolle for en Manuduktør, som havde et Slags faktisk Monopol paa de to Gange om Aaret at docere Retshistorien for dem, som var oppe til Eksamen".

Fællesprøveordningen 1890

Studieordningen fra 1821, med de mindre justeringer i 1839 og 1871, blev i anden halvdel af det 19. århundrede udsat for stigende kritik. 1871 gik man over til en ny censorordning, således at kirke- og undervisningsministeriet beskikkede bestemte censorer til juridisk eksamen. Det blev overvejet at indføre særlige eksamenskommissioner, således at ikke universitetets professorer eksaminerede, men derimod en kreds af aftagere. Det var en tanke, som gik tilbage til 1830'erne, og som jo også havde en del for sig, når det drejede sig om at afprøve kundskaberne hos kandidater, der skulle anvendes i praktisk juridisk virksomhed. Et argument var også, at sådanne kommissioner ville medføre større frihed i studiet, når professorerne ikke var bundet til et bestemt teoretisk stof, og de studerende heller ikke skulle bekymre sig så meget om at lære professorens mening udenad. I 1863 og 1864 afgav fakultetet lange erklæringer om spørgsmålet, der kom op på Rigsdagen 1870-71. Her blev det fremhævet, at der var en sammenhæng mellem undervisning og eksamination, og der blev også rejst tvivl, om man uden for universitetets kreds kunne finde personer, der havde tilstrækkeligt overblik over retssystemet i dets helhed til at kunne eksaminere juridiske kandidater. Det var især venstrepolitikere, som holdt gang i sagen, som dog endte med ikke at blive til noget.

En ny studieordning 1890 var et forsøg på et opgør med systemet fra 1821, men fik kun en kortvarig levetid. Ideen var egentlig at skabe et system, hvorefter der var en højere og en lavere juridisk eksamen i stedet for de hidtidige to: Juridiske Embedseksamen og Eksamen for Ustuderede, men det blev ikke til noget. Som noget nyt indførtes i stedet en ordning, hvorefter studiet blev delt i en eksamen for alle, både studerede og ustuderede, som fik navnet "Den juridiske Fællesprøve" og som enten skulle være en afsluttet eksamen i stedet for den hidtidige Eksamen for Ustuderede, eller udgøre første del af Juridiske Embedseksamen.

En anden afdeling rummede fagene for dem, som stræbte efter kandidatgraden. Fælles for alle var således fagene civilret I og II samt strafferet og et meget stort procesfag, mens anden del omfattede romerret, retshistorie, retslære og statsret samt nu igen folkeret og søret. Det var en opdeling, som ikke rigtig kom til at fungere. Studiet var blevet for teoretisk, der var for meget udenadslæren, og allerede i året 1900 blev på et møde i Studenterforeningen taget initiativ til en ny studiereform.

Ustuderede jurister hørte ikke nødvendigvis til i bunden af det juridiske hierarki. Der kunne være mange grunde til, at en ung dygtig mand ikke var blevet student, og eksamen for ustuderede var en måde, hvorpå kvikke unge uden studentereksamen kunne komme videre. Daniel Friis (1844-1916) var søn af en branddirektør. Han var oprindelig kontorist hos en forligskommissær, inden han 1863 rejste til København og i 1865 blev exam. jur. Efter nogle år som herredsfuldmægtig og advokat blev han i 1888 fuldmægtig ved Københavns Nordre Birk indtil 1908, da han blev likvidator for Detailhandlerbanken. Han var skydebroder og medlem eller formand for en lang række bestyrelser for velgørende foreninger, blev i 1908 Ridder af Dannebrog og fik samme år titel af etatsråd. Fra ham nedstammer en juristfamilie, der omfatter en byretsdommer, en højesteretsdommer, en fuldmægtig i Den sociale Ankestyrelse og en juridisk professor, der er forfatter af disse linjer. KB.

ERINDRINGER OM JURASTUDIET OMKRING 1900

Niels Lassen skriver i *Erindringer/Barndom og Ungdom* (1918): "Jeg har i den senere Del af mit Liv, sammen med andre yngre Jurister, ofte drøftet Spørgsmaalet, om det ikke skulde være muligt at gøre det juridiske Studium mere tiltrækkende og lettere for de unge Jurister end hidtil sket, men jeg er tildels endt med at opgive Ævret. Det ligger nu engang ikke for Gennemsnittet af unge Mennesker at anstille juridiske Ræsonnementer, og var Studiet i sig selv vanskeligt, skulde den Maade, hvorpaa det i sin Tid dreves, tilvisse ikke bidrage til at lette Opgaven. Der holdtes nemlig paa min Tid ikke frie, vejledende Foredrag for os af Professorerne, men disse dikterede simpelthen Forelæsningerne for os. Studenterne vare saaledes i Timerne reducerede til at fungere som blotte Afskrivere … Studierne i flere Henseender ikke vare anlagte på den bedste Maade. I sidstnævnte Henseende kan man vel neppe frakende Professorerne al Skyld, men bortset herfra er det ingenlunde min Mening at udtale mig bittert eller nedsættende om det juridiske Fakultet, der tværtimod gennemgaaende bestod af en Række udmærkede og dygtige Mænd".

EN JURISTFAMILIE

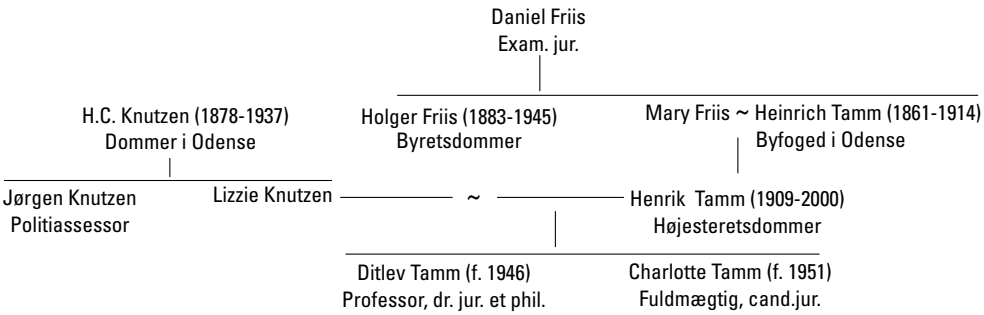

VIGGO BENTZON OM DEN JURIDISKE FÆLLESPRØVE

"Saaledes var dette i sidste Halvdel af Firserne blevet en blandt vore Jurister udbredt Mening: en Reform af Eksamen *maatte* gennemføres, i alt Fald til Lettelse for Hukommelsesslidet. Det Middel, som Fakultetet efter længere Overvejelse anbefalede og fik gennemført, var at *dele Eksamen* i to Dele. Ved en Todeling er man jo derpaa blevet staaende, lige til vi i 1931 fik en Tredeling.

Todelingen gennemførtes imidlertid i 1890 paa en *besynderlig* Maade. En af Forklaringerne herpaa var, saa vidt jeg kan se, at man vilde slaa to Fluer med ét Smæk, nemlig foruden Hukommelseslettelsen at gøre den dansk-juridiske Eksamen – der jo ikke krævede Artium og til hvilken da to Gange aarlig et stort Antal gik op – saa svær, at Antallet formindskedes stærkt og Gennemsnitskvaliteten steg. Dette lykkedes ogsaa, og blandt de senere danske Jurister med 1. Karakter har der været mange, som har vist sig dygtige, saa stor Gavn som de har haft af ofte allerede i 14 Aars Alderen at komme paa juridisk Kontor, naar de i øvrigt har haft Evner og har udfoldet Flid.

Men hvad Fakultetet gjorde af *Skade* på de *"latinske" Jurister,* som dog skulde være dets Kælebørn, blev desværre *betydeligt.* Man indførte en 1. Del, kaldet "Fællesprøven", fordi den var fælles for latinske og danske Jurister. Den omfattede de praktiske Hovedfag: Civilret, Strafferet og Proces, prøvet skriftlig og mundtlig, ved de nedarvede 3-Timers Stikprøveopgaver i Skriftlig og hævdvunden mundtlig Eksamination, begge Dele saaledes som hidtil "Latinere" prøvedes.

Ved den nærmere Ordning af Eksamensfagene gjordes der Latinerne Skade, idet Fagene blev de fem: Civilret I og II, Proces I og II og Strafferet. *Fejlen* var, at man *efterlignede* den tidligere *dansk juridisk Eksamen,* der havde netop denne Femdeling med de 2 Procesfag. Jeg skulde betvivle, at det nogensinde har været fornuftigt at betone Processen saa stærkt overfor "Danskerne"; men fremtrædende urimeligt var det i alt Fald at gøre det overfor "Latinerne". Rent eksamensteknisk var det vel gennemførligt at forme ogsaa en "Proces II", saa omfattende Proceslærebøgerne var blevne baade i Tal og Vægt. Men det var sikkert en urimelig Ordning at betone Processen stærkere end tidligere. Fagets pædagogiske Værdi har altid forekommet mig tvivlsom, saa snart man gik ud over de ledende Grundsætninger. Særlig urimeligt blev det, at de to materielle Hovedfag, Civilretterne, ikke eksamensmæssig skulde veje, endog meget, mere end Proces.

Hvorledes der i Fakultetet kunde opnaas Flertal for denne Ordning med Processen, er mig ubegribeligt. Maaske har man ønsket, at det fik Udseende af, at der ændredes mindst muligt ved den hidtidige dansk juridiske Eksamen, som visse politisk ledende Kredse antagelig vilde holde deres demokratiske Haand over. Maaske var Forklaringen den, at Professoren i Proces, Deuntzer, var forelsket i sit Fag – og en stærk Mand!

En anden alvorlig Fejl ved den ny Ordning var selve Todelingens principielle Gennemførelse: Fagenes Valg og især Fordelingen mellem Eksamens to Afdelinger. Det er ikke for haardt at karakterisere Ordningen som et Misfoster".

De første kvinder på det juridiske studium.

Jura var som alle andre universitetsstudier et studium for mænd. Kvinder havde ikke adgang til universitetet og naturligvis heller ikke til nogen af de stillinger, som en universitetseksamen gav adgang til. Det ændredes i de sidste årtier af det 19. århundrede. Kvinder fik adgang til universitetet på lige fod med mænd, men kampen for ligestilling på det arbejdsmarked, der åbnede sig for kandidater fra universitetet, var endnu lang og sej, og mange vil sige, at den kamp langt fra er vundet endnu.

Efter grundloven skete en gradvis forbedring af kvinders retlige stilling. I 1857 fik ugifte døtre arveret på lige fod med deres brødre, og ugifte kvinder samt enker fik næringsret. I 1875 fik kvinder adgang til universitetet, men denne ret fulgtes ikke op af en tilsvarende ret til ansættelse i akademiske stillinger. Således også i den juridiske verden. På en forespørgsel 1882 fra Justitsministeriet svarede fakultetet, at loven om sagførervirksomhed, der var fra 1868 og dermed ældre end loven om kvinders adgang til universitetet, ikke kunne udstrækkes til kvinder.

Den første kvinde, som aflagde en juridisk eksamen, var Nanna Berg, der aflagde eksamen for ustuderede i 1887. Hun blev tilbudt sagførerfuldmagt hos en overretssagfører, men domstolene fulgte ministeriets

EKSAMEN, JA – FULDMAGT, NEJ!

Overretsprokurator Salomonsens indlæg i sagen om kvindelige juristers udelukkelse fra advokatgerningen ifølge anordningerne af 1875 og 1882 blev trykt i uddrag i dommen. Han sagde bl.a.: " Da disse Stillinger saavel efter den ældre som den nyere Lovgivning om Sagførere er forbeholdte Mænd, kan der ikke være Tvivl om, at hin Bestemmelse er i Overensstemmelse med den gjældende Lovgivning. Bestemmelsen maa derhos ikke opfattes som en blot Advarsel til Kvinder, der tage juridisk Examen, om at de ikke skulle gjøre sig unyttige Forhaabninger, men den er som given af Regeringen på forfatningsmæssig Maade i Virkeligheden en Retsnorm, forpligtende for de Kvinder, der komme i det i Anordningerne omhandlede Tilfælde, saaledes at deres Stilling bliver at bedømme, som om de overfor vedkommende Autoritet direkte havde fraskrevet sig Retten til at opnaa nogen af hine Stillinger.

Med Hensyn til den rette Forståelse af Sagførerlovens § 10 vil jeg tillade mig at bemærke, at enhver Tvivl, om der virkelig med Rette kan være nogen, maa forsvinde, når man ser denne Paragrafs Indhold i Belysning af hele den øvrige Lovgivning om Kvindernes Stilling i Samfundet. Kvinderne have været og ere fremdeles udelukkede fra Embeder og andre offentlige Bestillinger, tiltrods for at der i den nyere Tid er tilstaaet dem Myndighed, forsaavidt de ere ugifte, og hvad enten de ere ugifte eller gifte, Adgang til at tage de fleste af de Examiner, der afholdes ved Universitetet og flere andre af Statens højere Læreanstalter. Sagen er, at det efter den almindelige Opfattelse har været anset og den Dag idag anses for uforeneligt med Kvindernes Stilling som Mødre og deres Pligter med Hensyn til Hjemmets Gjerning, at de beklæde offentlige Stillinger og Tillidsposter, og denne Opfattelse har faaet sit Udtryk i Lovgivningen om Embedsbesættelser, Kommunernes Bestyrelse, Værgemaal m.v.".

ID

Nanna Berg

Henny Sophie Petersen

Edele Elisa Minona Ussing

NANNA BERG (1864-1908) var datter af den kendte venstrehøvding Chresten Berg og blev som den første kvinde exam. jur. 1887, men nægtedes autorisation som fuldmægtig. Hun måtte derefter ernære sig som lærer ved forskellige højskoler. Hendes mand J.P. Kristensen-Randers var forstander for Ollerup Højskole. KB.

HENNY SOPHIE PETERSEN (1878-1937) blev cand. jur. 1905 og i 1909 efter sin fuldmægtigtid overretssagfører i København. I 1913 indgik hun ægteskab med overretssagfører O.K. Magnussen, der var lektor ved Juridisk Laboratorium. KB.

EDELE ELISA MINONA USSING, (1885-1949) cand. jur. i 1909, blev første kvindelige jurist i Justitsministeriet og første kgl. udnævnte landsdommer i Østre Landsret i 1939. KB.

opfattelse, at loven ikke omfattede kvinder, og ville derfor ikke meddele hende den fornødne autorisation. Det endte med, at Højesteret stadfæstede denne afgørelse. (UfR 1888 s. 306 ff. og 1096 ff.).

Først ved et tillæg til sagførerloven 1906 fik kvinder samme ret som mænd til at blive advokater. På det tidspunkt var diskussionen om kvinders valgret i fuld gang, en ret som blev opnået et trin ad gangen: der var valgret for kvinder til menighedsråd siden 1903, til vælgerråd fra 1905 og til kommunale valg fra 1908. Men først i 1915 fik kvinder valgret til Rigsdagen. Fra retsplejeloven 1919 kunne kvinder fungere som dommer- eller politifuldmægtige, men først i 1936 fik kvinder adgang til at blive beskikket som dommer. Og endelig fik kvinder i 1921 adgang til andre offentlige stillinger.

PROFESSORER OG POLITIK 1848-1902

Nellemann, Matzen og Goos

Århundredets sidste årtier var politisk præget af forfatningskampen mellem Højre og Venstre. Det handlede om regeringsmagten, og det begyndte da Venstre i 1872 formulerede et krav om folketingsparlamentarisme. Tre af fakultetets professorer deltog aktivt i politik i de sidste årtier af det 19. århundrede og var på grund af deres standpunkter med til at tegne et fakultet, som støttede Højre og tidens omtvistede provisoriepolitik.

Forfatningskampen mellem Højre og Venstre blev den politiske strid, som de engagerede sig i. Det var en strid, der lammede store dele af det politiske liv, og som stillede sig i vejen for gennemførelsen af store reformer som retsplejereformen.

Den almindelige opfattelse af dansk indenrigspolitik i årene efter 1864 er derfor afgørende præget af forfatningskampen mellem Højre og Venstre om parlamentarismen. De politiske vanskeligheder, der under den første junigrundlov havde været forbundet med løsningen af det komplicerede forfatningsspørgsmål for monarkiets forskellige dele, var ved krigen i 1864 blevet løst – om end på en brutal og uønsket måde. Til gengæld indeholdt den nye såkaldte gennemsete grundlov af 1866 kimen til nye stridigheder, idet Rigsdagen kom til at bestå af et ved almindelig valgret sammensat Folketing og et Landsting, der ved regler om valgcensus og direkte valgret blev sammensat således, at en gruppe af privilegerede vælgere, "godsejerne", fik særlig indflydelse. Den politiske kamp mellem de to ting, der hermed var lagt op til, indledtes allerede i 1870'erne, efter at Venstre ved folketingsvalget i 1872 havde opnået majoriteten i Folketinget.

Blandt akademisk "uddannede" klasser, der sluttede op om Højre, var det som bekendt den almindeligt rådende opfattelse, at Venstre, hvis støttepunkter lå i landbefolkningen og højskolekredse, ikke var egnet som regeringsparti. Højre – fra 1875 indtil 1894 personificeret i konseilspræsident Estrups skikkelse – vedblev derfor trods gentagne valgnederlag at danne regering, indtil systemskiftet i 1901 åbnede vejen for den første venstreregering.

Den herskende opfattelse af venstres regeringsegnethed i de såkaldte "dannede klasser" deltes også af tre af universitetets juridiske professorer, Nelleman, Matzen og Goos, der alle deltog aktivt i politik og i betydeligt omfang satte deres autoritet ind på at skabe de juridiske argumenter for Højres politik vendt imod Venstres krav. Det gjaldt i særlig

Maleren P.S. Krøyers berømte billede af de dengang halvtreds medlemmer af Videnskabernes Selskab ved et møde, hvor også kronprinsen deltog, var færdigt i 1897. Selskabet er inddelt i en humanistisk og en naturvidenskabelig klasse. Samfundsvidenskaberne og juraen hørte ikke rigtig hjemme nogen steder, men tidligere havde dog Anders Sandøe Ørsted været medlem af selskabet (og en periode dets præsident), og i 1897 var to juridiske professorer medlem, nemlig J. Nellemann og C. Goos, der af kunstneren elegant er anbragt mellem to lysestager i billedets fokus. Begge de to herrer var tidligere ministre og dermed de i rang fornemste medlemmer af selskabet, men en mere fremtrædende placering kunne de ikke få, da selskabet havde bedt kunstneren om at anbringe de ældste medlemmer i forgrunden. På den måde undgik man også at understrege alt for tydeligt, at Estrup-tidens politik, som Nellemann og Goos i så høj grad personificerede, var omtvistet blandt selskabets medlemmer. Videnskabernes Selskab.

grad Nellemann og Matzen, mens Goos som politiker næppe hørte til i første række.

På den anden side var det også en juridisk professor, I.H. Deuntzer, der dannede den første venstreregering i 1901, uden dog at komme til at indtage en egentlig førerstilling i denne. Som en mere almen karakteristik må det imidlertid konstateres, at fakultetet i disse år så afgjort stod Højre nærmest og det i et sådant omfang, at man – det gælder særlig Matzen, der i virkeligheden var den, der skabte hovedargumenterne for Højres forfatningsfortolkning – kan tale om en delvis identifikation med højrepolitikken.

Nellemann var uden tvivl den af professorerne, der fik størst politisk indflydelse. Han var i 1870 blevet medlem af Landstinget, men udpegedes i 1875 af Estrup til posten som justitsminister, som han kom til at beklæde

i 21 år indtil sin afgang i 1896. Ved vurderingen af Nellemanns justitsministertid har man i særlig grad hæftet sig ved, at han som en fremtrædende jurist og minister kom til at fungere som "Kabinettets statsretlige Tanke og politiske Pen" (M.P. Friis), og at han derfor – som Estrup skal have udtrykt det – var "Ministeriets juridiske Samvittighed". Mere forbeholden er Kriegers karakteristik, at han var "Sekretær og Ordfører for Villiesstærkere". Det synes da også at have været Nellemann, der formulerede forestillingen til kongen om den statsretlige begrundelse for det første finanslovsprovisorium af 12. april 1877, hvorved han blev "Garant for Ministeriet Estrups foreløbige Lovfortolkning" (Himmelstrup), idet han her accepterede de begrundelser, som Matzen – se nf. – havde fremført for provisoriets lovlighed. Mere tvivlsomt er det, i hvilket omfang han inderst inde billigede den hårde kurs, der indledtes med den foreløbige bevillingslov af 1. april 1885, hvorved regeringen indlod sig på afholdelsen af ikke blot nødvendige løbende udgifter, men også – særlig efter den kgl. resolution af 26. jan. 1886, der gav bemyndigelse til "foreløbig indtil videre at afholde de løbende Statsudgifter" – på finansieringen af nye opgaver, som regeringen vidste, at Folketinget ville modsætte sig.

Nellemann var således i de kommende år at finde blandt forhandlingsvenlige højremænd og med til at bane vejen for det forlig, der 1894 førte til Estrups afgang. Inden da havde han imidlertid også måttet påtage sig ansvaret for den upopulære foreløbige særlovgivning, riffelloven fra 1885 og samme år gendarmeriloven, samt 1886 straffelovsprovisoriet vendt imod politisk agitation fra oppositionens side og den foreløbige lov om ændring af ansvaret for dagblade, der søgte at komme stråmandssystemet til livs. Flere af lovene udarbejdedes af Justitsministeriet og forelagdes på Rigsdagen af Nellemann, mens det på Landstinget var Goos, der var Højres ordfører ved lovforslagenes behandling.

Nellemann virkede dygtigt som fagminister og fik trods ugunstige politiske vilkår gennemført flere vigtige love. Den såkaldte "visnepolitik", der førtes af Venstre og som rummede en sabotering af lovgivningsarbejdet, måtte nødvendigvis præge lovgivningsaktiviteten i Nellemanns ministertid. Det gælder særlig den sagligt set vigtigste opgave, retsplejereformen, der ikke blev gennemført, så længe Nellemann var justitsminister. I 1892 kunne Nellemann dog nedsætte den 3. proceskommission med C.S. Klein som formand, ligesom det lykkedes at få gennemført en lov om erstatning for uforskyldt varetægtsfængsling (1888) og om tvangsauktion (1891).

Et vigtigt skridt på vejen mod en ændring af gifte kvinders fomueret-

Det satiriske blad *Clown* bragte 21. juni 1885 denne tegning af Estrup og Nellemann, tegnet af Stoulund, i uforstyrret dans, medens en lunte mærket "Provisorierne" er antændt og på vej mod et krudtmagasin. Ovenover ses en række applauderende herrer, bl.a. udenrigsminister Rosenørn-Lehn, krigsminister Bahnson og kultusminister Jacob Scavenius (hhv. nr. 1, 3 og 7 fra venstre). KB.

lige stilling var gennemførelsen af den såkaldte Bajer-Nellemannske lov 1880, der gav gifte kvinder fri rådighed over eget selverhverv. Vigtige nye love var også vekselloven (1880), firmaloven (1889) og søloven (1892), der alle var led i det netop indledte nordiske lovsamarbejde.

Ved Estrups afgang 1894 blev Nellemann opfordret til at danne regering. Han veg dog tilbage herfor, men fortsatte endnu en regeringsperiode som justitsminister i det højreministerium under Reedtz Thotts ledelse, der afløste Estrup. Kort efter sin afgang som minister udnævntes han til nationalbankdirektør.

Medens Nellemann var med til at forme højreregeringens politik indefra, blev det i særlig grad Matzens opgave på Rigsdagens Landsting at forsvare denne politik og at støbe de kugler, hvorved modstandernes argumentation for et systemskifte kunne gennemhulles. Matzen kom i

POLITIKEREN J. NELLEMANN

En række vidnesbyrd om Nellemanns personlighed og holdning til politisk afvigende meninger giver et par breve og episoder fra hans ministertid. Særlig kendt er hans karakteristik af oppositionen mod finanslovsprovisoriet som han offentliggjorde i *Berlingske Tidende* 1877 under mærket "en gammel Jurist" – Nellemann var da 45 år gammel – og "Bønder og Degne og Folke- og Friskolelærere og andre incompetente Personer". Karakteristisk for en almindelig arrogance er også bekendelsen i et brev 1899, at han er en "Modstander af al Slags Lægkludderi, baade Kvaksalveri i Medicinen, Vinkelskriveri i Juristeriet og Ignoranteri i Politikken". Et udslag af forligsønsker i forholdet til Venstre er hans tale mod materialismen ved Højres grundlovsfest i Kongens Have, hvor han med tydelig adresse til Socialdemokratiet opfordrede til "fælles og enig Modstand mod de fædrelandsfjendtlige retninger i Nutiden".

For en senere tids måske mere fintfølende opfattelse af, hvad der kan betragtes som rene linjer i politik, virker to eksempler fra Nellemanns virke som justitsminister stødende. Det gælder hans opfordring i et brev fra 1890 til at indsamle oplysninger gennem Højres arbejder- og vælgerforening om embeds- og bestillingsmænd, der havde stemt på oppositionen, med henblik på at udøve valgtryk over for de pågældende. Nellemann mente dog ikke, at regeringen selv kunne indlade sig på at fremskaffe disse oplysninger, der imidlertid, når de var videregivet til ministerierne, "vel i Regelen ikke kunne lede til umiddelbar Afskedigelse af Vedk.", men man kunne "sætte ham paa det sorte Bræt".

Et eksempel på udøvelsen af tryk over for en embedsmand er opfordringen til Stiftamtmand Regenburg i Aarhus i 1887 i anledning af en konkret sag mod et dagblad, hvori der var impliceret et udenrigspolitisk hensyn til Rusland, om at "oppe" den pgl. byfoged, da vanskeligheder med sagen "kunne komme til at gaa udover (den pgl.) og samtidig medføre hans Afsked". Der var ganske vist her ikke tale om indgreb i domstolenes uafhængighed, men alene om byfogedens politimyndighed. Sagen belyser alligevel opfattelsen af, med hvilke midler man mente at kunne hævde regeringens politik.

denne rolle til at stå som højrepartiets mest fremtrædende agitator. Han indvalgtes i Landstinget 1879 og blev senere dets formand. Allerede inden, han fik sæde i Landstinget, havde han imidlertid i et par afhandlinger taget stilling til nogle af de statsretlige spørgsmål, hvorom den politiske kamp kom til at stå, og de synspunkter, han her fremførte, accepteredes af regeringen ved udformningen af begrundelsen for det første finanslovsprovisorium og dannede også senere fundament for regeringens afvisning af parlamentarismen.

Da Matzen i 1879 fik sæde efter Aagesen i Landstinget, kom han til at virke som en af Estrup-regeringens trofaste støtter i sit forsvar for regeringens politik. Han blev kendt som politisk agitator i Landstinget og som taler ved Højres delegeretmøder og tillige som en ivrig organisator af

Højre over hele landet, bl.a. ved dannelsen af lokale højreforeninger. I 1894 valgtes Matzen til formand for Landstinget og fungerede som sådan indtil 1902. Hans sidste politiske gerning blev deltagelsen i rigsretssagen mod I.C. Christensen og Sigurd Berg. Han døde i 1910 kort efter sagens afslutning.

Mens Nellemann og Matzen begge tidligt optrådte som højremænd og som tilhængere af den provisoriske lovgivning, var Goos' standpunkt længe usikkert. I 1870'erne var der for ham tale om at slutte sig til det forenede Venstre. Da han i 1880 valgtes som medlem af Folketinget, var det imidlertid for Højre i en kreds i København, der talte mange socialdemokratiske vælgere, der da også udviste en vis skepsis over for kredsens højrekandidat. Helt unaturligt var dette valg dog ikke, da Goos havde vist interesse for filantropisk virksomhed, herunder arbejdet for en forbedring af arbejderklassens kår. Samtidig gik Goos ind i dagbladsvirksomhed, idet han stod som formand for kontrolkomiteen i det konservative *Dagbladet* og nærmede sig i det hele i denne periode stadig mere Højres linje. Ved det kommende folketingsvalg i 1884 faldt Goos imidlertid over for socialdemokraten P. Holm. Forinden havde *Socialdemokraten* sat en vold-

MATZEN OG DE PROVISORISKE LOVE

Udgangspunktet for Matzens politiske virksomhed var skriftet *Grundloven og Folkets Selvstyre* (1873) og det senere mindre skrift *Til Gjensvar* (1874), hvori han svarede på en række angreb. Matzen forsvarede her anvendelsen af foreløbige finanslove i medfør af grundlovens § 25, såfremt en af lovgivningsmagtens indehavere – f.eks. et af Rigsdagens ting – nægtede sin medvirken til gennemførelsen af finansloven. Matzen tog herved afstand fra sin forgænger Holck, der havde hævdet, at finanslove i modsætning til midlertidige bevillingslove ikke grundlovsmæssigt kunne udstedes som provisorier, idet dette ville stride mod grl. §§ 48 og 49. Matzen kritiserede særlig den opfattelse, at grundlovens § 49, hvorefter skatterne ikke må opkræves, forinden finansloven er "vedtagen", var til hinder for foreløbige finanslove, idet han hævdede, at udtrykket "vedtagen" ikke behøvede at referere til den ordinære lovgivningsmagt, men lige så godt kunne forstås om vedtagelsen af foreløbige love efter grl. § 25.

Det var herved Matzens grundopfattelse, at kongens ret efter grl. § 13 til selv at udpege sine ministre kun på denne måde kunne værges mod pression fra et af tingenes side. Efter Matzens opfattelse var det nærmest en pligt for kongen, når der var udsigt til finanslovsnægtelse fra et af tingenes side, da at opløse Rigsdagen, så at den i grl. § 25 omhandlede situation, at Rigsdagen ikke er "samlet", kunne komme til at foreligge. Disse synspunkter, der byggede på tanken om en streng konstitutionel forfatning med en uafhængig kongemagt og et med Folketinget ligestillet Landsting, fik afgørende betydning for de kommende års konstitutionelle praksis, idet Matzen her havde angivet de statsretlige argumenter, hvormed højreregeringen kunne begrunde sin afvisning af Venstres synspunkter.

Klods-Hans markerede august 1901 systemskiftet med denne tegning, der viser Estrup som en gammel morlil, der trøster sine børn, som er bortvist fra karrusellen. Til venstre i ministerrækken Carl Goos. Imens er den nye konseilspræsident, J.H. Deuntzer, sammen med det nye ministerium ved at tage plads på karrusellen. KB.

som agitation i gang mod Goos, og det var heller ikke egnet til at styrke Goos' position, at det kom frem, at han havde ladet samle penge ind til støtte for bladet *Den nye Socialist*, der gav sig af med at kritisere socialdemokratiets ledere, herunder Goos' modkandidat skrædder Holm.

I 1885 blev Goos kongevalgt medlem af Landstinget og i 1891 som afløser for Jacob Scavenius kirke- og undervisningsminister i ministeriet Estrup. I denne stilling fungerede han indtil 1894. Goos' treårige ministertid kan næppe karakteriseres som bemærkelsesværdig. En vis opsigt vakte det dog, at Goos, der i sin ungdom havde bidraget litterært til det af brødrene Brandes udgivne tidsskrift *Det 19. Aarhundrede*, og som i 1877 i en adresse havde været med til at beklage, at Georg Brandes var blevet vraget til professoratet i æstetik ved universitetet, selv i 1892 på egen hånd, uden om universitetet, lod J. Paludan ansætte i professoratet, der havde stået ubesat siden C. Hauchs død, skønt Brandes stadig var kandidat til stillingen.

Ved Estrups afgang 1894 forlod også Goos ministeriet. Goos havde i 1893 givet afkald på retten til at træde tilbage i sit gamle professorat, men havde forbeholdt sig stillingen som overinspektør ved fængselsvæsenet, som kort efter suppleredes af en stilling som direktør for De kgl. Døvstummeinstitutioner og posten som formand for Statens Blindeinstitut. I året 1900 indtrådte Goos under nogen betænkelighed som justitsminister i det sidste højreministerium under Hannibal Sehested. Hans betænkeligheder blev til fulde bekræftet, da ministeriet ikke rigtigt kom til at fungere, og derfor blev afskediget sommeren 1901. I Landstinget bevarede Goos sit sæde indtil sin død i 1917, hvorved han oplevede at se retsplejereformen gennemført.

Deuntzer og systemskiftet 1901

Politisk stod J.H. Deuntzer noget uden for den gruppe af professorer, der er omtalt i det foregående. I et brev fra 1886 skildrer Nellemann ham som "af politiske Grunde paa Kant med Juristverdenen, der hos os heldigvis med faa Undtagelser decideret henhører til det politiske Høire". Deuntzers politiske tilhørsforhold var imidlertid ikke mere fast end at han, skønt han siden 1880'erne tilhørte Venstre, i 1890'erne blev tilbudt en justitsministerpost i det næstsidste højreministerium under Hørrings ledelse, men valgte at sige nej tak. Egentlig aktiv i politik blev Deuntzer da heller ikke, førend han af kongen i 1901 blev udset til at danne den første venstreregering.

I.H. Deuntzer blev juridisk kandidat 1867 og efter en studierejse til Wien, Paris og London professor 1872. Han var tillige indtil 1884 løjtnant i hæren. Hans fagområder var især person-, familie- og arveretten og processen, som han opnåede at få gjort til studiets hovedfag, hvilket dog næppe var en helt god ide. En stor del af hans værker har karakter af kortere oversigter til brug for de studerende. Hans hovedværk er en fremstilling af skifteretten 1885, som også byggede på hans praktiske erfaringer som konstitueret dommer. Som jurist var han flittig og produktiv, men han er i dag især kendt som den første konseilspræsident i en venstreregering i årene 1901-05 Det dominerende medlem af regeringen var dog ikke Deuntzer, men I.C. Christensen, der sammen med de ledende venstremænd P.A. Alberti, Christopher Hage og Viggo Hørup indtrådte i regeringen. Det var således imod Deuntzers opfattelse at presse Albertis berygtede "pryglelov" igennem, men han kunne i første omgang kun forhindre dens vedtagelse. Deuntzer følte det imidlertid selv som en alvorlig hindring for sin regeringsledelse, at han ikke var politiker. Han kom derfor alene til at spille formidlerens rolle ved den vigtige overgang i 1901 til parlamentarismen, men en videregående politisk opgave som den at forene de stridende kræfter i venstrepartiet formåede han ikke at løse. I årene 1902-13 var Deuntzer medlem af Folketinget og 1914-1918 landstingsmand. 1914 blev han medlem af Det radikale Venstre, hvis valggruppe han havde tilhørt siden 1905. KU.

Studiegården, placeret mellem Skt. Pedersstræde og Studiestræde bag bispegården i Nørregade, har siden den blev taget i brug 1916 dannet rammen om en meget stor del af den juridiske forskning og undervisning. Foto: Søren Rud.

DET NYE ÅRHUNDREDE 1902-2005

DET NYE ÅRHUNDREDE blev også et helt nyt afsnit i det juridiske studiums historie. En ny studieordning fra 1902 brød på afgørende punkter med, hvad man anså som fortidens terperi, og opdelingen i jurister med fuldstændig eksamen og ustuderede fremstod nu mere og mere som overflødig. Antallet af professorer ved fakultetet øgedes efterhånden, og det samme gjorde antallet af studerende i takt med, at der åbnede sig nye muligheder for jurister både i retsvæsenet og i den offentlige administration.

Perioden vil blive behandlet i fire afsnit. Det første afsnit er tiden fra den ny studieordning 1902 indtil 1931. Andet afsnit er tiden 1931-1956. Det tredje afsnit er efterkrigstiden, og her sættes et skel i 1979, som er det år, hvor universitetet fejrede sit 500 års jubilæum. Endelig behandles i hovedtræk tiden efter 1979 og frem til i dag, hvor den såkaldte Bolognamodel, som tilsigter at skabe fælles rammer om universitetsstudierne i Europa, igen knytter tråden til rettens oprindelige internationalisering og det middelalderlige universitet, som var et hovedsæde for de juridiske studier.

Viggo Bentzon var en af sin tids mest afholdte og fremtrædende universitetslærere. Han blev tilknyttet universitetet som docent i 1891 og fra 1892 til 1930 som professor. Han interesserede sig levende for gennemførelsen af den nye studieordning 1902. Han deltog i universitetets styrende organer som referendar 1906-10 og 1918-19 som universitetets rektor. Hans fag var søretten og almindelig retslære, hvor han især blev kendt for sine tanker om "krydsende hensyn". Senere overtog han person-, familie- og arveretten og deltog aktivt i nordisk lovsamarbejde. I det festskrift, som udsendtes ved 200 året for juridisk eksamen i 1936, skrev han levende om studieforholdene. KB.

EFTER SYSTEMSKIFTET 1902-1931

STUDIEREFORMEN 1902

Systemskiftet førte ikke blot til politiske forandringer. I universitetets almindelige styre gennemførtes ændringer i demokratisk retning, og systemskiftet gav også forhåbninger om, at det kunne nytte noget at reformere det juridiske studium. Og der var behov for en studiereform: "... vort nuværende Studium tørrer ikke blot de Studerende aandeligt ud, det gjør mange af dem legemlig syge", skrev en bekymret professor Viggo Bentzon i en afhandling om det juridiske studium, som bragtes i *Ugeskrift for Retsvæsen* i 1900. Viggo Bentzon havde også været en drivende kraft bag reformen i universitetets almindelige styre, der havde rettet op på magtbalancen i forholdet mellem universitetets lærerforsamling og Konsistorium.

Det synspunkt, at der var behov for reformer af den juridiske uddannelse, stod Viggo Bentzon ikke ene med. På et møde i Studenterforeningen den 10. oktober 1900, som Juridisk Forening og Juridisk Samfund havde taget initiativ til, nedsattes et udvalg af jurister, hvori deltog højesteretsassessor, dr. jur. Niels Lassen, overretssagfører Axel Berg, cand. jur. Georg Christensen, cand. jur. L.A. Grundtvig, cand. jur. V. Hamann, overretssagfører Oscar Johansen, overretssagfører Lemming, højesteretssagfører, dr. jur. Ernst Møller, kriminalretsassessor Erland Tybjerg og cand. jur. & polit. Franz Emil Pio, som allerede i februar 1901 kunne afgive en indstilling om en studiereform. Der var alt for meget udenadslæren og eksamensterperi, lød hovedanken mod studiet i dets daværende form. Der var behov for opgaver, der ikke kunne løses ved referat af lærebogen, for mere praksisorientering og udvikling af de studerendes dømmekraft og skøn. Eller kort sagt, der skulle nogle praktikere til for at supplere den meget teoretiske undervisning hos professorerne.

Viggo Bentzon var en hovedkraft bag kravene om en studiereform. Han skrev selv i 1901, at arbejdet på reformen havde lagt beslag på næsten hele hans tid i de foregående to år. Bentzons grundopfattelse var, "at det gjaldt Studentens Opdragelse til et selvstændigt tænkende og skjønnende Menneske", og derfor var han tidligt blevet en kritiker af de juridiske eksamens- og studieforhold. I de første år som universitetslærer

mente han, "at burde følge Trop som Examinator og i Hovedsagen at burde holde mig til det Hævdvundne", men i bl.a. et foredrag i Studenterforeningen 1897 havde han også betonet, "hvor slet der studeredes". Inspiration til at fordre en ændring fik han ved at studere udenlandske erfaringer med "en mindre dogmatisk og mere konkret-praktisk Retsundervisning", og også ved at se på sin kollega H. Munch-Petersens forsøg på at undervise på en ny måde. I artiklen i *Ugeskrift for Retsvæsen* for 1900, som var med til at skyde reformarbejdet i gang, delagtiggjorde Bentzon læserne i sine erfaringer fra en studierejse i Tyskland, som havde gjort ham fuldt bevidst om behovet for ændringer, og også havde givet ham praktisk anvisning på, hvad man kunne gøre.

Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet kunne slutte sig til kritikken af studiet og var også enig i en stor del af de fremsatte forslag til ændringer. Herefter gennemførtes med anordning nr. 178 af 1. december 1902 en ændring af det juridiske studium. Formålet var som vanligt at begrænse hukommelsesstoffet, men bag ændringen lå også et kraftigt formuleret ønske om at give studiet en mere praktisk drejning, således at de studerende var bedre rustet til at udføre de opgaver, som de bliver stillet over for efter eksamen. Der indførtes en prøve i afgørelse af konkrete retstilfælde, den såkaldte Konkret Opgave, forkortet K.O., og der indrettedes for første gang en læsesal for de studerende, hvor de havde adgang til andre læremidler først og fremmest domssamlinger ved siden af lærebøgerne, så de kunne lære at tænke selv.

Fagenes rækkefølge blev byttet om, således at fagene på studiets anden del nu flyttedes til første del. Det drejede sig om retslære og retshistorie samt romerret og – som noget helt nyt – et indførende fag, som gav en oversigt over den borgerlige ret; det fik den gamle betegnelse: dansk rets encyclopædi.

En ny bevægelse i tiden gik også ud på, at de studerende skulle have kendskab til de underliggende samfundsforhold, som retsreglerne tilsigtede at regulere. I Tyskland talte man om "Rechtstatsachenforschung". I den sammenhæng skal vi se indførelsen af nationaløkonomi som et nyt fag for juristerne, således at de kunne lære grundtræk af kreditvæsen, bankforhold, forholdet mellem udbud og efterspørgsel og arbejdsmarkedsforhold m.v. at kende. Og som et andet nyt fag indførtes en oversigt over dansk ret, således at de studerende kunne læse videre i detaljer efter at have fået et vist overblik over dansk ret. Disse to fag blev placeret på studiets første del sammen med retshistorie og romerret, mens retslære som fag blev væsentligt reduceret og knyttet sammen med det nye fag,

DEN BORGERLIGE RET

En af den juridiske litteraturs succeshistorier er Den borgerlige Ret, som formentlig er det danske juridiske værk, der er udkommet i flest udgaver og eksemplarer. H. Munch-Petersens varigste indsats blev måske den juridiske begynderbog *Den borgerlige Ret i Hovedtræk* (1901), med henblik på undervisningen i det ved studiereformen 1902 skabte propædeutiske fag, juridisk encyklopædi. Værket er siden udkommet i talrige udgaver, senest som 27. omarbejdede udgave i 1991. Som Lars Björne skriver: "Hans Munch-Petersens *Den borgerlige Ret i Hovedtræk* (1901; XII + 262 s.; 8:0; 26. udg. 1991) kan med sitt upplagerekord betecknas som århundredets nordiska rättsvetenskabeliga bok *par excellence*".

Viggo Bentzon skrev herom i 1936: "Det var af allerstørste Betydning for Reformen af 1902, at den unge Dr. jur. og Docent Hans Munch-Petersen – der ved siden af Julius Lassen hørte til Reformens Hovedmænd – i Juli 1901, kort før han blev Professor, udgav denne Bog, hvoraf der i 1934, lige før hans Død, udkom 9de Udgave. Den oprindelige Plan og Form har staaet sin Prøve, blot er Definitionerne efterhaanden blevet skærpede, den stringente retsvidenskabelige Side med Rette draget mere frem, uden at Bogen dog har mistet sit populære Snit. Med stor Omhu er den stadig ført à jour ad baade ny Ret og ny Literatur. I sidste Henseende har Forf. med Finhed og Resignation holdt sin personlige Kritik tilbage og fremstillet Fagprofessorernes Meninger.

Som berørt mindes vi Gamle tydeligt, hvor slet de første ca. to Aar af vort Studium var tilrettelagte for os. I 1902 havde man faaet en virkelig Begynderbog, som var afpasset efter ogsaa de helt unges Fatteevne. Nu blev Hovedstudiet fortrinlig indledet, og efter kun 3 à 4 Semestre kunde man have taget fat herpaa, hvis 1ste Del ikke var gjort sværere".

dansk rets encyclopædi. Når denne eksamen var bestået kunne de studerende gå videre med de store fag på anden del, der stadig læstes i sammenhæng og afsluttedes på en gang med mundtlige og skriftlige prøver. Det var fagene civilret I og II samt strafferet og proces samt statsret med folkeret.

Nye eksamensformer var den store konkrete opgave, der besvaredes på otte timer, den lille konkrete opgave med fire timer, samt afskaffelsen af teoretiske skriftlige opgaver til fordel for opgaver, hvor de studerende skulle tage stilling til juridiske situationer, de såkaldte almindelige opgaver.

Der indførtes en ny karakterskala, 16-skalaen med karaktererne 16, 15, 14, 13, 12 11 og 10 som beståelseskarakter og som lavere karakterer 7, 4, 1 og 0. Udmærkelse var 14,67, mens det hidtidige laud nu var et gennemsnit på 13. For at bestå juridisk embedseksamen krævedes et gennemsnit på 10, og det var muligt at bestå også med enkeltkarakterer under 10.

Til grund for studiereformen lå således et meget grundigt forarbejde, som til dels kan læses i Universitetets Aarbog 1902-03. Målet med det

Erland Tybjerg (1863-1925) havde været sekretær i den kommission, der forberedte retsplejeloven, han blev i 1898 assessor i Københavns Politi- og Kriminalret, senere assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten og fra 1915 dommer i Højesteret. Han blev dr. jur. 1904 på en anerkendt afhandling om bevisbyrde. I sin tid var han kendt for et stærkt socialt engagement, som var fremkaldt af mødet med den østrigske socialistiske jurist Anton Menger under en studierejse, og han hørte også til dem, der interesserede sig levende for det juridiske studiums indretning. I tidsskriftet *Tilskueren* havde han således i 1890 gjort sig til talsmand for en ændring af studiet med det formål at begrænse stoffet og fremmed en mere praktisk orientering af studiet. Han ønskede, at der i studiet blev lagt vægt på de "impulser fra samfundslivet, der have fremkaldt Loven", og "hvordan den faktisk virker eller har virket" og dens "værd". Han ønskede også mere "sammenligning med fremmed Ret". KB.

juridiske studium formuleredes i fakultetets betænkning således: "Det turde nemlig være klart, at *Uddannelsen af de juridiske Studerende maa have et dobbelt Maal for Øje.* For det første maa der gives dem et Indblik i de væsentligste Retssætninger i dansk Ret, saaledes at de ere orienterede med Hensyn til den gældende Rets virkelige eller mulige Indhold. Det gælder altsaa i saa Henseende navnlig om at bibringe dem en *positiv Viden*. For det andet maa der gives dem en saadan videnskabelig Uddannelse, at de i paakommende Tilfælde vil være i Stand til selvstændigt at undersøge, udfinde og eventuelt for andre at paavise, hvorledes et foreliggende Retsspørgsmaal rettelig bør løses. Det gjælder i saa Henseende om at *uddanne og udvikle den juridiske Dømmekraft og det juridiske Skjøn.*

Som de juridiske Bøger – Lærebøger saavel som Haandbøger – for Tiden ere anlagte, er fremstillingerne rettede paa i alle Ænmer at give ikke blot en Redegørelse for, hvad der maa antages at være gjældende Ret, men tillige en indgaaende Begrundelse af Forfatterens Anskuelse. Det er

øjensynlig Opgaven at argumentere saa udtømmende, at intet argument vil savnes. Men med fuld respekt for den Værdi, som en saadan fremstilling kan have, baade som en videnskabelig Præstation og som en Haandbog for Praktikere, der kunne nøjes med at læse, hvad de have brug for, tør det siges, at for de Studerende er en paa alle områder argumenterende Fremstilling hverken nødvendig eller gavnlig".

Kritikken af den efter 1890 bestående studieordning var så hård, at fakultetes nestor Henning Matzen følte trang til i fakultetets betænkning at udtrykke: "Idet jeg tiltræder Forslaget til den nye Examens Ordning af Hensyn til de forskjellige Fordele, som denne kan forventes at ville frembyde, maa jeg paa den anden Side tage Afstand fra den Kritik af den bestaaende ordning, som har fundet Udtryk i den foranstaaende Betænkning".

Højesteretssagfører Ernst Møller skrev i *Tilskueren* 1903, at først når praktikerne havde fået en ny plads i studiet, ville en ny ære indtræde, hvor der kunne føres en frugtbar samtale mellem teori og praksis. Der var brug for øvelser over virkelige retstilfælde, så de studerende kunne udvikle deres juridiske dømmekraft. Det ønske havde man søgt at imødekomme ved indførelsen af en ny skriftlig eksamensform, som skulle prøve de studerendes analytiske evner, var de såkaldte almindelige opgaver, som ikke kunne løses ved referat af lærebogen, men som krævede en stillingtagen til konkrete retsspørgsmål. Men det afgørende var måske ikke så meget fagene og deres rækkefølge, men den overbevisning, som bar reformen, om at der nu skulle gøres op med terperi og læres jura på en måde, der var langt mere praktisk orienteret.

Selvfølgelig fandt man heller ikke med ordningen fra 1902 de vises sten, og i 1918 justeredes ordningen ved, at statsret og folkeret flyttedes ned på første del, mens romerret og retslære flyttedes til anden del, og senere er sket langt mere gennemgribende forandringer. Men uanset, at ingen ordning kan være endegyldig, så var der alligevel sket noget afgørende nyt, som især viste sig ved, at interessen for forholdet mellem juridisk teori og den praksis, som de nye studenter skulle virke i som kandidater, var kommet langt mere til sin ret end tidligere. Studiet kunne stadig forekomme verdensfjernt, men bevidstheden om, at det gjaldt om at uddanne kandidater, som kunne bruges i praksis, var nu klar. Så kneb det måske med evnerne til at gennemføre et studium helt i den ånd, men det er en anden sag. Den rette balance mellem teoretiske studier og praktisk nytte vil altid være svær at finde i det juridiske studium.

En god juridisk eksamen var adgangsbilletten til stillinger i retsvæsenet, hvis status kunne aflæses af indehaverens uniformering. Heinrich Tamm (1861-1914), blev cand. jur. 1886 og i 1888 ansat som fuldmægtig i Københavns Amts Nordre Birk. På billedet ses han i fuld uniform som byfoged og borgmester i Nykøbing Sj. i årene 1905-10. I tiden indtil retsplejereformen 1919 havde byfogden både politi- og domsmyndighed i første instans, og i mindre byer var byfogden ofte tillige kgl. borgmester. I 1910 blev han byfoged i Odense. Foto på domhuset i Nykøbing Sj.

Senere amtmand P.C. von Stemann giver et øjebliksbillede fra tiden: "..og så drog jeg efter jul til København for at tage filosofikum og begynde på juraen. Jeg kan ikke sige, at nogen af delene kunne fange min virkelige interesse. Men det skulle jo gøres. De juridiske professorer syntes mig at gøre det hele så kedsommeligt: årsagen var vel først og fremmest hele den måde, studiet var lagt an på. Den det var dejligt januar 1915 at være færdig. Anden dels eksamen var dengang faktisk næsten helt umenneskelig, idet man på én dag var oppe i hele stoffet, og det var stort."

For de ustuderede betød reformen 1902, at det nu med undtagelse af folkeretten var fagene på den hidtidige anden del, som hørte til eksamen; i 1918 indførtes der yderligere en prøve i bogholderi. Reformen havde gjort sin virkning, for så vidt det gjaldt om at udligne forskellen mellem de to slags jurister. Eksamen for ustuderede var nu virkelig på nedtæl-

ling, få år efter den nye studieordning faldt det årlige antal af nye exam. jur.'er fra mere end 100 til under 20, og i 1931 afskaffedes den, dog således at der endnu var nogle år til afvikling af de sidste studerende. Der var nu ikke længere så stor forskel mellem de to former for eksamen, og arbejdsmarkedet for jurister, som ikke havde aflagt den fulde eksamen, indsnævredes. Eksamen for ustuderede afholdtes sidste gang den 31. maj 1935, hvor endnu ti eksaminander bestod denne eksamen, og herefter som de sidste kunne kalde sig "exam. jur.".

Juridisk Laboratorium

Det juridiske studium forbindes sjældent med naturvidenskab, og umiddelbart forekommer betegnelsen "Juridisk Laboratorium" som noget i retning af falsk varebetegnelse om et sted, hvis formål er uddannelsen af jurister. Men betegnelsen laboratorium vandt indpas i universitetsverdenen i årene omkring 1900 og blev benyttet også om lokaler, hvori teologer, filologer, historikere, psykologer og andre holdt deres øvelser. I Tyskland kendte man allerede det humanistiske laboratorium, forkortet "Labor", men som regel kaldet *Seminar*, og herfra kom tanken til Danmark. I det juridiske laboratorium blev de juridiske studerende trænet i praktisk jura gennem læsning og diskussion af praktiske retstilfælde under vejledning, gennem løsning af opgaver og ved benyttelsen af det håndbibliotek med juridiske værker, som gradvis byggedes op, således at "laboratoriet" tillige blev en læsesal. Det havde alt sammen noget at gøre med det juridiske studiums nye image som et praksisorienteret studium, der skulle lære de vordende kandidater ikke blot regler og teoretiske udredninger, men også og først og fremmest at anvende det lærte i praksis. I USA var man begyndt at tale om juraen som "samfundets ingeniørkunst", og så var der jo ikke så langt til ideen om et juridisk laboratorium, hvor der kunne bakses med forholdet mellem regler og det virkelige liv.

Det juridiske Laboratorium oprettedes i 1903 og havde sit grundlag i en bestemmelse i den nye studieordning fra 1902. Det indrettedes med en bogsamling i Bispetorvsannekset, og da Studiegåden stod færdig i 1916, flyttede laboratoriet ind dér. Foruden en læsesal bestod laboratoriet på første sal i Studiegården af en stor og en lille såkaldt øvelsessal, som mange jurister endnu erindrer fra deres studietid. Herfra flyttede det en kort årrække i 1970'erne til den såkaldte Magasinbygning bag universitetsbiblioteket i Fiolstræde. I 1980 flyttede Juridisk Laboratorium tilbage til Bispetorvet, hvorefter det i 1994 indgik som en vigtig del af det nye Jurahus i Studiestræde 34.

Juridisk Laboratorium fik fra 1916 plads på første sal i den nyopførte Studiegård. Her indrettedes en stor og en mindre læsesal, et kontor til forstanderen og assistenten samt en større og en mindre juridisk øvelsessal, der alt sammen endnu erindres af mange jurister. I dag er Juridiske laboratoriums læsesal indrettet som juridisk forskningsbibliotek. KU.

Brugen af ordet "laboratorium" var et udslag af den almindelige sans og interesse for naturvidenskaberne omkring 1900. Selv om ordet jo blot betegner et sted, hvor de arbejdes, gav det alligevel den juridiske aktivitet et skær af eksakthed og viste, at også juraen gjorde krav på videnskabelighed som andre universitetsfag. Oprettelsen af laboratoriet var et led i en ny og anderledes omsorg for de studerende. Viggo Bentzons ideer om, at studiet indrettedes således, at de studerende fik det bedst mulige praktisk udbytte, og hans kritik af den megen udenadslæren måtte føre til, at man gav de studerende mulighed for at prøve kræfter med praktiske retstilfælde og opøvede dem i mere analytiske færdigheder ved at lytte til frie forelæsninger i stedet for diktat. Det krævede bøger og ikke mindst domssamlinger, som de studerende ikke tidligere havde haft adgang til. Det var store fordringer at stille, og helt har den ideale fordring ikke kunnet indfris. Den store udbredelse, som manuduktion, kompendier og anden uvidenskabelig tilgang til juraen stadig har, viser, at der ofte er langt fra idealer til praksis.

Til laboratoriet var i de første år knyttet en lærer med stillingsbetegnelsen *praktisk docent*, som var en praktiserende jurist. Den første var overretssagfører Oscar Johansen, der i 1908 afløstes af den begavede og ori-

ginalt tænkende højesteretssagfører Ernst Møller (1860-1916). Ved hans død omdannedes stillingen til et "lektorat ved Det juridiske Laboratorium", og det var i mange år overretssagfører O.K. Magnussen, som varetog denne stilling, som indtil 1931 var studiets eneste lektorat.

Juridiske studenterorganisationer

Nyt i 1903 var også oprettelsen af Juridisk Diskussionsklub på initiativ af stud. jur., senere statsminister Vilhelm Buhl, stud. jur., senere retspræsident, Bechmann og stud. jur., senere dommer, Anders Christian Faartoft, hvis formål var at skabe forbindelse mellem de studerende og det praktiske retsliv. Det skete i form af foredrag med diskussion, ved udsendelsen af bladet "stud.jur." og ved opførelsen af fiktive retssager. Vilhelm Buhl var foreningens formand fra 1904-1906. Her arrangerede de studerende studierejser, fester og foredrag. Som navnet antyder lagde Juridisk Diskussionsklub også lokaler til diskussion, men den havde intet formelt samarbejde med universitetet.

Den 26. februar 1910 indkaldte stud. jur. Erik Svarre til møde for at oprette et organ, hvor de studerende kunne mødes med universitetets styrelse. Mødet fik stor tilslutning. Ud over mange studerende mødte også kirke- og undervisningsminister M.C.B. Nielsen, rektor magnificus prof. C.J. Salomonsen og et stort antal professorer. Selv et enkelt folketingsmedlem – Th. Stauning – havde tid til at kigge forbi. Politiken skrev om mødet: "Aldrig har det ærværdige disputatsauditorium været skueplads for en muntrere disputats end den i går mellem professorerne og studenterne".

Resultatet af initiativet blev oprettelsen af Studenterrådet, der begyndte sit virke marts 1912. Hvert fakultet fik et fagligt studenterråd og samledes i et fælles studenterråd. Det juridiske Studenterråd varetog således interesserne for de jurastuderende, men de jurastuderende opnåede også stor indflydelse i det fælles råd, ikke mindst fordi de igennem tiden har vist sig i stand til at opnå en klar overrepræsentation i besættelsen af poster i dette råd. Kun få var utilfredse med, at de studerende fik indflydelse på universitetets styrelse. Filologisk-Historisk Samfund udtrykte bekymring for, hvorvidt studenterrådene "ville modarbejde samfundets videnskabelige formål", mens Det juridiske Fakultet fandt oprettelsen "ønskelig". Det første initiativ fra rådet var oprettelsen af et oplysningskontor for de studerende med adresse på Vor Frue Plads. Den 11. maj 1921 blev det ved kgl. anordning fastslået, at Studenterrådet var et led i universitetets organisation, og professor Henry Ussing udtalte i denne

Vilhelm Buhl (1881-1954), der her ses som student, er i dag mest kendt som statsminister fra 1942 under den tyske besættelse og senere i den såkaldte samlingsregering 1945 umiddelbart efter besættelsen. Han begyndte det juridiske studium i 1900 og blev cand. jur. 1908. Som student var han med til at grundlægge Juridisk Diskussionsklub og blev foreningens første formand. Han var socialdemokrat og en periode formand for Studentersamfundet. Som jurist var han ansat i Københavns Skattevæsen, og i 1924 udnævntes han til skattedirektør. Siden 1930'erne deltog han aktivt i politik som medlem af Landstinget og fra 1939 af Folketinget. Han var minister uden portefølje 1947-50. KB.

forbindelse: "Det er næsten ikke til at begribe, at Universitetet saa længe har kunnet bestaa uden et Studenteraad".

Fra begyndelsen valgte de studerende deres egne repræsentanter, men valgdeltagelsen var så lav, at der kunne ske det uheldige, at en kandidat blev valgt med kun én stemme.

Ikke mindst arbejdede Det juridiske Studenterråd fra starten for at ændre manuduktionsforholdene. I 1920 gik de i egentlig aktion ved at afgive en betænkning til fakultetet, hvori undervisningen blev kritiseret for at være usammenhængende og strække sig over en for kort periode (7 mdr.). Året efter blev der ansat fire universitetsmanuduktører, men manuduktionen forblev en sag, Det juridiske Studenterråd igen og igen vendte tilbage til.

Juristerne var også optaget af spørgsmålet om adgangsbegrænsning til studiet. Siden starten af 1920'erne havde studiet haft stor tilgang, hvilket bekymrede mange af de studerende, der frygtede for en overproduktion af jurister. Den 7. februar 1924 afleverede Det juridiske Studenterråd en betænkning herom til fakultetet, hvor det blev indstillet, at der skulle indføres en skriftlig stopprøve på første del. Fakultetet gav udtryk for velvilje, men nogen stopprøve kom det dog ikke til. Studenterrådet lagde også et stort arbejdet i at udgive håndbøger for de studerende, lærebøger og tidsskrifter samt at arrangere foredrag og konferencer.

Juristarbejdspladser. Springet fra nutidens store statslige og kommunale administrationsbygninger, med hundredvis af ansatte til de forholdene i begyndelsen af det 20. århundrede er påfaldende. Det gennemgående billede der tegner sig er små enheder, hvor kun de allerøverste chefer har eget kontor, mens resten af de akademisk ansatte klumper sig sammen i et overfyldt fælles kontor, i nogle ministerier betegnet som "Sandkassen".
Ovenstående billeder viser Udenrigsministeriets sekretærværelse på Kongens Nytorv ca. 1909, også kaldet "Spisestuen", fordi det ved officielle middage blev ryddet for at give plads til spiseborde, og kultusministeriets 2. kontor 1909. KB.

På initiativ af historikeren Kristian Erslev, der var universitetets rektor 1910-11, blev der i efter mødet i Den akademiske Lærerforsamling 30. marts 1911 taget officielle fotografier af universitetets lærerkorps. På billedet af Det rets- og statsvidenskabelig Fakultet ses i øverste række L.A. Grundtvig, H. Munch-Petersen og Poul Johs. Jørgensen, i mellemste række Knud K. Berlin, Harald Westergaard (statsvidenskab) Julius Lassen, Carl Torp og Viggo Bentzon, og i nederste: J. Warming (statsvidenskab), L.V. Birck (statsvidenskab), Holger Federspiel og Ernst Møller. Juristernes storebroderrolle (9 juridiske professorer, docenter og lektorer mod tre statsvidenskabelige professorer) afspejles også i de første kendte studentertal fra 1913, hvor der var indskrevet 766 juridiske og 144 statsvidenskabelige studerende. KU.

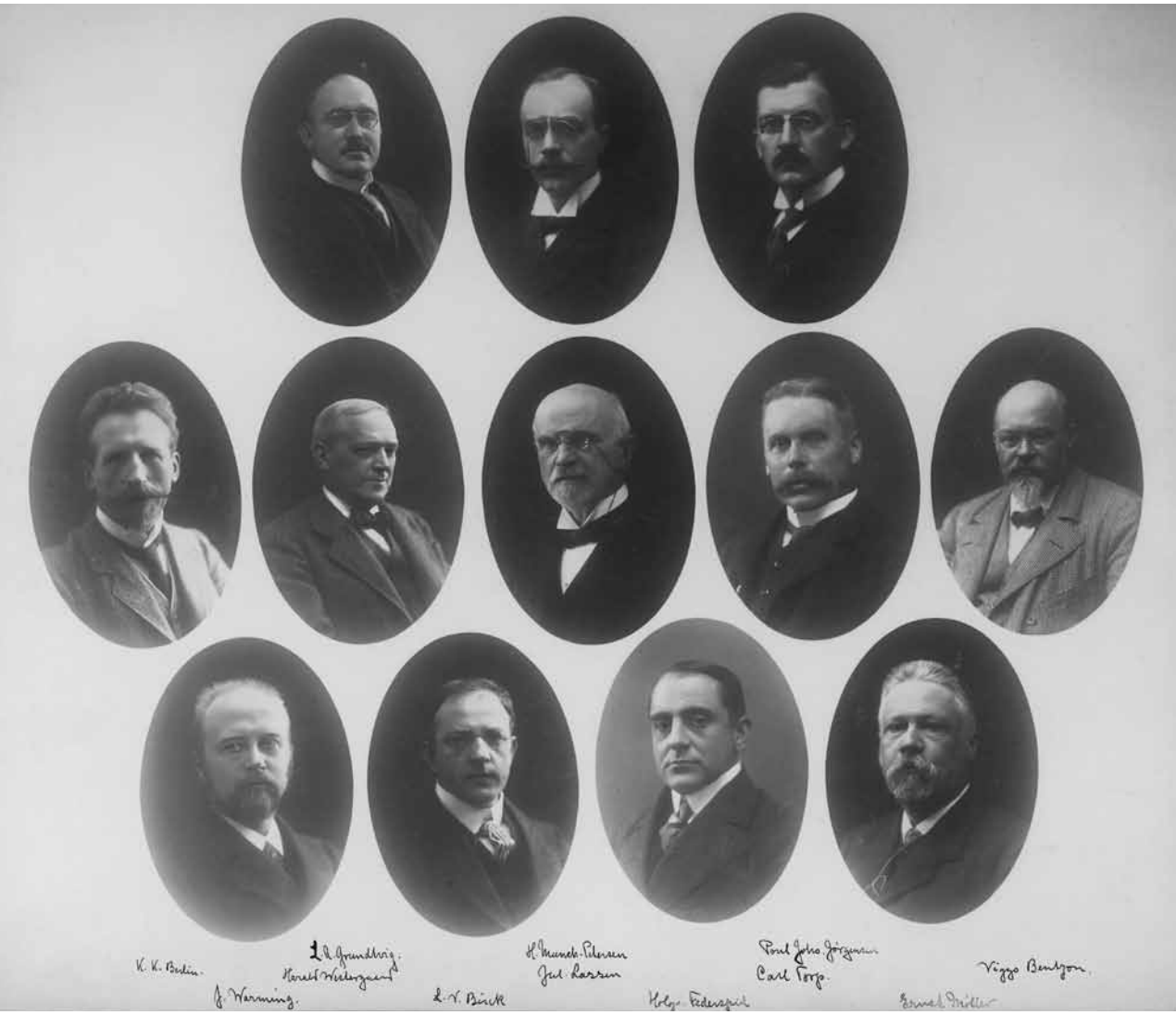

DET JURIDISKE FAKULTET 1902-1931

Professorerne 1902-1931

Siden 1870´erne havde antallet af juridiske professorater ligget fast omkring fem, der ved århundredeskiftet var beklædt med Henning Matzen, I.H. Deuntzer, Julius Lassen, Carl Torp og Viggo Bentzon. Politisk var der ingen mulighed i de år for at få gennemført en tiltrængt forøgelse af antallet af juridiske lærerkræfter. Først i årene efter systemskiftet 1901 fandt en gradvis udvidelse af antallet sted, således at hver professor efterhånden kun behøvede at varetage ét hovedfag.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1902-1931

1901 **HANS V. MUNCH-PETERSEN** (1869-1934) udnævntes til professor i retsvidenskab (docent 1899), da I.H. Deuntzer blev statsminister. Han beklædte embedet til sin død.

1903 **LUDVIG A. GRUNDTVIG** (1868-1913) ansattes efter konkurrence i et professorat i retsvidenskab, som han beklædte til sin død.

1910 **POUL JOHS. JØRGENSEN** (1873-1947) udnævntes ved Henning Matzens afgang til hans efterfølger. Han lagde blandt Matzens fag hovedvægten på retshistorien, men forelæste også over folkeret, forvaltningsret og næringsret. Han tog sin afsked pga. alder 1944.

1911 **KNUD BERLIN** (1864-1954) overtog i et ekstraordinært professorat (docent 1910) i offentlig ret og islandsk ret, der 1919 omdannedes til et ordinært professorat i statsret, som Berlin beklædte, til han tog sin afsked pga. alder i 1934.

1913 **FREDERIK VINDING KRUSE** (1880-1963), udnævntes efter L.A. Grundtvigs død til professor i retsvidenskab, hvor især ejendomsretten blev hans område. Han tog sin afsked pga. alder i 1950.

1916 **AXEL MØLLER** (1873-1937), hvis fag var folkeretten, udnævntes i et nyoprettet professorat (docent 1914), som han besad til sin død.

1918 **HENRY USSING** (1886-1954) overtog Julius Lassens professorat, hvor han især helligede sig obligationsretten. Han besad professoratet til sin død.

1919 **FRANTZ DAHL** (1869-1937) ansattes i ekstraordinært professorat med særligt henblik på retsvidenskabens historie, som han beklædte til sin død.

1920 **KRISTIAN SINDBALLE** (1884-1953) udnævntes i et nyoprettet professorat (docent 1916) med henblik på fag som selskabsret, forsikringsret og søret. Han tog sin afsked pga. alder 1949.

1925 **OLUF H. KRABBE** (1872-1951) efterfulgte i 1925 Carl Torp som professor i strafferet. Han tog sin afsked pga. alder 1941.

1928 **POUL ANDERSEN** (1888-1977) udnævntes til et ekstraordinært professorat (docent 1924) i forvaltningsret. Han blev ordinær professor i stats- og forvaltningsret ved Knud Berlins afgang 1934 og tog sin afsked pga. alder 1958).

1930 **OSCAR A. BORUM** (1894-1983) udnævntes til professor i retsvidenskab, og overtog Viggo Bentzons fag person-, familie- og arveret. Han tog sin afsked pga. alder 1964.

L.A. Grundtvig blev professor i retsvidenskab 1903. Hans fagområder var først og fremmest søretten og handelsretten. Han var kendt som en praktisk orienteret jurist, men tillige nærtagende. Han døde for egen hånd i 1903. KB.

Holger Federspiel (1868-1934) ansattes efter konkurrencen i 1903 som docent. Han var en bohêmenatur, der som trediveårig var blevet juridisk kandidat, men allerede tre år efter i 1901 havde opnået doktorgraden for en afhandling om *Begrebet Interesse i Læren om Forsikring* (1901). Han forelæste over romerret og international privatret, besad megen charme og havde mange talenter, men savnede nok den energi, der skal til for videnskabeligt rigtigt at drive det til noget. KB.

PROFESSORKONKURRENCEN 1903

Et professorat, som hidtil var gået på omgang mellem jurister og økonomer, blev overtaget af juristerne og blev efter en konkurrence besat med L.A. Grundtvig som fakultetet foretrak frem for den jævnaldrende Holger Federspiel, der var den anden deltager i konkurrencen. Kandidaterne fik den opgave skriftligt at redegøre for en eller flere formueretlige viljeserklæringer, der ikke havde karakter af løfter. Som eksempler anførtes "påkrav, opsigelser, betalingstilbud, godkendelser, reklamationsret". Derefter afholdtes prøveforelæsninger, og herefter indstilledes Grundtvig af et bedømmelsesudvalg med fire eksterne medlemmer foruden fakultetets fem professorer enstemmigt til professoratet – "for enkelte medlemmers vedkommende dog først efter nogen tvivl", som det hed i indstillingen. Det var sidste gang, der afholdtes konkurrence om et juridisk professorat.

De to brødre Naphtali (1888-1937) og Georg Cohn (1887-1956) var begge højtbegavede jurister, der forgæves søgte stilling ved Københavns Universitet. Naphtali Cohn blev i 1920 højesteretssagfører. I årene efter 1915 udgav han *Juridisk Tidsskrift,* hvortil han forfattede en del afhandlinger og i 1917 blev han dr. jur. på en afhandling om et forsikringsretligt emne. Georg Cohn havde som ung beskæftiget sig med filosofi. Han blev i 1918 chef for Udenrigsministeriets folkeretskontor og nød stor anseelse som folkeretlig rådgiver. I 1937 blev han dr.jur. på afhandlingen "Neo-neutralitet". KB.

Som docent kunne Holger Federspiel fortsat gøre sig forhåbninger om en universitetskarriere. Men da fakultetet i 1914 udnævnte Vinding Kruse, var det en forbigåelse af Holger Federspiel, der nu måtte konstatere, at der ikke ville blive noget professorat til ham. Han havde brede kontakter uden for universitetet og valgte at tage sin afsked fra universitetet for i stedet at påtage sig opgaver som forretningsmand og juridisk rådgiver. Som så ofte på universitetet overraskede en rask beslutning kollegerne: "Jeg blev rystet over i Morges at læse, at Federspiel havde trukket sig tilbage fra Universitetet", skrev Viggo Bentzon til Marcus Rubin den 6. marts 1914: "Hans Venner – og nogle af Dem er formaaende – burde se hurtigst muligt at finde det nye og bedre Embede til ham".

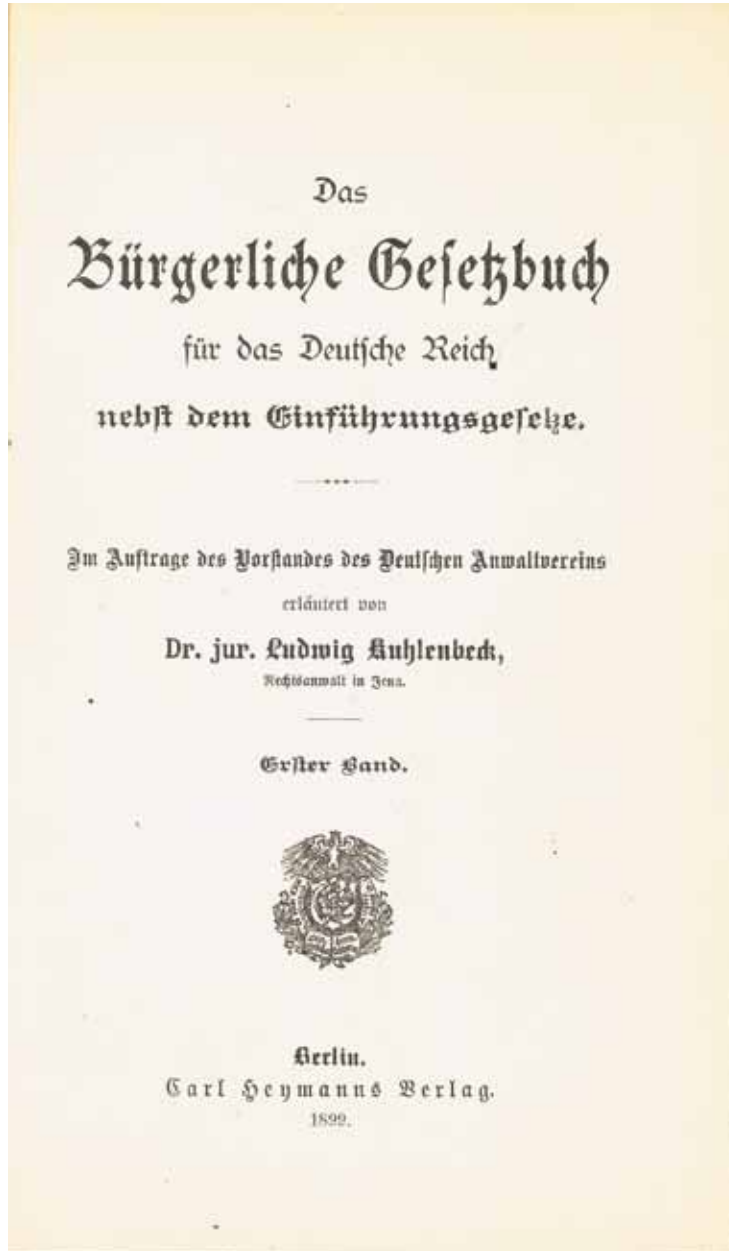

Das

Bürgerliche Gesetzbuch

für das Deutsche Reich,

nebst dem Einführungsgesetze.

Im Auftrage des Vorstandes des Deutschen Anwaltvereins

erläutert von

Dr. jur. Ludwig Kuhlenbeck,

Rechtsanwalt in Jena.

Erster Band.

Berlin.

Carl Heymanns Verlag.

1899.

Bürgerliches Gesetzbuch af 1896

Den tyske borgerlige lovbog – *Bürgerliches Gestezbuch* – var resultatet af et langvarigt kommissionsarbejde. Lovarbejdet var afsluttet 1896, og loven trådte i kraft år 1900. Den tyske civillovbog er i sin sammenhæng og høje abstraktionsniveau et imponerende konsekvent værk, der med senere ændringer endnu danner grundlaget for tysk ret. Lovbogen er i høj grad præget af tidens såkaldte pandektvidenskab og dermed af romerretten. KB.

DET NORDISKE LOVSAMARBEJDE

Det nordiske lovsamarbejde var indledt i 1872 med indkaldelsen af det første nordiske juristmøde. Universitetets jurister havde været iblandt dem, der indkaldte til dette møde, og de juridiske professorer havde også været med til at holde debatten på møderne i gang og til at omsætte ideer i praktisk lovgivning. Nu omkring århundredeskiftet lå det hele lidt stille, men det var igen en juridisk professor, som fik sat gang i sagen med en tale fra universitetets talerstol, hvorfra der flere gange lød signaler til reformer.

I 1899 havde Julius Lassen i en universitetsfesttale taget til orde for gennemførelsen af en samlet kodifikation af formueretten, og han var gået så vidt som til at formulere en nordisk lovbog som målet. En sådan kodifikation forelå netop i Tyskland med *Bürgerliches Gesetzbuch* fra 1896, der i vidt omfang var en sammenfatning af den tyske pandektvidenskabs resultater. Disse resultater var gennem Lassen og hans generation også kommet dansk retsvidenskab til gode, ikke mindst i Lassens obligationsretlige håndbog, der måtte danne det naturlige udgangspunkt for dele af en kodifikation. Ganske vist blev en sådan nordisk lovbog ikke gennemført, og interessen for et sådant projekt har heller ikke siden været overvældende, men store dele af obligationsretten gjordes efterhånden til genstand for en fællesnordisk lovgivning, og også her viste bærekraften af Lassens tanker sig, da denne lovgivning i vidt omfang kunne bygge på Lassens fremstilling, der var uden sidestykke i de andre nordiske lande.

Selv om Lassens tale ikke førte til målet at tilvejebringe en nordisk lovbog, var den med til igen at sætte det nordiske lovsamarbejde, som havde hvilet siden 1890'ernes begyndelse, på dagsordenen. Der var opnået gode resultater inden for transportret og dele af handelsretten, men det kneb med at komme videre. Der blev taget et svensk initiativ til komme i gang igen, og det førte til et samarbejde inden for først formueretten og dernæst familieretten, som ikke blot førte til vigtige nye love, men som også skabte et nordisk retsfællesskab på helt centrale områder. Det er ikke mindst på dette grundlag, at man i dag i den komparative ret kan tale om en nordisk retsfamilie til forskel fra common law og romanistisk ret, som den kendes fra det kontinentale Europa.

Det var et svensk rigsdagsmedlem, Carl Lindhagen, som i året 1900 tog spørgsmålet om fortsættelse af det nordiske lovsamarbejde op på den svenske rigsdag med tanke på en fælles lovbog. Forinden havde han rettet henvendelse til en dansk politiker, højesteretssagfører Octavius Hansen, for at denne kunne sondere terrænet hos danske jurister af samme

Julius Lassen i Civillovskommissionen 1913. Julius Lassen var nok den i Norden mest ansete danske jurist og overhovedet en af de mest ansete. Han lagde et stort arbejde i den fællesnordiske lovgivning. På maleriet ses han siddende til højre for bordenden i en Louis XVI's stol med et papir i hånden. Ved hans højre side sidder højesteretssagfører Carl Otto Liebe (1860-1929), og ved Julius Lassens venstre side sidder højesteretsdommer Edvard Hvidt (1850-1917). Yderst til venstre i billedet sidder overformynder Lauritz Ingerslev (1878-1958) og til højre for ham, på den anden side af bordet, sidder grosserer Oscar Wandel (1845-1925). De var medlem af den civillovskommission, som forberedte bl.a. aftaleloven af 1917. Maleri af S. Wandel, Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød.

opfattelse. De politiske forhold under den sidste højreregering i Danmark så i første omgang sådan ud, at det ikke kunne nytte at forvente, at der kunne tages politisk initiativ på Rigsdagen til udarbejdelsen af en civillovbog. Men både Octavius Hansen og selvfølgelig Julius Lassen, som denne henvendte sig til, var sympatisk stemt over for et nordisk lovsamarbejde inden for obligationsretten, og da Carl Goos i foråret 1901 blev justitsminister, nedsattes en tremandskommission af Julius Lassen, højesteretsjustitiarius Niels Lassen og højesteretssagfører Octavius Hansen, som sammen med en tilsvarende svensk kommission skulle overveje, hvordan man kunne komme videre med sagen.

Carl Lindhagens tanke var at gå videre også til familie- og arveretten, og hans planer gik som nævnt i retning af en egentlig civillovbog. Resultatet blev, at man begyndte med obligationsretten og i første omgang koncentrerede sig om en ny lov om køb, som allerede forelå i et svensk udkast.

Men det standsede ikke her. I 1909, da købeloven og enkelte andre formueretlige love var vedtaget, indkaldtes til en konference om fælles lovgivning inden for familieretten. Viggo Bentzon skrev herom i 1913: "I Efteraaret 1909 deltog jeg som Danmarks Delegerede i en Præliminær-

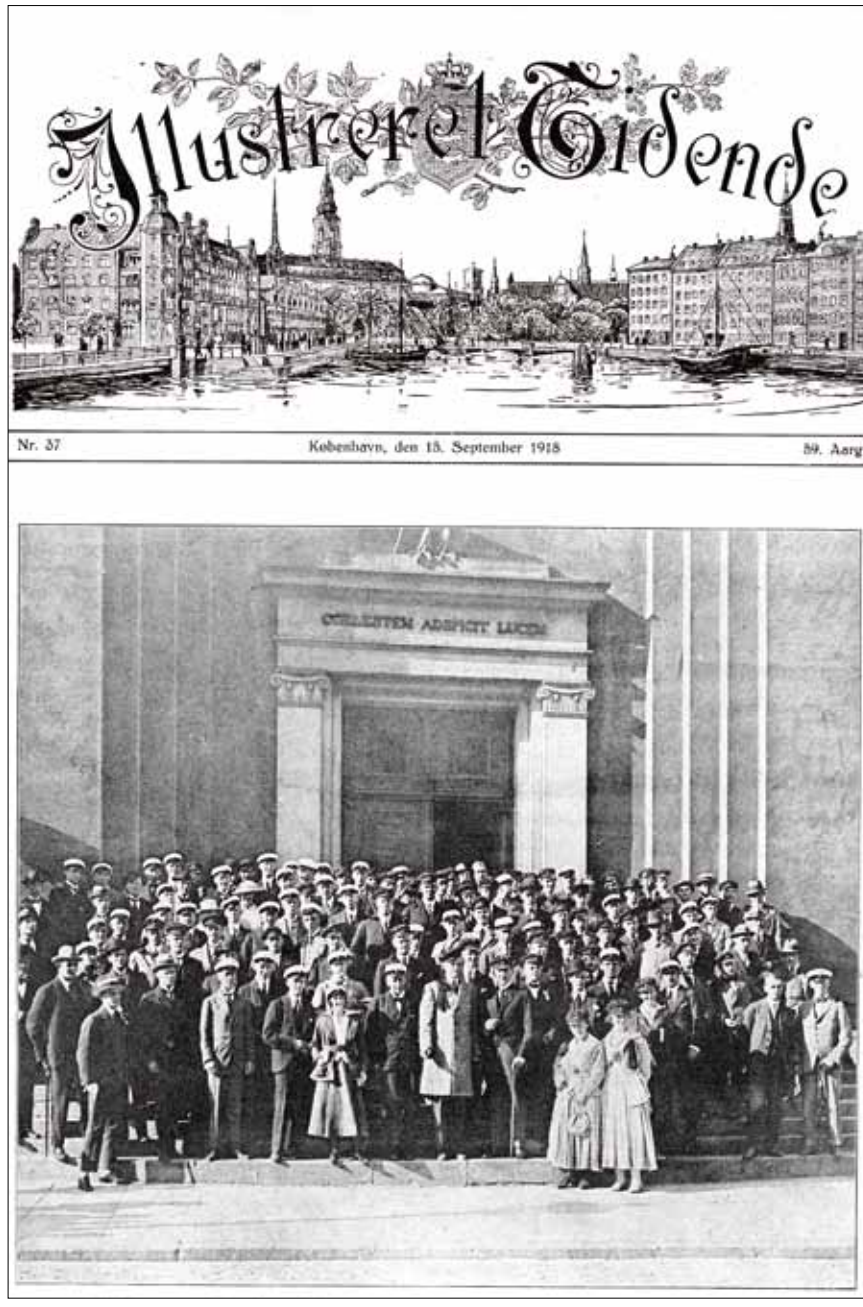

Det nordiske Lovsamarbejde var ikke bare for professorer. Det var studenterne, der i sin tid havde indvarslet skandinavismen, og traditionen for at mødes blev holdt i hævd af nordiske juridiske studerende, som det fremgår af billedet, der viser Nordisk juridisk Studentermøde 1918. Den 2. september 1918 blev mødet åbnet med deltagelse af 150 norske og svenske stud. jur.´er. Det var Nordisk Studenterforbund og Københavns Universitets studenterråd der stod som indbydere, men ideen kom oprindeligt fra Juridisk Diskussionsklub. Mødet bød på en lang række faglige og sociale arrangementer og demonstrerede nordisk samhørighed i en tid hvor Første Verdenskrig endnu rasede.
Illustreret Tidende 15. sept. 1918. KB.

Konference i Stockholm, hvor Planen lagdes til en ret omfattende skandinavisk Fælleslovgivning paa Familierettens Omraade. Kommissioner nedsattes i de tre lande, og jeg blev Medlem af, senere Formand for, den danske Kommission. Efter at en Række Møder fra Efteraaret 1910 har været holdt vexelvis i de tre nordiske Lande, er man nu naaet til væsentlig Enighed om Forslag til Lov om Ægteskabs Stiftelse og Ugyldighed, om Separation og Skilsmisse, og til en Lov om Adoption. Disse Forslag vil i indeværende Aar blive forelagt Regjeringerne. Et Forslag til en Myndighedslov er under udarbejdelse og andre Forslag, særlig om Formueforholdet mellem Ægtefællerne, skal udarbejdes i de følgende Aar".

Og det blev de. Ordningen blev den, at hvert land udarbejdede sin egen lovgivning på det fælles grundlag, og hvert land fik sin egen domstolspraksis og egne juridiske fremstillinger af de dele af retsordenen, som hører til det nordiske samarbejde. Men samarbejdet har ført de nordiske lande tæt sammen, og både den fælles lovgivning og nordiske juristmøder skaber et fortsat stærkt nordisk sammenhold mellem universiteternes jurister. Det nordiske lovsamarbejde var også tidskrævende. Bentzon klager ind imellem over den tid, det tager at deltage i kommissionsmøderne, men resultaterne blev af meget stor betydning for det nordiske fællesskab. Formentlig er netop det nordiske lovsamarbejde den mest vellykkede del af de nordiske samarbejde overhovedet, og det skyldes ikke mindst den store indsats, som Lassen og Bentzon gjorde i århundredets begyndelse. Og mange af universitetets jurister blev i det kommende år involveret i nordisk samarbejde inden for deres område.

RETSVIDENSKABEN 1902-1931

Lovgivning og retsvidenskab

I de første tiår af det 19. århundrede meldte en række presserende lovreformer sig. En ny retsplejeordning havde man drøftet siden grundloven. Nu var de politiske hindringer for at komme videre borte, og det blev derfor en sag, som fik høj prioritet, og det lykkedes da også at få gennemført en retsplejereform, der trådte i kraft i 1919. En revision af straffeloven af 1866 stod også på programmet. Og så var der spørgsmålet om en civillovbog, som Lassen havde taget op i 1899, og som takket være det svenske initiativ så ud til ikke at være helt uden for rækkevidde i en eller anden form. Det var alt sammen store opgaver, som både krævede en politisk indsats og en faglig indsats af universitetets jurister.

Med den nye studieordning fra 1902 var der igen blevet flyttet rundt på de traditionelle juridiske fag, som fortsat var privatret eller civilret I og II samt strafferet og proces. Privatretten med tingsretten og obligationsretten som centrale discipliner havde igennem århundreder været den dominerende juridiske disciplin. Romerretten, som også havde sat sit præg på dansk retsvidenskab og udviklingen af det juridiske studium i Danmark, var først og fremmest privatret. Det var i privatretten, at juridisk metode var udviklet, og det var her man fandt de centrale juridiske spørgsmål behandlet, som for generation efter generation havde dannet kernen i retsvidenskaben.

Den største ændring i dansk ret i de kommende år var måske, at den danske privatret, som hidtil videnskabeligt havde været udviklet på grundlag af enkeltstående bestemmelser i Danske Lov, senere lovgivning og i betydeligt omfang henvisning til "sagens natur", gennem det skandinaviske lovsamarbejde fik et helt nyt grundlag. Julius Lassen var i årene efter 1901 med i det obligationsretlige samarbejde, som førte til lovene om bl.a. køb fra 1906 og aftaler fra 1917, der blev milepæle i dansk privatretlig lovgivning, og som fik stor betydning for udviklingen af almindelige obligationsretlige grundsætninger.

Inden for familieretten indledtes også et nordisk samarbejde, som resulterede i nye love om myndighed og indgåelse og opløsning af ægteskab fra 1922 og om ægteskabets retsvirkninger fra 1925. I dette samarbejde spillede som nævnt en anden af universitetets jurister, Viggo Bentzon, en stor rolle.

AFTALELOVEN

Aftaleloven blev en af de vigtigste love i det nordiske lovsamarbejde. Julius Lassen spillede en vigtig rolle for formuleringen af lovens grundprincipper, som var den såkaldte tillidsteori, der lagde vægt på tredjemands berettigede forventninger frem for løftegivers vilje og på den såkaldte løfteteori, hvorefter et tilbud var bindende. Diskussionen om viljes- og tillidsteorierne havde været levende, og i 1874 genstand for en afhandling af senere højesteretsjustitiarius Niels Lassen, der ikke uden videre accepterede tillidsprincippet.

Torp og strafferetten

Strafferetten havde siden Goos' og Torps tid spillet en vigtig rolle i både retsstudium og retsvidenskab. Med udgangspunkt i europæiske strømninger og reformbevægelser fik både strafferetsdogmatikken og overvejelser om indretningen af straffesystemet en vigtig rolle, og faget fik derfor en fremtrædende position i mange juristers bevidsthed. I modsætning til den traditionsbevidste privatret var strafferetsvidenskaben relativt ny, og der var (og er) et konstant behov for udvikling både af strafferettens almindelige begreber, for afgrænsningen af de enkelte forbrydelser, og for en tilpasning af strafferetten til samfundets behov for en tidssvarende kriminalpolitik. Med en ny straffelov 1930 fik faget et nyt lovmæssigt grundlag. Siden har både kriminalpolitik og kriminologi været strafferetlige hjælpediscipliner, som har haft betydning for den kriminalistiske forskning ved Københavns Universitet.

Med sit klassiske strafferetlige udgangspunkt stod Goos – ligesom Tysklands positivister som den samtidige Karl Binding (1841-1920) – fremmed over for de nye retninger i strafferetsvidenskaben, der opstod i slutningen af det 19. århundrede. Disse nye strømninger, der tog udgangspunkt i naturvidenskabens metoder og begreber og betragtede menneskets handlinger som determineret af biologiske, psykologiske, miljømæssige eller arvelige faktorer, indvarsledes i Italien af Lombrosos så omstridte værk om forbrydertyper, *l´Uomo delinquente* (1876), og fortsattes i den såkaldte positive skole i Italien af Ferri og Garofalo. I Tyskland var den mest fremtrædende repræsentant for den nye retning i kriminalvidenskaben Frantz von Liszt (1851-1919), der i 1889 sammen med hollænderen Hamel og belgieren Prins grundlagde Den internationale Kriminalistforening.

For Liszt, der havde modtaget afgørende påvirkning fra Darwin og fra Jherings formålsbestemte retsopfattelse, var forbrydelsen et udslag dels af forbryderens individuelle egenart, dels af ydre forhold, fysiske, økonomiske eller sociale. Liszt betragtede det at finde årsagerne til forbrydelse og straf som strafferetsvidenskabens egentlige opgave. Inden for pønologien, læren om strafsanktioner, lagde han afgørende vægt på straffens formål, som han angav som specialprævention (sikring), forbedring og afskrækkelse. I overensstemmelse hermed sondrede han mellem forskellige forbryderkategorier: unge lovovertrædere, der havde behov for forbedring, lejlighedsforbrydere, der behøvede en ikke for kort afskrækkende frihedsstraf, og vaneforbrydere, for hvem sikkerhedsforvaring på ubestemt tid var nødvendig. Derimod vendte han sig imod korte frihedsstraffe.

En dansk afdeling af Den internationale Kriminalistforening stiftedes i 1899 af Carl Torp og Aug. Goll; samtidig overførtes Liszts tanker til Danmark gennem Torps forfatterskab. I sit strafferetlige hovedværk *Den danske Strafferets almindelige Del* (1905) redegjorde Torp udførligt for de nye strømninger i kriminologien, pønologien og kriminalpolitikken.

Da justitsminister P.A. Alberti i 1905 nedsatte en kommission til forberedelse af en ny straffelov, var det en stor skuffelse for Torp, at det blev den aldrende Goos og ikke ham selv med de nye ideer, der kom til at repræsentere strafferetsvidenskaben i kommissionen. Men Alberti var slet ikke til nye ideer, som han demonstrerede med sin "Pryglelov" fra 1906. Kommissionen afgav betænkning i 1912 (kaldet U I). Denne betænkning blev af Torp underkastet kritik i en egen betænkning, som han efter opfordring af Justitsministeriet afgav i 1917 (U II), og som kan betragtes som et af Torps hovedværker. Politisk var det nu andre tider, og en ny straffelovkommission, der afgav betænkning 1923 (U III), havde Torp som medlem, og dette kommissionsarbejde kom til at danne grundlag for den nugældende straffelov af 1930.

K.K. Steincke skrev senere om om Torp: "Om de øvrige Professorer i min Tid er der ikke Grund til mange Bemærkninger, de var trods deres Forskelligartethed omtrent lige kedelige ... ikke mindst Carl Torp, hvis stadig undertrykte Gaben under Forelæsningerne viste, at de kedede ham selv mindst lige saa meget, som han os". Henrik Bache skrev samstemmende: "Også professor Carl Torps forelæsninger fulgte jeg, skønt de øjensynlig kedede ham selv ligeså meget som de få studenter, der mødte op til dem, men der var ingen mulighed for at slippe, fordi far og Torp havde et nært samarbejde som medlemmer af den nordiske civilretskommission ...".

Oluf H. Krabbe var i 1911 blevet udnævnt til dommer i Københavns Politi- og Kriminalret, 1919 til byretsdommer og 1920 til dommer i Østre Landsret, og herfra hentedes han 1925 til professoratet i strafferet, hvor han afløste Carl Torp, og som han også i kraft af sin deltagelse i straffelovskommissionen 1917-23 havde gode forudsætninger for at varetage. Han var ingen udpræget teoretiker, og hans videnskabelige produktion indskrænker sig til en kommentar til den nye straffelov af 1930 og en række mindre afhandlinger. KB.

Viggo Bentzon og skønnet

"Hvad bilder Drengen sig ind?" Det er Viggo Bentzon, der i en levnedsbeskrivelse citerer en tante for dette spontane udbrud, da han som ung juridisk kandidat ytrede interesse for at skrive en videnskabelig afhandling. Intet under opvæksten i familien, hvor faderen var landinspektør, eller under studiet havde tydet på særlige evner i den retning. Han skulle som andre jurister være praktiker, skriver han selv. Men han havde i sit hjem lært, "at intet Spørgsmaal af vital Interesse maatte tages paa Autoritet", og i studietiden havde han også udviklet en kritisk sans, der førte ham til at anse Goos' teorier for "ensidige, uvirkelige og lidt overspændte". Han stiftede bekendtskab med "R. v. Jherings Skrifter, begyndende med *Der Zweck im Recht*: "Dette blev mit første Forbillede. Han tiltalte min filosofiske Tendens, og hans Grundanskuelser harmonerede med min første Læremesters, min Faders. Dette gjaldt om hans Sans for Realiteter, hans Betoning af de smaa og store krydsende Hensyn som Kilden til Retsreglernes Dannelse og Forstaaelsen af dem, hans Kamp mod dem, der vilde løse Retsproblemer blot ved logisk Deduktion fra visse Principper, som man antog paa Autoritet, og navnlig om hans Evne til at finde Livets Grunde i de jevne praktiske Forhold, som den tidligere Spekulati-

Linoleumssnit af Bentzon i toga. Der var over Viggo Bentzons person noget af en vismand fra antikkens Grækenland og Rom, sagde de, der kendte ham, og det er fanget ind i dette linoleumssnit. Om ham benyttedes udtryk som "sokratisk vismand" og "en gammel romer". Til det sidste ung af sind. En nuanceret personlighed, en jurist med en vid horisont, mange åndelige interesser og brede kontaktflader til kolleger i andre og især i de humanistiske fag. Henry Ussing skrev i 1937: "For mig og mine samtidige stod Lassen uomtvistet som den største Jurist. Men den, jeg skylder mest som Lærer, er Viggo Bentzon, og det samme vil sikkert mange sige". KB.

on oversaa eller lod haant om. Jeg fandt Bekræftelse paa, hvad min Fader havde lært mig (udenfor Juraen), at Skjønnet var den værdifuldeste menneskelige Evne, at enhver Ensidighed, enhver Autoritet paa de afgjørende Punkter var af det onde".

Viggo Bentzon var sin tids måske mest populære juridiske professor, elsket af de studerende og kendt og respekteret i vide kredse som videnskabsmand og menneske. "Og hans Elever vil aldrig glemme hans tankevækkende og lærerige Forelæsninger. Bentzon havde den sjældne Evne at skabe Feststemning i sit Auditorium", skrev *Berlingske Aftenavis* i august 1936, da han fyldte 75 år.

Bentzon var en populær forelæser. K.K. Steincke skrev om ham: "Professor V. Bentzon ....var afholdt som Universitetslærer, idet hans Væsen var præget af Forstaaelse af og Interesse for de Studerende". Og senere Højesteretspræsident Jørgen Trolle skrev: "Det fag, som interesserede mig mest, var første civilret, som doceredes af Viggo Bentzon ... Hvad han sagde og skrev i sine bøger, var ikke altid let tilgængeligt, det kunde være noget knortet, men når man havde knækket hans nødder, var der kerne i dem. Hans *Skøn og Regel* er vel nok den klogeste bog, der i dette århundrede er skrevet om, hvad ret og retfærdighed er. Samtidig hav-

de Bentzon den gode egenskab, at han interesserede sig for alle sine studenter, ikke blot for de dygtige".

Da Deuntzer forlod universitetet i 1901, havde Bentzon overtaget familie- og arveretten og her gjort en stor indsats både i lærebøger og som en af de drivende kræfter i det lovarbejde, som i 1920'erne førte til en helt ny ægteskabslovgivning, der byggede på ligestilling af ægtefællerne. Samtidig var ved studiereformen i 1902 retslærens betydning som studiefag blevet reduceret, og Bentzon selv tog afstand fra store fremstillinger som Goos' af det, som forfatteren anså som den ideale ret.

Bentzons forfatterskab er båret af et helhedssyn på retslivet, som han gav udtryk for i den oven for citerede levnedsbeskrivelse. Inden for retslæren så Bentzon det ikke som sin opgave at udarbejde et nyt system. Metodisk var hans udgangspunkt et helt andet, nemlig overvejelser over den menneskelige evne til at træffe rigtige afgørelser. Han udtrykte det på den måde, at han ville "vise Studenterne vejen til en virkelig personlig Opfattelse af Rettens Grundproblemer, de Problemer Lovene ikke kunne løse, særlig det centraleste om en positiv Retsordens ideale Berettigelse". Sine tanker fremlagde han i forelæsninger og i en kort indføring i retslæren 1904, en ufuldendt bog om *Retskilderne* (1900-07) og senere afhandlingen *Skøn og Regel* (1914), der indeholdt summen af hans overvejelser. På det tidspunkt havde Frederik Vinding Kruse som docent fra 1911 overtaget den almindelige retslære.

SKØN

"Men givet er det jo, at al Takt er betinget af Øvelse, praktisk gjentagen Løsning af ensartede Opgaver, at Betingelsen for at *skjønne* praktisk dygtigt *(jeg vilde gjerne bruge Ordet "Skjøn" om hele Virksomheden)* ikke er medfødt "logisk" ej heller bevidst Erfaring, men den aandelige Tilpasning efter Opgavernes Art, som Øvelsen erfaringsmæssigt udvikler".

"… jeg har meget Travlt (133 Deltagere i skriftlige Øvelser)".

(Brev fra Viggo Bentzon til filosoffen Harald Høffding den 15. juni 1899).

I et brev den 15. november 1902 til Høffding skriver Bentzon om "… min lille Yndlingstanke, at det ubevidste Sjæleliv er det "egenligste", det "højeste", at Menneskelivets Maal er at udvikle den største Handledygtighed over for Livets vigtige Afgørelser, og at denne Dygtighed beror paa Færdighed paa Skøn, medens "Bevidstheden", Tanken i Handlingens Øieblik, ligesom i de kontemplative "Mellemrum", kun er tjenende understøttende. Kun i Skønnet finder jeg nemlig Totaliteten, og kun i Skønnet findes den rette, fine Individualisering".

"Kære Professor Høffding!

Jeg sidder og tænker paa, hvorledes De er den blandt alle Landets Videnskabsmænd (Juristerne iberegnede) som har haft den *største* Betydning for min Udvikling…". (Brev til Høffding den 10. marts 1913).

Bentzon havde tidligt modtaget stærk påvirkning fra Rudolph von Jhering, der i *Der Zweck im Recht* (1877-83) havde formuleret den kendte sætning, at det er hensigten, som skaber retten: "Der Zweck ist Schöpfer des ganzen Rechts", der sigtede til, at retten skal søges ikke i abstraktioner, men i overvejelser over rettens formål. I foredraget *Der Kampf um's Recht* (1872), der blev oversat til utallige sprog herunder dansk, havde Jhering forinden i en noget tilspidset form hævdet, at retsreglerne var et resultat af en stadig kamp mellem indbyrdes modstridende interesser, og denne fremhævelse af modstående interesser genfindes hos Bentzon.

Både i sine retsteoretiske og i sine dogmatiske værker understregede Bentzon dobbeltheden i retsbegrebet, der er en følge af, at modstående hensyn måtte tilgodeses: På den ene side kravet om fasthed og regelmæssighed, på den anden side hensynet til det hensigtsmæssige for hvert enkelt tilfælde. Denne dobbelthed fandt udtryk i modsætninger mellem det individuelle skøn og den faste regel. Ved opstillingen af retsregler måtte derfor lægges vægt på disse "krydsende hensyn" såsom individ-samfund, tvang-frihed eller regelmæssighed-individualisering. Bentzon talte også om "Rettens Kompromis-Natur", hvorved dommerskønnet kom til at spille en stor rolle.

Bentzons forfatterskab faldt i en periode, der også i udlandet, særlig i Tyskland, karakteriseredes af et opbrud i retsteorien vendt mod den konstruktive metode, der hidtil havde været den dominerende. I Tyskland

OM FILOSOFI

"Jeg kender ikke meget mere til Hume, end da jeg som Rus hørte Heegaard tale om en Person, hvis navn jeg hørte som "Ljung", og som havde nogle svært begribelige Anskuelser.
Ak den som ikke maatte leve af Forelæsninger, skandinavisk Lovgivning og andre Forretninger"! (Brev af 5. januar 1911 fra Bentzon til filosoffen Anton Thomsen som tak for modtagelsen af dennes *David Hume, hans Liv og hans Filosofi (*1911*)).*

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1902-1931

Elleve jurister erhvervede doktorgraden i denne periode, hvoraf de syv knyttedes til universitetet. Tybjerg og Troels G. Jørgensen blev højesteretsdommere (Jørgensen senere præsident), Naphtali Cohn og J. Hartvig Jacobsen var begge højesteretssagførere.

1904 **E. TYBJERG:** *Om Bevisbyrden.*

1905 **T. G. JØRGENSEN:** *Erstatning for Ejendomsafstaaelse.*

1906 **KNUD BERLIN:** *Opløsningsretten overfor lovgivende Forsamlinger. En sammenlignende retshistorisk og dogmatisk Undersøgelse.*

1913 **FREDERIK VINDING KRUSE:** *Arbejdets og Kapitalens Organisationer retslig bedømt. 1. Del. Synspunkter for Retsudviklingen i Industriens Hovedlande.*

1914 **AXEL MØLLER:** *Erstatningsansvaret ved Skibssammenstød. 1. Del. Erstatningsreglerne.*
HENRY BLOM USSING: *Skyld og Skade. Bør Erstatningspligt udenfor Kontraktforhold være betinget af Culpa?*

1918 **NAPTHALI COHN:** *Livsforsikringskravets formueretlige Behandling.*
KRISTIAN SINDBALLE: *Bidrag til Læren om judicielle Afgørelsers Retskraft.*

1924 **POUL ANDERSEN:** *Om ugyldige Forvaltningsakter. Med særligt Henblik paa Ugyldighedsgrundende.*

1927 **O. A. BORUM:** *Personalstatutet efter dansk og fremmed Ret. Studier indenfor dansk, tysk, fransk, engelsk international Person-, Familie- og Arveret.*
J. HARTVIG JACOBSEN: *Dokumentforbrydelserne. Med særligt Henblik paa nogle nyere Love og Straffeudkast.*

opstod således i Jherings kølvand interessejurisprudensen og friretsskolen, der begge tog særlig stilling til spørgsmålet om dommerens retsskabende virksomhed; den havde allerede juristen Oskar Bülow i sin afhandling *Gesetzbuch und Richteramt* (1885) peget på ud fra en erkendelse af, at intet lovgivningssystem kunne slå til over for ethvert retsspørgsmål, der måtte opstå. Retsordenen havde derfor til sin fuldendelse brug for domstolenes retsskabende virksomhed. For den såkaldte interessejurisprudens stod ved overvejelser over modstridende interesser dommerens udfyldning af »huller« (*Lücken*) i lovgivningen i centrum. I sin retskildelære knyttede Bentzon tråden tilbage til Ørsted ved at betone, at dommeren er bundet af loven og nedarvet dansk retsopfattelse, og han tog sit udgangspunkt i juristens funktion som konfliktløser i konkrete situationer. Han stod herved interessejurisprudensen nærmere end friretsskolen, hvis såkaldte voluntaristiske og dermed meget frie retning i opposition mod overdreven lovpositivisme tilsyneladende indrømmede domstolene frihed til endog at fravige loven. Interessejurisprudensen tog derimod sit udgangspunkt i den interesseafvejning, som lovbestemmelser i de enkelte tilfælde måtte tages som udtryk for.

Axel Møller skrev efter et ophold i London 1911-12 disputats om erstatningsfastsættelse ved skibssammenstød, som han forsvarede 1914. Han blev professor 1916, og i perioderne 1918-20 og 1924-29 var han konservativt medlem af Folketinget. Han skrev i årene 1924-34 en moderne fremstilling af folkeretten, *Folkeretten i Fredstid og Krigstid I-II,* som blev oversat til engelsk. Her ses professoren med sin hustru i spisestuen, der formentlig som i mange professorhjem tillige var arbejdsværelse. KB.

Bentzons metodelære kom til at virke befrugtende for den efterfølgende generation af jurister, og han anerkendtes af denne generations førende retsfilosof, Alf Ross, som banebryder for et nyt realistisk syn på retskilderne.

Fire disputatser om søret og forsikringsret

Søretten var et af de områder, som var taget op i det nordiske lovsamarbejde. Sø- og handelsret, forsikringsret og international privatret oplevede i årene omkring århundredeskiftet en blomstringsperiode, som det afspejledes i tidens juridiske disputatser. Den indledtes med Viggo Bentzons disputats *Begrebet vis major i romersk og nordisk Ret. Med særligt Hensyn til Reders Ansvar for Ladning* (1890), der indeholdt mere, end titlen siger, idet man her tillige finder de første spirer til Bentzons nye metodiske grundsyn. Bogen blev skrevet i Göttingen og Kristiania. Den efterfulgtes af Bentzons samlede fremstilling af *Den danske Søret* (1899) efter den nye fællesnordiske sølov af 1892. I 1902 fulgte L.A. Grundtvigs (1868-1913) disputats om *Konnossementet. En søretlig Studie. Retten ifølge Konnossementet*, med hvad Julius Lassen anså som "den vidunderlige Redegørelse for og Afvejelse af de mangfoldige forskelligartede Hensyn, der bestemmer Standpunktet overfor Ansvarsfrihedsklausuler i Konnossementet" og i 1914-15 Axel Møllers *Erstatningsansvaret ved Skibssammenstød* I-II.

Forsikringsretten behandledes af H. Federspiel (1868-1934), der som tidligere omtalt virkede som docent ved Københavns Universitet 1903-14, i *Begrebet Interesse i Læren om Forsikring* (1901).

H. Munch-Petersens navn er først og fremmest knyttet til den populære oversigt over dansk ret, der kendes som *Den borgerlige Ret i Hovedtræk*. Han skrev i 1896 disputats om et civilretligt emne, nemlig Løftet og dets Causa. I 1899 blev han docent og 1901 professor. Han overtog efter Deuntzer processen og gjorde en stor indsats for retsreformen, lige som han skrev fremstillinger af processen både før og efter retsplejereformen. Han var aktiv for oprettelsen i 1903 af Juridisk Laboratorium og i perioden 1923-24 rektor, sidste gang i 78 år at en jurist beklædte dette embede. Her vises han iført rektorkæden. Munch-Petersen var en aktiv forkæmper for universitetets selvstyre. Han var en engageret underviser, der gjorde sig gældende på universitetet som pædagog og i offentligheden især som en glødende tilhænger af den længe planlagte retsplejereform. Han gjorde gennem næsten 25 år en stor indsats i universitetets administration som referendar og senere administrator, som var den betegnelse, der i 1921 indførtes for det hidtidige hverv som referendar. KB.

H. Munch-Petersen og processen

Hans Munch-Petersen (1869-1934) blev forfatter til en stor fremstilling af dansk proces på grundlag af den nye lov, som med sine 1043 paragraffer var en mastodont i dansk lovgivning. Af politisk indstilling betragtedes Munch-Petersen som socialdemokrat, og han var kendt for et varmt socialt engagement, som han havde lært hos den østrigske jurist Anton Menger, der i retshistorien er blevet kendt som den, der fremførte en social kritik af udkast til den tyske borgerlige lovbog BGB. Han havde også mødt den kendte østrigske processualist Klein, og af begge de to havde han lært, "at retslivets grundlag er social retfærdighed", skrev højesteretssagfører Karsten Meyer om ham.

En særlig indsats gjorde Munch-Petersen i forbindelse med gennemførelsen af den nye retsplejelov. Munch-Petersen havde ikke direkte del i kommissionsarbejdet, men i taler og skrifter gik han varmt ind for gennemførelse af de nye principper. Hans hovedværk er vistnok fremstillingen af den før retsplejereformen gældende civilproces, der fremkom i årene 1906-1915, og som bragte dansk proces i forbindelse med strømningerne i nyere fremmed procesvidenskab. Efter gennemførelsen af retsplejereformen gav han i *Den danske Retspleje* I-V (1917-19) den første samlede fremstilling af den nye proces.

RETSPLEJEREFORMEN OG OPRETTELSEN AF ØSTRE OG VESTRE LANDSRET,

Østre Landsret

Vestre Landsret

Ved retsplejereformen 1919 afløstes de hidtidige landsoverretter af en Østre og en Vestre Landsret med sæde i København og Viborg. En periode fungerede en Søndre Landsret i Sønderborg. Ved retsplejereformen indførtes offentlighed og mundtlighed, således at det blev nødvendigt at indrette nye retssale. Vestre Landsret fik til huse i en helt ny bygning, der stod færdig i 1920, mens Østre Landsret blev indrettet i det gamle operahus på hjørnet af Bredgade og Fredericiagade i København, hvortil der opførtes en tilbygning. Ingen af bygningerne var pragtarkitektur eller justitspaladser, som man finder i andre lande. Bygningerne har med tiden vist sig at være for små, og retterne har derfor også måttet finde lokaler andre steder i byen. KB og Viborg Stiftsmuseum.

DANMARK OG ISLAND

Ved Kielerfreden 1814 måtte Danmark afstå Norge, men beholdt de gamle norske lande, Island samt Færøerne og Grønland. I 1843 blev Altinget genoprettet og efterhånden udvikledes en stærkt islandsk krav om selvstyre og senere selvstændighed. I 1874 gav Danmark ensidigt Island en ny forfatning, der gav Altinget lovgivningsmagt og budgetret på visse områder. Samtidig blev justitsministeren også minister for Island. Efter systemskiftet 1901 gennemførtes i 1904 en hjemmestyreordning for Island, og det islandske ministerium flyttede til Reykjavik. Samme år grundlagdes i Reykjavik en lovskole, som i 1911 blev en del af Islands Universitet (Háskoli Islands). Perioden 1904-18 var præget af kraftige spændinger, da islændingene havde videregående ønsker om selvstyre. Ved en forbundslov 1918, som vedtoges i Danmark og på Island, fik Island status af en fri og suveræn stat i personalunion med Danmark, som også varetog Islands udenrigspolitik.

Siden midten af 1800-tallet førtes en heftig debat fra islandsk side, hvor det hævdedes, at Island historisk havde haft en selvstændig stilling. Herimod protesterede Knud Berlin, der ikke hørte til dem, som lagde skjul på sin mening, når det gjaldt bevarelsen af det dengang omfattende rigsfællesskab, hvori også Island indgik. Det gjorde han i 1909 i skriftet *Islands statsretlige stilling efter Fristatstidens ophør I. Islands Underkastelse under Norges krone* og igen i 1911 i en bog om det danske og norske rigsråds stilling på Island. For statsministeriet udarbejdede han i 1914 en pjece, *En kort Oversigt over Udviklingen af Forholdet mellem Danmark og Island siden 1897,* som indbragte ham den reprimande i et brev 13. januar 1914 fra konseilspræsident Zahle personligt, at man havde "udbedt sig en skematisk Oversigt over de i disse Aar stedfundne Begivenheder. Med Forbavselse ser man, at Professoren i stedet har forfattet et polemisk Stridsskrift og deri udtalt Domme, ingen har afæsket Dem". Berlin mente, at en afklaring af de historiske forhold havde aktuel interesse, men nok så vigtig i den forbindelse var nu de aktuelle politiske forhold, og de gik i retning af øget selvstyre til islændingene. Berlin var oprindelig blevet knyttet til universitetet som lærer i islandsk ret, og han mistede ikke interessen for at diskutere islandske forhold, der efter samtidige studerendes vidnesbyrd blev et oplivende moment i hans forelæsninger

Knud Berlin og rigsfællesskabet

Berlin havde i 1906 disputeret på en statsretlig afhandling om *Opløsningsretten overfor lovgivende Forsamlinger*. Heri gennemgik han reglerne i en lang række forfatninger om opløsning af parlamentariske forsamlinger. Berlin kom ved omtalen af danske forfatningsforhold bl.a. ind på det omtvistede spørgsmål om de kongevalgte landstingsmænds stilling i tilfælde af Landstingets opløsning uden at nå til en klar besvarelse af spørgsmålet. Han pådrog sig herved kritik fra Matzen, der hævdede, at de pågældende landstingsmænd ikke var omfattet af opløsningen.

De danske statsretsforhold var blevet betydeligt forenklet efter 1864.

Knud Kugleberg Berlin var en alsidig personlighed, der i sin ungdom oversatte slavisk litteratur, herunder den polske nationaldigter Mickiewicz til dansk. Justitsminister Nellemann ønskede ham ikke ansat i Justitsministeriet, og han blev derfor 1895 ansat ved Rigsdagen, fra 1898 som protokolsekretær. Han var nærmest venstremand, og det var formentlig hans politiske interesse, som var baggrund for hans disputats om opløsningsretten over for lovgivende forsamlinger. 1907 blev han sekretær i den dansk-islandske kommission, og han deltog med en række skrifter i debatten om Islands stilling i forhold til Danmark, og overhovedet var det dansk-islandske forhold noget af en livssag for ham. I 1910 blev han docent i islandsk ret, 1911 professor i faget og fra 1919 professor i offentlig ret. Hans hovedværk er en fremstilling af den *Den danske Statsforfatningsret* 1916-34. På billedet ses Knud Berlin på rejse med statsminister Stauning til Island i 1930. KB.

Til gengæld opstod vanskeligheder i det statsretlige forhold til Island. Berlin tog aktivt del i debatten om Islands statsretlige stilling, og han udsendte en række skrifter imod det islandske selvstændighedsstandpunkt, der imidlertid, uanset hvad man fra juridisk side kunne fremføre, måtte siges at have den politiske udvikling med sig. For dem, der fulgte hans undervisning, hørte hans synspunkter om Island til højdepunkterne. Senere højesteretssagfører Carl Ricard skrev: "Videre var der stats- og folkeret med professor Knud Berlin. Igen forfærdelig kedeligt, undtagen når han docerede den dansk-islandske aftale – dette var længe før den endelige løsrivelse. Han hadede islændinge og de danske politikere, der havde indgå-

et aftalen". Tilsvarende hedder det hos Jørgen Trolle: "I Statsret gik jeg til forelæsninger hos professor Knud Berlin, en farverig person, der i det ydre mindede om kaptajn Mannheimer i Gøngehøvdingen; han var navnlig underholdende at følge, når han talte om den dansk-islandske Forbundslov af 1918, som han var en fanatisk kritiker af". Senere retspræsident Jes Peter Caspersen konstaterede at "Den eneste, der kunne sætte lidt kulør på, var professor Knud Berlin – specielt når han talte om den dansk-islandske forbundslov og det islandske våben".

Berlins hovedværk er lærebogen *Den danske Statsforfatningsret*. Første bind udkom i 1916, men værket afsluttedes først i 1934. Berlin kunne i vidt omfang bygge videre på det af Matzen skabte grundlag under hensyntagen til den nye grundlov af 5. juni 1915. På en række punkter, således om foreløbige love, modificerede han imidlertid Matzens standpunkter. Berlin fortsatte den tradition, der var skabt for fremstillinger af den positive statsret. De almindelige spørgsmål om statsretlige begrebers udformning i forskellige landes statsret hørte hjemme i den almindelige statslære, som tyskeren Georg Jellinek (1851-1911) i sin *Allgemeine Staatslehre* (1900) havde givet en fremstilling af, og som Berlin hyppigt henviser til, men den fik ikke indflydelse på fremstillingen af den positive statsret.

MINISTEREN, DER ALDRIG SOV

Kristian Sindballe havde et usædvanligt karriereforløb, idet han i 1909 havde taget skoleembedseksamen med matematik som fag, men var derefter i løbet af tre år blevet jurist i 1914 og havde skrevet en guldmedaljeafhandling i retshistorie om testamentets historie. I 1916 blev han docent, og i 1919 dr. jur. på en processuel afhandling om juridiske afgørelsers retskraft. Han var juridisk professor 1919-49. Sindballe forfattede en større fremstilling af den danske selskabsret og bøger om søret og forsikringsret, men var i offentligheden især kendt for mange bestyrelseshverv og en evne til at mægle; han var formand for Handelsbanken og for Priskontrolrådet.

Sindballe var en kort overgang minister i den regering, som udnævntes under ledelse af højesteretssagfører Liebe i forbindelse med Påskekrisen 1920. Regeringen, som var udnævnt af kongen uden om Rigsdagen, fik en meget kort levetid. Hertil havde ***Politiken*** denne kommentar den 6. april 1920:

"Professor Sindballe blev som bekendt udnævnt til Justitsminister i Fredags. Udnævnelsen fandt sted ved Syvtiden om Morgenen. Hele Dagen, Natten til Lørdag, hele Lørdagen og Søndag Nat indtil Kl. 4 tilbragte Hr. Sindballe med Deltagelse i de Forhandlinger, der fik en for Ministeriet Liebe saa brat Afslutning.

Vi tør tro, at Hr. Sindballe er den eneste Minister i vor Forfatnings Historie, der i hele sin Embedstid overhovedet ikke fik Søvn i Øjnene. Han blev Fredag Morgen vækket og fik en Portefeuille, og fik efter 45 Timers uafbrudte og bevægede Forhandlinger sin Afsked. Og det er maaske tvivlsomt, om der følger en rolig Søvn efter den lange og anstrengende Vaagen". KB.

Poul Johs. Jørgensen var juridisk kandidat fra 1897, og da han var den første siden Anders Sandøe Ørsted og siden A.F. Krieger, som havde opnået udmærkelse til eksamen, præ, kendtes han som "Præ-Jørgensen". Han drev efter eksamen manuduktionsvirksomhed og fik i 1899 guldmedalje for sin besvarelse af en opgave om dansk strafferets udvikling i tiden frem til Danske Lov 1683. I december 1899 drog han ud på en knap toårig studierejse, der førte ham til London og Paris, hvor han studerede folkeret og til München, hvor han fulgte den berømte retshistoriker Karl von Amiras forelæsninger over retshistorien. I årene 1901-07 var han ansat ved Landstinget, hvor han var "juridisk hjælper" i forbindelse med bl.a. retsplejelovsforslaget. I 1903 ansattes han som midlertidig docent i offentlig ret og retshistorie, og det var denne stilling, som i 1907 blev omdannet til et ekstraordinært professorat. I 1916 oprettedes et selvstændigt professorat i folkeret og i 1928 et tilsvarende i forvaltningsret, og Poul Johs. Jørgensen underviste herefter alene i retshistorie, der siden har haft sit eget professorat. KB.

Retshistorikeren: Præ-Jørgensen

"Præ-Jørgensen" var i sin samtid blandt kolleger kendt for at "vide alt". Han havde til gengæld ikke helt let ved at få manuskripter fra hånden, men det, han skrev, var fremragende, ligesom hans almindelige kundskaber inden for ikke blot retshistorien, der var hans hovedfag, men også de offentligretlige fag, filosofi og retslære og naturligvis juraen i almindelighed. Til gengæld stod det måske noget tilbage med evnen til at fænge de studerende. K.K. Steincke skrev "Om de øvrige Professorer i min Tid er der ikke Grund til mange Bemærkninger, de var trods deres Forskelligartethed omtrent lige kedelige.... Særlig Poul Johs. Jørgensen, kaldet Præ-Jørgensen, Hvis Lærdom absolut ikke gjorde *ham* rasende ..." mens Jørgen Trolle helt gav op: "Retshistorien læste jeg hos (den senere højesteretssagfører) Oscar Bondo Svane, der i sin undervisning var lige så morsom og entusiastisk, som professoren i faget, den lærde og kloge Poul Johannes Jørgensen, var kedelig i sine forelæsninger".

Som retshistoriker blev hovedindsatsen en nyorientering og nuancering af forskningen inden for dansk middelalderlovgivning. Det gennembrud som selvstændig historisk videnskab uden praktisk tilknytning til gældende ret, som retshistorien havde oplevet i slutningen af det 19. århundrede under indflydelse af tysk retshistorisk forskning, satte efterhån-

Den ugifte Poul Johs. Jørgensens viden og venlighed var legendarisk; han gjorde tillige en stor indsats i universitetets styrelse. Fra 1913 var han forstander for Juridisk Laboratorium og den, som påtog sig at bygge laboratoriets bogsamling op til noget, der mindede om et videnskabeligt niveau. Han var medlem af Konsistorium fra 1917 og fungerede i flere perioder for H. Munch-Petersen som universitetets administrator og havde en række andre hverv som bestyrelsesmedlem eller sagkyndig. Poul Johs. Jørgensen beklædte i to år fra 1934 til 1936 efter H. Munch-Petersen stillingen som Københavns Universitets administrator og var med til at udarbejde kgl. anordning af 5. oktober 1936 med nye regler om universitetets forfatning. Han var derefter referendarius og også i en lang årrække formand for det udvalg, som administrerede universitetets stipendier. Billedet, taget i efteråret 1942, viser ham i sidstnævnte egenskab, studenten, der modtager sit stipendium er stud. theol. Henning Rørskov, senere præst ved Holmens Kirke, i baggrunden ses universitetskasserer Haugsted. Fra væggen kigger Joachim Godske Moltke (1746-1818), malt af Jens Juel 1796 ned. KU.

den de danske landskabslove fra tiden omkring 1200 i centrum for den retshistoriske forskning herhjemme. I en række kritiske afhandlinger påviste Jørgensen, at landskabslovene ikke uden videre, som man tidligere havde troet, kunne betragtes som udtryk for en overleveret sædvaneretlig retsorden, men at der side om side i landskabslovene findes bestemmelser af vidt forskellig alder. Hertil kom påvisningen af, at der netop i de år, hvori nedskrivningen af lovene havde fundet sted, var sket en række ændringer i den nedarvede retstilstand, hvilket afspejledes i lovene.

Poul Johs. Jørgensens afdækning af de forskellige lag i landskabslo-

vene indledtes med den store afhandling om *Manddrabsforbrydelsen i den skaanske Ret fra Valdemarstiden* (1922) og fortsatte med en række mindre afhandlinger om andre forbrydelser, således hærværksforbrydelse og tyveri og ran. Denne opfattelse af landskabslovene tegnede et nyt billede af dansk ret i middelalderen i forhold til ældre fremstillinger af den danske retshistorie.

Den opgave at skabe en ny samlet fremstilling af den danske retshistorie forblev til gengæld uløst. Poul Johs. Jørgensen udsendte i årene 1904-1907 sine retshistoriske forelæsninger i foreløbig udgave. De udkom senere i flere omgange i hæfteform, men først i 1940 fandt forelæsningerne i stærkt udvidet skikkelse en permanent form som *Dansk Retshistorie*. Værket omfatter alene en fremstilling af retskilderne og forfatningsrettens historie indtil sidste halvdel af det 17. århundrede, men berører dog samtidig en lang række andre felter af retshistorien. Poul Johs. Jørgensens retshistorie er et af dansk retsvidenskabs klassiske hovedværker. Det er ved afgørelsen af de mange retshistoriske tvivlspørgsmål præget af en så omfattende viden og et så fint jugement, at værket, uanset de fremskridt, der kan gøres inden for den retshistoriske forskning, stadig inden for sit felt betragtes som en autoritet.

Frantz Dahl var en lærd jurist med særlig interesse for retsvidenskabens historie og juridisk biografi. Han skrev mængder af nekrologer og mindre biografier af både større og mindre danske og udenlandske, især tyske, jurister. En del af hans biografier blev udgivet i samlebind, således "Juridiske Profiler", mens andre sammenfattedes til en fremstilling af dansk retsvidenskabs historie. Hans karriere var usædvanlig, idet han forlod stillingen som departementschef i Statsministeriet for at blive juridisk professor. KB.

Frederik Vinding Kruse og ejendomsretten

Dansk formueretsvidenskab domineredes i de godt 30 år, der forløb fra midten af 1920'erne indtil begyndelsen af 1950'erne, af to indbyrdes vidt forskellige jurister. Det var Frederik Vinding Kruse (1880-1963) inden for tingsretten – eller som han foretrak at kalde disciplinen, ejendomsretten – og Henry Ussing (1886-1954) inden for obligationsretten.

Holger Federspiels afsked med universitetet i 1914 var et tab, men til gengæld blev Frederik Vinding Kruse, som fakultetet havde foretrukket, en af fakultetets ledende skikkelser. Han var en magtfuld personlighed, der var i stand til at sætte sin vilje igennem over for svagere kolleger. Han var blevet juridisk kandidat i 1905, og efter en kort periode som sagførerfuldmægtig og fuldmægtig i Justitsministeriet rejste han i årene 1909-1911 på en studierejse i udlandet, hvor han studerede engelsk retspleje og forberedte sin disputats ved bl.a. biblioteksstudier i München. I 1911 knyttedes han til universitetet som docent, i 1913 blev han dr. jur. og altså i 1914 professor.

Frederik Vinding Kruses videnskabelige kongstanke formuleredes allerede på første side af hans hovedværk *Ejendomsretten* I (1929): "Fremtidens Samfundsvidenskab maa saa vidt jeg formaar at se, hvile paa en

Sammensmeltning af Jura, Socialøkonomi, Fysiologi, Psykologi og andre Fagvidenskaber om Menneskelivet".

Det var Vinding Kruses opfattelse, at der til den rette belysning af centrale retsspørgsmål fordredes et samarbejde mellem forskellige videnskaber, og at dette særlig måtte gælde ejendomsretten. Hertil krævedes ikke blot et samarbejde mellem jura og socialøkonomi og anvendelsen af en sociologisk metode, men ønsket om at få samfundet til at virke for de rigtige værdier måtte betyde, at det var nødvendigt også at gå uden for samfundsvidenskaberne og inddrage f.eks. æstetik, ernæringsvidenskab osv. Afgørende var nedbrydningen af de faglige mure mellem de enkelte videnskaber og inden for juraen selv fjernelsen af grænserne mellem de enkelte fag, ikke mindst imellem fremstillingen af retshistorien, den gældende ret og retslæren. Hertil kom, at det efter Vinding Kruses opfattelse ikke var muligt at begrænse sig til retstilstanden i et enkelt land. De almindelige love for retslivet måtte udfindes ved en undersøgelse af, hvilke regler der var fælles i forskellige landes retsliv. Andetsteds udtrykte Vinding Kruse sig på den måde, at retsvidenskaben måtte have "den eksperimentale vurderende Erfaringsmetode fælles med andre Videnskaber for at blive en realistisk Retsvidenskab".

Med denne utraditionelle opfattelse af retsvidenskabens metode kunne det ikke undre, at Vinding Kruses første større værk, disputatsen *Arbejdets og Kapitalens Organisationer retslig bedømt* I (1913), behandlede et emne, der netop fordrede en bearbejdelse af oplysninger og synspunkter fra flere videnskaber, således både jura, socialøkonomi, retshistorie og socialhistorie. Vinding Kruses interesse for sociale forhold og arbejdslivets organisationer var blevet vakt, da han som student hørte Harald Høffdings filosofiske forelæsninger. Han formulerede udtrykkeligt opgaven som den, "at finde en Form for retlig Forskning, der kan forene den juridiske Fasthed og Klarhed i Begreberne med en større social Viden og Forstaaelse", og det var jo også tanker, der lå bag studiereformen i 1902, som tilsigtede en vekselvirkning mellem teori og praksis. Med dette udgangspunkt redegjorde Vinding Kruse for erhvervsorganisationernes udvikling i de vigtigste industrilande og de særlige retlige problemer i forbindelse med boykot og trustdannelse. Afhandlingen var en juridisk nydannelse, men den fik en hård medfart af nationaløkonomen L.V. Birck, der især var utilfreds med Vinding Kruses kritik af økonomerne og bebrejdede ham manglende social forståelse.

I *Tinglysning samt nogle Spørgsmaal i vor Realkredit* (1923) gav Vinding Kruse en kritisk retssammenlignende undersøgelse af tinglysningsvæ-

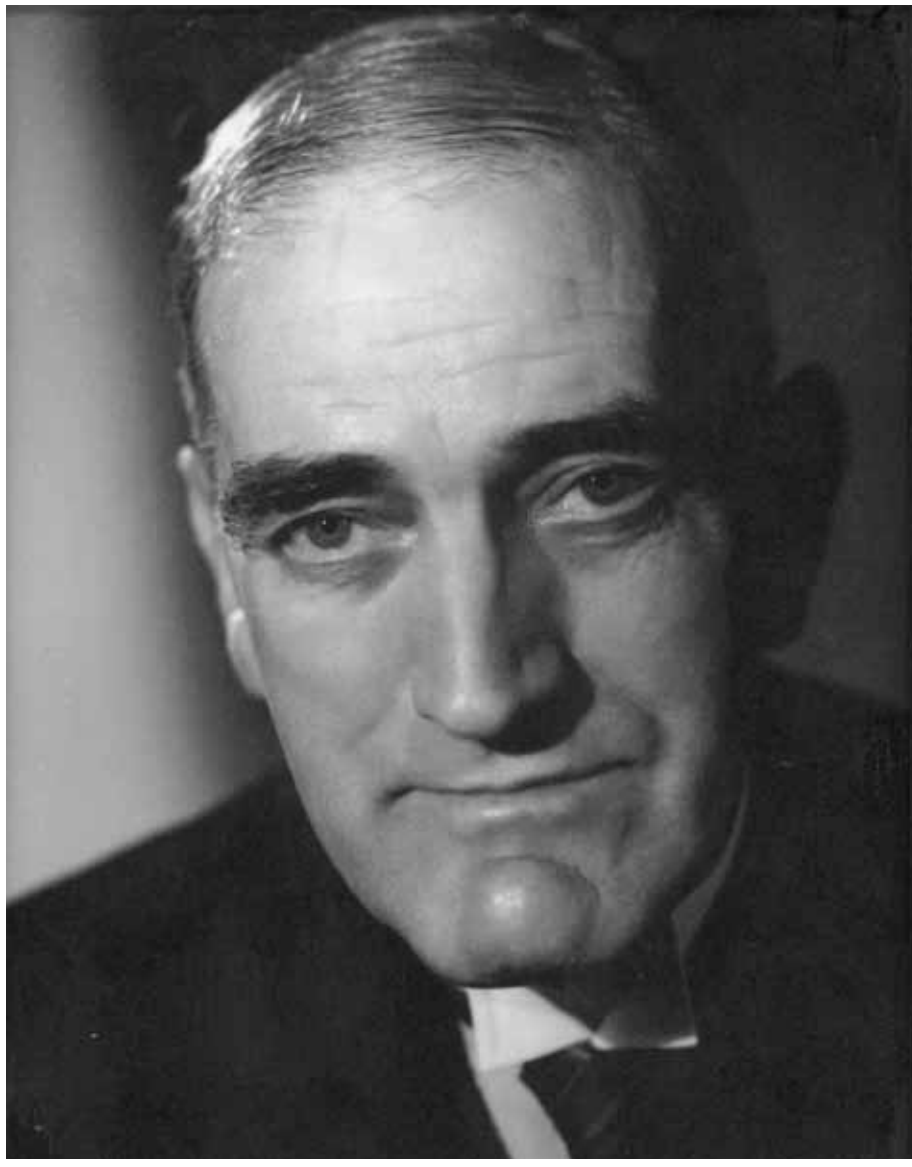

Frederik Vinding Kruse var en af fakultetets store og omtvistede skikkelser. Han blev som videnskabsmand især kendt for sine ejendomsretlige værker og for sit arbejde med Tinglysningsloven. Efter besættelsen blev der på et løst grundlag rejst tvivl om hans nationale holdning. Ved en retssag blev han frifundet, og han skrev selv et meget kritisk skrift om retsopgøret, der ikke er blevet trykt.
Den store anerkendelse, der blev Vinding Kruse til del for hans videnskabelige indsats inden for formueretten og for hans legislative arbejder, overførtes ikke til de mere filosofisk prægede dele af hans forfatterskab, som han selv betragtede som det afsluttende og højere trin af sin videnskabelige udvikling. Om disse stærkt personlige fremstillinger af Vinding Kruses samfundssyn gælder som om retslæren, at de trods fantasi og perspektivrigdom ikke fik positiv indflydelse på den filosofiske eller sociale debat herhjemme. Langtfra alle Vinding Kruses forslag til terminologiske nydannelser eller andre reformforslag blev accepteret, men alligevel blev hans betydning både som juridisk forfatter og som personlighed stor. KB.

senet i forskellige lande, der mundede ud i det lovforslag, der blev Vinding Kruses legislative hovedværk og måske også i øvrigt hans varigste indsats: Forslaget til lov om tinglysning, der gennemføres i 1926 som tinglysningsloven. Forslaget til denne lov og den dertil knyttede tinglysningsanordning var resultatet af den opgave, som Vinding Kruse personligt havde fået af Justitsministeriet, nemlig forberedelsen af en revision af dansk rets regler om registrering af rettigheder over fast ejendom. Vigtige forstudier var gjort af andre, f.eks. Ernst Møller, men tinglysningsreformen fremtræder i høj grad som et resultat af Vinding Kruses særlige systematiske evner.

Fagligt var Vinding Kruse hele livet optaget af den almindelige retslære, hvor han blev en kontroversiel person, og blandt de dogmatiske fag af ejendomsretten. I lovgivningsarbejdet indlagde han sig især fortjeneste som forfatter af loven om tinglysning fra 1926, der siden har været en grundpille i den danske ejendomsret.

De teoretiske afsnit i værket om tinglysning dannede sammen med en række andre afhandlinger, således bl.a. en afhandling fra 1924 om ejendomsrettens overgang, forstudier til Vinding Kruses videnskabelige ho-

EJENDOMSRETTEN

Med betegnelsen ejendomsret i stedet for som hidtil tingsret eller formueret ville Vinding Kruse tage afstand fra, at disse rettigheder alene skulle tilfredsstille materielle eller økonomiske behov, og fremhævede en række "sjælelige" faktorer, der indvirkede på disse rettigheder. Andre nydannelser var værkets systematiske inddeling i (I) Begreb, (II) Produktionen, (III) omsætningen og (IV) Realkreditten samt begrebet åndelig ejendomsret som samlebetegnelse for, hvad man ellers betegnede som forfatter- og kunstnerrettigheder, patentret, mønsterret, varemærket m.v. En nydannelse var endvidere Vinding Kruses lære om ejendomsrettens overgang, selv om denne næppe adskilte sig i så høj grad fra den af Torp udformede lære, som han selv yndede at fremhæve. Mens Torp havde bygget sin lære på en sondring mellem forskellige relationer, hvori der kunne blive tale om ejendomsrettens overgang, ville Vinding Kruse tale om forskellige retsvirkninger, og herfra udformede han begreberne prioritetsvirkning, gyldighedsvirkning, eksstinktiv omsætningsvirkning og ophør af standsningsretten.
I besiddelseslæren tog Vinding Kruse afstand fra den siden Jhering dominerende opfattelse, at besiddelse foreligger, når tingen befinder sig på sit økonomiske bestemmelsessted; han ville i stedet anvende begrebet tilhør om den tilknytning til en bestemt person, der anerkendtes af retsordenen på grundlag af en række tilhørsmomenter, der betegnede indbegrebet af de kendsgerninger, hvoraf man kunne slutte til vedkommendes ejendomsret.
Vinding Kruses fremstilling af panteretten, som udgjorde sidste del af værket om ejendomsretten, tog hensyn til den udvikling i kreditforholdene, der med udviklingen af realkreditsystemet og tilbehørspantet og i forbindelse med den voksende betydning af pant i fordringer var sket siden Torps og Ernst Møllers fremstilling fra slutningen af det 19. århundrede.

Henry Ussing kom i sin tid til at nyde stor anseelse som obligationsrettens grand old man. Han blev professor i obligationsret 1918 og forfattede fremstillinger af obligationsretten, købsretten og andre kontrakter samt erstatningsretten, der blev grundlæggende, og som længe anvendtes som lærebøger ved universitetet. Hans deltagelse i det nordiske lovsamarbejde gav sig bl.a. udslag i udarbejdelsen af gældsbrevsloven fra 1938, der indeholder en række almindelige obligationsretlige principper. KB.

vedværk, den store fremstilling *Ejendomsretten* I-V, der fremkom i årene 1929-1933 (3. udg. i tre bind 1951). Med dette værk, der dækkede hele Vinding Kruses undervisningsområde, var inden for tingsretten skabt et sidestykke til Julius Lassens *Haandbog i Obligationsretten*, men Vinding Kruses metodiske udgangspunkt var et ganske andet end Lassens. Også for Vinding Kruse måtte praksis danne grundlaget i det erfaringsmateriale, som retsvidenskabelige fremstillinger bygger på, men gennem inddragelsen af erfaringer også fra andre videnskaber og i forsøget på udviklingen af et nyt begrebsapparat inden for en række felter fik værket en helt anden karakter end Lassens.

Ussings "Skyld og skade".

Henry Ussings første større videnskabelige arbejde var disputatsen *Skyld og Skade* (1914), der var frugten af en toårig studierejse med ophold i München, Paris og Oxford. Ussing analyserede her spørgsmålet om behovet for regler om ansvar uden skyld og vendte sig herved mod det af Jhering

FREDERIK STANG OM SKYLD OG SKADE

Den norske, juridiske professor Frederik Stang, der ligesom Lassen havde været en bærende kraft i det nordiske lovsamarbejde på obligationsrettens område, skrev i et brev til Lassen den 6. august 1917 sin mening om Ussings disputats og gav heri udtryk for de krav, der stilles til en juridisk afhandling:

"Du bad mig i sin tid, at jeg skulde si dig min mening om Ussings Skyld og Skade, naar jeg nådde læse den. Jeg har nu studert den meget grundig. Jeg er enig med dig i, at det er den bedste behandling af emnet, som foreligger. Opfatningen forekommer mig at være fri og alsidig; mange synspunkter er fremhævet med stor sikkerhet og stor styrke, og meget av det, den inneholder forekommer mig nyt. Den kritik, jeg har at gjøre gældende, er hovedsaklig at resonnementet til dels er utflytende, uten faste grænser. Der er imidlertid en feil, som især en begynder vil have vanskeligt for at undgå, naar han staar over for et emne av denne art. Jeg synes, at bogen beretiger til at stille store forventninger til forfatteren. Men jeg mener ogsaa, at netop den begyndelse, han har gjort, indesluter en fare. Ikke alle emner kan paa denne maade behandles *de lege ferenda* i bred og flot alminnelighet; som regel kræves meget mere analyse af baade retsavgjørelser og av konkrete livsforhold. Jeg haaber den tilfredsstillelse, forfatteren utvilsomt og med rette har faat av sit arbeide, ikke frister ham til ensidig at følge den metode, han der har fulgt".

opstillede dogme "kein Übel ohne Schuld", idet han fremhævede, hvorledes samfundsudviklingen havde aktualiseret et objektivt ansvar. Han opstillede herved den regel, at ansvar burde ifaldes uden culpa, hvor der var tale om ekstraordinære handlinger, der medførte en særlig fare. I den forbindelse fremhævede han i et retssammenlignende afsnit, hvorledes bl.a. fransk retspraksis havde pålagt industrielle virksomheder ansvar for farlige handlinger. Dansk retspraksis har her kun i begrænset omfang vist sig tilbøjelig til at følge Ussing, men selve den tilgrundliggende analyse af forholdet mellem culpareglen og ansvarsregler uden skyld har nydt en sådan anerkendelse, at bogen i almindelighed anses for at lægge et meget højt niveau for disputatser.

I et andet af sine tidligere værker, den fine afhandling *Bristende Forudsætninger. Bidrag til Læren om formueretlige Tilsagn* (1918), gav Ussing en kritisk analyse af et i tiden populært emne, forudsætninger. Det var et emne, som også optog nordmanden Fredrik Stang, der førte forudsætningslæren ind under fortolkningslæren. Lassen havde sin subjektive forudsætningsteori, og en objektiv teori var udformet af Ernst Møller, mens Ussing udviklede sin egen forudsætningslære på objektivt grundlag. Så han var godt klædt på til at overtage professoratet i obligationsret i 1918 efter Julius Lassen. Det første større værk han udsendte derefter var bogen om *Kaution* (1928).

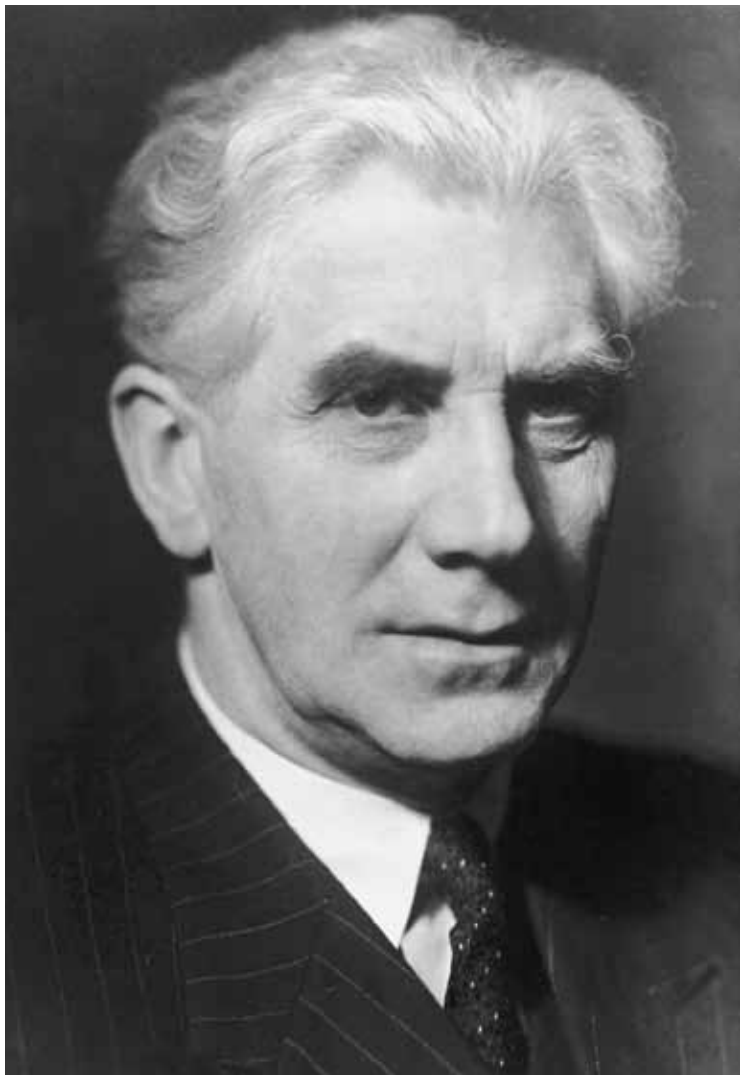

Poul Andersen har fået status som grundlæggeren af dansk forvaltningsret. Han skrev disputats om ugyldige forvaltningsakter og senere forfattede han grundlæggende værker om forvaltningsrettten, der først sent fik afløsere. Han var historisk interesseret og skrev mindre afhandlinger om bl.a. Grundtvig som rigsdagsmand. KB.

Ugyldige forvaltningsakter

Siden 1800-tallet har man undervist i *jus publicum*, offentlig ret, men faget havde slet ikke en vægt, der kunne sammenlignes med privatretten. En markant forskydning inden for retsvidenskaben siden 1930'erne har derfor været den stadigt øgede betydning, som forvaltningsretten har fået i takt med fremvæksten af velfærdsstaten og dermed en langt større offentlig sektor. Allerede fra midten af 1800-tallet havde udviklingen i privatretsvidenskaben med koncentrationen omkring rettens almene begreber virket befrugtende også på statsretsvidenskaben. Det kan iagttages tydeligt i Tyskland, hvor også statsretten blev påvirket af retspositivismen, der sat-

te retsreglerne og ikke politiske overvejelser i centrum. Det kan diskuteres, om denne udvikling uden videre var til gavn for juristerne, hvis fag på denne måde isoleredes fra økonomi og politik. At denne balancegang ikke var så let endda, viste Henning Matzens forfatterskab inden for statsretten, men senere fremstillinger af dansk statsforfatningsret har haft dette ideal om at holde retsregler adskilt fra politik for øje. Mens statsretten som juridisk disciplin ikke ændredes markant, men fortsat knyttede sig stærkt til grundlovens system, blev forvaltningsretten siden 1930'erne en stadig vigtigere disciplin, der udviklede egne metoder med forbillede i privatretten. Inspirationen kom fra Frankrig og Tyskland, og den banebrydende danske forsker på dette område var Poul Andersen, der blev professor i 1928. Først gradvis er denne større tyngde for de offentligretlige fag slået igennem, men i hvert fald siden 1980'erne kan privatretten og den offentlige ret betragtes som nogenlunde ligestillede med hensyn til vægten i det juridiske studium og retsvidenskaben, selv om der nok igen i dag er en tendens i retning af en styrkelse af privatretten.

De rammer for retsvidenskabelig virksomhed, der sættes af en efterhånden årelang tradition, bevirker, at det kun er få juridiske værker givet at indlede en ny epoke. Til undtagelserne hører Poul Andersens (1888-1977) banebrydende disputats fra 1924, *Om ugyldige Forvaltningsakter*, der dannede indledning til et forvaltningsretligt forfatterskab, som blev afgørende for udformningen af denne disciplin. Disputatsen var frugten af en studierejse i årene 1920-22, hvis tyngdepunkter var længere ophold i Paris og Heidelberg. I forordet konstaterer Poul Andersen, at "medens vi paa den juridiske Videnskabs øvrige Omraader har Værker som metodisk og i øvrigt fuldt ud staar paa Højde med Udlandets juridiske Litteratur, er dette ikke Tilfældet for Forvaltningsrettens Vedkommende". Der savnedes her en sammenfattende retsvidenskabelig virksomhed, der søgte at udfinde de retlige principper bag de enkelte afgørelser. Denne opgave løste Poul Andersen under inspiration af særlig tysk og fransk forvaltningsretlig doktrin. På grundlag af fransk *acte administratif* og det af den tyske forvaltningsretsjurist Otto Mayer formulerede begreb *Verwaltungsakt* udformede Poul Andersen systembegrebet *forvaltningsakt* som grundlag for fremstillingen af forvaltningsretten. Hovedvægten i disputatsen lå på gennemgangen af de såkaldte ugyldige forvaltningsakter; i forbindelse hermed introducerede Poul Andersen i nordisk ret læren om ugyldighed på grund af ulovligt formål, *détournement de pouvoir* eller magtfordrejning, som var udviklet på grundlag af den franske forvaltningsdom-

stol, *Conseil d´Etat´s*, praksis. I tilknytning til særlig tysk teori påpegedes endvidere en række andre mangler, der kunne knytte sig til forvaltningens såkaldte frie skøn.

I sin fremstilling af *Hovedpunkter af Forvaltningsretten* I (1930) og særlig *Dansk Forvaltningsret. Almindelige Emner* (1936, 1964) videreudviklede Poul Andersen sin lære under særlig hensyntagen til danske forhold og inddrog herved i fremstillingen også emner som tjenestemandsretten, den administrative rekurs og domstolsprøvelsen af forvaltningen. De synspunkter, Poul Andersen i disse værker gjorde gældende om grænserne for forvaltningens virksomhed, fik meget stor indflydelse på udviklingen i retspraksis og overhovedet for udviklingen af en forvaltningsretsvidenskab herhjemme. Netop i løbet af 1930'erne medførte kriselovgivning og en lang række andre regulerende indgreb fra det offentliges side en ekspansion i den offentlige administration, der aktualiserede en fastlæggelse af grænserne for forvaltningens virksomhed i forhold til borgerne. Poul Andersens ugyldighedslære, der er præget af respekten for den enkeltes frihed og krav på beskyttelse over for magtmisbrug, var i særlig grad egnet til at danne grundlag for retspraksis vedrørende disse spørgsmål. Den forsigtighed, hvormed synspunkterne er formuleret, og det væld af erfaringsmateriale, der indgik i fremstillingen af dansk forvaltningsret i dens senere udgaver, gjorde bogen til et velegnet arsenal af argumenter for den, der ønskede at hævde hensynet til retssikkerheden, hvor det kunne trues af en for voldsom skelen til effektiviteten i forvaltningsapparatet eller helt uvedkommende hensyn.

Den almindelige forvaltningsret suppleredes i 1931 af fremstillingen *Næringsretten i Hovedtræk* og i 1938 af bogen *Offentligretligt Erstatningsansvar*, hvori Poul Andersen på linje med en række andre samtidige jurister og i fortsættelse af tidligere fremsatte synspunkter gjorde sig til talsmand for at betragte staten som ansvarlig for skade forvoldt af indehavere af offentlige hverv. Også retningslinjerne i dette værk blev vejledende for udformningen af nye grundsætninger i retspraksis om dette spørgsmål.

En afvist disputats

Den retning, som nyere dansk retsfilosofi kom til at tage, blev afgørende bestemt af Alf Ross, der er en af de få danske jurister, der har opnået internationalt ry. Hans omfattende forfatterskab behandler ikke blot emner fra den almindelige retslære, men tillige filosofi og logik, statsret, folkeret og de dogmatiske juridiske fag, således tingsret og strafferet. Hans betydning for en generation af danske retsvidenskabsmænd

Alf Ross blev som retsfilosof den kendteste danske universitetsjurist uden for Danmarks grænser. I de første år mødte han en del modstand fra fakultetet, der stod uforstående over for hans meget teoretiske tilgang til retslæren. Han blev professor i 1938 med folkeret, almindelig retslære og senere statsret som sine fag. I hans tid var der ikke mange, som turde stå op med alternativer til Ross' positivistiske retsfilosofi, der kom til at præge mere end en generation af danske jurister. Der er ingen tvivl om Ross' store betydning, selv om beundringen i perioder har fået et omfang, som eftertiden ikke helt kan tilslutte sig eller måske helt forstå. KB.

har været stor, og på den baggrund kan det være vanskeligt at forstå den modstand, som Ross mødte ved fakultetet i sine første akademiske år, og som betød, at han først sent fik en fast stilling.

Efter en længere studierejse til bl.a. Wien indleverede Ross i 1926 til fakultetet med henblik på bedømmelse som disputats sin afhandling, *Læren om Retskilderne. Et Bidrag til den positive Rets Teori paa Basis af dogmehistoriske Studier i fransk, tysk og engelsk Retstænkning efter 1800*. Bogen blev imidlertid enstemmigt afvist af et bedømmelsesudvalg bestående af Vinding Kruse, Knud Berlin, Viggo Bentzon og filosoffen Jørgen Jørgensen, der alle var stærkt kritiske over for bogens meget teoretiske betragtning af retten, hvorved den adskilte sig markant fra tidens øvrige ret praktisk anlagte doktorafhandlinger. Der indføjes Vinding Kruse talte om "en Ørkenvandring" og V.

Hans Kelsen (1881-1973) er en af Europas store jurister. Han var oprindelig østriger og professor i Wien, men måtte i 1940 emigrere til USA, hvor han knyttedes til universitetet i Berkeley. I årene efter 1. Verdenskrig spillede han en vigtig rolle i forbindelse med opbygningen af et nyt østrigsk domstolssystem, men er især blevet kendt for sin *Reine Rechtslehre* fra 1934, der beskriver retten som et abstrakt normsystem adskilt fra moralnormer, der i sidste ende udledes af en hypotetisk grundnorm. Ross modtog i sine tidlige år stærk påvirkning fra Kelsen, men gik senere andre veje i sin normteori. KU.

Axel Hägerström (1868-1939) var i årene 1911-33 professor i filosofi ved Uppsala Universitet. Han er en af grundlæggerne af den såkaldte Uppsalaskole i svensk filosofi, som også fik betydning i det øvrige Norden, især i Danmark, hvor Alf Ross var påvirket af skolens nonkognitivistiske grundlag og benægtelse af den videnskabelige betydning af værdi- og følelsesmæssige udsagn. Hägerström er forfatter af en omfattende afhandling på tysk om det romerske obligationsbegreb (1927-1941). Uppsala Universitet.

Bentzon mindede om "den græske Kæmpe, der var uovervindelig, saalænge han stod paa Jorden". Fakultetets afgørelse blev et knusende slag for den unge forsker, som i en lang periode måtte melde sig syg. Men så megen handlekraft havde han, at han henvendte sig til den berømte svenske filosof Axel Hägerström, som viste sig positiv over for afhandlingen, og historien blev, at Ross i Uppsala måtte bestå en filosofisk licentiateksamen for dér at kunne indstille sig til doktorgraden. Det gjorde han, efter at også Hans Kelsen havde udtalt sig anerkendende om værket. Ross blev derfor i 1929 phil. dr. i Uppsala. Bogen udkom året efter i trykt form på tysk som *Theorie der Rechtsquellen*, med den unægtelig bemærkelsesværdige forhistorie, at to af Europas autoriteter inden for retsfilosofien havde udtalt sig anerkendende om en afhandling, som det Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet havde forkastet.

Bogen indeholdt en historisk undersøgelse af retskildeteorierne i Frankrig, England og Tyskland siden 1800, hvortil sluttede sig en omfattende systematisk fremstilling af retskildelæren, hvori Ross fremsatte sin egen retskildeteori. Under et ophold i Østrig som led i en studierejse, der også omfattede Frankrig og England, havde Ross i Wien modtaget påvirkning fra den såkaldte Wienerskole, og ikke mindst havde statsretslæreren og retsfilosoffen Hans Kelsens (1881-1973) retslære fået betydning for ham. I den såkaldte "rene retslære" havde Kelsen i et opgør bl.a. med tidligere politiserende statsvidenskab i Tyskland fremstillet retten som et sammenhængende system af normer – dvs. et udsagn fra en kompetent myndighed om en tvangsreaktion, der bør indtræde – hvis gyldighed alene afhang af deres overensstemmelse med trinhøjere retsforskrifter ("Stufenbautheorie"), der i sidste instans i hierarkisk trinfølge kunne udledes af en øverst hypotetisk grundnorm. Kernen i den rene retslære var herved ideen om en retsvidenskab, der beskæftigede sig med retten frigjort for politisk ideologi eller naturvidenskabelige elementer. Ross kritiserede i sin afhandling på flere punkter Kelsens opfattelse, men accepterede den til grund liggende tanke, at retsvidenskabens opgave alene var normlogisk, dvs. at retsvidenskaben skulle beskæftige sig med disse normer og måtte afvise at have at gøre med spørgsmålet om retten, som den burde være, eller med at forklare retsordenens kausale sammenhænge.

O.A. Borum

Borum disputerede med bogen *Personalstatutet efter dansk og fremmed Ret* (1927), og den internationale privatret, som havde ligget temmelig forsømt hen siden A.W. Scheels tid, fik nu sin egen ny fremstilling, som blev en del af juristernes pensum. Bogen handlede om de såkaldte lovkonflikter, der opstår i sager, som har tilknytningspunkter til mere end ét land, og hvor der derfor kan opstå spørgsmål om anvendelsen af flere retssystemer.

Ved Borums disputatsforsvar den 20. oktober 1927 indtraf en lille episode, da landets justitsminister, Svenning Rytter, ville sætte sig på en professorplads, "men så hjalp Højesteretssagfører Karsten Meyer ham til rette på en anden grøn Stol", skrev *Politiken* dagen efter. Opponenten, professor Axel Møller, fik i anledning af bogens omfang udtalt, at "det burde ved lov forbydes at skrive disputatser på hen ved 600 sider", men en sådan lov kom nu ikke, og det blev ikke bedre med årene.

Den internationale privatret, dvs. de regler, der angiver hvilket retssystem, der skal anvendes, når der i private retsforhold er tale om en til-

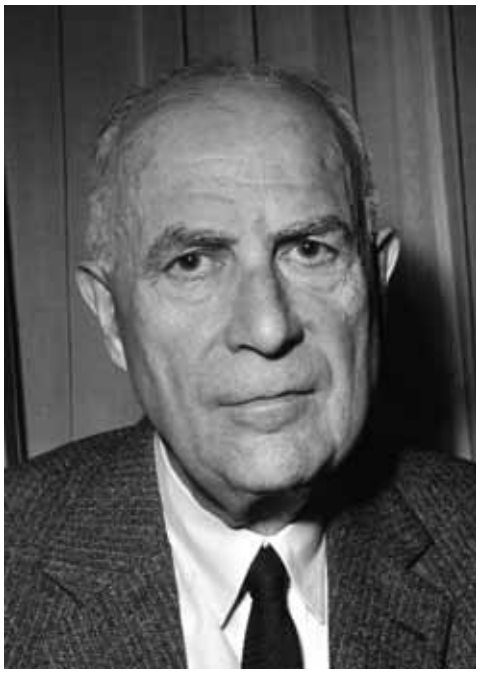

O.A. Borum blev i 1930 professor i person-, familie- og arveret og skrev lærebøger i disse fag. Senere overtog han selskabsretten som fag. Sit syn på arveretten udtrykte han således: "Den for al Arveret bærende Tanke er utvivlsomt den, at Formuen gennem Arven skal føres videre til næste Generation, skabe Kontinuitet mellem denne og de foregående Generationer og derved bidrage til Slægtens Fremskridt". Hans tanker var ikke radikale, men udtryk for en genvurdering af de hensyn, som lå bag en retsorden. Borum blev en også uden for universitetet kendt og udadvendt person med en lang række opgaver som bestyrelsesformand eller -medlem i det danske erhvervsliv. Som professor i selskabsret fra 1956 fik Borum indflydelse på betænkningen i 1961 om nye selskabsretlige love. I *Juristen* 1983 udsendte han *Bidrag til en funktionel undersøgelse af aktieselskabsbegrebet*, hvori han gjorde sig til talsmand for det sympatiske synspunkt, at en lovgivning om selskaber ikke udelukkende kunne være bestemt af hensynet til aktionærerne, men at også hensyn til andre grupper, herunder de ansatte og samfundet, måtte spille ind. KB.

knytning til udlandet, introduceredes af Ørsted, der i en grundlæggende afhandling fra 1822 opstillede en række sætninger til vejledning for domstolene. I løbet af det 19. århundrede blev den internationale privatret gjort til genstand for systematisk behandling i de almindelige fremstillinger af privatrettens almindelige del, således hos A.W. Scheel, der herved som tidligere nævnt stod under indflydelse af v. Savigny, og Deuntzer, der herved særlig var påvirket af den tyske jurist C.L. von Bar (1836-1913). I 1909 udgav H. Federspiel en fremstilling af den internationale privatrets almindelige del.

Det var imidlertid først efter fremkomsten i 1927 af O.A. Borums disputats *Personalstatutet efter dansk og fremmed Ret, Studier indenfor dansk, tysk, fransk, engelsk international Person-, Familie- og Arveret*, at tiden var moden til anerkendelse af den internationale privatret som en mere central juridisk disciplin. Det har her næppe været uden betydning, at der netop i disse år var forhandlinger i gang om en række nordiske konventioner om internationalt privatretlige spørgsmål.

Manuduktions-Affæren og Ministeriet

Undervisningsminister Borgbjerg afventer Universitetets Undersøgelse og vil antagelig til sin Tid sige et Ord med.

Dramatiske Scener paa Frue Plads efter Afhøringen af de tre Manuduktører.

De to manuduktører stud. jur. Paul G. Rohbeck og stud. jur. Boye Jacobsen, klædt efter tidens elegante herremode, forlader retten. De måtte tåle en midlertidig bortvisning fra studiet på grund af deres medvirken ved en urimelig reklamekampagne. I *Politiken* 8. oktober 1929 kunne man læse, at "vrede Studenter slog de stive rundpuldede Hatte af de to Staklers Hoveder". D´Herrer vendte dog snart tilbage til studiet, som de afsluttede med gode resultater i henholdsvis 1932 og 1933. Rohbeck blev senere højesteretssagfører, mens Boye Jacobsen endnu i en høj alder underviste som privatmanuduktør.

MANUDUKTIONSSTRIDEN I 1929

Lige meget hvordan man end indrettede det juridiske studium og søgte at tilrettelægge undervisningen for studerende, så var der en meget stor del af de studerende, der ikke kunne undvære den form for mere skolemæssig indterpning, der foregik ved manuduktionen. Det var en god indtægtskilde for kvikke unge kandidater, og manuduktionen kunne også pædagogisk forberede på en karriere ved universitetet. En bagside af manuduktionen var, at manuduktion var dyr og grundlæggende uvidenskabelig. Det gjaldt om at terpe stoffet ind i hovedet på de studerende, uden at der stilledes krav om refleksion eller forståelse. Der var mange penge at tjene, og de økonomiske interesser var baggrund for den konflikt, der opstod i 1929 mellem tre studerende og tre privatmanuduktører. De tre juridiske studenter uddelte løbesedler foran Studiegården, hvori omtaltes et "manuduktionsfirma" bestående af cand. jur. V. Baller, stud. jur. Boye H. Jacobsen og stud. jur. Paul G. Rohbeck. De kritiseredes for at have misbrugt deres stillinger til over for de førstedels studerende at have overdrevet betydningen af manuduktionsundervisningen og for at have købt studenterbladet *Den akademiske Borger* til at rose deres manuduktionsvirksomhed samt til at skrive nedsættende om andre manuduktører. Disse anklager bestyrkedes ved en kontrakt mellem manuduktørerne og redaktørerne, som blev refereret i dagspressen. Begge parter afviste klagerne, og manuduktørerne tilintetgjorde den famøse kontrakt.

De tre manuduktører havde i et år været optaget i det ansete manuduktionsfirma, der udgjordes af højesteretssagfører Leif Gamborg, dommer Victor Hansen, landsretssagførerne Stephan Hurwitz og Oskar Bondo Svane, men var blevet opsagt på grund af uoverensstemmelser om undervisningsmetoder. Sagen blev drøftet i Studenterforeningen, og Det juridiske Studenterråd udsendte en erklæring, hvori fakultetet anmodedes om at tage studie- og manuduktionsforholdene ved førstedels studiet op til overvejelse, samt om at foranstalte en undersøgelse af de pågældende manuduktørers forhold. Herefter indkaldte dekanen, professor dr.jur. Poul Andersen, de to manuduktører, der stadig var studerende, til møde på fakultetet.

Politiken slog sagen stort op den 6. oktober 1929 med overskriften "Universitetet griber ind i Manuduktionsaffæren" og indledte med følgende dramatiske beskrivelse af situationen: "Det latinske Kvarter genlød i gaar af heftige Debatters Højrøstethed. Den uhyggelige Manuduktionsaffære, som nu er bragt frem for Offentligheden, har i Virkeligheden længe været i Udvikling og diskuteret på Universitetet. Men først med de tre Studenters Løbeseddel blev den lyse Lue tændt". Flere retssager fulgte i kølvandet af kritikken, såvel i forhold til redaktørerne som løbeseddelforfatterne.

Universitetsmæssigt endte sagen med, at de to manuduktører og de to redaktører af *Den akademiske Borger* blev relegeret midlertidigt af Konsistorium efter indstilling fra Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet.

ID

PROFESSORERNES FAKULTET 1931-1956

STUDIEORDNINGEN 1931

Fakultetet tilhørte professorerne. Politikeren Poul Møller skrev senere om sine studieår: "Af samfundsfag faldt det da naturligt at vælge juraen, studiet kunne forenes med et erhvervsmæssigt arbejde, og det ville udbygge mit kendskab til visse dels af samfundets mekanik, det var ikke et dårligt grundlag for en politisk virksomhed. Disse forventninger er fuldt ud indfriet. Som helhed må det vist erkendes, at selve det teoretiske studium af et retssystem er enormt kedsommeligt, men at det til gengæld er vældig morsomt og interessant at anvende juraen i praksis ... Københavns Universitet anno 1938 var helt og holdent professorernes universitet. Til studenterne blev der i det rets- og statsvidenskabelige fakultet praktisk taget intet hensyn taget".

En ny studieordning 1931 var fremkaldt af et ønske fra Justitsministeriet om at give det juridiske studium endnu en drejning i mere praktisk retning. Resultatet blev et studium, der bestod af tre dele. Første del omfattede borgerlig ret, statsret med folkeret samt nationaløkonomi; anden del person-, familie- og arveret med international privatret, strafferet og et valg mellem retshistorie og romerret; studiets tredje del bestod af fagene ejendomsret, obligationsret med selskabsret og søret samt retspleje. Inden eksamen i tredje del skulle aflægges en prøve i bogholderi og regnskabskritik. Faget retslære blev ikke et selvstændigt eksamensfag, men der skulle undervises i faget således, at der kunne stilles spørgsmål i det ved de øvrige eksaminer.

En tanke bag reformen var at begrænse studietiden, der var oppe på seks år. Stoffet var for stort, hed det, og der stilledes for store krav til de studerendes hukommelse, idet det reelle pensum omfattede 7.300 sider, som nu blev skåret ned med 1.500 sider. Ved en begrænsning af stoffet ønskede man "i Fremtiden at blive i Stand til at stille større Krav til de mere kvalitative Aandsevner". Man opgav ideen om, at de studerende skulle skrive en specialeafhandling, og gjorde specialer og specialeopgaver valgfrie. Til gengæld blev der stillet flere almindelige opgaver. Grundideen var en hukommelsesmæssig lettelse, men en forestillingsmæssig skærpelse af kravene.

Om faget retslære hed det i fakultetets indstilling: "Det er Fakultetets Opfattelse, at der bør udarbejdes en noget større Fremstilling af den almindelige Retslære end den nu benyttede, at denne ogsaa bør omfatte Læren om Retskilderne i Almindelighed, og at der regelmæssigt bør afholdes Forelæsninger i disse Emner. Derimod egner Faget sig ikke godt til selvstændig Eksamination, navnlig gælder dette de mere almene Afsnit". Og fakultetet golde empirister mente også at kunne fastslå, at de "historiske Fags Betydning er nu nærmest kun den at give de Studerende Forstaaelse af Retten som historisk betinget Fænomen, men dette Hensyn alene ses ikke at kunne begrunde Fagets Opretholdelse som tvunget".

Som noget helt nyt foreslog man ansættelse af nogle universitetsmanuduktører med den opgave at gennemgå fagene på studiets første del.

Det juridiske studium er efterhånden "blevet noget af et Monstrum", sagde den gamle Viggo Bentzon i et interview i *Politiken* i august 1936. Bentzon havde set det som sin opgave at bekæmpe gold udenadslæren og i stedet lægge hovedvægten på udviklingen af det juridiske skøn hos de studerende. Men kampen mod udenadslæren var svær. Det juridiske studium er i meget høj grad karakterorienteret. Ved ansættelser af jurister blev der – og bliver der stadig – først og fremmest set på eksamensbeviset. Ansporingen til at læse og lære et stort stof, så kandidaten ved eksamensbordet kan imponere, er meget stor. Den private manuduktionsundervisning med ofte brillante lærere, som underviste målrettet med henblik på at skaffe de studerende gode eksamenskarakterer, var med til at skubbe studiet i retning af præstationsræs til eksamen. Manuduktørerne var selv ug-drenge, og målet i den højt betalte undervisning var en kombination af at uddanne kloninger af manuduktøren og at koncentrere stoffet og præsentere det i en form, så også de mindre hurtige kunne få et overblik og komme så nogenlunde gennem eksamen. Det var ved eksamensbordet, at slaget skulle stå i første omgang, og så var det ikke så afgørende om den viden, der blev fremlagt, nu også var så nyttig i praksis, eller rigtigt forstået.

STUDIEORDNINGEN 1937

Den 13. juli 1937 udsendtes en kgl. anordning om indretningen af de juridiske eksaminer i København, som medførte enkelte ændringer i ordningen fra 1931. Strafferetten og retsplejen blev samlet på studiets anden del sammen med retshistorie eller romerret. Person-, familie- og arveretten flyttedes op på tredje del sammen med de øvrige privatretlige fag, og det bestemtes, at der skulle eksamineres i almindelig retslære i forbindelse med faget ejendomsret.

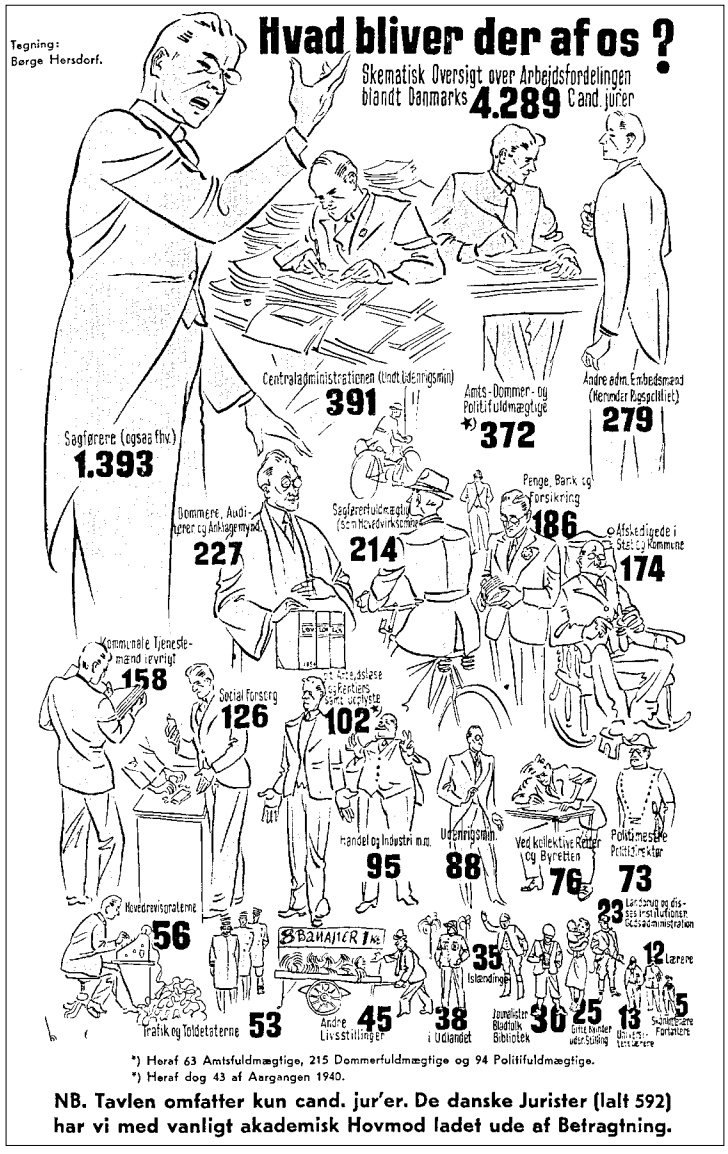

Det juridiske arbejdsmarked var i midten af det 20. århundrede blevet ganske varieret, som det meget illustrativt frem af Børge Hersdorfs tegning fra *Stud. jur.*, december 1940. Måden at opdele arbejdsmarkedet på har ændret sig siden 1940, kategorien "Gifte Kvinder uden Stilling" ville nok vække nogen ståhej, hvis den blev anvendt i dag, hvilket vanskeliggør direkte sammenligninger. Men nogle træk er slående: Ca. 1600 jurister svarende til knap 40% af den samlede bestand var i 1940 beskæftiget med advokatvirksomhed, de tilsvarende tal var i 2005 ca. 4.600 eller 28%. Og så har den offentlige sektor siden 1940 afløst den private som juristernes hovedarbejdsplads. Mindst er ændringen inden for det klassiske område domstole, anklagemyndighed og politi, som i 1940 lagde beslag på hver femte cand. jur., i alt ca. 800, i dag er tallet ca. 1.300, svarende til 8%. I 2005 var hver fjerde jurist, godt 3.800, ansat i staten mod 800 eller 20% i 1940. Kommunerne beskæftigede 1940 ca. 160 jurister, svarende til knap 4%, i 2005 var de tilsvarende tal 9 % eller ca. 1.500 jurister. Som det fremgår af tegningen, er de knap 600 danske jurister (exam. jur.) ikke medregnet i opgørelserne, havde de været det, ville det have forrykket balancen i 1940 yderligere i den private sektors favør.

Erwin Munch-Petersen blev i 1941 professor ved Københavns Universitet. Han blev i 1935 dr. jur. og hans fagområde var først og fremmest fuldbyrdelsesretten og andre dele af processen. "Det er således en tung Arv Sønnen får at forvalte", skrev *Berlingske Aftenavis* den 6. oktober 1941. Erwin Munch-Petersen kom fra en stilling som byretsdommer, der siden 1936 kombineredes med et universitetslektorat. Ved forsvaret i 1935 af Munch-Petersens disputats om konkurssurrogater i kombination med en bog om overdragelse til fyldestgørelse udtalte Ussing: "De har ikke Deres styrke i originaliteten, men De har andre evner, der er fuldt så vigtige". Som videnskabsmand nåede han at skrive lærebøger i proces, men især var han kendt som universitetets referendar, for sit engagement som studerende og som formand for Juristforbundet. KB.

Carl Rasting blev lektor i 1931 og forsvarede i 1932 sin disputats om entreprenørers omsætningsbeskyttelse. Han kom fra Justitsministeriet, siden 1936 havde han været professor ved Aarhus Universitet og blev i 1951 professor i København med fagene søret, forsikringsret og entrepriseret som sine områder. Han var ved blevet indvalgt i Folketinget for de konservative, og som en begrundelse for at søge til København havde han angivet, at det ikke var muligt at passe et professorat i Århus samtidig med et mandat i Folketinget. KB.

DET JURIDISKE FAKULTET 1931-1956

Professorerne 1931-1956

Fakultetets lærere var i princippet ligemænd, men som i enhver større organisation var nogle mere lige end andre. Der var professorer, som i kraft af deres personlighed, kontakter med verden uden for universitetet eller på grund af deres forskningsmæssige tyngde fik større betydning end andre. Frederik Vinding Kruse hørte i perioden frem til besættelsen til de dominerende skikkelser på fakultetet, men blev samtidig et kontroversielt medlem. Mere diskret virkede Ussing, som i kraft af sin obligationsretlige værker nød en meget høj anseelse. Ved siden af de to kunne det være svært at komme til, men også Poul Andersen og Stephan Hurwitz hørte til de i offentligheden kendte, mens Ross først senere blev den store stjerne. Alt i alt var der tale om et fagligt stærkt fakultet, hvis medlemmer så godt som alle på en eller anden måde blev bemærket både på og uden for universitetet.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1931-1956

1935 **STEPHAN HURWITZ** (1901-81) overtog H. Munch-Petersens professorat med hovedvægten på retspleje. Han fortæller selv, at han søgte professoratet, som han forlod 1955 for at blive Folketingets første ombudsmand, efter opfordring fra Viggo Bentzon.

1938 **ALF ROSS,** (1899-1979) udnævnes til professor (docent 1935) i folkeret og senere tillige i statsret og almindelig retslære. Han tog sin afsked pga. alder 1969.

1942 **ERWIN MUNCH-PETERSEN** (1900-56), der var søn af H. Munch-Petersen, tiltrådte som professor og overtog som sit fag processen. Han beklædte professoratet til sin død.

1944 **STIG IUUL** (1907-1969), der siden 1938 havde været docent, efterfulgte Poul Johs. Jørgensen som professor i retshistorie. Han beklædte professoratet til sin død

ERNST ANDERSEN (1907-2002) udnævntes til professor (lektor 1941) i offentlig ret. Han overtog i 1956 person-, familie- og arveretten, som han beholdt, til han i 1977 tog sin afsked pga. alder.

1951 **W.E. VON EYBEN** (1913-2000) efterfulgte Frederik Vinding Kruse som professor i ejendomsret (formueret). Han tog sin afsked pga. alder 1982.

CARL RASTING (1900-67), der var blevet lektor i 1931 og professor ved Aarhus Universitet 1936, blev i 1951 udnævnt til professor i København med fagene søret, forsikringsret og entrepriseret som sine områder. Han bestred embedet til sin død.

1955 **ANDERS VINDING KRUSE** (1921-1995) efterfulgte Henry Ussing som professor med obligationsretten som fagområde. Han tog sin afsked pga. alder 1991.

1956 **KNUD WAABEN** (f. 1921) blev konstitueret som ekstraordinær professor i strafferet i Stephan Hurwitz' sted. Han blev ordinær professor 1959 og tog sin afsked pga. alder 1991.

RETSVIDENSKABELIGE DOCENTER I FØRSTE HALVDEL AF DET 20. ÅRHUNDREDE

1. DOCENTUR, OPRETTET 1899, NORMERET 1916

HANS V. MUNCH-PETERSEN 1899-1901
L.A. GRUNDTVIG 1901-1903
HOLGER FEDERSPIEL, 1903-1914.
AKSEL MØLLER, 1914-1916
KRISTIAN SINDBALLE 1916-20
POUL ANDERSEN 1920-1935
ALF ROSS 1935-1938
STIG IUUL 1938-1944
ERNST ANDERSEN 1944, docenturet opnormeres til ekstraordinært professorat 1944-1977.

2. DOCENTUR, OPRETTET 1911, NORMERET 1916

FREDERIK VINDING KRUSE 1911-1914
HENRY USSING 1914-1918

RETSVIDENSKABELIGE LEKTORER UDNÆVNT FØR 1950

1. LEKTORAT, OPRETTET 1917

O.K. MAGNUSSEN 1917-1952

2. LEKTORAT, OPRETTET 1931

CARL RASTING 1931-1936
ERWIN MUNCH PETERSEN 1936-1938.
CARL POPP-MADSEN 1938-1942
ERNST ANDERSEN 1942-1944
TORBEN LUND 1944-1947
ERIK A. HARDER 1947-1964

3. LEKTORAT, OPRETTET 1931

STEPHAN HURWITZ 1931-1935
KNUD ILLUM 1935-1936
CARL POPP-MADSEN 1936-1937
STIG IUUL 1937-1938
N.P. MADSEN-MYGDAL 1938-1945
OLUF LIND 1945-1981

4. LEKTORAT, OPRETTET 1938

– "DET STORE LEKTORAT"

ERWIN MUNCH PETERSEN 1938-1942
CARL POPP-MADSEN 1942-1945
JENS SØNDERGAARD 1945-1957

ANDRE LÆRERE

Docenter

Som tidligere omtalt blev stillingskategorien docenter indført i 1844 som en i virkeligheden meget løs ansættelsesform. Som årene gik antog docenturerne en mere fast form, og nogle docenturer blev efterhånden som en slags permanente begyndelsesstillinger optaget i universitetets egentlige normering i de lønningslove – de vigtigste er fra 1858, 1871 og 1892 – hvorved man i resten af århundredet justerede universitetets lønforhold.

Hertil kom, at faget fra 1903 rådede over en stilling som *praktisk docent* ved Juridisk Laboratorium, en deltidsstilling der først blev besat med overretssagfører Oscar Johansen (1860-1942), siden med højesteretssagfører Ernst Møller (1860-1916).

Under Første Verdenskrig blev der på undervisningsministeriets initiativ gennemført et omfattende udvalgs- og reformarbejde vedrørende de praktiske rammer for universitetets virke. Af dette arbejde, der er udførligt beskrevet i universitetets årbøger 1915-1920, er i den her givne sammenhæng bestemmelserne omkring universitetets docenter af betydning. I Lønningsloven af 22. april 1916 fik docenterne, som professorerne, status af kgl. udnævnte tjenestemænd, og deres løn blev fastsat til skønsmæssigt 60% af en professorgage. I henhold hertil indstillede Konsistorium i maj Aksel Møller og Henry Ussing til kgl. udnævnte docenter i retsvidenskab. Det 2. docentur blev ikke besat efter Ussings udnævnelse til professor, og bortfaldt i 1920. Herefter rådede den juridiske faggruppe frem til Anden Verdenskrig over ét normeret docentur.

Lektorer

Da Ernst Møller døde i 1916 blev det praktiske docentur ved juridisk Laboratorium omdannet til et lektorat, en deltidsstilling, der efter opslag blev besat med en jurist med hovedstilling uden for universitetet for tre år ad gangen. Denne stillingskategori, *ekstern lektor,* har siden spillet en vigtig rolle i alle fakulteter, fordi den gør det muligt i universitetets undervisning at udnytte højt kvalificeret ekspertise inden for områder, der ikke dækkes af de faste lærere. Lektoratet ved Juridisk Laboratorium blev i 1917 besat med den højt anerkendte O.K. Magnussen, der fungerede til 1952. Hans vigtigste opgave blev at bistå de studerende med udarbejdelsen af den store juridiske opgave, og der findes mange vidnesbyrd om taknemmelighed fra de studerende over den måde, hvorpå han løste opgaven.

Oprettelsen af Juridisk Laboratorium og det dertil knyttede docentur/lektorat var en konsekvens af studieordningen 1902. På samme måde

blev der som en følge af nyordningen af det juridiske studium i 1931, og det pres på undervisningen, som det stigende studentertal medførte, oprettet to nye lektorater. Hertil kom i 1938 kom endnu et, normeret i en højere lønklasse, hvorfor det det blev kaldt "Det store Lektorat". Som det fremgår af oversigten på side 326 over lektoraternes indehavere, kom de i højeste grad, som tidligere tiders adjunkturer, lektorater og docenturer, til at virke som rekrutteringsstillinger.

Det voldsomme studenterpres – antallet af jurastuderende kulminerede i 1945 med 6.488, hvilket gjorde faget til universitetets studentermæssigt største – og den stadige faglige specialisering lagde fra Anden Verdenskrig den juridiske fakultetsgruppe under et stadig større pres, hvilket de næste årtier førte til en radikal forandret struktur i det juridiske lærerkorps. Denne udvikling vil blive behandlet i et følgende afsnit.

Universitetsmanuduktionen

De jurastuderende søgte først og fremmest til manuduktørerne for at få den fornødne koncentrerede gennemgang af lærestoffet frem for at følge forelæsningsrækker og eksaminatorier, der forløb over flere semestre. De private manuduktører havde stor søgning, men set fra universitetets side indebar ordningen to alvorlige ulemper: Den var en belastning for de studerendes økonomi, og universitetet havde ingen kontrol med manuduktionens kvalitet.

Gennem hele det 20. århundredes første halvdel fremsatte de jurastuderende igen og igen krav om nedsættelse eller helt bortfald af betalingen, et mål der først blev nået i 1960. Men allerede i 1921 besluttede fakultetet, efter en henvendelse fra Det rets- og statsvidenskabelige Studenterråd om "at oprette en af Fakultetet autoriseret og Kontrolleret Manuduktion" at ansætte 4 universitetsmanuduktører. Fakultetets beslutning er grundigt behandlet i universitetets årbog for 1920-23, og det fremgår klart, at såvel hensynet til en forsvarlig undervisning som muligheden for at kontrollere den helt vilkårlige prisdannelse spillede en afgørende rolle.

Universitetsmanuduktionen skulle i første omgang kun tilbydes på 2. del, men efter at fakultetet efter få års forløb havde måttet konstatere, at der var forøget behov for manuduktion, også ved førstedels fagene, og at dette problem var blevet udnyttet af "forretningsdygtige Manuduktører til at udvide Manuduktionen ud over det Nødvendige". Konsekvensen heraf var, at udgifterne til studiet var stigende, at studenterne ingen garanti havde for kvaliteten af manuduktørernes undervisning, og at spe-

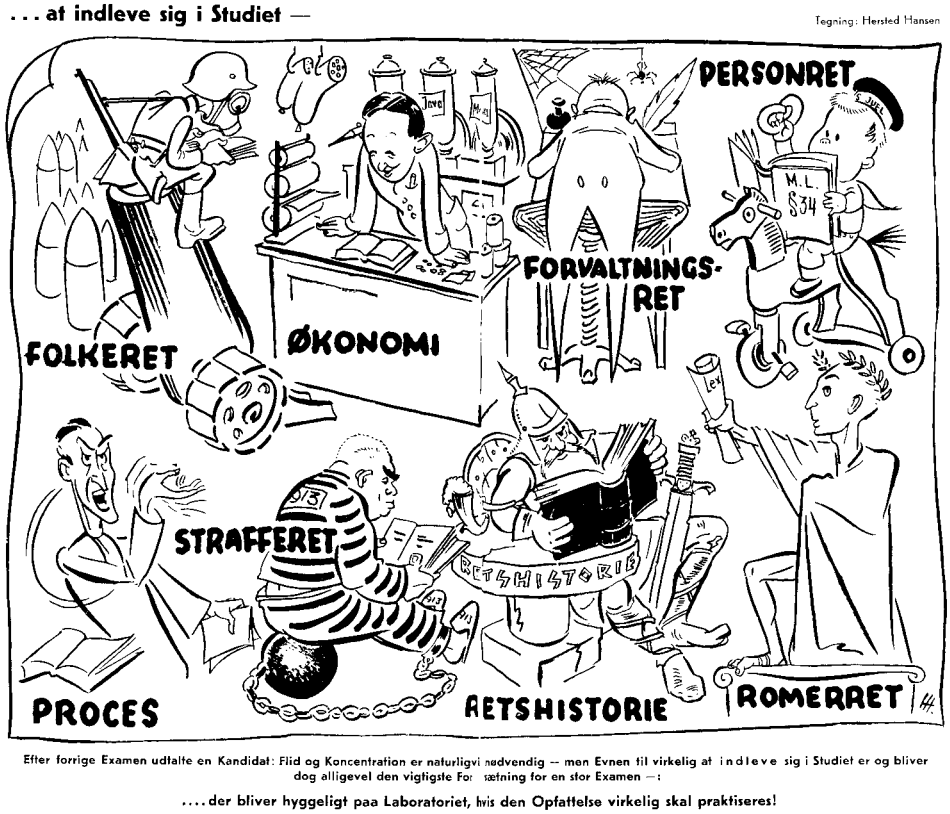

Stud. jur. bragte løbende kommentarer til studiet, eksamen og det evigtgyldige spørgsmål om hvad der kræves for at blive en god jurist. Her er en af de mere muntre af disse kommentarer, tegnet april 1940 af Hersted Hansen. KU.

cielt dygtige eksamensterpere kunne skaffe sig betydelig søgning. Følgende blev universitetsmanuduktionen fra 1931 udvidet til også at omfatte 1. del. Den blev en succes, i den forstand som det lykkedes universitetet at ansætte fremtrædende jurister som manuduktører, hvoraf adskillige siden gjorde glimrende karriere i administrationen, privat advokatvirksomhed, retsvæsenet eller på universitetet.

Under Danmarks besættelse 1940-45 blev det besluttet, at universitetsmanuduktørerne, som følge af flere professorers fravær på grund af flugt til Sverige eller andre tilsvarende årsager, som en nødordning kunne fungere som eksaminatorer, en beslutning, der gav anledning til en del debat. De studerende, som ikke havde fulgt de pågældende manuduktørers undervisning, protesterede forståeligt nok mod beslutningen.

Og de private manuduktører protesterede mod den forøgede konkurrence, der ville medføre tilbagegang for dem i antallet af manuducender. Studenterrådet anlagde en mere principiel synsvinkel ved at give udtryk for, at en ansættelse af flere lektorer til erstatning for de manglende professorer under de herskende forhold var ønskelig, idet man i øvrigt principielt mente, at der var for få lærerkræfter ved universitetet.

Pressen interesserede sig også for forholdene omkring jurastudiet. Således skrev *Københavneren* 10. august 1948 under overskriften "Privatmanuduktionen udryddes i juraen" en dramatisk indledning til en artikel herom: Det juridiske Fakultet ved Københavns Universitet indleder ved efterårssemestrets begyndelse "en storstilet aktion med det formål at få drejet halsen om på sit smertensbarn gennem mange år: privatmanuduktionen". Anledningen var, at fakultetet 27. maj 1948, efter ønske fra Det juridiske Studenterråd, og efter at der var opnået den fornødne bevilling, havde besluttet at opslå tre stillinger i Retspleje, Offentlig ret og Obligationsret/Borgerlig ret, som "Undervisningsassistenter ved den juridiske Undervisning".

Disse stillinger blev i 1952 omdannet til lektorater i retsvidenskab med den begrundelse, at de pågældendes arbejde ikke adskilte sig fra det, som udførtes af lektorer under andre fakulteter, men navnlig fordi de ved embedseksamen alternerede med fagprofessorerne som eksaminatorer. Universitetsmanuduktionen opretholdtes sideløbende fra 1948 og fordelte sig på fagene statsret, forvaltningsret, folkeret, proces, nationaløkonomi, obligationsret, ejendomsret og civilret I samt retshistorie og romerret, indtil der med virkning fra 1. september 1960 blev gennemført den ændring, at studenternes betaling bortfaldt, og at universitetsmanuduktørerne herefter aflønnedes efter de samme retningslinjer for timelønnede undervisningsassistenter, som var gældende for andre fag og fakulteter.

Man kan sige, at dette betød afslutningen på mere end 200 års universitetsmanuduktion, forstået som undervisning, udbudt mod betaling først af private, siden 1922 tillige af universitetet som supplement til universitetets officielle undervisning. Men endnu i begyndelsen af det 21. århundrede hører man ofte de juridiske undervisningsassistenter omtalt som manuduktører. Lønningsvilkårene er som skitseret oven for, men det lyder nu en gang finere at være manuduktør end undervisningsassistent.

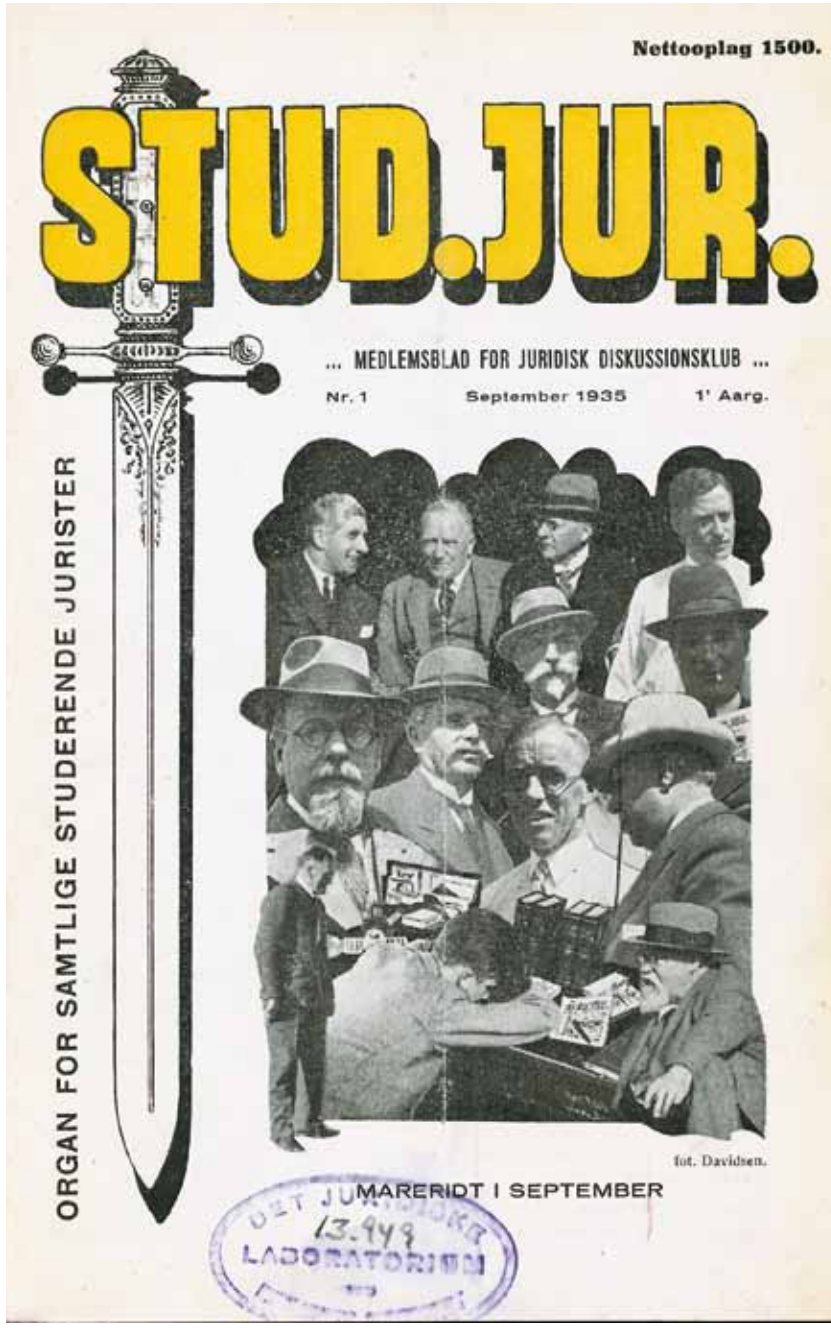

FORSIDEN AF DET FØRSTE NUMMER AF STUD. JUR.
Under overskriften *Ny Stjerne paa akademisk Himmel* lanceredes *Stud. jur.* september 1935 med disse ord: "Dette er ikke første Nummer af en blændede Studenterpresse med internationalt Tilsnit. Havde De ventet det, bliver De skuffet. Redaktionen er blottet for journalistisk Ambition. "Stud. jur."s sfære er nøje afgrænset ved det juridiske Fakultets Mure, men vil til Gengæld med udpræget Nidkærhed behandle alle Dagliglivets Problemer inden for dette Fag". Forsidebilledet er en kollage af de juridiske professorer. KU.

Bo Bramsen (1912-2002) blev cand. jur. 1937. Han blev en fremtrædende skikkelse i forlagsbranchen, efter en kort afstikker som sekretær hos Rigspolitichefen. Han var grundlæggeren af *Stud. jur.* og startede sit arbejdsliv i 1937 som forlagssekretær på Gyldendal. I 1943 måtte han flygte til Sverige og videre til London. Senere drev han det vidt, bl.a. var han direktør for Politikens Forlag i 26 år og i en kort årrække chefredaktør for dagbladet Politiken. Her ses Bo Bramsen i uniform fotograferet i London 1945. KB.

STUD. JUR.

Med et antal jurastuderende, der i begyndelsen af 1931 rundede 1200, var det et behov – og et marked – for et juridisk studenterblad. I september 1935 udkom første nummer af *Stud. jur.* som medlemsblad for den i 1903 oprettede Juridisk Diskussionsklub. Det fremgår, at udgivelsen stod som et samarbejde mellem denne, Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet og Det retsvidenskabelige Studenterraad.

Stud. jur. Bo Bramsen, tog initiativ til bladet, med hans egne ord fordi "jeg kedede mig forfærdeligt meget på studiet, så jeg søgte noget, der kunne fange min interesse". Bo Bramsen havde i starten svært ved at finde sponsorer og forelægger. Forlæggeren Arnold Busck erklærede over for Bo Bramsen: "Ideen er absolut dødsdømt, unge Mand!" Ingen andre studenterblade kunne løbe rundt, derfor var det helt utænkeligt, at et fagblad ville. Juridisk Diskussionsklub fandt dog ideen god og gav et lille tilskud på kr. 100,- årligt. Det hører med til historien, at Juristforbundet, da oplaget efter fire år var vokset fra 1500 til 2500 eksemplarer, tilbød at købe bladet, og, da dette blev afslået, truede med at udgive sit eget – hos Arnold Busck!

Stud. jur. havde ved siden af rollen som medlemsblad for Juridisk Diskussionsklub tillige den funktion at fungere som halvofficielt meddelelsesblad for fakultetet. Her bragtes foruden forskellige officielle meddelelser om eksamen og andet oversigter over forelæsningerne, rettelser til lektionskataloget, overspringslister, og – som noget meget vigtigt – en samlet oversigt over den hvert semester udbudte manuduktion.

Fra starten var *Stud. jur.* talerør for Det retsvidenskabelige Studenterråd, fra slutningen af 1936 tillige for det århusianske juridiske studenterråd, en funktion, der blev opretholdt, til bladet gik ind i 1975.

Stud. jur. var, som navnet siger, juristernes blad, men udvidede 1940 og frem til 1964 dækningen til også at omfatte de polit.- og aktuarstuderende, hvilket markeredes med undertitlen i mere beskeden typografi *Polit og Actuar.*

Uagtet, at redaktionen ved starten i 1935 havde påberåbt sig at være blottet for journalistisk ambition, bliver man, når man bladrer igennem de første årgange, imponeret over det høje redaktionelle niveau. Det siger sig selv, at arrangementerne i Juridisk Diskussionsklub fik en fyldig dækning, men hertil kom interwievs med og indlæg forfattet af fremtrædende jurister inden og uden for fakultetet, artikler om studenternes sociale og økonomiske for-

Annonce for Store Nordiske Videnskabsboghandel stod fra starten i 1935 og frem til 1958 for den praktiske udgivelse af *Stud. jur.,* hvorefter Gads Forlag tog over i nogle år, indtil Juristforbundets forlag fra 1962 til 1975, stod som udgiver. Som en del af dette arrangement havde Store Nordiske Videnskabsboghandel i adskillige år en fast annonce på bagsiden af bladet, hvor de opfordrede de jurastuderende til at åbne en bogkonto. Annoncerne udmærker sig ved at være af høj kunstnerisk kvalitet, udformet af tidens førende tegnere. Her er det Bo Bojesen, der giver sin version af det evige tema om den fattige student på et usselt tagkammer med en slunken pung.

hold, om beskæftigelsesforhold, kvindelige juristers studie og erhvervsmuligheder, anmeldelser af juridiske disputatser, lærebøger og anden faglitteratur og meget andet. Hertil kommer brugen af mange og gode illustrationer, hvor ikke mindst satiriske tegninger gav liv. Også ikke fagligt stof var der plads til, således skrev den senere formand for Ny Carlsbergfondet Torben Holck Colding (cand. jur. 1944) i begyndelsen af 1940'erne under titlen *Mens Justitia hviler* et stort antal skarpsindige og ikke ukritiske anmeldelser – Holck Colding var således i januar 1941 bestemt ikke begejstret for Hans Scherfigs *Det forsømte Forår* – af tidens skønlitterære udgivelser af danske og udenlandske forfattere.

Det høje niveau fra de første år viste sig i længden svært at opretholde, om end det mere direkte fagrelaterede stof længe var nok til at opretholde bladet. Men som mange indlæg igennem årene vidner om, var økonomien svag. Allerede i 1940 blev der derfor indgået et samarbejde med Juristforbundet, der herefter stod som med- fra 1962 eneudgiver. Derimod opgav man efter få måneder i 1940 ideen om at lade *Stud. jur.* være Juristforbundets officielle studenterorgan.

Stud. jur.´s linje havde fra starten været absolut upolitisk, Besættelsen ændrede dette. Under Bo Bramsen, der var fortsat som redaktør efter sin eksamen i 1937, blev bladet det skarpeste tysk-kritiske studenterblad, hvilket førte til, at han hver måned blev indkaldt til reprimander i Udenrigsministeriets Pressebureau. Kontorchef Karl I. Eskelund (1890-1966), der langt fra sympatiserede med besættelsesmagten, sagde på et af møderne: "Der udkommer nu så mange illegale blade i Danmark, og ingen ved hvem, der laver dem, og det er jo nok også det bedste. Men De, Bramsen, sætter ikke alene Deres navn på bagsiden af bladet, og også Deres adresse og – for en sikkerheds skyld – også Deres telefonnummer. De kan tro, at tyskerne ringer til Dem en Dag, hvis Deres Pibe ikke snart får en anden Lyd". 29. august 1943 blev Bramsen arresteret af tyskerne og sat i Horserødlejren, men blev løsladt efter nogle måneder.

Sidste nummer af det gamle *Stud. jur.* udkom april 1974. Det blev i afløst af det mere bredtfavnende, men for de fleste studerende ret uinteressante fakultetsblad *Stud. samf.* Herefter gik der 10 år, indtil Juridisk Diskussionsklub påbegyndte udgivelsen af et nyt *Stud. jur.* som medlemsblad, hvorved ringen var sluttet tilbage til begyndelsen et halvt århundrede før. ES og JFJ

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1931-1956

Af de 27 jurister, der i perioden 1931-1956 erhvervede doktorgraden, blev femten fast knyttet til et universitet. Fem blev advokater, en blev ansat i Udenrigsministeriet, en i Justitsministeriet og en i Indenrigsministeriet. Tre blev dommere, og en blev senere amtmand.

1932 **CARL RASTING:** *Retssammenlignende Studier over Entreprenørens Omsætningsbeskyttelse.*

1933 **STEPHAN HURWITZ**: *Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar.*

CARL POPP-MADSEN: *Bod. Bidrag til Læren om Retshaandhævelsens Midler.*

1934 **SVEN CLAUSEN:** *Kreditforeningsforhold. 1. del. Nogle Kreditforeningsproblemer. En Studie over Spørgsmaal i den organiserede Realkredit.*

POUL GÆDEKEN: *Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammeldansk og germansk Ret.*

KNUD ILLUM: *Modregning i Konkurs. En kritisk Undersøgelse under Hensyntagen til dansk og fremmed Ret.*

ALF ROSS: *Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. En Kritik af den teoretiske Retsvidenskabs Grundbegreber.*

1935 **ERWIN MUNCH-PETERSEN:** *Overdragelser til Fyldestgørelse. Nogle Studier i Spørgsmaalet om Ejendomsrettens Overgang.*

1937 **GEORG COHN:** *Neo-Neutralitet. Folkeretlige Studier over Neutralitetsbegrebets nyeste Udvikling.*

1940 **ERNST ANDERSEN:** *Administrativt Tilsyn med Kommunalforvaltningen. En Studie indenfor den offentlige Ret.*

ERIK BRÜEL: *Internationale Stræder. En folkeretlig Undersøgelse. Bd. 1. Internationale Stræders Retsstilling i Almindelighed* (1939). *Bd. 2. Stræder, der omfattes af positive Særordninger* (1940).

STIG IUUL: *Fællig og Hovedlod. Studier over Formueforholdet mellem Ægtefæller i Tiden før Christian V's Danske Lov.*

1941 **BERNT HJEJLE:** *Foreningsvoldgift. Studier over Gyldigheden af Selvdømmeklausuler i retlige Fællesskabsforhold.*

1944 **TORBEN LUND:** *Billedkunsten i retlig Belysning. En fremstilling af den åndelige Ejendomsret til Kunstværker, Arkitektur, Kunstindustri, Fotografier og Mønstre.*

1946 **LOUIS LE MAIRE:** *Legal Kastration i strafferetlig Belysning.*

N. P. MADSEN-MYGDAL: *Ordre public og Territorialitet. Analytiske Betragtninger over Dispariteten i international Privatret.*

MAX SØRENSEN: *Les sources du droit international. Etude sur la jurisprudence de la cour permanente de justice internationale.*

1948 **HARDY ANDREASEN:** *Varemærkeretten i konkurrenceretlig Belysning. En retssammenlignende Analyse af Varemærkerettens Grundbegreber og en Fremstilling af Ejendomsretten til Varemærker.*

JENS HIMMELSTRUP: *Den provisoriske Lovgivning i Danmark. Beskrivelse og Synspunkter.*

1949 **POUL MEYER:** *Danske bylag. En fremstilling af det danske landsbystyre på baggrund af retshistoriske studier over jordfællesskabets hovedproblemer.*

1950 **E. A. ABITZ:** *Vejenes retsforhold. Særlig med henblik på landdistrikterne og købstædernes forstadsområder.*

W. E. VON EYBEN: *Strafudmåling. Lovens rammer og dommerens udfyldning.*

ANDERS VINDING KRUSE: *Restitutioner. Et bidrag til undersøgelsen af berigelsesgrundsætningen i dansk og fremmed ret.*

O. K. MAGNUSSEN: *Naboretlige studier.*

1951 **THØGER NIELSEN:** *Studier over ældre dansk Formueretspraksis. Et bidrag til dansk privatrets Historie efter Chr. d. V.'s Danske Lov.*

1952 **TYGE HAARLØV:** *Administrative opdragelsessanktioner. Et bidrag til vurdering af de til gennemførelsen af børne- og ungdomsforsorg tilladte indgreb i retsforholdet mellem forældre og børn og i unges ret til selv at træffe bestemmelse om deres personlige forhold.*

1955 **KARL O. CHRISTIANSEN:** *Landssvigerkriminaliteten i sociologisk betydning.*

RETSVIDENSKABEN 1931-1956

Ussings fem klassikere

Henry Ussing blev i obligationsretten Julius Lassens efterfølger. Hans betydning for dansk retsvidenskab skal især søges i en uendelighed af nuanceringer og forbedringer af det givne videnskabelige grundlag for obligationsretten og i et væld af enkeltanalyser og fortolkninger, der bedst lader sig anskue ved behandlingen af de enkelte obligationsretlige spørgsmål. Ussing byggede i vidt omfang videre på det af Lassen skabte grundlag, men såvel i den almindelige fremstillingsform som i detaljen var der store forskelle, og han anså selv sit metodiske grundsynspunkt for væsentligt. Det indebar en afstandtagen fra at indordne de retlige løsninger under konstruktive synspunkter, almindelige principper eller ledende grundsætninger, hvilket trods hensyntagen til retspraksis kunne kendetegne Lassens fremstilling.

For Ussing var det den konkrete analyse af de enkelte retstilfælde, det kom an på. Ussing fremhævede herved særlig den indflydelse, som samfundsmæssige eller sociale hensyn måtte have på retsreglernes udformning. Den ændring i samfundssynet, der var sket, siden Lassen i 1880'erne lagde grundlaget til sit forfatterskab, fik herved et markant udtryk. For Ussing var det ved logisk argumentation, under hensyntagen til retsfølelsen og gennem inddragelse af erfaringer fra fremmed ret, at løsningen i de enkelte tvivlstilfælde burde findes, således at der nåedes frem til den regel, der efter en vurdering for og imod ud fra samfundsmæssige hensyn måtte anses som den mest egnede, eller – som han udtrykte det – "den Regel der bedst tjener Livets Tarv".

I løbet af 1930'erne udkom de fem værker, der, samtidig med at de skabte et helt nyt hånd- og lærebogsmæssigt grundlag i obligationsretten til afløsning af Lassens fremstilling, vel betegner Ussings væsentligste videnskabelige indsats. Det drejer sig om *Aftaler paa Formuerettens Omraade* (1931, 1945 2. udg.), *Dansk Obligationsret. Almindelig Del* (1935-1937, 4. udg. 1961), *Erstatningsret* (1937), *Køb* (1939) og *Enkelte Kontrakter* (1940).

Når det gælder detailspørgsmålene, kan der som felter, hvor Ussings forfatterskab i særlig grad betegnede kritiske fornyelser, peges på vurderingen af viljes- og forventningsdogmet, hvor Ussing særlig betonede hensynet til sikkerhed i kontraktforholdene, gavebegrebet, prisaftaler, pengelovgivningen, omsystematiseringen af misligholdelseslæren, hvorved Ussing tog udgangspunkt i begrebet "rigtig opfyldelse" og ikke i fordringsrettighedernes indhold, ansvaret for opfyldelseshindringer og fortolkningen af reglerne i konkurslovens §§ 16 og 18. Inden for erstat-

ningsretten kan peges på hans stillingtagen til retsstridighedsbegrebet og betoningen af præventionshensynet som det socialt set vigtigste bag culpareglen samt forudsætningslæren.

Fremhæves bør Ussings indsats i det nordiske lovsamarbejde, hvor han særlig fik betydning for udformningen af gældsbrevsloven af 1938 samt på overvejelserne om en fællesnordisk erstatningsret.

For mere end én generation af jurister kom Ussings obligationsretlige værker til at betegne et højdepunkt i lødighed inden for retsvidenskabelig forskning. Den ordknappe stil, særlig i Obligationsrettens almindelige del, vanskeliggør tilegnelsen, men svækker ikke indtrykket af den tankekraft og de mange overvejelser, der lå bag hver sætning og hvert ord.

Som forelæser havde Ussing til gengæld ikke en Vinding Kruses urkraft. Jørgen Trolle skrev at "Ussings forelæsninger i obligationsret var noget tørre, det kan man ikke nægte", mens senere landsretssagfører Carl Madsen (1903-1978) simpelthen fastslog, at Ussing " ganske enkelt (var) det kedeligste menneske, jeg har truffet i mit liv".

Ussings synspunkter og den høje standard, der prægede hans værker i henseende til juridisk redelighed, grundighed og judicium, fik afgørende betydning for en lang række danske og nordiske videnskabsmænd i øvrigt og gav hans værker en overordentlig autoritet ved danske domstole.

Ross og den almindelige retslære

Efter disputationen i Uppsala ændredes efterhånden Ross' forhold til fakultetet i positiv retning, selvom det tog sin tid, førend han opnåede almindelig anerkendelse. Det lykkedes i anden omgang at få antaget en disputats, nemlig bogen *Virkelighed og Gyldighed i Retslæren. En Kritik af den teoretiske Retsvidenskabs Grundbegreber* (1934). Også omkring denne disputats opstod uoverensstemmelser mellem Ross og Vinding Kruse, som forlangte bestemte rettelser og henvisninger til sine værker, men værket blev dog antaget sammen med bogen *Kritik der sorgennanten praktischen Erkenntnis* (1933). Ross' udgangspunkt var her den opfattelse, at de traditionelle juridiske grundbegreber i vidt omfang var præget af metafysiske eller magiske forestillinger. Det gjaldt således begreber som "gældende ret" og "gyldighed", "ejendomsret", "retsstridighed" etc. Retsvidenskabens opgave var beskæftigelsen med de fænomener, der udgjorde den egentlige retsvirkelighed. I afhandlingen analyserede og kritiserede Ross retskilde- og metodelæren og begreber som "subjektiv ret", "tinglige og obligatoriske rettigheder", "retsstridighed" mv.

ALF ROSS' HOVEDVÆRKER

Theorie der Rechtsquellen, 1929
Virkelighed og Gyldighed i Retslæren, 1934
Lærebog i Folkeret, 1942 (4. udg. 1961)
Hvorfor Demokrati?, 1946
Om ret og retfærdighed, 1953
Dansk Statsforfatningsret I-II, 1959-60 (2. udg. 1966)
De forenede Nationer, 1963

Ross fulgte herved den retning inden for retsfilosofien, der var angivet af den såkaldte Uppsalafilosofi, hvis grundlag var svenskeren Axel Hägerströms filosofi. Hovedsagen i denne retning, hvis repræsentanter foruden Ross omfatter Axel Hägerströms elever Lundstedt, Olivecrona, Ekelöf og Hedenius, var kritikken af rettens metafysiske grundlag, en afvisning af enhver form for naturretsfilosofi og en værdirelativistisk holdning, der ikke anerkendte en absolut retfærdighedside. Midlet var den kritiske analyse af de juridiske termer med henblik på at trænge om bag de oversanselige forestillinger, som var forbundet med udtryk som "gyldighed", "rettighed", "pligt" osv.

Retningen stod tillige afvisende over for Kelsens rene retslære, når den adskilte retten fra de sociale realiteter og dermed fra en reel erkendelse af rettens gyldighed. Udgangspunktet for Uppsalafilosofien var analysen af det retlige sprog, og metoden indebar en afsondring af sådanne begreber fra virkeligheden, hvis sandhed ikke lod sig efterprøve. Afgørende var herved at fastslå begrebernes meningsløshed. Undertiden kunne begreberne skønt i sig selv uden mening dog tilkendes en praktisk funktion, f.eks. ejendomsretsbegrebet som en praktisk samlebetegnelse for en række beføjelser. Det synspunkt kom særlig frem i Ross' meget elegante afhandling Tû-Tû (1951), der af mange regnes som et af hans allerbedste arbejder.

Virkelighed og Gyldighed i Retslæren fik en mere positiv modtagelse end

Ross' tidligere værker. Ussing udtalte således i et brev: "Jeg tror, han nu er ved at blive en af vore egne", og påpegede overhovedet, at Ross' lære ikke adskilte sig så radikalt fra den retsopfattelse, der hyldedes af Viggo Bentzon og dennes elever (hvortil Ussing henregnede sig selv), som man kunne få indtryk af. Det vakte imidlertid anstød, at Ross omtalte vendinger som "Pligt", "Gyldighed" o.l. som "meningsløst" eller "nonsens". En del af tankerne i sin disputats uddybede Ross specielt med henblik på ejendomsretten i fremstillingen *Ejendomsret og Ejendomsovergang* (1935).

Ross' tidlige forfatterskab består af store og tanketunge værker, som kun i begrænset omfang blev læst af jurister. Det var i virkeligheden først i 1950'erne, at Ross' tanker med udsendelsen af bogen *Om ret og retfærdighed*, som vil blive omtalt nedenfor, slog igennem i forhold til en bredere kreds af jurister.

Hurwitz og respekten for mennesket

Da Stephan Hurwitz 1935 efterfulgte H. Munch-Petersen som professor i proces, var opgaven at udarbejde en ny fremstilling af processen under hensyntagen til de erfaringer, der i de forløbne år var indhøstet om den nye retsplejelovs anvendelse i praksis, men hertil kom, at der særlig for strafferetsplejens vedkommende var gennemført omfattende ændringer i loven, særlig ved indførelsen af domsmandssystemet i 1936. Hurwitz udsendte selvstændige fremstillinger af to af de hoveddiscipliner, hvori procesvidenskaben inddeles, idet han indledte med en meget omfattende fremstilling af *Den danske Strafferetspleje* (1937-40) og derefter i 1941 udsendte en bog, der som titel havde det gamle begreb *Tvistemaal*, der indeholdt en fremstilling af den almindelige civilproces. Hermed markerede Hurwitz, at uanset reglerne om civilproces og straffeproces samledes inden for samme lov, var der afgørende forskelle mellem den borgerlige retspleje og straffeprocessen.

Hurwitz skrev store fremstillinger af både straffe- og civilprocessen, men hans egentlige interesse var strafferetten, og i 1942 ombyttede han professoratet i proces med strafferetten, som blev ledigt efter Krabbe. I de følgende år skrev han nye fremstillinger af kriminalrettens almindelige og specielle del (1950-52). Hurwitz foretrak betegnelsen kriminalret som mere omfattende end den traditionelle betegnelse "strafferet".

Stephan Hurwitz var kandidat fra 1925 og blev derefter advokatfuldmægtig samtidig med, at han manuducerede "4-5 timer om dagen. I aftentimerne arbejdede jeg videnskabeligt og modtog i 1930 universitetets guldmedalje for en strafferetlig afhandling (*Konfiskation*)". I sin levnedsbe-

Stephan Hurwitz blev professor ved Københavns Universitet i 1935. I første omgang tog han sig af procesret og skrev en større fremstilling af civilprocessen, som han med et gammelt dansk ord kaldte *Tvistemål*. Senere overtog han strafferetten og skrev foruden om straffeproces fremstillinger af strafferettens almindelige og specielle del. Han deltog hyppigt i den offentlige debat og var en alsidig kronikforfatter. I 1955 blev han Danmarks første ombudsmand. KB.

retning til Ordenskapitlet skriver han desuden, at "en virkelig dyb interesse for studiet fik jeg først, efter at jeg var blevet kandidat og var begyndt på egen hånd at arbejde med problemer særlig indenfor strafferetten".

I 1933 forsvarede han efter en studierejse sin disputats, *Bidrag til Læren om kollektive Enheders pønale Ansvar.* I dansk strafferet havde man hidtil stillet sig afvisende over for pålæggelsen af et sådant ansvar, der nu er blevet anerkendt i en række særlove. Afhandlingen beskæftigede sig med et centralt strafferetligt spørgsmål, nemlig betydningen af skyldmomentet i strafferetten, og det var tillige en fornyelse, at også særlovgivningen nu blev gjort til genstand for videnskabelig behandling på lige fod med straffeloven. I 1931 blev han lektor ved universitetet.

Hurwitz fik en fremtrædende plads i det danske samfund både som universitetslærer og senere som ombudsmand i årene 1955-1971. Egentlig havde han vel kun tænkt at tage en enkelt periode som ombudsmand, men det blev til en livsgerning. Hurwitz var med til at udarbejde loven 1939 om Klageretten og med til at udforme de første presseetiske regler. Han fik ry som en human jurist og karakteristisk for hans mere udadrettede forfatterskab er kroniksamlinger med titler som *Respekt for mennesket* (1949) og *Det menneskelige ansvar* (1961).

En udvidelse af dansk kriminalretsvidenskabs horisont var udsendelsen i 1948 af Hurwitz' *Kriminologi* (ny rev. udg. 1968-71), der var den første samlede fremstilling herhjemme af denne nye disciplin.

Stig Iuul

De studier over landskabslovene, som Poul Johs. Jørgensen havde lagt grunden til, fortsatte Stig Iuul (1907-1969). Efter en guldmedaljeafhandling om *Fideikommissarisk Substitution* (1934) fremkom i 1940 disputatsen *Fællig og Hovedlod*, hvori Iuul nu inden for privatretten kunne afvise ældre teorier, der byggede på slutninger fra landskabslovenes regler. Mens en udbredt retning i ældre tysk retshistorisk forskning (og også Matzen) havde betragtet det såkaldte familieformuefællig som en oprindelig fællesgermansk ordning, kunne Iuul påvise, at landskabslovene ikke gav grundlag for sådanne slutninger. Tværtimod at være udtryk for en oprindelig ordning var begreberne fællig og hovedlod nydannelser i en periode præget af store omvæltninger i slægtssamfundet som følge af den øgede indflydelse, der nu tilkom kongemagt og kirke. Landskabslovenes regler viste sig da snarere at være udtryk for en stadig udvidelse af fællesskabet og ikke en indskrænkning i en oprindelig ordning.

I en række senere afhandlinger tog Iuul også emner fra den nyere retshistorie op. I universitetsfestskriftet *Kodifikation eller Kompilation?* (1954), gjorde han sig til talsmand for en mere kritisk vurdering af Danske Lov, idet han påpegede lovens mangelfuldhed og utilstrækkelighed på en række punkter, som han bl.a. tilskrev, at lovens hovedforfatter Rasmus Vinding ikke i tilstrækkelig grad havde været opmærksom på, hvorledes ældre lovbestemmelser var blevet modificeret i retspraksis. Om Iuul herved ydede Danske Lov, der vist stadig må betragtes som en temmelig enestående lovgivningsbedrift i det 17. århundredes Europa, fuld retfærdighed, er dog tvivlsomt.

Stig Iuul efterfulgte i 1947 Poul Johannes Jørgensen som professor i retshistorie. Han blev i 1940 dr. jur. på en afhandling om formuefællesskabets historie, og senere fulgte en række mindre værker. Iuul ramtes af polio i 1950'erne, men overvandt sygdommen. Iuul blev i 1956 universitetets referendar. Han var i en lang periode den eneste jurist, som var medlem af Videnskabernes Selskab. I 1963 blev han formand for Carlsbergfondet. Iuul var en lærd mand og havde også ry for at være det. Hans felt var retshistorien, men han var også i korte perioder dansk delegeret ved konferencer i Haag om luftret. Iuuls arbejde både som retshistorisk forfatter og som konsulent ved udgivelser var af høj kvalitet. Beklageligvis nåede han ikke efter disputatsen ikke at færdiggøre større værker. KB.

FRUE PLADS MED BESKYTTELSESRUM

De jurastuderende kunne, når de gik til forelæsninger i universitetets hovedbygning på Frue Plads, eller i C.F. Hansens fine Metropolitanskolebygning i Fiolstræde, som universitetet havde overtaget i 1939, ikke undgå at bemærke, at Danmark var besat. Som man kan se, blev det meste af Frue Plads straks efter april 1940 inddraget til beskyttelsesrum. KU.

BESÆTTELSEN OG RETSOPGØRET

"Ingen, der oplevede det, glemmer nogen sinde Flyvemaskinernes brutale Larm tæt hen over Husene om Morgenen den niende April. Danmark var kommet ind i Malstrømmen. Rådløshed og Usikkerhed var vel i Universitetskredse som i andre Dele af Befolkningen den fremherskende Følelse, men eet var der dog Enighed om, at man vilde gøre sit yderste for at hævde og værge de Værdier, Universitetet stod som Vogter af. Det fik mangt et Udtryk i de Indledningsord, hvormed adskillige af Universitetets Lærere i de nærmeste Dage begyndte deres Forelæsninger".
Således indledte professor, dr. theol. Jens Nørregaard, der var universitetets rektor 1942-48 sin lille bog *Københavns Universitet i Besættelsesårene,* 1947.

Juristerne og besættelsen

Juristerne ved Københavns Universitet var som samfundet i øvrigt kun i begrænset omfang direkte berørt af den tyske besættelse. Det lykkedes at opretholde undervisning og eksamen under hele besættelsen, om end krigen i stigende grad også lod sig mærke her, bl. a. efterhånden som et stigende antal professorer og studerende måtte gå under jorden eller flygte til Sverige. Der skete indskrænkninger i det akademiske liv derved, at man frem til oktober 1940 gav afkald på at holde offentlige doktorhandlinger af frygt for tysk indgriben på samme måde, som man havde oplevet det i Norge, hvor universitetet var blevet lukket og studenter og professorer sat i koncentrationslejr. Det betød, at bl.a. Ernst Andersen og Stig Iuul, der begge disputerede i 1940, blev doktorer uden offentlig forsvarshandling. To af de juridiske professorer, O.A. Borum og Stephan Hurwitz, måtte under besættelsen flygte til Sverige.

Aviserne fulgte under besættelsen, hvor der var grænser for, hvad man måtte skrive om, med interesse de juridiske disputatser. Ved forsvaret af daværende landsretssagfører Bernt Hjejles disputats om voldgift i 1941 noterede *Politiken*, at Frederik Vinding Kruse som opponent sagde, at han ikke var "tilhænger af offentlige disputatser". I øvrigt gav forsva-

JYSKE LOV 700 ÅR

Det var i marts 1941 700 år siden, at Jyske Lov var blevet givet på et møde i Vordingborg. Jyske Lov, der indledes med de manende od "Med lov skal land bygges" stod og står vel stadig i den almindelige bevidsthed som indbegrebet af kernesund dansk retsopfattelse og som en art forløber for den danske retsstat. Sådan var det i hvert fald naturligt at opfatte sagen under den tyske besættelse, hvor en fejring af Jyske Lov uden unødigt at støde an dog kunne ses som en national dansk manifestation. Der produceredes til lejligheden en smuk plakat med gengivelse af både billeder, segl og fortalens markante sætninger til ophængning på skoler og andre officielle steder. Begivenheden markeredes tillige ved en højtidelighed den 26. marts 1941 på universitetet. J. Nørregaard skriver herom: "Regering og Rigsdag havde ønsket, at der i den Anledning skulde holdes en Fest paa universitetet. Den blev afholdt under stilfulde og smukke Former med Musik af Det kgl. Kapel og Taler af Statsminister Stauning, Professor Poul Johannes Jørgensen og Højesteretspræsident Troels Jørgensen. Hs. Majestæt Kongen og Kronprinsen var til Stede.
Et lille Forspil til Festen maa lige nævnes. Radiofonien ønskede Festen transmitteret, og det havde man fra Universitetets Side intet imod. Nogle Dage før Festen fik man imidlertid Besked fra Radioen, at man maatte se Manuskripterne til Talerne forinden. Rektor (professor, dr. med. Carl Edvard Bloch) afviste dette bestemt. "Universitetet er ikke og kan ikke være under Censur". Saa maatte Transmitteringen udelades. Men Radioen bøjede sig. Det blev Transmission uden Censur. Ude omkring i Landet vil man have glædet sig ikke blot over Professor Jørgensens fortrinlige Tale – "den var som en Runesten" blev det sagt – men maaske særlig over de enkle og gribende Ord, som Rektor til sidst henvendte til Kongen".

ret anledning til en principiel diskussion, om parterne i en voldgiftssag foretrak en løsning efter billighedsbetragtninger og ikke "den formelle ret". Et andet spørgsmål, som traditionelt diskuteres i forbindelse med voldgift, er, om anvendelsen af voldgift skyldes mistillid til domstolssystemet. *Politiken* konkluderede efter at have hørt professor Hurwitz som anden opponent, at det var en "stilfuld og lærerig disputats", som viste, at den mundtlige handling var formålstjenlig.

Højesteretssagfører Bent Hjejle var en af de ret få jurister uden for universitetet, der erhvervede den juridiske doktorgrad, mens Torben Lund, der forsvarede sin disputats om *Billedkunsten i retlig Belysning* (1944), senere blev professor ved Aarhus Universitet. Disputatsen var et tilløbsstykke, og *Berlingske Tidende* kunne dagen efter, den 8. marts 1944, konstatere, at en "Mængde fremragende Jurister besatte de forreste Pladser sammen med Professorer fra de andre Fakulteter og Museumsfolk og Kunstnere". Der blev da også budt på noget af det bedste fakultetet kunne præstere i henseende til at disputere kunst med professorerne Alf Ross og F. Vinding Kruse, som var "enig med Holberg i, at Disputatser ved Universitetet ikke er heldige, og at de burde afskaffes". Ross var "den skrap-

1241 MINDEBLAD 1941

I 700-AARET FOR KONG VALDEMAR SEJRS STADFÆSTELSE AF

JYSKE LOV

PAA VORDINGBORG SLOT

KONG VALDEMAR SEJRS SEGL
FORSIDEN

KONG VALDEMAR SEJRS SEGL
BAGSIDEN

FØRSTE SIDE AF ET HAANDSKRIFT FRA CA. 1300

AF FORTALEN TIL JYSKE LOV

Med Lov skal Land bygges. Men vilde hver Mand især nøjes med sit eget og lade andre Mænd nyde lige Ret, da trængte man ikke til Lov. Men ingen Lov er saa god at følge som Sandheden; hvor man er i Trivl om Sandheden, der skal Lov finde, hvad Ret er. Var ej Lov i Lande, da havde den mest, som mest kunde gribe. Thi skal Lov gøres efter alle Mænds Tarv, at retsindige, fredelige og sagesløse Mænd maa nyde deres Retsind og Fredelighed, og onde, uretfærdige Mænd rædde for det, der i Loven er skrevet, og derfor ej tør fuldbyrde den Ondskab, som de have i Hu.....

Loven skal være ærlig, retfærdig, taalelig, efter Landets Sædvane, bekvem og nødvendig og tydelig, saa alle Mænd kan vide og forstaa, hvad Loven siger.

Loven skal ikke være gjort eller skrevet til nogen Mands særlige Gunst, men efter alle Mænds Tarv, der i Landet bor... Den Lov som Kongen giver og hele Landet vedtager, den kan han ej heller ophæve eller ændre uden Landets Vilje, uden han handler aabenbart mod Gud.

Det er Kongens Embede og Høvdinges, som i Landet er, at overvaage Dom og gøre Ret og frelse dem, som med Vold tvinges, saasom er Enker og værgeløse Børn og Pilgrimme og udenrigs Mænd og fattige Mænd; dem gaar tiest Vold over... Dermed er og alle skyldige, der i Kongens Land bor, at være ham hørige og lydige og underdanige og tjenstvillige. Derfor er han og skyldig at yde dem alle Fred.

Det skal og alle verdslige Høvdinge vide, at med den Magt, Gud gav dem i Hænde i denne Verden, da overdrog han dem ogsaa at værge sin hellige Kirke mod alle uretmæssige Krav. Men bliver de forsømmelige og partiske og værger ikke som Ret er, da skal de svare derfor paa Dommedag, hvis Kirkens Fribed og Landets Fred mindskes ved deres Skyld i deres Tid.

Vide skal alle de, der denne Bog ser, at Kong Valdemar, næstældste Søn af Valdemar, som var Sct. Knuds Søn, den Tid han havde været Konge ni Vintre og tredive og fra at Vor Herre blev født, da var gaaet Tusinde Vintre og to Hundrede Vintre og fyretyve Vintre, i Marts Maaned derefter, lod han skrive denne Bog og gav denne Lov i Vordingborg, der her staar skrevet paa Dansk, med sine Sønners Raad, der var der til Stede... og dertil alle de bedste Mænds Raad, som i hans Rige var.

KONG CHRISTIAN X' SEGL

Mindeblad 1941.

pe. Hans Form var overlegen, klar og knusende". Han karakteriserede bogen som "et pænt Stykke Kunsthaandværk... men ikke noget Kunstværk". Ross kom også ind på spørgsmålet, om fakultetet anlagde en for streng bedømmelse og ikke antog tilstrækkelig mange afhandlinger, men han mente nu, at det var urigtigt at kritisere fakultetet "for at spænde Buen for højt".

Vinding Kruses retslære

Ejendomsretten og dens ordning blev en del af det system, som Frederik Vinding Kruse i sine senere år skitserede i sin bog, *Retslæren* I-II, der udkom i 1943 midt under besættelsen. Han betragtede retslærens opgave dels som den at behandle rettens grundproblemer, dels som den at angive retningslinjerne for, hvorledes hovedordningen i samfundet på centrale livsområder burde være. Værkets første bind indeholdt retslærens almindelige del. Som ledende grundsætninger for samfundslivet fremhævede Vinding Kruse her: "1) Mennesker skal ikke skade hinanden indbyrdes uden højere af Samfundet anerkendt Grund. 2) Enhver skal opnaa den Virksomhed eller Stilling i Samfundet, som hans Karakter og Evner gør ham særlig egnet til. 3) Enhver skal opnaa den Løn, som svarer til hans Arbejdsindsats eller anden af Samfundet anerkendt Indsats. 4) Enhver skal bidrage positivt til de Foranstaltninger af Samfundet, som er til fælles Gavn for alle Samfundets medlemmer".

Retsordenen omfattede Vinding Kruse som "et Mindretals, en Elites gigantiske Forsøg paa at hæve den øvrige Menneskehed opad til Virken for et øverste Maal, for en Tilværelse under de højeste Livsformer. Retsordenen er de Udvalgtes Riddervagt om Menneskehedens Idealer" (s. 25 og 27). I værkets anden del skitserede Vinding Kruse sit idealsamfund. Han byggede herved på en inddeling i den personlige ret, ejendomsretten, erhvervsretten, statsretten og folkeretten. Særlig opsigt vakte hans skitse af fremtidens forfatning, der byggede på en kombination af tilsyneladende uforenelige størrelser – et stærkt koncentreret, sagligt styre og personlig og åndelig frihed. Disse krav fandt Vinding Kruse opfyldt i en styreform, hvor ledelsen var lagt i hænderne på en for livstid valgt rigsforstander som indehaver af lovgivende og udøvende myndighed med et korporativt sammensat rigsråd som rådgivende i lovgivningsspørgsmål, mens den dømmende magt udøvedes af uafhængige domstole.

Med dette værk var Vinding Kruse vendt tilbage til den linje for fremstillinger af retslæren som store sammenhængende systemer, der i det 19. århundrede var fulgt af Bornemann og Goos, men som senere Viggo

Bentzon og Alf Ross havde taget afstand fra. Reaktionen i fagkredse på Vinding Kruses fremstilling blev da også temmelig afvisende. Ross kaldte værket "En retslære fra det 19. århundrede".

Forud for udsendelsen af retslæren, der delvis udnyttede stof fra Vinding Kruses tidligere publikationer, var gået to erkendelsesteoretiske værker, *Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber* (1941, 2. udg. 1960) og *Erkendelse og Vurdering* (1942, 2. udg. 1952, tysk udg. 1960). Efter udsendelsen af retslæren 1943 fremkom 1944 *Det kommende Samfund*, hvori Vinding Kruse yderligere uddybede det alternativ til demokrati og diktatur, som han havde givet i retslærens anden del (engelsk udg. 1950 og svensk udg. 1956). Endelig udkom i 1956 *Mod kulturforfaldet.*

Frederik Vinding Kruses retsfilosofiske forfatterskab blev meget omtvistet. Vinding Kruse var konservativ, og han lagde ikke skjul på sine politiske synspunkter. Bøgerne fremkom på et tidspunkt, hvor demokratiet var truet af stærke kræfter, og den skepsis, som Vinding Kruse lagde for dagen over for parlamentarismen, kunne udlægges som et udtryk for at Vinding Kruse gik sine egne veje i en kritisk situation. Realiteterne var en anden. Vinding Kruses demokratikritik havde rødder tilbage i Platons filosofi og statstanker, og det var udtryk for en skepsis over for folkestyret og dets svage sider, som han ikke stod ene med. Tidspunktet, som Vinding Kruse fremsatte sine synspunkter om behovet for en stærk stat til beskyttelse af den enkelte på, var bestemt af hans egen filosofiske indstilling og ikke af ydre politiske forhold, men det kunne være svært at se for andre. Særlig hvis man ønskede at finde et svagt punkt hos en omstridt videnskabsmand. Men realiteten var nok også den, at Vinding Kruse var en bedre jurist end filosof. Filosoffen C.H. Koch sammenfattede sin vurdering således: "Vinding Kruse ville være sin egen, og egensindigt formulerede han en erkendelseslære, hvis indre sammenhæng ikke er slående. Hans filosofi var udtænkt , men ikke gennemtænkt (*Dansk filosofi i positivismens tidsalder* (2004), s. 205). Alligevel er der en fascinationskraft i hans tanker. Vinding Kruse har nu fået sin egen juridiske biografi, forfattet af Jens Ewald (2005).

En afskedsforelæsning

Den 18. februar 1944 holdt professor Poul Johs. Jørgensen sin afskedsforelæsning. Hans syn var svækket, og han kunne derfor ikke holde en egentlig videnskabelig forelæsning, men valgte i stedte at tale om det juridiske studium med minder fra tiden, da meget på grund af manglende love var mere teoretisk, hvor de studerende ingen Studiegård havde at færdes i, og

"PRÆ"

Jurister tænker meget på karakterer, som fra gammel tid var adgangen til gode embeder. Der krævedes et vist niveau for at få bestemte stillinger, så det gjaldt om at hænge i. Et gennemsnitsresultat efter 16-skalaen mellem 10,00 og 11,67 kaldtes 2. karakter. 13,00 var det såkaldte kancellilaud, der gav mulighed for at komme i Justitsministeriet og gøre karriere i retsvæsenet, mens 14,67 var første karakter med udmærkelse, præ, som kun uhyre sjældent opnåedes.

I 1943 udklækkedes hele to kandidater, der bestod juridisk embedseksamen med udmærkelse. Det år fik senere højesteretssagfører Bent Nebelong og senere forskningsbibliotekar og juridisk fagreferent ved Det kongelige Bibliotek Jens Søndergaard præ. Det var første gang siden 1932, hvor Paul Rohbeck, senere højesteretssagfører, fik præ. Som da levende prækandidater nævntes professor Poul Johs. Jørgensen, professor Borum, lektor Popp-Madsen, professor Alf Ross samt højesteretssagfører O. Bondo Svane og landsretssagfører H.O. Fischer-Møller. Der blev opnået præ nogle få gange siden, inden betegnelsen faldt bort med indførelsen af 13-skalaen i 1971. KB.

hvor der endnu studeredes romerret med anvendelse af *Corpus juris civilis* på latin. Han karakteriserede ifølge referatet studiet i 1940'erne som en eksamensanstalt med trussel om overproduktion og alt for lange studietider. Han var betænkelig ved, at så mange studerende indrettede sig på at have lønnet arbejde ved siden af studiet, og han fandt også, at der var for mange gamle studerende. Der savnedes en fast studieplan, mente han, som man kendte det fra ingeniør- og medicinstudiet.

Universitetet og retsopgøret

Stephan Hurwitz skriver i sin levnedsberetning til Ordenskapitlet: "Under besættelsen indtrådte der en afbrydelse i mit videnskabelig arbejde, da jeg i 1943 måtte flygte til udlandet, idet tyskerne den 29. august 1943 besatte mit hus for at arrestere mig. I Sverige blev jeg efter opfordring af kammerherre Kruse chef for den danske flygtningeadministration. Denne post opgav jeg, da (jeg) i oktober 1944 blev kaldt til England for at indtræde som juridisk rådgivende medlem af den danske militærmission i London. Efter krigen blev jeg i anledning af denne virksomhed udnævnt til kaptajn af forstærkningen i den danske hær fra 1944 at regne.

En vis afbrydelse af den videnskabelige virksomhed har også været følgen af det omfattende arbejde, der efter besættelsens ophør er blevet pålagt mig af skiftende regeringer i forbindelse med straffelovgivningen. Jeg havde under kirgen været Danmarks repræsentant i United Nations War

C. Popp-Madsen

DR. JUR. C. POPP-MADSEN

En af fakultetets lærere, dr. jur. C. Popp-Madsen, der havde været lektor siden 1936, var overbevist nazist og idømtes efter krigen 12 års fængsel. Inden det kom så vidt, måtte fakultetet tage stilling til, om han kunne genbeskikkes som lektor, da hans treårige lektorat udløb i foråret 1945. Et flertal i fakultetet på fire, herunder Vinding Kruse, havde indstillet ham til fortsættelse, mens tre havde stemt imod. Dekanen, professor E. Munch-Petersen, havde imidlertid nægtet at godkende indstillingen, og denne afgørelse blev bekræftet af Konsistorium. En konsekvens heraf blev, at Jens Søndergaard blev udnævnt i lektoratet, mens fakultetets andet lektorat blev besat med landsretssagfører Oluf Lind.

Popp-Madsen hørte til de ledende danske nazister, men hans politiske synspunkter smittede ikke af på undervisningen. Agnete Weis Bentzon skriver i *Glimt fra min tid som stud.jur. i trediverne. Strømninger fra syd? i Retfærd* 1987 s. 6-18: "… at Popp Madsen, som underviste os i ejendomsret, og som senere fik en hård straf i retsopgøret bl.a. for at have lavet udkast til jødelove, var en dygtig pædagog og en afholdt lærer og aldrig i sin omgang med studenterne var andet end elskværdig og hjælpsom mod enhver".

Daværende rektor, professor, dr. theol. Jens Nørregaard skriver 1947 om sagen i *Københavns Universitet i Besættelsesaarene:* "Den 31. December skulde den juridiske Lektor Dr. Popp-Madsens anden Funktionsperiode (paa tre Aar) udløbe. Han var den eneste Universitetslærer, der – allerede adskillige Aar før Besættelsen – var gaaet positivt ind for et nationalsocialistisk Standpunkt, havde, hvad han ikke lagde Skjul paa, nær Kontakt med det tyske Gesandtskab og var som allerede omtalt Leder af Studenterforeningen "National Studenter Aktion", der i alt Fald fra Efteraaret 1941 var klart nazistisk. Undervisningen paa Universitetet passede han dog upaaklageligt uden i den at gøre Propaganda for sine idéer.

I September 1943, efter Fængslingen af Professorerne, havde Studenterne imidlertid ikke mere villet deltage i hans Forelæsninger. Den Dag, han skulde begynde, var der samlet c. 30 Studenter udenfor hans Auditorium, da han kom, og fra en faldt den Bemærkning til nogle andre: "I vil vel ikke være Skruebrækkere?" Ingen gik ind i Auditoriet. Popp-Madsen klagede straks til Dekanen og forlangte en Undersøgelse sat i Gang – eventuelt med Assistance af Politiet, idet han antydede, at de skyldige skulde relegeres. Noget saadant kunde der naturligvis ikke være Tale om, og stillet overfor Valget mellem at sætte nyt Opslag op om Forelæsningerne – uden at Universitetet kunde garantere ham mod Demonstrationer – eller at lade dem bortfalde, foretrak han det sidste. I de paafølgende Semestre ordnedes det saadan, at hans eneste Undervisning blev nogle Skriveøvelser, som kun nogle af hans trofaste Følgesvende blandt Studenterne besvarede, og at hans Funktion ved mundtlig Eksamen ogsaa faldt bort. Hans Stilling ved Universitetet blev i September 1944 yderligere kompromitteret, da han efter en Henvendelse fra General Pancke overfor Departementscheferne tilbød sig som den, der kunde frelse det danske Politi og under Forhandlingen med Departementscheferne maatte indrømme, at han i alt Fald havde en vis Forbindelse med Schalburgkorpset".

Crimes Commission i London, og i fortsættelse heraf blev jeg udnævnt til formand for Den danske Krigsforbryderkommission i 1946. I de seneste år har jeg været formand for eller medlem af en længere række ministeriale udvalg, derunder det udvalg, der reviderede den i 1945 vedtagne landsforræderilovgivning, som jeg på forskellige punkter havde kritiseret".

Retsopgøret efter besættelsen gennemførtes, uden at der i første omgang blev taget større hensyn til fakultetets juridiske sagkundskab. Det var især Stephan Hurwitz, som det havde været naturligt at inddrage i forberedelsen af det strafferetlige opgør, men det udvalg nedsat af Frihedsrådet, som stod for udarbejdelsen af retsopgørets hovedlove, fandt det ikke hensigtsmæssigt at inddrage ham i arbejdet. På et lidt senere stadium fik Hurwitz dog indflydelse på en særlig lov om økonomisk samkvem med besættelsesmagten, den såkaldte værnemagerlov, og da Stephan Hurwitz, i overensstemmelse med den almindelige folkestemning efterhånden som opgøret skred frem, gjorde sig til talsmand for visse ændringer i formildende retning af den oprindelige straffelov, blev han inddraget i reformarbejdet, som 1946 resulterede i en lovrevision.

Et spørgsmål, som i særlig grad havde givet anledning til heftig debat i offentligheden, var om frivillige, som havde meldt sig til tysk krigstjeneste i det såkaldte Frikorps Danmark, burde straffes, idet man kunne diskutere, om de havde handlet i tillid til en officiel dansk godkendelse. Spørgsmålet delte i sommeren 1945 danske jurister og også fakultetet. Professorerne Poul Andersen og Ernst Andersen havde været blandt initiativtagerne til 101 juristers protestadresse mod at straffe de krigsfrivillige, og blandt underskriverne fandt man professorerne Poul Johs. Jørgensen, Vinding Kruse, Sindballe og Illum fra Århus, mens man blandt 266 jurister, som gik ind for straf, fandt Ussing, Ross, Hurwitz og Carl Rasting fra Århus.

Udrensningsbølgen efter besættelsen omfattede også studenterne. Konsistorium nedsatte et undersøgelsesudvalg, som afholdt en række møder i sommeren og efteråret 1945 og foråret 1946 med afhøring af studerende, som mistænktes for unational virksomhed. Udvalget bestod af universitetets referendar, professor E. Munch-Petersen, den klassiske filolog professor Carsten Høeg, som under besættelsen havde opbygget det såkaldte Centralkartotek, og en student fra Studenterrådet, stud. jur. Svend Koch. Af de 101 universitetsstuderende, der måtte forklare deres holdning og evt. medlemskab af DNSAP, var godt halvdelen, i alt 52 jurister. Af universitetets samlede bestand af immatrikulerede studenter på 6488 i 1945 var 1997 eller knap en tredjedel jurister. Juristerne var således let overrepræsenterede blandt de studenter, som havde været medlem af

et nazistisk parti eller på anden måde ansås for at have gjort sig skyldig i unational adfærd. Af de 20 studerende, som af udvalget blev relegeret for en periode eller uden tidsbegrænsning, var 12 jurister.

Vinding Kruse og Ross

I september 1940 var Frederik Vinding Kruse blevet hyldet på universitetet af de studerende i anledning af sin 60-års dag. Han havde holdt en forelæsning for et overfyldt auditorium, og ifølge referater peget på betydningen af menneskekundskab, som et fag der savnedes i uddannelsen. Han havde talt om mennesketyper, som juristen måtte medvirke til at bekæmpe, "hajerne", der udnyttede andre økonomisk, og "stræberne", som på andres bekostning søgte at opnå stillinger i samfundet, som deres evner ikke berettigede dem til. Han havde også talt om betydningen af den rette pris, således at enhver modtog det fortjente vederlag for sin indsats. Han havde talt om retsordenen som en elites forsøg på at løfte mennesket op fra vilddyrstadiet, om jurister som et broderskab og en riddervagt om uselviske idealer og om vejen til sandhed og retfærdighed, og det havde alt sammen ifølge *Berlingske Tidendes* referat vundet stort bifald blandt tilhørerne, som stående havde hyldet den populære lærer.

Fem års besættelse senere i foråret 1945 så det anderledes ud. Vinding Kruse måtte værge sig mod beskyldninger fra et af besættelsestidens illegale blade, *Frit Danmark,* for at være hemmeligt medlem af nazistpartiet og ven med Heinrich Himmler, og uanset at der ikke var meget til støtte den påstand på, havde bladet den 1. juni 1945 under overskriften "Nordisk Ulykke" fremsat nye beskyldninger mod ham, der gik ud på, at Vinding Kruse under rejser til Norge i 1943 og 1944 skulle have søgt at vinde nordmændene for tyskvenlige og nazistiske synspunkter.

Efter at Vinding Kruse i pressen havde imødegået *Frit Danmark* og bebudet et sagsanlæg mod bladet, offentliggjorde Alf Ross 4. juni i *Politiken* en artikel, hvori synspunktet var, at Vinding Kruse i sine bøger fra 1942 og 1943, *Erkendelse og Vurdering* og *Retslæren,* havde fremsat antidemokratiske synspunkter, og Ross skrev, at "Man kan undre sig over, at denne Forkæmper for tyskprægede Forfatningsformer ikke undsaa sig ved at udsende sin Bog paa et tidspunkt, da de tyske Bajonetter, eller rettere sagt Gestapos Torturredskaber gjorde det umuligt for hans Modstandere, Demokratiets Tilhængere at tale frit fra Leveren. Medens saa godt som hele den danske Befolkning stod sammen i en Kamp, der ogsaa blev opfattet som en Kamp for Folkets demokratiske Traditioner, og som maatte udkæmpes under

Vinding Kruse og Nazismen

Professor Alf Ross belyser i denne Artikel til „Politiken" Vinding Kruses diktatoriske Fantasier

Svar fra Professor Vinding Kruse

Politiken 4. og 6. juni 1945. KB.

Jorden eller med Mundkurv paa, benyttede han ugenert sin sit Talefrihedsprivilegium til at falde det danske Demokrati i Ryggen".

Vinding Kruse havde selv været delvis ude om det ved at hævde, at han i sine bøger havde kritiseret nazismen, men Ross' angreb skød unægtelig over målet ved at antyde, at Vinding Kruse skulle have benyttet besættelsens særlige vilkår til at udbrede kritik af demokratiet. Hans synspunkter var indeholdt i store vanskeligt tilgængelige værker og var i virkeligheden uden noget politisk indhold, og var fremsat uden noget ønske om at påvirke i den retning.

Samtidig bad Studenterrådet om en undersøgelse af Vinding Kruses forhold og krævede, at han blev suspenderet som lærer, og at man overvejede ikke længere at benytte hans *Retslæren* som lærebog.

Vinding Kruse var så berørt af sagen, at han sendte sygemelding som eksaminator, men han kunne godt svare for sig, og i et svar til Ross den 6. juni 1945 skrev han, at "det skal ikke blive glemt, at i Danmark i 1945 var der en Videnskabsmand, tilmed en Videnskabsmand i Ret og Retfærdig-

hed, der under den almindelig herskende Fanatisme gav en fuldstændig misvisende Fremstilling af en anden Videnskabsmands Anskuelser, idet der ved ganske uberettiget kastes Tvivl om dennes Forhold til Nazismen".

Vinding Kruse anlagde injuriesag mod *Frit Danmark*; og blev fuldstændig renset, da *Frit Danmark* i november 1945 blev dømt til at betale erstatning for ubeføjede beskyldninger.

Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet tog på et møde den 16. juni 1945 stilling til studenternes klage. Ti af tretten medlemmer opfordrede Vinding Kruse til selv at begære en undersøgelse af sine forhold under besættelsen, og hertil sluttede sig Konsistoriums flertal. Noget grundlag for denne opfordring kunne flertallet ikke præstere, og da Vinding Kruse ikke selv fandt anledning til at sætte en undersøgelse i gang, mens injuriesagen stod på, afventedes sagens udfald, og da den var afsluttet, var ethvert fornuftigt grundlag for en aktion mod Vinding Kruse faldet bort.

Alligevel var der nogen, der benyttede lejligheden til at genere Vinding Kruse. Hans lærebog *Retslæren* benyttedes herefter ikke mere i un-

De burde skamme sig -

At følelserne fuldkommen løber af med en, så man bliver personlig i sin kritik, står for mig som noget af det forsmædeligste en jurist kan komme ud for. Jeg synes imidlertid to professorer er kommet i den situation.

Når man læser U. f. R. 1954 B nr. 2. pag. 17-19, forstår man, at to af universitetets bedste mænd åbenbart har en personlig tvist sig imellem, hvis rod ligger langt – ja måske 26-27 år – tilbage. Ellers næppe den styrke i ordvalg.

Ved en umiddelbar betragtning synes man, at de to professorer i deres ordvalg efterhånden er blevet noget barnlige.

Ved nærmere omtanke erkender man imidlertid sin egen utilstrækkelighed, man må have bedømt forkert. Der er jo tale om to *professorer*, personer der har nået hvad nås kan ved vort universitet.

Man kan ærgre sig over, at der ikke er et sådant kollegialt forhold blandt de mennesker, der først af alle skulle fortælle studenterne, hvordan man skal opføre sig. Der fortælles ex catedra om decorum officiale. Om pligterne som ikke er ens for alle tjenestemænd, men afhængige af f. ex. stillingens art (!)

To af de personer, som skulle være levende exempler på hvordan man som jurist bør optræde – og skrive – har helt glemt, hvordan man bedst står sig ved altid at være *saglig* og aldrig *personlig*.

På den ene side kan man næppe i den grad forkaste den nye retslære, som Frederik Vinding Kruse tillader sig. Det at den er gjort til obligatorisk lærebog ved fakultetet må til en *vis* grad borge for kvaliteten. Den er – efter min ringe mening – både interessant og klar. At den så får studenterne til at tænke på Jean de France er en anden snak.

På den anden side er det *for* billigt når man i noget så sagligt som faglitteratur prøver at latterliggøre og umuliggøre tidligere forfattere, med floskler som »opstyltet nonsens«, »et festfyrværkeri af taskenspillerkunst« osv., osv.

Sandheden er i virkeligheden den, at den ene videnskabsmand blot bygger videre på det forgængerne har skabt gennem heldige og mindre heldige øjeblikke. Intet menneske kan i dag skabe sig anerkendelse – langt mindre et eftermæle – uden underdanigst at måtte bygge på forgængeres erfaringer. Dette sætter dog en vis grænse for ordvalget.

Måtte ovennævnte hurtigst muligt blive gemt,

men aldrig glemt.

Kjeld Rasmussen,
stud. jur.

Forholdet mellem Vinding Kruse og Ross gav også senere anledning til reaktioner. I 1954 skrev de studerendes blad, *Stud. jur.*, om de to professorer, at "De burde skamme sig" i anledning af tonen i en polemik, mellem de to tidligere kolleger, som udspilledes i *Ugeskrift for Retsvæsen.* Stud. jur. februar 1954. KU.

dervisningen, men den danske overrabbiner skrev i 1948 rosende om Vinding Kruses mod til i denne bog, som var udkommet under besættelsen, at komme ind på jødernes forhold.

I 1948 blev Vinding Kruse ikke genvalgt til De nordiske Juristmøders bestyrelse, og det gav anledning til kritik og en sympatitilkendegivelse, da man bag det manglende genvalg så en politisk aktion.

FAKULTETET I 40´ERNE OG 50´ERNE

Nye disputatser

I 1946 blev tre juridiske disputatser antaget ved fakultetet. Fuldmægtig i Udenrigsministeriet, Max Sørensen, forsvarede i december sin afhandling om folkerettens kilder på grundlag af praksis ved Den internationale Domstol i Haag *(Les sources du droit international. Étude sur la jurisprudence de la cour permanente de justice internationale)*. Det var en god disputats, og det lå allerede klart, at Max Sørensen skulle tiltræde et professorat i stats- og folkeret i Århus.

Førsteopponenten Alf Ross havde få dage før fået stjålet sine optegnelser til disputatsforsvaret, men *Nationaltidende* kunne fortælle, at han som forventeligt gennemførte oppositionen "elegant og indgående". Fuldmægtig i Justitsministeriet, Louis le Maire, forsvarede ugen efter sin afhandling om legal kastration i strafferetlig belysning, der handlede om anvendelsen af kastration over for seksualforbrydere. Afhandlingens emne faldt i et grænseområde mellem jura og medicin, og de juridiske aspekter var ifølge anden opponent Stephan Hurwitz underbetonede, men man havde for første gang i fakultetets nyere historie valgt alligevel at antage afhandlingen som juridisk disputats. Dermed var vejen banet for en række senere juridiske disputatser inden for faget kriminologi.

"I Auditoriet flokkedes Politikere, Historikere og Ministerialembedsmænd", skrev *Nationaltidende.* Anledning var, at fuldmægtig i Indenrigsministeriet, Jens Himmelstrup, forsvarede sin disputats om de provisoriske love i Danmark. Det var et emne, som endnu kunne sætte sindene i bevægelse, selv om første opponent Poul Andersen med rette fremhævede, at emnet ikke længere var aktuelt.

Poul Meyers retshistoriske disputats om *Danske Bylag* fra 1949 var den femte retshistoriske disputats i et århundrede, sagde Stig Iuul ved forsvaret. De foregående fire var foruden Iuuls egen og Poul Gædekens fra 1934 om *Retsbrudet og Reaktionen derimod i gammeldansk og germansk Ret*

Max Sørensen var et af de store navne i dansk folkeret både som rådgiver for Udenrigsministeriet og som professor i statsret og folkeret ved Aarhus Universitet. I 1972 blev han den første danske dommer ved EF-domstolen i Luxembourg. KB.

de to gamle disputatser fra 1880'erne af Secher om vitterligheden i den gamle danske proces og Ludvig Holbergs om statsretten i 1200-årene.

I 1950 blev fire juridiske disputatser forsvaret, af W.E. von Eyben om strafudmåling, af E.A. Abitz om vejenes retsforhold, af Anders Vinding Kruse om et erstatningsretligt emne og så en disputats, som på grund af doktorandens alder fik særlig omtale: Det drejede sig om den 69-årige overretssagfører og lektor ved universitetet, O.K. Magnussen, som havde skrevet *Naboretlige studier*.

I 1955 forsvarede lektor i kriminologi, Karl O. Christiansen, der var magister i filosofi, sin afhandling om *Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning*. Det var en afhandling, som byggede på et stort empirisk materiale indsamlet om personer, som efter den tyske besættelse var blevet dømt i henhold til den særlige lovgivning om landssvigerkriminalitet. Karl O. Christiansen var ikke jurist, og det var første gang, at en ikke-jurist forsvarede en disputats om et emne, som lå på grænsen af det juridiske. Tidligere havde Louis le Maire som nævnt forsvaret en kriminologisk afhandling om kastration, men han var da i det mindste jurist.

En livsklog jurist – Sven Clausen

"Der findes ingen uinteressante emner, men kun uinteressante personer". Med disse ord indledte forfatteren Sven Clausen sit disputatsforsvar den 19. oktober 1934 af afhandlingen *Kreditforeningsforhold*. Sven Clausen var allerede da en kendt skønlitterær forfatter, der ved siden af sit forfatterskab gjorde sig grundlæggende juridiske overvejelser, og det var baggrunden for, at han i 1950 knyttedes til Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet som ekstraordinær professor. Som jurist var det oprindelig kreditforhold, han vidste noget om, og foruden disputatsen havde han 1931 skrevet en afhandling, *Om negotiable Papirer*, som belønnedes med den Ørstedske guldmedalje. Hertil kom hans essays om almindelig retslære. Senere kastede han sig over statsteorier og blev med Allan Philips ord "den danske parlamentarismes filosof". Han skrev i årene 1952-54 efter at være blevet professor bl.a. to bøger om vestlig og dansk statsteori og en bog om naturretten, men baggrunden for hans teoretiske beskæftigelse med parlamentarisme og statsteori var 1930'ernes politiske situation, hvor totalitære regimer truede demokratiet. Hans spekulationer over rettens tilblivelse tog udgangspunkt i den enkeltes frygt for at gøre noget galt, hvilket førte til en handlemåde, som var udvist af andre før ham eller hende. Retten udsprang derfor af vaner. Retfærdighed kunne variere fra sted til sted, men det opfattes som uretfærdigt, hvis nogen handler i strid med andres forventninger. Retten tager altså udgangspunkt i en normalitet, der kan virke som "en nivellerende tendens". Retten går ud på "at gennemtvinge de normales standpunkt over for dem, der devierer". Også parlamentarismen er som politisk system i overensstemmelse med normaliteten. Det er det system, de fleste bakker op om, og dermed er også sikret, at retten bliver et udtryk for den i befolkningen herskende normalitet.

Sven Clausen søgte i 1949 det professorat, der blev ledigt ved Sindballes afgang. Det fik han ikke, men der oprettedes en ekstraordinært professorat til ham. Det var især et ønske blandt de studerende, som førte til, at en jurist, der var anderledes end flertallet af professorer, blev knyttet til fakultetet. Hans forelæsninger henvendte sig til dem, der ønskede et lille frikvarter fra den dogmatiske jura for at tænke over de helt grundlæggende begreber om magt, stat, ret og styreformer og deres indbyrdes sammenhæng. Det var der en del, der gjorde, og inden ansættelsen havde studenternes blad *Stud. jur.* i et "åbent brev" til Sven Clausen skrevet: "Aldrig har de juridiske Studenter nogen sinde i saa høj Grad trængt til en livsklog Jurist" og om bedømmelsesudvalget hed det, at man "opsen-

Karl O. Christiansen kom efter en næsten afsluttet uddannelse som maskinlærling i gymnasiet, og blev student 1931. Han studerede filosofi, først i Århus, siden i København, hvor han tog magisterkonferens i 1937. Allerede under sin uddannelse havde han koncentreret sine interesser om sociologi og kriminologi, og slog efter sin uddannelse mere målbevidst ind på kriminologiske studier. Hans skiftende ansættelser frem til 1955, bl.a. i Kriminalforsorgen, gav ham mulighed for videnskabelige studier, med disputatsen *Landssvigerkriminaliteten i sociologisk belysning* fra 1955 som det første store resultat. Han blev ekstern lektor i kriminologi ved Københavns Universitet i 1944, heltidsansat docent 1958 og professor fra 1967 til sin død. KB.

der en bøn om, at Trekløveret Vinding Kruse, Ernst Andersen og Hurwitz vil læse disse Linjer som en Bøn om at begunstige Fakultetet og udpege Dem som lærer for kommende Jurister". Samtidig indsamledes underskrifter til støtte for Sven Clausen, der som ledende senior i Studenterforeningen var en populær skikkelse. Sven Clausen kunne, hed det, "bibringe de Studenterne den kulturelle Forstaaelse af den juridiske Videnskab, som er en fornøden Forudsætning for paa rette Maade senere at løse de praktiske Opgaver, som Samfundet stiller til Juristen". Bedømmelsesudvalget indstillede faktisk Clausen, men i fakultetet var der betænkeligheder ved at ansætte den da 55-årige forfatter i netop Sindballes professorat, og løsningen blev derfor oprettelsen af en særlig stilling til ham. Nogen helt ubetinget succes blev udnævnelsen af Sven Clausen dog ikke, og hans virke, som var imødeset med så store forventninger, blev kun et kort mellemspil, som ikke satte sig varige spor.

Sven Clausen blev student 1911 og cand. jur. 1917. 1919 udnævntes han til herredsfoged for Voer og Nim herreder, og 1921 blev han fuldmægtig i Kreditkassen for Husejere i København, hvor han blev kasserer 1933. Sven Clausen har efterladt sig et betydeligt juridisk forfatterskab, hvis første kulmination var afhandlingen *Kreditforeningsforhold*, hvormed han i 1934 erhvervede den juridiske doktorgrad. Hertil kommer et stort skønlitterært forfatterskab, der især samler sig om en række dramatiske arbejder fra 1920 og de følgende år, hvoraf adskillige blev opført på Det kongelige og andre teatre, men som, uanset Sven Clausens uomtvistelige litterære talent, befriende fantasi og underfundige vid, ikke har vist sig holdbare i længden. Fra slutningen af 1930´erne engagerede han sig i kampen mod "sprogforbistringen", hvor han i en række energiske *Årbøger for nordisk Målstræv*, 1938-44 plæderede for en samling omkring sprogets nordiske grundelementer, tanker der i et vist omfang vandt gehør i retskrivningsreformen 1948. I 1950 tiltrådte han et til ham specielt oprettet juridisk professorat ved Københavns Universitet. KB.

Frederik Vinding Kruse tegnet under Sven Clausens 5 timer lange disputatsforsvar. Politiken 20/10 1934.

VÆK MED DISPUTATSFORSVARET

Frederik Vinding Kruse havde allerede ved forsvaret af Sven Clausens disputats i 1934 kritiseret det offentlige disputatsforsvar, som han fandt usagligt og i for høj grad henvendt til et publikum, som ikke kunne bedømme dybden af de indvendinger, som blev fremsat, eller vurdere svarene. Tværtimod blev det ofte de mere overfladisk retorisk begavede doktorander, som brillerede, mens den mere indadvendte og grundige forsker kom til kort i den mundtlige forhandling. Det skrev han en artikel om i bladet *Front* 1934, hvori han i stedet foreslog den procedure, at fakultetet, når en afhandling var antaget, sendte en meddelelse herom ud offentligt. Herefter kunne der inden en frist fremsendes indvendinger, som kunne indgå i fakultetets endelige bedømmelse af, om doktorgraden burde meddeles. Det blev ikke til noget, selv om Vinding Kruse ikke undlod at gentage sit synspunkt ved senere forsvarshandlinger. Den festlige doktorhandling fortsatte som en ikke alt for hyppig del af fakultetets hverdag. Dagens festlighed understregedes af, at præses var iført festdragt, kjole og hvidt, men det skete sidste gang, da Ditlev Tamm forsvarede sin disputats i 1976. Ved Inger Dübecks forsvarshandling i 1977 som første kvindelige juridiske doktorand, var præces af naturlige grunde ikke iført kjolesæt, så det var opponenten, professor Erik Anners fra Stockholm, der hermed satte punktum for en gammel akademisk skik, der som andre mere farvestrålende indslag i den akademiske hverdag fik sit dødsstød efter 1968. KB.

W. E. von Eyben blev i 1951 professor i ejendomsret (formueret) ved Københavns Universitet. Han kom fra en stilling som byretsdommer og havde skrevet disputats om strafudmåling. Eyben var en aktiv professor, der var kendt for sin musikinteresse og for TV-udsendelserne "Retten er sat", som nærmest blev folkeeje. Som juridisk forfatter var han produktiv med en række lærebøger om formueret og panteret samt som redaktør af større samleværker bl.a. Karnovs lovsamling. KB.

Illum eller Eyben?

I 1951 udnævntes byretsdommer W.E. von Eyben til professor med ejendomsretten som sit fag:

"Jeg sad i byretten og spekulerede over, efter hvilke principper dommerne udmålte straffe. På det tidspunkt passede jeg noget undervisning på universitetet i en udvidet frokostpause og skrev så en disputats om strafudmåling. Det førte til, at universitetet spurgte, om jeg ikke ville flytte helt over". Sådan sammenfattede den snart 70-årige Eyben sin karriere i et interview i *Berlingske Tidende* 14. maj 1982.

Men egentlig havde fakultetet ønsket, at Knud Illum, der var professor i Århus, ville følge en opfordring til at overtage professoratet. I et brev af 19. februar 1950 fra Henry Ussing til Illum hedder det: "På torsdag skal vi have fakultetsmøde og bl.a. behandle Vinding Kruses professorat. Har du taget stilling til spørgsmålet om at overgå hertil ved denne lejlighed ... Et bestemt svar ville jo forenkle fakultetets overvejelser for ikke at sige, at det ville blive afgørende. Jeg tilføjer, at der fra enkelte kollegers side er betænkelighed ved at bruge kaldelse i forhold til Århus, da man ikke gerne vil vække misstemning ved for kraftig aktion for at bortføre gode folk.

Knud Illum var i en menneskealder Aarhus Universitets store juridiske navn. Illum skrev i 1934 disputatsen *Modregning i Konkurs,* hvor han gjorde sig til talsmand for visse begrænsninger i modregningsretten. I 1937 knyttedes han til Aarhus Universitet, og i sit omfattende forfatterskab beskæftigede han sig først og fremmest med tingsretten, men også arbejdsretten var hans felt, lige som han også skrev om almene juridiske spørgsmål. I bogen *Lov og Ret* 1945 stillede han sig således kritisk over for Uppsala-skolens afvisning af gyldighedsforestillinger, og han var en af de få, som turde tage et opgør med Alf Ross' retsfilosofi. Hans fremstilling af *Den kollektive Arbejdsret* (1939) var grundlæggende, og også hans værker om tingsret og pant nød stor anseelse. Han kunne være polemisk i sin kritik, når han om en bog af von Eyben skrev: "Man sætte ølse for, man sætte ølse bag, pølsen holder dog sin smag", eller når han under overskriften "Falske Lodder i fru Justitias Vægtskaal" bebrejdede domstolene, at domsbegrundelser ofte var ufyldestgørende. I 1978 modtog han den Ørstedske Prismedalje. KB.

Min mening er, at det må manden selv afgøre under hensyn til det, han mener at skylde Aarhus Universitet – når man ikke angriber folk, der kun har været kort tid i Århus". Ussing sluttede med at udtrykke sin glæde ved tanken om at se Illum i København, men at han også "under Aarhus Universitet at beholde dig...". Og sådan blev det, Illum foretrak Århus, mens København fik Eyben. Videnskabeligt nok ikke helt samme niveau, men formentlig mere spræl i forhold til offentligheden.

Der var tre ansøgere til stillingen, nemlig foruden Eyben, den betydeligt yngre A. Vinding Kruse og den 34-årige Poul Meyer, der begge blev professorer i Århus. Eyben var byretsdommer og havde egentlig disputeret om et nærmest strafferetligt emne, nemlig stafudmåling; han havde været manuduktør i ejendomsret og lektor i obligationsret. Eyben var musikalsk, havde i sin tid valgt mellem jura og musik. Hans arbejdsevne var legendarisk, og han blev især kendt uden for universitetet som den, der tog det nye medie, fjernsynet, i brug og gennem de populære udsendelser "Retten er sat" med studenter som aktører var med til at skabe interesse for livet i danske retssale.

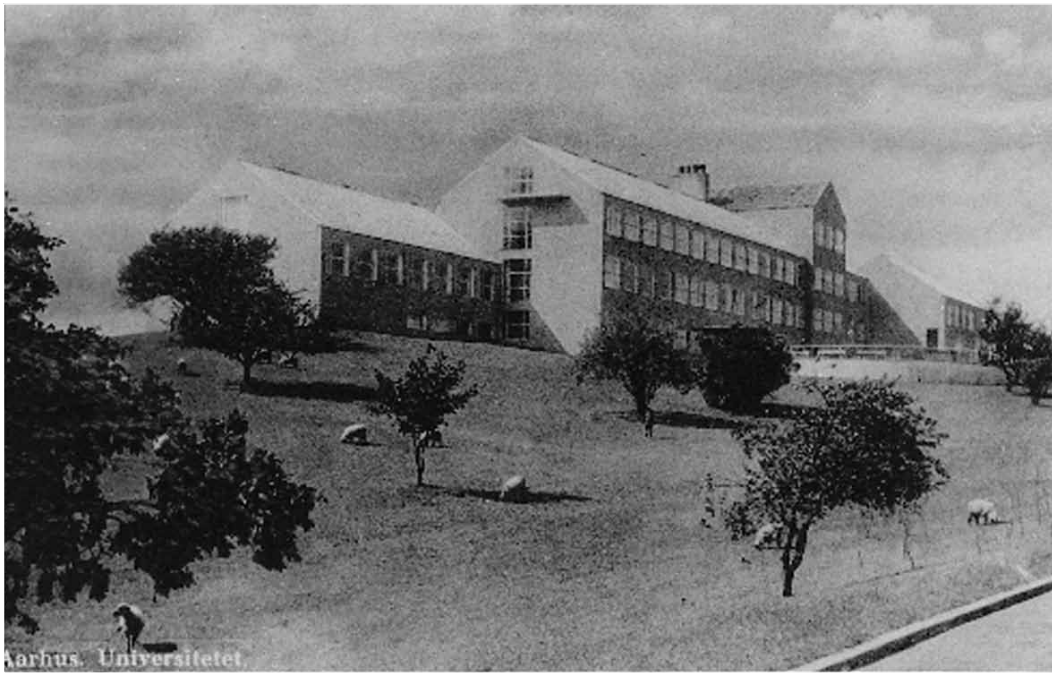

Aarhus Universitets første hovedbygning ca. 1936. Arkitekt: C.F. Møller. Ved oprettelsen af Det økonomiske og juridiske Fakultet i 1936 fik juristerne til huse her, men økonomerne blev placeret i midlertidige lokaler på havnen. Siden blev fakultetet placeret i den nye hovedbygning langs Ringgaden. De juridiske fag har siden, i takt med universitetets udbygning, været placeret forskellige steder i Universitetesparken, indtil de fra 1970 blev organiseret i Juridisk Institut, der nu optager hele den gamle universitesbygning. Aarhus Universitet.

ÅRHUS OG KØBENHAVN

Ved oprettelsen af et økonomisk og juridisk fakultet i Århus i 1936 havde Danmark fået to uddannelsessteder for jurister. Det var ikke så mange sammenlignet med større lande eller blot Sverige, men oprettelsen af endnu et fakultet i det centralistiske Danmark rejste spørgsmålet både om indbyrdes konkurrence og om mobilitet. Professorerne i Århus var i de første mange år som regel københavnere, som ikke sjældent ønskede at vende tilbage til hovedstaden, når en lejlighed bød sig i form af et ledigt professorat. Anders Vinding Kruse og Carl Rasting hørte til dem, der søgte tilbage til hovedstaden, mens andre af det første kuld af professorer blev i Århus. Det gjaldt således fakultetets to store navne, Knud Illum i formueret og Max Sørensen i stats- og folkeret samt Stig Jørgensen i obligationsret.

Da der i 1956 i *Aarhus Stiftstidende* kunne læses noget, som mindede om en kritik af, at Århus alene blev et springbræt på vej i en karriere, tog Knud Illum til genmæle den 6. marts 1956: "Vi har her i landet kun haft to universiteter i en kort tid. Ellers ville man være fortrolig med tanken om professorers overflytning fra et universitet til et andet, som det altid har kunnet ske i Sverige, Tyskland eller England. Navnlig i Amerika lokker universiteterne lærerne fra andre læreanstalter med favorable tilbud om særlig favorable løn- eller arbejdsforhold. Det sidste undgår vi heldigvis i Danmark, fordi lønnen er den samme ved de to universiteter. Men vi må også være opmærksom på det bagslag, det ville give ikke mindst for Aarhus Universitet, hvis det skulle lykkes mere eller mindre at gennemføre et stavnsbånd for fakultetets lærere".

JURASTUDIET PÅ AARHUS UNIVERSITET

Aarhus Universitet indviedes 11. september 1928 som Danmarks andet universitet. Formelt set var det en selvejende institution med en bestyrelse som øverste myndighed. Der var ved starten 78 studerende, Der modtog undervisning i filosofikum og forberedende sprogfag. I 1933 begyndte undervisningen i de grundlæggende medicinske fag. Det økonomiske og juridiske fakultet oprettedes i 1936, hvorved det blev muligt at iværksætte et jurastudium, der indtil 1947 kun omfattede første del af den juridiske embedseksamen, hvorefter de jurastuderende måtte rejse til København for at afslutte studierne ved Københavns Universitet. Muligheden for at aflægge anden del af studiet i Århus blev realiseret fra efteråret 1947, og fra september 1949 omfattede den juridiske undervisning alle tre dele af den daværende studieordning. Allerede i 1950 bestod de første seks juridiske kandidater, hvoraf en kvinde, den fulde eksamen. Blandt disse første var Robert Bech, senere professor i procesret.

Meget naturligt arbejdede det nye jurastudium snævert sammen med de københavnske jurister. Det gjaldt også på studentersiden. Således blev det i november 1936 bestemt, at det i 1935 startede *Stud. jur.* skulle være officielt meddelelsesorgan også for det århusianske juridiske studenterråd. Og i marts 1937 bragte *Stud. jur.* under overskriften "Kom til Aarhus min Far – og tag I. Del" en opfordring, spækket med rosende omtale af studieforholdene på det nye universitet, hvor "…alt er saa nyt. Intet er endnu stivnet i faste former, og dog må jeg (forfatteren stud. jur. Just Andersen) bestemt tilbagevise den opfattelse, at der af den grund skulle herske forvirring herovre – tværtimod". Artiklen er illustreret af et billede af den nye universitetsbygning, med teksten "Bygningerne er praktiske, og mange synes de er kønne" og neden under et vue ud over universitetsparken med teksten "Omgivelserne er der i hvert fald ikke noget i vejen med". De to tekster afspejler vel meget godt en tidstypisk københavnsk usikkerhed for det nye, der var på vej i Århus.

Artiklen slutter med følgende ønske for fremtiden: "Muligheden for at kunne fuldende hele studiet herovre vil sikkert ikke hindre en fortsat udveksling af de studerende, omens saa i begge retninger. En sådan udveksling, der finder sted flere steder i udlandet, har erfaringsmæssigt vist sig at være baade gavnlig og udviklende for de studerende". En smuk vision, som dog kun i beskedent omfang er blevet til virkelighed.

I 1936 var der kun en juridisk professor, nemlig dr.jur. Carl Rasting, mens dr.jur. Knud Illum udnævntes i 1942. I 1947 ansattes yderligere to professorer, dr. jur. Max Sørensen og dr. jur. Torben Lund, samt en docent, cand.jur. Thøger Nielsen. Antallet af professorer voksede i de følgende årtier med et par stykker for hvert årti og nåede i 1964-65 op på otte, hvortil kom fire amanuenser og otte lektorer.

Under studenterurolighederne i 1968-69 intensiveredes de overvejelser, man allerede i slutningen af 1950'erne havde gjort sig om universitetets overgang til staten. Ved styrelsesloven for universiteterne fra 1970, blev det fastslået, at alle universiteter var statsinstitutioner under tilsyn af undervisningsministeriet. Den nye universitetslov fra 2003 gjorde alle universiteter til selvejende institutioner dog under ministeriets tilsyn. Aarhus Universitet er således tilbage ved udgangspunktet for så vidt angår den retlige status.

ID OG ES

Ret og retfærdighed

Et af dansk retsvidenskabs kendteste værker er Alf Ross' bog *Om ret og retfærdighed: En indførelse i den analytiske retsfilosofi*, der udkom i 1953, og som for generationer af jurister blev en grundbog, når det gjaldt formulering af det retspositivistiske ståsted, som blev så karakteristisk for dansk retsvidenskab i årene efter Anden Verdenskrig. Bogen var en indførelse i den analytiske retsfilosofi og fremtræder som en sammenfattende lærebogsfremstilling af Ross' retsfilosofiske grundsyn. Det var en bog, der blev advaret imod, da den udkom. Knud Illum frarådede ligefrem i en anmeldelse i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1953, at bogen blev givet de studerende som lærebog, men uanset advarslen blev *Om ret og retfærdighed* for en generation af jurister grundbogen i faget retslære.

En række mindre afhandlinger fra de foregående år, således bl.a. afhandlingen Tû-Tû i festskriftet til Ussing (1951), dannede forarbejder til *Om ret og retfærdighed*, der i det hele fremtrådte som en mere afrundet fremstilling af Ross' opfattelse af retslæren end de tidligere værker. Her findes nogle af Ross' mest prægnante formuleringer af sit syn på retslæren. Begrebet gældende dansk ret bestemtes som "det abstraherende sæt af normative ideer, der tjener som tydningsskema for dansk retslivs fænomener, hvilket igen vil sige, at disse normer effektivt følges ..." (s. 27). I en vellykket sammenligning med skakreglerne, der kan føres tilbage til den tyske jurist Stammler, som forudsætning for forståelsen af, hvad der foregår under et spil skak, karakteriserer Ross retsreglerne som et "tydningsskema, der gør det muligt at forstå retsfænomenerne (retslivet) som en meningsfyldt sammenhæng af retshandlinger ..." (s. 41). Retten er på engang ide og fænomen, "de retlige handleforestillinger udgør en fælles ideologi, der er virksom i flere individer" (s. 41) I sidste analyse er retsnormerne normer for anordning af konkret tvangsudøvelse ved domstolene (s. 47).

Ross karakteriserede sin retslære som realisme i den forstand, at den er i overensstemmelse med det begreb om videnskab, der er udarbejdet af moderne videnskabelig filosofi. Afgørende er herved, at alle videnskabelige realudsagn underkastes efterprøvelse i erfaringen. Retsnormerne må tages som udtryk for en social effektivitet, der i en kombination af to synspunkter, nemlig en ideologisk og en behavioristisk realisme, dels retter sig mod at forudsige dommerens ydre iagttagelige adfærd (prognoseteorien), dels lægger vægt på, at dommeren motiveres af en normativ ideologi.

Ross' retsfilosofi, som den er udviklet i *Om ret og retfærdighed* og andre

Ross' værker har også haft indflydelse på den internationale debat om analytisk retsfilosofi. I 1968 udsendte Ross bogen *Directives and Norms,* der har vakt stor international opmærksomhed i fagkredse. I sine seneste år interesserede Ross sig for analyser af flere af strafferettens grundbegreber, således bl.a. forsætsbegrebet, forsøg og meddelagtighed, tilregnelighed mv. i samlingerne *Skyld, ansvar og straf* (1970) og *Forbrydelse og straf. Analytiske og reformatoriske bidrag til kriminalrettens almindelige del (1974).* Man vil kunne sige om Ross, som det er sagt om Jhering, at selv om han ikke i sit hjemland dannede skole, var der ingen, der efter fremkomsten af hans værker kunne skrive, som om de ikke var til. Ross' opfattelse af begrebet "gældende ret" som en henvisning til domstolens faktiske handlemåde, af retten som direktiver til de retshåndhævende myndigheder, den realistiske retskildelære og sondringen mellem retsdogmatik og retspolitik var blevet integrerede bestanddele af dansk retsvidenskab. KB.

af Ross' skrifter, indeholder en stillingtagen til og kritik af retsvidenskabens væsentligste grundproblemer. Det gælder spørgsmålet om retsfilosofiens opgave, begrebet gældende ret, retskilderne, metodelæren, rettighedsbegrebet, retssystemets opbygning, forholdet til naturretten, begrebet retfærdighed og forholdet mellem retsvidenskab og politik.

Retsdogmatikken bestemmes af Ross som en lære om normer, ikke i normer. Dogmatikken er normativ i betydningen norm-deskriptiv, ikke i betydningen norm-ekspressiv. I sin undersøgelse af forholdet mellem videnskab og politik kommer Ross særlig ind på spørgsmålet om retspolitikkens område og opgave. Ross vil herved sondre skarpt mellem retsdogmatikken, hvis opgave er udsagn om, hvad der må anses som gældende ret, således som dette begreb opfattes af Ross, og som altså er af rent beskrivende karakter, og retspolitikken, der har karakter af vejledning til lovgiver (*de lege ferenda*) eller til dommeren (*de sententia ferenda*).

Ross selv fandt det mindre hensigtsmæssigt at tale om en egentlig retsfilosofi. I stedet ville han tale om retsfilosofiske problemer. Hans væsentligste betydning for dansk retsvidenskab blev da også den vedholdende analyse og kritik af retsvidenskabens traditionelle begrebsapparat og at skabe den bevidsthed om betydning af kritisk analyse af begreberne, som han formidlede til de juridiske studerende.

Beundringen for Ross har været stor. I de senere år er en reaktion sat ind, der har peget på, at også andre bevægelser i retsfilosofien kan være frugtbare, og den erkendelse er vel også ved at trænge igennem, at det ikke uden videre var til gavn for tankens frugtbarhed og den danske retsfilosofiske debat, at en mands forfatterskab kom til at spille en så afgørende rolle. Muligt bidrog også Ross' egen stærke personlighed og til det tilintetgørende grænsende polemiske form til at holde kritikere i ave. Resultatet har ikke uden videre været til gavn for dansk retslære, der stadig har svært ved helt at finde sine ben i det vanskelig spændingsfelt mellem filosofi og praktisk retsanvendelse.

Alf Ross' bedste afhandlinger er samlet af Isi Foighel, Hans Gammeltoft-Hansen og Henrik Zahle i: Alf Ross: *Ret som teknik, kunst og videnskab*, 1999. En lang række af Ross' værker og afhandlinger foreligger på et eller flere af de europæiske hovedsprog. Hans debutarbejde, *Theorie der Rechtsquellen* (1929), skrev han selv på tysk. Det samme gælder den store moralfilosofiske afhandling, *Kritik der sogenannten praktischen Erkenntnis* (1933). En række af de senere værker er oversat til engelsk, således *Virkelighed og Gyldighed i Retslæren* (1934), der kom i engelsk bearbejdelse som *Towards a Realistic Jurisprudence* (1946). Lærebogen i analytisk retsfilosofi *Om ret og retfærdighed* (1953) findes ikke blot i engelsk, men også i spansk og italiensk udgave. Også flere af Ross' mindre retsfilosofiske afhandlinger og hans hovedværker inden for folkeretten og politisk videnskab foreligger på et eller flere af hovedsprogene. Hans seneste større sprogfilosofiske arbejde, værket *Directives and norms* (1968), er udsendt på engelsk, medens nogle af hans strafferetlige afhandlinger udsendtes på henholdsvis engelsk og tysk samt italiensk.

ALF ROSS OM JURIDISK METODE

Afgørende for god juridisk metode er ikke så meget, om man lader fortolkning fremtræde som subjektive råd eller som objektive påstande. Derimod at juristen handler med fuld forståelse og tilkendegivelse af, at hans tolkninger ikke kan udgives for gældende ret med samme sikkerhed, som når det drejer sig om velfæstnede regler, ja at sikkerhedsgraden i mange tilfælde kan være så lille, at det vil være naturligere ganske at lade talen om gældende ret falde og simpelthen tale om råd og forslag til dommerne. Afgørende er, at juristen ikke på dette punkt søger at narre sig selv eller andre ved at tilsløre forskelle med hensyn til sikkerhedsgraden. Der er ofte syndet herimod, og den pædagogisk videnskabelige værdi af veludviklet lære om begrebet "gældende ret" ligger i at bringe den glidende skala af sandsynlighed til bevidsthed og derved indskærpe kravet om påpasselighed og redelighed på dette punkt.

MOD MASSEUNIVERSITETET 1956-1979

STUDIEORDNINGERNE 1956 OG 1966

1950'erne var endnu professorvældets tid, som det senere kom til at hedde. Der var anseelse knyttet til at være juridisk professor, og professorerne var efterspurgte uden for universitetet både af private virksomheder og fonde, og når det gjaldt offentligt udredningsarbejde. O.A. Borum var formand for bestyrelsen i bryggeriet Tuborg, Stig Iuul blev formand for Carlsbergfondet, og von Eyben blev kendt i den brede offentlighed for sine TV-udsendelser, som efor for Egmontkollegiet, for sin deltagelse i dansk Musikliv og anden udadrettet virksomhed.

Tiden gik, men på mange måder var universitetet i slutningen af 1950'erne det samme som før krigen. Politikeren og juristen Erik Ninn Hansen skriver i sine erindringer: "En gang imellem holdt professorerne forelæsninger, der strakte sig over et semester. En del studenter mødte pligtskyldigt op til de første timer, men de fleste opgav snart at lytte til alle de vise, men gennemgående ret kedsommelige sætninger. Nogen nær forbindelse opstod altså ikke mellem professorerne og studenterne....Selv om den fysiske nærhed ikke blev overdrevet, var studenterne dog ikke helt uden kendskab til professorstanden, idet manuduktørerne ikke alene belærte dem om, hvad professorerne havde skrevet i sine lærebøger; han var også til enhver tid parat med den mest vidtgående fortolkning af ord og tanker, der var opstået i denne juridiske hjerne, endda ofte beskrevet i fyldige noteshæfter, som studenterne kunne erhverve for en mindre pengesum. Utidssvarende må man nok kalde det universitetssystem, der fandtes i 40'erne og 50'erne og fortsatte nogenlunde uanfægtet i de følgende årtier. Inden for jurastudiet var afstanden mellem lærere og elever i hvert fald urimelig stor".

En ny studieordning, som indførtes 1956, slog studiets anden og tredje del sammen. Første del var den korteste og normeret til to år. Den afsluttedes med en eksamen i nationaløkonomi samt borgerlig ret og to af fagene forvaltningsret, statsret og folkeret. Anden del bød på et valg mellem retshistorie og retslære samt fagene civilret I og II, strafferet og proces. Noget nyt var indførelsen af et semester med valgfrie kursusfag.

W.E. von Eyben
Professoren dirigerer den blandede skare i studiet.
Foto af Knud Meister.

RETTEN ER SAT – DA JURAEN KOM IND I STUERNE

Familien Danmark blev i midten af 1950'erne samlet om juridiske diskussioner omkring det nye medium fjernsynet. En række juridiske skuespil, kaldet *Retten er sat,* blev dirigeret af professor W.E. von Eyben, der fortsatte med at producere de meget populære udsendelser i et helt årti.

Udsendelserne tog udgangspunkt i emner, der optog samfundet. Sagsforløbet havde i hver udsendelse rod i virkelige hændelser og ægte politirapporter. Det pædagogiske trick var imidlertid, at der hver gang var "justeret" på sagernes indhold, så de ellers åbenlyst skyldige havde en reel chance for at snakke sig fri, mens de åbenlyst uskyldige fik tilført forskellige tvivlsomme og lyssky elementer til deres historie. Sagerne var med omhu gjort så tvetydig, at det ofte lykkedes at opdele den danske befolkning.

Udsendelsens ramme var hver gang den samme. Den første aften blev sagen fremstillet med vidneafhøringer og proces. Den følgende aften blev domsforhandlingen og selve dommen vist. I de mellemliggende 24 timer bugnede de trykte medier med kommentarer og udbyggende historier, og efter domsafsigelsen diskuterede de samme medier, om de var enige eller uenige med udfaldet. Forsideoverskrifter som "Skyldig?" "Ikke skyldig!" "Vores læsere mener.." "Vi var uenige med dommerne!" var hyppige.

Deltagere i skuespillet fandt W.E. von Eyben blandt venner og bekendte, studerende på universitetet, medlemmer af Juridisk Diskussionsklub og beboere på Egmont Kollegiet, som han var efor for. I og for sig ganske almindelige mennesker, der dog ofte formåede at leve sig ind i deres rolle med stor overbevisning. Filminstruktøren Alice O'Fredericks skrev i BT om en udsendelse: "det kunne overhovedet ikke gøres bedre. Alle var gode, jargonen var ægte. Tonefaldet rigtigt". Dommerne var heller ikke skuespillere, men bestod af ansete jurister, forsvarsadvokater og "rigtige" dommere, som tilførte en overbevisende realisme til sagsforløbet samtidig med, at de virkelig blev sat på en prøve i de vanskelige sager.

Udsendelsen skrev retshistorie den 22. og 23. januar 1959, da man i forbindelse med en voldtægtssag viste, hvorledes nævningenes forhandlinger foregik bag de lukkede døre – døre som i enhver retssag er lukkede også for juristerne og dommerne. Nævningene var almindelige mennesker, der var udvalgt efter Retsplejerådets regler for nævneting, så deres sammensætning – og deres afgørelse – svarede til et "rigtigt" nævningetings. Gennem kameraerne fik juristerne for første gang et indblik i, hvordan en gruppe almindelige mennesker reagerede, når de skulle tage stilling til en vanskelig sag. Mange jurister blev rystet over de følelsesladede og tilfældige diskussioner. Diskussioner der lå langt fra juridisk tankegang – et forhold som mange i den juridiske verden nok ikke havde gjort sig helt klart før denne torsdag-fredag foran fjernsynsskærmen.

W.E. von Eyben lagde et stort arbejde bag hver udsendelse. I juni 1965 skriver Danmarks Radios generaldirektør Laurids Bindsløv: "Kære professor von Eyben. Det var fornemt at De havde skaffet os sådant et dommerkollegium. Jeg er imponeret over, at De har haft tid og kræfter til at følge sagen op med en kronik i Berlingske Tidende om de principielle perspektiver. Derved afrundes problembehandlingen. Det ville glæde mig meget, om vi kunne fortsætte samarbejdet i den kommende sæson".

Samarbejdet stoppede dog kort tid efter. og professor Mogens Koktvedgaard overtog Eybens rolle, men serien havde da haft sine bedste år.

JFJ

STUDIEORDNINGEN 1956

Studiereformen 1956 havde været længe undervejs. Allerede i 1947 nedsattes et udvalg på foranledning af studiets censorer med henblik på at overveje ændringer. I dette udvalg repræsenterede Knud Illum Aarhus Universitet, mens Københavns Universitet var repræsenteret af Henry Ussing (formand), Stig Iuul og Alf Ross.

Udgangspunktet var, at det gjaldt om at forkorte studietiden, som i gennemsnit var mere end 7 år. Udvalgets forslag var at give større muligheder for specialisering, således at ikke alle studerende skulle læse det samme mere og mere omfattende stof. Specialisering betød valgfrihed inden for visse rammer, og med indførelsen af kursusfag var der taget et ukendt skridt, der pegede fremad, selv om der endnu var langt til vore dages overbygnings- eller kandidatuddannelse med langt mere frit valg inden for et stort udbud af fag.

En anden ændring var, at skriftlig eksamen afskaffedes på studiets første del, da man havde konstateret, at mere end en tredjedel af de seneste studieårgange dumpede og måtte tage prøven om. Endelig blev det foruden afskaffelsen af prøven i bogholderi og den praktiske opgave foreslået og vedtaget at slå anden og tredje del sammen.

Med hensyn til de juridiske fag af mere almendannende karakter var stemningen mere positiv end tidligere. Men overvejelser om obligatorisk retshistorie for alle førte ikke til noget, og resultatet blev, at studenterne fik valgfrihed mellem fagene retshistorie og almindelig retslære.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1956-1979

1958 **BERNHARD GOMARD** (f. 1926) udnævntes efter E. Munch-Petersens død til professor i retsvidenskab. Hans fag var obligationsret, men han måtte i de første år varetage faget proces og fra 1964 i selskabsret (og obligationsret). Han tog sin afsked pga. af alder 1996.

1959 **BENT CHRISTENSEN** (1921-98) udnævntes efter Poul Andersens afgang til professor i retsvidenskab, hvor han fik i forvaltningsretten som fag. Han tog sin afsked pga. alder 1991

1963 **ALLAN PHILLIP** (1927-2005) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab med særligt henblik på folkeretten. Fra slutningen af 1960´erne underviste han tillige person-, familie- og arveret på studiets 2. del. Han forlod universitetet i 1975 for at virke som advokat.

THØGER NIELSEN (1919-96) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab med særligt henblik på undervisningen i skatteret. Han forlod universitetet i 1979.

1964 **ISI FOIGHEL** (f. 1927) udnævntes efter O.A. Borums afgang til professor i retsvidenskab, hvor han først underviste i proces, og fra 1966 i folkeret. I 1980 overtog han professoratet i skatteret, men havde fra han blev skatteminister 1982 til sin afgang pga. alder 1997 orlov fra universitetet.

1966 **MOGENS KOKTVEDGAARD** (1933-2003) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab. Hans fag var først proces og siden immaterialret.

1969 **OLE KRARUP** (1935) udnævntes efter Carl Rastings død til professor i retsvidenskab, hvor han fag blev forvaltningsret. Han havde orlov fra universitetet 1994-2002, hvor han var medlem af Europaparlamentet, og tog sin afsked pga. alder 2005.

1971 **OLE ESPERSEN** (f. 1934) udnævntes efter Alf Ross´ afgang til professor i retsvidenskab, hvor han underviste i statsret. Han fik i 1978 orlov fra universitetet foreløbig for tre år, og vendte 2001-04 tilbage som professor i folkeret og internationale menneskerettigheder.

ERIK SIESBYE (1921) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab, hvor hans fag blev først proces og fra 1977 søret og international privatret. Han tog sin afsked pga. alder 1991.

1977 **PREBEN STUER LAURIDSEN** (f. 1940) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab med særligt henblik på retslære. Han forlod universitetet 1995.

HANS GAMMELTOFT-HANSEN (f. 1944) udnævntes efter Allan Phillips afgang til professor i retsvidenskab med særligt henblik på procesret. Han fik orlov fra universitetet, da han i 1986 blev valgt til Folketingets ombudsmand.

1978 **FINN TAKSØE-JENSEN** (f. 1934) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab med særligt henblik på undervisning og forskning i person-, familie- og arveret. Han tog sin afsked pga. alder i 2004.

DITLEV TAMM (f. 1946) udnævntes i et nyoprettet professorat i retsvidenskab med særligt henblik på undervisning og forskning i retshistorie.

1979 **HENRIK ZAHLE** (f. 1943) konstitueredes i Ole Espersens professorat (udnævnt 1983) som retsvidenskab med særligt henblik på undervisning og forskning i statsret og specielt forvaltningsret. Han var 1996-99 og igen fra 2002 professor i retslære.

DET JURIDISKE FAKULTET 1956-79

Professorerne 1956-1979

Antallet af professorater blev efter 1960 gradvis øget, om end slet ikke svarende til stigningen i antallet af studerende, De 11 professorater i 1930, et tal der endnu i 1956 var uændret, om end der var sket mindre justeringer i lærestolenes indhold, i 1979 var blevet til 17. Udviklingen i studentertallet var mere dramatisk: De 1129 jurastuderende i 1930 var i 1947 blevet til 2.150, men herefter faldt antallet drastisk til det i 1955 med 830 studerende nåede et lavpunkt. Herefter steg tallet støt, med 1.148 studenter i 1960 var niveauet fra 1930 atter nået, og herefter gik det hastigt fremad, der i 1978 var indskrevet 3.857 jurastuderende. Tallet i 2004 var 4.539.

Indtil efter 1960 betegnedes juridiske professorater som "retsvidenskab", og det var alvor i den forstand, at en professor kunne komme ud for i de første år at undervise i et andet fag end sit egentlige fagområde. Dette forhold ændrede sig, som det fremgår af nedenstående oversigt, gradvist til at de enkelte professorater fik en mere specifik benævnelse. Første gang da Allan Phillip i 1963 blev professor i folkeret. I praksis har alle professorater fra slutningen af 1970'erne været opslået i specifikke fag, men formuleringen "professor i retsvidenskab med særligt henblik på ....." er blevet opretholdt ind i det nye århundrede.

Ligeledes fra slutningen af 1970'erne indtraf den væsentlig ændring i rekrutteringen, at professorerne nu som regel i forvejen var tilknyttet universitetet som adjunkter eller lektorer. Tidligere havde det almindelige været, at professorerne havde en anden hovedstilling, ofte i Justitsministeriet eller et andet ministerium, men fra 70'erne begyndte universitetet at blive selvrekrutterende, og de, som ønskede en forskerkarriere, søgte derfor tidligt en stilling på universitetet.

Institutter

I en festforelæsning ved Københavns Universitets årsfest i november 1954 rejste professor Hurwitz krav om indretning af et institut for kriminologisk forskning ved universitetet. Tre år efter oprettedes i 1957 som noget nyt et institut på fakultetet med arbejdsværelser og sekretærbistand: "Vi begynder uhyre beskedent i to små rum i Studiestræde nr. 13 med en halvdags kontorhjælp til 3.000 kr. og de første 4.000 kr. af en bevilling på 12.000 kroner til det arbejde, vi skal have i gang", sagde instituttets leder, professor Knud Waaben, til *Berlingske Tidende* den 14. oktober 1957 om det nye institut, som skulle være rammen om tre kriminali-

INGEN FORTRYDELSESRET

I foråret 1970 udviklede besættelsen af et professorat ved fakultetet sig til en affære. Tre ansøgere havde meldt sig til to professorater; bedømmelsen blev udskudt for at afvente bedømmelsen af Ole Espersens afhandling. Herefter trak en af ansøgerne, Niels Eilschou Holm, sin ansøgning tilbage, mens den tredje ansøger, Erik Siesbye, opretholdt sin. Efter samtaler med medlemmer af fakultetet fortrød Eilschou Holm imidlertid og ønskede sin tilbagekaldelse annulleret. Sagen udviklede sig til en organisationssag, da Siesbye protesterede, støttet af Ole Krarup. Sagen endte med, at Erik Siesbye, der allerede var anerkendt som kompetent til et professorat, blev indstillet, og at Niels Eilschou Holms fornyede ansøgning ikke blev taget i betragtning. Bag ønsket om, at Eilschou Holm fastholdt sin ansøgning, lå en betænkelighed ved Siesbyes egnethed, udtrykt af Gomard på den måde, at "fordi man var erklæret professorkompetent, betød det ikke, at man var egnet" *(Politiken* 13. maj 1970), mens der muligt fra anden side, som ikke ønskede, at Eilschou Holm kom i betragtning, kunne spores en modvilje mod en ansøger, som havde en høj stilling i Justitsministeriet.

stiske discipliner, kriminologi, kriminalpolitik og strafferet. Det var naturligt, at det var de kriminalistiske fag, som lagde ud som de første med institutter under Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet. Tilsvarende institutter fandtes allerede i Stockholm, Oslo og Århus, og nu var turen altså kommet til København, der hermed fik en arbejdsplads, som kunne samle forskere med forskellig baggrund inden for fag, som i særlig grad lagde vægt på empiriske undersøgelser.

Hidtil havde det været skik, at juridiske professorer arbejdede hjemme eller på biblioteker. Kontor på universitetet havde de i hvert fald ikke og dermed heller ikke daglig kontakt hverken med hinanden eller de studerende. Hver passede sit fag med sine forelæsninger, og man mødtes kun lejlighedsvis til drøftelse af fælles anliggender som fakultet. Det blev der heller ikke i første omgang lavet om på, men med oprettelsen af et lille Kriminalitisk Institut var vejen fremad vist. I 1964 oprettedes et Retsvidenskabeligt Institut, hvor en del andre af fakultetets lærere fik plads, men stadig var der en del af de ældre professorer, som foretrak at holde sig uden for institutstrukturen.

Det retsvidenskabelige Institut havde flere adresser. En af dem var Studiestræde 10, og i 1973 etablerede medarbejderne i Studiestræde sig som et selvstændigt retsvidenskabeligt institut B, mens betegnelsen A knyttedes til afdelingen i Skt. Pedersstræde 19 og C til afdelingen i Pilestræde. Oprettelsen af Institut B var tegn til en splittelse i fakultetet, som længe skulle sætte sig spor. Institut B samlede både egentlige marxister og andre mere kritisk indstillede jurister, og det kunne ikke undgå at føre til et vist modsætningsforhold til fakultetets øvrige lærere. Institut B

rummede de fleste af lærerne i forvaltningsret og statsret bortset fra Bent Christensen, der fagligt blev isoleret ved at fastholde sin tilknytning til Institut A. Både ved valg til styrende organer og i faglige relationer fremstod B-instituttet som anderledes, og der udvikledes også en institutkultur, som adskilte sig fra de øvrige institutter. Det var en på mange måder ulykkelig antagonisme, som længe kom til at præge arbejdsforholdene på Det juridiske Fakultet, og som ofte gjorde det surt at deltage i det organisatoriske arbejde, hvor det kom til at knibe med sammenholdet.

Der er næppe tvivl om, at tonen og arbejdsformen på de øvrige institutter længe var gammeldags, domineret af forskere, som arbejdede for sig selv og ofte havde mange andre hverv, men mindre tid og interesse for rigtigt at sætte kræfter ind på udklækningen af yngre kolleger. Skulle man uddanne sig til juridisk forsker, måtte man først og fremmest vide at klare sig selv. Det var en del af uddannelsen. Der var som regel ikke megen hjælp at hente hos fagets professorer, som selv havde skrevet disputats hjemme ofte i aften- og nattetimer uden nær tilknytning til et juridisk forskningsmiljø, der jo slet ikke eksisterede før 1960'erne, hvor enhver professor var på sit eget. Institut B var en frugt af 68-generationens livssyn og byggede i højere grad på et sammenhold, der i de første år hang sammen med en fælles overbevisning om, at en kritisk og mere ideologisk tilgang til juraen var et nødvendigt led i bevidstgørelsen om juristens rolle i samfundet og dermed et opgør med, hvad man anså som juristens konservatisme og systemkonforme virke. Efterhånden indfandt sig en vis erkendelse af, at den traditionelle jura ikke sådan lod sig lave om, og at det trods alt var begrænset, hvad der kunne findes på af nyt. Systemet var resistent, og ikke mindst viste det sig problematisk, hvad marxistiske tænkere kunne tilføre dansk retslære, der stod fast på den nedarvede positivisme, som var blevet yderligere cementeret af Ross' forfatterskab. Noget varigt bud på en egentlig alternativ retslære eller på en fundamentalt anderledes juridisk tænkning blev der da heller ikke tale om. Der fremkom en række afhandlinger om hidtil uudforskede sider af især den offentlige ret, uden at der dog derved på afgørende måde blev brudt med traditionerne. Der var heller ikke hos juristerne noget, som var helt det samme efter "68", selv om virkningen i hvert fald ved Københavns Universitet nok var mere begrænset end andre steder. Men der blev mellem fløjene udkæmpet en del mere eller mindre diskrete slagsmål, som havde at gøre med at sikre sig stillinger og indflydelse i de styrende organer.

1 Jurahuset, Studiestræde 34

2 Indgangen til Studie-gården fra 1916

3 Universitetets hovedbygning fra 1836

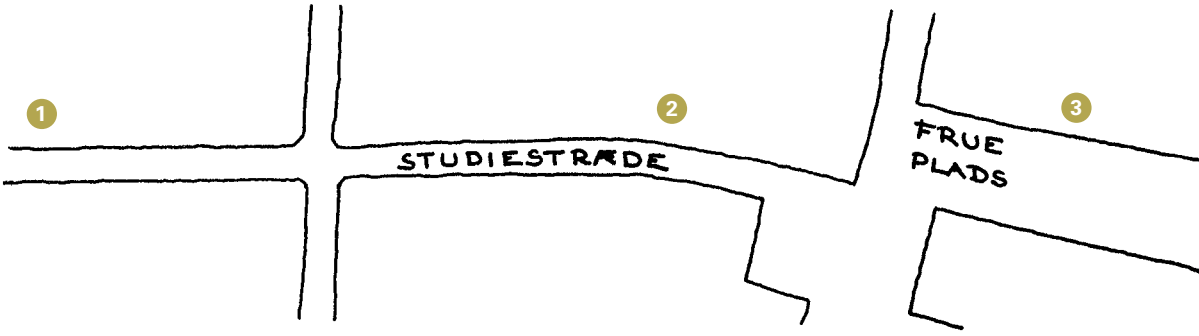

4 Bogsalen i Universitetsbiblioteket fra 1861

5 Metropolitanskolen set fra gården fra 1816

6 Fakultetsadministrationen, St. Kannikkestræde 11 fra ca. 1756

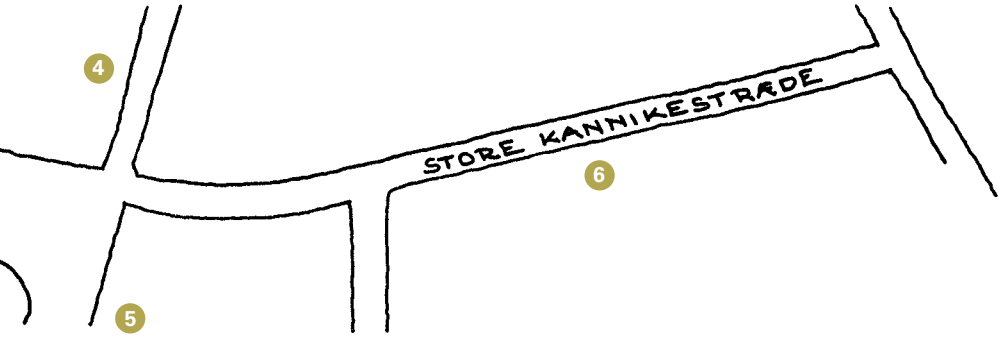

DEN JURIDISKE CAMPUS

I løbet af anden halvdel af det 20. århundrede fik Det juridiske Fakultet egne bygninger i større omfang. Nødvendiggjort af stigningen i antallet af studerende såvel som lærere. Hertil kommer, at hvor tidligere tiders juridiske professorer studerede og skrev hjemme, og normalt kun viste sig på universitetet i tilknytning til undervisningen, har nutidens universitetsjurister deres daglige arbejdsplads på universitetet. Resultatet er blevet en række bygninger, mange af stor historisk og arkitektonisk værdi, der strækker sig igennem Latinerkvarteret som perler på en snor. Hvis man starter i Studiestræde nede mod Rådhuspladsen, møder man først Jurahuset, der blev indrettet i 1990´erne, og som bl.a. rummer de studerendes bibliotek, Juridisk Laboratorium.
Den gamle professorgård i Studiestræde 6 fra 1796 er indgangen til Studiegården, der tillige omfatter Studiegården fra 1916, Universitetsannekset fra 1860´erne, Skt. Pedersstræde 5, opført 1760, og 19, erhvervet 1925 samt Nørregade 15. Det er her, at fakultetets videnskabelige medarbejdere har deres kontorer og biblioteker m.v.
Den juridiske undervisning finder først og fremmest sted i universitetets hovedbygning fra 1836 på Frue Plads og i C.F. Hansens Metropolitanskolebygning fra 1816.
Daniel Herholdts gamle universitetsbibliotek, der nu organisatorisk er en del af Det kgl. Bibliotek, blev i slutningen af 1980´erne indrettet til et såkaldt "Samfundsvidenskabeligt Nærbibliotek", med åbne hylder og moderne informationsteknologi, først og fremmest beregnet på de studerende.
Endelig holder fakultetsadministrationen til i Fr. Ramus´ gamle professorresidens fra 1750´erne, hvortil kommer nogle lejede bygninger ud mod Skindergade. Foto: Jan Friis Jensen.

Thøger Nielsen var en særpræget personlighed. Hans far var den omtvistede kritiker Harald Nielsen, og Thøger Nielsen var ikke blot belæst og kritisk, men bevarede også livet igennem et udpræget konservativt sindelag. Han blev juridisk kandidat i 1943, og nåede at blive landsretssagfører, før han i 1947 blev udnævnt til docent, i 1952 professor i ved Aarhus Universitet. Han indledte sin videnskabelig løbebane med en retshistorisk disputats om højesteretspraksis i det 18. århundrede, men gradvis fascineredes han af skatteretten. Han forlod Aarhus Universitet og blev professor i skatteret ved Københavns Universitet 1964, men i 1979 var han kørt træt af universitetet. Navnlig var han utilfreds med det, han så som en politiseringen af universitetet, især igennem studenternes repræsentationskrav, som han mente savnede saglig begrundelse. Han traf den måske overilede beslutning at slå sig ned i Italien som selvstændig skatterådgiver. KB.

Thøger Nielsen og skatteretten

Thøger Nielsen blev i 1964 kaldet til en nyoprettet lærestol i skatteret ved Københavns Universitet. Som docent i retsvidenskab i Århus blev han en af dem, der var med til at opbygge det juridiske studium på den den gang unge læreanstalt. I 1951 forsvarede han sin disputats *Studier over ældre dansk Formueretspraksis. Bidrag til dansk Privatrets Historie i Tiden efter Chr. d. V´s Danske Lov.* Bogen var på mange måder banebrydende. Danske retshistorikere har i generationer traditionelt beskæftiget sig med dansk ret i middelalderen med landskabslovene som det centrale forskningsfelt. Grænsen mellem gældende ret og retshistorie gik længe ved Christian V´s Danske Lov fra 1683. Som en af de første valgte Thøger Nielsen et emne fra tiden efter Danske Lov. Hans kildemateriale var først og fremmest Højesterets praksis, således som den kunne studeres på baggrund af Højesterets domsprotokoller og ikke mindst voteringerne fra især 1700-tallet.

Allerede tidligt blev han fanget ind af en ny juridisk disciplin. I 1952 blev han professor ved Aarhus Universitet. I de følgende år opholdt han sig i en længere periode i USA, og fik her interesse for skatteret. Sammen med en anden kendt jurist, landsretssagfører Mogens Glistrup, blev han en pionér inden for denne juridiske disciplin. Skat havde man kendt

THØGER NIELSEN OM SKATTERETTEN

"Synet på skatteretten er i ikke ringe omfang blevet uheldigt præget af den politisk betonede diskussion om skattelovgivningen og måske også af forvekslingen af skatteret med skatte- og finanspolitik. Skatteretten er i sit væsen en traditionel retsvidenskabelig disciplin, der søger at finde frem til de retlige problemstillinger og belyse problemløsningerne – retstilstanden på det givne område".

Karakteristisk for ham er også følgende citat: "Tax law is not so difficult a subject to learn as many people believe it to be; once the basic principles are understood and appreciated, much of the detail falls into place".

længe, og indkomstskat i et halvt århundrede, men endnu havde ingen sat sig for at tænke de juridiske principper igennem, som dansk skatteret byggede på. Thøger Nielsen var udpræget konservativ. Han hørte til dem, der mente, at samfundet burde indrettes som en fornuftig ballance mellem stat og individ. Han var kritisk over for en stat, som ikke respekterede individets frihed. Skat og skatteret så han i dette perspektiv. Han kunne ikke anerkende, at skat blot skulle være en måde, hvorpå staten skovlede penge ind. Skatteretten var en beskyttelse af individet og en del af det fundament, som en retsstat bygger på. Med den indstilling kunne man let blive skuffet og desillusioneret. Det blev Mogens Glistrup i en grad, der gled over i det populistiske og senere også det kriminelle. Thøger Nielsen søgte i sit forfatterskab om skatteret at fastholde, at der var nogle bærende principper, der måtte respekteres, men inderst inde var han nok skuffet over, at de bærende principper ikke i længden blev respekteret. Han udsendte i 1957 en afhandling om *Den tidsmæssige afgrænsning af det skatteretlige grundlag* og udgav i årene 1962-75 sit skatteretlige hovedværk *Indkomstbeskatning* i to bind, andet bind efter kildeskattereformen 1970. Der er tale om et værk på 1400 sider med en rigdom af synspunkter, som både praktikere og teoretikere har kunnet bygge videre på.

Det er betegnende for den måde, som skattelovgivningen udviklede sig på og Thøger Nielsens eget forhold til denne udvikling, at han ikke reviderede værket i nye udgaver. Det blev en uoverkommelig og måske i virkeligheden ikke en rigtigt tillokkende opgave for ham. For hvor blev respekten for " the basic principles" af? Afstanden mellem det ideelle system og praksis er blevet meget stor. Og det hele blev snart så indviklet, at kun få eksperter kunne finde ud af det.

Jurastuderende i 1960'erne

Efter gennemførelsen af studieordningen af 1956 var studiet opdelt i en første og en anden del. Første del bestod af faget borgerlig ret og tre offentligretlige fag, nemlig forvaltningsret, statsret og folkeret. Yderligere aflagdes på første del en eksamen i nationaløkonomi. De juridiske eksaminer aflagdes samme dag, og der var tre eksaminationer, en i borgerlig ret og to i de offentligretlige fag. Eksamen var mundtlig og offentlig, og undertiden kunne dagen få karakter af et rent slagteri, hvor af en seksotte kandidater kun en eller to havde bestået ved dagens slutning. Særlig frygtet som eksaminator var Alf Ross, der eksaminerede i statsret og folkeret. Flinke manuduktører havde taget noter fra hans eksaminationer, således at de studerende på samme måde, som man i dag kan læse om bridge- eller skakspil, kunne sætte sig ind i nogle af hans vigtigste åbningsspørgsmål, så eksaminanden ikke straks gik i stå; det kunne være fatalt hos Ross, der ikke havde som sin stærke side at hjælpe nervøse studerende på vej eller overhovedet viste større forståelse for tøven over for, hvad han selv anså som klare og letbesvarlige spørgsmål.

Den koncentrerede eksamensform indebar den fordel, at de studerende samlet læste alle fagene op og derved fik et godt overblik, og samtidig betød udsigten til først at skulle til eksamen efter to år, at der også var tid til at more sig undervejs for den, der var til dét og ikke af økonomiske grunde måtte benytte fritiden til erhvervsarbejde for at tjene til studierne. Lærebogsniveauet på første del var højt. Den borgerlige ret indeholdt en ganske vist koncentreret, men dog flydende fremstilling af privatrettens hovedtræk både inden for person-, familie- og arveret, ejendomsretten og obligationsretten. Kunne man den, havde man fået et overblik, som var særdeles nyttigt også under anden dels mere dybtgående studier. Det blev sagt, at antallet af gange, man læste bogen igennem, ville afspejle sig ved eksamen. Det var en bog til intenst studium og helst i en udgave forsynet med de tilskrivninger af systematisk art, som meddeltes af manuduktørerne.

Isi Foighel disputerede 1961 på en afhandling om Nationalisering af fremmed ejendom. *Politiken* citerede ved den lejlighed Alf Ross for under oppositionen at have sagt, at selv om doktoranden en dag ville få elefantordenen, så ville hæderen ved at skrive disputatsen være den største. Men større var hæderen altså ikke, end at Foighel som yngste professor i 1964 måtte tage processen, som ingen andre ville have. Fra 1966 blev han professor i folkeret, der var hans egentlige fag. Foighel var en fremragende underviser, og også uden for universitetet var der i vidt omfang bud efter ham som formand for bl.a. Dansk Flygtningehjælp og for Kommissionen om hjemmestyre på Grønland. I 1980 overtog Foighel et professorat i skatteret for at give plads for Claus Gulmann i folkeret. I årene 1982-87 var Foighel minister for skatter og afgifter, senere tilknyttedes han revisionsselskabet Revitax som bestyrelsesformand 1987-97. I årene 1988-98 var han dansk dommer i den europæiske menneskerettighedsdomstol, og han er fortsat aktiv som foredragsholder og debattør, når det gælder menneskerettigheder. Tegnet af Ida Helweg i *Berlingske Aftensavis* 14. februar 1970. KB.

Undervisningen blev givet som manuduktion på universitetet eller af lektorer. I nogle fag var manuduktionsundervisningen fuldt på højde med lektorernes. Det gjaldt for eksempel folkeret hos senere professor i Århus Peter Germer, mens det i andre tilfælde bedre kunne betale sig at gå direkte til lektorerne. Sådan var det i statsret, mens forvaltningsret var så svært, at det var godt med en manuduktionsgennemgang som introduktion.

I folkeret nød de studerende godt af fremragende forelæsninger af både fagets professor Isi Foighel og lektor Ole Espersen.

I forvaltningsret anvendtes 4. udgave af Poul Andersens monumentale *Dansk Forvaltningret*, som ikke var særlig pædagogisk indrettet, men som gav en utrolig god indsigt i de offentligretlige problemer. Noget af det mest lærerige, studiet kunne byde på, var netop gennemgange af forvaltningsretten hos lektor, senere professor i Århus, Jørgen Mathiassen og hos professor Bent Christensen. Ikke mindst de mange domme, med den indsigt de gav i særprægede dele af forvaltningssystemet, lukkede øjnene op for juraens mangfoldighed.

I statsret benyttedes som lærebog Ross' fremstilling af statsretten, som måske ikke altid gengav den konstitutionelle praksis, men som var blændende logisk skrevet. Det samme gjaldt folkeretten, hvor Ross' omtale af store internationalt kendte folkeretslærere som rene uduelighe-

Anders Vinding Kruse kom også fra Århus, hvor han i 1951 havde efterfulgt Rasting, da han i 1955 som på det tidspunkt Danmarks yngste professor efterfulgte Ussing som professor med obligationsretten som fagområde. Han var en af dem, som valgte at vende tilbage til København uanset popularitet i Århus, hvor de studerende havde samlet underskrifter ind i et forsøg på at beholde den populære unge professor. KB.

Ole Espersen blev i 1971 professor i statsret. Han hørte til de politiske nyvakte. Han havde siden eksamen haft ansættelse i Justitsministeriet og været med til at repræsentere Danmark i sagen om Grækenlands medlemsskab af Europarådet efter juntastyrets indførelse. Den oplevelse havde gjort ham politisk bevidst: "Han blev klar over, at paragraffer og juridiske responsa højst er et skrøbeligt værn mod militærmagt og tortur" (Malin Lindgren i *Berlingske Tidende* 24. okt. 1971). Ole Espersen blev valgt til Folketinget for Socialdemokratiet 1973-1994; i årene 1981-82 var han justitsminister i Anker Jørgensens sidste regering. KB.

der nok kunne kalde på smilebåndet, men hvor man heller ikke var i tvivl om, at her stod man over for en bog på meget højt intellektuelt niveau.

På anden del måtte de studerende vælge mellem retshistorie og retslære. I retshistorie læstes to landskabslove, *Skånske Lov* og *Jyske Lov* i nydansk oversættelse. Det var love fra 1200-årene og måske ikke de bedst egnede værker for den almindelige juridiske studerende. Hertil kom bo-

Bent Christensen efterfulgte 1959 Poul Andersen som professor i forvaltningsret. Året inden havde han forsvaret sin disputats *Nævn og råd* om alle de mange organer, som udførte besluttende opgaver i administrationen. Han kom fra en stilling i Indenrigsministeriet og var en praktisk orienteret jurist, der var højt værdsat i offentligt udredningsarbejde. Også på universitetet fik Bent Christensen en række tillidshverv bl.a. som dekan for Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet 1967-68, og som formand for det retsvidenskabelige fagråd 1972-77. Han fungerede desuden som konsistoriums referendar frem til styrelsesloven 1970. Som videnskabsmand virkede han i de første år hæmmet af Poul Andersens autoritet, men efterhånden fik han udarbejdet sine egne velskrevne og grundige fremstillinger af forvaltningsrettens grundprincipper, således bøgerne om domstolsprøvelse (*Forvaltningsret. Prøvelse*), hjemmelsspørgsmålet (*Forvaltningsret. Opgaver, hjemmel, organisation*) og offentlig administration *(Det offentliges virksomhed og Retsforholdet mellem politikere og embedsmænd*). KB.

Allan Philip var i årene 1963-75 professor ved Københavns Universitet med den internationale privatret som sit særlige område. Fra slutningen af 1960'erne undervi-ste han tillige i person-, familie- og arveret på studiets 2. del. 1961 blev han dr. jur. på en afhandling om international selskabsret. Han var i 1957 blevet landsretssagfører, og under indtryk af de ændrede forhold på universitetet efter 1968 foretrak han at arbejde som advokat. Som erhvervsadvokat nød Philip stor anseelse, og han var knyttet til en række store erhvervsdrivende selskaber som bestyrelsesformand eller juridisk konsulent. KB.

gen *Kodifikation eller kompilation*, en fremstilling af Stig Iuul af Danske Lovs tilblivelse. Det var en stofmættet bog, der slet ikke var beregnet for studerende, men med den førtes dansk retshistorie dog videre op i tiden end middelalderen, og om ikke andet, så bibragte den en generation af jurister en fortrolighed med svære ord som *kompilation* og *kodifikation*. Men mange valgte alligevel retshistorien, da retslære var frygtet som et vanskeligt

Ernst Andersen (1907-2002) var professor ved Københavns Universitet i årene 1944 til 1977. Han blev student fra Sorø Akademi i 1925 og bevarede livet igennem stor kærlighed til både skolen og ikke mindst den smukke klosterkirke. I 1931 blev han cand. jur. Og samme år blev han ansat i Indenrigsministeriet, hvor han efterhånden avancerede til ekspeditionssekretær og endelig kontorchef i Statens Bygningsdirektorat 1943. Tre år forinden var Ernst Andersen blevet dr. jur. på en afhandling om administrativt tilsyn med kommunalforvaltningen, et emne der udsprang af hans praktiske erfaringer som ansat i Indenrigsministeriets kommunekontor. De særlige forhold under besættelsen medførte, at der ikke fandt et mundtligt forsvar sted af afhandlingen.
Ernst Andersen var søn af en bankrevisor, og han interesserede sig levende for økonomi og byggeri. Han stillede sin viden til disposition for bl.a. Kreditkassen for Husejere i København.
Ernst Andersen hørte til de professorer, der gik frasagn om. Han hørte til de bedste, og det er et udtryk for hans glæde ved forskning og ønske om at støtte andre, at der i hans og hustruen Tove Dobels navn er stiftet et legat med det hovedformål at gavne den retshistorie, som hans selv ydede så levende bidrag til.
Ernst Andersen repræsenterede en lærdomskultur, der havde rødder langt tilbage i tiden, og som han gerne ville indvi andre i, herunder lagde han vægt på at et grundigt kendskab til latin hørte med til juridisk dannelse. KB.

fag, ikke mindst når Ross selv underviste og eksaminerede. Som grundlag for undervisningen i retslære benyttedes Ross' hovedværk *Om Ret og retfærdighed*, og på det grundlag uddannedes en generation af overbeviste retspositivister. Ross var nu engang blændende i både mundtlig og skriftlig form, men det var svært at finde mod til at have en anden mening.

Det høje lærebogsniveau blev kun delvis opretholdt på anden del af studiet. Meget givende, men også meget vanskelig var tilegnelsen af Ussings *Obligationsretten. Almindelig Del*. En genvej var at følge lektor Bornsteins forelæsninger, hvor der med en stor portion arrogance, men ikke uvittigt blev dikteret nødvendige inddelinger, ordforklaringer og lovregler, som forudsattes bekendt ved læsningen. Til gengæld var det let at læse og forstå Anders Vinding Kruses fortællende fremstilling af erstatningsretten og bøgerne om køb af Ussing og om køb af fast ejendom af Vinding Kruse. Af Ussings fornemme bog om aftaler læstes et lille uddrag i hæfteform. Samlet var obligationsretten nok det vanskeligste og tungeste af fagene, men også juridisk det mest givende.

Mindre spændende var ejendomsretten, hvor W.E. von Eybens noget tørre håndbøger i ejendomsret, panteret og regulering af fast ejen-

Bernhard Gomard (f. 1926) forsvarede i 1958 sin disputats om *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold,* og blev samme år knyttet til Københavns Universitet. Han havde egentlig obligationsretten som sit interesseområde, men dette fag varetoges af A. Vinding Kruse, og han måtte derfor overtage processen, indtil han på dette felt i 1964 afløstes af Isi Foighel. Bernhard Gomard er en af sin generations mest kendte og ansete jurister. Hans forfatterskab er omfattende og spænder over både obligationsret, proces, selskabsret og andre dele af retsvidenskaben. Gomard opbyggede et omfattende kontaktnet med dansk erhvervsliv; han var bestyrelsesformand for Handelsbanken og havde en lang række andre vigtige bestyrelsesposter. Ved hans afgang 1996 knyttedes han, da Det juridiske Fakultet ikke har en aktiv seniorpolitik og derfor ikke ønsker at fastholde afgåede professorer, til Handelshøjskolen i København, hvor han fortsat virker som forsker og underviser. KB.

dom havde erstattet Vinding Kruses ordrige lærebogssystem. For at forstå Eyben var det nødvendigt at læse Vinding Kruses bog som den, der hele tiden blev spillet op til, når der stod, "Det kan diskuteres om...". Eybens bøger vrimlede med domshenvisninger, og bøgerne ansås af praktikere for særdeles nyttige, men de var mindre egnede som indføring for studerende.

Til gengæld var Ernst Andersens tre lærebøger i personret, familieret og arveret meget velskrevne og sprudlede af vid og indsigt. Faget havde ingen tung plads i studiet, og det læstes som regel umiddelbart før eksamen, men da var det også en lise at kunne slappe af med disse blændende lærebøger. Som universitetslærer nød Ernst Andersen ikke mindst i sine senere år høj anseelse som en inspirerende lærer og en meget velskrivende lærebogsforfatter. Hans tidligste værker faldt især inden for statsrettten, hvor han bl.a. sammen med Alf Ross udgav en ny lærebog efter nye principper. Men sin største indsats kom han i sin tid som aktiv lærer til at gøre som professor i person-, familie- og arveret. Hans første store værk om ægteskabsretten indeholdt en mængde spændende baggrundsstof ikke mindst om ægteskabsrettens historie, og også i senere kortere

Knud Waaben (1921-2008) blev i 1955 knyttet til universitetet, fra 1959 som professor i strafferet. I 1948 havde han fået guldmedalje for en afhandling om betingede domme. Hans hovedværk blev disputatsen *Det kriminelle forsæt* fra 1957. Hans senere forfatterskab omfattede nyudgivelser af Hurwitz' ajourførte lærebøger i strafferet, korte fremstillinger af strafferetten til brug for nye studieordninger og en række værker og afhandlinger om strafferetlige emner i vid forstand. Waaben fik som medlem af straffelovrådet i en lang række år betydelig indflydelse på dansk straffelovgivning. Knud Waaben konstitueredes 1955 i Hurwitz' stilling, da Hurwitz blev landets første ombudsmand, og han udnævntes 1959 i et ekstraordinært professorat i strafferet. Foto 1985, Polfoto.

udgaver holdt han fast i, at det historiske perspektiv var vigtigt for at forstå og sætte gældende ret i perspektiv. I sine senere år som professor blev hans interesse for rets- og kirkehistorien stadig mere udpræget.

Helt anderledes end privatretten var fagene proces og kriminalret. Proces var et stort fag, hvis væsentligste grundlag var en af Bernhard Gomard bearbejdet udgave af Hurwitz' *Tvistemaal*. Det var vanskelig læsning for studerende, som intet kendte til retspleje i praksis, og det blev ikke lettere af, at kun dele af bogen var bearbejdet, mens andre afsnit stod i deres skolastiske form fra fyrrerne; det gjaldt bl.a. et så vigtigt afsnit som bevislæren. Til processen hørte også fogedret og skifteret, hvor Gomard havde forfattet nogle vanskelige, men givende lærebøger, mens en meget kort fremstilling af straffeprocessen af Mogens Koktvedgaard i sine første udgaver havde svært ved at finde sin plads i gråzonen mellem kompendium og lærebog.

I strafferet læste de studerende i lang tid kun dele af den almindelige del af kriminalretten, da Knud Waabens meget omhyggelige og læseværdige bearbejdelse af Hurwitz' lærebog skred langsomt frem, og et tredje hæfte om sanktionssystemet ikke var udkommet. Strafferettens specielle del læstes til gengæld efter Hurwitz' fremstilling fra 1955, og der fik man god besked om de forskellige forbrydelser, ikke mindst om berigelsesforbrydelserne og om de subtile sondringer mellem bedrageri, underslæb og mandatsvig.

Mogens Koktvedgaard (1933-2003) blev i 1966 professor ved universitetet. I de første år varetog han retsplejen, indtil der oprettedes et professorat i hans eget speciale, immaterialretten, som han i de følgende år leverede en lang række vigtige bidrag til i form af fremstillinger af varemærke, konkurrence og patentretten. Koktvedgaard var på mange måder en samlende skikkelse ved fakultetet. Han blev dekan for det samfundsvidenskabelige hovedområde i 1971 og året efter universitetets prorektor, en post han besad indtil 1981. Også uden for universitetet varetog han en række hverv både i forbindelse med sit fagområde bl.a. i en periode som formand for statens samfundsvidenskabelige forskningsråd. Han har desuden været formand i en lang række kommissioner og udvalg, som Dansk reklamenævn (1971-75) og Monopolrådet (1980). KB.

I alt læste de studerende vel en 4-5000 sider, som forventedes indlært på en sådan måde, at der hvor som helst kunne tages udgangspunkt ved en eksamination. Det gjaldt så om at vide, hvad der stod i bogen, og om at kunne gengive stoffet og enkelte vigtige domme på rette måde. Eksamen foregik således, at eksaminator, som var en professor eller lektor, stillede et spørgsmål, men enkelte eksaminatorer som von Eyben kunne forvirre de studerende ved at give dem selv lov til at vælge, hvad de ville høres i. Det kom der sjældent noget godt ud af. I de fem store fag aflagdes eksamen i samme termin, og det fremmede naturligvis overblikket, men forudsatte samtidig lang tids koncentreret læsning. Eksamen var mundtlig og skriftlig. Til eksamen hørte også den såkaldte K.O. (Konkret opgave), der var en otte-timers skriftlig opgave med udgangspunkt i et konkret retstilfælde.

Endelig bestod studiet foruden valget mellem retshistorie og retslære af tre helt valgfrie såkaldte "kursusfag", hvori der når som helst på anden del kunne aflægges eksamen.

Der var meget at lære, og det blev ikke lettere af, at størstedelen af de anvendte bøger ikke var ment som lærebøger, men i lige så høj grad henvendte sig til juridiske praktikere, der havde brug for at vide, hvad gældende ret var og at kende de vigtigste domme. Det var derfor nødvendigt at læse bøgerne mange gange igennem. Undertiden kunne det være en hjælp at læse supplerende litteratur, afhandlinger om specielle emner, der uddybede forståelsen eller andre juridiske bøger, men det er nok de

UHYRERNE
Den juridiske eksamen har været under kritik så længe, den har eksisteret, naturligt nok har de jurastuderende ikke holdt sig tilbage i denne forbindelse. Her ses hvorledes kritik bragt i *Stud. jur.* får en vittig drejning. Otto F. og Mogens Dam i *Berlingske Tidende* 19. februar 1964.

Uhyrerne

De juridisk studerendes blad «stud. jur.» klager over, at eksaminatorerne ved den juridiske embedseksamen er meget uelskværdige, lei irriterede og ironiske over for de arme eksaminander.

De stakkels små
juridiske studenter!
Når de skal martres
ved det grønne bord,
så sidder der
tre uhyrer og venter
— uhyrer er endda
for svagt et ord.

Med øjne kolde,
borende som pile
de stirrer på
den stakkels delinkvent,
og ingen af dem
finder på at smile —
Næh, bare på med vanten,
hr. student!

Med vittige, sarkastiske
citater
de plager den
elendige stud. jur.,
han har kun fred,
når en eksaminator
engang imellem
napper sig en lur.

Oh, j u s! Du skønneste
blandt discipliner!
Snart en student
vel knap dig dyrke tør.
Et får han dog,
når uhyrerne griner:
grundig besked om
— tredje grads forhør!

Mogens Dam Otto F.

færreste, der anså studiet som intellektuelt lønnende i den forstand, at der virkelig tilegnedes studiemetoder. De fleste valgte at holde sig til manuduktionen og anden undervisning og læste sjældent andet end domme som supplement. Skriftlige opgaver havde form af løsning af korte spørgsmål på grundlag af et opridset retstilfælde, derimod var udarbejdelse af et skriftligt speciale eller anden skriftlig teoretisk fordybelse i et stof ikke almindeligt og slet ikke et krav.

Årsprøvesystemet

Den opdeling af studiet i to eller tre dele, som i princippet havde været ordningen siden 1890, blev der i 1966 brudt med radikalt, da den såkaldte årsprøveordning indførtes. Den indebar, at der afholdtes årlige eksamener på fire årsprøver, som afsluttedes med valgfrie kursusfag i et semester. Studietiden var normeret til 4 1/2 år, som dog ofte blev overskredet. Siden 1966 har faget person-, familie- og arveret været studiets indledende fag på første årsprøve. I 1966 indførtes faget indføring i formueretten, som sammen med person-, familie- og arveretten dannede grundlag for den såkaldte "stopprøve", der var en forudsætning for at fortsætte studi-

et med offentlig ret det andet år, derefter kriminalret og proces og i fjerde år ejendomsret og obligationsret. Ordningen indebar en atomisering af studiet, som nok gjorde stoffet på enkelte årsprøver mere overskueligt, men som betød, at det overblik over juraen, som erhverves ved eksamenslæsning af et stort samlet stof i flere fag, gik tabt.

I 1970'erne diskuteredes ændringer af studieordningen, og i 1971 blev der nedsat et udvalg med repræsentanter for universiteterne i København og Århus, men arbejdet førte ikke til resultater.

Under styrelsesloven

I løbet af 1960'erne oplevede universiteterne en stor tilgang af studerende, som man kun delvis var forberedt på. Lærerstaben var blevet udvidet med lærere uden titel af professor og ansat på løsere vilkår, den såkaldte "amanuensisgruppe". I 1968 brød studenteroprøret ud i Paris, og det blev også signalet til rørelser i Danmark. Studenteroprøret og dets betydning for universitetets styrelse i almindelighed er en del af universitetets almindelige historie, men som alle andre studier blev også juristerne berørt af den nye styrelseslovgivning, som blev et resultat af begivenhederne. Slagordet var "ned med professorvældet".

Det juridiske Studenterråd havde op igennem 1950'erne og 60'erne opnået større indflydelse på universitetets styrelse, men rådet anfægtede stadig ikke professorernes grundlæggende ret til at have det sidste ord i enhver afgørelse. I slutningen af 1960'erne rasede studenteroprøret i Europa og USA, men de studerende i Danmark forholdt sig forholdsvist roligt. I Danmark var det især på de humanistiske fag, at man oplevede visse uroligheder, hvorimod Det juridiske Studenterråd forholdt sig afventende.

STUDENTERSTYRET UNDERVISNING

Nye styreformer og en ændret opfattelse af universitetets opgaver førte også til eksperimenter med undervisningen. Den hidtil i det væsentlige enerådende forelæsningsform suppleredes med mere aktiverende undervisning. En af dem, som gik radikalt til værks var W.E. von Eyben, som i en kronik i *Politiken* den 12. april 1969 under overskriften "Jeg – en luddoven professor" skrev: "Forelæsninger er afskaffet hos mig. Man arbejder i hold eller grupper. Det viser sig, at nogle studenter i hvert fald bedre arbejder på den måde. Når arbejdet er sat i sving – men det kræver naturligvis lidt omtanke – er den vigtigste opgave for underviseren at holde mund. Vel – lidt virksomhed som forhandlingsleder og kommentator har nok en vis betydning. Men det er måske slet ikke det mest givende for de studerende. Tro ikke at vi har løst alle undervisningsproblemer på denne måde. De er tværtimod blevet større". I denne sidste spådom havde han ret. I en periode eksperimenteredes med "studenterstyrede hold", men med tiden dalede interessen for denne form for aktiverende, men alligevel underligt autodidakte undervisningsform.

Universitetsloven 1970 gav de studerende halvdelen af pladserne i de rådgivende studienævn og en tredjedel af pladserne i fakultetsrådene og Konsistorium. Trods udbredt utilfredshed blandt de studerende over, at de fik dikteret retningslinjerne for, hvordan de skulle vælge deres repræsentanter (ved listevalg), blev forslaget vedtaget. Efterfølgende blev en række studenterrådsvalg og møder i administrationen boykottet og obstrueret, men mange studerende – herunder juristerne – accepterede forholdene. I 1973 blev loven revideret således, at også det ikke-videnskabelige personale blev tildelt indflydelse på universitetet. Der var da også mange, som fandt, at det var problematisk, at studenter og ikke-videnskabeligt personale fik indflydelse på antagelsen af doktordisputater og stillingsbesættelser.

Styrelsesloven medførte en politisering af det studenterpolitiske arbejde. Studenterrådets politiske linje blev efter 1970 stærkt venstreorien-

ROSS OG STYRELSESLOVEN

Flere professorer stod kritisk over for de ideologiske undertoner i studenterbevægelsen. På Københavns Universitet var det især Alf Ross, der markerede sit standpunkt, da studenterindflydelse på en række andre anliggender end dem, som direkte vedrørte de studerende, blev en realitet:

""Professorvældet" har altså aldrig været udtryk for en mangelfuld demokratisk styrelse på den måde, at man har tillagt en lille kreds af "universitetsbefolkningen" stemmeret, hvor den faktisk burde tilkomme alle. Professorernes dominerende indflydelse har været begrundet i deres sagkundskab. Og sagkundskab, ikke demokratisk repræsentation af de tilknyttede, må være grundlaget for styrelsen af denne ligesom af andre statsinstitutioner. Den anke, der kan rettes mod det hidtidige universitetsstyre, har derfor intet med "manglende demokrati" at gøre, men går ud på, at man ikke tilstrækkeligt har taget den sagkundskab i betragtning, der findes uden for professorernes kreds: hos de øvrige lærere og studenterne.

Studenternes medindflydelse på universitetsstyrelsen må derfor først og fremmest baseres på den kendsgerning, at de repræsenterer en særlig sagkundskab. De ved bedst, hvorledes undervisningen opleves, de kender fordele og ulemper ved forskellige undervisningsmetoder og vanskeligheder forbundet med studieordninger og eksamensarrangementer. Dernæst repræsenterer studenterne også interesser, som der bør tages hensyn til. Ligesom på enhver anden arbejdsplads er det af hensyn til "klimaet" hensigtsmæssigt, at der findes samarbejdsorganer, hvor sådanne interesser kan fremføres.

Da imidlertid studenternes sagkundskab er af begrænset karakter, idet den kun angår specielle momenter inden for undervisningen, kan disse synspunkter ikke føre til at tillægge dem andel i den besluttende myndighed i de styrende organer. Dertil kommer den fare, der ligger i, at studenternes stillingtagen vil blive bestemt mere af kortsynede interesser (pensumnedskæring!) og politisk ideologi end af deres specielle sagkundskab og derfor føre i retning af en universitetspolitik i modstrid med den målsætning, som samfundet via lovgivningen har fastsat for disse statsinstitutioner.

Noget andet er, at studenterne må have krav på, at deres særlige indsigt og deres særlige interesser kan blive fremført og taget i betragtning i beslutningsprocessen, og dette sker naturligt derved, at de studerende vælger rådgivende organer, der har krav på at blive hørt, dels i almindelighed, dels før visse beslutninger træffes."

teret, hvilket gjorde det umuligt at opretholde rådet som en tværpolitisk organisation for alle studerende. Dette gav anledning til, at især de borgerlige partiers studenterorganisationer forsøgte at opnå valg til universitetets styrende organer, noget der dog kun i nævneværdigt omfang lykkedes for Konservative Studenter, der opnåede valg til flere institutråd under Det samfundsvidenskabelige Fakultet. Større held havde den ikkesocialistiske tværpolitiske organisation Moderate Studenter, der havde held til at opnå en bredere repræsentation, der dog aldrig kom over 10% af de samlede studentermandater i de styrende organer. Indskrænkningen af de studerendes repræsentation med universitetsloven af 1992 førte til, at Studenterrådet og Moderate Studenter gik sammen i Det forenede Studenterråd.

I det akademiske år 1977/78 blev der indført adgangsbegrænsning på universitetet. En begrænsning mange i Det juridiske Studenterråd længe havde efterspurgt. Denne holdning stod juristerne stort set alene med, idet mange studerende frygtede en politisk disciplinering af uddannelserne. At juristerne på flere områder var mindre aktive vidner studenteraktioner i forbindelse med en omorganisering af RUC i 1977 om. På en bred front blev institutter besat i længere tid, ofte organiseret af studenterrådene og studienævnene, men ud af de 3600 jurastuderende på Københavns Universitet var der kun omkring et halvt hundrede, der i få dage besatte det Retsvidenskabelige Institut.

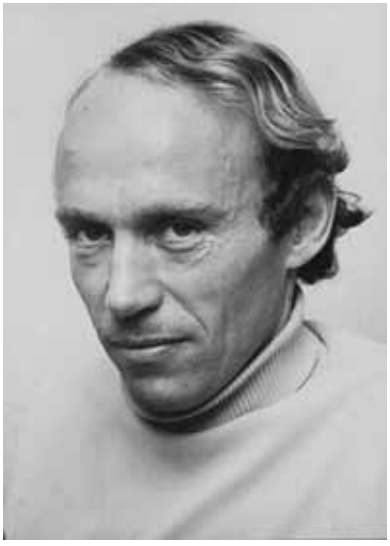

Ole Krarup blev i 1969 professor i forvaltningsret. Han havde skrevet en meget rost disputats om domstolskontrol med forvaltningen, og han ansås som en traditionelt arbejdende jurist, da han pludselig efter udnævnelsen til professor sprang ud som en af juristernes store kritikere med udgangspunkt i et materialistisk grundsyn. Det vakte og fortsatte med at vække en del furore og skabte også splid i universitetsverdenen, der splittedes i to fraktioner. Krarup skrev senere en del mindre bøger om arbejdsret og kritiske afhandlinger om juristens arbejde i almindelighed, og lejlighedsvis vendte han også tilbage til forvaltningsretten. I årene 1972-83 var han bestyrer af Det retsvidenskabelige Institut B, som samlede de mere kritiske kræfter. Han engagerede sig kraftigt i modstanden mod Danmarks deltagelse i EF (senere EU) og var fra 1994 medlem af Europaparlamentet valgt af Folkebevægelsen mod EF-Unionen. KB.

Kritisk jura

Der var sket noget i 1968. Selv ved Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet lød nye toner.

"En juraprofessor, der åbent bekender sin venstreafretning er et sjældent dyr i den retsvidenskabelige åbenbaring", skrev Ninka i et interview i *Politiken*. Ved udnævnelsen af Ole Krarup kunne pressen ikke undlade at gøre opmærksom på, at fakultetet nu for første gang havde fået en vaskeægte socialist som professor. Krarup tilhørte på det tidspunkt partiet Venstresocialisterne, og han lagde ikke skjul på sit politiske engagement, som også førte til kritik af juristerne og deres efter hans opfattelse konserverende rolle i samfundet. Selv fortalte han: "Da jeg startede som jurist havde jeg ingen radikale ideer overhovedet, deltog ikke i nogen som helst politisk aktivitet". Han var en ganske almindelig stud. jur., der om det at være venstreorienteret kunne sige, at "de ikke er kommet til det standpunkt af politiske hensyn, men af menneskelige". Krarup mente selv dengang, at hans samfundsmodel var utopisk, men at det var nødvendigt at "nedbryde det sociale og økonomiske samfund, vi lever i" og at "slå ned på de helt urimelig konsekvenser af det kapitalistiske samfund".

Om Ross sagde Krarup: "... som jurist beundrer jeg ham, og som menneske er han en kolossalt hyggelig fyr. Men han betragter mine politiske synspunkter som helt naragtige, og så kan han vel ikke fortænke mig i, at jeg mener det samme om hans".

Krarup var "grundlæggende kritisk indstillet over for det samfund vi lever i, mens omvendt de fleste jurister accepterer det". Sit syn på profes-

sorkollegernes engagement i erhvervslivet gav han udtryk for i en kronik i *Politiken* den 23. september 1971: "Men hvordan kan nu professorernes personlige forhold til erhvervslivet føre til at næsten en hel juriststand bliver indkapslet i et elfenbenstårn, hvorfra man med fine idealer styrer et samfund der mer og mer ligner en destruktionsanstalt?

Svaret er at de københavnske professorer (hvad enten nu erhvervslivets årlige betalinger til enkelte professorer for juridiske meninger beløber sig til ¼ million kr. eller kun 50.000) i hele deres gerning virker i den bestående magtstrukturs tjeneste. Det forholder sig stadig som Marx skrev, at de herskende tanker er de herskendes tanker, dvs. formidler deres interesser. Dette betyder i et klassesamfund som det danske, at den juridiske sagkundskab skal bruges til at beskytte den stærke mod den svage: skattefidusmageren mod os andre, den store arbejdsgiver mod arbejderen, det store erhvervsliv mod forbrugeren.

Og det er stadig, trods de seneste års udvikling, professorerne der bestemmer uddannelsens indhold, de skriver lærebøgerne og bestemmer i praksis eksamenskravene. Hermed har de juridiske lærere rådighed over meget vigtige midler til at fæstne den gren, de selv sidder på og til at slavebinde de juridiske studenter.

I praksis er det muligt – i den objektive videnskabs navn – at oplære studenterne til temmelig kritikløse administratorer af vort klassesamfund fordi lærerne på underfundig måde bearbejder studenterne i små lukkede rum, hvor skolastik erstatter virkeligheden: man anskuer og bearbejder ikke samfundet som en helhed, men som små løsrevne detaljer der holdes grundigt isoleret fra hinanden, blandt andet gennem rigoristiske eksamenskrav der ville få enhver fornuftig lægmand til at stejle.

Naturligvis ikke. For hvis skyld drives universiteterne? Hvad bliver lærere betalt af stats- og erhvervslivet for? Ikke for at være ærlige, men for at misbruge folket og i særdeleshed studenterne ved at fylde dem med forvrænget virkelighed. Det er universitetslærernes dybeste embedspligt at bidrage til at den eksisterende kapitalistiske magtstruktur kan leve videre og befæstes.

Kritikken vil ikke slå igennem alene med sved og tårer, der vil også blive krævet blod".

Det sidste var jo noget af en påstand, og hidtil er blodsudgydelse blevet undgået, men Krarup holdt fast ved sine synspunkter. Ved afskedsforelæsningen i 2005 sluttede han med at opfordre de studerende til at gøre mytteri og konstaterede, at vi i disse år (2005) oplever et bekymrende retsvidenskabeligt forfald.

Hans Gammeltoft-Hansen (f. 1944) blev i 1977 professor i retspleje. Han havde vakt opmærksomhed ved en afhandling om varetægtsfængsling, hvori han kritiserede, at domstolene ikke opfyldte retsplejelovens krav om begrundelse. Gammeltoft-Hansen er et musisk menneske med stort talent for fløjtespil, og han hørte til dem, der måtte vælge mellem jura og musik som studium. I 1986 blev Hans Gammeltoft-Hansen valgt til Folketingets ombudsmand. Han har siden haft orlov fra universitetet, men både ved udsendelse af afhandlinger, som foredragsholder og som initiativtager til juridiske samleværker gør han fortsat en værdifuld indsats for dansk jura. KB.

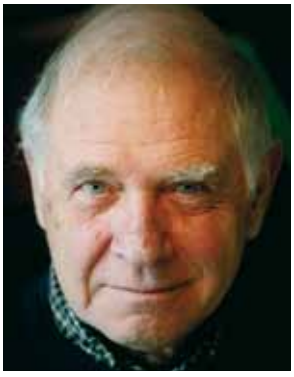

Finn Taksøe-Jensen (f. 1934) kom til Universitetet fra en stilling som byretsdommer. Han blev dr. jur. på en afhandling om forhandlingsgrundsætningen i processen, men hans fag blev person-, familie- og arveret, der oprettedes som et særligt professorat i 1978. I årene indtil sin afgang 2004 skrev han en række lærebøger og deltog aktivt i lovgivningsarbejde i forbindelse med reformer af ægteskabs- og arvelovgivningen og indretningen af dansk skiftevæsen. Polfoto.

Ditlev Tamm (f. 1946) havde en kort periode været ansat i Justitsministeriet, men var allerede i 1973 blevet knyttet til fakultetet som adjunkt i en stilling, som kunne oprettes midlertidigt, da professoratet i retshistorie stod ledigt efter Stig Iuuls død i 1969. Ditlev Tamm udarbejdede nye lærebøger i faget retshistorie og disputerede i 1977 med en afhandling om Ørsted og dansk privatretshistorie. I 1984 blev han dr. phil. (Odense) på en afhandling om retsopgøret efter besættelse. Hans omfattende forfatterskab rummer talrige bøger og afhandlinger om ikke blot dansk og europæisk retshistorie, men også dansk politisk historie og almindelig kulturhistorie. Polfoto.

Henrik Zahle (1943-2006) blev cand. jur. 1968, dr. jur. 1976, og knyttedes i 1979 til fakultetet som konstitueret (udnævnt 1983) professor i offentlig ret. Han har siden varetaget fagene statsret og senere retslære, hvor hans praktiske erfaringer, senest som dommer i Højesteret 1999-2002, viser sig i en øget interesse for den konkrete juridiske afgørelse. Zahle har tidligere beskæftiget sig med bevislæren og udarbejdet en stor fremstilling af den danske statsforfatningsret. Polfoto.

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1956-1979.

Doktorgraden erhvervedes af 22 jurister, hvoraf 17 knyttedes til et universitet, tre blev advokater, en ambassadør, mens en var ansat i Justitsministeriet (senere ombudsmand og kabinetssekretær).

Inger Dübeck (1933-) blev cand. jur. 1960 og blev 1978 første kvindelige dr. jur. med disputatsen *Købekoner og konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadigt henblik på kvinders historiske retsstilling.* Inger Dübeck blev i 1960 knyttet til Københavns Universitets administration hvor hun i en årrække som redaktør af universitetets årbog gennemførte en nødvendig modernisering af denne. Samtidig har hun et omfattende forfatterskab bag sig dels i retshistorie, hvor hun 1977-91 var lektor og siden docent, og igen efter 1999 ekstern lektor ved Københavns Universitet, og i familieret, i hvilket fag hun 1991-99 beklædte et professorat ved Aarhus Universitet.
Foto: Inger Dübeck.

1957 **PAUL HENNING FISCHER:** *Det europæiske kul- og stålfællesskab. Folkeretlige studier over internationalt samarbejde.*

KNUD WAABEN: *Det kriminelle forsæt.*

1958 **BENT CHRISTENSEN:** *Nævn og råd.*

BERNHARD GOMARD: *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold.*

J. H. GÜNTHER PETERSEN: *Ansvarsfraskrivelse. Med særligt henblik på aftaler om befordring, forvaring og bearbejdelse.*

1961 **ISI FOIGHEL:** *Nationalisering af fremmed ejendom.*

ALLAN PHILIP: *Studier i den internationale selskabsrets teori.*

1962 **OLE LANDO:** *Kontraktstatuttet. The proper law of the contract. Hovedpunkter af den internationale kontraktrets almindelige del.*

1965 **MOGENS KOKTVEDGAARD:** *Konkurrenceprægede immaterialretspositioner. Bidrag til læren om de lovbestemte enerettigheder og deres forhold til den almene konkurrenceret.*

ERIK SIESBY: *Søretlige lovkonflikter.*

1967 **JØRGEN HANSEN:** *Produktansvarsforsikring. Sælgerens ansvar for skade forvoldt af ting med farlige egenskaber.*

1968 **NIELS EILSCHOU HOLM:** *Det kontradiktoriske princip i forvaltningsprocessen. En retssammenlignende undersøgelse.*

1969 **OLE KRARUP:** *Øvrighedsmyndighedens grænser.*

1971 **OLE ESPERSEN:** *Indgåelse og opfyldelse af traktater.*

1974 **JESPER BERNING:** *Omsætningsformue som kreditsikring. En analyse af retlige elementer ved belåning af skiftende formuemasser.*

PREBEN STUER LAURIDSEN: *Studier i retspolitisk argumentation.*

JØRGEN MATHIASSEN: *Aftaler i forvaltningsretten med særligt henblik på aftaler mellem forvaltningsmyndigheder og private.*

1976 **HANS GAMMELTOFT-HANSEN:** *Varetægtsfængsling.*

FINN TAKSØE-JENSEN: *Materiel procesledelse i borgerlige sager.*

HENRIK ZAHLE: *Om det juridiske bevis.*

1977 **DITLEV TAMM:** *Fra "lovkyndighed" til "retsvidenskab". Studier over betydningen af fremmed ret for Anders Sandøe Ørsteds privatretlige forfatterskab.*

1978 **INGER DÜBECK:** *Købekoner og konkurrence. Studier over myndigheds- og erhvervsrettens udvikling med stadigt henblik på kvinders historiske retsstilling.*

EN DISPUTATSSTRID

I 1979 forkastedes en disputats af Ole Hasselbalch, *Arbejdsretlige funktioner*. Det kom i den forbindelse frem, at bedømmelsesudvalget på fem medlemmer havde været uenige, idet to svenske medlemmer af udvalget ville antage afhandlingen til forsvar for doktorgraden. Et af dem, den ansete svenske arbejdsretsprofessor Folke Schmidt, udtalte, at det svenske miljø på det arbejdsretlige område var bredere og mere stimulerende end det danske, og han opfordrede doktoranden, som havde trukket afhandlingen tilbage, til at indlevere den i Stockholm, hvor den da også siden blev antaget, og indbragte Hasselbalch graden som jur. dr.

VEJEN TIL BOLOGNA 1979-2005

EGET FAKULTET 1993

Professorer kommer og går, og i årene efter 1979 kom og gik tillige en række andre juridiske forskere og undervisere. Mere markante ændringer i det juridiske studiums ydre omstændigheder var den reform af studiet, som gennemførtes i 1980'erne, samt fra et institutionelt synspunkt oprettelsen af et selvstændigt juridisk fakultet i 1993.

Siden 1973 havde juristerne haft deres egen afdeling, et såkaldt "fagråd" under Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, der tillige havde fagråd for økonomi, statskundskab samt et fælles fagråd for fagene sociologi, kultursociologi og antropologi. Opdelingen i fagråd sikrede de enkelte fag den nødvendige autonomi i faglige anliggender. I december 1992 vedtog Folketinget en ny universitetslov, blandt andet med det formål at sikre en styrkelse af universiteternes rektor- og dekanembeder. Med loven bortfaldt muligheden for opdelingen i fagråd, hvilket juristerne af flere grunde fandt betænkeligt.

Professor i forvaltningsret Steen Rønsholdt, der i 1992 var formand for det retsvidenskabelige fagråd, arbejdede derfor målbevidst på at udnytte den mulighed for, at juristerne kunne få deres eget fakultet, som var blevet skabt med et styrket rektorembede 1992. Det lykkedes at få rektor Ove Nathan med på ideen, hvorefter Konsistorium 12. maj 1993 godkendte oprettelsen af et juridisk fakultet med virkning fra sommeren 1993.

Der lød kritiske røster over at juristerne på den måde isolerede sig fra andre samfundsvidenskaber. Især var økonomerne betænkelige ved, at juristernes enegang kunne få den konsekvens, at de øvrige fag blev berøvet ressourcer, som fakultetet hidtil havde kunnet disponere over i kraft af juristernes store kandidatproduktion. Dette ressourcemæssige aspekt var nok kernen i det øvrige fakultets modvilje, selvom den også maskeredes som en argumentation, der pegede på juraens sammenhæng med de øvrige samfundsvidenskaber og på betydningen af gensidig befrugtning i samme fakultet.

Juristernes argumenter for et særskilt fakultet var til gengæld vanskelige at komme uden om. Det vigtigste var nok juristernes frygt for, at de

Som et led i fejringen af universitetets 500 års jubilæum i 1979 blev der indført kapper til de dengang fem dekaner, efter samme model som den i 1968 indførte rektorkappe: en hellang sort silkekappe kantet med et smalt bånd, farvet i hvert fakultets særlige farve. Oprettelsen af Det juridiske Fakultet i 1993 nødvendiggjorde anskaffelsen af endnu en dekankappe. Billedet viser det nye fakultets dekan, Steen Rønsholdt, iført den nye kappe under årsfesten 1995. Foto: Mike Kolöffel.

i rent faglige anliggender kunne risikere at blive nedstemt af fakultetets ikke-juridiske flertal. Der var tale om en helt ny situation, skabt af universitetsloven fra 1992. Juristerne havde indtil 1973 haft klart flertal i fakultetet og dermed kontrollen over fagets interne anliggender. Efter 1973 havde fagrådene sikret autonomien, hvilket var vigtigt, fordi sociologernes og økonomernes store vækst siden 1960 sammen med tilførslen af nye fag – antropologi og kultursociologi i 1973, og statskundskab i 1980 – havde ændret fakultetets struktur således, at juristerne i slutningen af 1980´erne var nået ned under halvdelen af fakulteters studenterbestand. Og som valgreglerne i universitetets nye statut fra 1993 var udformet, ville juristerne i kraft af den faste lærergruppes fåtallighed i forhold til antallet af studerende være i mindretal i det kommende fakultetsråd. Faget ville dermed komme i den situation, at vigtige beslutninger om studiet kunne træffes af andre end juristerne selv.

I debatten forud for etableringen af et juridisk fakultet indgik også en international og en historisk dimension. Universiteter verden over har deres egne juridiske fakulteter. Og som teologi er jura en professionsuddannelse, og de to fag havde ved universitetets grundlæggelse i 1479 haft hver sit fakultet, endda de to øverst rangerende. At jura, der i 1994 med ca. 4000

studenter, fire gange så mange som teologerne, studentermæssigt var universitetets største fag, ikke skulle udgøre et eget fakultet, måtte forekomme mange, også andre end jurister, helt urimeligt. Endelig kunne kritikken af juristernes enegang afvises som ærgrelse over, at et stort fag med mange studenter og mange ressourcer forlod fakultetet, hvis øvrige fag således ikke længere kunne malke juristerne økonomisk.

Men selvfølgelig var det rigtigt at juristerne herefter satte sig uden for det organisatoriske samarbejde med de øvrige samfundsvidenskabelige fag. Et fagligt samarbejde over fagrådsgrænserne havde der nu kun i ringe omfang været tale om, og der, hvor det faktisk fandt sted, byggede det mere på personlige kontakter end på et institutionaliseret samarbejde som følge af fakultetsstrukturen. Så heller ikke dette synspunkt kunne med vægt benyttes til at imødegå juristernes klare og berettigede ønske om at blive herre i eget hus. Rektor Ove Nathans beslutning om at følge juristernes ønske blev kritiseret af de tilbageblevne fag, der herefter udgjorde Det samfundsvidenskabelige Fakultet. Der var i de første år efter delingen eksempler på misstemning og modvilje, men med årene er denne kritik vistnok afløst af almindelig forståelse og erkendelse af at beslutningen var rigtig.

Karakteristisk for den måde, som Det juridiske Fakultets ledelse siden selvstændigheden har fungeret på, har været en styrkelse af lederbeføjelserne. Uden iøjnefaldende hjemmel i styrelsesordningen etableredes en såkaldt ledelsesgruppe, der i realiteten har truffet beslutning om både de vigtigste valg til de styrende organer, herunder dekanposten, og i øvrigt om fakultetets økonomiske forhold, ansættelser, evt. visioner og såkaldt langtidsplanlægning mv. Hovedparten af de videnskabeligt ansatte medarbejdere har i denne periode været uden reel indflydelse på eller indsigt i de beslutninger, der er truffet. Karakteristisk for stillingsbesættelser har været et ønske om tryghed i ansættelsen for visse medarbejdergrupper og dermed en meget stor interesse for kandidater fra universitetet selv. Den såkaldte "professorpolitik" har grundlæggende været bestemt af ønsket om at skaffe bestemte forhåndenværende kandidater en stilling. Det siger sig selv, at der på stedet har været udbredt tilfredshed med denne politik, hvis gennemførelse har en været en forudsætning for og et led i bestræbelserne på rekrutteringen til ledelsesposter.

I sammenligning med det gamle professorstyrede system var forskellene især den, at ledelsen blev knyttet til dekan- og institutbestyrerposten, der var tidskrævende, og derfor kunne fremtræde som mindre

attraktive for dem, der helst ville anvende deres tid på universitetets kerneydelser, forskning og undervisning. Fra 2005 er gennemført en helt ny ledelsesstruktur med ansatte ledere, hvor der ved rekruttering af dekaner og andre ledere på universitetet skal lægges vægt på lederegenskaber og visioner. Dette er i hvert fald målsætningen bag reformen.

Karakteristisk for fakultetet har været en meget stor opmærksomhed omkring opfyldelsen af de af Undervisnings-, senere Forskningsministeriet fastsatte normer for de studerendes gennemførelse af studiet inden for den normerede studietid, idet fakultetets økonomi er afhængig heraf. At få så mange som muligt igennem på normeret tid har derfor været en væsentlig målsætning for juristerne. Det hører dog samtidig med i billedet, at det juridiske studium er et af uddannelsessystemets billigste. Selvom der er megen klasseundervisning, kræver studiet fortsat ikke mange andre ressourcer end lærere og undervisningslokaler.

Institutionelt bevaredes i det meste af perioden en institutopdeling i fire institutter uden klart fagligt særpræg. Omkring Institut A samledes således de formueretlige fag, proces, EU-ret og retshistorie, mens Institut B fastholdt et overvejende offentligretligt præg og i en periode lagde en vis ideologisk afstand til Institut A og Institut C, der samlede medarbejdere fra person-, familie-, arve- og formueret. Kriminalistisk Institut fastholdt sit faglige præg, indtil instituttet i 1996 besluttede at betegne sig som Institut D og samtidig åbnede døren for skatteret og senere person-, familie- og arveret samt dele af ejendomsretten. Denne inddeling i institutter, som fra 2004 benævnes forskningsafdelinger, er ikke rationel ud fra et overordnet systematisk synspunkt, men den er formentlig ganske god til at neutralisere uoverensstemmelser og skaber samtidig noget af det nærmeste, der på stedet bydes i retning af nærmiljø.

Juridisk studenterpolitik

Den skarpe studenterpolitiske debat, der prægede de første år efter universitetsstyrelsesloven i 1970, klingede efterhånden ud, ikke mindst hos de jurastuderende, der aldrig har hørt til de politisk mest aktive. I 1980'erne og 90'erne blev der stadig lagt et stort arbejde i studenterpolitik, men ligesom på alle andre studieretninger på Københavns Universitet var stemmedeltagelsen blandt de jurastuderende lav, og der var kun få studenterpolitisk aktive.

Gennem de seneste tre årtier har flere forskellige lister opstillet til det juridiske fakultets- institut- og studienævnsvalg. Nogle lister som Liberale Jurister og Moderate Jurister har kun været aktive i kortere perio-

"Nye jurister kan starte her…" Under denne overskrift introducerede Det juridiske Fakultets blad *JURA* i september 2001 indførelsen af et nyt obligatorisk fag, juridisk metodelære, på det juridiske førsteårsstudium. Faget blev indført efter ønske fra Det juridiske Studienævn, bl.a. fordi man fandt, at det var for længe at vente til 2. år med at blive introduceret til retslæren. Professor Peter Blume udtalte: "Formålet med faget er at integrere de teoretiske praktiske og praktiske aspekter ved juridiske metodelære og gøre det muligt for nye studerende at skaffe sig overblik over, hvilke fundamentale redskaber juristerne benytter sig af, hvilke funktioner de arbejder i, og hvilke dilemmaer de konfronteres med".
Foto: Christian Schmidt.

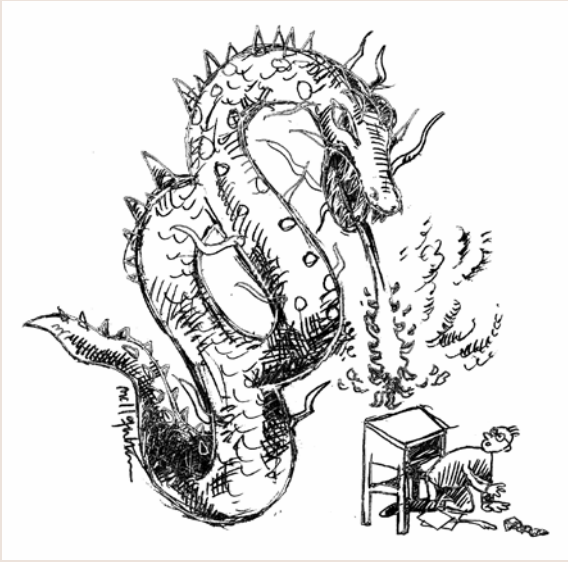

DET JURIDISKE STUDIENÆVN

Studienævn var en nyskabelse i Styrelsesloven for universiteterne fra 1970. Loven var et barn af studenteroprøret i 1968. Den afskaffede følgelig det eksisterende "professorvælde" og gav såvel de ikke-professorale lærere som det teknisk-administrative personale og de studerende valgret og valgbarhed til universiteternes mange styrende organer. Et af disse organer var studienævnene, der blev nedsat med lige mange lærermedlemmer og studentermedlemmer. Studienævnenes vigtigste opgave var at træffe beslutning om "studiernes indhold, undervisningens tilrettelæggelse og afholdelse af eksaminer". Desuden skulle nævnene ansætte undervisningsassistenter samt afgive udtalelse om de pædagogiske kvalifikationer hos nye lærere i øvrigt.

Fakultetet bestod i 2005 af tre såkaldte forskningsafdelinger, idet det tidligere Institut C opløstes, og medarbejderne fordelte sig på Forskningsafdeling 1 og 3.

I 2005 er styrelsesloven fra 1970/73 for længst historie. Universiteterne styres nu af ansatte ledere og af bestyrelser med eksternt flertal. Studienævnene eksisterer ikke desto mindre fortsat stort set, som da de blev indført i 1970. I universitetsloven fra 2003 hedder det således: "Hvert studienævn består af et lige stort antal repræsentanter for det videnskabelige personale og de studerende, som vælges af og blandt henholdsvis det videnskabelige personale og de studerende". Ifølge loven har et studienævn fire hovedopgaver: at kvalitetssikre og kvalitetsudvikle både de enkelte undervisningsforløb og de samlede uddannelser; at udarbejde forslag til studieordninger; at godkende undervisningsplaner og eksamensplaner samt at behandle ansøgninger om merit og dispensationer.

Det juridiske Studienævn har 10 medlemmer. Af nævnets fem lærermedlemmer er ét medlem repræsentant for de omkring 430 deltidslærere ved Fakultetet. Studienævnets formand, der er valgt blandt lærermedlemmerne, er tillige af dekanen for Det juridiske Fakultet udpeget til studieleder. Studienævnets næstformand er valgt blandt de studerende.

Den konkrete sagsbehandling i forbindelse med meritsager og en – endog særdeles bred – vifte af ansøgninger om dispensationer fra fakultetets godt 4000 studerende fylder ganske meget i studienævnets løbende arbejde. Men nævnet beskæftiger sig tillige med de mere generelle politikker, f. eks. for studiestart og studiemiljø, og for evaluering, kvalitetssikring og kvalitetsudvikling.

Endelig er det en del af studienævnenes arbejde at deltage i udarbejdelsen af nye studieordninger og Det juridiske Studienævn har derfor siden 2004, hvor en ny bekendtgørelse om universiteternes uddannelser stillede en række nye krav til disses opbygning og indhold, måttet lægge mange kræfter i at lave udkast til nye studieordninger for henholdsvis den juridiske bacheloruddannelse og den juridiske kandidatuddannelse. HS

1935: Forelæsningssalen er fyldt, og de studerende rejser sig da Frederik Vinding Kruse træder ind. "Godmorgen! ", siger professoren over brillekanten - "Godmorgen hr. professor!", svarer de studerende og sætter sig. Forelæsningen begynder.

1968: Forelæsningssalen er halvtom, og de fleste studerende har ryggen til Anders Vinding Kruse, da han træder ind. "Godmorgen!", siger professoren. Først er der ingen reaktion, men så vender de politisk engagerede studenter sig og råber "Ned med professorvældet!", "Revolution til sejr!" o.l.

1994: Forelæsningssalen er overfyldt og notesblokkene ligger klar foran hver og én, da Sysette Vinding Kruse træder ind. "Godmorgen!", siger lektoren. De studerende bøjer sig ned, fatter pennen og skriver "Godmorgen" i deres noter ...

" Aftenskolen". Anekdoten her indleder en selvransagende artikel bragt i *Stud. jur.* med overskriften "Aftenskolen" skrevet af 4-års studerende Mads Poulsen november 1994. De studerendes repræsentanter er ofte med god grund kritiske over for indholdet af det juridiske studium, men som denne tekst viser, savnes der heller ikke erkendelse af, at også de studerende har vænnet sig til traditionelle former og, når det kommer til stykket, viger tilbage for mere radikale ændringer af uddannelsen.

der, hvorimod andre, især Konservative Jurister og Forenede Jurister, der opstod som en fusion af Juridisk Studenterråd og Moderate jurister, da universitetsloven af 1992 havde reduceret de studerendes repræsentation i de styrende organer, har været længerevarende. I 2002 involverede Juridisk Diskussionsklub sig i det studenterpolitiske arbejde under listen JD-Politisk Udvalg og fik med det samme stor succes. I 2004 fik listen to pladser i studienævnet og én i Fakultetsrådet.

Der er nu kun sjældent uenighed blandt de studenterpolitisk aktive. Det daglige arbejde drejer sig for det meste om ret konkrete problemstillinger som studieordninger, fastsættelse af pensum, benyttelsen af biblioteket og andre lokaler, dispensationsprincipper, leje af festlokaler og rusture m.v. Til forskel fra 1970'erne er studenterpolitikken i nutiden kun i ringe grad præget af ideologi og partipolitik. Studenterrepræsentanterne arbejder på et praktisk plan på at fungere som et talerør mellem de studerende og fakultetets ledelse. Forskelle er der dog.

Forenede Jurister – hvis moderorganisation er Det forenede Studenterråd, et samlende organ for mange studenterorganisationer på hele Københavns Universitet – var længe den største studenterpolitiske organisation på jura. Til tider havde de nærmest monopol. Igennem 1990'erne

Alf Ross og Preben Stuer Lauridsen. Stuer Lauridsen forsvarede i 1974 sin disputats *Studier i retspolitisk argumentation*, og dermed var han en af de første, som stillede sig skeptisk over for Alf Ross' skarpe sondring mellem retsdogmatik som videnskab og retspolitisk virksomhed som en art politik. Her er de to generationer Alf Ross og Preben Stuer Lauridsen afbilledet ved forsvaret af Stuer Lauridsens disputats af Otto C., der havde givet begivenheden den markante overskrift "Dr. jur. på etik, moral og det politiske ansvar". Stuer Lauridsen skrev talrige mindre afhandlinger og en lærebog i retslære, men følte sig på længere sigt ikke hjemme på Universitetet, hvor han i stigende omfang kom i modsætningsforhold til sine kolleger. Tegning af Otto C. i *Berlingske Tidende* 10. december 1974.

"KRITISK JURIST"

Preben Stuer Lauridsen, der i perioden 1977-1995 var professor i retslære, var ofte kritisk over for sine kolleger, som han bebrejdede manglende engagement i samfundsdebatten: "I stedet for at deltage i den retspolitiske debat, holder professorerne sig i deres små elfenbenstårne og siger intet", sagde han den 26. marts 1988 til *Berlingske Tidende*. Hans kolleger sad, sagde han, "i et hav af udvalg, kommissioner og bestyrelser i det private erhvervsliv". De kunne ikke lide "at der blev sagt noget", sagde han, men foretrak "at rage bestyrelsesposter til sig og optræde i kjole og hvidt". Stuer Lauridsen mente ikke, at man kunne trænge igennem med en holdningsændring: "Alle andre giver op eller forlader læreanstalten", sagde han, og det endte han også med at gøre selv. Efter et par års orlov fra 1988 vendte han tilbage i nogle år, for i 1995 definitivt at tage sin afsked og i stedet virke som en kontroversiel advokat og senere også i en del af erhvervslivet, som han tidligere havde udtalt sin foragt for. Inden da var det lykkedes ham at kalde fakultetet for en "børnehave og varmestue", hvor det afgørende ved stillingsbesættelser var "om man var ven med de rigtige". "Venstrefløjen formulerede stillingsopslag, der tilpasses de ansøgere, man ønsker at ansætte", sagde han, mens højrefløjen var "ligeglad" og optaget af deres "ben" samt personlig prestige og gevinst. Som kombattanter pegede han særlig på Ole Krarup og Henrik Zahle på venstrefløjen og Bernhard Gomard og Mogens Koktvedgaard på højrefløjen. Samtidig kritiserede han, at der savnedes en retspolitisk debat, og skrev: "det akademiske miljø er nærmest afgået ved døden".

I et svar til Stuer Lauridsen bebrejdede hans kollega Claus Gulmann ham (*Berlingske Tidende* 9. april 1988), at billedet af fløjkrige var fortegnet. Der var ingen højrefløj, men dog i høj grad meningsforskelle som i det øvrige samfund. Han mente, at kritikken skød langt over målet og på helt urimelig måde skabte tvivl om kollegers virke og motiver. Stuer Lauridsens optræden gjorde hans stilling uholdbar selv i et overbærende miljø.

I 1996 forlod Preben Stuer Lauridsen til manges lettelse og efter eget ønske definitivt universitetet, og siden da har der ikke været hørt meget fra Preben Stuer Lauridsen i den retspolitiske debat.

besatte de således 4 ud af de 5 studenterpladser i studienævnet og indtil 1996 alle 3 pladser i Fakultetsrådet.

Konservative Jurister er den eneste studenterpolitiske organisation, der er fast politisk forankret, idet den gennem moderorganisationen Konservative Studerende har et nært samarbejde med Det Konservative Folkeparti, og har igennem kontakten til Christiansborg kunnet udføre lobbyarbejde således, at studenterpolitiske spørgsmål er nået til Folketinget, således i 1996, hvor Konservative Jurister var med til at få gennemført, at det beløb, en studerende må tjene ved siden af SU, blev forhøjet.

JD-Politisk Udvalg ser sig selv som en apolitisk organisation. Således gik JD-Politisk Udvalg i 2002 til valg på løfter om at få opdateret lærebøgerne, udvidet åbningstiderne af Jurahuset og fredagsbaren, ønsker der blev opfyldt i 2003. Efter at Juridisk Diskussionsklub er gået ind i studenterpolitik, er det studenterpolitiske stof vokset markant i bladet *Stud. jur.*, hvor Juridisk Diskussionsklubs repræsentanter ofte skriver politiske indlæg.

STUDIET SIDEN 1979

Den juridiske studieordning 1987

I 1985 fremkom fra et af undervisningsministeriet nedsat udvalg med højesteretsdommer Erik Riis som formand et forslag til en reform af det juridiske studium, som byggede på en opdeling af studiet i en treårig grunduddannelse og en overbygning normeret til 1 1/2 år. Forslaget blev i det væsentlige gennemført med ikrafttræden 1987, idet dog overbygningen udvidedes til to år.

Med studieordningen fra 1987 indførtes en 3-årig grunduddannelse, med fast skema og udelukkende obligatoriske fag, opbygget omkring en privatretlig og en offentligretlig "søjle", således at øvrige fag indgik med relativt mindre vægt. I grunduddannelsen indgik de såkaldte almene fag, retshistorie, retslære og retssociologi samt strafferet og proceret, de sidste fag dog i betydeligt reduceret form. Herefter fulgte en 2-årig overbygningsuddannelse med meget stor valgfrihed mellem et stort antal forskellige fag. Selvom grunduddannelsen siden 1993 formelt var en selvstændig bacheloruddannelse, blev uddannelsen i praksis fortsat betragtet som ét sammenhængende 5-årigt forløb, der førte frem til titlen cand.jur. – og dermed til de stillinger i retssektoren, der i henhold til lovgivningen alene kan bestrides af jurister. Indførelsen af en særlig juridisk bachelorgrad har derfor ikke haft nogen væsentlig realitet, da efterspørgslen hidtil alene har været rettet mod juridiske kandidater.

Lærerne

Det er længe siden, at en opregning af fakultetets professorer giver et blot nogenlunde udtømmende billede af lærerstaben. Hovedparten af universitetets faste lærere er stadig professorer, men gruppen af såkaldte faste lærere eller VIP'er tæller tillige docenter, lektorer og tidsbegrænset ansatte adjunkter. Fortsat er det således, at den juridiske forskning og udarbejdelsen af lærebøger i meget vidt omfang er fakultetets opgave. Universitetet har naturligvis intet monopol i så henseende, men det er fortsat begrænset, hvad der uden for universitetet i bred forstand – forstået som alle landets universiteter – publiceres af juridisk litteratur, som ikke har et rent praktisk sigte.

Undervisningen er i vidt omfang tilrettelagt som klasseundervisning på mindre hold. Det betyder, at en stor del af fakultetets undervisning bestrides af deltidslærere – manduktører eller eksterne lektorer – og derfor som regel er uden videnskabeligt indhold. Det er derfor en ofte fremført klage, at de studerende især i studiets første år kun sjældent ser en

Holdet fra Det juridiske Fakultet vandt 2005 prisen for bedste processkrift for sagsøgende part ved den årlige *Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot i* Wien, i konkurrence med Harvard og en lang række af andre prestigefyldte universiteter. Her ses de fem vindere under forberedelserne. Fra venstre: Jennie Dai, Tobias Søttrup, Britten Møhring-Andersen, Akila Al-Muhandas og Thomas Ingerslev. Foto: Willi Hansen.

ALTERNATIVE UDDANNELSER

Danske universiteter oplevede i slutningen af det 20. århundrede en udvikling, hvor den klassiske universitetsuddannelse, kandidatuddannelsen, blev suppleret med alternative uddannelser, for at imødekomme det omgivende samfunds stadig mere varierede behov. Der var tale om dansk såvel som internationalt orienterede uddannelser, heltids- og deltidsuddannelser og uddannelser på såvel bachelor- som kandidatniveau. Også Det juridiske Fakultet har taget del i denne udvikling.

Den ældste af disse alternative uddannelser er den i 2002 oprettede Masteruddannelse i *Konfliktmægling*. Til de 26 studiepladser, der til en pris af 120.000 kr. blev udbudt i september 2002. meldte der sig mere end 70 højt kvalificerede ansøgere. Til fakultetsbladet JURA (maj 2002) udtalte initiativtagerne docent Vibeke Vindeløv og projektleder Lin Adrian: "Det er folk med meget forskellig uddannelsesmæssig baggrund, der har søgt uddannelsen, bl.a. præster, pædagoger, jurister og civilingeniører. Der er kommet en del tilmeldinger fra Norge og Sverige, men ikke en eneste fra domstolene. Det har vi undret os over, men vi tror ikke det skyldes mangel på lyst, men snarere at det offentlige er så trængt økonomisk, at der ikke har været midler i den størrelsesorden, som master uddannelsen koster".

Fra 2005 tilbyder Det juridiske Fakultet i samarbejde med Den sociale Højskole i København en diplomuddannelse, der udbydes mod betaling, i kriminologi. Som masteruddannelsen er er der tale om en deltidsuddannelse, men niveauet svarer til bacheloruddannelsen.

Denne uddannelse vil fra 2006 blive suppleret med en international Masteruddannelse i *Mediation and Conflict Resolution* i samarbejde med det hollandske Utrecht Universitet. Masteruddannelsen er en deltidsuddannelse på kandidatniveau, der udbydes mod betaling, og især henvender sig færdige kandidater.

ES

professor eller en anden fastansat lærer. På den positive side må det på den anden side fremhæves, at mange højt kompetente deltidslærere med praktisk juridisk erfaring er med til at give studiet et mere virkelighedsnært præg. Denne fordel må så holdes op imod den realitet, at den overvejende del af de studerende har deltidsarbejde, således at det juridiske studium i realiteten, ligesom hovedparten af de humanistiske studier ved universitetet, er et deltidsstudium.

I september 2002 blev Ole Due-salen indviet. Konference- og undervisningsrummet er en topmoderne retssal, som bl. a. kan bruges til at træne de studerendes færdigheder som advokater, og retssalen råder over avanceret videokonference-udstyr, som gør det muligt at "se hinanden", selv om man rent fysisk befinder sig på den anden side af jordkloden. Hermed har jurauddannelsen opnået gode vilkår for at øve med andre universitetet i processpil.

Traditionelt sker overgangen fra én rektor til en anden ved en lille uhøjtidelig ceremoni på rektorkontoret i Nørregade 10. Billedet viser Linda Nielsen, for første gang iført embedets værdighedstegn, rektorkappe og –kæde. I baggrunden forgængeren, professor, med. dr. Kjeld Møllgård. Foto: Kirstine Theilgaard.

KVINDERNE OG DET JURIDISKE STUDIUM

Siden Nanna Berg som den første kvinde blev cand. jur. i 1887, er kvindernes andel af de juridiske studerende vokset støt. I 1913, det første år hvorfra der haves nøjagtige tal, var der indskrevet 29 kvindelige jurastuderende, svarende til ca. 4% af samtlige. Et tal, der først rundede 10% i 1936 og 20% i 1957, hvorefter det begyndte at gå hurtigt: de 30 og 40 procent blev nået i hhv. 1965 og 1974, og i 1987 overhalede kvinderne mændene, en position, de har beholdt siden. I 2004 var der indskrevet 2.624 (58%) kvindelige mod 1.915 mandlige jurastuderende.

Det stigende antal kvindelige jurister begynder nu også at sætte sit præg på det juridiske lærerkorps. I 2005 var der 7 kvindelige professorer, hvoraf én, professor i familieret Linda Nielsen, 2002-2005 havde orlov fra sit professorat for som den første kvinde på denne post at bestride embedet som universitetets rektor, den 257. i rækken. De øvrige er Eva Smith, Kirsten Ketcher, Ulla Bondeson, Hanne Petersen, Vibe Ulfbeck og Vibeke Vindeløv.

Mens kvinderne er godt på vej til at dominere store dele af retssektoren, er der endnu et stykke vej, når det gælder et andet af juristernes centrale arbejdsområder, advokatbranchen. I 2004 var der i Danmark 4636 advokater, hvoraf kun 1106, eller knap 24 %, var kvinder.

PROFESSORUDNÆVNELSER 1979-2005

1980 Da den hidtidige professor i skatteret, Thøger Nielsen, overraskende tog sin afsked som 60-årig, overtog **ISI FOIGHEL** (f. 1927) professoratet i skatteret, og dermed gav han plads i folkeretten for en yngre kollega Claus Gulmann.
Det professorat i kriminologi, som havde været ledigt siden 1976, besattes med den svensk fødte **ULLA BONDESON**, der i mellemtiden var blevet udnævnt til professor i retssociologi ved Lunds Universitet.

1981 **CLAUS GULMANN** (f. 1942) blev professor i folkeret og EU-ret. I 1991 tog han orlov for at blive advokat, men samme år udpegedes han til generaladvokat ved EF-domstolen, hvor han tidligere havde virket som referendar. I 1994 udnævntes han til dansk dommer ved EF-domstolen.
LARS NORDSKOV NIELSEN (1924-2000) blev professor i forvaltningsret. Han tog sin afsked pga. alder i 1994.

1983 **HENNING SKOVGAARD** (1944-88) udnævntes til professor i ejendomsret efter Wilhelm von Eyben.

1989 **BO VON EYBEN** (f. 1946) efterfulgte Henning Skovgaard som professor i ejendomsret.
STEN RØNSHOLDT (f. 1944) blev konstitueret som professor i forvaltningsret, for i 1991 at blive udnævnt til professor i retsvidenskab.

1990 **PETER BLUME** (f. 1950) blev professor i juridisk informationssøgning, retsinformatik og biblioteksret og dermed i et fag, som i indhold mindede om det 19. århundredes juridiske encyclopædi.
EVA SMITH (f. 1951) udnævntes som den første kvinde til juridisk professor ved Københavns Universitet i faget proces.

1991 Professorerne Bent Christensen, Erik Siesbye, Anders Vinding Kruse og Knud Waaben, der alle var født i 1921, forlod universitetet på grund af alder, hvilket førte til et antal nybesættelser:
MADS BRYDE ANDERSEN (f. 1958) udnævntes til professor i immaterialret og EDB-ret og
JOSEPH LOOKOFSKY (f. 1945) i obligationsret.
VAGN GREVE (f. 1938), der i fem år havde været professor i økonomisk kriminalitet ved Handelshøjskolen, efterfulgte Knud Waaben som professor i strafferet.
KIRSTEN KETSCHER (f. 1947) blev fakultetets anden kvindelige professor, da hun udnævntes til professor i socialret.

1993 **HJALTE RASMUSSEN** (f. 1940), der hidtil havde været professor ved Handelshøjskolen i København udnævntes til professor i EU-ret.

1996 **FINN TAKSØE-JENSEN** afløste Isi Foighel som professor i skatteret.
LINDA NIELSEN (f. 1952) udnævntes til professor i person-, familie- og arveret.
FLEMMING BALVIG (f. 1944) blev professor i retssociologi.

1997 **HENNING KOCH** (f. 1949) udnævntes til professor i statsret.

1999 **JENS KRISTIANSEN** (f. 1962) udnævntes til professor i arbejdsret og
PETER PAGH blev professor i miljøret.

2000 **PETER MORTENSEN** (f. 1966) udnævntes til professor i ejendomsret.

2001 **CARSTEN HENRICHSEN** (f. 1947) udnævntes til professor i forvaltningslære.
JAN SCHANS CHRISTENSEN (f. 1957) der var advokat, blev professor i selskabsret.
HANNE PETERSEN (f. 1951) udnævntes for fem år til professor i grønlandsk retssociologi.

2003 **JESPER LAU HANSEN** (f. 1965) udnævntes til professor i kapitalsmarkedsret.
JENS SCHOVSBO (f. 1965) efterfulgte Mogens Koktvedgaard som professor i immaterialret.

2004 **VIBE ULFBECK** (f. 1966) blev udnævnt for tre år som professor i formueret.
ULRIK RAMMESKOW BANG-PEDERSEN (f. 1970) blev professor i formueret.
VIBEKE VINDELØV (f. 1947) udnævntes til professor i konfliktmægling.

Ole Due (1931-2005) var en højt respekteret EF-dommer i 15 år, de sidste 6 som Rettens præsident. Da han i 1994 forlod EF-domstolen blev han tilknyttet Det juridiske Fakultet som adjungeret professor. Fakultetets personale og studerende nød i et lille årti både godt af hans store faglige viden og pædagogiske evner. KB.

PROFESSORREKRUTTERING

Rekrutteringen af professorer ved Det juridiske Fakultetet er i den sidste generation væsentligst sket ved, at allerede ansatte lektorer er rykket op i professorater. Der er ved danske universiteter siden 1970 efter udenlandsk forbillede opbygget en 3-årig formaliseret forskeruddannelse, normalt afsluttet med erhvervelsen af ph.d.-graden, der betegner det niveau, som er nødvendigt for ansættelse i de 3-årige adjunktstillinger. Fast ansættelse som lektor kræver normalt en forskningsindsats svarende til 3-6 års arbejde, om end der ikke er opstillet formelle krav herom. Ansættelse som professor kræver en yderligere større videnskabelig indsats. Heller ikke her er der fastsat formelle krav, men niveauet har traditionelt været anset som svarende til doktorgraden.

Juristerne adskiller sig, når det drejer sig om sammensætningen af lærerkorpset fra de øvrige fakulteter på to måder: Andelen af lektorer, der opnår professoransættelse, er større end ved noget andet fakultet, og blandt juristerne håndhæves fortsat kravet om, at en professor som overvejende hovedregel skal være dr. jur. Og endelig er der i Det juridiske Fakultet beskæftiget et langt større antal deltidslærere i forhold til heltidslærere, end ved noget andet fakultet.

Kun enkelte professorer er kommet fra en karriere uden for universitetsverdenen, som advokat Jan Schans Christensen, der i 2001 blev professor i selskabsret.

Samtidig har også juristerne nydt godt af den udvidelse af de traditionelle professorater, som har fundet indpas ved danske universiteter, nemlig de såkaldte *adjungerede professorater* og *donerede professorater.*

Begrebet adjungerede professorer går tilbage til 1987, hvor universiteterne fik mulighed for, som det hedder i den nugældende bekendtgørelse herom fra 2000, at tildele titlen adjungeret professor til personer på højt fagligt niveau, som "institutionen ønsker at hædre med denne titel og derved knytte nærmere til sig". Stillingen er ulønnet, uagtet at de adjungerede professorer forventes at tage del i fakultetets virksomhed, hvad de faktisk også gør, og titlen tildeles for en periode på 5. år. Ved Det juridiske Fakultet blev Ole Due (1931-2005), efter at han i 1994 gik af som retspræsident ved EF-Domstolen, adjungeret professor i folkeret og EU-ret, og landsdommer dr. jur. Svend Danielsen (f. 1934) blev i 1997 adjungeret professor i person-, familie- og arveret. Dr. Ludwig Krämer, (f. 1939) blev i 2005 adjungeret professor i miljøret.

Bortset fra det såkaldte "Rostgaardske professorat" der blev oprettet 1833 for en testamentarisk gave til universitetet, har donerede professorater, der er velkendte ved udenlandske universiteter, ikke været kendt i Danmark før i slutningen af det 20. århundrede. Således skænkede Margot og Thorvald Dreyers Fond i 2000 fakultetet et femårigt professorat i advokatvirksomhed – den helt præcise titel er "advokatstandens plads og opgaver i det kommende samfund" – som fra 2002 er besat med professor, dr. jur. Mads Bryde Andersen. Og i 2001 finansierede Dansk Polarcenter for en femårig periode det professorat i grønlandsk retssociologi, som Hanne Petersen blev udnævnt i.

ES

Det juridiske Fakultets administration

Egentlige fakultetsadministrationer opstår på Københavns Universitet i slutningen af det 20. århundrede. En årsag er, at universitetet frem til ca. 1960 var en ikke særlig stor organisation, hvor de fleste af de administrative funktioner, der var knyttet til den løbende undervisning og forskning, blev varetaget af professorerne selv. Et forhold der var med til at give slagordet "ned med professorvældet" fra slutningen af 1960'erne lidt mere indhold, end man måske normalt forestiller sig.

En anden årsag er den måde, hvorpå universitetets forvaltning frem til 1970 var organiseret, idet der var tale om to adskilte universitetsadministrationer. Under rektor sorterede en meget beskeden akademisk administration, hvis vigtigste opgaver var at yde sekretariatsbistand til rektoratet, Konsistorium, fakultetsrådene og enkelte faste udvalg, hvoraf det vigtigste var det i 1920 oprettede Stipendieudvalg.

Ved de medicinske og naturvidenskabelige fakulteter og afdelinger blev der fra begyndelsen af det 20. århundrede opbygget decentrale administrative enheder af efterhånden betragtelig størrelse. Først og fremmest fordi de betydelige og omkostningskrævende videnskabelige aktiviteter i disse fakulteter også administrativt stillede store krav. Derimod var det administrative personale ved fakulteterne i teologi, samfundsvidenskaber og humaniora frem til 1970 af meget beskeden størrelse.

Alle Københavns Universitets tunge administrative opgaver – budget, regnskab, personale og løn samt bygningsforvaltning – var frem til 1970 samlet under et særligt embede, oprettet i 1836, og siden 1936 benævnt Kuratoriet. Lederen – kurator – var en kongeligt udnævnt embedsmand, sideordnet med rektor.

En følge af styrelsesloven 1970/73 var at Kuratoriet blev nedlagt, således at Københavns Universitet herefter fik én samlet administration under ledelse af en universitetsdirektør og underlagt rektor. Dette, kombineret med den vækst i studenter- og lærertal, der var sket siden 1960, førte efterhånden til, at der på alle fakulteter såvel som institutter efterhånden blev opbygget anseelige administrationer.

I midten af 1960'erne var der blevet etableret tre fakultetskontorer, hvoraf det ene, der havde til huse i den såkaldte "Professorvilla" i universitetsgården, betjente Det teologiske, Det rets- og statsvidenskabelige og Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet. Kontorets bemanding bestod i 1970 af en kontorchef, der var cand. polit, tre fuldmægtige, heraf en teolog, en cand. scient. pol. og en jurist, og et tilsvarende antal HK'ere.

"Professorvillaen" set gennem porten mod Frue Plads. Opført i 1732 efter Københavns Brand, formentlig af den københavnske murermester Lars Erichsen, som embedsbolig for *oeconomus communitatis,* godsforvalter for universitetets store studenterlegat Kommunitetet. Siden anvendt til forskellige formål, f. eks. ca. 1871 – 1965 embedsbolig for direktøren for Zoologisk Museum. Bygningen blev herefter overtaget af universitetets administration og husede bl.a. under trange kår i en årrække den samfundsvidenskabelige fakultetsadministration. Bygningen er i dag indrettet til repræsentation og som universitetets gæstehus.
Foto: Søren Rud.

Ti år senere var Det samfundsvidenskabelige Fakultetskontor, der nu kun havde ansvaret for ét fakultet, hvor faget jura var ét af flere fag, foruden en kontorchef bemandet med fem akademikere, seks HK-medarbejdere og to typografer. Der var indtruffet en begyndende specialisering: de to typografer stod for et repro-center, hvis vigtigste opgave var produktion af undervisningsmateriale, der i stadig stigende grad blev fremstillet *ad hoc*; og en cand. jur. havde som studieleder ansvaret for den stadig mere komplicerede uddannelses- og eksamenstilrettelæggelse.

Det var i første omgang ikke meningen, at adskillelsen af Det samfundsvidenskabelige og Det juridiske Fakultet i 1993 skulle have konsekvenser for fakultetsadministrationen, men det viste sig meget hurtigt, at en fortsat fælles samfundsvidenskabelig fakultetsadministration ikke var nogen holdbar situation. Det nyetablerede juridiske fakultet havde et forståeligt ønske om at være herre over sin egen administration, ikke

Det juridiske Fakultets videnskabelige personale udgjorde i begyndelsen af 2005 30 professorer, 18 lektorer, 3 docenter, 6 adjunkter, 1 specialkonsulent og 26 ph.d.-studerende, der var fordelt således på de tre forskningsafdelinger:
Forskningsafdeling I: 13 professorer, 6 lektorer, 1 docent, 4 adjunkter og 11 ph.d.-studerende.
Forskningsafdeling II: 9 professorer, 5 lektorer, 1 docent, 1 adjunkt, 1 specialkonsulent og 5 ph.d.-studerende.
Forskningsafdeling III: 8 professorer, 7 lektorer, 1 docent, 1 adjunkt, og 10 ph.d.-studerende.
Hertil kom 409 eksterne undervisere (eksterne lektorer, manduktører og undervisningsassistenter). Grafik: Christian Buch Sørensen.

mindst efter at fakultetetssekretariaterne, der hidtil havde hørt under universitetsdirektørens ansvarsområde, i 1995 blev overført til fakulteterne. Der blev derfor hurtigt efter udskillelsen etableret et selvstændigt juridisk fakultetssekretariat.

I universitetets vejviser for 1996, med navne og adresser m.v. over fakulteter, institutter, kontorer og ansatte, finder man Det juridiske Fakultetssekretariat placeret i den gamle professorresidens fra 1756 i St. Kannikkestræde 11, med en kontorchef, to akademiske fuldmægtige og fire HK'ere. Studielederfunktionen var blevet udskilt som et særligt juridisk studiekontor under en studieadministrationschef, og bemandet med en akademisk fuldmægtig, otte HK-medarbejdere og fire faglige vejledere. En ikke ringe vækst siden begyndelsen af 1980´erne, og et vidnesbyrd om de stadig flere arbejdsopgaver, der i netop disse år blev pålagt alle fakulteter.

I 2005 består Det juridiske Fakultets administration af tre afdelinger:

Et dekansekretariat, er sekretariat for dekan, fakultetsråd og ph.d.-studienævn, og som varetager overordnede planlægningsmæssige og juridiske spørgsmål for hele fakultetet, økonomi og budget, særlige udviklingsprojekter samt administration af ph.d.-, diplom- og masteruddannelserne. Et fakultetssekretariat står for administration af den juridiske uddannelse, og som er sekretariat for Kandidatstudienævn, Samarbejdsudvalg og Arbejdsmiljøudvalg, fakultetets økonomi, budget og personaleadministration og et Internationalt Sekretariat, der har ansvaret for studenterudveksling og udvekslingsaftaler, informationsvirksomhed på det internationale område, internationale processpil, bistand til lærerudveksling og gæstelærere og andre internationale aktiviteter.

I alt beskæftiger fakultetets administration i dag ca. 50 medarbejdere, heraf er 9 cand. jur. og 2. cand. scient. pol. mens resten repræsenterer et bredt udsnit af personalekategorier.

Hertil kommer fakultetets IT-afdeling, Det juridiske Fakultets Biblioteker (tidligere Juridisk Forskningsbibliotek og Kriminalistisk Bibliotek, der betjener det videnskabelige personale, og Jurahuset med Juridisk Laboratorium, der er de jurastuderendes bibliotek) med tilsammen 30 medarbejdere.

Endelig skal det nævnes, at der i takt med den udvikling af først juridiske institutter, siden forskningsafdelinger, der har fundet sted i den seneste generation, også er sket en administrativ udbygning på dette niveau, hvor en hovedopgave er sekretariatsmæssig betjening af de videnskabelige medarbejdere. Det tekniske og administrative personale på forskningsafdelingerne udgjorde i 2005 16 personer.

BESKÆFTIGELSESSTATUS FOR JURISTER I 2005

Arbejdsgiver	Antal	Procent
Ministerier og styrelser	3.824	23
Kommuner	1.499	9
Staten i øvrigt	448	3
Privat	2.742	17
Advokat	4.635	28
Domstole	678	4
Politi- og anklagemyndighed	644	4
Anden beskæftigelse	390	2
Ude af erhverv m.v.	1.342	8
Ledig	384	2
I alt	16.586	100

De angivne tal er baseret på oplysninger fra DJØFs medlemsregister, Advokatsamfundet, Danmarks Statistik og Videnskabsministeriet. Tallene viser at juristernes hovedbeskæftigelse er delt i to; statens administration og det private erhvervsliv særligt som advokater, hvorimod domstole og politi kun fylder en relativt lille del af juristernes arbejdsområde.

Den enes nød, den andens brød. Det forhold, at den økonomiske afmatning i begyndelsen af 1980'erne kunne betyde vind i sejlene for juristerne, er her taget under kærlig behandling af Bo Bojesens i *Politiken* 1. september 1982.

DET JURIDISKE ARBEJDSMARKED 2005

Det er relativt få jurister der ender som ansatte i retssektoren. Et stort antal jurister beskæftiger sig med administration, rådgivning og ledelse i staten og større private virksomheder. Selvsagt er en del ansat i Justitsministeriet, men også i mange andre ministerier sidder der jurister. Hertil kommer, at et stor antal er ansat i kommuner og amter. Mange jurister ender også som praktiserende advokater; en mindre gruppe løser i denne rolle stadig opgaver for staten, eksempelvis de 100 jurister der er ansat hos Kammeradvokaten, men de fleste løser opgaver i den private sektor. Næsten hver femte advokat er beskæftiget i en af Danmarks 10 største advokatfirmaer, hver anden advokat er beskæftiget i Storkøbenhavn. Kun få ender med at beskæftige sig med andet end jura, hvilket understreger, at uddannelsen som jurist i udpræget grad stadig er en professionsuddannelse.

Den øgede konkurrence fra økonomerne, statskundskaberne og andre mere erhvervsrettede uddannelser har betydet, at jurister ikke længere har monopol på ledelsen af den offentlige og private sektor, men det er stadig en gruppe, der klarer sig godt på arbejdsmarkedet. Juristerne er ikke længere generalister, men specialister, og dem er der også brug for. På trods af stigende arbejdsløshed blandt nyuddannede jurister er den generelle arbejdsløshed stadig lav og lønniveauet ofte højt. JFJ

JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER 1980-2005

Mønstret for erhvervelse af doktorgraden ændredes i løbet af 1960'erne således at det blev almindeligt, at den, som ønskede at skrive en doktordisputats, knyttedes til universitetet som stipendiat eller adjunkt i hele eller en del af den tid, som medgik til afhandlingens udarbejdelse. I årene 1980-2005 har 37 erhvervet den juridiske doktorgrad. Hovedparten af doktorerne fik siden fast ansættelse ved universitetet for en kortere eller længere periode, og et par på Handelshøjskolen i København. Fire blev advokater, en ansat i Justitsministeriet og en i Indenrigsministeriet.

Medens den filosofiske doktorgrad gennem tiderne er blevet erhvervet af mennesker med meget forskellig baggrund, har den juridiske med ganske få undtagelser været forbeholdt juristerne. Flemming Balvig, der er uddannet som sociolog, og siden 1972 har været ansat ved Kriminalistisk Institut, forsvarede i 1988 sin disputats om tyveri. Antagelsen af disputatsen var det første eksempel på, at en afhandling er antaget til forsvar for den juridiske doktorgrad, selv om forfatteren ikke er jurist. Ti år senere blev Britta Kyvsgaard, der i 1978 havde taget magisterkonferens i psykologi, og som i 1984 havde erhvervet den juridiske licentiatgrad på en kriminologisk emne, dr. jur. på en disputats om *Den kriminelle karriere*.

1980 **CLAUS GULMANN:** *Handelshindringer i EF-retten. En undersøgelse af det særlige handelshindringsforbud i EØF-traktatens art. 30 og 34.*

1982 **PETER BLOK:** *Ejerlejligheder.*

1983 **BO VON EYBEN:** *Kompensation for personskade. Bd. 1. Reformering af ulykkeskompensationen.*
HENNING SKOVGAARD: *Offentlige myndigheders erstatningsansvar. En studie i statens og kommunernes almindelige erstatningsansvar f or retsmæssig/retsstridig skadeforvoldelse i professionelle forhold.*

1984 **SYSETTE VINDING KRUSE:** *Erhvervslivets kriminalitet. Studier i det objektive strafansvar.*

1985 **JENS FEJØ:** *Monopolret og marked. Studier i EF-konkurrenceretten med US-amerikansk antitrustret som sammenligningsgrundlag og med støtte i markedsøkonomisk grundteori.*

1986 **HJALTE RASMUSSEN:** *On law and policy in the European Court of Justice. A comparative study in judical policymaking.*
EVA SMITH: *Vidnebeviset. En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer.*

1987 **STEEN RØNSHOLDT:** *Om saglig kommunalforvaltning og kommunalbestyrelsesmedlemmers habilitet.*

1988 **EIGIL LEGO ANDERSEN:** *Gavebegrebet. Gavereglerne og deres anvendelsesområde.*
FLEMMING BALVIG: *Studies on theft. English summary of a dissertation about the act of theft in regard to population, time and geographical space.*

1989 **MADS BRYDE ANDERSEN:** *Edb og Ansvar. Studier i edb-erstatningsrettens beskrivelsesproblematik.*
PETER BLUME: *Fra tale til data. Studier i det juridiske informationssystem.*
JOSEPH LOOKOFSKY: *Consequential Damages in Comparative Context. From Breach og Promise to Monetary Remedy in the American, Scandinavian and International Law of Contracts and Sales.*
PER HÅKON SCHMIDT: *Teknologi og immaterialret. Et studie i patent- og ophavsretten særligt med henblik på retsbeskyttelsen af edb-programmer og micro-chips.*

1990 **KIRSTEN KETSCHER:** *Offentlig børnepasning i retslig belysning.*

1991 **JAN SCHANS CHRISTENSEN:** *Contested Takeovers in Danish Law – A Comparative Analysis based on a Law and Economics Approach.*
HANNE PETERSEN: 1. *Ledelse og Loyalitet. Kollektiv arbejdsret i den offentlige sektor, 2. Informel ret på kvindearbejdspladser.*

1993 **FREDERIK HARHOFF:** *Rigsfællesskabet.*
MOGENS HEIDE-JØRGENSEN: *Den kommunale interesse. Studier over kommunal-rettens udvikling.*
LINDA NIELSEN: *Familieformueretten. Skilsmisse og skifte.*
RUTH NIELSEN: *Arbejdsgiverens ledelsesret i EF-retlig belysning. Studier i EF-rettens integration i dansk arbejdsret.*
HENNING KOCH: *Demokrati – slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945.*

1997 **CARSTEN HENRICHSEN:** *Retssikkerhed og moderne forvaltning. En retspolitisk studie i samspillet mellem stat, forvaltning og borger.*
JENS KRISTIANSEN: *Lønmodtagerbeskyttelse i dansk arbejdsret.*
VIBEKE VINDELØV: *Konflikt, tvist og mægling. Konfliktløsning ved forhandling.*

1998 **BRITTA KYVSGAARD:** *Den kriminelle karriere, inkl. …Og fængslet ta'r de sidste; Ny ungdom?*

1999 **PETER MORTENSEN:** *Landbrugsforpagtning. Misligholdelse af parternes hovedforpligtelser.*
PETER PAGH-RASMUSSEN: *Miljøansvar – en ret for hvem?*

2000 **THORBJØRN SOFSRUD:** *Bestyrelsens beslutning og ansvar. Spørgsmål til bedømmelse af bestyrelsesmedlemmers erstatningsansvar.*
VIBE GARF ULFBECK: *Kontrakters relativitet. Det direkte ansvar i formueretten.*

2001 **JESPER LAU HANSEN:** *Informationsmisbrug. En analyse af de centrale bestemmelser i børsrettens informationsregime.*
JENS SCHOVSBO: *Immaterialretsaftaler. Fra kontrakt til status i kontraktsretten.*

2003 **ULRIK RAMMESKOW BANG-PEDERSEN:** *Internationale aspekter af insolvens- og tingsretten.*

2005 **HENRIK PALMER OLSEN:** *Magtfordeling – en analyse af magtfordelingslæren med særligt henblik på den lovgivende magt.*
HENRIK DAM: *Rette indkomst – allokering og fiksering.*

RETSVIDENSKABEN

Udviklingen af dansk retsvidenskab sker fortsat hovedsagelig ved universiteterne. Langt de fleste juridiske afhandlinger skrives af forfattere med tilknytning til et af landets juridiske fakulteter. Mere principielle juridiske spørgsmål behandles i disputatser og nu også ph.d.-afhandlinger, mens lærebøgerne giver almindelige oversigter over de enkelte fagområder. En nyere udvikling har ført til, at der i højere grad end tidligere produceres egentlige lærebøger, hvis formål alene er indføring for studerende i et fagområde. Denne udvikling er en del af en almindelig tendens til at styrke universitetsundervisningen pædagogisk. Også ved ansættelse af lærere lægges vægt på pædagogiske kvalifikationer, der udbydes pædagogiske kurser, og det er en naturlig følge af denne udvikling, at der opstår behov for lærebøger med didaktisk sigte.

Karakteristisk for dansk retsvidenskab som for retsvidenskab overhovedet er dens praktiske orientering. Omkring en kerne af traditionelle fag er i trit med samfundets udvikling efterhånden opstået en række nye discipliner, der står i en nærmere eller fjernere tilknytning til kernefagene. Meningen med i 1956 at give valgfrihed mellem tre kursusfag var at imødekomme et behov for specialisering i en verden, hvor også juraen blev mere og mere kompliceret, og hvor kendskab til de traditionelle, grundlæggende fag ikke længere var tilstrækkeligt i praksis. Samtidig fandt der en forskydning i forskellige fagområders relative vækst sted. Vigtigt er således det opsving, som beskæftigelsen med den offentlige ret har taget siden Anden Verdenskrig. Inden for den offentlige ret har ikke mindst skatteretten taget et sådant omfang, at den må betragtes som en særdisciplin. Også andre dele af forvaltningsretten har fået deres egne fag. De gamle specialfag, kirkeretten og politiretten, er blevet suppleret med en lang række nye forvaltningsretlige discipliner. På Københavns Universitet har socialretten således fået sit eget professorat; man kan også betragte arbejdsretten som en nyere og praktisk meget vigtig disciplin.

Inden for privatretten har ikke mindst en øget internationalisering sat sit præg på retsvidenskaben. Efter Anden Verdenskrig har indflydelsen fra USA og til dels England i højere grad præget retslivet end indflydelsen fra Tyskland. Siden Danmarks tiltræden i 1972 af traktaten om De europæiske Fællesskaber har EF-(nu EU-)retten spillet en stadig voksende rolle, ikke mindst inden for konkurrenceretten. Hertil kommer et stadig stigende antal internationale konventioner, ikke mindst inden for obligationsrettens område, hvor også kontraktpraksis præges af anglo-

saksisk ret. Immaterialret og IT-ret er fag præget af denne internationalisering. Den traditionelle folkeret er blevet suppleret med menneskerettighederne, som er genstand for stigende interesse.

Uanset internationalisering, fremvæksten af den offentlige ret og mange nye specialdiscipliner er retsvidenskaben fortsat genkendelig. Retsvidenskaben er grundlæggende national, og der er ikke sket bemærkelsesværdige metodiske nybrud. Tværtimod har forskellige skoler eller retningsdannelser inden for retsvidenskaben, som man ser det i andre lande, kun spillet en uvæsentlig rolle, og de færreste retsvidenskabelige værker yder mere grundlæggende metodiske bidrag til retsvidenskabens udvikling. Dansk retsvidenskab har fortsat kun få udøvere, og det er sjældent at finde mere end få fremstillinger inden for hver enkelte disciplin. I forhold til tidligere er antallet af retsvidenskabelige monografier inden for praktisk vigtige områder øget, men fortsat spiller universitetslærernes lære- og håndbøger en væsentlig rolle som grundlag for de enkelte discipliner.

FREMTIDENS JURASTUDIUM

Uddannelsesbekendtgørelsen fra 2004, der er fælles for samtlige universitetsuddannelser, kræver at der etableres en såkaldt "tre plus to" ordning, hvorefter en selvstændigt afrundet 3-årig, bacheloruddannelse i princippet skal kunne give direkte adgang til arbejdsmarkedet og til mindst to forskellige, relevante 2-årige kandidatuddannelser. Med andre ord: det er ikke længere tanken, at samtlige juridiske bachelorer uden videre skal søge ind på den juridiske kandidatuddannelse. Desuden kræver uddannelsesbekendtgørelsen et element af valgfrihed lagt ind i alle bacheloruddannelser samt en vis profilering, f. eks. i form af obligatoriske moduler, på alle kandidatuddannelser. Siden 2004 har Det juridiske Fakultet derfor måttet bruge mange kræfter på udarbejdelsen af nye studieordninger for henholdsvis den juridiske bacheloruddannelse og den juridiske kandidatuddannelse, der lever op til disse krav.

For at gennemføre en studiereform efter disse retningslinjer færdiggjorde Det juridiske Studienævn i samarbejde med Fakultetssekretariatet i februar 2005 en betænkning *Om jurauddannelserne ved Københavns Universitet* med undertitlen *Beskrivelse. Analyse. Vurderinger. Anbefalinger*. Studienævnet iværksatte tillige en bredt anlagt aftagerundersøgelse for at få et nuanceret billede af hvilke kompetencer, arbejdsmarkedet egentlig efterspørger hos de juridiske bachelorer og kandidater. I forlængelse heraf har nævnet udarbejdet detaljerede kompetenceprofiler, der beskriver

de "faglige og erhvervsrelevante kompetencer", dimittenderne skal have ved afsluttet uddannelse.

De nye studieordninger blev godkendt af Det juridiske Fakultets dekan den 1. juli 2005, og første optag på den nye bacheloruddannelse med valgfrie moduler finder sted 1. september 2006. Første optag på den nye juridiske kandidatuddannelse med obligatoriske moduler finder sted 1. september 2009. Allerede fra 1. september 2006 er det imidlertid planen, at jurastuderende efter gammel studieordning kan vælge en (engelsksproget) uddannelse til cand. soc. i jura og statskundskab i stedet for den juridiske overbygningsuddannelse efter gammel studieordning.

Hele denne omlægning bevirker, at jura ikke længere udelukkende bliver en ren professionsuddannelse. Omlægningen er i høj grad en refleks af den såkaldte Bologna-proces, det vil sige af den overordnede, fælleseuropæiske universitetspolitik. Bologna-processen tog sin start i 1999, og endemålet er med udgangen af 2010 at have skabt *The European Higher Education Area* med ensartede uddannelses- og gradsstrukturer, således at der bliver reel fleksibilitet og mobilitet mellem danske og andre europæiske universiteter, hvor de bedste studerende søger til de bedste universiteter. Meningen er ikke at f.eks. samtlige jurauddannelser i Europa nu skal harmoniseres; men de skal "tunes", som det hedder, for at opnå gensidig transparens og sammenlignelighed. En stringent gennemførelse af 3 plus 2 tankegangen samt udarbejdelsen af engelsksprogede kompetenceprofiler er vigtige midler i denne proces.

Det juridiske Fakultets og Studienævns arbejde med en studiereform skal derfor ses som et bidrag til at "tune" de juridiske uddannelser ved Københavns Universitet, så de sikres en konkurrencedygtig position i fremtidens Europa.

LOVGIVERE, DOMMERE, PROFESSORER

Fakultetet har i år 2005 bestået i 526 år. Antallet af studerende er fortsat meget stort i forhold til antallet af faste lærere. Det har betydet, at fakultetet undertiden kan virke som et "masseuniversitet" med en begrænset personlig kontakt mellem fakultetets faste lærere og de studerende, en beklagelig, men uundgåelig konsekvens af det store antal studerende og det begrænsede udbud af faste stillinger. Om der kan rettes op på denne skævhed er formentlig tvivlsomt. Til gengæld kan studiet endnu glæde sig over stor søgning og et betydeligt kandidattal og et arbejdsmarked, der stadig er i stand til at opsuge hovedparten af de uddannede jurister.

Det er kommet på mode at tale om en særlig "juristkultur", at påpege juristernes særpræg, den juridiske tænknings "autonomi" eller juraen som en særlig "field of study" eller "champs", og om jurister som besiddere af en særlig "juridisk kapital" eller "habitus". Fremstillingen af det juridiske studiums historie ved Københavns Universitet som en egen disciplin står i gæld til sådanne opfattelser af juraens særegenheder, og vil have afsløret, at juristerne har en egen selvforståelse, selv om vægten her først og fremmest er lagt på studiets ydre historie. Juraen har sine særegenheder, der kan iagttages historisk, men som naturligvis kan og bør suppleres af en teoretisk og ikke mindst sociologisk analyse, som falder uden for de rammer, som en universitetshistorie sætter.

Juraen, som vi kender den, har historisk sin oprindelse i antikkens Rom: "Rome gave civilization the law", som englænderen Tony Honoré udtrykker det. Studiet af de romerske jurister var i århundreder grundlaget for retsstudiet. Ved læsning og fortolkning af de praktiske retstilfælde, som de romerske jurister havde beskrevet, lærte juristerne at tænke juridisk. I dag er det ikke romerretten, men dansk lovgivning og retspraksis, som er de væsentligste komponenter i studiet. Retsvidenskaben handler om at beskrive gældende ret og om at forudse fremtidens konflikter og give bud på en løsning. Lovgivere, dommere og professorer og andre retsvidenskabsmænd virker på den måde sammen. Der lovgives mere og mere, mange konflikter indbringes for domstolene, og der er ikke noget, som umiddelbart tyder på, at juristens felt vil blive mindre vigtigt i de kommende år. Tværtimod er der en tendens til såkaldt "juridificering", at konflikter af politisk art gøres til juridiske konflikter og indbringes for domstolene.

Juristens kerneområde er retssektoren. Uddannelsen var traditionelt rettet mod uddannelsen af dommere og advokater, og først senere er den offentlige sektor blevet en vigtig arbejdsplads. Når det handler om stillinger i retsvæsenet har juristerne stadig monopol, men når det gælder den offentlige administration ser det anderledes ud. Juristerne er, ikke mindst når det gælder lederstillinger, i konkurrence med andre uddannelser, og i de senere år er juristen fortrængt fra rollen som generalist og i vidt omfang blevet en specialist, som besidder en særlig viden, der har med tolkning af lovgivning og udarbejdelse af nye almindelige regler at gøre. De fleste jurister, som ansættes i den offentlige sektor er sagsbehandlere inden for bestemte områder, der forudsætter juridisk viden, og det vil sige en måde at forstå love og domme og andre retskilder på, som er tillært på universitetet. På den måde er der en tydelig kontinuitet mel-

lem Roms jurister, middelalderens retsstudium og den måde, der studeres jura på i dag. Studiet består stadig af en god portion indlæring af positivt retsstof, og det er behersket, hvad der sker af fornyelse eller refleksion over juristens rolle i samfundet.

Udfordringer er der ellers nok af i det globale samfund. Samfundet vil formentlig stadig i lang tid efterspørge jurister, som først og fremmest er uddannet med kendskab til dansk ret. Der vil også fortsat være brug for mange jurister på de traditionelle erhvervsområder, retssektoren og den offentlige administration. Udfordringen i de kommende år er at skabe et studium på internationalt niveau, med internationale kompetencer og egnet til at tiltrække studerende med engagement i samfundsudviklingen. Det var sådan det begyndte i Bologna. En jurist uddannet ved et middelalderligt universitet kunne finde anvendelse overalt i Europa. Spørgsmålet er, hvor længe det juridiske studium vil bevare sit præg af et nationalt studium, der først og fremmest sigter mod at lære dansk ret, eller om målet bør være en uddannelse, der sigter på, at juristens arbejdsplads i fremtiden ikke i så høj grad er nationalt bundet. Det kræver nytænkning og inddragelse af mange flere almene og internationale elementer. Men der er næppe tvivl om, at det er den vej, studiet skal gå, hvis der skal leves op til intentionerne bag den nye Bologna-model, der ikke for ingenting har taget navn efter den norditalienske universitetsby, hvor historien vil, at det moderne retsstudium opstod, og som også var en model, der blev nævnt i statutterne, da Københavns Universitet blev grundlagt i 1479.

HENVISNINGER, BIBLIOGRAFI M.V. OG NAVNEREGISTER

422 **HENVISNINGER TIL ENKELTKAPITLER**

424 **LITTERATUR OG ARKIVER**

424 **I almindelighed**

425 **Centrale universitetshistoriske fremstillinger**

425 KØBENHAVNS UNIVERSITET I ALMINDELIGHED

426 ÅRBØGER M.V.

426 ARKIVER OG ARKIVREGISTRATURER

426 UNIVERSITETSFUNDATSER OG -LOVE

427 RETSREGLER

427 JURIDISKE STUDIEORDNINGER

428 UNIVERSITETSLÆRERNE

428 DE STUDERENDE

428 JURISTERINDRINGER MED OPLYSNINGER OM TIDEN SOM STUD. JUR.

429 SUPPLERENDE LITTERATUR

435 **OVERSIGTER M.V**

435 DANSK OVERSÆTTELSE AF LATINSKE JURIDISKE DISPUTATSTITLER

438 JURIDISKE ÆRESDOKTORER VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

438 JURIDISKE ÆRESDOKTORER SIDEN 1479

440 JURIDISKE PH.D. AFHANDLINGER 1972-2005

443 **MEDARBEJDERE VED VÆRKET**

445 **NAVNEREGISTER**

HENVISNINGER TIL ENKELTKAPITLER

I det følgende gives der henvisninger til kilden til direkte citater o.l. i teksten.

Ofte omtalte kilder som fundatser, statutter og studieordninger m.v. er der givet en samlet oversigt over i det følgende, hvortil der her skal gives en generel henvisning.
Især den ældre del af nærværende værk bygger på Ditlev Tamm: *Retsvidenskaben i Danmark. En Historisk Oversigt* (1992), som er forsynet med et udførligt noteapparat, hvortil der henvises, dels generelt, dels hvor det skønnes relevant, til de enkelte kapitler i formen "Tamm 1992, s ..".
Tilsvarende er kilden til et stort antal faktuelle oplysninger for tiden efter 1800 universitetets årbøger, jfr. nedenstående oversigt. Også hertil henvises der, dels generelt, dels hvor det skønnes relevant, til de enkelte kapitler i formen"Årbog, årstal, s. .." .
Endvidere er der en række henvisninger til "Festskrift 1936, s. ..", dvs. Erik Reitzel-Nielsen og Carl Popp-Madsen (ed.): *Festskrift i Anledning Af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen Af Juridisk Eksamen Ved Københavns Universitet* (1936)

Endelig skal der henvises til den efterfølgende bibliografi.

DET ÆLDSTE UNIVERSITET 1479-1537

S. 3 – 22

S. 4: Anders Sunesens gengivelse af Skånske lov er trykt i Johs Brøndum-Nielsen: *Danmarks Gamle Landskabslove Med Kirkelovene,* (1932 ff.) BD I.2: *Skånske Lov ; Anders Sunesøns Parafrase ; Skånske Kirkelov m.m.*

S. 5: Knud Mikkelsens glosser, se: Erik Buus: *Jyske Lov. Knud Mikkelsens Glosser, Dansk Tekst Og Thords Artikler* (1951).

S. 12: Gratians Dekret, se: Rudolph Sohm: *Das Altkatholische Kirchenrecht und Das Dekret Gratians. Im Anhang: Rezension Von Ulrich Stutz. 1918,* Unveränd. reprogr. Nachdr. aus: Festschrift der Leipziger Juristenfakultät für Dr. Adolf Wach., (1967).

S. 19: Lave Urnes disputats 1517 og Nikolaj Petersens repetitio, se Tamm 1992 s. 21.

FRA REFORMATION TIL OPLYSNING 1537-1736

S. 23 – 70

S. 32: Poul Johs. Jørgensen: *Retsundervisningen og Retsvidenskaben ved Københavns Universitet1537-1736. Forordningen af 1736,* i Festskrift 1936, s. 20 ff.

S. 34: Poul Johs. Jørgensen op. cit. S. 43: Ditlev Tamm: *Theophilus' Gyldne Retsregler* (1984).

S. 55: Vedr. P. Scavenius ansættelse som *secundus professor juris ordinarius* se Henning Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879.* 2. Del. (1879) s. 88.

S. 59: De latinske citater, se Tamm 1992 s. 72 f.

S. 64FF: Holberg om naturretten, se Tamm 1992, s. 79.

JURA SOM EKSAMENSFAG 1736-1788

S. 71 – 116

S. 71: Kofod Ancher 1762, se Tamm 1992, s. 102.

S. 73: Forordningen af 10. februar 1736, se Poul Johs. Jørgensen: *Retsundervisningen og Retsvidenskaben ved Københavns Universitet1537-1736. Forordningen af 1736,* i Festskrift 1936, s. 89 ff.

S. 81: se Kristof Glamann: *Otto Thott's Uforgribelige Tanker Om Kommerciens Tilstand. Et Nationaløkonomisk Programskrift Fra 1735* (1966), s. 53 ff.

S. 94: Citatet i faktaboksen om Holberg og naturretten er fra Holbergs første levnedsbrev, og citeret fra Ludvig Holberg:

Værker i tolv bind XII (1971), s. 109f.

S. 88: Martin Hübner om Chr Wolf: Se det på s. 98. anførte værk.

S. 95-97: Citat, se: Tamm 1992 s. 85.

S. 99 OG 103: Kofod Ancher citater: se Tamm 1992, s. 100 f.

S. 110: Brev Til Fellenberg, se Tamm 1992 s. 105.

DEN SENE ENEVÆLDE1788-1848

S. 117 – 194

S. 126: Citat: Frantz Dahl: *Hovedpunkter Af Den Danske Retsvidenskabs Historie***,** i Festskrift 1936, s. 117 ff.

S. 133: A.S. Ørsteds Levnedsbeskrivelse er trykt i *Acta Solennia 1815,* s. 24-28.

S. 134: Ørsteds petita findes i universitetesarkivet i Rigsarkivet i pakken KU 32.08.52, jfr. KU 32.09.01.

S. 138: Eksaminationsprotokollen for 23. januar 1799: RA, KU 32.10.09, jfr. KU 32.11.02.

S. 149: Brev i Tartu Universitetsarkiv. Venligst stillet til disposition af Prof. Marju Luts, Tartu.

S. 169: Citat af Julius Lassen i KU, Festskrift november 1913, s. 84-87

S. 181-82: Citater af F.C. Bornemann *Indledningsforedrag til Forelæsninger over Retsvidenskaben ved Kjøbenhavns Universitet***,** i: *Blandede Skrifter***.** Samlede Skrifter Femte Bind, s. 3-16.

S. 184: Citater af F.C. Bornemann i: Samlede Skrifter Tredje Bind, s. 13.

AKADEMIKERNES OG EMBEDSMÆNDENES ÅRTIER 1848-1902

S. 195 - 270

S. 198-99: Første citat om I.E. Larsen: C. St. Bille i *Dansk Biografisk Leksikon (Bricka)* Bd. X, s. 89. H. Matzen om I.E. Larsen, se Tamm 1992, s. 161 f.

S. 222: Viggo Bentzon om C. Goos, se Tamm 1992 s. 178.

S. 230: Poul Johs. Jørgensen om Matzen: *UfR* 1910 s. 161.

S. 239: Professorkonkurrencen 1885: Årbog 1880-81, s. 1172-75.

S. 240: Citat af Julius Lassen: *UfR* 1918 s. 17 ff. **S. 242;** Om juridiske skriveøvelser, Viggo Bentzon i Festskrift 1936 s. 435f.

S. 252: Om Diktatforelæsninger, Viggo Bentzon i Festskrift 1936 s. 420f.

S. 255: Om den juridiske fællesprøve, Viggo Bentzon i Festskrift 1936 s. 430f

EFTER SYSTEMSKIFTET 1902-1931

S. 271 – 320

S. 271F: Citater af Viggo Bentzon: *UfR* 1900 s. 657 ff; Levnedsberetning i Viggo Bentzons arkiv, KB.

S. 273: Om den borgerlige ret, Viggo Bentzon i Festskrift 1936 s. 446.

S. 276: P. C. Stemann: *En Dansk Embedsmands Odyssé. Bd. I,* (1961) s. 24.

S. 284F: Professorkonkurrencen 1903: Årbog 1902-03, s. 426-28.

S. 290, Citat af Viggo Bentzon: Levnedsberetning i Viggo Bentzons arkiv, KB.

S. 293F: Citater om Carl Torp: Henrik Bache i Niels Schiørring m.fl. (ed.): *Min Far var Sagfører* (1963) s. 49 og K. K. Steincke: *Fra Nul Til Tres. Erindringer* (1949) s. 40.

S. 295: Henry Ussings arkiv.

S. 295F: Citater om Viggo Bentzon: K. K. Steincke: *Fra Nul Til Tres. Erindringer* (1949) s. 40, og Jørgen Trolle: *Ret Og Vrang. Erindringer* (1977), s. 41.

S. 297 F: Citater af Viggo Bentzon: Viggo Bentzons arkiv, KB, Håndskr. afdl. Brevbase, Acc. 1988/132.

S. 299: Julius Lassen om Grundtvig: KU, Festskrift november 1913, s. 85 f.

S. 303F: Om Knud Berlin: C. Ricard: *En Advokats Erindringer* (1981) s. 15, Jørgen Trolle: *Ret Og Vrang. Erindringer* (1977), 40 og J.P. Caspersen: *Sådan Var Det. Erindringsbilleder* (1990), s71.

S. 305: Om Poul Johs. Jørgensen: K. K. Steincke: *Fra Nul Til Tres. Erindringer* (1949) s. 40 og Jørgen Trolle: *Ret Og Vrang. Erindringer* (1977), s. 40.
S. 312: Frederik Stangs brev til Ussing: Henry Ussings privatarkiv, KB.
S. 316: Sagen om Ross´forkastede ditputats: RA, KU 32.02.54.
S. 320: Sagen om Manduktionsstriden: RA, KU 32.02.60.

PROFESSORERNES FAKULTET 1931-1956

S. 321 – 366

S. 321: Poul Møller: *Mennesker Og Meninger* (1970), s. 125 ff.
S. 328: Om universitetsmanduktionen: Årbog 1920-23 s. 107-19.
S. 336: Om Henry Ussing: Jørgen Trolle: *Ret Og Vrang. Erindringer* (1977), s. 40 og Carl Madsen: *Når Bladene Falder. Udvalgte Taler Og Skrifter,* (1975), s. 22.
S. 337: Alf Ross om juridisk metode: Alf Ross: *Videnskab og politik i juridisk doktrin,* Tidsskrift for Rettsvitenskap 1952, s. 252-57.
S. 338: Henry Ussings privatarkiv, KB.
S. 347: Alf Ross om Fr. Vinding Kruse: *Tidsskrift for Retsvidenskab* 1945, s. 273 ff.
S. 350: RA, Københavns Universitets Arkiv, Konsistoriums Undersøgelsesudvalg 1945.
S. 360: Ussing til Illum: Henry Ussings privatarkiv, KB.

MOD MASSEUNIVERSITETET 1956-1979

S. 367 – 394

S. 367: S. 377: Thøger Nielsen om Skatteretten: Ditlev Tamm: *Mindeord om Thøger Harald Nielsen 30. oktober 1919 - 5. september 1996,* Videnskabernes Selskabs beretning 1977-78 s. 225 ff.
S. 388: Ross og Styrelsesloven: Berlingske Weekend 8. januar 1971.

LITTERATUR OG ARKIVER

I almindelighed

Der findes en omfattende litteratur om Det juridiske Fakultet og dansk retsvidenskab. I første række skal henvises til den universitetshistoriske bibliografi, Bibliografien, der er udarbejdet som Bind XIV af *Københavns Universitet 1479-79***,** og som udkom 1990. Særlig kan henvises til s. 75 f. med nr. 1023-1045 om Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet i almindelighed, s. 157 med nr. 2211-2216 vedr. stillinger ved fakultetet, s. 273-80 med nr. 4111-4241 vedr. det juridiske studium og s. 384-92 med nr. 5593-5719 med en kronologisk oversigt over litteratur om enkelte personer med bl.a. omtale af nekrologer, tidsskriftsartikler o.l.
Om det juridiske studium i øvrigt i tiden indtil 1936 henvises i alm. til *Festskrift i Anledning af to hundrede Aars dagen for Indførelse af juridiske eksamen ved Københavns Universitet*, 1936 (Festskrift 1936) med oversigtsartikler af Poul Johs. Jørgensen, Frantz Dahl, Kai Fr. Hammerich, H. Hjort Nielsen og Viggo Bentzon, der i vidt omfang er benyttet og citeret i det foregående. Endvidere Knud Waaben: *Jura på Frue Plads*, 2005, der oprindeligt var skrevet som bidrag til Københavns Universitets historie.
Om dansk retsvidenskab kan foruden til Frantz Dahls afsnit i Festskrift Juridisk Eksmen 1936 (også udgivet separat som *Dansk Retsvidenskabs Historie,* 1936) særlig henvises til Ditlev Tamm: *Retsvidenskaben i Danmark*, 1992 med taltige henvisninger. Standardværket, når det gælder nordisk retsvidenskab er i dag er Lars Björnes store fremstilling af den nordiske retsvidenskabs historie, *Den nordiska rättsvetenskapens historia,* hvoraf tre bind (af fire planlagte) er udkommet, Del I: *Patrioter og Institutionalister***,** *Tiden före 1815,* 1995; Del II: *Bryt-*

ningstiden, *Tiden 1815-1870,* 1998 og *Konstruktivismens tid*, *Tiden 1815-1910,* 2002. Man vil altid kunne diskutere de valgte inddelingsår, men værket indeholder ikke blot en udførlig gennemgang af den nordiske rets historie, der bringes tillige omfattende litteraturoversigter samt oplysninger om de enkelte retsvidenskabsmænd, deres hovedværker og den vigtigste litteratur. Til dette værk må henvises for den mest indgående behandling af dansk retsvidenskab i et nordisk perspektiv. For en oversigt over dansk lovgivning og retsvidenskab i det 19. årh., se Inger Dübeck og Ditlev Tamm: *Dänemark*, i *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Rechtsgeschichte* III/4: *Die nordischen Länder,* München 1987, s. 21-232, som indeholder oversigter over dansk lovgivning i denne periode samt den retsvidenskabelige litteratur inden for de enkelte fag, juridiske tidsskrifter, det nordiske lovsamarbejde m.v. i håndbogsform.

I Ejvind Slottved: *Lærestole og Lærere ved Københavns Universitet 1537-1977*, København 1978, findes en systematisk oversigt over de juridiske professorer, og til dels andre lærere, ordnet efter lærestole.

En oversigt over juridiske kandidater 1738-1936 findes hos A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og examinati juris 1736-1936,* I-V, 1954-59, endvidere om advokater H. Hjorth-Nielsen: *Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660-1869*, 1935, og *Danske Sagførere under Loven af 26. Maj 1868*, 1941. De juridiske professorer og en lang række andre jurister er biograferet i *Dansk Biografisk Leksikon*, I. udg. 1887-1905, II. udg. 1933-44 og III. Udg.1979-84. En oversigt over højesteretsdommere og højesteretsadvoakter findes i *Højesteret 1661-1961*, 19611, Bind II. Oplysninger om juridiske kandidater findes endvidere i *Juridisk Stat,* der er udkommet i talrige udgiver.

Om dommere Pernille Ulla Knudsen: *Lovkyndighed og vederhæftighed. Sjællandske byfogder 1682-1801*. Om centraladministrationen kan henvises til *Centraladministrationen 1848-1948*, udg. Af Ministerialforeningen og Tim Knudsen og Ditlev Tamm (red.): *Dansk forvaltningshistorie I-II*, 2000. Om amtmænd se F. Martensen-Larsen, Karl P. Pedersen og Ditlev Tamm: *De kongelige amtmænd, 1992*.

Om universitetets interne forhold, studieordninger m.v. er hovedkilden universitetets årbøger.

Herom henvises til nedenfor, hvor en række af de vigtigste værker er anført.

Centrale universitetshistoriske fremstillinger

KØBENHAVNS UNIVERSITET I ALMINDELIGHED

H.F. RØRDAM: *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537-1621*, Bd. I-IV, København 1868-1877.

MATZEN 1879: Henning Matzen: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie*, Bd. I-II, Udgivet ved Universitetets 400-Aars Jubilæum, København 1879.

NORVIN 1929: William Norvin: *Københavns Universitet i Middelalderen*, Udgivet ved Universitetets 450-Aars Jubilæum, København 1929.

NORVIN 1937 & 1940: William Norvin: *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder*, Bd. I-II, Udgivet i anledning af 400 Aaret for Universitetets genoprettelse i 1537, København 1937-40.

KØBENHAVNS UNIVERSITET 1479-1979, BIND. I-XIV, Udgivet af Københavns Universitet ved 500 års jubilæet, Redaktion: Svend Ellehøj, Leif Grane m.fl., København 1979 -.

BIND I: *Almindelig Historie 1479-1788*, København 1991.

BIND II: *Almindelig Historie 1788-1936*, København 1993.

BIND III: *Almindelig Historie 1936-1979*, Stu-

denterne 1760-1967, København 1986.
BIND IV: *Gods . Bygninger . Biblioteker*, København 1980.
BIND V: *Det teologiske Fakultet*, København 1980.
BIND VI.1: *Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet*, 1. del. København 2005**.**
BIND VI:2 *Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet*, 2. del, København 2001.
BIND VII: *Det lægevidenskabelige Fakultet*, København 1979.
BIND VIII: *Det filosofiske Fakultet*, 1. del, København 1979.
BIND IX: *Det filosofiske Fakultet*, 2. del, København 1980.
BIND X: *Det filosofiske Fakultet*, 3. del, København 1980.
BIND XI: *Det filosofiske Fakultet*, 4. del, København 1979.
BIND XII: *Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet*, 1. del, København 1983.
BIND XIII: *Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet*, 2. del, København 1979.
BIND XIV: *Universitets- og videnskabshistorisk bibliografi*, København 1990, ISBN.
SVEND ERIK STYBE: *Universitets og Åndsliv i 500 år*, København 1979.
SVEND ERIK STYBE: *COPENHAGEN UNIVERSITY 500 Years of Science and Scholarship,* The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen 1979. Lidt ændret engelsk oversættelse af ovennævnte.
PINBORG 1979: UNIVERSITAS STUDII HAFFNENSIS. Stiftelsesdokumenter og statutter 1479. Udgivet af Københavns Universitet ved Jan Pinborg. English Translation by Brian Patrick McGuire. København 1979.

ÅRBØGER M.V.

JACOB BADEN: *Kiøbenhavns Universitets-Journal* 1791-1801
Rasmus Nyerup: *Kiøbenhavns Universitets Annaler fra Reformationen af og til 1805*
L. ENGELSTOFT: *Universitets og Skole-Annaler* 1806-1812, 1823
H. SELMER: *Akademiske Tidender* 1833-1840
H. SELMER: *Kiøbenhavns Universitets Aarbøger* 1837-1848
A.C.P. LINDE: *Meddelelser angaaende Kiøbenhavns Universitet, den polytekniske Læreanstalt, Sorøe Academie og de lærde Skoler med dertil hørende realundervisning i Kongeriget Danmark* 1849-1856 I-II, 1857-1863.
*Aarbog for Kiøbenhavns Universitet, den polytekniske Læreanstalt og Kommunitetet, efter Konsistoriums Foranstaltning***,** 1864 ff.
Fra 1971 benævnt *Københavns Universitet - Årbog*

ARKIVER OG ARKIVREGISTRATURER

Københavns Universitets Arkiv er registreret i Rigsarkivets Vejledende Arkivregistratur XXI: *Københavns Universitets Arkiv 1479-ca. 1910,* 1978, og Ingrid Skovsmose Jensen: *Registratur over Københavns Universitets Arkiv ca. 1910 – ca. 1965* , 1989.
Endvidere er benyttet følgende privatarkiver:
Viggo Bentzon (KB), Stephan Hurwitz (KB og RA),
Alf Ross (KB) Carl Torp (KB) og Henry Ussing (KB).

UNIVERSITETSFUNDATSER OG –LOVE

Pave Sixtus IV´s bulle, 19. juni 1475, Pinborg 1979, s. 84 ff.
Universitetets statutter 1479, Pinborg 1979, s. 126 ff.
Det juridiske Fakultets statutter 1479, Pinborg s. 131 ff.
Universitetsfundatsen 10. juni 1539, Norvin 1940 s. 9-70.
Dansk oversættelse i Niels Kragh og Stephan Stephanius: Christian den Tredies Historie, Bd. I s. 637-701, København 1776.
Universitetsfundatsen 31. marts 1732, Norvin 1940, s. 113-151.
Universitetsfundatsen 7. maj 1788, Goos 1885, s. 50-82
Kgl. anordning af 5. oktober 1936 om Københavns Universitets organisation, Årbog 1936-37, s. 25-38. I årbogen er tillige på s. 4-25 aftrykt en grundig redegørelse for forarbejderne.
Lov nr. 271 af 4. juni 1970 om universiteternes styrelse. Årbog 1969-70, s. 104-107. I årbogen er tillige på s. 76-104 aftrykt en grundig redegørelse for forarbejderne.
Lov nr. 362 af 13. juni 1973 om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner (Styrelsesloven), Lovtidende.
Lov nr. 1089 af 23. december 1992 om universiteter m.fl.

(Universitetsloven), jfr. Lb. nr. 334 af 27. maj 1993.
Lov nr. 403 af 25. maj 2003 om universiteter m.fl. (Universitetsloven).

RETSREGLER

GOOS 1884 & 1885: Carl Goos: *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler*, I: Systematisk ordnet Afdeling, København 1884; II: Kronologisk ordnet Afdeling, København 1885

REGELSAMLING 1972 FLG. ÅR: *Regelsamling for Københavns Universitet,* 1-7 udg. 1972-1994. Tilgængelig på *Universitetshistorisk Samling*, Københavns Universitet

JURIDISKE STUDIEORDNINGER

10. FEBRUAR 1736: *Forordning anl. hvorledes med Examinibus Juridicis ved Kjøbenhavns Universitet herefter skal forholdes.* Selvstændigt trykt & Schous Forordninger.

26. JANUAR 1821: *Forordning ang. det juridiske Studium ved Kjøbenhavns Universitet,* Selvstændigt trykt & Goos 1885 s. 117-23.

30. DECEMBER 1839: *Forordning ang. nogle Forandringer og nærmere bestemmelser ved Frd. af. 26 Jan. om det juridiske Studium ved Kjøbenhavns Universitet.* Selvstændigt trykt & Goos 1885 s. 189-91.

26. JUNI 1871: *Anordning ang. nogle Forandringer i Forordningerne af. 26 Januar og 3. Decbr. om det juridiske Studium ved Kjøbenhavns Universitet.* Goos 1885 s. 427-28 & Årbog 1864-71, s. 261-62. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne til forordningen.

26. SEPTEMBER 1890: *Anordning om Indretningen af de juridiske Eksaminer ved Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1889-90, s. 116-19. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne til anordningen..

1. DECEMBER 1902: *Kgl. Anordning om Indretningen af de juridiske Eksaminer ved Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1902-03, s. 493-98. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne til anordningen.

1. DECEMBER 1913: *Kgl. Anordning om Tillæg til kgl. Anordning Nr. 178 af 1. december 1902 om Indretningen af de juridiske Eksaminer ved Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1913-14, s. 160-163. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne til anordningen.

19. APRIL 1918: *Anordning om Indretningen af de juridiske Eksaminer ved Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1915-20.I, s. 274-81. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne til anordningen samt ændringsbekendtgørelse af 3. juni 1920.

11. APRIL 1931: *Anordning om Indretning af de juridiske Eksaminer ved Universitetets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1929-30, s. 161-170. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne.

13. JULI 1937: *Kgl. Anordning om Indretning af de juridiske Eksaminer ved Københavns Universitets rets- og statsvidenskabelige Fakultet.* Årbog 1936-37, s. s. 205-11. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne.

19. JANUAR 1956: *Kgl. Anordning om indretning af de juridiske eksaminer ved Københavns og Aarhus universiteter.* Årbog 1953-58, s. 329-34. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne.

25. OKTOBER 1963: *Kgl. Anordning om ændring af anordning af 19. januar 1956 om indretning af de juridiske eksaminer ved Københavns og Aarhus universiteter og ministeriel bekendtgørelse af 29. oktober 1963 om gennemførelse af anordning om indretning af de juridiske eksaminer ved Københavns og Aarhus universiteter.* Årbog 1958-63, s. 320-21. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne.

21. JULI 1966: *Kgl. Anordning om juridiske embedseksamen ved Københavns og Aarhus universiteter.* Årbog 1965-66, s. 182-86. Her er tillige aftrykt et fyldigt uddrag af forarbejderne.

23. DECEMBER 1971: Bekendtgørelse om juridisk kandidateksamen.

23. JULI 1973: Bekendtgørelse om juridisk kandidateksamen.

22. JUNI 1987: Bekendtgørelse om den juridiske kandidatuddannelse på Københavns og Aarhus Universiteter

21. JULI 1994: Bekendtgørelse om uddannelser i jura på universiteterne.

UNIVERSITETSLÆRERNE

Ejvind Slottved: *Lærestole og Lærere ved Københavns Universitet 1537-1977*, København 1978.

DE STUDERENDE:

Fortegnelsen over Københavns Universitets studerende - den såkaldte Matrikel - er bevaret fra 1611. De ældste matrikler er trykt af S. Birket-Smith: *Kjøbenhavns Universitets Matrikel***,** BD. I-III, København 1890-1912.
Bd I: 1611-1677
BD II: 1677-1740
BD III: 1740-1829

JURISTERINDRINGER MED OPLYSNINGER OM TIDEN SOM STUD. JUR.

STIG ANDERSEN: *Retspræsidenten. En bog om Frank Poulsen*, 1998.

AGNETE W. BENTZON: *Glimt fra min tid som stud.jur. i trediverne. strømninger fra Syd?*, RETFÆRD 1987, bind 10, nr. 39, s. 6-18.

KNUD BERLIN: *Spredte erindringer fra et langt liv*, 1952.

LUDVIG BING: *Spredte træk fra mine forældres hjem og lidt fra mit eget liv. Trykt som manuskript,* 1962.

N. V. BOEG: *På føniksfuglens vinger*, 1960.

BO BRAMSEN: *Geheimeetatsrådindens hjem. Barndoms- og ungdomserindringer 1912-37*, 1992.

VAGN BRO: *De næste 25 år. politimesteren fortæller, 2. del*, 1966.

JES P. CASPERSEN: *Sådan var det. Erindringsbilleder*, 1990.

Wilfred Christensen: *Den hvide Klædning. Erindringer fra Aarene der svandt* 1970.

OTTO FABRICIUS OG LARS B. FABRICIUS: *Dyrekøbte erfaringer. Overretssagfører Otto Fabricius' erindringer,* 1989.

J. L. Frost: *De gamle byfoged- birke- og herredsfuldmægtige. Erindringer fra retslivet i tiden før retsreformen af 1919,* 1967.

HUNO V. HOLSTEIN: *Af livet rigt benådet,* 1972.

JØRGEN JACOBSEN: *Leve mens man lever. Erindringer og meninger* 1991.

A. C. JOHNSEN: *I Statens Tjeneste. En bureaukrats Erindringer* 1946.

TROELS G. JØRGENSEN: *I Justitias Tjeneste. Erindringer,* 1. udg. 1954, affotograferet med senere tilføjelser 1970.

NIELS LASSEN: *Erindringer*, 1918.

VILHELM LEIFER: *Min tid. Erindringer,* 1987.

CARL MADSEN: *Når bladene falder. udvalgte taler og skrifter*, 1975.

Poul Møller: *Mennesker og meninger*, 1970.

ERIK NINN-HANSEN: *Ret færd - mellem jura og politik*, 1990.

AXEL H. PEDERSEN: *C.B. Henriques, en rettens tjener. 4. rev. udg.* 1967.

Retspolitisk status. Festskrift i anledning af Dansk Retspolitisk Forenings 10 års jubilæum 1988.

C. RICARD: *En advokats erindringer*, 1981.

HENNING ROHDE: *Noget lykkedes – erindringer*, 1994.

JENS ROSENLØV, KIRSTEN THORUP, OG OLE DUE: *Festskrift til Ole Due* 1994.

OTTO RUNG: *Fra min Klunketid : en hjemlig Kavalkade,* 1946.

CHR SCHJØRRING, VAGN BRO, OG DETLEF THOMSEN: *Min far var sagfører,* 1963.

JOHANNES STEIN: *Fra lykkelige Tider. Livserindringer*, 1943.

K. K. STEINCKE: *Fra nul til tres. Erindringer,* 1949.

P. C. STEMANN: *En dansk embedsmands odyssé.* 1-2, 1961.

FR. TEIST: *På afstand,* 1968.

KNUD THESTRUP: *Mit livs gågade*, 1976.

JØRGEN TROLLE: *Ret og vrang. Erindringer*, 1977.

UDVALGT BIBLIOGRAFI

A. AAGESEN: *Fortegnelse over Retssamlinger, Retsliteratur m.m. i Danmark, Norge, Sverig og til Dels Finland, med Angivelse af vigtigere Lovbud fra en forholdsvis senere Tid***,** 1876.

E. A. ABITZ (ed): *Festskrift til professor, dr. juris Poul Andersen 12. juni 1958*, 1958.

TAGE ALGREEN-USSING: *Ogsaa nogle Bemærkninger om det juridiske Studium ved Kjøbenhavns Universitet,* Bibliothek for Lovkyndighed I, 1833, s. 602-40.

ERNST ANDERSEN: *Træk af juraens udvikling,* 1970.

KRISTEN ANDERSEN: *Francis Hagerup – Frederik Stang – Ragnar Knoph. Tre generationer i norsk retsvitenskap.* Svensk juridisk Tidsskrift 1945, s. 426-33.

STIG ANDERSEN: *Retspræsidenten. en bog om Frank Poulsen*, 1. udgave, 1998.

GUSTAV L. BADEN: *Den Danske og Norske Lovkyndigheds Historie,* 1809.

GUSTAV L. BADEN: *Den studerede og ustuderede danske Embedsmand; især om de saa kaldte danske Jurister,* 1820.

POVL BAGGE, JEP L. FROST, OG BERNT HJEJLE: *Højesteret 1661-1961*, 1961.

AGNETE W. BENTZON: *Glimt fra min tid som stud.jur. i trediverne. strømninger fra Syd?* RETFÆRD 1987, bind 10, nr. 39, s. 6-18.

VIGGO BENTZON: *Carl August Herman Ferdinand Goos, født 30. Januar 1835, død 20. December 1917,* 1918. Tidsskrift for Retsvidenskab, 1918, s. 1-27.

V. BENTZON: *De juridiske Eksaminer i Tyskland og Danmark.* Ugeskrift for Retsvæsen 1900, s. 657ff.

V. BENTZON: *Juridiske Studium og Eksamen fra 1879 til Dato,* i Erik Reitzel-Nielsen og Carl Popp-Madsen: *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936, s. 415-88.

KNUD BERLIN: *Spredte erindringer fra et langt liv,* 1952.

LUDVIG BING: S*predte træk fra mine forældres hjem og lidt fra mit eget liv. Trykt som manuskript,* 1962.

LARS BJÖRNE: *Deutsche Rechtssysteme im 18. und 19. Jahrhundert*, 1984.

LARS BJÖRNE: *Nordische Rechtssysteme*,1987.

LARS BJÖRNE: *Nordisk rättskällelära. Studier i rättskälleläran på 1800-talet*, 1991.

SVERRE BLANDBOLL: *Rordisk rettspragmatisme: Savigny, Ørsted og Schweiggaard, 2003*

PETER BLUME, DITLEV TAMM, OG VIBEKE VINDELØV: *Suum cuique. Legal studies from the University of Copenhagen Law Faculty*, 1993.

N. V. BOEG: *På føniksfuglens vinger*, 1960.

O.A. BORUM: *Betragtninger over den almindelige Retslære*, Svensk Juristtidning 1944

O. A. BORUM, KNUD ILLUM, OG HENRY USSING: *Festskrift til professor, dr. juris Henry Ussing 5. maj 1951* 1951.

BO BRAMSEN: *Geheimeetatsrådindens hjem. Barndom- og ungdomserindringer 1912-37,* 1992.

VAGN BRO: *De næste 25 år. Politimesteren fortæller, 2. del,* 1966.

CHRISTIAN BRUUN: *Concurrencen om det juridiske Proffessoratved Kjøbenhavns Universitet 1740*, Danske samlinger I: Rk. Bd. V, 1769-70) s. 239-73.

JOHS BRØNDUM-NIELSEN: *Danmarks gamle landskabslove med kirkelovene. 1:1 : Skånske lov ; Anders Sunesøns parafrase ; Skånske kirkelov m.m***.**

KARL H. BURMEISTER: *Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im deutschen Rechtsbereich***,** 1974

ERIK BUUS: *Jyske lov. Knud Mikkelsens glosser, dansk tekst og Thords artikler*, 1951**.**

JES P. CASPERSEN: *Sådan var det. Erindringsbilleder,* 1990.

WILFRED CHRISTENSEN: *Den hvide klædning. Erindringer fra Aarene der svandt*, 1970.

KARL. O. CHRISTIANSEN: *The Institute og Criminal Science at the University of Copenhagen,* Bulletin de l`Association Internationale de Psychologie Appliquée X, 1961, s. 101-07.

WOLMER CLEMMENSEN: *De religiøse Systemers Indflydelse paa de erhvervsetiske Princippers Udvikling i Danmark fra Reformationen indtil det nittende Aarhundredes Begyndelse*, 1940.

FRANTZ DAHL: *Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie,* i Erik Reitzel-Nielsen og Carl Popp-Madsen: *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936, s. 117-255.

FRANTZ DAHL: *Juridiske Profiler. Essays,* 1920.

FRANTZ DAHL: *Frederik VI og Anders Sandøe Ørsted i 1826. En aktmæssig Fremstilling,* 1929.

FRANTZ DAHL: *Hovedpunkter af den danske Retsvidenskabs Historie*, 1937.

GUNILLA DAHLBERG, PETER C. TEILMANN, OG FRODE THORSEN: *Holberg i Norden. Om Ludvig Holbergs författarskap och dess kulturhistoriska betydelse,* 2004.

JØRGEN DALBERG-LARSEN: *Retsvidenskaben som samfundsvidenskab. Et Retsteoretisk tema i historisk og aktuel belysning*, 1977.

JØRGEN DALBERG-LARSEN: *Et gensyn med en klassiker*, Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1987, bind 100, nr. 1, s. 4-23.

J. Deigaard: *Forsvar for den saakaldte danske Jurist eller den ustuderede Embedsmand, imod G. L. Badens Angreb* 1820.

HENRIK DEUNTZER: *Henrik Stampe. Meddelelser om hans Liv og Virksomhed,* 1891**.**

J. H. DEUNTZER: *Høiesteret i 1683,* 1898.

Inger Dübeck, Jytte Lindgård, og Ruth Nielsen: *Jura og kvinder. Festskrift i anledning af 100-året for kvinders adgang til juridisk embedseksamen*, 1975.

INGER DÜBECK: *Den juridiske humanisme og Osterssøn Veylles Glossarium*, i Peter Blume, Ditlev Tamm, og Vibeke Vindeløv: *Suum cuique. Legal studies from the University of Copenhagen Law Faculty,* 1993, s. 56-65.

INGER DÜBECK: *Hvordan skabtes Arbejdsretten i Danmark?,* i Rättsvetenskap Och Lagstiftning i Norden, Festskrift tillägnad Erik Anners, 1982.

INGER DÜBECK: *Kvinder i nordisk retsvidenskab,* Tidsskrift for Rettsvitenskap, 1987, bind 100, nr. 1, s. 40-67.

JENS EVALD: *Frederik Vinding Kruse. 1880-1963. En juridisk biografi*, 1. udgave, 2005.

W.E. VON EYBEN: *Juridisk videnskab, studium og praksis,* Tidsskrift utg. af Juridiska Fören. i Finland, 1959, s. 52-61.

Otto Fabricius og Lars B. Fabricius: *Dyrekøbte erfaringer. Overretssagfører Otto Fabricius' erindringer,* 1989.

ARILD FALK-JENSEN OG H. HJORTH-NIELSEN: *Candidati og examinati juris 1736-1936. Candidati politices 1852-1936. Candidati actuarii 1922-1936. Bind 5 : Personregister***.**

ISI FOIGHEL: *Den nye studieordning*, Juristen 1967 nr. 49, s. 191-196.

KAARE FOSS: *Ludvig Holbergs naturrett på idehistorisk bakgrund,* 1934

J. L. FROST: *De gamle byfoged- birke- og herredsfuldmægtige. erindringer fra retslivet i tiden før retsreformen af 1919,* 1967.

J. L. FROST: *Poul Andersens betydning for dansk retspraksis,* i Festskrift til professor, dr. juris Poul Andersen 12. juni 1958.

STEN GAGNÉR: *Ørsteds vetenskap, de tyska kriminalisterna och naturrättsläran,* Tidsskrift for Rettsvitenskap 1980, bind 93, nr. 3/4, s. 367-444.

STEN GAGNÉR: *Hagerups tidsskrift***,** Tidsskrift for Rettsvitenskap 1999, bind 112, nr. 3, s. 255-379.

KRISTOF GLAMANN: *Otto Thott's uforgribelige tanker om kommerciens tilstand. et nationaløkonomisk programskrift fra 1735,* 1966.

BERNHARD GOMARD: *Professor Illums juridiske forfatterskab***,** Ugeskrift for Retsvæsen 1966 s. 206-10.

C. GOOS, JOHANNES NELLEMANN, OG H. ØLLGAARD: *Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling,* 1885.

LEIF GRANE: *University and reformation. lectures from The University of Copenhagen Symposium,* 1981**.**

J.J. GUDENRATH: *En liden Skiærv til nøjere Oplysning om de tvende extraordinære juridiske Proffessoraters Besættelse i Aaret 1788, og om nu værende professor og Doctor Juris Friedrich Wilhelm Schlegels lovlige Adkomst til det ene af disse tvende,* Iris og Hebe 1797:2, s. 201-54.

KAI F. HAMMERICH: *Den danske Dommerstand under Enevælden. Et Bidrag til Retsvæsenets Historie i det 17de-18de Aarhundrede,* 1931.

KAI F. HAMMERICH: *Juridisk Studium og Eksamen fra 1879 til Dato,* i Erik Reitzel-Nielsen og Carl Popp-Madsen: *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936, s. 259-307.

EBBE HERTZBERG: *Den moderne Retshistorie. Heinr. Brunner. Deutsche Rechtsgeschichte,* I. Band, 1887.

JENS HIMMELSTRUP: *Den provisoriske Lovgivning i Danmark. Beskrivelse ogSynspunkter,* 1948.

Den historiska skolan och Lund. Rättshistoriskt symposium, Lund 1980, 1982.

H. HJORTH-NIELSEN: *Af den danske Sagførerstands Historie 1736-1936,* i Erik Reitzel-Nielsen og Carl Popp-Madsen: *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936, s. 311-411.

H. HJORTH-NIELSEN: *Det juridisk-praktiske Selskab. 1749-1863.* Særtryk af Tidsskrift for Retsvidenskab, 1926.

H. HJORTH-NIELSEN: *Danske Prokuratorer med kongelig Bevilling 1660-1869, samt et Tillæg indeholdende Oplysninger om en Del Prokuratorer uden kongelig Bevilling,* 1935.

H. Hjorth-Nielsen og Finn H. Blædel: *Danske Sagførere. Beskikkelser udfærdigede i Tiden 1. Jan. 1869-30. Sept. 1919***,** 1941.

LUDVIG HOLBERG OG A. KRAGELUND: *Ludvig Holbergs Tre Levnedsbreve 1728-1743,* 1965.

E. H. HOLM: *Den juridiske Examen for Ustuderede og de ustuderede Jurister i Danmark,* 1847.

HUNO V. HOLSTEIN: *Af livet rigt benådet*, 1972.

ALFONS HUEBER: *Otto Mayer. Die "juristiche Methode" im Verwaltungsrecht,* 1982.

F. E. HUNDRUP: *Biografiske Efterretninger om dem, der ved Kjøbenhavns Universitet have erholdt de høieste academiske Værdigheder,* 1855.

PETER HØILUND: *Den moderne retstænknings gennembrud og autoritetstab. Særligt med henblik på dansk retstænkning i det 19. og 20. århundrede***,** 1998.

STIG IUUL: *Retslæren i moderne betydning,* Juristen 1945, s. 65-99.

JØRGEN JACOBSEN: *Leve mens man lever. erindringer og meninger* 1991.

LEON JESPERSEN: *Dansk forvaltningshistorie. stat, forvaltning og samfund***,** 1. udgave, 2000.

A. C. JOHNSEN: *I Statens Tjeneste. En bureaukrats Erindringer,* 1946.

Det juridiske Studium. Beretning fra det paa Juristmødet den 10. Oktbr. 1900 nedsatte Udvalg, 1901.

Juridisk Eksamen. 2. Beretning fra det paa Juristmødet den 10. Oktbr. 1900 nedsatte Udvalg, 1902.

POUL J. JØRGENSEN: *Dansk Retshistorie. Retskildernes og Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede***,** 6. oplag, 1974.

POUL J. JØRGENSEN: *Det juridiske Laboratorium,* Ministerienes Maanedsblad I, 1917, s. 58-61.

POUL J. JØRGENSEN: *Retsundervisningen og Retsvidenskaben i Danmark Ved Københavns Universitet 1537-1736. Forordningen af 10. Februar 1736, i* Erik Reitzel-Nielsen og **CARL POPP-MADSEN:** *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936, s. 11-114

STIG JØRGENSEN: T*ræk af Privatrettens udvikling og systematik,* Tidsskrift for Retsvidenskab 1966, s. 584-619.

TROELS G. JØRGENSEN: *A.F. Krieger som Jurist,* 1923.

TROELS G. JØRGENSEN: *Anders Sandøe Ørsted som humanist*, Ord & Bild 1951 nr. 60, s. 117-123.

TROELS G. JØRGENSEN: *Andreas Frederik Krieger. Juristen - politikeren – borgeren,* 1956.

TROELS G. JØRGENSEN: *Andreas Hojer. Jurist og historiker*, 1961.

TROELS G. JØRGENSEN: *Anders Sandøe Ørsted. Juristen og politikeren*, 1957.

TROELS G. JØRGENSEN: *I Justitias Tjeneste. Erindringer.* Teksten i 1. udg. 1954 affotograferet med senere tilføjelser, 1970.

TROELS G. JØRGENSEN: *Tre professorer. Goos, Nellemann, Matzen,* 1958.

GUIDO KISCH: *Melanchthons Rechts- und Soziallehre,* 1967.

PERNILLE U. KNUDSEN: *Lovkyndighed og vederhæftighed,*

sjællandske byfogeder 1682-1801, 1. udgave, 2001.

TIM KNUDSEN OG DITLEV TAMM: *Dansk Forvaltningshistorie I-II. Stat, Forvaltning og Samfund*, 2000**.**

HENNING KOCH OG OLE ESPERSEN: *Politik og jura. Festskrift til Ole Espersen*, 2004.

BJØRN KORNERUP OG VELLO HELK: *Biskop Hans Poulsen Resen. Studier over Kirke- og Skolehistorie i det 16. og 17. Aarhundrede,* I-II 1928.

NIELS LASSEN: *Erindringer*, 1918.

VILHELM LEIFER: *Min tid. Erindringer,* 1987.

BO LINDBERG: *Naturrätten i Uppsala, 1655-1720*, 1976.

KLAUS LUIG: *Institutionenlehrbücher den nationalen Rechts i, 17. und 18. Jahrhundert.* Ius Commune III, Frankfurt am Main 1970, s. 64-97.

SVEND LUND-ANDERSEN: *Juridiske Universitetsmanduktører. Bemærkninger om deres Historie*, Akademisk Ugeblad XI, 1921, s. 120.

CARL MADSEN: *Når bladene falder. udvalgte taler og skrifter*, 1975.

Manduktionsaffæren, Studenten I, 1929, s. 67, 70, 75f. 81

FL. MARTENSEN-LARSEN: *Centraladministrationen og universitetet*, Nordisk Administrativt Tidsskrift 1955 nr. 36, s. 121-136.

HENNING MATZEN: *Kjøbenhavns Universitets Retshistorie 1479-1879. 1-2. Del***,** 1879.

KJELL MODÉER: *Jherings Rechtsdenken als Herausförderung für die skandinavische Jurisprudenz,* Juridische Theoriebildung, s. 91-115.

OTTO MÜLLER: *Om det juridiske Studium og den juridiske Examen ved Kjøbenhavns Universitet*, 1867.

ERNST MØLLER: *En juridisk Eksamensreform,* Tilskueren, 1903, s. 140-49.

POUL MØLLER: *Mennesker og meninger*, 1970.

TORBEN NIELSEN: *Vetus Bibliotheca. Københavns Universitetsbibliotek på reformationstiden*, 2005

ERIK NINN-HANSEN: *Ret færd - mellem jura og politik***,** 1990.

WILLIAM NORVIN: *Københavns Universitet i Middelalderen* 1929.

WILLIAM NORVIN: *Københavns Universitet. i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder*, Bd. I-II, 1937-1940.

WILLIAM NORVIN: *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder. Bind 1* 1937.

AXEL H. PEDERSEN: *Det danske Advokatsamfund1919-1969,* 1969.

KARL P. PEDERSEN: *Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848*, 1. udgave, 1998.

JAN PINBORG: *Universitas studii Haffnensis. Stiftelsesdokumenter og statutter 1479*, 1979.

CARL RASTING: *Henry Ussings betydning for udformning af culpa-reglen i moderne nordisk ret,* i Festskrifty til Henry Ussing, 1951, s. 205-31.

ERIK REITZEL-NIELSEN OG CARL POPP-MADSEN: *Festskrift i Anledning af Tohundrede Aars Dagen for Indførelsen af juridisk Eksamen ved Københavns Universitet,* 1936.

ERIK REITZEL-NIELSEN OG C. A. BORUM: *Festskrift til Professor, Dr. juris Vinding Kruse paa Tresaarsdagen den 30. Juli 1940. Under Redaktion af Erik Reitzel-Nielsen. Udg. af Juristforbundet,* 1940.

ERIK REITZEL-NIELSEN: *Med Lov skal Land bygges,* 1941.

Retspolitisk status. festskrift i anledning af Dansk Retspolitisk Forenings 10 års jubilæum, 1988.

C. RICARD: *En advokats erindringer,* 1981.

Rigsarkivet: *Københavns Universitets arkiv 1479 - ca. 1910*, 1978.

HENNING ROHDE: *Noget lykkedes -. Erindringer***,** 1994.

Jens Rosenløv, Kirsten Thorup, og Ole Due: *Festskrift til Ole Due,* 1994.

ALF ROSS: *Theorie der Rechtsquellen. Ein Beitrag zur Theorie des positiven Rechts auf Grundlage dogmenhistorischer Untersuchungen*, 1929.

ALF ROSS: *Reform af den juridiske Uddannelse*, Ugeskrift for Retsvæsen 1948 nr. 1948, s. 145-190.

ALF ROSS: *Opgør med retstridighedslæren*, Tidsskrift for Rettsvitenskap 1951 nr. 64, s. 205-231.

A.B. ROTHE: *Bemærkninger angaaendePrivat-Manduction tilden fuldstændige juridiske Examen ved Københavns Universitet,* 1833.

OTTO RUNG: *Fra min Klunketid : En hjemlig Kavalkade,* 1946

CHR SCHJØRRING, VAGN BRO, OG DETLEF THOMSEN: *Min far var sagfører,* 1963.

JOH SCHLEGEL: *Om Jacob Edward Colbiörnsen som Videnskabsmand og Embedsmand,* 1802.

V. A. SECHER: *Fortegnelse over den danske Rets Literatur og danske Forfatteres juridiske Arbejder 1894-1901,* 1903.

OLUF J. SKJERBÆK: *Det juridiske Laboratorium ved Københavns Universitet,* Ugeskrift for Retsvæsen 1917, s. 121.24.

INGRID SKOVSMOSE JENSEN: *Registratur over Københavns Universitets arkiv ca. 1910-ca. 1965,* 1989.

EJVIND SLOTTVED: *Lærestole og lærere ved Københavns Universitet 1537-1977,* 1978.

FRITZE SMITH: *Bidrag til Doktordisputatsernes historie ved Københavns Universitet,* 1950.

RUDOLPH SOHM: *Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians. Im Anhang: Rezension von Ulrich Stutz. 1918***,** Aus: Festschrift der Leipziger Juristenfakultät für Dr. Adolf Wach, 1967.

ERIK SOLEM: *Holberg som jurist,* 1947.

E. SPANG-HANSSEN: *Fra Ludvig Holbergs unge dage. Hans strid med Andreas Hojer,* 1963.

JOHANNES STEIN: *Fra lykkelige Tider. Livserindringer,* 1943.

K. K. STEINCKE: *Fra nul til tres. erindringer,* 1949.

P. C. STEMANN: *En dansk embedsmands odyssé.* 1-2, 1961.

HENRIK STEVNSBORG OG DITLEV TAMM: *Med lov skal land bygges* II. *Retshistoriske afhandlinger* 1997.

SVEND E. STYBE: *Universitet og åndsliv i 500 år,* 1979.

DITLEV TAMM: *Af Højesterets historie i 325 år***,** Højesteret 1661-1986, Særnummer af Ugeskrift for Retsvæsen 1986, s. 13-32.

DITLEV TAMM: *Anders Sandøe Ørsted, 1778-1978.* Foredrag i anledning af 200 året for Anders Sandøe Ørsteds fødsel, 1980.

DITLEV TAMM: *Anders Sandøe Ørsted og dansk retsudvikling og retsvidenskab.*

DITLEV TAMM: *Anders Sandøe Ørsted og den historiske skole i Danmark***,** Juristen 1983, bind 65, nr. 7, s. 253-266.

DITLEV TAMM (ED): *Danske og Norske Lov i 300 år. Festskriftet er udgivet i anledning af 300-året for udstedelsen af Christian V's Danske Lov* 1983.

DITLEV TAMM: F*ra "lovkyndighed" til "retsvidenskab". Studier over betydningen af fremmed ret for Anders Sandøe. Ørsteds privatretlige forfatterskab,* 1978.

DITLEV TAMM: *Maskeballet. Teorier om den juridiske person i dansk retsvidenskab i det 19. århundrede,* i Rättsvitenskab och lagstiftning i Norden, s. 185-205.

DITLEV TAMM OG INGER DÜBECK: *Med lov skal land bygges og andre retshistoriske afhandlinger,*I, 1989**.**

DITLEV TAMM: *Nolo falcem in alienam messem mittere. Der dänische Theologe Niels Hemmingsen (1513-1600) aus juridischer Sicht.* Gerichtslauben-Vorträge, Freiburger Festkolloquium zum fünfundsiebzigsten Geburtstag von Hans Thieme, Siegmaringen 1983, s. 47-56.

DITLEV TAMM: *Patriotische Rechtsgeschichte und nationale Identität. Die bedeutung der Wörter.* Festschrift für Sten Gagnér zum 70. Geburtstag, Munchen 1991, s. 509-20.

DITLEV TAMM: *Rechtswissenschaft in Dienste der Theologie. Zur Stellungder Rechtswissenschaft an der nordischen Universitäten im 17. Jahrhundert.* Akten des 26. Deutschen Rechtshistorikertages, Frankfurt am Main 1987, s. 559-69.

DITLEV TAMM: *Retshistorie*, 2. udgave, 2005.

DITLEV TAMM: *Retsvidenskaben i Danmark. En historisk oversigt,* 1992.

DITLEV TAMM: *Theophilus' gyldne retsregler* 1984.

DITLEV TAMM: *Træk af det juridiske studiums historie ved Københavns Universitet i 500 år*, Ugeskrift for Retsvæsen 1979, bind 113, nr. 21, s. 169-188.

DITLEV TAMM: *Ørsted ved eksamensbordet,* Juristen & Økonomen 1978, bind 60, nr. 21, s. 509-522.

HENRIK TAMM: *Idéer bag retsplejereformen***,** i Borum,O. A. Graff,Axel, Eyben,W. E. v. (ed): *Retsplejeloven gennem 50 år,* 1969

HENRIK TAMM: *De nordiske Juristmøder 1872-1972. Nordisk retssamvirke gennem 100 år. Udg. af De nordiske Juristmøders danske styrelse,* 1972.

FR. TEIST: *På afstand,* 1968.

KNUD THESTRUP: *Mit livs gågade,*1976.

OLE B. THOMSEN: *Embedsstudiernes universitet. En undersøgelse af Københavns Universitets fundats af 1788 som grundlag for vores nuværende studiestruktur,* Bd. I-II, 1975.
JØRGEN TROLLE: *Ret og vrang. Erindringer,* 1977.
ERLAND TYBJERG: *Det juridiske Studium ved Københavns Universitet,* Tilskueren, 1890, s. 609-18.
CARL USSING: *Anders Sandøe Ørsted som Retslærd,* 1884.
HENRY USSING: *Julius Lassen som Jurist. Til hundredårsdagen for hans fødsel 4. juli 1847***,** Ugeskrift for Retsvæsen, 1947 nr. 1947, s. 129-138.
KNUD WAABEN: *Jura på Frue Plads. juridisk forskning og uddannelse ved Københavns Universitet gennem 500 år*, 2005.
FRANZ WIEACKER: *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Entwicklung*, 2. neubearb. Aufl., 1967.

OVERSIGTER

DANSK OVERSÆTTELSE AF LATINSKE TITLER PÅ JURIDISKE DOKTORDISPUTATSER, VED ANNA VIND.

1603 **JONAS CHARISIUS:** Teser om værgemål
Theses de tutela (forfattet af Nicolaus Theophilus).

1621 **CLAUS PLUM:** Om hævd
De usucapionibus.

1657 **P. L. SCAVENIUS:** Om ægteskabsløfter
De sponsalibus.

1669 **COSMUS BORNEMANN:** Om fremmedes arv
De hereditate peregrinorum.

1702 **CHRISTIAN REITZER:** Positioner i den universelle guddommelige ret, eller om det, der bør forudskikkes i den almindelige ret. Første del af første kapitel.
Positionum ex jure divino universali partis primæ caput primum, seu de iis, quæ universo in jure præcognita esse debent.

1736 **HANS PETER ANCHERSEN:** Det gamle Norges offentlige ret og lensret fra den gamle gårdsret Hirdskrå. Sammenfattet og sat i system.
Jus publicum et feudale veteris Norvegiæ ex antiquo jure aulico Hirdskraa in compendium et systema redactum.

LAURIDS BERREGAARD: Om usuel og doktrinær fortolkning af Chr.'s Danske Lov, art. 22 - XIII – 1
De interpretatione usuali et doctrinali art. 22. cap. XIII lib. I codicis Christianei Danici.

FERDINAND CARL DE BIGEN: Om den til den gamle juridiske doktorgrad knyttede særlige hæder, der overføres til efterkommere.
De juris utriusque doctoris gradu veteri prosapiæ splendorem adferente insignem.

1740 **I. A. COLD:** Om renselsesed
De juramento purgatorio.

NIELS HORREBOW: Om fyrstens ret til at benåde for straf i sager om manddrab
De jure principis dispensandi circa poenas in causis homicidii.

HENRIK STAMPE: Om testamenter
De testamentis.

PEDER WARTBERG: Kommentar til Chr.'s Danske Lov, V-14-8 til 28, forudskikket en kort sammenfatning af vekselretten i almindelighed.
Annotationes ad legis Christianeæ libr. V. cap. XIV. art. VIII. Usque ad 28. inclusive, quibus præmissum est breve juris cambialis in genere compendium.

1742 **PEDER KOFOD ANCHER:** Overvejelser om nogle uklare artikler i den danske lov om arv uden testamente. Del 1-3.
Cogitationum in dubios qvosdam articulos legis Danicæ de successione ab intestato part. 1-3.

C. D. HEDEGAARD: Nogle strøtanker om det, der forekommer modsigelsesfuldt i dansk ret (a.r.s.???).
De eo, quod contradictorium videtur in jure Danico, observationes quædam tumultuariæ a.r.s.

BERNHARD MØLLMANN: Afhandling om den dansk-norske retsplejes grunde.
Elementorum processus judiciarii Danico-Norvegici specimen.

1746 **ULRIK DØRKER:** Om lån efter dansk, norsk, germansk og romersk ret.
De mutuo ex principiis juris Danici, Norwagici, Germanici et Romani.

1749 **F. C. MUNCHEBERG:** Om Kalmarunionen indgået mellem disse tre nordiske riger under Dronning Margrethes forsæde i år 1397.
De unione Calmariensi inter tria hæc regna septentrionalia auspiciis reginæ Margarethæ 1397 inita.

F. C. SEVEL: Om forlængelse af fristen for at kræve odelsgods i Norge tilbage.
De prorogatione termini retrahendi bona gentilitia in Norvagia.

1750 **J. F. BRUNS:** Om D,1,1,6: Om civilretten, hvordan den udvider eller indskrænker naturretten, men på ingen måde er i modsætning til den.
Ad L. 6 ff. de just. et jure, de jure civili, naturali, dum addit aliquid vel detrahit, nequicquam contrario (forfattet af Peder Kofod Ancher).

1755 **B. G. VON OBELITZ:** Om kravet på fratagelse efter naturretten og dansk ret, og om det, der i den fædrene ret kaldes "uhjemmelt".
De evictione jure naturali pariter ac Danico præstanda, nec non de eo, quod jure patrio Uhjemmelt vocatur.

1760 **J. C. GEELMUYDEN:** Om rettens og især fædrelandets rets sande natur og art og dens rette og retmæssige forvaltning.
De vera juris, patriæ præcipue, natura et indole ejusque justa et legitima administratione.
A.G. OSTERMEIER: Om afgørelse til fordel for fremmede (vom Gastrecht) på foranledning af lybsk ret.
De judicio in favorem peregrinorum constituto, vom Gast-Recht, occasione juris Lubicensis.

1764 **P. M. TROJEL:** Om menneskelighed i Danmarks og Norges love om skibbrudne.
De legum Daniæ atqve Norvegiæ in naufragos humanitate.

1767 **JENS BING DONS:** Overvejelser om retten til tilbageførelse af slægtsejendom, især norsk.
Meditationes de jure retractus gentilitii præsertim Norvegici.

1770 **GERHARDT ANTON DE HALEM:** Om de udelukkedes ret og deres skadesløsholdelse, som det stemmer bedst med rimelighed og ret.
De jure eliminatorum eorumque indemnisatione, æquitati et juri magis consentanea.
D. C. RØMER: Om retlige anbringender mellem parterne.
De insinuationibus judicialibus, quæ partibus fiunt.

1774 **J. E. COLBJØRNSEN:** Om den ufuldkomne ejendomsret, som danske bønder har over deres gods, jf. Danske Lov, 3-12.
De dominio minus pleno, quod in fundos habent rustici Danici, qui in Cod. Dan. Lib. III. Cap. XII.

1779 **PETER K. TROJEL:** Om erhvervelse af ret over ting i henhold til Danmarks og Norges love.
De acquisitione juris in re juxta leges Daniæ et Norvegiæ.

1790 **C. M. THESTRUP COLD:** Om værgers honorar ifølge gammel og nuværende dansk-norsk ret.
De salario tutorum ex jure danico-norvegico veteri et hodierno.
J. F. W. SCHLEGEL: Om sondringen mellem besiddelse i ond og god tro og dens civilretlige virkning ifølge romerretten.
De discrimine inter possessionem bonæ & malæ fidei ejusque effectu civili secundum juris Romani principia.

1815 **MATTHIAS HASTRUP BORNEMANN:** Afhandling om retlig analogi med særligt henblik på dansk ret.
De analogia juris cum speciali ad jus Danicum respectu dissertatio.

1817 **CHRIATIAN L. ADELER:** Bemærkninger om straffen for manddrab ifølge danske love.
Commentatio de poena homicidii secundum leges danicas.
JENS KRAGH HØST: Om verbale injurier ifølge gældende danske love.
De injuriis verbalibus secundum leges danicas nunc vigentes.
J. L. A. KOLDERUP-ROSENVINGE: Om brugen af ed med henblik på at bevise og afgøre retssager ifølge gamle danske love.
De usu juramenti in litibus probandis et deciden dis juxta leges Daniæ antiqvas.
C. F. LASSEN: Om statens ret til at bestemme den herskende religion.
De jure civitatis religionem dominantem constituendi.

1819 **MAGNUS STEPHENSEN:** Bemærkninger om de love, der udgør den nuværende islandske ret, og om nogle forbedringer, som disse love fordrer.
Commentatio de legibus quae jus Islandicum hodiernum efficiant, deque emendationibus non nullis quas hae leges desiderare videantur.

1820 **PETER G. BANG:** Om den ordinære form for kriminelt forhør, under særligt hensyn til fædre landets love.
De ordinaria forma inquisitionis criminalis, speciali patriæ legum habito respectu.
D. N. D. SEIDELIN: Om kautionistens rettigheder

efter at have betalt, ifølge sagens natur og fædrelandets love.
De juribus fidejussoris post solutionem, ab illo præstitam, secundum rei naturam legesque patrias.

P. D. BRUUN: Om kontrakters natur og væsen ifølge principperne i universel ret.
De natura et indole contractuum secudum principia juris universalis. (Licentiatafhandling. Den juridiske licentiatgrad afskaffedes ved bkg. af 15. maj 1872, og de daværende lic.jur.'ere måtte herefter anses som doctores).

1824 **P. D. K. PAULSEN:** Om forbindelsen mellem folkenes gamle arveret og deres civile status, navnlig med hensyn til skandinavisk, germansk og romersk ret. Anden del om romerretten.
De antiqui populorum juris hereditarii nexu cum eorum statu civili, speciatim juris Scandinavici, Germanici et Romani ratione habita. Sectio posterior, jus Romanun continens.

1828 **J. C. KALL:** Betragtninger om uskreven ret som den efter sagens natur gælder blandt undersåtter. Med tilføjelse af et rids af emnet efter dansk ret.
Observationes de jure non scripto inter cives subditos secundum rei naturam vigente, accedente ejusdem argumenti adumbratione ex jure Danico.

C. F. NORMANN: Om repræsentationsretten ifølge såvel gammel som nuværende fædrelandets ret. Der tilføjes en skildring af principperne i de mere oplyste af de fremmede love om emnet.
De jure repræsentationis secundum jus patrium tam antiquum quam hodiernum. Adjungitur de lineatio principiorum in legum externarum illustrioribus de eodem argumento.

1836 **F. G. F. AHLEFELDT-LAURVIG:** Om trasserede vekslers natur og kraft ifølge danske, preussiske, franske og flere andre love.
De cambii trassati indole et vi secundum leges Danicas, Borussicas, Gallicas aliasque plures.

G. H. DREIER: Om at foretage civil arrest før endelig domsafsigelse og om forbud og sikkerhedsstillelse efter såvel gammel som nuværende fædrelandets lov. Med tilføjelse af forskrifterne i de vigtigste fremmede love om forbud og borgerlig arrest.
De arresto civili ante latam definitivam judicis sententiam efficiendo, nec non de inhibitione atqve obstagio, ex jure patrio tam antiqvo qvam hodierno; subnexis legum peregrinarum præci puarum præceptis de inhibitione atqve de arresto civili.

A. W. SCHEEL: Om offentlig påtale og undersøgelse i straffesager efter bestemmelserne i dansk og norsk ret, såvel gammel som nuværende, og ligeledes fra nogle andre love.
De publicis actionibus et inquisitionibus in causis poenalibus ex præceptis juris Danici et Norvegici, tam antiqui quam hodierni, nec non ex aliis nonnullis legibus.

1840 **A. L. CASSE:** Om skade forårsaget af dyr efter romersk og fædrelandets lov, såvel gammel som nuværende.
De damno ab animalibus dato, ex præceptis juris Romani et Patrii, tam antiqui, quam hodierni.

P. H. M. V. DIRCKINCK-HOLMFELD: Indledende bemærkning om begrebet ejendom og ejendomsret.
Prolegomena de notione proprii rerumque dominii.

C. C. HALL: Om indicier og deres beviskraft i straffesager.
De indiciis eorumque vi ad probationem in causis poenalibus efficiendam.
(Licentiatafhandling, se note under Bruun, 1820).

1841 **A. F. KRIEGER:** Om love vedrørende provinsialstænderne.
De legibus ad ordines proviciales. (som ovf.)

JURIDISKE ÆRESDOKTORER VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

Det juridiske Fakultet har fra oprettelsen 1479 haft samme ret som universitetets øvrige fakulteter til at udnævne æresdoktorer. Herved forstås, at fakultetet tildeler en person, som det ønsker at hædre, den juridiske doktorgrad ved æresdiplom, og uden det sædvanlige forvar af en doktordisputats. Det er dog først i § 5 Forordning af 9. januar 1824 at denne ret udtrykkelig nævnes.

Den, der tildeles den juridiske doktorgrad ved æresdiplom får ret til titlen *doctor juris honoris causa*, forkortet *dr. jur.* h.c. Uagtet dette er en gammel praksis blev det dog først formelt stadfæstet i den nye bekendtgørelse om akademiske grader af 10. november 1972.

Som det fremgår af nedenstående oversigt var det en ret fakultetet i ældre tid kun sjældent benyttede. Ganske særligt påfaldende – og en illustration af hans enestående position i dansk retsvidenskab – er det forhold, at Anders Sandøe Ørsted er den eneste juridiske æresdoktor i de næsten halvandet hundrede år mellem 1737 og 1879.

Universitetets 400 års jubilæum i 1879 blev indledningen til en epoke, hvor fakultetet som Københavns Universitet i det hele taget benyttede lejligheden til at udnævne et større antal æresdoktorer, hvoraf størsteparten kom fra de øvrige nordiske lande. I mindre omfang gentog dette sig ved markeringen af Kronprins Frederik og kronprinsesse Louises sølvbryllup i 1894, af universitetets 450 års jubilæum i 1929 og afslutningen af Danmarks besættelse i 1945.

Ellers må man sige, at Det juridiske Fakultet i nyere tid har været ganske tilbageholdende med tildelingen af æresdoktorgraden, i hele det 20. århundrede er der tildelt 37 grader, svarende til én hvert tredje år. det skal dog nævnes, at når der kun udnævntes to juridiske æresdoktorer ved universitetets 500 års jubilæum i 1979, har det den særlige årsag, at hvert fakultet ved den lejlighed fik tildelt en "kvote" af Konsistorium, en kvote juristerne måtte dele med de øvrige fag ved Det samfundsvidenskabelige Fakultet.

Endelig kan man konstatere, at fakultetet i det meste af det 20. århundrede har forbeholdt æresdoktorgraden for udlændinge, således at den kun er blevet tildelt danske jurister når helt særlige omstændigheder talte for det.

JURIDISKE ÆRESDOKTORER SIDEN 1479

1479 **PEDER ALBERTSEN**, professor ved KU, universitetets vicekansler.
TILEMANN SLECHT, professor.

1516 **CHRISTEN PETERSEN,** dr. jur. i kirkeret.

1544 **REMBERT GILSHEIM**, professor ved KU.

1736 **CHRISTIAN BAGGER,** professor ved KU.
FREDERIK CARL DE FRICCIUS, landkansler i hertugdømmerne.
ANDREAS HØYER, professor ved KU.

1815 **ANDERS SANDØE ØRSTED,** deputeret i Danske Kancelli.

1879 **OLE ANDREAS BACHKE,** justitiarius ved Kristiania stiftsoverret.
FREDERIK THEODOR BERG, ovedrirektør og chef for det statistiske centralbureau, Stockholm.
VILHJÁLMUR. LUDVIG FINSEN, høresteretsassessor.
BERNHARD GETZ, professor ved det Kgl. Frederiks Universitet i Kristiania
ADOLF GROTENFELT, fængselsinspektør i Finland.
HENNING LUDVIG HUGO HAMILTON, universitetskansler, ambassadør, Sverige.
OTTO JOACHIM LØVENSKIOLD, højesteretsdommer, Norge.
JOHAN NICOLAI MADVIG, professor I klassisk filologi, KU.
HENNING MATZEN, professor I retsvidenskab, KU.
Charles Ferdinand Leonard Mourier, højesteretsjustitiarius.
A. NYBLÆUS, professor i filosofi, Lund.
ANTON NIKLAS SUNDBERG, ærkebiskop, Uppsala.
WILHELM ERIK SVEDELIUS, professor i statskundskab I Uppsala.
IVER STEEN THOMLE, højesteretsjustitiarius i Norge.
JENS PETER TRAP, kabinetssekretær, topografisk forfatter.

WERNER JASPAR ANDREAS USSING, højesteretsdommer, nationalbankdirektør.

PETER AUGUST FREDRIK STOUD VEDEL, direktør for Udenrigsministeriet.

HANS JØRGEN CHRISTIAN AAL, forhenværende amtmand.

1894 **JOHANNES BERGH,** højesteretsadvokat i Kristiania.

JOHAN HENRIK DEUNTZER, professor i lovkyndighed, KU.

ANDERS CHRISTIAN EVALDSEN, højesteretsassessor.

PONTUS ERLAND FAHLBECK, professor i historie og statskundskab, Lund

VIGAND ANDREAS FALBE-HANSEN, professor i statsøkonomi, KU.

CARL RUTGER THEODOR WIJKANDER, justitsråd, Stockholm

1914 **CARL GOOS,** gehejmekonferensråd.

1918 **FREDERIK STANG,** professor ved det Kgl. Frederiks Universitet i Kristiania

1929 **EDVARD HAGERUP BULL,** forhenværende højesteretsassessor, Oslo

OTTO HJALMAR GRANFELT, justitsråd, Helsingfors

JOHAN CARL WILHELM THYRÉN, forhenværende professor og rector ved Lunds Universitet.

1941 **OLUF H. KRABBE,** professor i retsvidenskab ved KU.

POUL JOHANNES JØRGENSEN, professor i retsvidenskab ved KU.

1945 **PAAL BERG,** højesteretsjustitiarius, Oslo.

BIRGER EKEBERG, præsident i Svea Hovrätt.

ÖSTEN UNDÉN, universitetskansler, udenrigsminister, professor, Stockholm.

1949 **KARL SCHLYTER,** forhenværende præsident i Svea Hovrätt.

1950 **CARL WIUM WESTRUP,** forhenværende stiftsskriver, Tyskland.

1955 **NILS HERLITZ,** professor i statsret og forvaltningsrätt, Stockholms Högskola.

1959 **CARL JACOB ARNHOLM,** professor ved universitetet i Oslo.

JØRGEN TROLLE, højesteretsdommer.

1968 **ERNST VON CAEMMERER,** professor ved Universität Freiburg.

THORSTEN SELLIN, professor ved University of Pennsylvania.

1970 **JOHANNES ANDENÆS,** professor ved universitetet i Oslo.

LEO GROSS, professor, USA.

HJALMAR KARLGREN, Stockholm.

1973 **JAN HELLNER**, justitsråd, professor, Stockholm.

FLEMMING TOLSTRUP, professor ved den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole.

1979 **SJUR BRÆKHUS,** professor, Oslo.

PER OLOF EKELÖF, professor, Uppsala.

1984 **TORSTEIN ECKHOFF,** professor ved universitetet i Oslo.

1986 **TOVE STANG DAHL,** professsor, Oslo.

ARMANN SNÆVAR, professor, Reykjavik.

1988 **BERTIL BENGTSON,** justitsråd, Uppsala

1989 **LARS D. ERIKSSON,** professor, Helsingfors.

1990 **STEN GAGNÉR,** professor i retshistorie, München.

1995 **LUCY SMITH,** rector ved universitetet i Oslo.

STIG STRÖMHOLM, rektor ved Uppsala Universitet.

1996 **NILS CHRISTIE**, professor, Oslo.

1997 **JAN FRIDTHJOF BERNT,** professor, Bergen.

1998 **JON BING,** professor, Oslo.

2000 **ULF BERNITZ,** professor, Stockholm.

ANNA CHRISTENSEN, professor, Lund.

PH.D. AFHANDLINGER

I 1969 blev der ved alle danske universiteter indført en ny akademisk grad, på niveau mellem kandidatgraden og den traditionelle doktorgrad. Dette skete især efter ønske fra naturvidenskaberne, hvor man i det stadig mere intense internationale samarbejde manglede en betegnelse, der var sammenlignelig med ikke mindst de anglosaksiske universiteters Ph.d. grad. Formelt var der tale om en genindførelse af den gamle licentiatgrad, der var gået af brug i det 19. århundrede, hvorfor graden fik navnet *licentiatgraden,* forkortet *lic. jur., lic. med. lic. phil.* etc.

Indførelsen af licentiatgraden må ses som et led i den opbygning af en formaliseret forskeruddannelse ved universiteterne, der fandt sted efter 1970. For at blive indskrevet til et treårigt licentiatstudium fordredes en kandidateksamen og et godkendt studieprogram. Uddannelsen afsluttedes med udarbejdelsen af en videnskabelig afhandling, og såfremt denne efter en sagkyndig bedømmelse blev godkendt, en forelæsning over et opgivet emne. Licentiatgraden fik efterhånden status som det laveste kvalifikationsniveau ved ansættelse i en adjunkt- eller kvalifikationsstilling ved et universitet.

Betegnelsen licentiat var ikke populær, og det blev hurtigt almindeligt, at danske licentiater i udlandet i stedet benyttede betegnelsen ph.d. Måske derfor blev betegnelsen *licientiat* officielt afløst af *ph.d.* i 1989.

At licentiat- eller ph.d. graden også inden for retsvidenskab blev et startskud for vordende juridiske professorer fremgår tydeligt af nedenstående oversigt.

1972 **VAGN GREVE:** *Kriminalitet som normalitet.*

1973 **HANS GAMMELTOFT-HANSEN:** *Fængslingsforudsætninger.*

1974 **PETER BLOK:** *Patentrettens konsumptionsprincip. Patentmonopol og fri konkurrence i national ret og fællesmarkedsret.*

MOGENS MOE: *Administrative bøder.*

SVEND GRAM JENSEN: *Studier over lovens strengeste straf 1858-1957.*

1977 **NIELS GANGSTED-RASMUSSEN:** *Bindende, umiddelbart gældende, umiddelbart anvendelig EF-ret.*

1978 **CLAUS CHRISTIAN GULMANN:** *EF-traktatens art. 30. Forbudet mod foranstaltninger med tilsvarende virkning som kvantitative restriktioner.*

HENRIK WORNING: *Aspekter ved retten om kontrol med virksomhedskoncentrationer i Det europæiske økonomiske fællesskab.*

1981 **PETER BLUME:** *Appel. Den nationalretlige baggrund for retsplejeloven.*

ROGER HENRIKSEN: *Retsspørgsmålet i forbindelse med det dokumentløse internationale handels- og transportsamfund.*

LISE KOCH: *Rettighedstabet.*

BETH GROTHE NIELSEN: *Letfærdige Quindfolk. Fosterdrab og fødsel i dølgsmål i retshistorisk belysning.*

LEIF THOMASSEN: *Fælles datterselskaber – joint ventures – i selskabs- og konkurrenceretlig belysning.*

1982 **NIELS FINN OLSEN:** *Christian V.'s Krigsartikelbrev af 9. marts 1683.*

LEIF SENHOLT: *Conflict and Development in Press and Broadcasting Policies in the EEC.*

PETER LEIF VESTERDORF: *Europaparlamentets beføjelser.*

1984 **BRITTA KYVSGAARD:** *Samspillet mellem kriminologisk forskning, straffeideologierne og retssystemets udformning og praksis de seneste årtier.*

1985 **ERIK HOLGER HANSEN:** *Folketingets stående udvalg.*

1986 **HENNING KOCH:** *Politiets effektivitet.*

1987 **JØRGEN BLOMQVIST:** *Overdragelse af ophavsrettigheder.*

JØRN VESTERGAARD: *Om sindslidendes retsstilling.*

1988 **BENDT ROTHE:** *Ophavsrettens stedbørn.*

1989 **PREBEN WILHJELM:** *Tvangsindgreb i strafferetsplejen 1976-1985.*

1994 **LONE LINDHOLT:** *Questioning the Universality of Human Rights. A legal analysis of the African Charter on Human and Peoples Rights and the Constitution of Botswana.*

1995 **ANNE CHRISTINE BRUSENDORFF:** *Legal Environmental Restraints Upon Navigation.*

IDA ELISABETH KOCH: *Behandling som alternativ til frihedsstraf. Samspillet mellem kriminalretten og social- og sundhedsretten.*

1996 **SØREN FRIIS HANSEN:** *Europæisk koncernret.*

JENS HEMMINGSEN SCHOVSBO: *Grænseflade-spørgsmål mellem immaterialretten og konkurrenceretten.*

HENRIK DAM: *Ægtepagter.*

ANETTE KRONBORG: *Faderskab. Et internationalt privat- og procesretligt studium.*

MALENE FRESE JENSEN: *Alternative Approaches to Juvenile Delinquency.*

LILLIAN TIBATEMWA-EKIRIKUBINZA: *More Sinned Against Than Sinning. Women's Violent Crime in Uganda.*

1997 **HENRIK PALMER OLSEN:** *Rationalitet, Ret og Moral.*

KARL PEDER PEDERSEN: *Enevældens amtmænd.*

ALEXANDER LJUNGSTRØM: *Rettens alkymi. Om venskab, ret og virkelighed. En retsfilosofisk meditation.*

1998 **LISBETH B. CHRISTOFFERSEN:** *Kirkeret mellem stat, marked og civilsamfund.*

DORTHE FRANDSEN: *The European Court of Justice. Towards a new balance between integration and sovereignity?*

MICHAEL GØTZE: *Magtfordrejningsbegrebets udvikling i teori og praksis.*

JENS M. K. HERTZ: *Jurisdiction in Contract and Tort under the Brussel Convention.*

NICK HÆKKERUP: *Kontrol og sanktioner i EF-retten. Bekæmpelse af uregelmæssigheder over for EF's budget.*

BIRGITTE KOFOD OLSEN: *Identifikationsteknologi og individbeskyttelse. En øvelse i juridisk teknologivurdering.*

MORTEN PETERSEN BROBERG: *The European Commissons Jurisdiction to scrutinise Mergers.*

1999 **KAARE BANGERT:** *200 sømils fisketerritorium.*

DORTHE VENNEMOSE BUSS: *Dementes retsstilling.*

PETER CHRISTENSEN: *Statens Revision.*

LARS HOLMBERG: *Retsgrundlag og konkrete skøn. En komparativ undersøgelse af de faktorer, der påvirker skønspraksis i politiet og Arbejdstilsynet.*

SVEND C. BORBERG JOHANSEN: *Om bygherrens ændringsret.*

2000 **HELLE BLOMQUIST:** *The Social Construction of Lawyers' Professionalism. Danish Practicing Lawyers and Some Pre-Conditions for Their Ethics.*

STEN HARCK: *Nationale mindretal i et europæisk perspektiv.*

CAROLINE HEIDE JØRGENSEN: *Liberale erhverv. En konkurrenceretlig studie.*

JENS ELO RYTTER: *Grundrettigheder. Domstolenes fortolkning og kontrol med lovgivningsmagten.*

2001 **PERNILLE ULLA KNUDSEN:** *Lovkyndighed og Vederhæftighed. Sjællandske byfogeder 1682-1801 – Professionalisering og kumulering.*

MORTEN VICTOR VAGN ROSENMEIER: *Værkslæren i ophavsretten.*

PIA LYNGGAARD JUSTENSEN: *Lighedskravet for etniske minoriteter på arbejdsmarkedet. Et menneskeretligt perspektiv.*

KIM ULRICH KJÆR: *Den retlige regulering af modtagelsen af asylansøgere i en europæisk kontekst.*

RASMUS KRISTIAN FELDTHUSEN: *Succession*

PIETER KRUIZE: *Choices of Commercial Robbers. A Comparative Study of Commercial Robbers in Denmark and the Netherlands.*

2002 **KIM FROST:** *Informationsydelsen.*

HENRIK KATHOLM UDSEN: *Den digitale signatur. Ansvarsspørgsmål.*

PERNILLE BOYE KOCH: Forfatningskontrol. *Fremtidige perspektiver og udfordringer.*

ANN V. EGGLI: *Mass Refugee Influx and the Limits of Public International Law.*

THOMAS ELHOLM: *EU-svig. En studie i dansk strafferet.*

2003 **CLAUS MOLBECH BENDTSEN:** *Interessentretlige problemstillinger.*

CATHERINE JACQUESON: *The European Court of Justice's strategy for European Community integration, a case study in the field of free movement of persons.*

HELLE KRUNKE: *Den udenrigspolitiske kompetence.*

BIRGITTE BRØBECH MORTENSEN: *Ulovligt tilvejebragte beviser i straffeprocessen.*

JACOB GRAFF NIELSEN: *Legalitetskravet ved beskatning.*

JENS TEILBERG SØNDERGAARD: *Ret, demokrati og globalisering. Om kosmopolitisme og empirisme.*

MARIANNE NØRREGAARD: *Den Europæiske Menneskerettighedskonventions anvendelse ved afgørelser af retlige konflikter mellem private i dansk ret.*

2004 **CHRISTIAN BORCH:** *Kriminalitet og magt. Dansk kriminalitetssemantik i det 20. århundrede.*

THOMAS ELBÆK-JØRGENSEN: *Bevillingsmagten. Folketingets styring af statsfinanserne.*

BUGGE THORBJØRN DANIEL: *Balancing Trade and Environment in WTO Adjudication.*

RASMUS HEUGH WANDALL: *A Socio-Legal Study of Decisions to Incarcerate in Criminal Cases in Danish County Courts.*

2005 **BYRIAL RASTED BJØRST:** *Ligeløn for job af samme værdi.*

RASS MARKERT HOLDGAARD: *Classic External Relations Law of the European Community - Doctrines and Discourses.*

LAURA NIELSEN: *WTO, the Environment & the Animals - policies in GATT Article XX (a), (b) & (g).*

HELLE VOGT: *Slægtens funktion i nordisk højmiddelalderret – Kanonisk retsideologi og fredsskabende lovgivning.*

MEDARBEJDERE VED VÆRKET

Ditlev Tamm er forfatter til brødteksten, billedtekster og de faktabokse m.v., hvor der ikke er angivet anden forfatter. Der er i nogen udstrækning i dette arbejde benyttet bidrag forfatter af de øvrige medarbejdere ved værket, jfr. nedenstående fortegnelse, men Ditlev Tamm har det endelige ansvar for udformningen af manuskriptet.

Hertil kommer et antal faktabokse m.v. forfattet af værkets øvrige medarbejdere, disse bidrag er forsynet med de pågældende medarbejderes initialer.

AV	Universitetsadjunkt, ph.d. Anna Vind, Københavns Universitet
DT	Professor, dr. jur. & phil. Ditlev Tamm, Københavns Universitet
ES	Universitetshistoriker, mag. art. Ejvind Slottved, Københavns Universitet
ID	Professor emeritus, dr. jur. Inger Dübeck, Dragør
HS	Docent, dr. phil. Henrik Stevnsborg, Københavns Universitet
HV	Ekstern lektor, ph.d. Helle Vogt, Københavns Universitet
JFJ	MA Jan Friis Jensen, Københavns Universitet
LJ	Cand. jur. Lotte Jacobsen, København

SIGILLVM FACVLTATIS IVRIDICÆ
VNIVERSITATIS HAFNIENSIS

Abitz, Erik 334, 355
Adeler, Christian L. 170
Adrian, Lin 404
Ahlefeldt-Laurvig 170
Albertsen, Peder 15f. 18
Alciat, Andreas 56
Algreen-Ussing, Tage 156, 160, 162f. 166, 181f. 183f. *184*, 187ff. 192, 212
Allen, C.F. 207
Al-Muhandas, Akila *405*
Amelungus Amelungi 15
Amira, Karl von *229,* 305
Ancher, Peder Kofod 71, *75,* 86ff. 89, 118, 131ff. 171, 173f. 228
Anchersen, Hans Peter 86
Andenæs, Johs. 207
Andersen, Eigil Lego 414
Andersen, Ernst 207, 325, 334, 343, 350, 357, 383
Andersen, Mads Bryde 407f. 414
Andersen, Poul 207, 210, 283, 298, 313-15, *313,* 320, 350, 354, 379, *382*
Andreasen, Hardy 334
Anners, Erik 359
Antonius 15
Aristoteles 25
Arnholm, Carl Jacob 207
Aschehoug, T.H. 207

Bagger, Christian 70, 78
Bahnson, Jesper J. *262*
Baldus *20*, 39
Baller, V. 320
Balvig, Flemming 407, 414
Bang, Peter Georg 156, 166, 170, 174-77, *175*, 178f. 181, 187f. 192, 218
Bang-Pedersen, Ulrik Rammeskow 407, 415
Bar, V.L. von 319
Barbeyrac, Jean 66
Bartolus af Saxoferatus 6, *21*, 39
Bekker, Ernst I. 208, 218
Bentham, Jeremy 169
Bentzon, Viggo 201, 206, 208, 221f. 238, 242, 252, 255, *270*, 271ff. 278, *282*, 283, 285, 290, 292, 294-99, *295,* 316, 322, 338, 347
Berg, Nanna 256, *.257*, 406
Berlin, Knud Kugleberg *282,* 283, 298, 302ff*, 303*, 316
Berning, Jesper 393
Bernstorf, A.P. 117
Berregaard, Laurids 86
Bigen, Ferdinand Carl de 86
Binding, Karl 292
Birck, L.V. *282*
Blackstone, Jeremy 169
Blok, Peter 414
Blume, Peter 399, 407, 414
Bodin, Jean 56
Bondeson, Ulla 406f.
Bornemann, Cosmus 37, 53, 56-59, *58*, 59
Bornemann, Frederik Chr. 156, 166, 180, 181-84, *182*, 221, 223f. 226, 346
Bornemann, Mathias Hastrup 123f, 149, 156, 170, 181, 199, 222
Bornstein, Prebemn 382
Borum, Oscar 283, 298, 318f. *319*, 342, 348, 367, 370
Bramsen, Bo 332f. *332*
Braunmann, Paul *75*
Brinz, Alois, 208, 218
Brorson, Christian Bagger 124, 129, *131*
Brostrup, Jens 8
Bruns, J.F. 86
Bruun, P.D 170
Brüel, Erik 334
Bugenhagen, Johan 27f. 33
Buhl, Vilhelm 279, *280*

Carpzov, Benedikt 65
Casse, A.L. 170
Casse, P. 211
Charisius, Jonas 37, 45, *46*
Christensen, Bent 370, 373, 379, *380*, 393, 407
Christensen, Jan Schans 407f. 414
Christian I 8, 16
Christian II 20
Christian III *27*, 28, 34, 40, 153
Christian IV 46, *52*
Christian VI *73*, 79ff. 83
Christiansen, Karl O 334, 355, *357*
Cicero 25
Clausen, Sven 334, 356-59, *358*
Closius, 148
Cohn, Georg *285*, 334
Cohn, Naphtali *285,* 298
Colbiørnsen, Christian 124
Colbiørnsen, I.E. 86, 89, *124*, 126ff
Cold, Christian M.T. 86,124, *125,* 170
Covarruvias, 55
Cujas, Jaques 56
Cumberland, Richard 60, 65
Cusanus, Johannes 15

Dahl, Frantz 126, 283, *307*,
Dai, Jennie *405*
Dam, Henrik 415
Damm, F. Utke 239
Danielsen, Svend 408
Dass, Albert Christian *75*
Dernburg, Heinrich 208, 217
Deuntzer, Johan H. 195, 201, 220, *231*, 242, 256, 266, *267*, 283, 296, 319
Dirckinck-Holmfeld, P.H.M.V. 170
Donellus, Hugo 56
Dons, Jens Bing 86, 89,128
Dreier, G.H. 170
Due, Ole *408*
Dübeck, Inger 359, *393*
Dørker, Ulrik 86

Eggers, Christian U.D. von 124*, 125,* 132
Eichhorn, Karl Friedrich 174
Eíriksson, Jón 128
Ekelöv 337
Engelstoft, Laurits 149, 161, 164
Ernst, Henrik *54*
Erslev, Kristian *282*
Espersen, Ole 370, 372, 379, *380*, 393
Estrup, Jacob Brønnum Scavenius 261ff. *262*
Evaldsen, Anders Chr. 201, 223, *231*, 236f. *237*, 239f.
Eyben, Bo von 407, 414
Eyben, W.E. von 325, 334, 355, 360f. *360*, 367, *368*, 382f. 385f.

Faber 56
Federspiel, Holger 206, 218, *282, 284*, 285, 299, 307, 319, 326
Fejø, Jens 414
Feuerbach, P.J.A. von 137, 176, 178
Fichte, Johann Gottlieb 166, 182
Fischer, Paul Henning 393
Fischer-Møller, H.O. 348
Flesburg, Jens *75,*
Foighel, Isi 366, 370, 383, 393, 407
Frederik II 84, 153
Frederik IV 81, 84
FrederikV 80
Frederik Barbarossa 43
Frederik Christian af Augustenborg 164
Fries, Bernart Wigbolt 40
Friis, Christian 38
Friis, Daniel 254
Friis, Holger, 255
Friis, Mary 255

Gamborg, Lei 320
Gammeltoft-Hansen, Hans 366, 370, *392*, 393
Gans, E. 183
Garzia 55
Geelmuyden, J.C. 86
Germer, Peter 379
Gertz, Bernhard 223
Gilsheim, Rembert 40
Glamann. Kristof 81
Goll, August 293
Gomard, Bernhard 207, 370, 372, *383*, 384, 393, 401

Goos, Carl 184, 197, 201, 207, 209, 212, 216, 220f. *222,* 223ff. *231* 235, 238, 239f. 242, 244, 259-66, 288, 293f. 296, 346
Gram, Frederik T.J. 181, 201, 214f.
Gram, Hans 62, 80
Gram, R.S. 206
Gregor IX 4, *12*
Greve, Vagn 407
Grotius, Hugo 53f. 56, 58f. *60*, 60f. 65, 69, 87
Grundtvig, L.A. 206, *282,* 283, *284*, 299, 326
Graah, Jens Andreas *158*
Gulmann, Claus 379, 401, 407, 414
Gædeken, Poul 354

Hagerup, Francis 207, 224, 238, 244, *251*
Halem, Gerhardt Anton de 86
Hall, Carl Chr. 156, 170, 174-77, *176,* 178, 192, 198f. 212
Hansen, Erik Ninn 367
Hansen, Jens Olaus 148, 156, 161
Hansen, Jesper Lau 407, 415
Hansen, Jørgen 383
Hansen, Octavoíus 288
Hansen, Victor 320
Hansen, V. Falbe *231*
Harder, Erik A. 326
Harhoff, Frederik 414
Hasselbalch, Ole 394
Heckscher, I 206
Hedegaard, C.D. 86, 129
Hedenius 337
Hegel, Georg W.F. 166, 182, 225
Heide-Jørgensen, Mogens 414
Heineccius, Johann Gottlieb 88
Hemmingsen, Niels 28, 40, *41*, 45f. 55, 64
Henrichsen, Carsten 407, 415
Henriksen, Jesper 16
Herodot 44
Hersleb, Peder *81*
Hesselberg, Engelbrecht 88, *89*, 128
Himler, Heinrich 351
Himmelstrup, Jens 334, 354
Hindenburg, A.L. 206
Hjejle, Bent 334, 342, 344
Hobbes, Thomas 60, 65, *68,* 69
Hojer, Andreas 66f, 69f. 78, 80f. 83, 87, 128
Holberg, Ludvig 60, 62ff. *66, 67,* 69f. 82, 126f.
Holberg, Ludvig Schall 206, *234,* 354
Holck, Carl Georg 201f. *220,*
Holm, Edvard 207
Holm, Niels Eilschou 372, 393
Holstein, Johan Ludvig 79, *80,* 83
Honorius III 19
Horats 44
Horrebow, Niels 86
Hotmann, Francois 55f.
Huber, Ulric 58, *61*
Hugo, Gustav 132, 172, 176
Humboldt, Wilhelm von *144,*
Hume, David 297
Hurtigkarl, Frederik 24, 128f. *129,* 132ff. 139, 142, 149, 156
Hurwitz, Stephan 320, 325f. 338-40, *339,* 343, 348ff. 357, 371, 384
Hübner, Martin 88
Hägerström, Axel *317*, 337
Høeg, Carsten 350
Høegh-Guldberg, Ove, 119
Høffding, Harald 308
Høst, Jens Kragh 170
Haaber, Johan Joseph 142
Haarløv, Thyge 334

Illum, Knud 207, 326, 334, 350, 360f. *361,* 362f. 369
Ingemarius 18
Ingerslev, Thomas *405*
Iuul, Stig 325f. 334, 340f. *341*, 343, 367, 369, 381

Jacob 18
Jacobsen, Boye H. 320
Jacobsen, J. Hartvig 298
Jhering, Rudolph von 208f. 218, 224, 236, 293f. 297, 310f. 337
Johansen, Oscar 278, 326
Juel, Chr. 202
Justinian I *XXIV*, 3
Jørgensen, Jørgen 316

Jørgensen, Poul. Johs. 32, 34, 47, 73, 207, 79f., 232, *282,* 283, 305-07, *305, 306,* 344, 347ff. 350
Jørgensen, Troels G. 80, 298

Kall, Abraham 142
Kall, J.C. 170
Kant, Immanuel 87, 129ff. 133f. *138*, 166, 180f. 182
Kelsen, Hans *317,* 318, 337
Ketcher, Kirsten 406f. 414
Kierkegaard, Søren 188
Kingo, Thomas 84
Knoppert, Albert 37, 40
Knutzen, H.C. 255
Knutzen, Jørgen 255
Knutzen, Lizzie 255
Koch, Henning 407, 414
Koefoed, H.J. *161*
Koktvedgaard, Mogens 368, 370, *385,* 393, 401, 407
Kolderup-Rosenvinge, Janus A.L. 124, 148, 156, 163f., 171-74, *173*, 177, 188, 199, 228
Kongslew, Lauritz L. 128
Konstantin den Store 43
Krabbe, Erik *35*
Krabbe, Oluf H. 283, *294*, 334
Kraft, C. 239
Krarup, Ole 370, *389,* 393, 401
Krieger, Anders F. 156, *160*, 170, 184f., *185,* 188, 192f. 198, 212f. 261, 305
Kristiansen, Jens 407, 415
Kruse, Anders Vinding 325, 334, 361f. *380,* 382f. 407
Kruse, Frederik Vinding 207, 283, 285, 298, 307-11, *309,* 311, 316, 326, 342, 344, 346f. 349f. 351-54, *353,* 357, *359,*
Kruse, Sysette Vinding 414
Krämer, Ludwig 408
Kuntze, I.E. 217
Kyvsgaard, Britta 415
Kaas, Niels 43

Laband, Paul 209, 226f.
Lando, Ole 393
Lars 18
Larsen, F.J. 202, *203,* 206
Larsen, Johannes E. 156, 165, 174, 177-79, *178*, 181f. 183, 187f. 192, 197f. 214, 228, 238,
Larsen, J.S.V. 206
Lassen, C.F. 170, 235
Lassen, Julius, 201, 214, 218, 222, 237, 239f. *241,* 242ff. 272, *282*, 283, 287, *288*, 291f. 311f. 335
Lassen, Niels 254, 288
Lassen, N.K.P. 206
Lassen, Peder 49, *59*
Lauridsen, Preben Stuer 370, 393, *401*
Lauterbach, Wolfgang Adam 65
Lehmann, Orla *189,*
Levison, O.J. 211
Licinius 43
Lind, Oluf 326, 349
Lindhagen, Carl 288
Listz, Frantz von 209, 224, *225,* 293
Lookofsky, Joseph 407, 414
Lund, Torben 326, 334, 344
Lunde, Niels Andersen *75*
Lundstedt, Vilhelm 337
Lunge, Vincents 15
Luther, Martin 28, 33

Madsen-Mygdal, N.P. 326, 334
Magnussen, O.K. 279, 326f. 334, 355
Magnússon, Þorstein *75*
Maire, Lois le 334, 354f.
Malling, Ove 164
Malling, Peder 191
Mathiasen, Jørgen 379, 393
Matzen, Henning 164, 197f. 201, 214, 221, 226-*231*, 234, 242, 259-66, 275, 314
Maurer, Konrad von *228*, 229, 234, 304
Mayer, Otto 209, 314
Melanchton, Philip 28, 32, *33,* 36, 40f. 46, 64
Meyer, Poul 334, 354, 361
Mikkelsen, Knud 5
Mill, Stuart 222
Modéer, Kjell Åke *4*
Moldenhawer, D.G. 164
Molina, Louis de 54
Molkte, C. 188
Mommsen, Fr. 237

Monrad, D.G. 199
Montesquieu, 88
Morsing, Christian Therkelsen *29*
Mortensen, Johannes 18
Mortensen, Oluf 16
Mortensen, Peter 407, 415
Muncheberg, F.C. 86
Munch-Petersen, Erwin *324,* 325f. 334, 349
Munch-Petersen, Hans V. 206, 221, 272f. *282*, 283, *300,* 306, 326
Mundt, J.H. 211
Müller, Johannes 49, 55
Müller, Otto Fr. 248, *250*
Mynster, J.P. 161
Møhring-Andersen, Britten *405*
Møller, Axel 283, 298, *299*, 318, 326f.
Møller, Ernst H. 206, 221, 237, *245,* 279, *282*, 310ff. 327
Møllmann, Bernhard 86
Møllgård, Kjeld *406*

Napoleon Bonaparte *167*
Nebelong, Bent 348
Nellemann, Johs. 197, 201, 207, 212, 218-20, *219,* 229, 259-66, *262*
Nielsen, Lars Nordskov, 407
Nielsen, Linda, *406*, 407, 414
Nielsen, Ruth 414
Nielsen, Thøger 334, 370, 376-78, *376*, 407
Normann, F.C. 170
Nyholm, C. *249*
Nørregaard, Lauritz 124, 126, *127,* 128f. 133f.
Nørregaard, Jens 343f.
Nørregaard-Nielsen, Hans E. 158

Obelitz, B.G. von 86, *125*, 128
Olivecrona 337
Olsen, Henrik Palmer 415
Ostermeyer, A.G. 86

Palladius, Peder 28, 34
Pagh, Peter 407, 415
Paulsen, Christian 170, *.203*
Pedersen, Christiern 18
Pedersen, Nicolai 19
Petersen, Hanne 406ff. 414
Petersen, Henny Sophie *257*
Petersen, J.H. 393
Phillip, Allan, 370f. *380*, 393
Platon 25
Plum, Claus 37, 48ff.
Popp-Madsen, Carl 326, 334, 348f., *349*
Puchta, G.E. 208
Pufendorf, Samuel 59ff. *68*, 82, 87, 89

Raimundus de Penaforte 13
Rasmusen, Hjalte 407, 414
Rasmussen, Kjeld *353*
Rasting, Carl *324,* 325f. 334, 350, 362f. 370
Reitzer, Christian 37, 59ff. *62,* 70
Resen, Hans Poulsen 46, *48*
Resen, Peder Hansen 53, 55, *56, 57*, 58
Rosengreen, P.C. 191, 194, 196
Rosenkrantz, Erik Nielsen 15f.
Rosenkrantz, Iver 79
Rosenørn-Lehn, Otto *262*
Ross, Alf 207, 299, 315-18, *316,* 325f. 334, 336-38, *337*, 344ff. 348, 350, 351-54, *353,* 364-66, *365*, 369, 378ff. 388f., *401*
Rostgaard, Frederik *81,* 83
Rothe, A.B. 159, 162
Rømer, D.C. 86
Rønsholdt, Steen 395, *396*, 407, 414
Rørskov, Henning 306

Salhausen, Leonhard Metzner von 45, 47
Sanchez, Franz 55
Savigny, F.C. von 85, 136, 163ff. *168,* 173, 175, 179f. 208, 216, 236, 319
Scavenius, Jacob *262*
Scavenius, Peder Lauridsen 37, 47, 53ff. *55*
Schack-Rathlou, J.O. 117, *119,*
Scharling, W. *231*
Schau, H.C.V. 206

Scheel, Anton W. 156, 160, 165, 178, 179f. *180,* 181, 197f. 207, 212, 215, 318f.
Scheidt, Christian Ludwig 70
Schelling, Freidrich Wilhelm 166, 182
Schlecht, Tileman 15, 18
Schlegel, Johan F.W. 87, 124, 129ff. 132ff. 142, 149, 159, 171-74
Schmidt, Per Håkon 414
Schou, Jacob Henric *163,*
Schovsbo, Jens 407, 415
Schweigaard, A.W. 176
Schürff, Hieronimus 34
Schütze, Th. R. 202
Schjørring, P. 248, *249*
Schneidewin 56
Secher, V.A. 206, 234
Seidelin, D.N.D. 170
Selden, John 60, 65
Sevel, F.C. 86
Siebeneicher, Laurentius 40
Siesbye, Erik 370, 372, 393, 407
Sindballe, Chr. 283, 298, *304*, 326, 350
Sixtus IV 8
Skovgaard, Henning 407, 414
Smidth, Hans 247
Smith, Carsten 207
Smith, Eva 406f. 414
Smyther, Ditlev 15, 19
Stahl, F.J. 166
Stampe, Henbrik 86, 88, 117
Stang, Frederik 312
Stauning, Thorvald *303,* 344
Steenstrup, J.C.H.R. 206
Steincke, K.K. 293f.
Stellwagen, J.H.C. *161*
Stephensen, Magnus 170
Stemann, C.L.E. 230
Stemann, P.C. 276
Suarez, Francisco 55
Sunesen Anders 4, 5, 19
Svane, Oscar Bondo 320, 348
Svarre, Erik 279
Sylow, N.C.H. 206, 234, 239
Søndergaard, Jens 326, 349
Sørensen, Max 334, 354, *355*
Søttrup, Tobias *405*
Taksøe-Jensen, Finn 370, *392,* 393, 407
Tamm, Charlotte 255
Tamm, Ditlev, *4,* 255, 359, 370, *392,* 393
Tamm, Heinrich 255, *276*
Tamm, Henrik 255
Theophilius, Nicolaus 37, *38,* 40, 43ff, 43, 47
Thibaut, Anton F.J. 176
Thomasius, Christian 59ff. 64, 66, *69*
Thomsen, V.C. 206
Thott, Otte *80,* 81, 83
Timm, Johs. 232
Torp, Carl 201, 206, 221, 225, *235, 282,* 283, 292-94, 310
Troels-Lund, Troels 207
Trojel, Peter K. 86
Tscherning, A.F. 195, *196,* 248
Tybjerg, Ernst *274,* 298

Ulfbeck, Vibe 406f.
Urne, Lave 19
Ussing, Carl 206, 238, *244*
Ussing, Edele Elisa Minona *257*
Ussing, Henry 207, 279, 283, 298, 307, 311f. *311*, 326, 335f. 350, 360, 369, 382
Ussing, Johannes 206

Valkendorf, Knud 15
Vangerow, Karl A. von 208
Warming, J. *282*
Wartberg, Peder 75, 86
Vedel, Peder 199, 201
Weghorst, Henrik 60f. *64,* 65, 70
Weile, Christen Ostersen 50, *51*
Wesenbech 58
Wesenberg, Matthias 56
Westergaard, Harald 207, *282*
Wieacker, 208
Vindeløv, Vibeke 403, 406f. 415
Windscheid, Bernhard, 208, *209*, 218, 244
Wolff, Christian *87,* 89, 128f.
Wächter, Carl Georg von 217

Waaben, Knud 207, 325, 371, *384*, 393, 407
Zahle, Henrik 366, 370, *392*, 393, 401

Ørsted, Anders Sandøe 85, 123, 126, 128f. 132-43. *137,* 145, 161f. 164f. 171, 173f. 177ff. 181f. 183, 188f. 192, 205, 214ff. 221, 223f. 229, 233, 244, 260, 305, 318

Aagesen, A 184, 197, 201, 212, 215-18,, *215,* 221, 223, *231,* 233, 239f. 263,

SIGILLVM FACVLTATIS
VNIVERSITATIS HAFNIENSIS
DICÆ